

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Υ Π Ο

Κ. Μ. Κ Ο Υ Μ Α

Σχολάρχου· του τῆς ΣΜΥΡΝΗΣ φιλολο-
γικοῦ Γυμνασίου, καὶ Διδασκάλου τῶν
Μαθηματικῶν ἐπισημῶν καὶ τῆς
Φιλοσοφίας

εἰς χρῆσιν τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν.

Τ Ο Μ Ο Σ Τ Ρ Ι Τ Ο Σ,

Περιέχων Μεταφυσικὴν καὶ Ἀισθηματικὴν.

Ἐγὼ μὲν οὐτ' οἶδα, οὔτε ποιοῦμαι τῶν
τοιούτων (ἡογμάτων) οὐδὲν ἑμὲν, ἀλλ'
εἶμι αὐτῶν ἄγονος· σὲ δὲ μαρτυροῦμαι, καὶ
ἐπὶ τῶν καὶ παρατιθημι ἑκάστων τῶν
σοφῶν ἀπεγγέσθαι. Πλατ. Θιατ.

EN BIENNIH THE AΥΣΤΡΙΑΣ,

ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ἰωάννου Συνεργέου.

Α Ω Ι Θ'.

Τ 81

ΣΟΦΩΙ ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΜΩΙ

ΒΙΛ. ΤΡ. ΚΡΥΓΙΩΙ,
ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΙ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΙΣ ΤΟ ΤΗΣ
ΛΕΙΨΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ,
ΤΙΜΩΝ ΤΗΝ ΑΡΕΤΗΝ ΑΥΤΟΥ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑΝ,
ΑΝΕΘΗΚΕ ΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ ΤΟΜΟΝ ΤΟΥ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΤΟΥΤΕ
ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

ο

ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ.

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ,

Η Μεταφυσική και η Αισθηματική, τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον μέρος τῆς Θεωρητικῆς Φιλοσοφίας, ἡ πρώτη γνωστὴ ἐκ πολλοῦ εἰς ἡμᾶς, ἡ δευτέρα τώρα πρῶτον φαινομένη, περιέχονται εἰς τὸν τρίτον τοῦτοχ τόμον τοῦ τῆς Φιλοσοφίας Συντάγματος. Ἐὰν ἡ μὲν διαφέρῃ εἰς πολλὰ ἀπὸ τὰς μέχρι τοῦδε γνωσθείσας εἰς τὴν Ἑλλάδα Μεταφυσικὰς, ἡ δὲ, μᾶς προβάλλῃ μάθημα νέον καὶ ἀσυνήθιστον· χρωπτοῦμεν καὶ τὴν διαφορὰν ταύτην καὶ τὰς νέας γνώσεις μας εἰς τῶν νεωτάτων σοφῶν τὸν ἀκάματον ζῆλον, μὲ τὸν ὅποιον τελειοποιούσιν ἀκαταπαύστως τὰς φιλοσοφικὰς ἐπιστήμας. Ταῦτα τούτων ἴχνη περιπατοῦσιν οἱ τὴν παιδείαν εἰς τὸ γένος μεταφέροντες Ἕλληνας, καὶ εἶναι τῶν ἀδυνατῶν νὰ τὴν μεταφέρωσι κατ' ἄλλον τρόπον εἰ μὴ ὅποιαν τὴν παραλαμβάνουσιν.

Ὅστις ἐχάρισεν εἰν ἐμὲ τὴν ὕλην τῆς Μεταφυσικῆς καὶ τῆς Αἰσθηματικῆς, καὶ τῶν εἰς τὸν τέταρτον καὶ τελευταῖον τόμον ἀκολουθουσῶν ἐπιστημῶν, Περὶ Δικαίου καὶ Ἠθικῆς, εἶναι ὁ τὴν σήμερον ὀνομασιὸς εἰς ὅλην τὴν Γερμανίαν Φιλόσοφος Κρύγιος, τὸν ὅποιον ἐπαίνεσα δικαίως εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παρόντος Συντάγματος (Ἐπισ. πρὸς Φ. Κ. Μαῦρον, σελ. λᾳ). Μόνον τὸ Θεωρητικὸν μέρος τοῦ Φιλοσοφικοῦ του συστήματος μου ἦτο ἕως τότε γνωστὸν· ἐγνώρισα ἔπειτα δὴ πρὸς ἐπιτόμους τοῦ αὐτοῦ, τέταρτον καὶ πέμπτον, τὸν μὲν περιέχοντα

τὴν ἐπιστήμην τοῦ Δικαίου, τὸν δὲ τὴν Ἠθικὴν. Καὶ ἐπειδὴ αἱ φιλοσοφικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Συντάγματος μου, περιεχόμεναι εἰς τὴν Κρηπίδα τῆς Φιλοσοφίας, εἶναι εἰλημμένα ἀπὸ τῆς Στοιχειώδους φιλοσοφίας του (Ἐπιστ. πρὸς Φ. Κ. Μαυρου, σελ. λβ'). διὰ τοῦτο ἀπεφάσισα νὰ συμπληρώσω τὸ ὅλον κατὰ τὰς θεωρίας τοῦ ευκλεοῦς τούτου ἀνδρός, διὰ νὰ εἶναι ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους σύμφωνον ὡποσούν πρὸς ἑαυτὸ καὶ κατάλληλον· μετερρύθμισα λοιπὸν τὴν Μεταφυσικὴν καὶ Αἰσθηματικὴν, καὶ ἀπῆλθισα τὰ Περί Δικαίου καὶ τὴν Ἠθικὴν ἀπὸ τὰ ἀξιόλογα τούτου συγγράμματα. Ἡ ευκλείεια τῶν ἐννοιῶν, ἡ ἀκριβεστάτη λογικὴ συνέπεια καὶ ἀλληλουχία τῶν θεωρημάτων, ἡ μετὰ βαθείας κρίσεως πολυμάθεια, καὶ πρὸ πάντων τὸ φιλάρετον ἦθος λάμπουσι τόσον εἰς τὸν συγγραφέα τούτου, ὡστ' ἔκρινα ἄδικον νὰ ζημιώσω τὴν εἰς τὰ ἡμέτερα Γυμνάσια φιλοσοφούσαν νεολαίαν τὸ φῶς τῶν τούτου γνώσεων, προβάλλων εἰς αὐτοὺς ἀνδρῶν ἄλλων γεννήματα ἢ ὅχι τόσον προσφυῆ, ἢ ἀφυέστερον ἀπ' ἐμὲ συναρμολογημένα. Ἀπλὴν μετόφρασιν τοῦ ὅλου συγγράμματος νὰ κάμω ἀντέβαινεν εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ θῶσω στοιχειωτικὸν βιβλίον εἰς τοὺς μαθητάς μου καὶ διὰ τὴν μεγάλην του ἔκτασιν (*), καὶ διὰ πολλὰ ἄλλα αἰτία. Ἡναγκάσθη

(*) Τὸ Σύστημα τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Κρουζίου σύγκειται ἀπὸ τὰ ἐφεξῆς μέρη. α') Στοιχειώδη φιλοσοφίαν (Fundamentalphilosophie), ἐκδοθεῖσα Züllichau und Freystadt, 1803. σελίδας περιέχουσαν 344 β') Λογικὴν, Königsberg, 1806, σελ. 740. γ') Μεταφυσικὴν, 1808, σελ. 463. δ') Αἰσθηματικὴν (Aisthetik), 1810, σελ. 511. ε') Περί Δικαίου (Dikalogie, oder Rechtslehre) 1817, σελ. 528. ζ') Ἠθικὴν (Aretologie), 1818, σελ. 362. ζ') Ἠθικὸν Θεολογίαν, ἕως ἐπιπέσει τὸ ἐνεστώσ ἐτος, ἀλλ' ἄκαμψ δὲν ἔσται ἐνταῦθα. Τῶν εἰρημένων μερῶν ἔχει τὸ παρελθὸν ἔτος μετατύπωσις εἰς Βιένναν· καὶ τοῦτο τὸ ἔτος ἤρχει οὗ συγγραφεὺς ἀπὸ τῆς Λογικῆς νὰ κάμῃ δευτέραν τῶν αὐτῶν ἔκδοσιν.

λοιπὸν νὰ ἀπανθίσω ἀπ' αὐτοῦ ὅσα ἔκριναι χρησιμώτερα, καὶ νὰ μεταποιηθῶ πολλὰ ἀναλόγως πρὸς τὴν χρείαν τῶν διδασκομένων τῆν Φιλοσοφίαν νέων μας, καὶ νὰ τὰ ἐκθέσω συντόμως μὲν, καθαρῶς δὲ καὶ σαφῶς, ὅσον ἐσυγχώρει ἡ τοιοῦτιον ἀντικειμένων ὑψηλῆ θεωρία. Τὸ δὲ ὅλον σύστημα τοῦ Κρυγίου, εἰάν ποτὲ εὐτυχήσω νὰ τὸ μεταφράσω εἰς τὴν γλῶσσαν μας, θέλει εἶσθαι χρησίμου εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην τῶν ἐραστῶν τῆς Φιλοσοφίας.

Ἐάν εἰς τὰ παρὸν Σύνταγμα εἶν συμφωνοῦσι κατὰ πάντα αἱ εἰρημέναι πραγματεῖαι μὲ τὰς τοῦ Κρυγίου, ἀλλ' ἔχουσι πολλάχοῦ μὲν ἠλλοιωμένην τὴν ἔννοιαν, ἀλλοῦ δὲ ἀφηρημένα ἢ προστεθειμένα ἐκ μελέτης ἄλλων Γερμανῶν συγγραφεύων, καὶ μάλιστα τοῦ Βουτερβεκίου εἰς τὴν Αἰσθηματικὴν πράγματα, τὰ ὅποια δὲν ἤθελε βέβαια μετακινήσειν ἐκεῖνος εἰάν συνέτριψεν αὐτὸς τὸ σύγγραμάτων· ἡ μεταβολὴ αὕτη, ἂν ἔχη τι ἐπίμεμπτον, λογίζεται ἰδική μου, καὶ οἱ εἰδήμονες τῆς Γερμανικῆς γλώσσης ὁμογενεῖς παραβάλλουτες ταῦτα πρὸς ἐκεῖνα, τὸν μὲν ἄνδρα θέλουσι ἐπαινέσειν διὰ τὸ ἀριστούργημά του, δὲν θέλουσι δὲ κατακρίνειν, νομίζω, οὐδ' ἐμὲ, διότι μετῆλλαξα πολλὰ ἀναλόγως πρὸς τὴν παρούσαν μας χρείαν. Διὰ τὴν περιληπτικὴν ἀπάνθισιν καὶ τὰς μεταβολάς, ἔργα ἀληθῶς ἰδικά μου, ἐπέγραψα τὰς ἐπιστήμας ταύτας εἰς ὄνομά μου· ἀλλ' ὅμως δίκαιον κρίνω νὰ γνωρίσω εἰς ταὺς ὁμογενεῖς μου τὸν γνήσιον πατέρα, τοῦ ὁποίου ἰδιοτέτησα τὰ ἀγαθὰ ἔκγονα μὲ τὸν εἰς τὴν γλῶσσαν μας μεταστολισμὸν των, καὶ νὰ τοῦ ὁμολογήσω δημοσίως τὴν χάριν, ἐπειδὴ χωρὶς τῶν ἰδικῶν του συγγραμμάτων εἶν ἡδυνάμην νὰ κατορθώσω εἰς τόσου ὀλίγου χρόνου διάστημα ἔργον ὠφέλιμον εἰς τὸ γένος μου. Χαῖρε ἀγαθὲ Κρυγιε! ὅτι τὸ γένος, τοῦ ὁποίου τῶν προγόνων ἀγαπᾷς

καὶ τιμᾶς ἐκ καρδίας τὴν φιλοσοφίαν, καὶ ἔγραψας μὲ τὴν ἰδιόγραφον εἰς ἐσὲ κρίσειν τὴν ἱστορίαν της (*), ὁδηγεῖς διὰ τῶν συγγραμμάτων σου, καὶ διὰ τῆς ἐκ στόματος διδασκαλίας πολλῶν νέων Ἑλλήνων εἰς τὴν ἱεράν Φιλοσοφίαν. Φιλοσοφίαν! τὴν παντὸς κακοῦ ἀποδιωκτικὴν, καὶ πάσης εὐδαιμονίας πρῆξινον!

Πολλῶν νεοφανῶν εἰς ἡμᾶς ἰδεῶν ἠναγκάσθη νὰ πλάσω νέα ὀνόματα. Ἐξέυρων ὅμως πόσον εἶναι δύσκολον νὰ ἐνομάση τις ὀρθῶς νέα πράγματα, ποτὲ δὲν ἔμπορῶ νὰ στοχασθῶ προσφυῆ κατὰ πάντα τὴν ὀνοματοθεσίαν μου· ἢ δὲ ἀμφιβολία μου γίνεται φανερὰ καὶ ἐκ τούτου, ὅτι εἰς τοὺς ἐκδιδομένους τούτους τόμους μετωνόμασα τινὰ ἄλλως ἀπὸ ἐμὲ αὐτῶν ὀνομασθέντα εἰς τοὺς προτέρους· καὶ ὅμως πάλιν εἶναι βέβαιος εἶναι ὀρθότεραι αἱ μετωνομασίαι μου, ἀλλ' ἐπιθυμῶ ἀπὸ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ ἔρευναν τῶν σοφῶν μου ὁμογενῶν προσφυέστερα καὶ ἀρμοδιώτερα ὀνόματα. Εἶμαι ἀδιστακτικῶς βεβαιωμένος, ὅτι χρειαζόμεθα πολλὰ νέα ὀνόματα καὶ εἰς τὰς φιλοσοφικὰς, καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας· οἱ δὲ θειλιῶντες ἢ καὶ κατακρίνοντες τὴν κατὰ τοῦτο καινοτομίαν θελοῦν αἰσθανθῆναι ἐξ ἅπαντος τὴν χρείαν της, εἰάν ἐπιχειρήσωσιν ἐπιστημῶν ἐκδοῦν εἰς τὴν γλῶσσαν κατὰ τὰς νεωτάτας θεωρίας· διότι πολλὰ παλαιὰ ὀνόματα, φαινόμενα ἀρμόδια εἰς δῆλωσιν νεωτέρων ἰδεῶν, ἢ ἔχουσιν ἄλλην ἰδίαν τῶν σημασίαν, ἢ εἶναι καθολικώτερα ἢ μερικώτερα παρὰ νὰ ἐφαρμοσθῶσιν εἰς αὐτάς. Νὰ εἶπω εὐλακρινῶς περὶ τούτου τὴν γνώμην μου; νεοφανεῖς ἰδέαι ἐρμηνευόμεναι μὲ παλαιὰ ὀνόματα μὲ φαίνεται

(*) Το ἄξιολογόν τούτο τοῦ Κρουγίου φιλοπένημα ἐπιγράφεται Geschichte der Philosophie alter Zeit, vornehmlich unter Griechen und Römern, von Krug, Leipzig, 1815. 8.

πράγμα ἀντιφατικόν. »Οὐ βάλλουσιν οἶον νέον εἰς ἀσκούς παλαιούς«, ἔμπορεῖ νὰ εἴπη τις καὶ ἐδῶ τοῦ Σωτῆρος τὴν ῥῆσιν. Ἐνταῦθα ἀνάγκη νὰ πλασθῶσι νέα ὀνόματα κατὰ τοὺς γραμματικούς κανόνας πρὸς παράστασιν τῶν εἰς τὰς ἐπιστήμας νεοφανεστέρων πραγμάτων. Αἱ πρόοδοι τῆς παιδείας τοῦ γένους θελοῦν μᾶς πλουτίσειν ἐξ ἅπαντος τὸ λεκτικὸν τῶν ἐπιστημῶν μέρος.

Αἰσθητικὴν εἶχα ὀνομάσειν ἀρχήτερα εἰς πολλὰ μέρη τὴν ἐπιστήμην, τὴν ὁποίαν στοχασμοὶ δεύτεροι μὲ ἐκατάπεισαν νὰ μετονομάσω Αἰσθηματικὴν (ἴδε ἔμπροσθεν, σελ. 153). Ἐάντις εὖσθ' ἄλλο καταλληλότερον, ἢ πλάστη εὐτυχέστερον ὄνομα, θελω τὸ δεχθῆν μετὰ χαρᾶς ἐπαινῶν τὸν ὀνοματοθέτην.

Ὁ ἐρεξὴς τούτου τέταρτος καὶ τελευταῖος τόμος περιέχει τὰ μέρη τῆς πρακτικῆς Φιλοσοφίας, Περὶ Δικαίου, καὶ Ἠθικῆν, καὶ Ἠθικὴν Θεολογίαν. Τὴν πρώτην τούτων ἐπιστήμην εἶχα ὀνομάσειν ἀρχήτερα Δικαιολογίαν, μεταρράζων τὸ Γερμανικὸν Rechtslehre, ἢ ἀντιγράφων ἑλληνιστὶ τὸ αὐτὸ, τὸ ὁποῖον ἐμεταχειρίσθη ὁ Κρύγιος πρῶτον ὄνομα τῆς ἐπιστήμης ταύτης, Diek̄aologie, ἤγουν λόγον ἢ διδασκαλίαν τοῦ Δικαίου· ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς ἡμᾶς Δικαιολογία σημαίνει τὴν διὰ λόγου προστάτευσιν τοῦ δικαίου· διὰ τοῦτο ἐφρόντιζα πάντοτε νὰ εὕρω ἄλλο ὄνομα ἀρμοδιώτερον εἰς τὴν ἐπιστήμην ταύτην καὶ ἔφησα, τὸ ὁποῖον ἐξ ἀνάγκης ἐμεταχειρίσθη, νὰ ἔχη τὴν ἰδίαν του σημασίαν. Ἰδῶν δὲ, ὅτι πολλὰ τῶν παλαιῶν συγγράμματα διαλαμβάνοντα ὅπως οὖν περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐπιγράφονται Περὶ δικαίου, καθὼς καὶ ὁ Πλάτων καὶ διάλογον χωριστὸν ἐπιγράφει οὕτω, καὶ δεύτερον τοῦτο ὄνομα δίδει εἰς τὰς Πολιτείας του, ἐπρόκρινα νὰ μεταχειρισθῶ τοῦτο, ἐὰν καὶ προθετικὸν καὶ πολλαχοῦ δύσχρηστον εἰς τὴν σύνταξιν, παρὰ

νὰ κρατήσω τὸ πρῶτον, τοῦ ὁποίου εἶναι προσδύωρισμένη ἀνέκα-
θεν καὶ φανερά εἰς ὅλους ἡ σημασία.

Με συντομίαν μεγάλην ἐσχεδίασα τὴν Ἡθικὴν Θεολο-
γίαν, χωρὶς νὰ προσέξω πολὺ κατὰ τοῦτο εἰς τοὺς παροὺς τῆς
Εὐρώπης, μ' ὅλον ὅτι εἶναι ἐκδεδομένα, καὶ ἐκδίδονται καθ'
ἡμέραν πολλὰ τῆς ἐπιστήμης ταύτης συγγράμματα. Καθυσπί-
στρωσα μόνον τὰς κυριώτερας ἀρχάς, διὰ τῶν ὁποίων συλλογι-
ζόμενος ἠθικῶς ὁ ἄνθρωπος συνάγει ἀσφαλῶς καὶ ἀδιστακτικῶς
τὴν ὑπαρξίν τοῦ παναγάθου δημιουργοῦ του, καὶ τὰ πρὸς αὐ-
τὸν ἰερά του καθήκοντα, κρίνας τὴν εἰς τὰ ὑπερφυῶ ταῦτα μα-
θήματα τελειότεραν χειραγωγίαν τοῦ ἔργου τῆς ἰεράς ἡμῶν Θεο-
λογίας, τῆς ὁποίας τὰς ὑπὲρ λόγον καὶ ἔννοιαν ἀρχάς εἶναι
χρῆός μας ἰερώτατον ἢ ἀποδεχόμεθα ἀδιστακτικότερα παρὰ τὰ
Γεωμετρικὰ ἀξιώματα. Αἱ μεταφυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ περὶ Θεοῦ
καὶ Θεῶν προσόντων θεωρίαι ὅν εἶναι μὲν ἀναγκαῖαι πρὸς
σωτηρίαν, καθὼς ἡ ὁμολογία τῆς ἰεράς ἡμῶν πίστεως, χρη-
σιμεύουσι δὲ εἰς τοὺς ἰερούς ἡμῶν διδασκάλους καὶ πρὸς ἀσφα-
λεστέραν στήριξιν τῶν ἀσθενεστέρων, καὶ ὡς ἀμυντήρια ὄπλα
κατ' ἐχθρικῶν προσβολῶν, καθὼς μᾶς εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τὴν
ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, καὶ ἀπὸ τὰ καθημερινὰ παραδείγματα.

Τελευταίον ἐπρόσθεσα, ὡς ἐπίμετρον τοῦ ὅλου Συντάγ-
ματος, περίληψίν τινα τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, ἀπαν-
θίσας αὐτὴν ἀπὸ τὰ μεγάλα συγγράμματα τοῦ Ποιλιτίου καὶ
Νεμεῶρου (Ἰδὲ Τόμ. Δ', σελ. 298). Καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸ
πρᾶγμα τῆς παιδαγωγίας ἐγεννηθήσαν εἰς τὴν πάλαιποτε εὐτυ-
χῆ χώραν τῆς Ἑλλάδος. Καθεὶς ὅμως φρόνιμος βλέπει τώρα,
ὅτι τὸ μὲν ὄνομα ἀκούεται μεταξὺ μας μὲ πολλὰ συγκεχυ-
μένην καὶ ἀσαφῆ σημασίαν· τὸ δὲ πρᾶγμα μόλις ἤρχισε νὰ
γνωστοποιηθῆται εἰς τοὺς γραμματισμένους μας. Ἐὰν βῆ τις τῶν

ἀνθρωπίνων γνώσεων καὶ θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν εἶναι ἡ παιδαγωγία, παντάπασιν δὲν πρέπει νὰ ξενιζώμεθα, διότι εἰ-
 μεθα καὶ κατὰ τὰ θυῶ ἐπιπόλαιοι. Νέοι τῆς Ἑλλάδος! ὅσοι
 μὲ ἀξιβπαῖνον ζήλον παιδεύεσθε εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Εὐ-
 ρώπης, διὰ νὰ στολίσητε μὲ τὰ καλὰ τῆς παιδείας τὴν πτω-
 χὴν πατρίδα μας· ἡ πατρίς αὕτη σᾶς παρακαλεῖ μὲ δακρυ-
 στάλακτα ὄμματα καὶ σᾶς ἐξορκίζει εἰς τὴν ἀπὸ σᾶς προση-
 νομένην εὐτυχίαν της· μὴ ἀμελήσητε πρὸς Θεοῦ εἰς τὸ ἐξῆς
 σιμὰ τῶν ἄλλων παιδευμάτων σας τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστή-
 μην, τὴν ἀρχὴν καὶ πηγὴν καὶ ρίζαν ἀπάσης εὐδαιμονίας.

Ἡδυνάμην νὰ δώσω μορφήν καὶ τάξιν καλητέραν εἰς τὸ
 ὄλον Σύνταγμα, εἰάν τὸ ἐπεξεργαζόμεν ἄκόμη μὲ ἐπανειλημ-
 μένας ἐπιθεωρίας καὶ διορθώσεις, ἀναβάλλον εἰς καιρὸν ἄλλον
 τὴν ἐκδόσιν του· ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχον θέλει ὠφελήσῃν καὶ
 τοὺς μαθητὰς τοῦ τῆς Σμύρνης Γυμνασίου, διὰ τοὺς ὁποίους
 ἐξεδόθη, καὶ πολλοὺς ἄλλους, ὅσοι θέλουν καὶ ἔχουν χρεῖαν
 νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὴν μελέτην του. Θέλει φανῆν δὲ πολὺ
 χρησιμώτερον, εἰάν δώσῃ νύξιν εἰς ἄλλους πλείοτερον παρ' ἐ-
 μὲ σχολὴν ἔχοντας νὰ συντάξωσι διὰ τὸ γένος μας ἀκριβέστερα
 καὶ τελειότερα Φιλοσοφίας μαθήματα.

Ἐγραψα ἐν Βιέννῃ, 1819, κατὰ μῆνα Αὐγούστου.

Κ. Μ. Κούμας.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ.

Μ Ε Τ Α Φ Υ Σ Ι Κ Η.

	Σελ.
Προδιόξεις. Τί είναι Μεταφυσική	1
Περὶ τῶν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους μεταφυσικῶν δοξῶν, ὅσαι ἐφάνησαν μεταξύ τῶν ἐπισημοτέρων Φιλοσόφων τῆς Γερμανίας	3
Μεταφυσικῆς Μέρους Πρώτου. Καθαρὰ Μετα- φυσική, ἢ Ὀντολογία.	
ΚΕΦ. Α'. Περὶ Γνώσεως ἐν γένει	10
ΚΕΦ. Β'. Περὶ τῶν νόμων τῆς κατωτέρας γνωστικῆς δυνάμεως, ἡγουν τῆς Αἰσθήσεως, ὅπου καὶ περὶ Τό- που καὶ Χρόνου	13
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ τῶν νόμων τῆς ἀνωτέρας γνωστικῆς δυνάμεως, ἡγουν τοῦ Νοῦς	24
ΚΕΦ. Δ'. Περὶ τῶν πρώτων ἢ ἀρχικῶν τοῦ Νοῦς Κα- τηγοριῶν	27
ΚΕΦ. Ε'. Ἀριθμός. Ἐπίτασις. Χρονικὴ σχέσις. Μηδέν.	34
ΚΕΦ. ς'. Περὶ Μεγέθους ἀπολύτου καὶ σχετικοῦ, ἐκ- τεταμένου καὶ ἐπιτεταμένου, συνεχοῦς καὶ διακεκρι- μένου, ἐκμετρήσεως, καὶ περὶ σώματος μαθηματικοῦ καὶ φυσικοῦ.	37
ΚΕΦ. ζ'. Περὶ Οὐσίας καὶ συμβεβηκότος, αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος, σκοπιμέτητος, καὶ περὶ δυνάμεϊον.	44
ΚΕΦ. η'. Περὶ δυνατοῦ, εἶναι, γενέσεως, φθορᾶς	

καταστάσεως, μεταβολῆς, ἀναγκαίου, ἐνδεχομένου, καὶ τῆς τοῦ ἡγουμένου πρὸς τὸ ἐπόμενον σχίσσεως.	50
ΚΕΦ. Θ'. Ἀρχαὶ τῶν Γνώσεων	53
ΚΕΦ. Ι'. Περὶ τῶν νόμων τῆς ὑπερτάτης γνωστικῆς δυνάμεως, ἡγουν τοῦ Λόγου	64

Μεταφυσικῆς Μέρους Δεύτερου. Ἐφηρμοσμένη
Μεταφυσική.

Ἐφηρμοσμένης Μεταφυσικῆς Τμῆμα Πρῶτον
Περὶ τῆς αἰσθητῆς φύσεως.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ μεταφυσικῆς σωματολογίας	69
ΚΕΦ. Β'. Περὶ ὕλης	70
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ κινήσεως	74
ΚΕΦ. Δ'. Περὶ τοῦ ποιητικοῦ τῆς κινήσεως, ἢ περὶ δυνάμεων ἀπιστικῆς καὶ ἐφελκυστικῆς, καὶ τοῦ ἀδια- χωρήτου τῆς ὕλης, καὶ περὶ βαρύτητος	80
ΚΕΦ. Ε'. Περὶ μεταδόσεως τῆς κινήσεως, καὶ μίξης τῆς ὕλης, καὶ ἀδρανείας, καὶ προσδιορισμοῦ τῆς φαι- νομένης κινήσεως	91
ΚΕΦ. Ϛ'. Περὶ πλαστικῆς δυνάμεως, καὶ ζωῆς, καὶ θρέψεως, καὶ ἀναπλάτσεως, καὶ γεννήσεως	98
ΚΕΦ. Ζ'. Διαίρεσις τῶν ὀργανικῶν σωματίων, καὶ περὶ ἀνθρώπου	105
ΚΕΦ. Η'. Τελεολογία, ἢ περὶ σκοπιμότητος τῶν ὄν- των.	109
ΚΕΦ. Θ'. Ἐπιτασθεῖαι τιναί, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύ- σεως εἶναι προταγμένος πρὸς φιλοσοφίαν	113

Ἐφηρμοσμένης Μεταφυσικῆς Τμῆμα Δεύτε-
τερον. Μεταφυσικὴ Ψυχολογία.

ΚΕΦ. Α'. Τί εἶναι ἡ Μεταφυσικὴ τῆς ὑπὲρ αἰσθητικῆς φύσεως	117
--	-----

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ.

ε'

ΚΕΦ. Β'. Περὶ ψυχῆς	Σελ. 119
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ ἀρχῆς ψυχῶν, καὶ τῆς πρὸς τὸ σῶμα κοινωνίας καὶ τῆς καθέδρας αὐτῶν	122

Ἐφηρμοσμένης Μεταφυσικῆς Τμῆμα Τρίτον.

Μεταφυσικὴ Κοσμολογία.

ΚΕΦ. Α'. Τί εἶναι μεταφυσικὴ Κοσμολογία, καὶ τίνα ζητοῦνται εἰς αὐτὴν	127
ΚΕΦ. Β'. Περὶ τῶν τεσσάρων κοσμολογικῶν προβλη- μάτων.	131
ΚΕΦ. Γ'. Ἐὰν εἶναι πολλοὶ κόσμοι, καὶ ὁ πασιῶν εἶ- ναι ὁ κάλλιστος, καὶ περὶ θαυμάτων	137

Ἐφηρμοσμένης Μεταφυσικῆς Τμῆμα Τέταρ-

τον. Μεταφυσικὴ Θεολογία.

ΚΕΦ. Α'. Τί εἶναι Μεταφυσικὴ Θεολογία, καὶ τίνα ζητοῦνται εἰς αὐτὴν	140
ΚΕΦ. Β'. Περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ	142
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ ἰδιοτήτων Θεοῦ	145
ΚΕΦ. Δ'. Περὶ θεῶν ἔργων	148

Αἰσθηματικὴ.

Προδιόκησις. Τί εἶναι Αἰσθηματικὴ	153
---	-----

Αἰσθηματικῆς Μέρος Πρῶτον. Καθαρὰ

Αἰσθηματικὴ.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ αἰσθηματικῶν ἰδεῶν	157
ΚΕΦ. Β'. Περὶ Κάλους	160
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ τῆς τοῦ καλοῦ ἀρμονίας	174
ΚΕΦ. Δ'. Περὶ ὕψους	180
ΚΕΦ. Ε'. Περὶ ἰδιοτήτων τῶν πραγμάτων, μετεχου- σῶν ἀπὸ τοῦ κάλλους	189
ΚΕΦ. ς'. Περὶ ἰδιοτήτων τῶν πραγμάτων, μετεχου- σῶν ἀπὸ τοῦ ὕψους	194
ΚΕΦ. ζ'. Περὶ ἰδιοτήτων τῶν πραγμάτων, ὅσαι τρέ-	

	Σελ.
που τινα υπεραντιοῦνται εἰς τὸ καλὸν καὶ τὸ ὑψηλόν	204
ΚΕΦ. Η'. Περὶ Αἰσθηματικῆς κρίσεως	218
Αἰσθηματικῆς Μέρους Δεύτερον. Ἐφηρμοσμένη	
Αἰσθηματικὴ ἢ Καλλιτεχνία.	
ΚΕΦ. Α'. Τί ἐστὶ τέχνη, καὶ διαίρεσις τῶν τεχνῶν εἰς καλὰς καὶ βαναύσους	229
ΚΕΦ. Β'. Περὶ παραστατικῆς δυνάμεως, καὶ ἐξεως, καὶ τοῦ λεγομένου Δαιμονίου τῆς τέχνης	239
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ ἐνθουσιασμοῦ, καὶ χαρακτήρος καὶ τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ	245
ΚΕΦ. Δ'. Λογικὴ ὁλομέλεια, ἢ σύστημα τῶν καλῶν τεχνῶν	256
ΚΕΦ. Ε'. Περὶ τῶν τοικῶν καλῶν τεχνῶν	260
Μουσικὴ	262
Ποιητικὴ	264
Ὡδία ἢ Ψαλτικὴ	267
Ἀπαγγελία	268
Εὐλωττία	271
Ῥητορικὴ	274
ΚΕΦ. ς'. Περὶ τῶν πλαστικῶν τεχνῶν	277
Γλυφικὴ	αὐτ.
Γραφικὴ	280
Παραδειποποιΐα	282
Ἀρχιτεκτονικὴ	284
Καλλιγραφία	286
Νομισματοκοπία	288
ΚΕΦ. ζ'. Περὶ τῶν μιμητικῶν τεχνῶν	292
Μιμικὴ	αὐτ.
Ὀρχηστικὴ	295
Δραματικὴ ἢ Ἰποκριτικὴ	298
Παλαιστικὴ	302
Ἰπτικὴ	303
Ἰππικὸς ἀγὼν	305

Μ Ε Τ Α Φ Υ Σ Ι Κ Η .

Π Ρ Ο Δ Ι Ο Ι Κ Η Σ Ι Σ .

Τί είναι Μεταφυσική.

Α΄.

Μεταφυσική είναι ἐπιστήμη τῶν ἀρχικῶν νόμων, κατὰ τοὺς ὁπρίους γινώσκει ὁ ἄνθρωπος ἀντικείμενα, ἀσχολουμένη ὄχι εἰς τὰ ἐκ τῶν ὑσέρων γινωσκόμενα, ἀλλ' ὅσα εἰς τὰς γνώσεις μας εἶναι ἐκ τῶν προτέρων προσδιωρισμένα.

Σημειώσεις. Τὸ ἔννομα Μεταφυσική, τὸ ἐποίησεν δὲν εἶναι οὐδ' ἀκριβῶς ἑλληνικόν, ἀλλ' ἔργον τῶν Σχολαστικῶν τοῦ παρακμάσαντος ἑλληνισμοῦ, ἐπλάσθη ἀπὸ τὰ Ἀριστοτελικὰ συγγράμματα, τὰ ὅποια ἐπιγράφονται Τὰ μετὰ τὰ φυσικά. Ἡ μετὰ λοιπὸν ἐλήφθη εἰς τὸ νὰ σημαίη τετακτὴν τάξιν, καὶ ἔχει τίποτε περισσώτερον.

Β΄. Τὸ ἐκ τῶν προτέρων διὰ τὰς γνώσεις μας προσδιωρισμένοι δὲν εἶναι ἄλλο τίποτε, εἰ μὴ οἱ ἀρχικοὶ καὶ διαβατικοὶ νόμοι τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, ἤγουν οἱ κανόνες, κατὰ τοὺς ὁποίους ὁ ἄνθρωπος φέρεται ἐξ ἰδίας του φύσεως εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ διδόμενα ἀντικείμενα. Τὸ κύριον λοιπὸν ἔργον τῆς Μεταφυσικῆς εἶναι νὰ εὕρῃ τοὺς ἀρχικοὺς τούτους νόμους καὶ κανόνας, οἵτινες εἶναι τὰ ἀπαραίτητα μέσα, διὰ τῶν ὁποίων γινώσκει ὁ ἄνθρωπος ὅποιονδήποτε γνωστὸν ἀντικείμενον.

Γ. Διαφέρει δὲ ἡ Μεταφυσικὴ ἀπὸ τὴν Λογικὴν ὅτι ἡ μὲν Λογικὴ ἐξετάζει μόνον τοὺς κανόνας τοῦ διανοεῖσθαι χωρὶς νὰ παρατηρῇ τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια εἶναι τῆς δια-

νοίας ἢ ὕλη· ἢ δὲ Μεταφυσικὴ ἐνασχολεῖται εἰς τοὺς κανόνας τοῦ γινώσκειν τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ, διὰ τῶν ὁποίων προσδιορίζεται τῶν διανοημάτων ἢ ὕλη. Διὰ τοῦτο ἢ μὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ Θεωρητικὴ κατ' εἶδος Φιλοσοφία· ἢ δὲ Μεταφυσικὴ Θεωρητικὴ κατ' ὕλην Φιλοσοφία.

Δ'. Εἶναι λοιπὸν ἢ μὲν Λογικὴ παρομοία μὲ Συμβολικὸν λογισμὸν, εἰς τὸν ὁποῖον δὲν παριστάνονται προσδιωρισμένα πράγματα· ἢ δὲ Μεταφυσικὴ μὲ Πραγματικὸν λογισμὸν, ὅς τις λογαριάζει προσδιωρισμένα ἀντικείμενα· ἢ, νὰ μεταχειρισθῶ ἄλλο παράδειγμα, ἐκσίνη πρὸς ταύτην ἔχει λόγον, τὸν ὁποῖον ἔχει ἡ Γραμματικὴ πρὸς τὸ Λεξικόν· ἐκ τῶν ὁποίων, ἢ μὲν διδάσκει τοὺς τύπους καὶ τὸ εἶδος τῆς γλώσσης, τὸ δὲ μᾶς δίδει τὴν ὕλην τῆς. Διὰ τῆς Γραμματικῆς καὶ ἐκ τοῦ Λεξικοῦ ἐνθάδε πᾶσαν ὑπόθεσιν νὰ γράψωμεν ἢ νὰ ἐκφράσωμεν εἰς πᾶσαν μίαν γλώσσαν· καὶ διὰ τῆς Λογικῆς ἐκ τῆς Μεταφυσικῆς ἐνθάδε νὰ ἐκθέσωμεν πᾶσαν μίαν ἰδιαιτέραν ἐπιστήμην· Σόλοικος καὶ βάρβαρος γίνεται ὁ λόγος δι' ἔλλειψιν Γραμματικῆς καὶ Λεξικοῦ· ἐσφαλμένη καὶ ἄτακτος γίνεται πᾶσα ἐπιστήμη χωρὶς συλλογιστικῶν κανόνων, καὶ χωρὶς τῶν τῆς Μεταφυσικῆς ἀρχῶν· καὶ ἡ Μαθηματικὴ αὐτὴ, καὶ ἡ Φυσικὴ χρειάζονται τὴν ἐκ τῆς Μεταφυσικῆς ἀσάλευτον στερέωσιν.

Ε'. Μ' ὅλον ὅτι ἡ ἐπιστήμη αὕτη εἶναι κατ' ὕλην Θεωρητικὴ φιλοσοφία (Γ'), μ' ὅλον τοῦτο, ἐπειδὴ, ὡς θέλομεν ἐφεξῆς ἰδεῖν, πᾶσα γνῶσις σύγκειται ἐξ ὕλης, ἥτις εἶναι τὸ γνωστὸν ἀντικείμενον, καὶ ἐξ εἶδους, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τὸ ὑποκείμενον· τὴν μὲν ὕλην παραιτεῖται εἰς ἄλλας ἐπιστήμας νὰ ἐξετάσωσι τὰς ιδιότητάς τῆς, αὐτὴ δὲ ἀναλαμβάνει εἰς τὴν ἔρευνάν τῆς ἀφηρημένως τὸ εἶδος, ἢ τὴν μορφήν τῆς

γνώσεως. Ὄδηγεῖται δὲ εἰς τὴν τούτου εξέτασιν ἀπὸ τὴν θεωρίαν τῶν ἀρχικῶν καὶ διαβατικῶν κανόνων τοῦ γινώσκειν.

Σημείωσις. Ἐδιδάσκον ὁ Κάντιος (Kritik der reinen Vernunft, S. 86g "Eκδ. 3.) τὴν ἐπιστήμην ταύτην εἰς Μεταφυσικὴν καὶ Φύσεως, καὶ Μεταφυσικὴν τῶν ἰδίων· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ ἴδια ἔρευνᾷ ἡ πρακτικὴ Φιλοσοφία (Κρήτ. ΡΚΖ'), φανερὸν εἶναι, ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη δὲν δύναται νὰ γένη ὑγιᾶς εἰς τὸ ἀνα χεῖρας σύστημα τῆς Φιλοσοφίας.

5. Ἡ Μεταφυσικὴ δύναται νὰ ἐκθέσῃ τὰς ἀρχάς της, ἢ κατ' ἑαυτὰς καὶ ἀπροσδιορίστως, ἢ γουν ἀποβλεπούσας εἰς ἀντικείμενα ἐν γένει· ἢ σχετικῶς, ἢ γουν ἀναφερομένας εἰς μερικὰ καὶ προσδιορισμένα ἀντικείμενα· καὶ κατ' ἐκείνου μὲν τὸν τρόπον ὀνομάζεται καθαρὰ Μεταφυσικὴ καὶ Ὀντολογία· κατὰ δὲ τούτου, ἐφηρμοσμένη. Τῆς ἐφηρμοσμένης τμήματα εἶναι δύο· τὸ Περὶ τῆς αἰσθητῆς φύσεως, καὶ τὸ Περὶ τῆς ὑπὲρ αἰσθησιν· ταύτης δὲ μέρη τρία, Κοσμολογία, Ψυχολογία, Θεολογία. Συντάσσοντες δὲ ταῦτα μετ' ἀλλήλων, λέγομεν πέντε μέρη τῆς Μεταφυσικῆς· ἢ γουν Ὀντολογίαν, Περὶ τῆς αἰσθητῆς Φύσεως, Ψυχολογίαν, Κοσμολογίαν, Μεταφυσικὴν Θεολογίαν. Ταύτην τὴν διαίρεσιν θέλομεν φυλάξειν σὺν Θεῷ εἰς τὴν ἀνα χεῖρας πραγματείαν.

Περὶ τῶν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους Μεταφυσικῶν δοξῶν, ὅσαι ἐφάνησαν μεταξὺ τῶν ἐπισημοτέρων Φιλοσόφων τῆς Γερμανίας.

Οἱ Παλαιοὶ δὲν ἐπραγματεύθησαν τὴν Μεταφυσικὴν ὡς ἰδιαίτεραν φιλοσοφικὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ μόνον τὴν Φυσικὴν, ἀναμιγμένην μὲ τῆς Μεταφυσικῆς τὰς θεωρίας· τὴν δὲ Φυσικὴν ἐξελάμβαναν ἢ ὡς ἓν ἀπὸ τὰ τρία μέρη τῆς Φιλοσοφίας.

λέγω Λογικὴν, Φυσικὴν, Ἠθικὴν· ἢ διαιροῦντες τὴν Φιλοσοφίαν εἰς πρακτικὴν καὶ θεωρητικὴν ὑποδιήρουν τὴν θεωρητικὴν εἰς Λογικὴν καὶ Φυσικὴν· οὕτω μαρτυρεῖ ὁ Λαέρτιος (Βιβλ. Ε'. 28.) περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους »Βούλεται δὲ (ὁ Ἀριστοτέλης) »διπλοῦν εἶναι τὸν κατὰ Φιλοσοφίαν λόγον· τὸν μὲν, πρακτικόν· τὸν δὲ, θεωρητικόν· καὶ τοῦ πρακτικοῦ τὸν τε Ἠθικόν καὶ Πολιτικόν· τοῦ δὲ θεωρητικοῦ, τὸν τε Φυσικόν καὶ »Λογικόν«. Εἶχαν λοιπὸν οἱ Παλαιοὶ μόνον Φυσικὴν, καὶ ὄχι Μεταφυσικὴν, μ' ὅλον ὅτι δὲν ἔγινούσιν τὰς μεταφυσικὰς θεωρίας.

Εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἐχώρισαν ἀπὸ τὴν Φιλοσοφίαν τὴν Φυσικὴν, καὶ αὐτ' αὐτῆς εἰσήγαγον τὴν Μεταφυσικὴν. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐπροσδιώριζαν ἀκριβῶς τὴν ἐπιστήμην ταύτην, καὶ τὴν ἐπραγτεύοντο χωρὶς τὴν ἀπαιτούμενην κρίσιν, ἔφθασε γὰρ κατασταθῆ πηγὴ ἀκαταπαύστων θορύβων καὶ λογομαχιῶν μεταξὺ τῶν Δογματικῶν καὶ Σκεπτικῶν· οὐδ' ἤξευρε κανεὶς εὐκρινῶς Τί εἶναι κυρίως ἡ ἐπιστήμη αὕτη· οἱ μὲν τὴν ὠρίζαν Ἐπιστήμην τῶν γενικωτάτων λογικῶν ἀληθειῶν· οἱ δὲ, Ἐπιστήμην τῶν γενικωτάτων νόμων τῆς φύσεως· οἱ δὲ, Ἐπιστήμην τῶν πρώτων καὶ γενικωτάτων ἰδεῶν καὶ ἀρχῶν κτλ. Διὰ γὰρ θώσωμεν μικρὰν ἰδέαν τῶν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους μεταβολῶν τῆς, ἀρχίζομεν ἀπὸ τοῦ Οὐόλφιου, ὅστις πρῶτος ὠμίλησε καὶ ἔγραψε καθαρώτερα περὶ αὐτῆς.

Ὁ Οὐόλφιός, ὅς τις πρῶτος ἔδωκεν εἰς τό μέρος τοῦτο τῆς Φιλοσοφίας ἐπιστημονικὴν μορφήν, τὴν ἐδιαίρεσεν εἰς τέσσαρα μέρη, Ὀντολογία, Κοσμολογίαν, Ψυχολογίαν, Θεολογίαν· ἤρχισεν ἀπὸ γενικωτάτας ὑλικῆς ἀρχῆς, καὶ δι' αὐτῶν ἐπροσπάθει ν' ἀποδείξῃ τὸ Τί ἦν εἶναι τοῦ Κόσμου, καὶ

τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ὑπερφυσικῶν τοῦ ἰδιοτήτων. Ταύτην τὴν μέθοδον ἠκολούθησαν ἐφεξῆς ὅλοι σχεδὸν οἱ Μεταφυσικογράφοι τῆς Εὐρώπης.

Ὁ Κάντιος, ἰδὼν ἀναμεμιγμένα τὰ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου μὲ τὰ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου θεωρούμενα, ἐπεχείρησε πρῶτος νὰ τὰ διακρίνῃ ἀπ' ἀλλήλων, καὶ συνέγραψε τὴν περίφημον Κριτικὴν τοῦ καθαρῦ Λόγου (*Kritik der reinen Vernunft*, Riga. 1781.). Ἐκρινεν εἰς αὐτὸ τὸ σύγγραμμα, ὅτι τὰ πράγματα γνωρίζομεν μόνον κατὰ τὰς προσβολὰς, τὰς ὁποίας μᾶς ἐνδισysίρου. Εἶπεν ἐκ τῶν προτέρων, ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητα εἰς πάντα ἄνθρωπον· ἔδειξε τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, ὅτι εἶναι τὸ εἶδος καὶ ἡ μορφή τῶν αἰσθημάτων. Εἰς τὴν πείραν καὶ εἰς τὸ μερικὸν ἐμφανίζονται εὐκρινῶς τὸ ἐκ τῶν προτέρων καὶ τὸ καθόλου (βλέπε Ἱστορ. Φιλοσ. Τενεμάνου, μετάφρ. Κούμα, Σελ. 261 — 271.)· καὶ οὕτως ἤνοιξε νέον δρόμον εἰς τοὺς μετ' αὐτὸν νὰ ἐξετάσωσι βαθύτερα τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, εἰς τὴν ὁποίαν μόνον δύναται νὰ στηριχθῶσιν ἀκλόνητα θεμέλια μεταφυσικῶν θεωριῶν· αὐτὸς δὲ παραστήσας τὸ ὑποκείμενον (τὸν θεωρὸν ἄνθρωπον) χωριστὰ ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον (τὰ θεωρούμενα πράγματα), ἀφήκε τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν πραγμάτων σχέσιν νὰ ἐρευνησωσιν ἄλλοι. Ὅτι δὲ δὲν ὑπῆρξεν προστάτης τῆς ἐννοηματικῆς δόξης, ἀλλ' ἀπέδωκεν εἰς τὰ ἀντικείμενα τὸ πραγματικόν, γίνεται φανερόν ἀπὸ τὸ σύγγραμμά του ἐπιγραφόμενον *Prolegomena zu einer jeden künstigen Metaphysik*, Riga 1783.), ὅπου ἀποδέχεται πολλαχοῦ (Σελ. 104, 169, 139, 165) τὸ πραγματικόν, τὸ ὁποῖον ὑπόκειται βάσις εἰς τὰ φαινόμενα.

Τὴν Κριτικὴν Φιλοσοφίαν προσπαθῶν νὰ καταστήσῃ ἐ-

ναγοῦν ἐπιστήμην ὁ Φίχτερος (Fichte), ἐγέννησε τὴν ἔννοι-
ματικὴν δόξαν (Idealismus). Κατ' αὐτὸν τὸ ἀντικείμενον
ἐμπηγέχεται εἰς τὸ ὑποκείμενον, καὶ γεννᾶται ἐξ αὐτοῦ δι' ἐν-
εργείας τινος, κατὰ τὴν ὁμοίαν ὑπὸ τοῦ Ἐγὼ τίθεται τὸ Οὐκ-
ἐγὼ (Βλ. Ἰστορ. Φιλοσ. Γεν. Σελ. 274.).

Ὁ Σχέλλινγος ἐδοκίμασε νὰ κατασκευάσῃ ἐννοηματικῶς
τὴν γνώσιν καὶ καθ' ἕκην καὶ εἶδος. Τὸ ὑποκείμενον
καὶ τὸ ἀντικείμενον ταυτίζονται ἀπολύτως εἰς τὴν νοητικὴν ἐ-
πιπέτειαν· μὲ ταύτην τὴν δόξαν τῆς ἀπαλύτου ταυτέρας τοῦ
ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου ἐπεσοσπάθησεν ὁ Σχέλλινγος
νὰ εὕρῃ τὴν οὐσίαν τοῦ ἀπολύτου.

Τὸ ὑποκείμενον χωρὶς τοῦ ἀντικειμένου, καὶ τοῦτο χω-
ρὶς ἐκείνου εἶναι μηδὲν, εἶπεν ὁ τῆς Γοττίνγης Φιλόσοφος Βου-
τεφβέκιος.

Ἡ ἀπόλυτος ταυτέρας δὲ εἶναι οὔτε ἀντικείμενον, οὔτε
ὑποκείμενον, οὔτε ἡ ταυτέρας τῶν δύο, ἀλλ' ἡ ἐπανάληψις
τῆς διανοίας ἐφαρμοζομένη εἰς τὴν ἕκην, ὅτι τὸ ἐν καθὼ ἐν
καὶ τὸ αὐτὸ, δύναται νὰ ἐπαναληφθῇ ἀπειράκις. Α, καθὼ Α,
ἐν Α, ταυτίζεται. δόξα αὕτη ἄλλα τοῦ Βαρθολαίου, ἥτις
ὠνομάσθη Realismus Rationalis.

Ἡ σχέση τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸ ἀντικείμενον ἐμπορεῖ
νὰ γείνη ἀντιληπτὴ εἰς τὸ ὑποκείμενον, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ ἐξη-
γηθῇ ἐντελῶς, ἐδόξαται ὁ Πλάτωνατος καὶ ὁ Σχουλλήτσος.

Ὁ Ἰακώβος, ἀνὴρ ἐπίσημος καὶ δημοκρεωτικὸς, ἐμάσασ-
σεν κατὰ τῆς θεωρίας, ἐδόξασεν ὅτι ὁ αἰσθητὸς οὗτος
κόσμος μᾶς ἀναγγέλλει διὰ τῶν αἰσθητησίων Θεοῦ, Πρό-
νοια, Ἐλευθερίαν, Ἀθανασία, Χρηστικότητα, καὶ ἄλλα τὰ
ὑπὲρ αἰσθησιν.

Βινέλιος Τραυγόριος Κήνυιος, τοῦ ὁμοίου τὴν δόξαν

ἠκολούθησα εἰς τὸ παρὸν σύνταγμα, ἐπιτεμῶν τὸ ἐκτεταμένον του σύστημα τῆς Φιλοσοφίας, ὑποθέτει πραγματικὴν ἀρχὴν τῆς Φιλοσοφίας τὸ Ἐγὼ ἀρχὴν τῶν γνώσεών μας εἰδικὴν λαμβάνει τὸ Ἐγὼ εἰμὶ ἐνεργὸς, ἀποδεικνυομένην ἀπὸ τὴν καθενὸς συνειδήσιν· αὕτη δὲ εἶναι ἀρχικὴ καὶ διαβατικὴ σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι· οὔτε τὸ ἐννόημα εἶναι πρὸ τοῦ πράγματος, οὔτε τὸ πρᾶγμα πρὸ τοῦ ἐννοήματος· ἀλλ' εἶναι σύνθεσις τῶν δύο ἀρχικὴ, καὶ παραλαμβάνεται ὡς ἀνερμήνευτος καὶ ἀνεξήγητος, ἐπειδὴ οὐδὲ χρειάζεται ἐξήγησιν, ὡς μαρτυρουμένη ἀδιστακτικῶς ἀπὸ τὴν συνειδήσιν.

Καὶ αὗται μὲν εἶναι αἱ κυριώτεραι δόξαι τῷ Νεωτέρῳ Φιλοσόφῳ, αἱ τινες εἶναι βάσεις τῶν Μεταφυσικῶν πραγματειῶν· Ἄλλ' ὡς ἀρχαὶ καὶ βάσεις ἐκρίθησαν ὑπὸ πολλῶν νὰ προτάσσωνται ἀπὸ τὴν Φιλοσοφίαν εἰς χωριστὴν πραγματείαν, τὴν ὁποίαν οἱ μὲν Γερμανοὶ ὀνομάζουσι *De meliōδη Φιλοσοφίαν* (*Fundamentalphilosophie*), ἡμεῖς δὲ ὀνομάσαμεν *Κρηπίδα Φιλοσοφίας*· τὴν ἐθεωρήσαμεν δὲ, κατὰ τὸν Κρύγιον, καὶ ὡς πρωτότυπον Φιλοσοφίαν, τῆς ὁποίας παράγωγοι εἶναι ὅλαι αἱ ἄλλαι Φιλοσοφικαὶ ἐπιστήμαι, ὡς ἀπ' ἐκείνου λαμβάνουσαι τὰς ἀρχάς.

Εἰς τὴν Μεταφυσικὴν ἐζητήθη καὶ ζητεῖται πάντοτε ἡ λύσις τοῦ πολυθρυλλήτου προβλήματος, ἂν εἶναι γνώσεις ἐκ τῶν προτέρων, ἢ γον ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐκπηγάζουσαι, ἢ εἶναι ὅλαι ἐκ τῶν ὑστέρων, ἢ γον ἐξωθεν ἐρχόμεναι εἰς τὸν ἀνθρώπου διὰ τῶν αἰσθήσεων. Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου δὲν δύναται νὰ γείνη, ἂν δὲν προσδιορισθῇ πρῶτον *Τί εἶναι ἐκ τῶν προτέρων, καὶ Τί εἶναι γνώσις*. Πᾶν ὅ,τι εἶναι εἰς τὸν ἀνθρώπου ἀναγκαῖον εἰς τὰς γνώσεις του, ἢ γον τὸ ὁποῖον πᾶς ἀνθρώπος εἰς πάντα χρόνον καὶ πάντα

τόπον εύρίσκει εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ἐκεῖνο εἶναι ἐκ τῶν προτέρων, τὸ ὅποιον θέλει νὰ εἴπῃ, ὅτι τὸ ἔχει ἐξ ἑαυτοῦ καὶ δὲν τὸ λαμβάνει ἐξωθεν. Γνώσις δὲ, ὡς θέλομεν ἰδεῖν ἐφεξῆς, εἶναι ἀντίληψις τῶν πραγμάτων γινομένη διὰ τῶν εἰς τοῦτο ἐπιτηδεῖων δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου· γίνεται λοιπὸν φανερὸν, ὅτι πᾶσα γνώσις δὲν εἶναι οὔτε μόνον ἐξωτερικόν τι, οὔτε μόνον ἐσωτερικόν, ἀλλὰ καὶ τὰ δύο ἐντάμα, καὶ τρόπον τινα γινόμενον ὑπὸ τοῦ πράγματος καὶ τοῦ γινώσκοντος ὑποκειμένου· καὶ τὸ μὲν πρᾶγμα δίδει τὴν ὕλην τῆς γνώσεως· τὸ δὲ γινώσκον ὑποκείμενον, τὸ εἶδος αὐτῆς καὶ τὴν μορφήν. Τὸ εἶδος τῶν γνώσεων εἶναι ἀναγκαῖον καὶ ἀμετάβλητον, ἐπειδὴ εἶναι μία καὶ ἀμετάβλητος ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου· ἡ δὲ ὕλη εἶναι ἐνδεχομένη καὶ μετατρέπη· διὰ τοῦτο ἐκείνο μὲν εἶναι ἐκ τῶν προτέρων· αὕτη δὲ, ἐκ τῶν ὑστέρων.

Ὅταν λοιπὸν γίνεται λόγος περὶ γνώσεως ὁποιασδήποτε, πρέπει μὲ τὴν εἰρημένην διάκρισιν καὶ διαφορὰν, τὴν μὲν ὕλην αὐτῆς νὰ ὁμολογῶμεν ἐμπειρικὴν καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων· τὸ δὲ εἶδος, καθαρὸν καὶ ἐκ τῶν προτέρων· ἀδιακρίτως δὲ καὶ ἀδιαφόρως ἀποδοκιμάζει ὁ λόγος ὡς ψευδὲς καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο· διότι εἰ μὲν ἦτο πᾶσα γνώσις ἐκ τῶν προτέρων, ἤθελεν εἶσθαι περιττὴ ἢ εἰς πάντα ἀνθρώπου ἀναγκαιστάτη πείρα· εἰδ' ἦτο πάλιν πᾶσα ἐκ τῶν ὑστέρων, πείρα τακτικὴ καὶ κανονικὴ δὲν ἐγένετο χωρὶς τὸ ἐσωτερικόν μας, τὸ ὅποιον τὴν διατάσσει καὶ τὴν κανονίζει.

Καθὼς ὅπου θεωρεῖται ὕλη καὶ εἶδος εἶναι τὰ δύο ἀναποσπάστως ἠνωμένα, οὕτω καὶ εἰς τὰς γνώσεις τὸ ἓν δὲν ἀπαντᾷται χωριστὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο ὡς πρὸς τὸ τῆς γνώσεως ὑποκείμενον, λέγω τὸν ἀνθρώπου. Ἡ Μεταφυσικὴ ὅμως παραβλέπουσα δὲ ἀφαιρέσεως τὴν ὕλην, ἐξετάζει μόνον τὸ εἶδος

τῶν γνώσεων, ἀνυρίσκουσα τοὺς γνωστικούς νόμους καὶ κανόνας, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ εἶδος τῆς γνώσεως. Ἐμπορεῖ λοιπὸν νὰ ὀρισθῇ καταλλήλως ἡ Μεταφυσικὴ Ἐπιστήμη τοῦ εἴδους τῶν γνώσεων· ὁ λόγος οὗτος θέλει γενῆν φανερώτερος, ἀπὸ τὰς ἐφεξῆς θεωρίας τῆς ἀνὰ χεῖρας πραγματείας.

Μεταφυσικαὶ πραγματεῖαι εἰς τὸ γένος μας εἶναι, ὅπου ἐξέσω, ἐκδοθέναι αἱ ἐφεξῆς· α'. Γενουησίου Στοιχεῖα τῆς Μεταφυσικῆς ἐξελληνισθέντα ἐκ τῆς Λατινίδος φωνῆς ὑπὸ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως, Βιέννη τῆς Αὐστρίας, 1806, εἰς δν. β'. Μεταφυσικὴ Γραβεζάνου (πριοιχομένη εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς Φιλοσοφίας), ἐξελληνισθεῖσα ἐκ τῆς Λατινίδος φωνῆς ὑπὸ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως, Μόσχ, 1805, εἰς μέγα 8ν. γ'. Στοιχεῖα τῆς Μεταφυσικῆς ὑπὸ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως, εἰς τρεῖς τόμους εἰς μέγα 8ν· ὁ α' περιέχει τὴν Ὀντολογίαν· ὁ β', τὴν Κοσμολογίαν· ὁ γ', τὴν Ψυχολογίαν. Ἐνετίσαι, 1805. δ'. Στοιχεῖα τῆς Μεταφυσικῆς διηρημένα εἰς μέρη τέσσαρα, ἠδητὴν Ψυχολογίαν, Ὀντολογίαν, Κοσμολογίαν, καὶ Θεολογίαν, ὑπὸ Σοαυῖου, μεταφρασθέντα εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον παρὰ Γρηγορίου Ἱεροδιακόνου Κωνσταντῆ τοῦ Μηλιώτου· ἡ Μεταφυσικὴ αὕτη εἶναι τρίτος τόμος τῶν εἰς τέσσαρας ἐκδοθέντων Στοιχείων τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Σοαυῖου, τὰ ὅποια ἐμεταφράσθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Γρηγορίου, Ἐνετίσαι, 1804.

Μ Ε Τ Α Φ Υ Σ Ι Κ Η Σ.

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο Ν.

Καθαρὰ Μεταφυσική, ἢ Ὀντολογία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ Γνώσεως ἐν γένει.

Ζ΄.

Η Ὀντολογία εἶναι φιλοσοφικὴ θεωρία τῶν γνωστικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων. Θέλομεν δὲ ἐξετάσειν εἰς μὲν τὸ παρὸν Κεφάλαιον ἐν γένει πᾶσαν γνῶσιν· εἰς δὲ τὰ ἐφεξῆς, κατ' ἰδίαν τὰς γνώσεις τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν Αἴσθησιν, καὶ τὰς γνώσεις τὰς ἀναφερομένας εἰς πᾶσαν μίαν ἀπὸ τὰς κρείττονας δυνάμεις.

Η. Ἡ Ὀντολογία στηρίζεται εἰς τὴν πρότασιν, Γινώσκω, ἥτις ὡς ἔργον τῆς καθενὸς συνειδήσεως εἶναι ἀμέσως βεβαία. Ταύτην προτάττομεν ὡς πρώτην ὑλικὴν ἀρχὴν τῆς Μεταφυσικῆς διὰ τὴν ἀνερευνητότητάν βεβαίως τὴν σημασίαν της.

Θ. Γινώσκω θέλει γὰρ εἶπαι προσέχω τὴν ἀντιληπτικὴν μου δύναμιν εἰς πρᾶγμα θεδομένου, τὸ ὅποιον ὀνομάζω ἀντικείμενον γνώσεως. Τὸ ἀντικείμενον τοῦτο συνάπτω ὡς πρᾶγμα μὲ τὸ εἰς τὴν γνωστικὴν μου δύναμιν ἐννόημα. Εἰς

πᾶσαν λοιπὸν γνῶσιν, εἰάν εἶναι τῷ ὄντι γνῶσις, προϋποθέτω πάντοτε τὸ πραγματικὸν τοῦ γνωσκομένου.

Γ'. Ἡ δὲ βεβαιότης ταύτης τῆς ὑποθέσεως δὲν ἀποδεικνύεται διὰ γενικωτέρας ἀρχῆς, ἀλλὰ περιέχεται εἰς τὴν ἀρχικὴν τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἶδέναι σύνθεσιν, ἥτις εἶναι τὸ ἀπόλυτον ὄριον τοῦ φιλοσοφεῖν, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀνεξήγητος καὶ ἀκατανόητος (Κρ. ΜΒ').

ΙΑ'. Διὰ ταύτην τὴν σύνθεσιν ἡ πρότασις Γενώσκω (Η'.) εἶναι ἐπίσης βεβαία μετὰ τὴν Ἰπάρχει πράγμα, μετὰ τὸ ἑποῖον ἀντιστοιχοῦν αἱ ἐννοιαίμου, καὶ τὸ ἑποῖον γινώσκω διὰ τῶν ἐννοιῶν μου τούτων. Εἶναι λοιπὸν ἡ ἐννοια τοῦ πραγματικοῦ (τοῦ εἶναι ἐν γένει) ἡ ὡς βᾶσις ὑποκειμένη ἀρχικὴ ἐννοια πάσης γνῶσεως· καὶ εἶναι ἀποδεκτὴ εἰς πάντα, ὅστις ἔχει τὸν νοῦν ὑγιαίνοντα. Κυρίως λοιπὸν ἡ πρότασις Γενώσκω περιέχεται εἰς τὰς, Ἰπάρχω, καὶ Ἰπάρχουσιν ἄλλα πράγματα ἐκτὸς ἐμοῦ, τῶν ὁποίων προεδι-δάχθημεν ἤδη τὴν βεβαιότητα (Κρ. ΜΔ').

Σημείωσις. Ἐάν τις ἀγαπᾷ νὰ μὴ δεχθῆ ὡς βεβαίαν ταύτην τὴν πρότασιν, κἀν εἰς βεβαία εἰς τὸν κόσμον δὲν θέλει δυναθῆν νὰ τὸν ἀναγκάσῃ δι' ἀποδείξεως νὰ τὴν πιστεύσῃ. Πρέπει ὅμως νὰ ἐνθυμηθῆ ὁ Πυθῶνικὸς ὄψτος, ὅτι θέλει εἰσθαι ἀσύμφωνος αὐτὸς θεωρῶν πρὸς ἑαυτὸν πράττοντα· καὶ ὅτι μετὰ χάσας θέλει ἀποδέχεσθαι εἰς τὰς πράξεις του, ὅσα ἀρνίεται εἰς τὴν θεωρίαν του. Διὰ νὰ ἀποφύγῃ λοιπὸν ταύτην τὴν ἀσύμφωνίαν, πρέπει νὰ ζῆ ἀληθῶς, καθὼς διηγούνται ἀπειθῶς περὶ τοῦ Πυθῶνικου· «Ἀκλόουδος δὲ ἦν καὶ τῷ βίῳ, μηδὲν ἐκτρέπομενος μηδὲ φιλαττέμενος· ἅπαντα ὑφιστάμενος, ἀμάξας, εἰ τύχοι, καὶ κομηνοὺς, καὶ κύνας καὶ ὅσα τοιαῦτα· σῶζεσθαι μέντοι. φασὶν, ὅτι «πρὸ τῶν γυροῖμων παρακολουθούτων» (Διογ. Λαέρ. Θ'. 61).

ΙΒ'. Ἐπειδὴ τὸ ἀντικείμενον γίνεται γνωστὸν εἰς τὸ ὑποκείμενον διὰ τῶν εἰς αὐτὸ ἀντιστοιχοῦσῶν ἐννοιῶν (Ἄνωτ.)· διὰ τοῦτο πᾶσα γνῶσις πρέπει νὰ ἐκληψθῆ ὡς κρινόν γινώ-

μενον ὑπὸ δύο ποιητῶν, ἀμοιβαίαν πρὸς ἀλλήλους ἐχόντων σχέσιν, ἤγουν τοῦ ὑποκειμένου τῆς γνώσεως καὶ τοῦ ἀντικειμένου· ὥστ' εἶναι τῶν ἀδυνατίων ἡ ἀποτελεσθῆ γνώσις, εἰὰν ἐλλείψῃ τὸ ἓν ἐκ τῶν δύο.

Γ'. Εἰς τὸ γινόμενον τοῦτο, τὸ μὲν ὑποκείμενον διδῶναι τὸ εἶδος τῆς γνώσεως· τὸ δὲ ἀντικείμενον, τὴν ὕλην· διὰ δὲ τῆς ἀνωτέρω ἐξηγημένης σχέσεως, ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὸ ἀντικείμενον προσλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου κατὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ τρόπον τοῦ προσλαμβάνειν, καὶ πάλιν ἀποδίδεται εἰς τὸ ἀντικείμενον· ἐπομένως γίνονται εἰς τὸ ὑποκείμενον προσδιορισμοὶ τινὲς, ἤγουν ἔννοιαι, διὰ τῶν ὁποίων μακθάνει τοὺς εἰς τὸ ἀντικείμενον προσανήκοντας προσδιορισμοὺς, καὶ δύναται γὰρ τοὺς κατηγορήσῃ κατ' αὐτοῦ. Τὸ δὲ πραγματικόν, τὸ ὁποῖον ὑποστράνεται ὡς βᾶσις ἕλων τούτων τῶν προσδιορισμῶν, εἶναι ἡ πρώτη Κατηγορία, ἐνῶ οὗτοι εἶναι δευτερεύουσαι.

Σημείωσις. Ἡ κατηγορία ἐλαμβάνεται κ' ἰδῶ, καθὼς καὶ εἰς τὴν Λογικὴν, ἤγουν ἡ σημαίνουσα χαρακτῆρας τῶν καὶ γνωρίσματα λεγόμενα κατὰ τῶν ἔννοιῶν, καὶ περιεχόμενα εἰς αὐτὰς κατὰ βᾶθος (Λογ. Ο5). ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Μεταφυσικὴ ἀσχολεῖται εἰς τὴν ἔρευναν τῶν κατηγοριῶν τῶν γνωστικῶν, καὶ ὄχι τῶν ἀπλῶς νοουμένων πραγμάτων· διὰ τοῦτο ἡ κατηγορία εἰς ταύτην τὴν ἐπιστήμην σημαίνει ἐννοίας, αἵ τινες ἀποδίδονται ὡς γνωρίσματα εἰς τὰ γνωστικῶν ἀντικείμενα. Ἀλλ' ἀπ' ὅλα ταῦτα τὰ γνωρίσματα ποίπει γὰρ προσηγορίαν τὸ πραγματικὸν τοῦ ἀντικειμένου ὡς πρώτην κατηγορίαν· καὶ εἰς πᾶν γνώσεως ὡτικῶν πρέπει πρὸς αὐτῆς ἄλλης κατηγορίας τρέπονται γὰρ λεγόμεν· Σὺ εἶσαι πρᾶγμα. Τὴν δὲ μεταξὺ ἀντικειμένου καὶ ὑποκειμένου σχέσιν, ἐπ' αὐτῆς τῆς ὁποίας στηρίζεται τὸ δυνατόν ἀπίσης γνώσεως, καὶ ἡ ἐποία εἶναι οὐσιαστικῶς διάφορος ἀπ' ὅλας τὰς ἐμπειρικὰς τῶν πραγμάτων σχέσεις, καὶ προσδιορισμένη ἀρχικῶς καὶ ἐκ τῶν προτέρων, δύναται γὰρ ἐνομήσῃ Προδιατεταγμένην ἀρμονίαν, μεταφίση εἰς ἐπὶ οὐκ ἄλληλῃ σημασίῳ τῆν Λεξιματικὴν ταύτην ἐφρασεῶ.

ΙΔ'. Ἐκ τῶν ἤδη εἰρημένων ἐκπηγάξει ἡ πρότασις, Πᾶν ὅ,τι γινώσκεται ἀπὸ τῆν ψυχῆν εἰς ὅποιονδῆποτε πρᾶγμα κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῆς τοῦ γινώσκειν τρόπον, ἀποδίδεται εἰς αὐτὸ ἀναγκαίως, καὶ κατηγορεύεται κατ' αὐτοῦ. Αὕτη ἡ πρότασις εἶναι ἡ πρώτη κατ' εἶδος ἀρχὴ τῆς Μεταφυσικῆς, ἢ ὁ πρῶτος τοῦ γινώσκειν νόμος, ὅς τις μετὰ τῆς προεκτεθείσης ὑλικῆς ἀρχῆς (Η') συναπαρτίζει τὸ σύστημα ὄλων τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων.

ΙΕ'. Περὶ πραγματικοῦ ἀντικειμένου, ἐνῶ παριστάνεται εἰς τὴν γνώσιν μας, λέγομεν ὅτι φαίνεται · φαίνεται, φέρ' εἶπεν κομήτης, ἥλιος, σελήνη, βουῖς κτλ. Ἐμπορεῖ λοιπὸν τὸ τῆς γνώσεως ἀντικείμενον νὰ ὀνομασθῆ καὶ Φαινόμενον. Σημαίνεται δὲ διὰ τούτου ὄχι φάσμα ἀνύπαρκτον, ἀλλὰ πρᾶγμα, τὸ ὅποσον φανερόνεται εἰς τὴν γνωστικὴν ἡμῶν δύναμιν.

Σημείωσις. Καὶ γὰρ κῶς μὲν περὶ γνώσεως εἶναι ταῦτα ἰκανά. Ἐπειδὴ δὲ ἡ γνωστικὴ μας δύναμις ἔμπορεῖ, νὰ θεωρηθῆ ὡς κατωτέρα, ἤγουν αἰσθησις θεωρητικῆ, καὶ ἄνωτέρα, ἔγουν Νοῦς, καὶ ὑπερτάτη, ἤγουν Λόγος θεωρητικῆς (Ἐμπειρ. Ψυχ. ΡΝΣ, Κρ. Φιλ. ΝΔ'). διὰ τοῦτο ἀνάγκη εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν τὰς τρεῖς ταύτας γνωστικὰς δυνάμεις πᾶσαν μίαν χωριστὰ εἰς τὰ ἑφεξῆς κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τῶν νόμων τῆς κατωτέρας γνωστικῆς δυνάμεως, ἤγουν τῆς Αἰσθήσεως, ὅπου καὶ περὶ Τόπου καὶ Χρόνου.

15.

Ε' ξεύρομεν ὅτι ὁ ἐξωτερικῶν προσβολῶν λαμβάνει ἡ ψυ-

χήμας έννοίας άντικειμένων (Έμ. Ψυχ. ΟΘ και έφεξής. Κρ. ΜΣ.). Αί έννοιαι αύται, αί τινες λέγονται και άντελήψεις και έποπτειαι, ως εκ του ύποκειμένου θεωρούμεναι κυρίως ονομάζονται αισθήματα. Αίσθησις δέ είναι, ή του άνθρώπου δύναμις, διά της οποίας αποκτά έννοίας από έξωτερικας προσβολάς· και επειδή αι έννοιαι αύται στρέφονται ή εις έξωτερικόν ή εις έσωτερικόν αισθητόν· διά τούτο ή αισθησις είναι ή έξωτερική ή έσωτερική (Έμπ. Ψυχ. ΠΑ. Σημ. Κρ. ΝΕ.).

ΙΖ. Διά να συμβή εις ήμας αίσθημα από τά εκτός, απαιτείται να δοθῆτι έξωτερικόν, και τούτο να τό προσλάβῃ ή ψυχή διά τινος των αισθητηρίων· ό δε τρόπος, κατά τον όποιον γίνεται τούτο, είναι προσδιωρισμένος εκ των αρχικων νόμων, διά των οποίων εκτελοῦνται τά έργα της ψυχής κατά παν είδος ενεργείας της· και ό μὲν τρόπος ούτος έμπορεί να ονομασθῆ τό είδος του αισθήματος· τό δε έξωθεν προσβάλλον, ή ύλη.

ΙΗ'. Εις παν αίσθημα είδος και ύλη τόσον είναι σφικτά συνδεδεμένα, ώστ' άμοιβαίως διαβαίνοντα δι' άλλήλων αποτελοῦσιν έν όλον· ουδέ δύναται ν' αποχωρισθώσιν άπ' άλλήλων, ειμή δι' αφαιρέσεως (Λογ. ΜΔ'). είναι δε αναγκαία ή αφαιρέσις αύτη ευθύς αποῦ θελήσωμεν να εξετάσωμεν την φύσιν των γνωστικων μας δυναμίσεων· διότι καθώς δεν δυναίμεθα να μάθωμεν Πώς ενεργεί τό ώρολόγιον, εάν δεν περιεργασθώμεν τό έσωτερικόν του είδος, χωρίζοντες το από την ύλην, εις την οποίαν τό εφήρμοσεν ό τεχνίτης· ούτως ουδέ Πώς ενεργεί ή ψυχή τας γνώσεις της έμπορούμεν να κατχλάθωμεν, εάν δεν διακρίνωμεν τό είδος από την ύλην των γνώσεων· άλλ' ή διάκρισις αύτη δεν είναι του τυχόντος· είναι έργον φιλοσο-

φικῆς ἀφαιρέσεως, ὡς εἶπαμεν. Τὸ δὲ ἐκ τῶν προτέρων εὐρίσκεται εἰς τὸ εἶδος, εἰάν τὸ θεωρήσωμεν διαβατικῶς· διότι ἐμπειρικῶς εἶδος καὶ ὕλη εἶναι ἀχώριστα· διαβατικῶς ὅμως χωρίζοντες τὸ εἶδος, τὸ εὐρίσκομεν ὅτι προηγείται τῆς ὕλης τοῦ αἰσθήματος, ἐπειδὴ πᾶν αἰσθημα πρέπει νὰ γίνῃ σύμφωνον μὲ αὐτό.

ΙΘ'. Ἐξεύρομεν ἐκ συνειδήσεως, ὅτι τὰ μὲν διὰ τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως προσλαμβάνόμενα, ἐννοοῦμεν πάντοτε ἐν τόπῳ· τὰ δὲ διὰ τῆς ἐσωτερικῆς, ἐν χρόνῳ· ἦγουν ἰδεαζόμεθα τὰ μὲν τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως ὡς πολυμερῆ τινά, τῶν ὁποίων τὰ μέρη κεῖνται πλησίον ἀλλήλων· τὰ δὲ τῆς ἐσωτερικῆς ὡς πολυμερῆ, τῶν ὁποίων τὰ μέρη φαίνονται τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο· ἀλλ' εἰάν καὶ τὰ τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως ἀντικείμενα παρατηρήσωμεν ἢ ὡς φυλάττοντα τὴν αὐτὴν κατάστασιν, ἢ ὡς μεταβάλλοντα ταύτην· τότε τὰ ἰδεαζόμεθα καὶ ὡς ἐν τόπῳ καὶ ὡς ἐν χρόνῳ εὐρισκόμενα.

Κ'. Ἐννοοῦμεν δὲ καὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον· ἐκεῖνον μὲν ὡς ἐντι συνεχές, ἀπέραντον, πολυμερές, πλησίον ἀλλήλων ἔχον τὰ ὁμοειδῆ μέρη του· τοῦτον δὲ, ὡς ἐντι συνεχές, ἀπέραντον, πολυμερές, τοῦ ὁποίου τὰ ὁμοειδῆ μέρη ἀκολουθοῦσι τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο. Διὰ τοῦτο τὰ μὲν συνεχῆ μέρη τοῦ τόπου, σχετικῶς θεωρούμενα, εὐρίσκονται, ὅτι προεκτείνονται πανταχόσε, ἦγουν ἄνω, κάτω, ἔμπροσθεν, ὀπίσθεν, δεξιὰ, ἀριστερὰ κτλ., τὰ δὲ τοῦ χρόνου εὐρίσκονται μόνον εἰς ἀκολουθίαν. οἶον χθὲς, σήμερον, αὔριον, ἀρχήτερα, ὕστερα κτλ.

ΚΔ'. Τόπος καὶ χρόνος δὲν εἶναι οὔτε αὐθύπαρκα πράγματα ἐκτὸς ἡμῶν κείμενα, οὔτε κατηγορίαι αὐθύπαρκτων πραγμάτων· ἀλλ' οὔτε ψιλαι ἀρέσεων ἐννοιαί, οὔτε κενὰ ψά-

ματα· ἀλλ' εἶναι τε ἀρχικόν εἰς αὐτὴν τὴν ψυχὴν ἐνιδρυμένον ἀναγκαιῶς εἰς ἀντίληψιν τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων.

ΚΒ'. Διότι α'. εἰν ἕσαν τόπος καὶ χρόνος αὐθύπαρκτα πράγματα ἐκτὸς ἡμῶν κείμενα, ἔπρεπε νὰ μᾶς ἀναγγέλλουσι τὴν ὑπαρξίν των δι' ἐνεργείας τινος ἢ πάθους, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα πράγματα, τὰ ὅποια λέγονται ὅτι ὑπάρχουσι καθὸ φαίνεται εἰς αὐτὰ ἐνεργεία τις ἢ πάθος· ἀλλὰ κῆνεις ὅεν ἐμπορεῖ ν' ἀποδείξῃ ὅτι τόπος καὶ χρόνος ἐπιδέχονται τε ἐκ τούτων· μόνον ὅεν τὰ ἐν αὐτοῖς πράγματα εἶναι τούτων ἐπιδεκτικά· ἄρα τόπος καὶ χρόνος εἶναι οὐσιωδῶς διάφορα παρὰ τὰ ἐν αὐτοῖς πράγματα.

ΚΓ'. β'. Ἐάν ἕσαν κατηγορίαι πραγμάτων, ἔπρεπε, ὅταν κατ' ἐπίνοιαν ἀφαιρῶμεν τὰ πράγματα ἀπὸ τοῦ εἶναι, νὰ συναφανίζωνται καὶ τόπος καὶ χρόνος· ἀλλ' ἐμπορεῖς ὅλα τὰ πράγματα μ' ὅλας των τὰς κατηγορίας ν' ἀφανίστῃ κατ' ἀφαιρέσιν, χωρὶς νὰ πάθουν τίποτε αἱ ἔννοιαι τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, αἵτινες μένουσιν ὑπόλοιποι· ὅεν εἶναι ἄρα κατηγορίαι πραγμάτων ὁ τόπος καὶ χρόνος, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης εἶναι τε οὐσιωδῶς τούτων διάφορον.

ΚΔ'. γ'. Ἐάν ἕσαν τόπος καὶ χρόνος ψιλὰὶ σχέσεων ἔννοιαι, ἔπρεπε νὰ μὴ νοῶνται χωρὶς τῶν πραγμάτων, πρὸς τὰ ὅποια ἔχουσι τὴν σχέσιν (Λογικ. Π')· ἀλλὰ καὶ τῶν πραγμάτων ἀφαιρουμένων, αἱ τόπου καὶ χρόνου ἔννοιαι μένουσιν (ἄνωτ.)· ἄρα κτλ.

Σημείωσις. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτων, ἐρωτῶ. Πῶς εἶναι αἱ τόπου καὶ χρόνου πρὸς τὰ πράγματα σχέσεις τοπικαὶ καὶ χρονικαὶ! ἔμπορεῖ τις νὰ εἴπῃ, οἶον πληθιασίς, ἀπόστασις κτλ. μείζονον, παλαιότερον κτλ. ἀλλ' αἱ σχέσεις αὗται πάλω προαπαιτοῦσι τόπον καὶ χρόνον διὰ νὰ νοηθῶσι· διότι ἀναγκαιῶς χρειαζόμεθα τόπον καὶ χρόνον διὰ νὰ βαλῶμεν τὰ πράγματα ἐντέπῳ καὶ χρόνῳ, καὶ ἔπειτα νὰ νοήσωμεν τὰς τούτων πρὸς

ἄλληλα τοπικῶς καὶ χρονικῶς σχέσεις· τοῦ Σωκράτους, φερ' εἰπεῖν, ἢ τοπικῆ καὶ χρονικῆ σχέσις, ὅτι ἦτο Ἀθηναῖος καὶ ἔζη περὶ τὴν 44^α. Ὀλυμ. προαπατεῖ τὴν τόπον διὰ νὰ βλαθῇ εἰς αὐτὸν ἢ πόλις τῶν Ἀστῶν, καὶ εἰς αὐτὰς ὁ Σωκράτης, καὶ τὸν χρόνον διὰ νὰ βλαθῶν εἰς αὐτὸν αἱ Ὀλυμπιάδες, καὶ εἰς μίαν τῶν Ὀλυμπιάδων ἡ ζωὴ τοῦ Σωκράτους, καὶ οὕτω νὰ γείνη καταληπτικὴ ἢ τούτου πρὸς τὰς Ἀθήνας τοπικῆ, καὶ ἢ πρὸς τὴν 44^α. Ὀλυμ. χρονικῆ σχέσις. Δὲν εἶναι ἄρα σχετικά ἔννοιαὶ ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος.

ΚΕ'. δ. Ἐὰν δὲ ἦσαν κενὰ φάσματα, ἢ ἐπίπλαστοι ἔννοιαὶ τῆς φαντασίας, ἔπρεπε νὰ μὴ βασιλεύωσιν εἰς τὰς ψυχὰς ὄλων τῶν ἀνθρώπων μὲ τὸσαύτην καὶ τοιαύτην καθολικότητα καὶ ἀναγκαιότητα, ὥστε καὶ οὐκ εἶναι δυνατὰ ν' ἀφανίσῃ τὰς ἐννοίας ταύτας ἀπὸ τὴν συνειδησίην του· ἀλλὰ μάλιστα πᾶς ἄνθρωπος ἀναγκάζεται, ὅ,τι ἂν ἐννοῇ, νὰ τὸ περικλείῃ, εἰς μέρος τι τοῦ τόπου, ἢ τοῦ χρόνου, ἢ καὶ τῶν δύο.

Κς. Εἶναι λοιπὸν χρόνος καὶ τόπος ἐνυπάρχοντι εἰς τὴν ψυχὴν ἀναγκαῖον εἰς παράστασιν τῶν ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ ἐννοιῶν· διότι, ἐπειδὴ εἰς τὴν ψυχὴν τίποτ' ἄλλο δὲν ἐνυπάρχει δι' ἀντίληψιν τῶν αἰσθητῶν, εἰ μὴ μόνον τὸ εἶδος (ΙΓ'). διὰ τοῦτο εἰς τὰς ἐννοίας εἴτε τῆς ἐσωτερικῆς εἴτε τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως, πρέπει νὰ παρασταθῇ καὶ τὸ εἶδος αὐτὸ εἰς τρόπον, ὥστε οὔτ' ἐξωτερικὸν οὔτ' ἐσωτερικὸν νὰ γίνεταί ἐπαισθητὸν χωρὶς νὰ περικλείεται εἰς τόπον ἢ χρόνον, ἢ ἐνταυτῷ καὶ τῶν δύο. Νόμος λοιπὸν ἀρχικὸς τῆς αἰσθήσεως εἶναι πᾶν προσφερόμενον εἰς τὴν ψυχὴν ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς ἢ ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως νὰ τὸ ἐννοῇ ὡς πολλαπλοῦν τι, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη ἢ κείνται πλησίον ἀλλήλων, ἢ τὸ ἐν ἀκολουθεῖ μετὰ τὸ ἄλλο. Διὰ δὲ τοῦ νόμου τούτου ἰδεάζεται ἡ ψυχὴ τὸ ἐν καὶ πολυμερὲς κατὰ φορὰς παντοίας, καὶ τὸ ἐν καὶ πολυμερὲς κατὰ μίαν φορὰν καὶ ἀκολουθίαν, ἐκ τῶν ὁποίων

τὸ μὲν ἐνομάζεται Τόπος, τὸ δὲ Χρόνος, καὶ εἰς αὐτὰ περικλείει ὅλα τὰ μερικὰ καὶ ἀποχωρισμένα καὶ περιωρισμένα, ὅσων τὰ μέρη ἢ εἶναι πλησίον ἀλλήλων, ἢ ἀκολουθοῦν τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο. Χρόνος λοιπὸν καὶ τόπος εἶναι ἔννοιαι, διὰ τῶν ἐποίων ἢ ψυχῆ, (ἡγουν τὸ γινώσκον ὑποκείμενον) διατυπώνει τὸ διὰ τὰς αἰσθήσεις ἀναγκαῖον εἶδος, καὶ τὸ ἀποδίδει εἰς τὰ γινωσκόμενα ἀντικείμενα· ἡγουν, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον εἰς ἐμὲ διὰ τὰ δυνθῶν τὰ αἰσθανθῶν τῶν ἐκτὸς ἢ τῶν ἐντὸς μου, τὸ ἀποδιδῶ εἰς αὐτὰ τὰ αἰσθητὰ πράγματα ὡς ἀναγκαῖως ἀπαιτούμενον εἰς τὸ νὰ εἶναι δυνατὴ ἢ ἀπ' ἐμοῦ ἀνεξάρτητος ἄλλως ὑπαρξίς του. Διὰ τοῦτο λέγομεν. Τὰ πράγματα εἶναι ἐν τόπῳ, ἐπειδὴ τὰ ἐποπτεύομεν ἐν τόπῳ, ἡγουν ὡς ἔχοντα μέρη πλησίον ἀλλήλων κείμενα· καὶ τὰ πράγματα εἶναι ἐν χρόνῳ, ἐπειδὴ τὰ ἐποπτεύομεν ἐν χρόνῳ, ἡγουν ὡς ἀκολουθοῦντα τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο.

Σημείωσις. Διὰ τί δὲ τὰ μὲν τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως ἀντικείμενα περικλείομεν μόνον εἰς τὸν χρόνον, τὰ δὲ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ εἰς τὸν τόπον καὶ εἰς τὸν χρόνον; ἔ τούτου λόγος εἶναι ἀναντιρρήτως, ὅτι τὰ μὲν συμβαινόντα εἰς ἡμᾶς αὐτοῖς διὸν ἔχομεν χρεῖαν νὰ τὰ δεσώμεν εἰς τόπον ἄλλον, διότι ὁ τόπος τῶν εἰμεθα ἡμεῖς αὐτοί· τὰ περικλείομεν δὲ ἐν χρόνῳ, ἐπειδὴ συναισθανόμεθα τὰς μεταβολὰς τῆς καταστάσεώς μας συμβαινούσας μίαν μετὰ τὴν ἄλλην· τὰ δὲ ἐξωτερικά, περικλείομεν ἐν τόπῳ ὡς παριστάμενα μὲ μέρη πλησίον ἀλλήλων κείμενα· περικλείομεν δὲ καὶ ἐν χρόνῳ παραβάλλοντες τα μὲ τὰς μεταβολὰς τῆς καταστάσεώς μας, αἷταις γίνονται μίαν μετὰ τὴν ἄλλην.

ΚΖ'. Ἐπειδὴ αἱ ἔννοιαι τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου ἐκφράζουσι τὸ ἀρχικὸν τῆς ψυχῆς εἶδος τῶν ἐποπτεσιῶν· διὰ τοῦτο· α'. εἶναι ἔννοιαι καθαραι, ἡγουν ἔννοιαι ἐκ τῶν προτέρων· β'. αἰσθητικαὶ ἔννοιαι ἢ ἐποπτεῖται· γ'. ἔννοιαι καθολικαὶ καὶ ἀναγκαῖαι. Καὶ αἱ γνώσεις δὲ, ὅσαι ἐπιστηρίζονται εἰς τὰς καθαρὰς τοῦ τόπου καὶ χρόνου ἔννοιās, καθὼς αἱ Μαθηματικαὶ (Κρ. ΠΓ'), εἰ-

ναι ἀποδεικτικῶς ἐκ τῶν προτέρων βέβαιαι, καὶ ἐφαρμόζονται ἀσφαλῶς εἰς πᾶν ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον.

Σημείωσις. Αἱ ἔννοιαι τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου ὀνομάζονται καθαρὰ καὶ ἐκ τῶν προτέρων, ἔχει ὡς ἔμφυτοι, ἀλλ' ὡς στριφόμεναι περὶ τι ἀρχικῶς ἢ ἐκ τῶν προτέρων προσδωρισμένων. Μ' ὅλου ὅτι τέτε πρῶτον λαμβάνομεν τὰς ἐννοίας τούτων, ὅταν δοθῆντα ἀντικείμενα ὑποπέσωσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας· ὥστε, ὁ μὴ αἰσθανθεῖς τε ἐν τόπῳ καὶ ἐν χρόνῳ, τόπου καὶ χρόνου διὸ δύναται νὰ ἔχη ἔννοιαν· μ' ὅλου τοῦτο ποτὲ διὸ δύναται νὰ ὀνομασθῶσιν αὐταὶ ἐμπειρικαὶ ἔννοιαι· διέτι πᾶσα ἐμπειρικὴ ἔννοια προσαπατεῖ πράγματα ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, ἢ γον προσαπατεῖ τόπον καὶ χρόνον· οὐδὲ ὑπάρχουσιν ἐμπειρικαὶ ἔννοιαι (ζῶον, φέρ', εἶπεν, οἶκος, ἀστερισμοί, ἄνθος, γέννησις, ἀΐξις, ἀρ' ῥώστιά, θάνατος κτλ.), πρὸ τῶν ἐποίων διὸ ἀπαντῶνται ἀναγκαιῶς αἱ τοῦ τόπου καὶ χρόνου ἔννοιαι.

ΚΗ'. Εἶναι δὲ αἰσθητικαὶ ἔννοιαι αἱ τοῦ τόπου καὶ χρόνου, ἐπειδὴ παριστάνονται ἀμέσως εἰς τὴν ψυχὴν. Ἐάν ἦσαν ἰδέαι, ἦθελαν εἰσθαι ἔμμεσοι ἔννοιαι ἐξ ἄλλων ἐννοιῶν γενώμεναι διὰ παραλήψεως πολλῶν χαρακτήρων (Ἐμπ. Ψυχ. ΡΝΗ'. Κρ. ΝΖ'. Λογ. ΝΒ', ΝΓ'), καὶ πάλιν ἡ μὲν ἰδέα περιέχει ὑφ' ἑαυτὴν πολλὰς μερικωτέρας ἐννοίας, κατὰ τῶν ἐποίων κατηγορεῖται ὡς χαρακτήρ ἢ γνώρισμα (Λογ. ΞΖ'. κ. ε. ξ.)· χρόνος δὲ καὶ τόπος παριστάνονται ἀπλᾶ καὶ μονήρη περιεκτικὰ πάντων τῶν πραγμάτων, τὰ ὅποια οὔτε γνώρισμα-τα ἐκείνων, οὔτε μερικώτερα ἔννοιαι εἶναι. Ἀνήκουσι λοιπὸν ὄχι εἰς τὸν νοῦν ὡς αἱ ἰδέαι, ἀλλ' εἰς τὴν αἴσθησιν ὡς θεμελιώδεις καὶ προκαταρκτικαὶ ἐποπτεῖαι, χωρὶς τῶν ἐποίων δὲν δύναται νὰ ὑπάρξη καμμίᾳ ἄλλη ἐποπτεία.

Σημείωσις. Διὰ τοῦτο λοιπὸν χρόνος καὶ τόπος δὲν ἐπιδέχονται ὀρισμέν· διέτι μένον αἱ ἰδία εἰρίζονται· τειασταὶ δὲ ἔννοιαι μονήρεις καὶ αἰσθητικαὶ καὶ ἀπλᾶ διὰ μένης ὑπεγραφοῦς ἀποδίδονται (Λογ. ΡΙ').

ΚΘ'. Πᾶν ὅ,τι ἔχει ἀρχικῶς ἢ ψυχὴ, εἶναι καθολικὸν καὶ ἀναγκαιῶν, καὶ ἐπομένως ἐκ τῶν προτέρων· διὰ τοῦτο καὶ αἱ ἔννοιαι τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου ἔχουσι

δύναμιν καθολικὴν καὶ ἀπαραίτητον· διὰ τοῦτο εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ προσλάβωμεν αἰσθητόν τι χωρὶς νὰ τὸ θέσωμεν εἰς τόπον καὶ χρόνον· καὶ πάντοτε ὁσάκις γίνεται λόγος περὶ τινος φαινομένου, ζητοῦμεν Ποῦ; καὶ Πότε; Καὶ αἱ ἐπιστήμαι λοιπὸν, ὅσαι θεμελιόονται ἐπάνω τούτων τῶν ἐννοιῶν, οἷον αἱ Μαθηματικαί, εἶναι, ὡς εἶπαμεν (ΚΖ'), καθαρὰ καὶ ἐκ τῶν προτέρων· διότι αἱ ἐννοιαὶ τῶν μεγεθῶν (ἀριθμῶν ἑπληρότι, καὶ σχημάτων, καὶ κινήσεως) κατασκευάζονται ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ.

Σημείωσις. Εὐλογώτατα λοιπὸν βεβαίει ὁ Κάντιος (Kritik der reinen Vern.), ὅτι ὁ Μαθηματικὸς δὲν δύναται νὰ ἀποδείξη τὰς προτάσεις του ἐκ τῶν προτέρων, εἰὰν δὲν θεωρήσῃ καθαρῶς τόπον καὶ χρόνον· διότι, εἰὰν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἠναγκαζέτο διὰ τοῦ ἀρχικοῦ εἶδους τῆς ἐποπτείας τῆς νὰ ἀναφέρῃ πᾶν μερικὸν μέγεθος εἰς τὴν ἀρχέτυπον ἐκείνην ἔννοιαν, οὐδ' εἰς τὰ σχηματογραφούμενα καὶ ἐπειγώς ἐκ τῶν ὑστέρων γινωσκόμενα μεγέθη ἠδύνατο νὰ κάμῃ βεβαίαν καὶ ἀσφαλῆ ἀπόδειξιν· ὅτι, φέρ' εἰπείν «τὸ ἀπὸ τῆς ὑπετιθεμένης τετραγώνου ἴσον ἔστε τοῖς ἀπὸ τῶν περιχουσῶν τὴν ὀρθὴν γωνίαν τετραγώνοις» δὲν ἠδύνατο νὰ τὸ ἀποδείξη καθαρῶς καὶ ἀσφαλῶς, εἰὰν δὲν ἀνίφερε τὸ σχῆμα εἰς τὴν ἀρχικὴν ἔννοιαν τοῦ τόπου· ὡπαιτίως ὀρθὴ εἶναι τοῦ Καντίου ἡ γκῶμη, ὅτι αἱ ἐννοιαὶ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου εἶναι διαβατικά καὶ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου· ἀποδιδέμεναι δὲ εἰς τὰ ἀντικείμενα γίνονται ἐμπειρικά, καὶ πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς πραγματικά.

Λ'. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ πραγματικὸν (τὸ εἶναι ἐν γένει), αἰσθητῶς παριστανόμενον, δύναται νὰ φανῇ καὶ ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦ τόπου (πραγματικὸν ἐν τόπῳ, ἢ γουον ἔχον μέρη πλησίον ἀλλήλων κείμενα), καὶ ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦ χρόνου (πράγμα ἐν χρόνῳ, ἢ γουον ἔχον τὸ εἶναι κατὰ διαδοχὴν), καὶ τὸ ἐν τόπῳ πραγματικὸν φαίνεται ἐνταυτῷ καὶ πραγματικὸν ἐν χρόνῳ· διὰ τοῦτο ἡ πρώτη ἐκείνη κατηγορία (ΙΓ') τῆς γνωστικῆς ἐν γένει δυνάμεως διαιρεῖται ἐξ ἀνάγκης εἰς τρεῖς μερικωτέρας αἰσθητικὰς κατηγορίας· ἢ γουον ἀναγκαζόμεθα νὰ ἀποδώσωμεν τρεῖς ἄλλας κατηγορίας εἰς τὰ γινωσκόμενα ἀντικείμενα, εἰς

τὰ ὁποῖα ἀποδίδομεν τὴν κατηγορίαν τοῦ πραγματικοῦ· εἶναι δὲ αὐταί· Τοπικὴ καὶ χρονικὴ, καὶ ἡ ἐκ τόπου καὶ χρόνου σύνθετος, ἀναφερόμεναι πρὸς ἀλλήλας ὡς Θέσις καὶ Ἀντιθέσις καὶ Σύνθεσις. Ἐκ δὲ τούτων προέρχονται αἱ κατηγορίαι τῆς ἐκτάσεως, τῆς τοποθεσίας, τῆς διαρκείας, τῆς κινήσεως κτλ., αἵτινες θέλουσι ἐξετασθῆν ἐφεξῆς.

ΑΑ'. Ὁ τόπος ἔχει (νοεῖται ἔχων) τρεῖς διαστάσεις, μῆκος, πλάτος, ὕψος ἢ βάθος, τὰ ὁποῖα συνάμα λαμβανόμενα λέγονται τὸ τριχῆ διαστατὸν ἢ τὸ Πάχος τοῦ ἐν τόπῳ εὐρισκομένου πράγματος· ὁ δὲ χρόνος μόνου μίαν ἔχει διάστασιν, ἥτις ἀναλόγως τῆς τοῦ τόπου πρώτης διαστάσεως ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ μῆκος. Κατὰ δὲ ταύτην τὴν ἀναλογίαν δύναται νὰ νοηθῆ ὁ χρόνος ὡς ἀπέραντος εὐθεῖα γραμμὴ, εἰς τὴν ὁποίαν διακρίνονται τὸ παρελθόν, καὶ τὸ ἐνεστώσ, καὶ μέλλον ὡς μέρη ἀδιορίστου μεγέθους.

Σημείωσις. Εἰς τὸν χρόνον διὲν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἄλλαν διάστασιν, ἐπειδὴ τίποτ' ἄλλο διὲν νοοῦμεν εἰς αὐτὸν, εἰμὴ διαδοχὴν ἀκατάκυστον· αὕτη δὲ εὐκολώτατα εἰκονίζεται μὲ γραμμὴν ἀπέραντον γραφομένην ὑπὸ κινουμένου σημείου· φανταζόμενοι δὲ ὅτι τὸ σημεῖον τοῦτο μέρος μὲν τῆς γραμμῆς ἔγραψε, μέρος δὲ θέλει γράψαι, ἀποκτῶμεν τὰς ἐννοίας τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, ὡς μέρη τῆς χρονικῆς γραμμῆς, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ μὲν αὐξάνει, τὸ δὲ ἐλαττοῖται ἀδιακόπως, καὶ τὸ μὲν ὀνομάζεται πρότερον, τὸ δὲ, ὑστερον, ἐπιτετιθέμενα ἀπροσδιορίστως κατὰ φοράς ἀντιθέτους· τὸ δὲ ἐνεστώσ κυρίως διὲν εἶναι μέρος τῆς γραμμῆς ταύτης, ἀλλὰ τὸ τὴν γραμμὴν καταγράφον σημεῖον, θεωρούμενον ὡς ἄριον, ἢ πέρασ μὲν τοῦ παρελθόντος, ἀρχὴ δὲ τοῦ μέλλοντος· ὀνομάζεται δὲ Νῦν, καὶ εἶναι μὲν καθ' ἑαυτὴ ἀκαρῆς, στιγμὴ μία· ἐκτείνεται δὲ εἰς τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης ἄλλοτε μὲν πρὸς τὸ παρελθόν, ἤγουν Νῦν ἢ λθεν· ἄλλοτε δὲ πρὸς τὸ μέλλον· Νῦν ἐλεύσεται ὁ προσδοκώμενος.

ΑΒ'. Τόπος καὶ χρόνος ὀνομάζονται μὲν ἀπόλυτοι, ὅταν θεωρῶνται αὐτοὶ καθ' ἑαυτοῦς, ὡς ἐνικία, συνεχῆ, ἀπέραντα μεγέθη (Κ'). Σχετικοὶ δὲ, ὅταν κατ' ἀφαι-

ρουν τὰ τέμνωμεν εἰς μέρη, τὰ ὅποια ἔχουσι σχέσιν τινα πρὸς ἀλλήλα.

ΛΓ'. Τόπος καὶ χρόνος ὀνομάζονται μὲν πλήρεις, εἴαν ἀπαντῶνται ἐν αὐτοῖς παρατηρητὰ ἀντικείμενα. Κινεοὶ δὲ, εἴαν τοὺς ἐννοῶμεν κατ' ἐπίνοιαν χωρὶς τούτων· ἀλλ' εἴαν ὑπάρχωσιν ἀληθῶς τόπος καὶ χρόνος διάκενοι πραγμάτων, εἶναι ζήτημα, τὸ ὁποῖον θελεῖ ἐπιλυθῆν ἐφεξῆς.

ΛΔ'. Ὅτι μὲν εἶναι ἐν τόπῳ, εἶναι Ποῦ· ὅτι δὲ ἐν χρόνῳ, Ποτέ· μέρος τοῦ τόπου, τὸ ὁποῖον ἐπέχει τι πρᾶγμα, λέγεται τόπος τοῦ πράγματος· χρόνου δέ τι μέρος, τὸ ὁποῖον ἐπέχει τὸ πρᾶγμα, λέγεται διάρκεια τοῦ πράγματος.

ΛΕ'. Γενικῶς ἐκτεταμένον ὀνομάζεται τὸ ἢ Ποῦ ἢ ποτέ εὐρισκόμενον· ἢ ἔκτασις λοιπὸν εἶναι ἢ τοπικὴ ἢ χρονικὴ. Κυρίως δὲ ἔκτασις μὲν ὀνομάζεται ἢ τοπικὴ· τὴν δὲ κατὰ χρόνον θυνάμεθα ἴσως νὰ ὀνομάσωμεν προαγωγὴν ἢ προμήκυνσιν.

Λς'. Πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον μεταβάλλει τὸν τόπον του (ΛΔ'), κινεῖται· ἐπειδὴ δὲ ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν γίνεται κατ' ἄλλον τρόπον εἰμὴ κατὰ διαδοχὴν· διὰ τοῦτο ἡ κατηγορία τῆς κινήσεως στρέφεται καὶ εἰς τὸν τόπον καὶ εἰς τὸν χρόνον· πᾶσα λοιπὸν κίνησις ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς προμήκυνομένη ἔκτασις· (ἄνωτ.).

Σημείωσις. Ὡς μεταβολὴ τόπου ἐμπορεῖ νὰ ἐξηγηθῆ ἢ κίνησης, καὶ ὅταν τὸ ὅλον κινήτων δὲν μεταβάλλῃ τοῦ τόπου του (καθὼς ἢ περὶ τὸν ἄξονα στριφομένη σφαῖρα)· διότι τότε μεταβάλλουσι τὸν τόπον τὰ μέρη τοῦ κινουμένου.

ΛΖ'. Πράγματα ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ εἶναι ἢ ἀφροστῶτα ἀπ' ἀλλήλων, ἢ περιωρισμένα ὑπ' ἀλλήλων, ἢ γὰρ συνεχῆ· ἢ δὲ ἀπόστασις τῶν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ πραγμάτων καταμε-

τρέιται ἢ ὑπὸ τοῦ μεταξὺ τόπου (τοπικοῦ διαστήματος), ἢ ὑπὸ τοῦ μεταξὺ χρόνου (χροنيκοῦ διαστήματος)· καὶ ἢ μὲν μεγάλη ἀπόστασις ὀνομάζεται πόρρω ἢ μακράν· ἢ δὲ μικρά, πλησίον ἢ σιμά.

Σημείωσις. Διάστημα χρονικὸν μεταξὺ δύο μεγάλων χρονικῶν πραγμάτων κείμενον ὀνομάζεται Περίοδος· τὰ δὲ μεγάλα ἐν χρόνῳ πράγματα ὀνομάζονται Ἐποχαί, αἷταις ἐπιπίπτουσαι εἰς τὴν χρονικὴν γραμμὴν ἀναδιαινούσῃ ἐπίσημον ἐκεῖνο τὸ μέρος· οὕτω, φῶς εἶπεν, ἢ γωνοσις τοῦ Σωτῆρος εἶναι ἐποχή· ἢ πρώτη οἰκουμένηκῆ σύνοδος εἶναι ἐποχή· τὸ δὲ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐποχῶν χρονικὸν διάστημα εἶναι Περίοδος.

ΔΗ. Κατὰ τόπον μὲν παραβαλλόμενα τὰ πράγματα λέγονται ὅτι ἔχουν θέσειν τινα· κατὰ δὲ χρόνον εἶναι ἢ ἅμα ἐὰν ὑπάρχωσι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, ἢ κατὰ διαδοχὴν ἐὰν ὑπάρχωσιν εἰς διαφόρους χρόνους· καὶ τὸ μὲν κατὰ τὸν προηγούμενον χρόνον λέγεται πρότερον, τὸ δὲ κατὰ τὸν ἀκολουθοῦντα, ὕστερον.

ΛΘ΄. Ἐχομεν λοιπὸν παραγομένους ἀπὸ τῶν τριῶν κατηγοριῶν (Α΄.) κατηγορίας δευτερευούσας ἢ αἰσθητικὰς ἄλλας τὰς ἐφεξῆς. Πρῶ, ποτὲ, κείσθαι, ἅμα, πρότερον, ὕστερον, κίνησιν. Αἱ τρεῖς πρῶται συμπίπτουσι μὲ τὰς τρεῖς Ἀριστοτελικὰς (Λογ. ΠΓ΄., ΠΔ΄., ΠΕ΄.). αἱ δὲ τέσσαρες ἄλλαι, μὲ ὅσα περὶ αὐτῶν εἶπεν ὁ αὐτὸς Ἀριστοτέλης (Κατηγ. Περὶ πρότερου, περὶ τοῦ ἅμα, περὶ κινήσεως). Περὶ ὅλων δὲ τούτων τῶν αἰσθητικῶν κατηγοριῶν κρατεῖ τὸ αὐτὸ, τὸ ὁποῖον κρατεῖ καὶ περὶ τῶν ἐννοιῶν τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ἢ γουὺν ἀποδίδονται μόνον εἰς αἰσθητὰ ἀντικείμενα, ἢ φαινόμενα. Δὲν ἐπιδέχονται δὲ καμμίαν σύγχυσιν αἱ ἐννοιαὶ αὗται, ὡς ὑπέλαβεν ὁ Οὐόλφριος (Ψυχ. Οὐόλ. §. 54.), ἀλλ' εἶναι ἐναργέσταται καὶ καθαρώταται, ὡς ἄπλαί καὶ αὐτόπιστοι (Λογικ. ΛΘ΄., Σημ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Περὶ τῶν νόμων τῆς ἀνωτέρας γνωστικῆς δυνά-
μεως, ἤγουν τοῦ Νοός.

Μ΄.

Γ δαμεν εἰς τὴν Λογικὴν Τί εἶναι τὸ διανοεῖσθαι (Λογ. Θ΄.), τὸ ἐθωρήσαμεν ὁμῶς ἀναλυτικῶς καὶ κατ' εἶδος (Λογ. Γ΄.). Ἀλλ' ἡ Μεταφυσικὴ πρέπει νὰ τὸ ἐξετάσῃ συνθετικῶς, ἤγουν ὡς διανοεῖσθαι περὶ πραγματικῶν ἀντικειμένων (Γ΄.). Ἐξετάζει λοιπὸν τὸν Νοὺν ὡς γνωστικὴν δυνάμιν ἀνωτέραν τῆς ἐποπτικῆς ἢ ἀντιληπτικῆς, ἤγουν τῆς αἰσθήσεως, καὶ τὰς ἰδέας ἀνερευνᾶ ὡς ἐμμέσους ἐννοίας γεννωμένας ἀπὸ τῶν ἀμέσων ἐποπτεῶν καὶ ἀντιληψεων, καὶ ἐφαρμοζομένας ἤδη εἰς αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα πράγματα.

ΜΑ΄. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Μεταφυσικὴ ἐξετάζει μόνον τὸ ἀρχικὸν εἶδος τῶν γνώσεων (Ε΄.)· διὰ τοῦτο ἐξετάζουσα τὸν νοῦν θέλει ἐρευνᾶσειν μόνον Πῶς νοοῦνται πραγματικὰ ἀντικείμενα, ἤγουν Τί πράττει ἡ ψυχὴ ἐννοοῦσα πράγματα δι' ἰδεῶν συμφώνως με τοὺς ἀρχετύπους αὐτῆς νόμους. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συνθετικῆς νοήσεως ὀνομάζεται καὶ εἶδος τοῦ Νοός, καὶ εἶδος τῶν ἰδεῶν· ἡ δὲ εἰς τὸν νοῦν διδομένη ὕλη εἶναι αὐτὰ τὰ αἰσθήματα, τῶν ὁποίων τὸ εἶδος ἐξετάσαμεν ἤδη εἰς τὸ πρὸ τούτου κεφάλαιον.

ΜΒ΄. Εἰς τὴν ψυχὴν προσφέρονται ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων πολλὰ ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ κείμενα πράγματα, παντοδαπὰ κατ' ἔκτασιν καὶ τοπικὴν καὶ χρονικὴν. Πρέπει λοιπὸν ὁ νοῦς.

α'. Νὰ διαπεράσῃ τὸ παντοδαπὸν τῶν πραγμάτων τούτων, καὶ νὰ ἀφαίρῃ ἀπ' αὐτῶν χαρακτῆρας τινάς, καὶ νὰ τοὺς διακρίνῃ ἀπ' ἀλλήλων.

β'. Νὰ προσέξῃ εἰς τοὺς συνεχόμενους καὶ συνδεδεμένους χαρακτῆρας, διὰ νὰ τοὺς ἐνώσῃ καὶ νὰ κάμῃ ἐξ αὐτῶν μονάδα τινα ὑψηλοτέρας ἐννοίας, τὴν ὁποίαν νὰ καταλαμβάνῃ κατὰ συνείδησιν ἢ μόνος αὕτη εἶναι ἡ ἰδέα (Λογ. ΝΓ').

γ'. Τὰς οὕτω γεννωμένας ἰδέας νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, διὰ νὰ τὰ προσδιορίσῃ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον, καὶ νὰ τὰ περιλάβῃ εἰς ὄριά τινα, ὥστε νὰ τὰ διακρίνῃ ἀπ' ἀλλήλων ὡς προσδιωρισμένα ἀντικείμενα. Ἐκ δὲ τῶν τριῶν τούτων πράξεων ἀποτελεῖται τὸ συνθετικῶς διανοεῖσθαι, ἧγουν τὸ διὰ τοῦ νοὸς γινώσκειν (Θ').

ΜΓ'. Ἐὰν μὲν ἀντικείμενον νοῆται διὰ τῆς ἰδέας του, ἧγουν προσδιορίζεται ἡ τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τὴν ἰδέαν του σχέσις· ἡ νόησις ὀνομάζεται *Συνθετικὴ κρίσις*· εἰάν δὲ ἐξετάζεται ἡ παρούσης ἰδέας πρὸς ἕνα τινα χαρακτῆρα τῆς σχέσις· ἡ νόησις λέγεται *Ἀναλυτικὴ κρίσις*· καὶ εἰς μὲν ἐκείνην ὑπόκειται βᾶσις ἡ εἰς τὸ ἀντικείμενον στρεφομένη νόησις· εἰς δὲ ταύτην, ἡ εἰς μόνον τὸ ὑποκείμενον.

Σημείωσις. Αὕτη εἶναι ἡ συνθετικὴ πρὸς ἀναλυτικὴν κρίσιν ἀληθινή διαφορά. Ἐάν, φίρ' εἰπεῖν, βλέποντες ἀντικείμενόν τι κρινώμεν· Τοῦτο τὸ πρᾶγμα εἶναι ζῶον, ἡ κρίσις μας εἶναι συνθετικὴ, ἐπειδὴ συνάπτει τὴν ἰδέαν τοῦ ζώου εἰς τὸ πρᾶγμα· εἰ δὲ κρινώμεν περὶ τῶ· Τὸ ζῶον εἶναι ὀργανικόν, ἡ κρίσις μας εἶναι ἀναλυτικὴ, ἐπειδὴ προῖποθεῖται, ὅτι εἰρήκαμεν τὸν χαρακτῆρα ὀργανικόν εἰς παρατηρηθέντα ζῶα, καὶ λαβόντες ἀπ' αὐτῶν τὴν ἐδέλαμεν εἰς τὴν τοῦ ζώου ἰδέαν, εἰς τὴν ὁποίαν δυνάμεθα πάλιν νὰ τὸν εἴρωμεν, χωρὶς νὰ τὴν ἐφαρμόσωμεν πάλιν εἰς ἀντικείμενον. ὡσαύτως, εἰάν λέγωμεν, αὕτη ἡ γραμμὴ (ἡ ἐπὶ τῆς τραπέζης βλεπομένη) εἶναι κύκλος, κρινώμεν συνθετικῶς ἀναλυτικῶς δὲ, εἰάν εἰπωμεν· Ὁ κύκλος εἶναι καμπύλη· τὴν κρίσιν ταύτην δὲν ἐκάμωμεν βέβαια, εἰάν δὲν ἐπρο-

λαμβάνωμεν τὴν ἀπὸ τὰ κυκλικὰ ἀντικείμενα καμπυλότητα εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ κύκλου. Καὶ εἰς μὲν τὴν συνδυαστικὴν κρίσιν ὑποκειμένος ὅρος εἶναι αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον, κατηγορούμενος δὲ, ἡ ἰδέα· εἰς δὲ τὴν ἀκαλυπτικὴν, ὑπόκειται μὲν ἰδέα, κατηγορεῖται δὲ χαρακτήρ τῆς ἰδέας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐμπορεῖ ἡ ἰδέα νὰ μὴ εἶναι προσδιορισμένη μὲ ὅλους τοὺς δυνατοὺς χαρακτήρας τῆς, τοὺς προσλαμβάνωμε δι' ἐλάχιστον· εἰς παντὸς χαρακτήρος τῆς πρόσληψιν, ἐμφυλοχωρεῖ ἐξ ἀνάγκης κρίσις συνδυαστικὴ· εἰς ταύτην εἶναι μὲν ἓ ὑποκειμένος ὅρος ἰδέα, εἶναι δὲ καὶ ἓ κατηγορούμενος χαρακτήρ, ἀλλὰ χαρακτήρ ὅχι πρόσληψις, ἀλλὰ τῶρα προσλαμβάνομενος· εἶναι, φέρ' εἶπεν, εἰς τὸ ζῶον ὡς ὄργανον προσλάβω τῶρα τὴν χαρακτήρα τῆς προαιρετικῆς κινήσεως, διότι τῶρα ἐξ ὑποθέσεως τὴν ἐπαρτήρησα κατὰ πρῶτον, καὶ εἶπω, τὸ ζῶον ὄργανικόν ἐν ἔχει προαιρετικὴν κίνησιν· ἡ κρίσις αὕτη δὲ εἶναι συνδυαστικὴ, ἐπειδὴ συνάπτω εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ζῶου χαρακτήρα, τὴν ὁποῖον εὑρίσκω εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς ἰδέας· ἀλλὰ δι' ἄλλον ἄνθρωπον, ὅς τις ἔκκειται ἀρχήτερα τὴν σύνδεσιν ταύτην, ἡ κρίσις εἶναι ὀκάλυς κτ'.

ΜΔ'. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα νόησις εἶναι κρίσις (ἢ συνδυαστικὴ ἢ ἀναλυτικὴ), καθότι δὲ αὐτῆς κατηγορεῖται ἡ ἰδέα κατὰ τοῦ ἀντικειμένου, ἢ χαρακτήρ κατὰ τῆς ἰδέας· διὰ τοῦτο τὰ ἔργα τοῦ νοῦς, ὅταν νοῦς, εἶναι ἀκριβῶς τὰ αὐτὰ μὲ τὰ ἔργα τοῦ νοῦς, ὅταν κρίνη. Τὰ ἀρχικὰ λοιπὸν εἶδη τοῦ νοῦς ἢ τῶν ἰδεῶν (**ΜΔ'**) ταυτιζόνται ἀκριβέστατα μὲ τὰ ἀρχικὰ τῶν κρίσεων εἶδη. Διὰ νὰ εὐρωμεν λοιπὸν ἐκεῖνα, πρέπει νὰ ὀδηγηθῶμεν ὑπὸ τούτων διὰ τῆς Λογικῆς.

Σημείωσις. Ἡ Λογικὴ δεκτικὴ Πῶς δεδομένην ἰδέαν ἐμποροῦν ἐν γένει νὰ νοηθῶσιν εἰς τὰς κρίσεις· τὴν δὲ γέννησιν τῶν ἰδεῶν, ὡς ἀποτελουμένην ἀπὸ τὴν συνδυαστικὴν νόησιν, παραιτεῖται εἰς τὰς ἐρεῖδας τῆς Μεταφυσικῆς, ἥτις δεκτικὴ Πῶς ἐκ τῶν ἀντικειμένων πραγμάτων σχηματίζονται αἱ ἰδέαι· ἀλλ' ἡ Λογικὴ ἐνασχολεῖται πρὸ τῆς Μεταφυσικῆς εἰς τὰς ἰδέας, ἐπειδὴ δι' αὐτῶν εὑρίσκει τὰ ἀρχικὰ τῶν κρίσεων εἶδη.

ΜΕ'. Ἐὰν τὰ ἀρχικὰ εἶδη τῆς νοήσεως φαντασθῶμεν κατ' ἀφαίρεσιν, ἢ γοῦν χωρισμένα ἀπὸ τὴν ὕλην, μὲ τὴν ὁποῖαν εἶναι συνδεδεμένα, καὶ, νὰ εἶπω οὕτω, συγχωνευμένα, ὅτε

Θέλουμε νοήσειν τίποτε πλεον, εἰμὴ ἀντικείμενα ἐν γένει, ἢ γουν καθολικὰς ἐννοίας πραγμάτων, τὰ ὅποια ἐγνωρίσαμεν καθ' ὅποιονδήποτε τρόπον· καὶ ἐπομένως ἰδέας, διὰ τῶν ὁποίων δὲν ἐννοοῦμεν αὐτὰ· τὰ ἐγνωσμένα πράγματα, ἀλλὰ χαρακτηρισ τινὰς αὐτῶν ἢ κατηγορίας. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν κατ' ἄλλον τρόπον τὰ τῆς γνώσεως ἀντικείμενα, εἰμὴ καθὼς ἀπαιτεῖ ἡ ἀρχικὴ ἡμῶν διασκευὴ καὶ διαθέσεις, καὶ τὰ ἀρχικὰ εἶδη τῆς νοήσεως εἶναι συμπεριλημμένα εἰς τὸ ἀρχέτυπον Ἐγὼ (Κρ. ΝΑ'). ἐντεῦθεν συνάγεται, ὅτι α'. ὅλοι οἱ χαρακτήρες δι' αὐτὸ τοῦτο εἶναι προσδιωρισμένοι ἐκ τῶν προτέρων, ὅσοι δύνανται νὰ κατηγορηθῶσι κατὰ τινος ἐν γένει ἀντικειμένου, τὸ ὅποιον παριστάνεται ὡς νοητόν· β'. αἱ ἰδέαι ἐκτεῖναι εἶναι αὐτοὶ οἱ ἐκ τῶν προτέρων προσδιωρισμένοι χαρακτήρες· γ'. αἱ ἰδέαι εἶναι καθαρὰί, καὶ καθολικαὶ καὶ ἀναγκαῖαι ἐννοιαί. Διὰ τοῦτο δύνανται νὰ ὀνομασθῶσιν αἱ ἰδέαι αὗται τοῦ νοὸς κατηγορίαι, ἢ ἀρχικαὶ κατηγορίαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. Δ'.

Περὶ τῶν πρώτων ἢ ἀρχικῶν τοῦ Νοὸς
Κατηγοριῶν.

Μζ'.

Επειδὴ ἡ διὰ τῶν ἰδεῶν γνώσις τοῦ ἀντικειμένου εἶναι κρίσις (ΜΓ'). Πᾶσα δὲ κρίσις ἐρμηνεύεται διὰ προτάσεως (Λογ. ΡΚΘ'). διὰ τοῦτο ἐκ τῶν περὶ προτάσεως εἰς τὴν Λογικὴν

εἰρημένων (Λογ. ΔΛΕ'. κ. ε. ξ.) θέλομεν ὀδηγηθῆναι εἰς εὐρετιν τῶν ἀρχικῶν τοῦ νοῦς κατηγοριῶν. Καθὼς λοιπὸν εἰς τὴν Λογικὴν καὶ αἱ ἰδέαι καὶ αἱ κρίσεις ἐξητάσθησαν κατὰ Ποσότητα, Ποιότητα, Σχέσιν, καὶ Τρόπον· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν κατὰ τὰ τέσσαρα ταῦτα τὰ διὰ τῶν ἰδεῶν προσδιοριζόμενα καὶ κρινόμενα γνώσεως ἀντικείμενα, διὰ νὰ εὐρωμεν τὰς τοῦ νοῦς κατηγορίας, αἱ ὁποῖαι ἐκπηγάζουσιν ἀπὸ τοῦ ἀρχέτυπου γνωστικὸν τῆς ψυχῆς εἶδος.

ΜΖ. Εἰς τῶν προτάσεων τὴν ποσότητα, διὰ τῆς ὁποίας ἐκρίναμεν ἀτομικῶς καὶ μερικῶς καὶ καθόλου (Λογ. ΡΜ.) ἀντιτιχοῦσι τρεῖς κατηγορίαι ἀποβλέπουσαι τὸ ποσὸν τῶν τῆς γνώσεως ἀντικειμένων· ἓν, πολλὰ, πάντα· διότι, ἢ εἶναι ἀτομικὸν τὸ ἀντικείμενον, ἄτομον ἢ πρόσωπον, κατὰ τοῦ ὁποίου κατηγοροῦμεν τι, ἢ σημαίνει πολλὰ, ἢ τὰ πάντα· οἷον· ὁ Σωκράτης εἶναι σοφός. Τίς ἄνθρωπος εἶναι σοφός. Πᾶς ἄνθρωπος εἶναι λογικός· ἢ τρίτη ἰδέα σύγκειται ἐκ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας· διότι πᾶς ἄνθρωπος σημαίνει ὅλον τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων θεωρούμενον ὡς ἓν· αἱ δὲ τρεῖς ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας ὡς θέσεις, ἀντίθεσεις, σύνθεσεις· ἢ δὲ σύνθεσις αὕτη εἶναι ἴδιον τοῦ νοῦς ἔργον, διὰ τοῦ ὁποίου τὰ πολλὰ νοοῦνται ὡς ἓν, ἢ τὸ πλῆθος ὡς μονάς· διὰ τοῦτο ἡ ἰδέα τοῦ καθόλου πρέπει νὰ συγκαταριθμηθῆ με τὰς ἀρχικὰς κατὰ ποσότητα ἰδέας.

ΜΗ. Ἐκ δὲ τῶν προτάσεων τῆς ποιότητος, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκρίναμεν καταφατικῶς καὶ ἀποφατικῶς καὶ περιορισμένως (Λογ. ΡΜ.) ἐκβαίνουσιν ἀντίστοιχοι τρεῖς ἄλλαι κατηγορίαι ἀποβλέπουσαι τὸ ποιὸν τῶν τῆς γνώσεως ἀντικειμένων· θέσεις, ἄρσεις, ἐκ θέσεως καὶ ἄρσεως θέσεις, ἢ περιορισμός· διότι ἢ καταφάσκομεν τι κατὰ

τοῦ ἀντικειμένου, ἢ ἀποφάσκομέντε ἀπ' αὐτοῦ· ἢ καταφάσκο-
 μέντε κατ' αὐτοῦ διὰ θέσεως καὶ ἄρσεως· ἢ τρίτη ἰδέα γεν-
 νᾶται ἐκ τῆς συνθέσεως τῶν δύο πρώτων· γεννᾶται δὲ ὅχι
 κατὰ σύνθεσιν ἀπλήν· διότι ἀπλή σύνθεσις τῆς ἀποφάσεως
 καὶ καταφάσεως γεννᾷ μηδέν· ἀλλ' ὡς θέσις περιοριζομένη
 ὑπὸ τῆς ἄρσεως· εἶναι λοιπὸν καὶ αὕτη ἴδιον τοῦ νοός ἔρ-
 γον, διὰ τοῦ ὁποίου νοεῖται θέσις καὶ ἄρσις ὡς θέσις, καὶ
 πρέπει νὰ συγκαταριθμηθῇ μὲ τὰς ἀρχικὰς κατὰ ποιότητα
 ἰδέας.

ΜΟ'. Εἰς τῶν προτάσεων τὴν σχέσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν
 ἐκρίναμεν κατηγορικῶς καὶ ὑποθετικῶς καὶ δια-
 ζευκτικῶς, ἀντιστιχοῦσι τρεῖς ἄλλαι κατηγορίαι ἀποβλέ-
 πουσαι τὴν σχέσιν τῶν γινωσκομένων πραγμάτων. Οὐσία,
 αἰτία, ἀλληλενέργεια· διότι ὅταν κατηγορηταίτε κα-
 τὰ τινος πράγματος· τοῦτο μὲν νοεῖται ὡς ἀνθυπόστατον, ἢ-
 γουν οὐσία· ἐκεῖνο δὲ, ὡς κατηγορημα ἴδιον ἢ συμβεβηκός·
 θεωρεῖται λοιπὸν σχέσις οὐσίας πρὸς κατηγορημα· καὶ πάλ-
 λιν, ὅταν ὑποτιθεμένου τινος ἔπεται ἄλλο· οἶον, Εἰ ἔστιν ἡ-
 λιος, ἔστιν ἡμέρα· τὸ μὲν πρῶτον ἐκλαμβάνεται ὡς αἰτία,
 τὸ δὲ δεύτερον ὡς ἀποτελεσμα· καὶ θεωρεῖται ἢ μεταξὺ αἰ-
 τίας καὶ ἀποτελέσματος σχέσις· τελευταῖον, ὅταν λέγωμεν,
 τὰ μέρη τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἶναι ἢ στερῶν ἢ ὑγρᾶ,
 θεωροῦμεν τὴν κατὰ σχέσιν ἀλληλενέργειαν τῶν μερῶν τούτων,
 τὰ ὅποια συνάμα λαμβανόμενα ἀποτελοῦσι τὸ ἔλον ἀνθρώπι-
 νον σῶμα· ἢ δὲ ἀλληλενέργεια αὕτη εἶναι σύνθεσις τῆς οὐ-
 σίας καὶ τῆς αἰτίας, ἀποτελουμένη ἀπὸ τὸν νοῦν· διότι ἢ
 οὐσία, καθὸ αἰτία θεωρουμένη, δὲν περιέχει καὶ τὴν τῆς ἀλλη-
 λενεργείας.

Ν'. Τελευταῖον εἰς τῶν προτάσεων τὸν τρόπον, κατὰ

τὸν ὁποῖον ἐκρίναμεν ἐνδεχομένως καὶ διαβεβαιω-
 τικῶς καὶ ἀναγκαίως (Λογ. ΡΜ'), ἀριστοιχοῦσιν ἄλ-
 λαι τρεῖς κατηγορίαι ἀποβλέπουσαι τὸν τρόπον τῶν τῆς γνώ-
 σεως ἀντικειμένων· τὸ δυνατόν, τὸ ὑπάρχον, τὸ ἀ-
 ναγκαῖον· διότι εἰς μὲν τῆς πρώτης τὸ ἀντικείμενον ἐν-
 νοοῦμεν, ὅτι δύναται νὰ γνωσθῆτι· εἰς δὲ τὸ τῆς δευτέρας,
 ὅτι γινώσκεται· εἰς δὲ τῆς τρίτης, ὅτι γινώσκεται οὕτω καὶ
 ἔχει ἄλλως. Τούτων τῶν τριῶν κατηγοριῶν ἐμποροῦν νὰ ἐν-
 νοηθῶσιν ἀντίθετοι ἄλλαι τρεῖς· τὸ ἀδύνατον, τὸ μὴ
 ὑπάρχον, τὸ κατὰ συμβεβηκός· ἀλλὰ νὰ νοηθῶσιν
 ἅμα εἶναι ἀδύνατον, ἐπειδὴ αὐταὶ ἀναιροῦσι τὸ ὑπὸ τῶν τριῶν
 πρώτων προσδιοριζόμενον· ἐννοοῦνται λοιπὸν τὸ μὲν ἀδύνατον,
 ὅταν ἐλλείπη τὸ δυνατόν· τὸ δὲ μὴ ὑπάρχον, ὅταν δὲν εἶναι
 τὸ ὑπάρχον· τὸ δὲ κατὰ συμβεβηκός, ὅταν αἵρεται τὸ ἀναγ-
 καῖον. Ἡ δὲ ἰδέα τοῦ ἀναγκαίου εἶναι πάλιν σύνθεσις τοῦ
 δυνατοῦ καὶ ὑπάρχοντος, ἐπειδὴ ὁ νοῦς ἐννοεῖ τὸ ὑπάρχον
 ὅτι εἶναι δυνατόν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καὶ ἔχει κατ' ἄλλον.
 Αἱ τρεῖς αὐταὶ κατηγορίαι ἐπιλέγονται εἰς τὰ ἀντικείμενα ὡς
 πρὸς ἡμᾶς τοὺς ζητοῦντας τὴν τούτων γνώσιν, ἥτις δύναται
 νὰ γείνη εἰς ἡμᾶς κατὰ διαφόρους τρόπους· διὰ τοῦτο λέγον-
 ται κατὰ τρόπον ἰδέαι.

Σημείωσις. Πρίντι δὲ τῆν κατηγορίαν τοῦ ὑπάρχοντος νὰ μὴ
 συγχέωμεν μῆτε μὲ τὴν θεῶν ἢ κατάφασιν (ΜΗ), μῆτε μὲ τὸ πραγ-
 ματικὸν (Π)· διότι ἡ κατάφασις καὶ ἡ ἀπόφασις στρέφονται καὶ εἰς τὸ
 ἐνδεχόμενον καὶ εἰς τὸ ὑπάρχον καὶ εἰς τὸ ἀναγκαῖον· περὶ δὲ τοῦ
 πραγματικοῦ λέγομεν, ὅτι τὸ ὑπάρχον δὲν εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ πραγματι-
 κοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ σχέσις τις πρὸς τὴν γνωστικὴν ἡμῶν δύναμιν, διὰ
 τῆς ὁποίας σχέσεως γίνεται γνωστὸν τὸ ἀντικείμενον· ὡσαύτως τὸ πραγ-
 ματικὸν δὲν ἐννοοῦμεν μόνον ὡς ὑπάρχον, ἀλλὰ καὶ ὡς δυνατόν καὶ ὡς
 ἀναγκαῖον, κατὰ τὴν ἐπίσημὴν ἢ ἑλε τηρεῖν σχέσιν πρὸς τὴν γνωστικὴν
 ἡμῶν δύναμιν. Κατάφασις λοιπὸν καὶ ὑπάρχον καὶ πραγματικὸν εἶναι
 ἀπ' ἀλλήλων διάφορα.

ΝΑ'. Ἐὰν δὲ τὰς ἤδη εὐρημένας κατηγορίας συμπεριλάβωμεν μὲ τὰς προερευθείσας (ΙΓ', Λ'), θελομεν ἔχειν τὴν ἐφεξῆς συστηματικὴν ὄλων τῶν κατηγοριῶν ἑκθεσιν.

Α'.

Πρώτη κατηγορία.

Πραγματικόν.

Εἶναι.

Β'.

Κατηγορίαι τῆς Αἰσθήσεως.

α

Τόπος.

Εἶναι ἐν τόπῳ.

β

Χρόνος.

Εἶναι ἐν χρόνῳ.

γ.

Τόπος ἅμα καὶ χρόνος.

Εἶναι ἐν τόπῳ καὶ ἐν χρόνῳ.

Γ'.

Κατηγορίαι τοῦ Νοός.

α'.

Ποσότητος.

1. Ἐν.

Ἐν εἶναι.

2. Πολλά.

Πολλά εἶναι.

3. Πάντα.

Πάντα εἶναι.

γ.

Σχετικαί.

7. Οὐσία.

Οὐσίαν εἶναι.

β.

Ποιότητος.

4. Θέσις.

Τεθειμένον εἶναι.

5. Ἄρσις.

μὴ τεθειμένον εἶναι.

6. Περιορισμός.

Περιορισμένον εἶναι.

δ.

Τροπολογικαί.

10. Ἐνδεχόμενον.

Ἐνδεχόμενον εἶναι.

8. Αίτια.

Αίτιον είναι.

11. Ἰπλάγον.

Ἰπλάγον είναι.

9. Ἀλλήλευργεια.

Ἀλλήλευργουῦντα είναι.

12. Ἀναγκαιόν.

Ἀναγκαιόν είναι.

Σημείωσις. Αἱ τοῦ κός κατηγορίαι τίποτ' ἄλλο εἰς εἶναι εἰ μὴ προσοδηγοῦμαι τοῦ ἵποκειμένου κατὰ τὸ διασησκέντου εἶδος, ἀποδηόμενοι εἰς αἰτὰ τὰ ἀντακείμενα πράγματα· ὅσα δηλαδὴ κρινόμενα καὶ ἐπισημαστικότερα τὰ τρώπων, τούτοις κυρίως εἶναι τε συμβεβηέντος εἰς τὴν μά; αὐτοῖς, προσοδηγοῦστές τῆς ψυχῆς, ἢ ὅπως ἄλλως ἐσημάσθησιν μορῶν ταύτης κατάστασιν· ἀλλ' ὁμῶς κριόμενα πρὸς ἀντακείμενον, καὶ εἰς ὅσον ἐνδέχεται κατ' ἄλλον τρόπον καὶ κρινόμενα πρὸς αὐτοῦ, εἴμην καδίως ἀπαρτι· τὸ ἀρχαῖον τοῦ κός ἡσ εἶδος. Ἀναγκασθημεῖν λοιπὸν εἰς φύσιν καὶ νόμῳ τὸ ἀντακείμενον ὅπως προσοδηγοῦμενον, καδίως κρινόμενον πρὸς αὐτοῦ, ὅστις ἄλλως ἢ το ἀδυνατοῦ καὶ εἶναι κυρία κριμὴν εἰς τοῦ ἀντακείμενου κρίσιν. Διὰ τοῦτο ὁ κός (ἡ καίριον τῆς ψυχῆς δυνάμεις) μεταρθεῖσθαι τὰς νοήσεις καὶ κρίσεις του (τοῦ ἀρχαῖος εἰσαυτοῦ προσοδηγοῦστος), καὶ τὰς ἀποδείξει εἰς τὰ τῶν νοήσεων καὶ κρίσεων του ἀντακείμενα ὡς εἶδησιν αὐτῶν προσοδηγοῦστές, καὶ ἐπιπέσῃσ ὡς εἶδησιν διὰ τῶν ὁπίων ὡς χαρακτῆρων δυνάμεων τὰ ἀντακείμενα καὶ νοητικῶν καδίως καδίως καὶ ἀναγκαιῶς· ἀνακατάστατα καδίως καὶ ἰσότητος (ἡ κρίσις τῆς ψυχῆς δυνάμεις) μεταρθεῖσθαι τὰ αισθητά, τὰ ὅποια εἶναι ἕκαστα τῆς ἀλλοιώσεως (Ἑβρ. Ψυχ. ΤΙΔ., β.) εἰς τὰ αισθητὰ ἀντακείμενα. Ἡ μεταρθεῖσις ὁμῶς αὐτῆ ποτι εἰς ἕμπορῆ καὶ ἐνομοσθῆσ ἀπάρτι (ὁδὸι ἢ ἀπάρτι εἶναι ψῆδὸν ἐπιπέσῃσ, συμβεβηέντος εἰς τυχαίως πεποιθεσέντων. καὶ διὰ ἐπισημαστικῶν ἀνακατάστατων), ἀλλ' ἔχρησεν εἰς τῆς ἐνομοσθῆσ ἡμῶν φύσεως τὸ ἀκατάστατα καὶ ποτισημῶν ἀδιοστάτως πρὸς τῆς ἀληθείας τῶν κατὰ τοῖς γνωστοποιῶν ἡμῶν ἕμεως γνωστοποιῶν ἀντακείμενων, ἡμῶν ὅτι τοῦ· τὸ εἶναι εἶδησ ἢ εἶναι· τὸ εἶδησ εἶναι ἐγγραμῶν, αισθητικῶν κτλ. ὁ κρίσις καὶ ἡ καίριον εἶναι ἀσυγχρόντα κτλ., καδίως ποτισημῶν αἰσθητικῶν ὅτι τὰ εἰς ὅσον κρινόμενον τίεσθαι.

NB. Αἱ τοῦ νόος κατηγορίαι θεωροῦμενα μὲν αὐτὰ καδ' ἐκυτὰς, ἡμῶν χωριστὰ ἀπὸ τὰς τῆς αισθησεως, ὅσοιμα ζονται καθ' ἑαυτὰ· ἐνούμενα δὲ μ' αὐτὰς, αισθητὰ εἰ ἢ εἰσχηματισμένα. Ταυτὰ δὲ γινόμενα ἐφαρμοζόμενα εἰς ἐπιπέσῃσ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια γνωσκονται τῶ ὅσον ἰσότη τῆς αισθησεως καὶ τοῦ νόος καίως ἐνερ, οὐκ ἔσθιν.

Σημειώσεις. Ἐπειδὴ αἱ καθαρὰι κατηγορίαι ἐμφανθοῦσι μόνον καθολικοῦς τῶν πραγμάτων κατ' εἶδος προσδιορισμούς, ἤθουν τὴν ἰδίαν ἐν γένει ἀντικειμένου τος; Πῶς δύναται νὰ νοηθῆ κατὰ τοὺς ἀρχικοὺς τρόπους τῶν ἐνεργειῶν τοῦ νοός· διὰ τοῦτο ἐξ ἅπαντος δὴν μᾶς διακρίνουσι Πῶς νὰ γνωρίζωμεν ἀντικείμενόν τι διακρίνοντες τα ἀπ' ἄλλου δι' ἐννοίας θεωρησιμότης· διότι Πῶς ἐμπορεῖ πράγματι, θεωρούμενοι ὡς οὐσία ἢ αἰτία κτλ. νὰ διακριθῆ ἀπ' ἄλλα πράγματα, τὰ ὅποια καὶ αὐτὰ ἐμποροῦν ἐπίσης νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τοιαῦτα; Διὰ τὰ γενηθῆ δυνατόν τοῦτο, πρέπει νὰ δοθῆ εἰς τὴν ψυχὴν πολυμερές τι μερικόν, τὸ ὅποιον προσλαμβάνομενον ὑπὸ τοῦ νοός κατὰ τοὺς τρόπους τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἐνεργειῶν, ἀποτελεῖ τὴν ὕλην τῆς ἰδίας ἐκείνης, διὰ τῆς ὁποίας γνωσκονται ὑπάρχοντα πράγματα· σφαῖρα, φέρον' εἰπεῖν, μεταλλὴν ἢ ἐλεφαντίνην κωμικήν, ὡς οὐσία ἐκληρωθεῖσα, καὶ αἰτία κινήσεως εἰς ἄλλην σφαιρῶγενομένη. Τοῦτο δὲ τὸ πολυμερές καὶ ἀτομικόν δίδεται εἰς τὴν ψυχὴν ὡς ὕλη γνώσεως ἀπὸ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια δύναται νὰ κάμουν ἀλλοιωσώτατα εἰς αὐτήν, καὶ ἐπομένως διὰ τῆς αἰσθησεως, εἴτε τῆς ἐξωτερικῆς εἴτε τῆς ἐσωτερικῆς, ἤθουν ἐκ τῶν ὑστέρων. Αἱ τοῦ νοός λοιπὸν κατηγορίαι ἔχουσι πραγματικὴν σημασίαν μόνον ὅταν ἐφαρμόζωνται εἰς ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα· ἀλλὰ δὴν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἀμέσως εἰς αὐτὰ· διότι αἱ μὲν ὡς καθαρῶς νοεραὶ ἐκφράζουσιν ἰδίαν καθολικοῦ πράγματος· τὰ δὲ εἶναι αἰσθητὰ, καὶ ἐμπειρικὰ, καὶ μερικὰ. Πρέπει λοιπὸν πρῶτον νὰ γενησῶν αἰσθηταί, ἤθουν νὰ περικλησθῶσιν εἰς τὰς καθαρὰς αἰσθητικὰς ἐννοίας, αἱ ὅποια καὶ αὐταὶ περιέχουσιν μοναδικὰ καὶ πολλὰ (ἐκτός ἀλλήλων, ἢ τὸ ἐν μετὰ ἄλλο), τὰ ὅποια ἐδοθῶσιν εἰς τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν προτέρων, καὶ εἶναι τὸ εἶδος πάντων τῶν μερικῶν πολλῶν καὶ παντοδαπῶν, τὰ ὅποια ἐμποροῦν νὰ δοθῶσιν εἰς αὐτὴν ἐκ τῶν ὑστέρων, καὶ οὕτω νὰ ἀποτελέσωσι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐννοίαν. Τοιαῦται λοιπὸν κατηγορίαι συνδέεται ἐκ τοῦ νοεροῦ καὶ αἰσθητικῶν εἶδους εἶναι μεσιτριαὶ μεταξὺ νοός, καὶ ἀντικειμένου· ἢ, νὰ μεταχειρισθῶ τὸ προσηφιότατον εἰς τοῖς νεωτέροις παράδειγμα, εἶναι μεταξὺ δύο πέλων ὁ ἄξων, περὶ τὴν ὅποιον στρέφεται ἢ σφαῖρα τῶν γνώσεώς μας. Ἐκωμέναι λοιπὸν οὕτως αἱ τοῦ νοός κατηγορίαι μὲ τὰς κατηγορίας τοῦ τέπου καὶ τοῦ χρόνου ἐνομάζονται σχηματισμένα, ἐπειδὴ γυμναὶ τρίπον τινα πρέτερον εἶναι, λαμβάνουσιν σχῆμα καὶ μορφήν καὶ ὄδυμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἀριθμός. Ἐπίτασις. Χρονική σχέσις. Μηδέν.

ΝΓ΄.

Οταν σχηματίζονται τοῦ νοῦς αἰκατηγορίαι (NB΄), προσδιορίζεται ἐκ τῶν προτέρων ἢ ὕλη τῆς γνώσεως κατὰ τὸ ἐποπτὸν αὐτῆς εἶδος, καὶ μάλιστα ἐνῷ ἀναφέρεται ἡ ἰδέα εἰς τὸ καθολικὸν τῆς αἰσθήσεως εἶδος, κατὰ τὸ ὅποιον ἐποπτεύομεν τὸ πολὺ ἐν χρόνῳ· οἱ δὲ προσδιορισμοὶ οὗτοι ἐκλαμβάνονται ὡς χαρακτῆρες ἀντικειμένων γίνονται ἰδέαι τινες, αἱ τινες δύναται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς καθολικὰ τῶν πραγμάτων σχήματα· τὸν πρῶτον τούτων τόπον λαμβάνει ἡ ἰδέα τοῦ ἀριθμοῦ· ὅταν ἀπλοῦντι θέλωμεν νὰ προσδιορίσωμεν τὸ κατὰ ποσότητα μέγεθος πράγματός τινος, μεταχειριζόμεθα πάντοτε τὸν ἀριθμὸν, ἤγουν ἀριθμοῦμεν· ἐξ πόδας, φέρ' εἰπεῖν, ὕψηλόν, δέκα πήχεις μακρόν, εἴκοσι λευγῶν δρόμος κτλ.

ΝΔ. Ποσότης θεωρουμένη ὡς πολλαπλοῦν, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη εἶναι διωρισμένα καὶ ἀκολουθοῦσι τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο, δίδει τὴν ἰδέαν τοῦ ὅλου ἐν χρόνῳ, τὸ ὅποιον εἶναι Ἀριθμός· διότι πᾶς ἀριθμὸς νοεῖται γινόμενος ἐκ τῆς τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸ ἐν κατὰ διαδοχὴν προσθέσεως, καὶ τελευταίου εἰς τῆς συγκεφαλαιώσεως τῶν προστεθέντων εἰς ἐν ὅλον. Ἀριθμὸς λοιπὸν εἶναι πολὺ ἐν χρόνῳ γινόμενον, καὶ ἐν τῷ ὅλῳ θεωρούμενον· καὶ ἐπομένως εἶναι τὸ καθόλου, αἰσθητῶς παριστανόμενον (MZ΄).

ΝΕ΄. Τί εἶναι λοιπὸν ἐν γένει ὁ ἀριθμός; ἢ μονὰς, κα-

Θὸ τοιαύτη, δὲν εἶναι ἀριθμὸς, ἐὰν καὶ εἶναι πάντων τῶν ἀριθμῶν τὸ στοιχείον· οὐδὲ τὸ πλῆθος, καθὸ τοιοῦτο, διὰ τὴν ἀοριστίαν του. Ἀριθμὸς εἶναι τὸ πολὺ ἢ τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον γίνεται ἐκ προσθέσεως τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἐν, καὶ τὸ ὁποῖον προσδιωρισμένως θεωρεῖται ὡς ἐντι ὅλον· καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει ἀπὸ τὸ ἀπροσδιόριστον πλῆθος. Διὰ τοῦτο δύναται καὶ ὁ ἀριθμὸς νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐν συγκείμενον ἐκ πολλῶν μικροτέρων μονάδων, καὶ ἡ μονὰς ὡς ἀριθμὸς, τοῦ ὁποῖου μονάδες εἶναι κλάσματα, ἢ μέρη συναπαρτιστικὰ αὐτῆς ὡς ὅλου θεωρουμένης· οἱ δὲ χαρακτῆρες εἶναι τῶν ἀριθμῶν σύμβολα, καὶ, καθὸ τοιαῦτα, πρὸς τὸ δοκοῦν ὑποτιθέμενα· διὰ τοῦτο καὶ γράμματα παραλαμβάνονται (Α, Ε, Ι, Ρ, κτλ.)· καὶ οἱ ἀραβικοὶ λεγόμενοι χαρακτῆρες (1, 5, 10, 100 κτλ.) εἰς δῆλωσιν τῶν ἀριθμῶν· τὰ δὲ γράμματα παραλαμβάνονται καὶ ὡς σύμβολα ἀδιορίστων καὶ καθολικῶν δυνάμεων, καθὼς ἐξεύρομεν ἀπὸ τῶν Συμβολικῶν Λογισμῶν.

Νζ. Ποιότης δὲ ὡς πολὺ θεωρούμενον, τὸ ὁποῖον γίνεται κατ' ὀλίγον, μᾶς δίδει τὴν ἰδέαν τοῦ ἐν χρόνῳ ἐκ θέσεως καὶ ἄρσεως περιορισμοῦ, ἢ τῆς ἐπιτάσεως, τῆς ὁποίας τὰ μέρη ὡς μονάδες τινες θεωρούμενα ὀνομάζονται μοῖραι, ἢ βαθμοί· διότι ἡ ἐπίτασις γίνεται ἐκ τῆς κατ' ὀλίγον προσθέσεως ἢ ἀφαιρέσεως τοῦ τιθεμένου· ἐνῶ δὲ τίθεται ἢ ἀποτίθεται τι, ἀποτίθεται ἢ τίθεται ἐν ταυτῷ τὸ τούτου ἀντίθετον, καθὼς εἰς τὴν ἐπίτασιν τῆς θερμότητος, τοῦ φωτὸς, τῆς ψυχρότητος, τῶν ἤχων, γίνεται φανερόν. Ἐπίτασις λοιπὸν εἶναι θέσις ἐν χρόνῳ γινομένη, καὶ διὰ τῆς ἄρσεως προσδιοριζομένη, καὶ ἐπομένως περιορισμὸς αἰσθητῶς παριστανόμενος (ΜΗ.). Με ταύτην ἐνόνεται τὸ σχῆμα τῆς ποσότητος, ἐπειδὴ οἱ βαθμοὶ τῆς ἐκδηλοῦνται δι' ἀριθμῶν.

Σημειώσεις. Ἡ ποιότης χωρὶς τὸ σχῆμα τῶν ἀριθμῶν δυσκόλως κατανοεῖται· δασιζέται λοιπὸν ἀπὸ τὴν ποσότητα τὸ μέγεθος, τὸ ἐποῖον εἰς αὐτὴν ἐμπορεῖ νὰ ἐνομασθῇ μέγεθος κατὰ ποιότητα· ἐκ δὲ τῶν μεγεθῶν τοῦ κατὰ ποσότητα καὶ ποιότητα γινώσται ἡ Μαθηματική. Τὰ μεγεθῆ λοιπὸν ταῦτα δύνανται διὰ τοῦτο νὰ ἐνομασθῶσι Μαθηματικὰ σχήματα.

ΝΖ'. Σχέσις θεωρούμενη ὡς πολυμερές τε κατὰ διαδοχὴν μᾶς δίδει τὴν ἰδέαν τῆς κατὰ χρόνον σχέσεως, ἥτις λέγεται ἡ χρονικὴ διάρκεια, ὅταν ἀποδίδεται εἰς οὐσίας ἀμεταλλοιώτους ἢ ὁποιοῦν ἀμετάβλητον, ἢ χρονικὴ ἀκολουθία, ὅταν ἀποδίδεται εἰς αἰτίου καὶ ἀποτελεσμα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐκεῖνο μὲν εἶναι πρότερον, τοῦτο δὲ ὕστερον· ἢ ἅμα εἶναι, ὅταν ἀποδίδεται εἰς ἀλληλενεργίας.

ΝΗ'. Τρόπος δὲ θεωρούμενος ὡς πολυμερές κατὰ διαδοχὴν μᾶς δίδει τὴν ἰδέαν τοῦ χρονικοῦ τρόπου, ἧγουν τῆς σχέσεως τῶν πραγμάτων πρὸς τὴν ἐν χρόνῳ γινώσκουσαν αὐτὰ δύναμιν· θεωρεῖται δὲ οὗτος ἢ ὡς εἶναι ἐντινι χρόνῳ, ὅταν ἀποδίδεται ἔχι εἰς ἀπλῶς λογακῶς δυνατὰ, ἀλλ' εἰς πραγματικῶς δυνατὰ καὶ γνωστὰ· ἢ εἶναι ἐν διωρισμένῳ τινι χρόνῳ, ὅταν ἀποδίδεται εἰς ὑπάρχοντα· ἢ εἶναι ἐν παντί χρόνῳ, ὅταν ἀποδίδεται εἰς ἀναγκαῖα.

ΝΘ'. Μετὰ τὰς κατηγορίας τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ νοῦς ἐρμηνεύονται ἀκριβέστερα καὶ αἱ διάφοροι σημασίαι, κατὰ τὰς ὁποίας ἐκλαμβάνονται οἱ ἔροι Τί ἢ ὄν ἢ πρᾶγμα, καὶ μὴ ὄν ἢ μὴδέν. Ἐὰν δηλονότι οἱ δύο ἔροι Τί καὶ μὴδὲν ἀναφερθῶσιν εἰς τὴν ὑψηλότεραν ἰδέαν ἀντικειμένου τινος, τὸ ὅποῖον δὲν ἐννοοῦμεν προσδιωρισμένως· ἐμπορεῖ α'.) νὰ ἐνομασθῇ ὄν ἢ Τί ἢ πρᾶγμα πᾶν ὅ,τι νοεῖται μὲν, δὲν ἐποπτεύεται δὲ, καὶ ἐπομένως τὸ ἀπλῶς νοητὸν· τὸ δὲ ἐναντίον τούτου εἶναι πᾶν, ὅ,τι αὐτὸ εἰς ἑαυτὸ ἀντιφάσκον δὲν

δύναται νὰ νοηθῆ, καὶ εἶναι καθ' ἑαυτὸ μηδέν, ἦγουν μὴ ὄν διὰ τὸν νοῦν καὶ διὰ τὸν λόγον. β'.) Τὸ ἐποπτευόμενον μὲν, μὴ ὄν διὰ πρᾶγμα, ἀλλὰ πλάσμα τῆς φαντασίας, οἷον Σφίγξ, Χίμαιρα, Τραγέλαφος. Τούτου δὲ τοῦ κατὰ φαντασίαν ὄντος ἀντίκειται ὡς μηδέν ἢ μὴ ὄν διὰ τὴν φαντασίαν τὸ κατὰ τὴν πρώτην σημασίαν ὄν, τὸ ὁποῖον δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἰκονισθῆ ὑπὸ τῆς φαντασίας· γ'.) Ὅτι παρατηρεῖται μὲν διὰ τῆς αἰσθήσεως, λέγω τῆς ἐξωτερικῆς, δύναται δὲ μόνον νὰ θεωρηθῆ ὡς στερησις πραγματικῆς ποιότητος, καὶ ἐπομένως πρᾶγμα στερητικόν, οἷον σκότος, σκιά κτλ. Τούτου δὲ ἐναντίον εἶναι τὸ ὄν τῆς δευτέρας σημασίας ὡς μηδέν διὰ τὴν ἐξωτερικὴν αἴσθησιν. δ'.) Πάν ὅ,τι δύναται νὰ θεωρηθῆ ὄν πραγματικόν καὶ ὑπαρκτικόν· τούτου δὲ ἐναντίον εἶναι ὡς μηδέν τὸ τῆς τρίτης σημασίας στερητικόν ὄν, τὸ ὁποῖον πραγματικῶς εἶναι μηδέν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. 5'.

Περὶ Μεγέθους ἀπολύτου καὶ σχετικοῦ, ἐκτεταμένου καὶ ἐπιτεταμένου, συνεχοῦς καὶ διακεκριμένου, ἐκμετρήσεως, καὶ περὶ σώματος μαθηματικοῦ καὶ φυσικοῦ.

Ξ'.

Α' πὸ τὰς καθαρὰς καὶ σχηματισμένας κατηγορίας τοῦ νοῦς ἐκπορίζονται πολλαὶ ἄλλαι ἰδέαι, τὰς ὁποίας καὶ αὐτὰς μεταχειρίζομεθα ὡς κατηγορίας τῶν πραγμάτων, καὶ πρὸς δια-

φορὰν τῶν προσηρημένων (ΝΑ'), τὰς ὀνομάζομεν κατηγορήματα.

ΕΑ'. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μέγεθος ἀπολύτως καὶ καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον μᾶς δίδει τὴν ἰδίαν τοῦ ἐκ πολλῶν συνθέτου ἐν γένει· διὰ τοῦτο καὶ τὸ πρᾶγμα, κατὰ τοῦ ὁποίου κατηγορεῖται μέγεθος, ὀνομάζεται μὲν καὶ αὐτὸ μέγεθος, κυρίως δὲ λέγεται μέγα ἢ ποσόν· τὰ δὲ πολλὰ, ἐκ τῶν ὁποίων συνίσταται τὸ μέγα, ὀνομάζονται μέρη· ὁμοῦ δὲ λαμβανόμενα, ὅλον. Μῆρος δὲ ἀμέσως μὲν ἀναφερόμενον εἰς τὸ ὅλον, ὀνομάζεται Μῆρος τοῦ ὅλου· ἀμέσως δὲ ἀναφερόμενον εἰς τὸ μέρος, καὶ ἐμμέσως εἰς τὸ ὅλον, μέρος μέρους.

ΕΒ'. Ἡ ἔννοια οὕτω ἢ πλειοτέρων μεγεθῶν, παραβαλλομένων πρὸς ἀλλήλα, εἶναι τὸ σχετικὸν μέγεθος. Σχετικὰ μεγέθη, εἰ μὲν εἶναι ταῦτά κατὰ τὸ πολυμερές, λέγονται ἴσα· εἰ δὲ διάφορα, ἄνισα· ἰσότης λοιπὸν εἶναι ταυτότης κατὰ ποσόν· ἀνισότης δὲ εἶναι ἢ κατὰ ποσὸν ἑτερότης· ἐκ δὲ τῶν ἀνίσων, τὸ μὲν ἔχον πλειότερα μέρη λέγεται μέγα σχετικῶς· τὸ δὲ τὰ ὀλιγώτερα, μικρόν.

Σημειώσεις. Ἐκ τῆς ἀπολύτου καὶ σχετικῆς σημασίας τοῦ ποσοῦ προέξονται ἔλα τὰ γνωστὰ τῆς Μαθηματικῆς αξιώματα· Πᾶν ποσὸν εἶναι ἴσον ἑαυτῷ. Τὸ ὅλον εἶναι ἴσον μὲ τὰ μέρη του ὅμα ληφθέντα, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Ἐὰν τεθῇ τὸ ὅλον, τίθεται καὶ ὅλα τὰ μέρη του, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Ἐὰν ἀρθῇ τὸ ὅλον, αἴρονται καὶ τὰ μέρη, καὶ ἀντιστρόφως. Ἐὰν τεθῇ τὸ ὅλον, τίθεται καὶ καθ' ἓν αὐτοῦ μέρος, ἀλλ' ἔχει καὶ ἀντιστρόφως. Ἐὰν ἀρθῇ τὸ ὅλον, αἶρεται καὶ τὸ μέρος, ἀλλ' ἔχει καὶ ἀντιστρόφως. Μέρους μέρους εἶναι καὶ τοῦ ὅλου μέρος. Δύο μεγέθη, μὲ τρίτον ἴσα, εἶναι καὶ ἀλλήλων ἴσα. Ἐκ δύο ἀνίσων μεγεθῶν τὸ μικρότερον εἶναι ἴσον μὲ μέροςτι τοῦ μεγαλύτερου κτλ.

ΕΓ'. Μέγεθος ἐκτεταμένον ὀνομάζεται, τοῦ ὁποίου τὸ πολὺ παριστάσεται ἐν τόπῳ· ἐπιτεταμένον δὲ, τοῦ ὁποίου ἢ αὐξήσις ἢ μείωσις ἢ μονή, νοεῖται ἐν χρόνῳ· κ' ἔχει μὲν τὸ ὅλον καταλαμβάνεται διὰ τῶν μερῶν· ἐδῶ δὲ, τὰ

μέρη διὰ τοῦ ὅλου· ἐκτείνονται λοιπὸν παρατηρεῖται κατὰ μικρὸν· τοῦτο δὲ, διὰ μιᾶς· ἀλλὰ τὸ προηγμένον μέγεθος εἶναι ἀνάλογον τοῦ ἐκτεταμένου, ὅταν ὁ χρόνος εἰκονίζεται ὡς γραμμὴ ἐν τόπῳ (ΛΑ'), καὶ τοῦ ἐπιτεταμένου, ὅταν ἢ ἐπί-
 τασις διαρκῆ τινα χρόνον· δύνανται λοιπὸν καὶ τὸ ἐκτεταμένου
 καὶ τὸ ἐπιτεταμένου μέγεθος νὰ νοηθῶσιν ὡς τε προηγμένον.

Σημειώσεις. Φαίνεται κάποτε, ὅτι τὸ μὲν ἐκτεταμένον μέγεθος
 παρατηρεῖται διὰ μιᾶς· (πολλὰ μικρὰ, ἢ πολλὰ μακρὰν ἀπέχοντα με-
 γέθη)· τὸ δὲ ἐπιτεταμένον κατὰ μικρὸν, (ὅταν, φέρ' εἰπεῖν, τὸ ὄμμα
 μεταβαίη ἀπὸ φωτός εἰς σκοτεινὸν τόπον, ὅπου διὰ τὸ ὀλίγον φῶς πα-
 ρατηρεῖ τὰ πράγματα μετὰ τῆς χρόνου παρέλευσιν· ἢ ὅταν βαπτίσας
 ψυχρὴν τὴν χεῖρα σου εἰς θερμὸν ὕδωρ, μετὰ τινὰ λεπτὰ αἰσθάνῃσαι
 ἄλλην τὴν θερμότητα). Ἀλλὰ ποιεῖται τοῦτο ἀπὸ ἐμπειρικῶς περι-
 στάσεως, ἢ γινὼν κατάστασιν τῶν αἰσθητικῶν, σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὰ
 ἀντικείμενα κτλ. (Λογικ. ΣΥΘ', α'). Τὸ ἐκτεταμένον, καθὼ τοιοῦτον, μὲ-
 νον κατὰ μικρὸν δύναται νὰ παρατηρηθῇ· τὸ δὲ ἐπιτεταμένον, καθὼ
 τοιοῦτον, διὰ μιᾶς.

ΞΔ'. Μέγεθος συνεχῆς ὀνομάζεται, τοῦ ὁποῖου τὰ
 μέρη νοοῦνται ὡς συνεχόμενα δι' ἀμέσου συνδέσεως· διακε-
 κριμένον δὲ, τοῦ ὁποῖου τὰ μέρη ἀποχωρίζονται, καὶ κα-
 θὲν θεωρούμενον ἀποτελεῖ ὅλον τι συνεχές. Τὸ διακεκριμένον
 λοιπὸν μέγεθος ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς σωρεία συνεχῶν με-
 γεθῶν, τὰ ὅποια συμπεριλαμβάνονται εἰς μίαν ἰδέαν, ὡς εἶ-
 ναι τὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης, μέτρον σίτου, τάγμα στρα-
 τιωτῶν κτλ. Ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἔμφασις τοῦ διακεκριμένου
 ποσοῦ (ΝΕ').· διότι καθὲν ἐκ τῶν μερῶν του δύναται νὰ θεω-
 ρηθῇ ὡς ὅλον ($6 = 5 + 1 = 4 + 2 = 3 + 3$ κτλ.). Τό-
 πος δὲ καὶ χρόνος νοοῦνται ὡς συνεχῆ (Κ').

ΞΕ'. Μεγέθη μὲν ὁμοειδῆ ὀνομάζονται, ὅταν εἶναι
 τὰ αὐτὰ κατὰ ποιότητα· ἑτεροειδῆ δὲ, ὅταν ἕτερα. Τὸ
 ὁμοειδὲς λοιπὸν καὶ τὸ ἑτεροειδὲς ἀναφέρονται εἰς τὴν ποιό-
 τητα τῶν πραγμάτων· ὅσον δὲ πλεον διαφέρει ἢ ποιότητος, τό-

σον εἶναι ἑτεροειδέστερα τὰ πράγματα· ἔχει λοιπὸν τὸ ὁμοειδῆς καὶ τὸ ἑτεροειδῆς τοὺς βαθμοῦς του (Νζ.). καὶ τὰ μὲν ὁμοειδῆ εἶναι ὁμοιοι, ἀνόμοιοι δὲ τὰ ἑτεροειδῆ· διὰ τοῦτο καὶ τὰ μέρη τοῦ ὅλου ὀνομάζονται μὲν ὁμοειδῆ, ἐὰν διαφέρωσιν ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀπὸ τοῦ ὅλου μόνον κατὰ ποσότητα· ἑτεροειδῆ δὲ, ἐὰν κατὰ ποιότητα· κ' ἐκεῖνα μὲν ὀνομάζονται ὀλοκληρωτικὰ, ταῦτα δὲ, συστατικὰ μέρη· ὁμοιότης λοιπὸν καὶ ἀνομοιότης λέγονται καὶ αὐτὰ κατὰ τῆς ποιότητος τῶν πραγμάτων. Μεγέθη ἴσα καὶ ὅμοια λέγονται ταῦτ' ἀ κατ' ἐξοχήν, μόνον κατ' ἀριθμὸν διακρινόμενα ἀπ' ἀλλήλων· ἐναντία τούτων εἶναι τὰ κατ' ἐξοχήν ἑτεροειδῆ.

Ξζ'. Ὄταν μεγέθη, παραβαλλόμενα πρὸς ἄλληλα, προσδιορίζονται ὑπ' ἀλλήλω, τότε λέγονται ὅτι μετροῦνται· ὀνομαζέται δηλαδὴ μετρεῖν τὸ νὰ προσδιορίζη τις μέγεθος τι δι' ἄλλου μεγέθους, τὸ ὁποῖον ἐκλαμβάνει ὡς μονάδα· ἢ τὸ νὰ εὕρισκῃ Ποσάκις τοῦτο περιέχεται εἰς ἐκεῖνο· τὸ δὲ ὡς μονάδα λαμβανόμενον μέγεθος ὀνομάζεται μέτρον, καὶ πρέπει νὰ εἶναι ὁμοειδῆς μὲ τὸ εἰς καταμέτρησιν προκείμενον μέγεθος, ἐπειδὴ κατ' ἄλλον τρόπον τὸ ἐν δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῆ διὰ τοῦ ἄλλου.

Ξζ'. Κυρίως δὲ τὸ μετρεῖν εἶναι ἀριθμεῖν· διότι γίνεται μὲ τὴν ἐκ διαδοχῆς τελουμένην πρόσθεσιν τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἐν, καὶ ἐπομένως δι' ἀναγωγῆς τοῦ συνεχοῦς εἰς τὸ διακεκριμένου ποσόν, τοῦ ὁποῖου ἔμφασις εἶναι ὁ ἀριθμὸς (ΞΔ'). Διὰ τοῦτο εἰς τὰ Μαθηματικὰ προηγείται ἡ Ἀριθμητικὴ, ἐπιστήμη οὕσα τοῦ διακεκριμένου μεγέθους, ἀπὸ τὴν Γεωμετρίαν, ἥτις ἀσχολεῖται εἰς τὸ συνεχές. Ἡ ἐκμέτρησις λοιπὸν τῶν ἐν τόπῳ πραγμάτων γίνεται πάντοτε ἐν χρόνῳ· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ

αὐτὸς ὁ χρόνος δύναται νὰ μετρηθῇ· διὰ τοῦτο λαμβάνεται τε μέρος αὐτοῦ ὡς μονὰς (ἢ ὥρα, φέρ' εἰπεῖν), καὶ δι' αὐτῆς μετρεῖται ἄλλο μέρος μεγαλύτερον (φέρ' εἰπεῖν ἢ ἡμέρα), ὅποτε ὁ χρόνος ἐννοεῖται ὡς γραμμῆ, ἦγουν ὡς πρᾶγμα κείμενον ἐν τόπῳ (ΛΑ').

Σημειώσεις. "Ὅτι δὲν ἔμπορεῖ νὰ μετρηθῇ οὐδὲ νὰ ἀριθμηθῇ, ὀνομάζεται ἀμέτρητον καὶ ἀναριθμητόν· καὶ τοῦτο, ἢ ἀπολύτως, εἴαν ἐννοῆται τι τοιοῦτον, ἐποῖον δὲν καθυποβάλλεται εἰς μέτρον καὶ ἀριθμὸν (καθὼς εἶναι ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος), ἢ σχετικῶς, εἴαν δὲν δοκίμεθα νὰ εὐρωμῆν τὸ μέτρον καὶ τὸν ἀριθμὸν του (καθὼς, φέρ' εἰπεῖν, τὰ ἀποστήματα τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων, ἢ τὸ πλήθος τῶν ζώων). Ἐ' ἐκεῖνο μὲν πρέπει νὰ ὀνομάζωμιν ἀμέτρον καὶ ἀναριθμόν· τοῦτο δὲ ἀμέτρητον καὶ ἀναριθμητόν. Λίγοι μὲν ἀμέτρητον καὶ ἀναριθμητόν καὶ ὅτι δὲν δύναται νὰ περιληφθῇ ὅλον εἰς τὴν αἰσθησιν ἢ τὴν φαντασίαν, ὅν καὶ ἄλλως εἶναι μετρητέον καὶ ἀριθμητέον· ὅρος, φέρ' εἰπεῖν, ὑψηλόν, τὰ ἐρατὰ τοῦ οὐρανοῦ ἄστρα κτ. εἶναι δὲ αἰσθητικῶς τοιαῦτα, ἀλλ' ὄχι καὶ μαθηματικῶς καὶ λογικῶς.

Τὰ αὐτὰ λέγομεν καὶ περὶ τοῦ ἀπειροῦ. "Ἀπειρον ἀπολύτως εἶναι τὸ δι' οὐδενὸς μέτρον ἢ ἀριθμοῦ προσδιοριζόμενον· ἐπειδὴ δὲ πᾶν μέτρον εἶναι μεγαλύτερον ἢ μικρότερον ἀπ' ἄλλο. Ἑλληνικῆ, φέρ' εἰπεῖν, διάμετρος, γήνη, λεύγη, ὄργυιά, ποῦς, δάκτυλος, κτλ. διὰ τοῦτο δοκίμεθα νὰ εἰπωμῆν, ὅτι ἄπειρον εἶναι τὸ παντὸς μεγέθους δεδομένου μείζον· καὶ ἀπειροστέον ἐξ ἐναντίας τὸ παντὸς δεδομένου ἔλασσον. Συχνόσις δὲ ἄπειρον μὲν ὀνομάζεται τὸ πολλὰ μέγα, ἀπειροστέον δὲ τὸ πολλὰ μικρόν, εἴαν καὶ ἀκριβέστερον θεωρούμενα ἔμποροῦν διὰ μέτρου καὶ ἀριθμοῦ νὰ προσδιορισθῶσι καὶ νὰ ἐπιδοχθῶσι περαιτέρω αὐξήσῃ ἢ μείωσῃ· ταῦτα δὲ λέγονται σχετικῶς ἢ καταχρηστικώτερον ἄπειρα. Πεπερασμένα δὲ μεγέθη λέγονται τὰ αὐξήσῃ καὶ μείωσῃ ἐπὶ αὐχόμενα.

ΞΗ'. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐπιτεταμένον μέγεθος ἐννοεῖται ὡς πολῦτε, τὸ ὅποιον αὐξεῖ ἢ μειοῦται ἢ μένει τὸ αὐτὸ ἐν τῷ χρόνῳ (ΞΓ'). διὰ τοῦτο θεωρεῖται ὡς πραγματικὸν ποιότητος, καὶ ἔμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ Μέγεθος Ποιότη-

τος, ἢ ποσότης δυναμική· θεωρουμένη δὲ ὡς πεπερασμένη ἐπιδέχεται διαφόρους βαθμούς (ΝΖ.)· καὶ ὁ βαθμὸς δὲ εἶναι μέγεθος ἐπιτεταμένον περιέχων μέρη ὁμοειδῆ (ΞΕ.), ἧγουν βαθμούς μικροτέρους. Τὸ πλῆθος μικροτέρων βαθμῶν ἀποτελεῖ ἓνα μεγαλητέρον ἢ ὑψηλότερον· οἱ δὲ μεταξὺ μεγαλητέρου καὶ μικροτέρου ὀνομάζονται βαθμοὶ μέσοι.

ΞΘ'. Πράγματι ὀνομάζεται περατωμένον ἢ περιωρισμένον, ἢ περιειλημμένον, εἰάν ἐννοῆται ὡς πεπερασμένον μέγεθος· διότι θέλει τεθῆναι εἰς αὐτὸ τί μετ' ἄρσεως (ΜΗ.). διὰ τοῦτο τὰ θετικὰ μέρη πράγματός τινος, ἀναφερόμενα πρὸς τὰ ἀρνητικὰ τοῦ αὐτοῦ, λέγονται τὰ ὅρια τοῦ πράγματος. Ἐναντίον δὲ τοῦ περιωρισμένου εἶναι τὸ ἀπεριόριστον.

Ο'. Οὕτως τὰ μέρη πληθύνονται ἢ ὀλιγύονται· τοῦτο λέγεται ὅτι αὐξάνει, ἐπιτείνεται ἢ μικρύνεται, ὑφίσταται. Πᾶν μέγεθος αὐξάνει μὲν ἢ κατ' ἔκτασιν, ἢ κατ' ἐπίτασιν, ἢ κατὰ προαγωγήν· μικρύνεται δὲ κατ' ἔκτασιν ἢ κατ' ἐπίτασιν· διότι κατὰ προαγωγήν, ἐπειδὴ ἀναφέρεται εἰς τὸν χρόνον, τὸ παρελθὸν δὲν δύναται νὰ μικρυνθῆ. Ἐμπορεῖ λοιπὸν τοῦτο νὰ θεωρηθῆ, ὅπου αὐ ἀφαιρίζεται, (ἢ ζωὴ, φέρει εἶπεν, τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἡ φλόξ τῆς λαμπάδος) ὅχι ὡς μικρυνόμενον, ἀλλ' ὡς παῦσον ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι.

ΟΑ'. Ποσότης συνδεδεμένη μὲ ποιότητα, ἢ μέγεθος ἐκτεταμένον ἔχον ἐνταυτῷ καὶ ἐπίτασιν, μᾶς διδῆει τὴν ιδέαν πράγματος ἐκτεταμένου, ἧγουν πράγματος, τὸ ὁποῖον ἐπέχει τόπον καὶ χρόνον· τὰ ὅρια τῆς ἐκτάσεώς του ὀνομάζονται σχῆμα τοῦ πράγματος.

ΟΒ'. Ἐκτεταμένου ἅπαν, τὸ ὁποῖον ἐννοεῖται περιωρι-

σμένον καθ' ὅλας τὰς τρεῖς τοπικὰς διαστάσεις (ΛΑ'), ὀνομάζεται σῶμα· μαθηματικὸν μὲν, ὅταν ἔχη μόνον ἔκτασιν· φυσικὸν δὲ, ὅταν ἔχη καὶ ἔκτασιν καὶ ἐπίτασιν, ἦγουν ἐπέχη καὶ τόπου καὶ χρόνον (ἀνωτ.)· καὶ σώματος μὲν τὰ πέρατα ὀνομάζονται ἐπιφανείαι· ἐπιφανείας δὲ, γραμμαί· γραμμῆς δὲ, σημεῖα. Ἡ ἐπιφάνεια λοιπὸν (κατὰ μαθηματικὴν ἔννοιαν) ἐκτείνεται μόνον κατὰ δύο διαστάσεις, μῆκος καὶ πλάτος· ἡ δὲ γραμμὴ, μόνον κατὰ μίαν, τὸ μῆκος. τὸ δὲ σημεῖον (κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν) εἶναι ἀνέκτατον, ἐπομένως δὲν εἶναι οὔτε τόπος οὔτε τόπου μέρος, ἀλλὰ πέρασ θεδομένου τινὸς τόπου· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ Νῦν, ὡς σημεῖον τῆς χρονικῆς γραμμῆς θεωρούμενον (ΛΑ' Σημ.), δὲν εἶναι οὔτε χρόνος οὔτε χρόνου τι μέρος, ἀλλ' ὄριον θεδομένου χρόνου.

Σημείωσις. Εἰς τὸν συνιδισμένον τοῦ λαλεῖν τρόπον ὀνομάζομεν νῦν μικρότατον τι χρόνον μέρος, καὶ σημεῖον, μικρότατον μέρος σώματος. Τὸν τρόπον τοῦτον ἐμποροῦμεν γὰρ μεταχειρισθῶμεν καὶ εἰς τὰ Μαθηματικά, ὑποθέτοντες τὸ σημεῖον μέρος ἀπειροστών τοῦ τόπου, καὶ τὸ νῦν μέρος ἀπειροστών τοῦ χρόνου· διότι οὕτω θίλουν ἐνοσηθῆν παντὲς δεδομένου τοπικοῦ ἢ χρονικοῦ μεγέθους μικρότερα (ΞΖ, Σημ.). Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δυναμέθα γὰρ εἰπῶμεν, ἔτι ἡ μὲν γραμμὴ ἔχει ἀπειροστὸν πλάτος· ἡ δὲ ἐπιφάνεια ἀπειροστὸν βάθος, ἐνῶ μάλιστα σημεῖον μὲν εἶναι στοιχείου γραμμῆς· γραμμὴ δὲ, ἐπιφανείας· ἐπιφάνεια δὲ, σώματος, κατὰ τὰς μαθηματικὰς ὑποθέσεις (ἔρα Σαρ. Μαθ. καὶ Φυσ. πραγ. Τόμ. Β', Γεωμ. 11).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Περὶ οὐσίας καὶ συμβεβηκότος, αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος, σκοπιμότητος, καὶ περὶ δυνάμεων.

ΟΓ΄.

Η μὲν οὐσία ἐννοεῖται ὥστε μόνιμον καὶ ἀμετάτρεπτον· τὸ δὲ συμβεβηκός, ὡς μεταβαλλόμενον (ΜΘ΄). Ἀμετάτρεπτον δὲ κυρίως σημαίνει τὸ ἐν παντὶ χρόνῳ εἶναι· μεταβλητὸν δὲ, τὸ εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἐν διαφόροις χρόνοις. Τὸ δὲ μεταβάλλομενον ὀνομάζεται μὲν ἀκαριαίου, ὅταν ἐπέχη τόπον ὀλίγου χρόνου, ὅσος φαίνεται ἀπειροστός, ἢ ἐν ἀκαρίαις τοῦ χρόνου· ὅταν δὲ ὑπάρχη πλείοτερον χρόνον, λέγεται διαρκοῦν. Διάρκεια λοιπὸν εἶναι μέγεθος ὑπάρξεως ἐν χρόνῳ (ΛΔ΄).

ΟΔ΄. Ἡ διάρκεια λοιπὸν εἶναι ἀπόλυτος καὶ σχετικὴ, καθὼς καὶ τὸ μέγεθος (ΞΑ΄, ΞΒ΄). Ἐκείνη μὲν εἶναι μέγεθος ὑπάρξεως ἐν χρόνῳ ἀπλῶς· αὕτη δὲ, σχέσις δύω ἢ πλειοτέρων μεγεθῶν ὑπάρξεως ἐν χρόνῳ· καὶ τὸ μὲν ἔχον μεγαλητέραν διάρκειαν ὀνομάζεται διαρκέστερον, πολυχρονιώτερον· τὸ δὲ μικροτέραν, ὀλιγαρκέστερον· διάρκεια δὲ ἀπεριόριστος ὀνομάζεται αἰωνιότης· αἰδιότης δὲ, ἢ κατὰ τὸ τέλος ἀπεριόριστος.

ΟΕ΄. Ἡ οὐσία ἐννοεῖται καὶ ὡς βάσις, ἢ θεμέλιον πολλῶν τινῶν προσόντων, τὰ ὅποια εἶναι χαρακτῆρες αὐτῆς ἢ

γνωρίσματα· Οἱ χαρακτῆρες οὗτοι, εἰ μὲν εἶναι ἀμετάβητοι, λέγονται οὐσιώδεις· εἰ δὲ μεταβάλλονται, ἐποϋσιώδεις. **Κ'** ἐκεῖνοι μὲν μετὰ τῆς οὐσίας συνάμα λαμβανόμενοι ἀποτελοῦσι τὸ **Τί** ἦν εἶναι τοῦ πράγματος· οὗτοι δὲ κυρίως εἶναι τὰ συμβεβηκότα (**ΟΓ'**).

Οδ'· Τὸ **Τί** ἦν εἶναι τοῦ πράγματος σημαίνει τὸ ἄφροισμα ὅλων τῶν ἀμεταβλήτων προσόντων, χωρὶς τῶν ὁποίων δὲν ἤθελεν εἶσθαι, οὐδὲ μένειν τὸ πρᾶγμα ὅ,τι εἶναι· ὠνομάσθη δὲ τοῦτο ἀπὸ τοῦς Σχολαστικῶς καὶ οὐσία· ὅθεν αἱ γνωσταὶ θεῖσεις. Αἱ οὐσίαι τῶν πραγμάτων εἶναι ἀμετάβλητοι, ἀκίνητοι, ἀκοινώνητοι κτλ. ὠνομάζεται δὲ καὶ φύσις· διὰ τοῦτο λέγομεν ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡγοῦν τὸ **Τί** ἦν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου.

ΟΖ'· Ἡ οὐσία τελευταίον ἐμπορεῖ νὰ ἐννοηθῆ ἢ ὡς ἀπλῆ, ὅταν τὴν ἐννοῶμεν ὡς ἐντιτε μὴ ἀναλυόμενον εἰς πολλὰς ἄλλας οὐσίας· ἢ ὡς σύνθετος, ὅταν τὴν ἐννοῶμεν συνισταμένην ἀπὸ πολλὰς ἄλλας οὐσίας. Ἐὰν δὲ ὑπάρχωσιν οὐσίαι ἀπλατ, θελεῖ ἐξετασθῆν ἀλλοῦ.

ΟΗ'· Ἐὰν δύο πρᾶγματα εὐρίσκωνται εἰς τοιαύτην σχέσιν, ὥστε τὸ δεύτερον ὑπάρχει διὰ τὸ πρῶτον· τὸ μὲν πρῶτον ὠνομάζεται αἰτία· τὸ δὲ δεύτερον, ἀποτέλεσμα· ἢ δὲ ἀπόδοσις τῆς αἰτίας ἀποτελέσματος τινὸς ὠνομάζεται αἰτιολογία· καὶ ἡ μὲν αἰτία λέγεται ὅτι παράγει ἢ γεννᾷ τὸ ἀποτέλεσμα· τοῦτο δὲ, ὅτι γεννᾶται ἢ παράγεται, ἢ ἐξακτᾶται ἀπ' ἐκείνου.

ΟΘ'· Αἰτία μὲν ἀποχρῶσα εἶναι ἡ γεννώσα ὅλου τὸ ἀποτέλεσμα· μὴ ἀποχρῶσα δὲ, ἡ ἔχουσα χρειαὴν καὶ ἄλλων εἰς παραγωγὴν τοῦ ὅλου ἀποτελέσματος· καὶ ἄμεσος μὲν, ὅταν αὐτῆ· ἔμμεσος δὲ, ὅταν δι' ἄλλων αἰτιῶν γεννᾷ

τὸ ἀποτελεσμα· αἱ δὲ ἄλλαι αὐται αἰτίαι ὀνομάζονται μέσαι· καὶ ὁμοῦ μ' ἐκείνην λαμβανόμεναι, συναίτιοι· εἶναι δὲ ἢ ὁμοταγεῖς, εἰάν ἀμέσως ὅλαι ἐνεργῶσιν· ἢ ὑπ' ἀλληλοῖς, εἰάν ἐκ τῆς πρώτης μέχρι τοῦ ἀποτελέσματος μεταβιβάζεται ἀλληλοδιαδόχως ἡ ἐνέργεια.

Σημειώσεις. Ἡ μὴν πρώτη καὶ ἕξοχος ἀπὸ τὰς συναίτιους ὀνομάζεται πρωτεύουσα· αἱ δὲ ἄλλαι, δευτερεύουσαι αἰτίαι· καὶ πάλω συναίτιοι μὲν ἐν γίνεσθαι ὀνομάζονται, εἰσα συμβουθεῖται μὴ ἀποχωσάν αἰτίαν εἰς παραγωγὴν τοῦ ἀποτελέσματος· ὀργανικαὶ δὲ, εἰάν παραλαμβάνονται ὡς ὄργανα. Πᾶσα λοιπὴν ὀργανικὴ αἰτία εἶναι καὶ συναίτιος, ὅχι ὁμῶς καὶ ἀντιστρόφως· ὑπόδις δὲ τινος κρατοῦντος μοχλοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ κρατοῦντος τι βάρους· ὁ εἰς εἶναι συναίτιος τοῦ ἄλλου· ὁ δὲ μοχλὸς εἶναι καὶ συναίτιος αὐτῶν καὶ ὀργανικὴ αἰτία. Πρωτεύουσα δὲ αἰτία εἶναι ἢ ἡ κρούσα τὰς ἄλλας εἰς ἐνέργειαν· ἢ ἡ ἐνεργοῦσα τὸ πλείστον μέρος· δὲν συντρέχουσι δὲ καὶ τὰ δύο ὁμοῦ ἐξ ἀνάγκης.

Π'. Αἰτία ἐξ ἀνάγκης μὲν ἐνεργοῦσα ὀνομάζεται βιασμένη· χωρὶς δὲ ἀνάγκης, ἀλλ' αὐτὴ ἑαυτὴν κινουσα εἰς ἐνέργειαν, Ἐλευθέρα· ὅταν δὲ ἡ ἀνάγκη δὲν εἶναι ἐξωτερικὴ, ἀλλ' ἐσωτερικὴ, ἢ αἰτία ὀνομάζεται σχετικῶς ἐλευθέρα· καὶ ἡ μὲν βιασμένη αἰτία ἐμπροσθὶ νὰ ἐκληφθῆ ὡς ἀποτελεσμα, ὅχι δὲ καὶ ἡ ἐλευθέρα· αὐτὴ πρέπει νὰ ἀρχίζῃ τὴν ἐνέργειαν, ἦγον νὰ εἶναι ἀληθῶς πρώτη αἰτία.

ΠΑ'. Ἐάν τὸ ἐνεργοῦν ὄν εἶναι ἐντάμα καὶ νοῦν, καὶ κινῆται εἰς ἐνέργειαν ἐκ τοῦ προνοηθέντος ἀποτελέσματος· ἢ μὲν ἔννοια τοῦ ἀποτελέσματος ὀνομάζεται τελικὴ ἰδέα· τὸ δὲ νοηθὲν ἀποτέλεσμα, ἐκ μὲν τοῦ ἀντικειμένου ὀνομάζεται τέλος ἢ σκοπὸς, ἐκ δὲ τοῦ ὑποκειμένου, βουλή. Τὸ τέλος γίνεταί πράγμα, ὅταν γεννηθῆ τῆς τελικῆς ἰδέας τὸ ἀντικείμενον. Ἐάν λοιπὸν τὸ τέλος τοῦτο παρακινήσῃ εἰς ἐνέργειαν τὴν αἰτίαν, διὰ τῆς ὁποίας γίνεταί πράγμα, ὀνομάζεται αὐτὸ αἰτία καὶ αἰτία τελικὴ· ἢ δὲ αἰτία, ἥτις παραγ-

ματοποιεῖ τὸν σκοπὸν, λέγεται ποιητικὴ αἰτία, ὅποτε εἶναι ὅλαι αἱ αἰτίαι, ὅσαι δὲν εἶναι τελικαί. Τὸ δὲ ἐνεργεῖν κατὰ συνείδησιν τοῦ ἀποτελέσματος, ὀνομάζεται ἰδίως πρᾶτ-
τεῖν.

Σημείωσις Α'. Ἡ μὲν ποιητικὴ αἰτία προηγείται ἀπὸ τὸ ἀπο-
τελεσμα· ἡ δὲ τελικὴ ἴπεται εἰς αὐτό· ὅ,τι καὶ πρῶτον τὰ νοητι-
κά ἔντα νὰ προῆξωσι, ὀνομάζεται ἐξ ἀφορμῆς αἰτία· τὸ δὲ ἀ-
μέσως εἰς προῆξιν ὡθοῦν, κινητικὴ αἰτία, ἢ τὸ κινεῖν· ὄρ-
γανα ἢ μέτα λέγονται, δι' ὧν προσπαθεῖται νὰ ἐπιτύχη σκοπὸς
τῶν· ταῦτα δὲ ὀνομάζομεν σκόπιμα μετὰ τὴν εἰρηνὴ ἄδουαν τῶν ἀναγκω-
ετώμας. Σκοπιμότης ἄρα τῶν πραγμάτων εἶναι ἡ τοιαύτη αἰτιῶν
κατάστασις, διὰ τῆς ὁποίας γίνονται μίσα πρὸς τέλος ἢ σκοπούς τῶν.

Σημείωσις Β'. Ἡ Σκοπιμότης τῶν πραγμάτων εἶναι ἢ ἐκ τοῦ
ὑποκειμένου ἢ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου· κ' ἐκείνη μὲν εἶναι ἡ συμμετοχὴ
πράγματος, τὸ ὅποιον μᾶς ἐνδιαφέρει αἰσθημα ἢ δούης, καὶ λέγεται
Αἰσθηματικὴ σκοπιμότης· ἢ σκοπιμότης, φερό' εἰπεῖν, τερπνῆς
μουσικῆς, καλοῦ οἰκοδομήματος, ἐκδόου καὶ ὠραίου ἀνδρός κτλ. αὕτη
δὲ εἶναι ἢ τοῦ πράγματος ἀρμοδιότης πρὸς σκοποῦς, τοῖς ὁποίοις τοῦ
αἰποδίδει ὁ νοῦς· καὶ λέγεται σκοπιμότης Λογικὴ· ἢ τοῦ ὀφθαλ-
μοῦ, φερό' εἰπεῖν, σκοπιμότης εἰς τὸ βλέπειν, ἢ τοῦ αὐτίου πρὸς τὸ
ἀκοῦεν, ἢ τοῦ ὠρολογίου πρὸς τὸ δεκνῶν τὰ μέρη τοῦ χρόνου, ἢ
τοῦ οἴκου πρὸς κατοίκησιν ἀνθρώπων κτλ. Πολλάκις δὲ τὸ αὐτὸ πράγ-
μα διαφόρως θεωρούμενον εἶναι καὶ αἰσθηματικῶς καὶ λογικῶς σκόπιμον.
Καὶ πάλιν ἡ σκοπιμότης εἶναι ἢ ὑλικὴ ἢ εἰδική. Ἡ εἰδικὴ ἐμφιλο-
χωρεῖ εἰς πρᾶγμα, τοῦ ὁποίου τὸ εἶδος χρησιμεύει εἰς σκοποῦς· ἢ σκο-
πιμότης, φερό' εἰπεῖν, τῆς κυκλικῆς περιφορίας εἰς παντοίων προβλημά-
των ἐπίλυσιν· ἢ τοῦ κώου εἰς τὸ νὰ παρασταθῶσι καμπύλαι τινες ἐκ
τῶν τομῶν του κτλ. ἡ δὲ ὑλικὴ εὐρίσκειται εἰς πρᾶγμα ἐπιτήθειον εἰς
σκοποῦς, οἷτινες εἶναι ἢ αἰτία τῆς ὑπάρξεώς του, καθὼς εἶναι ἡ τῆς
γλώσσης εἰς τὸ λαλεῖν σκοπιμότης, καὶ ἡ τοῦ στομάχου εἰς τὸ χωνεῖ-
εν τὰς τροφάς, Τελευταίον ἢ σκοπιμότης ἐμπροσὶ νὰ εἶναι ἢ ἔσω τε-
ρικὴ ἢ ἔσω τερικὴ· ἐκείνη μὲν εὐρίσκειται ἐντὸς τοῦ πράγματος,
καθὼς τὸ ὄργανικον τῶν ζῶων καὶ τῶν φυτῶν· αὕτη δὲ, ὅταν τὸ
πρᾶγμα ἀναφέρεται εἰς ἄλλα, καθὼς εἶναι ἡ τῶν λίθων πρὸς οἰκοδο-
μὴν σκοπιμότης· κ' ἐκείνη μὲν ὀνομάζεται σκοπιμότης κατ' ἐξοχήν· αὕ-
τη δὲ, χρησιμότης ἢ λυσιτέλεια· ἢ παρὰ τῶν σκοπιμῶν πραγ-

μάτων διδασκαλία ονομάζεται τελολογία, και είναι διάφορος ἀπὸ τὴν αἰτιολογίαν (ΟΗ').

ΠΒ'. Τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου πρᾶγμα γίνεται αἰτία ἀποτελέσματος, ονομάζεται ἐνέργεια· ἡ δὲ ἐσωτερικὴ ἀρχὴ τῆς ἐνεργείας, δύναμις, καὶ εἶναι ἀπὸ τοὺς ἀμετατρέπτους προσδιορισμοὺς τοῦ πράγματος, εἴαν μέλλῃ νὰ γείνη αἰτία (ΟΕ'). Ἀλλὰ τί εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἡ δύναμις, οὐδὲ νὰ ζητήσωμεν τολμῶμεν, ἐπειδὴ μόνον ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος φανερόνεται, καὶ ἀπ' αὐτοῦ καὶ παρονομάζεται (Κλαυστικὴ δύναμις, φέρ' εἰπεῖν, ἐλκυστικὴ δύναμις, φανταστικὴ δύναμις κτλ.).

ΠΓ'. Δυνάμεις δὲ ἀποδίδουτες εἰς τὰ πράγματα ἄλλο δὲν λέγομεν εἰμὴ ὅτι εἶναι ἱκανὰ νὰ κάμωσι κάποιαν ἐνέργειαν· διὰ δὲ τῶν ἀποτελεσμάτων φανερόνονται αἱ δυνάμεις, καὶ μετ' αὐτῶν ἀναφαίνεται καὶ τὸ πρᾶγμα ὡς ἀληθῶς ὑπάρχον. Ἡ δύναμις λοιπὸν τίθεται ὡς ποιότης τοῦ πράγματος στρεφομένη περὶ τὰς ἐνεργείας του καὶ πάντοτε ἀποδιδόμενη εἰς αὐτὸ, ἐφ' ὅσον μένει τὸ αὐτὸ, εἴαν καὶ πάντοτε δὲν δείχῃ τὰς ἐνεργείας του.

ΠΔ'. Ἐυτεῦθεν ἀναπηγάζει ἡ τῶν δυνάμεων διαίρεσις εἰς νεκράς καὶ ζώσας· διότι, ἐπειδὴ πᾶσα δύναμις θεωρουμένη ὡς πεπερασμένη, ἦγουν ὡς μέγεθός τι ἐπιτεταμένον με ὄρια, δύναται νὰ εἶναι μεγαλητέρα ἢ μικροτέρα παρ' ἄλλην, τῆς ὁποίας ἡ ἐνέργεια νὰ εἶναι ἐναντία εἰς τὴν ἐνέργειαν ἐκείνης· διὰ τοῦτο ἡ μεγαλητέρα δύναμις ἐμπορεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐνέργειαν τῆς μικροτέρας· αὕτη δὲ, ἐφ' ὅσον μὲν ἐμποδίζεται ἡ ἐνέργειά της, λέγεται νεκρά· ἀπομακρυνθέντος δὲ τοῦ ἐμποδίου, ἀναζώνεται πάλιν· ἦτο καλήτηρον, νομίζω, εἴαν αἱ δυνάμεις ἐδιαιροῦντο κατὰ τοῦτο εἰς καθ' ἑαυθούσας καὶ γρηγορούσας.

ΠΕ. Δύναμις, ἥτις ὑπερνωῶσα ἐμπρόθετα ἐκτελεῖ τὸ ἀποτελεσμα, ὀνομάζεται ἰσχυρά· ὑπερνωῶσα δὲ τὴν ἀντίστασιν ἰσχυρᾶς δυνάμεως, κραταία· Ἰσχυὸς λοιπὸν καὶ κρατός εἶναι δυνάμεως βλαβηροί, διὰ τῶν ὁποίων ὑπερνωῶσάν τὴν ἀντίστασιν ἄλλων δυνάμεων· ἀνίσχυρία δὲ καὶ ἀσθενεία εἶναι τούτων τὰ ἐναντία· τὸ δὲ πανσθενὲς ἀποδίδεται εἰς ἀπειρον δύναμιν, ἧγουν πρὸς τὴν ὁποίαν πᾶσα ἄλλη παραβλημένη εὐρίσκεται ἀπειροστέρα ἢ μηδέν.

ΠΣ. Τελευταίον δὲ δύναμις πρώτη ἢ ἀρχική ὀνομάζεται, ἥτις δὲν παράγεται ὡς ἀποτελεσμα ἀπ' ἄλλων δυνάμεων· ἀλλ' ἐνεργεῖ καθ' ἑαυτὴν καὶ ἀπολύτως· ἀπ' αὐτῆν δὲ ἐκβαίνουσιν αἱ λεγόμεναι παράγωγοι δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι, καθὼς ἀποτελέσματα, δὲν εἶναι ἄλλοτι, εἰ μὴ διάφοροὶ ἐμφανισμοὶ τῆς αὐτῆς δυνάμεως. Ἐμποροῦν δὲ καὶ αἱ δυνάμεις νὰ διαιρεθῶσι, καθὼς καὶ αἱ αἰτίαι (ΟΘ').

ΠΖ. Ἐὰν οὐσία διὰ τῶν δυνάμεών της προξενῆ συμβεβηκότα εἰς ἄλλην οὐσίαν, λέγεται ὅτι ἐπιδρα εἰς αὐτήν· ἢ ἐπίδρασις λοιπὸν εἶναι τῶν οὐσιῶν σχέσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνεργοῦσιν εἰς ἄλληλας. Εἶναι δὲ ἀπλή, εἰ μὲν Α ἐνεργεῖ εἰς Β· εἰ δ' ἐνταυτῷ καὶ Β ἐνεργεῖ εἰς Α, ἀμφοιβαία· τότε ἢ ἐκ τοῦ Β ὀνομάζεται ἀντίδρασις. Ἀπαιτεῖται δὲ εἰς πᾶσαν μίαν καὶ δυνάμιτις νὰ προξενῆ εἰς τὴν ἄλλην μεταβολήν της, ἧγουν δραστηριότης, καὶ ἄλλη νὰ δεχθῆ τὴν μεταβολὴν, ἧγουν δεκτικότης τῆς ἐνεργείας, ἢ παθητότης.

ΠΗ. Εἰς τὴν δρᾶσιν καὶ ἀντίδρασιν τῶν οὐσιῶν ἐμφιλοχωρεῖ πάλεμό τις καὶ ανταγωνισμός· διὰ δὲ τούτου ἐμβαίνουσι εἰς πραγματικὴν ἢ δυναμικὴν κοινωνίαν, καὶ ἀποτελοῦν πραγματικόν τι ἢ δυναμικὸν ὅλον, τὸ ὅποιον εἶναι

διάφορον ἀπὸ τὸ κατ' ἐπίνοιαν ἢ λογικὸν ὅλον· τοιοῦτον λογικὸν ὅλον εἶναι πᾶν ἐπιστημονικὸν σύνταγμα, τοῦ ὁποῖου τὰ μέρη ἐπιδρῶσιν εἰς ἀλλήλα λογικῶς, ἀλλ' ὄχι πραγματικῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. Γ.

Περὶ δυνατοῦ, εἶναι, γενέσεως, φθορᾶς, καταστάσεως, μεταβολῆς, ἀναγκαίου, ἐνδεχομένου, καὶ τῆς τοῦ ἡγουμένου πρὸς τὸ ἐπόμενον σχέσεως.

ΠΘ'.

Τὸ δυνατόν τῶν πραγμάτων (Ν', ΝΗ') εἶναι ἢ ἐσωτερικὸν καὶ ἀπόλυτον, εἴν εὐρίσκεται εἰς τὸ πρᾶγμα θεωρούμενον κατὰ μόνην τὴν ιδέαν του· ἢ ἐξωτερικὸν καὶ σχετικὸν, εἴν εῖρεται εἰς τὸ πρᾶγμα ἀπ' ἄλλου· ὡσαύτως ἐμπόρει νὰ θεωρηθῆ καὶ τὸ ἀδύνατον.

Ψ. Τὸ εἶναι, εἴν δὲν σημαίνει τὸν τῆς Λογικῆς σύνδεσμον (Λογ. ΡΑΒ'), φανερώνει αὐτὸ τὸ πραγματικὸν (ΗΓ'). Ἦ πᾶρχειν δὲ, τὸ δὲ ἐνεργείας ἀναγγέλλει τὴν πραγματικότητα, καὶ ἐπομένως φανερώνει τὴν ὑπαρξιν αὐτῆν τοῦ πράγματος. Τὸ νοκτὸν ἄθροισμα τῶν ὑπαρχόντων ὀνομάζεται Πᾶν ἀπόλυτον· τὸ δὲ εἰς ἡμᾶς γνωστὸν ἄθροισμα τῶν ὑπαρχόντων, Πᾶν σχετικόν. Πολλᾶκις δὲ τὸ πᾶν σημαίνει τὸν κόσμον ὅλον.

ΨΑ'. Ὅ,τι μὲν ἀρχεται νὰ ὑπάρχη, γίνεται· ὅ,τι δὲ παύει, ἀπογίνεται ἢ φθείρεται· καὶ τὰ οὖν, καὶ τὸ

ΠΕΡΙ ΔΥΝΑΤΟΥ, ΕΙΝΑΙ, ΓΕΝΕΣΕΩΣ, ΦΘΟΡΑΣ. 51

γίνεσθαι καὶ τὸ φθείρεσθαι λέγονται ὅτι συμβαίνουσιν· καὶ ἡ μὲν ἐνέργεια, διὰ τῆς ὁποίας γίνεσθαι, λέγεται γένεσις· ἡ δὲ, διὰ τῆς ὁποίας ἀπογίνεται, φθορά· ἡ μὲν δίδει τὴν ἀρχήν· ἡ δὲ, τὸ τέλος τοῦ πράγματος.

4Β'. Γένεσις καὶ φθορά εἶναι ἄλλοτε μὲν ἀπόλυτα· ἄλλοτε δὲ σχετικὰ· τὸ πρῶτον λέγεται ἐπὶ τῶν οὐσιῶν· καὶ ὀνομάζεται ἡ μὲν γένεσις δημιουργία· ἡ δὲ φθορά, ἐξουδένωσις ἢ ἀφανισμός· καὶ ἡ μὲν δημιουργία εἶναι ἐκ τοῦ μηδενὸς εἰς τὸ ὑπάρχειν τι παραγωγή· ἡ δὲ ἐξουδένωσις, ἢ τοῦ ὑπάρχοντος εἰς τὸ μηδὲν καταστροφή. Εἰς τὸ δευτέρου εἶναι μεταβολή τις τῶν προϋπαρχόντων οὐσιωδῶν μερῶν ἢ γένεσις· καὶ ἄλλη τῶν αὐτῶν ἐναντία μεταβολή ἢ φθορά.

4Γ'. Ἡ μὲν σχετικὴ γένεσις ὀνομάζεται καὶ γέννησις καὶ σχηματισμός, εἰς τὸν ὁποῖον διορίζεται μόνου ὁ τρόπος τῆς ὑπάρξεως καὶ τὸ εἶδος τῶν πραγμάτων· ἡ δὲ σχετικὴ φθορά, θάνατος ἢ διάλυσις (θὲν λέγω τὴν χημικὴν μόνου διάλυσιν, ἀλλ' ἐκλαμβάνω γενικώτερον τὴν σημασίαν τῆς λέξεως). Γένεσις λοιπὸν ἀντίκειται εἰς τὴν φθοράν, καὶ γέννησις εἰς τὸν θάνατον, καὶ σχηματισμός εἰς τὴν διάλυσιν, καὶ ἀρχὴ εἰς τὸ τέλος, τὰ ὁποῖα δύνασται νὰ ἐκληφθῶσι καὶ ἀπολύτως καὶ σχετικῶς.

4Δ'. Τὸ ἄθροισμα τῶν εἰς πρᾶγμα τι ὑπαρχόντων προσδιορισμῶν λέγεται κατάστασις τοῦ πράγματος· ἐὰν δὲ πρᾶγματος γίνωται καὶ ἀπογίνωται οἱ προσδιορισμοί, τὸ πρᾶγμα μεταβάλλει τὴν κατάστασίν του. Μεταβολὴ λοιπὸν εἶναι ἐκ διαδοχῆς ἀνάληψις διαφόρων προσδιορισμῶν τοῦ αὐτοῦ πράγματος· Πᾶν ὑποπίπτου εἰς αὐτὴν λέγεται μεταβλητὸν, τοῦ ὁποῖου τὸ ἐναντίον εἶναι τὸ ἀμετάβλητον. Πᾶσα μεταβολὴ συμβαίνει ἐν χρόνῳ· τόπου δὲ μετα-

βολή είναι κίνησις· ἡ κίνησις λοιπὸν ἀποδίδεται καὶ εἰς τὸν τόπον καὶ εἰς τὸν χρόνον (Δζ'). ὅτι δὲ θεωρεῖται ἐν τῷπῳ ἢ ἐν χρόνῳ, εἶναι μεταβλητόν· διότι ἐμπορεῖ νὰ εἶναι εἰς διάφορα μέρη τόπου καὶ χρόνου.

4Ε'. Τὸ ἀναγκαῖον (Ν. ΝΗ.) εἶναι ἢ ἐσωτερικόν καὶ ἀπόλυτον, εἴαν εἶναι ἐξ ἰδίας αὐτοῦ φύσεως τοιοῦτον· ἢ ἐξωτερικόν καὶ σχετικόν, εἴαν εἰς τὸ πρᾶγμα ἔρχεται ἄλλοθεν· ἡ πρώτη αἰτία πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἀναγκαῖα (Π').

4Ϛ. Ἐναντίον τοῦ ἀναγκαῖου εἶναι τὸ ἐνδεχόμενον, ἢ γουὸν τὸ ὅποιον δύναται νὰ ὑπάρχη καὶ νὰ μὴ ὑπάρχη. Ἐάν λοιπὸν εἶναι τι ἀναγκαῖον δι' ἄλλο, ἢ δύνατο καθ' αὐτὸ θεωρούμενον καὶ νὰ μὴ εἶναι· διότι, ὅταν ἀρθῇ ἡ αἰτία, αἴρεται καὶ τὸ ἀποτελεσμα. Τὸ δι' ἄλλου λοιπὸν ἀναγκαῖον, καθ' αὐτὸ εἶναι ἐνδεχόμενον, ἢ γουὸν εἴαν ἐννοηθῇ ἐκτὸς τῆς ἀναγκαῖας αἰτίας.

4Ζ'. Ἡ γουόμενον μὲν ὀνομάζεται ἐν γένει πᾶν πρᾶγμα, εἴτε λογικῶς εἴτε πραγματικῶς θεωρούμενον, τὸ ὅποιον προσυναντᾶται ἀπ' ἄλλο καθ' ὅποιονδήποτε τρόπον· ἐπιόμενον δὲ, τὸ ἀκολουθοῦν εἰς τὸ ἢ γουόμενον καθ' ὅποιονδήποτε τρόπον· πλῆθος δὲ πραγμάτων, τὰ ὅποια εἶναι ἀλληλεύθετα ὡς ἢ γουόμενα καὶ ἐπόμενα, ὀνομάζεται σειρά· καθ' ἐν δὲ ἀπὸ τὰ εἰς αὐτὴν λέγεται μέλος, ἢ, ὡς λέγουσιν οἱ Μαθηματικοί, ὄρος. Ἡ σειρά ὀνομάζεται μὲν πεπερασμένη, εἴαν ἔχη ἀρχὴν καὶ τέλος· ἀπολύτως δὲ ἀπειρος, εἴαν οὐτ' ἀρχὴν ἔχη οὔτε τέλος· σχετικῶς δὲ, ἢ ἀρχομένη μὲν, μὴ τελευτώσα δὲ, ἢ ἢ τελευτώσα μὲν, μὴ ἀρχομένη δὲ.

4Η'. Ἐχομεν λοιπὸν τρία σειρῶν εἶδη.

Α'. Πεπερασμένη, τῆς ὁποίας εἶναι καὶ ἀρχὴ καὶ τέλος καὶ τύπος ὁ ἐφεξῆς.

A, B, Γ, Δ, E, Z.

B'. Ἀπολύτως ἄπειρος, ἥτις οὐτ' ἀρχὴν ἔχει οὔτε τέλος, καὶ παριστάνεται ἀπὸ τὸν ἐφεξῆς τύπον.

. . . A, B, Γ, Δ, E, Z. . . .

Γ'. Σχετικῶς πεπερασμένη καὶ ἄπειρος, ἥτις ἔχει μὲν ἀρχὴν, τέλος δὲ δὲν ἔχει· καὶ τύπος τῆς εἶναι ὁ ἐφεξῆς.

A, B, Γ, Δ, E, Z. . . .

Δ'. Σχετικῶς ἄπειρος καὶ πεπερασμένη, ἡ ἀρχὴν μὲν μὴ ἔχουσα, τελευτῶσα δὲ, καὶ παριστανόμενη ἀπὸ τὸν τύπον.

. . . A, B, Γ, Δ, E, Z.

Εἰς τὴν πρώτην σειρὰν ὁ μὲν πρῶτος ὅρος εἶναι μόνου ἡγούμενος, ὁ δὲ ἔσχατος μόνου ἐπόμενος, ὅλοι δὲ οἱ μεταξὺ εἶναι καθείς ἐν ταυτῷ καὶ ἡγούμενος καὶ ἐπόμενος· εἰς δὲ τὴν δευτέραν πᾶς ὅρος εἶναι ἐν ταυτῷ καὶ ἡγούμενος καὶ ἐπόμενος· εἰς δὲ τὴν τρίτην εἶναι μὲν ὁ πρῶτος μόνου ἡγούμενος, κληεῖς δὲ δὲν εὐρίσκεται μόνου ἐπόμενος· εἰς τὴν τετάρτην τὸ ἐναντίον, πρῶτος μὲν μόνου ἡγούμενος δὲν εἶναι, ἔσχατος δὲ μόνου ἐπόμενος εἶναι. Εἰ μὲν φαντασθῶμεν μόνους τοὺς ἐπομένους ὅρους ὁποιασδήποτε σειρᾶς, ἡ σειρὰ λέγεται Π ρ ὀ ο θ ο ς· εἰ δὲ μόνους τοὺς ἡγουμένους, παλινοδρομή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἀρχαὶ τῶν Γνώσεων.

40.

Εἰπειδὴ ὁ νοῦς κρίνει τὰ ἀντικείμενα κατὰ τὰς ἑαυτοῦ ιδέας (καθαρὰς καὶ σχηματισμένας, πρωτευούσας καὶ δευτερευού-

σας), ἤγουν προσδιορίζει τὴν τῶν ἑαυτοῦ ιδεῶν πρὸς τὰ διὰ τῆς ἐποπτείας καὶ αισθησεως διδόμενα σχέσιν, διὰ τῆς ὁποίας αὐτὰς ταύτας τὰς ιδέας ἐκ τοῦ ὑποκειμένου οὕτως ἀποθίδει εἰς τὰ ἀντικείμενα· καὶ τότε γνωσκει εἰς ἑαυτὸν τὸ παρατηρηθὲν ὡς ὑπάρχον γνώσεως ἀντικείμενον (ΜΒ', ΜΓ'). διὰ τοῦτο χρειάζεται εἰς ταύτην τὴν πράξιν νὰ διευθύνεται κατὰ νόμους τινὰς ἢ κανόνας, οἵτινες ἐρμηνευόμενοι διὰ λόγου γίνονται θέσεις τινὲς καὶ θεμέλιοι καὶ ἀρχαὶ τῶν γνώσεων· Αὗται αἱ θέσεις εἶναι ἀρχικαὶ κρίσεις, καὶ ὑπόκεινται βάσεις ὅλων τῶν ἐμπειρικῶν, ἤγουν κρίσεις ἐκ τῶν προτέρων περὶ τῶν ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων ὑποκαταβαλλόμεναι εἰς ὅλας τὰς ἐκ τῶν ὑστέρων περὶ τῶν αὐτῶν κρίσεις μας. Εἰς ταύτας ἐπομένως ἐπιστηρίζεται καὶ τῆς πείρας τὸ κανονικόν· καὶ διὰ ταῦτο ἔχουν καὶ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου καθολικὸν καὶ ἀναγκαστικὸν τὸ κῆρος· διότι ἄλλως ὅθεν ἠθέληεν εἰσθαι δυνατὴ ἡ πείρα. Διὰ τοῦτο ἐμποροῦν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐρμηνεῖα ἢ ἐκφρασις τοῦ πρωτίστου ἐκείνου νόμου (ΙΔ'), ἀναφερομένου εἰς τὰ γνώσεως ἀντικείμενα.

Ρ'. Διότι ὁ ἄνθρωπος ὅθεν κρίνει μόνον ἐμπειρικῶς καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων. Ἡ τράπεζα, φέρ' εἰπεῖν, αὕτη εἶναι ξυλίνη, ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι τίπους· ἀλλὰ κρίνει περὶ ἐμπειρικῶν πραγμάτων καὶ ἐκ τῶν προτέρων, ἤγουν πρὶν αὐτὰ ὑποπέσωσιν εἰς τὴν ἀντίληψίν μας, μὲ καθολικὴν καὶ ἀκριβεστάτην ἀναγκαιότητα. Πᾶν συμβαῖνον, φέρ' εἰπεῖν, ἔχει τὴν αἰτίαν του· καὶ ὅτι διὰ τοῦτο καί τις τώρα συμβῆσα μεταβολὴ ἔχει τὴν αἰτίαν της, ἐὰν ἴσως καὶ ὅθεν τὴν ἐξεύρωμεν ἀκόμη· καὶ ὅτι κἀνὲν πᾶν εἰς τὸν κόσμον ὅθεν ἐξουθενοῦται κτλ. Ταῦτα κρίσεις παραβαλλόμεναι μὲ τὰς ἐμπειρικὰς (Πᾶς ἄν-

θρωπος, φέρ' εἶπεν, ἔχει δέκα δακτύλους. Πᾶς πλανήτης εἶναι σκιερὸς κτλ.) δεικνύουσι προφανῶς ὅτι ἔχουν βαρύτερον καὶ ἀσφαλέστερον θεμέλιον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν παρ' ἐκείνας.

ΡΑ'. Σκοποῦσι δὲ αἱ ἀρχικαὶ αὐταὶ κρίσεις τὸ κανονικὸν τῶν τῆς πείρας ἀντικειμένων, τὰ ὅποια μ' ὅλην τὴν εἰδικὴν καὶ ἀτομικὴν διαφορὰν των πρέπει νὰ καθυποβάλλωνται εἰς καθολικούς τινας καὶ ἀναγκαίους κανόνας· ὅτι, ἐὰν ὑποτεθῆ ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εὐρίσκει εἰς τὰ ἐμπειρικὰ πράγματα καθολικόν τι καὶ ἀναγκαῖον. **Π. χ.** "Ὅτι δὲν ἔχουν οὐσίαν, ἀλλὰ τὸ πᾶν εἰς αὐτὰ εἶναι συμβεβηκὸς, γινόμενον ἅμα καὶ ἀπογινόμενον· ἢ, ὅτι εἰς τὴν οὐσίαν δὲν γίνονται ὑπότινος οὐσίας αἱ ἀλλοιώσεις· ἠθέλαμεν ἐξ ἅπαντος ἀπατάσθαι εἰς τὰ μερικὰ ἀντικείμενα· οὐδ' ἠθέλαμεν ἔχειν γνῶσιν τινα αὐτῶν ἀληθινῆν, οὐδ' ἐμπειρίαν ἠθέλεν εἶσθαι δυνατόν νὰ ὑπάρξη.

Σημείωσις. "Ὅτι δὲ τὰς ἀρχικὰς καὶ διαβατικὰς ταύτας κρίσεις μανθάνομεν ἀληθῶς ἐνῶ τὰς ἐφαρμοζομεν εἰς ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα, τοῦτο καμμίαν βλάβην δὲν προσενηεῖ εἰς τὸ καθαρὸν αὐτῶν καὶ τὸ ἐκ τῶν προτέρων εἶναι· διότι ἅμα ἀποῦ δεῖσθαι ἐμπειρικὰ κρίσεις, ὁ νοῦς ἐξ ἑαυτοῦ ἔχων τὸν καθολικὸν τύπον τῆς κρίσεως τὸν ἐφαρμόζει καθῶς εἰς ταύτην, καὶ εἰς ἄλλην καὶ ἄλλην ἐμπειρικὴν κρίσιν. Πρέπει ἔμως τὰς ἐκ τῶν προτέρων ταύτας κρίσεις νὰ μὴ εκδεχώμεθα ὡς ἐμφύτους, ἤγουν μὲ τὰς ὅποιαις συνεγενήθη ὁ ἄνθρωπος· διότι, ἐπίσης δὲν ὑπάρχουν ἐμφυτοὶ κρίσεις, καθῶς οὐδὲ ἔνοια (ΚΖ', Σημ. ΜΕ'). Ἐντεῦθεν δὲ γίνεται ἀντιθέηλον, ὅτι ὁ παχυλὸς τρόπος τοῦ μένου ἐκ τῶν αἰσθήσεων φιλοσοφεῖν ἐξελέγχεται ὡς ἄλογος καὶ εἰς ἀντίφασιν περιπίπτων· "Ἐχουν οὗτοι ἀξίωμα τὸ πολυβήτεον «Οὐδὲν ἐν τῷ νῷ, ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει»· παρουσιάζουν τὸν νοῦν μὲ ἀβέβαιον ἄγρῳφον, καὶ διὰ τῶν αἰσθήσεων γραφόμενον ὑπὸ τῶν ἐξωθεν προσπιπτούτων· ἀλλ' οὕτω παύει πᾶσα ἐμπειρία· διότι ἐὰν δὲν ἐξέρωμεν ἀνεγκλιῶς τῶν προσεντα εἰς τὰ ἐκτός ἡμῶν ἀντικείμενα, δὲν ἐμποροῦμεν νὰ τ' ἀποδώσωμεν εἰς αὐτὰ μὲ καθολικότητα ἐνῶ τὰ ἀντιλαμβάνομεθα· ὁ ὑλικὸς οἶτος τοῦ φιλοσοφεῖν τρόπος, ἐὰν ἐμελλε νὰ εἶναι πρὸς εὐνοίαν καὶ συμφωνῶς, ἔπρεπε νὰ μὴ ἐκφράζη γινικῶς ἐκείνην τὴν ἀόχτην των·

ἔπρεπε νὰ λέγη «Οὐδὲν ἐν τῷ ἐμῷ νῷ, ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ ἐμῇ αἰσθησει.» Διότι Πῶς ἄλλως δύναται νὰ κινήσῃ περὶ παντὸς νοῦ, ἐνῶ δὲν ὑπέπεσον εἰς τὴν αἰσθησὶν τοῦ τέ πάντων τῶν ἀνθρώπων ἄφροισμα, οὐδ' ἐκατάλαβε Πῶς διανοεῖται καθύς ἐκ πάντων τούτων; Ἐκ μόνου τοῦ ζητήματος, Πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ πείρα; ἐξυψόναται ἡ ψυχὴ ὑπὲρ τῆν πείραν, διὰ νὰ μάθῃ ἀρχαῖα τὰ τῶν γνώσεων στοιχεῖα, τὰ ἑποῖα δὲν δύναται νὰ εὔρη εἰς τὴν πείραν, ἐὰν καὶ τὰ καταλαμβάνωμεν κατὰ συνειδήσιν ἐν τῇ πείρᾳ καὶ μετὰ τῆς πείρας. Ἡ θέσις λοιπὸν τῶν φιλοσόφων τούτων, διὰ νὰ εἶναι κατὰ πάντα ἐρῶν, πρέπει νὰ ἐμπνευθῇ οὕτως. «Ὅτι ἐστὶν ἐν τῷ νῷ, γίνεται κατὰ συνειδήσιν καταληπτὸν διὰ τῆς αἰσθησεως.» Ἐχομεν λοιπὸν ἀρχὰς γενικὰς τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων τὰς ἐπιζῆς.

ΠΒ. Πᾶν ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, κατὰ ποιότητα θεωρούμενον, ἔχει τι μέγεθος ἐκτεταμένον· διότι τὸ ἀντιλαμβανόμεθα ἐν τόπῳ ἢ ἐν χρόνῳ, ἢ καὶ εἰς τὰ δύο· ὃ δὲ τόπος ἔχει ἔκτασιν, καὶ ὁ χρόνος θεῖ, ἥτις εἰς αὐτὸν λέγεται προαγωγή (ΑΕ').

ΠΓ. Πᾶν ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, κατὰ ποιότητα θεωρούμενον, ἔχει τι μέγεθος ἐπιτεταμένον· διότι ἡ ποιότης τῶν πραγμάτων γίνεται ἐπιστητὴ διὰ τῆς εἰς ἡμᾶς προσβολῆς τῶν, ἥτις δύναται νὰ εἶναι εὐσθενεστέρᾳ ἢ ἀσθενεστέρᾳ, ἢ γουὶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπιτεταμένη· ἐὰν λοιπὸν δὲν ἔχη παντάπασι ἐπίτασιν ἢ ποιότης, δὲν προσβάλλει εἰς ἡμᾶς παντάπασι, καὶ μένει ἐπομένως ἀνεπαίσθητος καὶ ἄγνωστος.

ΠΔ. Πᾶν ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, σχετικῶς θεωρούμενον, ἐξ ἀνάγκης εἶναι συνδεδεμένον μὲ ἄλλο, ἢ ὡς οὐσία καὶ συμβεβηκὸς, ἢ ὡς αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα, ἢ ὡς ἀμοιβαίως ἐνεργοῦν καὶ πάσχον.

ΠΕ. Διότι, ἐπειδὴ ἡ σχέσις τῶν ἀντικειμένων ἀναφερομένη εἰς τὸν χρόνον ἐκλαμβάνεται ἢ ὡς διάρκειᾳ, ἢ διαδοχῇ,

ἢ ἅμα εἶναι (ΝΖ'). διὰ τοῦτο τὰ μέρη τῆς εἰρημένης ἀρχῆς εἶναι τρία τὰ ἐφεξῆς.

α'. Σχέσεις οὐσίας πρὸς συμβεβηκόσ. Τὰ ἀντικείμενα δηλοῦσι εἶναι οὕτω κατὰ τὴν χρονικὴν διάρκειαν συνδεδεμένα, ὥστε εἰς αὐτὰ εἶναι τι ἀμετάτρεπτον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐνυπάρχουσιν ἄλλατινα μεταβαλλόμενα· ἐκείνο μὲν λέγεται οὐσία· ταῦτα δὲ, συμβεβηκότα.

β'. Σχέσεις αἰτίας πρὸς ἀποτελεσμα. Κατὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ χρόνου εἶναι οὕτω συνδεδεμένα τὰ ἀντικείμενα, ὥστ' ὅταν τι γίνεται, ἀναγκαιῶς ὑπάρχει τι προγεγονός, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἔλαβεν ἐκείνο τὴν γένεσιν· τὸ πρῶτον λέγεται αἰτία· τὸ δεύτερον, ἀποτελεσμα· ἀλλὰ τί ἀπὸ τὰ παρατηρούμενα πράγματα ἔγεινεν αἰτία, πρέπει νὰ τὸ μαυθάνωμεν ἀπ' ἄλλους τῆς πείρας λόγους· ἡ γενικὴ ἀρχὴ μόνον ἀφορμὴν μᾶς δίδει νὰ ἐξετάζωμεν τὰς αἰτίας καὶ τὰ ἀποτελέσματα εἰς τὴν σειρὰν τῶν φαινομένων· Φανερόν δὲ εἶναι, ὅτι τὰ ἀποτελέσματα εἶναι συμβεβηκότα, τὰ ὅποια τρέπονται διαφόρως ἀπὸ τὰς αἰτίας.

γ'. Σχέσεις κοινωνίας, ἢ τῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως. Τὰ ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα συνδέονται οὕτω κατὰ τὸ ἅμα εἶναι, ὥστ' ἐνεργοῦντα καὶ ἀντεπενεργοῦντα προσδιορίζονται ὑπ' ἀλλήλων· ἀλλὰ τίποτε περαιτέρω δὲν ἐξηγεῖ ἡ ἀρχὴ, εἰμὴ μόνον ἀφορμὴν μᾶς δίδει γενικῶς νὰ ἐξετάσωμεν Ποία τις ἐπίδρασις καὶ ἀντιδρασις συμβαίνουσιν εἰς ταῦτα ἢ ἐκείνα τὰ ἅμα ὄντα.

Ρζ'. Πᾶν ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, τροπικῶς θεωρούμενον, συνδέεται μὲ τὴν γνωστικὴν ἡμῶν δύναμιν ἢ ὡς δυνατὸν, ἢ ὡς ὑπάρχον, ἢ ὡς ἀναγκαῖον.

PZ. Ἐπειδὴ τροπικῶς θεωρούμενα τὰ ἀντικείμενα νοοῦνται ἢ ὡς ἐν χρόνῳ ὁποιοῦδήποτε, ἢ γουὺν κατὰ τὸ δυνατόν, ἢ ὡς ἔστιν· διωρισμένῳ χρόνῳ κατὰ τὸ ὑπάρχον, ἢ εἰς πάντα χρόνον κατὰ τὸ ἀναγκαῖον (N'). Διὰ τοῦτο καὶ αὕτη ἡ γνωστικὴ ἀρχὴ ἀναλύεται εἰς τρεῖς τὰς ἐφεξῆς.

α'. Κατὰ τὸ δυνατόν. Πᾶν ὅ,τι συμφωνεῖ μὲ τὰς εἰδικὰς ἀρχὰς τῆς πείρας, εἶναι δυνατόν, ἢ γουὺν πρέπει νὰ εἶναι ἀντικείμενον τῆς ἐποπτείας, καὶ σύμφωνον μὲ τοὺς γνωστικούς τοῦ νοῦς νόμους· κατ' ἄλλον τρόπον εἶναι ἀδύνατον.

β'. Κατὰ τὸ ὑπάρχον. Πᾶν ὅ,τι εἶναι σύμφωνον μὲ τὰς ὑλικὰς ἀρχὰς τῆς πείρας, ὑπάρχει, ἢ γουὺν πᾶν πραγματικὸν προσβάλλον τὴν αἴσθησιν εἶναι ἐν ἑκ τῶν ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων· εἰάν δὲ καμμία προσβολὴ θέν προσξενεῖται ἐξ αὐτοῦ εἰς τὴν ψυχὴν μας, θέν ὑπάρχει δι' ἡμῶς τὸ πρᾶγμα ἐν διωρισμένῳ τινι χρόνῳ.

γ'. Κατὰ τὸ ἀναγκαῖον. Πᾶν ὅ,τι συμφωνεῖ μὲ τὸ ὑπάρχον κατὰ τὰς γενικὰς τῆς πείρας ἀρχὰς, εἶναι ἀναγκαῖον· αὕτη δὲ τῶν πραγμάτων ἡ ἀναγκαιότης, ὅταν κρίνεται ἀπὸ τῶν εἰς τὴν αἴσθησιν ἐπιστατούντων νοῦν, θέν εἶναι ἐσωτερικὴ καὶ ἀπόλυτος, ἀλλ' ἐξωτερικὴ καὶ κατὰ σχέσιν (YE'). Διότι πᾶν ὅ,τι γινώσκεται ἐν χρόνῳ ὡς ἀναγκαῖον, προῦποθέτει ἄλλο τι ἐν αὐτῷ ὡς αἰτίαν του. Τοῦτο δὲ τὸ ἀναγκαῖον, τὸ ὅποιον γινώσκουμεν, θέν εἶναι ὑπάρχον ἐν παντὶ χρόνῳ, ἀλλ' ἐν παντὶ χρόνῳ, ὅταν ὑποτεθῶσιν αἱ αἰτίαι του. Καὶ ἐπειδὴ εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐμπειριῶν μας πᾶν γινόμενον καὶ ὑπάρχον εἶναι αἰτίας ἀποτέλεσμα (PE', β'). διὰ τοῦτο πᾶν ὑπάρχον εἶναι καὶ ἐξωτερικῶς ἢ κατὰ σχέσιν ἀναγκαῖον, εἰάν καὶ θέν δυναμέσθαι νὰ καταλάβωμεν πάντοτε τὴν πηγὴν τῆς ἀναγκαιότητός του· καὶ ἐπειδὴ τὸ δυνατόν κρινόμενον

κοινῶς ὑπὸ τῆς αἰσθησεως καὶ τοῦ νοῦς ἢ ὑπῆρξεν, ἢ μέλλει νὰ ὑπάρξῃ ποτὲ, διὰ τοῦτο ὡς ὑπάρχον εἶναι σχετικῶς ἀναγκαῖον εἰς ἕνα τινα, ὅς τις ὡς γνωσκον ὑποκείμενον τὸ ἀντελήφθη, ἢ μέλλει νὰ τὸ ἀντεληφθῆ. Τὸ ἐμπειρικῶς λοιπὸν δυνατὸν δὲν πλατύνεται πλέον παρὰ τὸ ὑπάρχον, οὐδὲ τοῦτο πλέον παρὰ τὸ σχετικῶς ἀναγκαῖον· μόνον τὸ λογικῶς δυνατὸν ἐκτείνεται πλέον παρὰ τὸ ὑπάρχον καὶ τὸ σχετικῶς ἀναγκαῖον. Τὸ δὲ ἀπολύτως ἀναγκαῖον δὲν δύναται νὰ καταλάβῃσιν αἱ γνωστικαὶ ἡμῶν δυνάμεις.

PH. Αὗται αἱ ἀρχικαὶ κρίσεις ἢ θέσεις τοῦ νοῦς (PB' — PZ'.) εἶναι διαβατικοὶ νόμοι τῆς φύσεως, ἀπὸ τοὺς ὁποίους κρέμαται τὸ δυνατὸν ὅλων τῶν τῆς ἐμπειρίας φυσικῶν νόμων. Τὸ δὲ συστηματικὸν αὐτῶν ἄθροισμα ἐμπορεῖ νὰ οὐμασθῆ διαβατικῆ φυσιολογίᾳ, ἥτις εἶναι καθαρὰ Μεταφυσική.

Σημείωσις. Φύσις σιμὰ πολλῶν ἄλλων σημασιῶν, τὰς ὁποίας τῆς ἔδωκαν οἱ φιλοσοφοῦντες, σημαίνει καὶ κανονικόν τι πραγμάτων ἄθροισμα. Γνωστὴ δὲ φύσις εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν γνωσκομένων κενῶς ἀπὸ τε τῆν αἰσθησιν καὶ τῶν νοῦν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐκτεθεῖσαι ἀρχαί, διὰ τῶν ὁποίων γνωσκαται ἡ φύσις, ἐκπηγάζουσιν ἐκ τῶν ἀρχικῶν ἐνεργειῶν τῆς αἰσθησεως καὶ τοῦ νοῦς· διὰ τοῦτο οὐμαζονται δικαίως διαβατικοὶ νόμοι τῆς φύσεως, ἐδηγούμενοι ἀσφαλῶς εἰς πᾶσαν φυσιολογικὴν ἔρευναν· διότι πᾶς τις φυσιολόγος (καὶ εἴν δὲν καταλαμβάνη εὐκρινῶς τὸς ἀρχὰς ταύτας) διευθύνει τὰ ἔργα του κατὰ ταύτας· τοιοῦτον τι πράττει ὁ Χημικὸς, ὅταν προσπαθῆ νὰ εἴρῃ, φέρ' εἰπεῖν, διὰ χημικῆς ἀναλύσεως τὰ στοιχεῖα τῶν σωμάτων, καὶ προῦποθέτει, ὅτι ἡ μὲν ὕλη (ἢ οὐσία) μένει πάντοτε, μεταβάλλεται δὲ τὸ εἶδος (τὰ ἐπουσιώτη)· ἢ ὅταν ἀνιχνεύων τὰς αἰτίας μεταβολῶν τῶν προῦποθέτει ὅτι πᾶσα μεταβολὴ ἔχει ἀναγκάως τὴν αἰτίαν της εἰς τὴν φύσιν· διὰ τοῦτο προῦποθέτομεν εἰς τὴν φύσιν κανονικόν τινα δρᾶμεν ἐν γένει, ἢ τάξιν, καὶ ὅσα φαίνονται ὅτι παρεκτρέπονται ἀπ' αὐτῆς, τὰ ἀναφέρομεν εἰς ὑψηλοτέραν τινα, καὶ ἀκόμη ἀγνωστον εἰς ἡμᾶς, κανονικότητα καὶ τάξιν. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν ἐμποροῦμεν νὰ εἰπωμεν δικαίως, ὅσον παράδοξος καὶ ἂν προσπίσῃ ὁ λόγος, ὅτι ὁ ἡμέτερος νοῦς δίδει νόμους εἰς

τῆν φύσιν, ἐπειδὴ οἱ διαβατικαὶ καίνες τῆς φύσεως, χωρὶς τῶν ὁποίων καίνα εμπειρικὸν αὐτῆς καίνα δὲν δύναμεθα νὰ ἐξετάσωμεν, ἔχουσι τὴν ἀρχήν των εἰς μέντη τὴν γνωστικὴν ἡμῶν δύναμιν.

ΡΘ. Αἱ μεταφυσικαὶ θέσεις. Ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ ἔστι κενόν, οὐδὲ διακοπή, οὐδὲ αὐτόματον, οὐδὲ εἰμαρμένη, εἶναι πορίσματα τῶν διαβατικῶν νόμων τῆς φύσεως. Κόσμον ὃ ἐννοοῦμεν ἐνταῦθα τὸν αἰσθητόν.

ΡΙ. Ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ ἔστι κενόν σημαίνει, ὅτι εἰς τὰ εμπειρικῶς γνωσκόμενα ἀντικείμενα δὲν εἶναι ἔλλειψις πραγμάτων οὔτ' ἀπὸ μέρος τι τοῦ τόπου, οὔτ' ἀπὸ μέρος τοῦ χρόνου, ἤγουν δὲν ἔμπορεῖ νὰ εὑρεθῇ κενὸς οὔτε τόπος οὔτε χρόνος (ΛΓ'). διότι κενὸς τόπος καὶ κενὸς χρόνος εἶναι ἀπόλυτος ἄρσις τοῦ πραγματικῆς, ἤγουν ἀνυπαρξία, ἐπειδὴ εἶναι εἶδη τῶν αἰσθημάτων συμπεφυκτά μὲ τὴν ὕλην αὐτῶν (ΙΗ'). Ἐὰν λοιπὸν ἔλλειψη ἢ ὕλη, ἢ τὸ πραγματικόν, ἔλλείπουν καὶ τὰ εἶδη, ἤγουν ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος. Τὸ Γουερικὸν λοιπὸν κενόν καὶ τὸ Τορικελλικόν εἶναι φαινόμενα ἢ σχετικὰ κενά.

ΡΙΑ. Ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ ἔστι διακοπή σημαίνει, ὅτι πᾶσα μεταβολὴ γίνεται κατὰ συνέχειαν· ἤγουν ὅτι μεταξὺ δύο ἀντιθέτων καταστάσεων τοῦ αὐτοῦ πράγματος μεσολαβεῖ τρίτη, ἥτις δὲν εἶναι οὔτε ἡ μία, οὔτε ἡ ἄλλη· διότι πᾶσα μεταβολὴ συμβαίνει ἐν χρόνῳ· ὁ δὲ χρόνος νοεῖται συνεχῆς (Κ'). Ἐὰν λοιπὸν ὑποτεθῇ, ὅτι πρᾶγμα τι μεταβαίνει ἐκ τῆς καταστάσεως Α ἐπὶ τὴν ἀντίθετον κατάστασιν Β ἐν χρόνῳ τινι δεδομένῳ, ἐξ ἅπαντος μεταξὺ τῶν στιγμῶν ἢ ἀκάρων, τὰ ὅποια εἶναι μὲν πέρατα χρόνου, δὲν εἶναι δὲ χρόνος, θελεῖ μεσολαβῆσειν μέρος χρόνου, ἢ μεταξὺ χρόνος· εἰς τὸν μεταξὺ λοιπὸν τούτου χρόνον θελοῦν συμβῆν καὶ εἰς τὸ πρᾶγμα μεταξὺ καταστάσεις ἢ προσδιορισμοί, διὰ τῶν ὁποίων γίνε-

ται μετάβασις ἀπὸ τῆν Α εἰς τὴν Β μὲ τὴν αὐτὴν συνέχειαν, μετὴν ὁποῖαν διαρρέει καὶ ὁ χρόνος· εἶναι δὲ πολλαίαι ἀν-
 παίσθητοι εἰς ἡμᾶς αἱ μεταξύ αὐτῶν καταστάσεις. Τὸ φῶς
 λοιπὸν τῆς ἡμέρας μεταβαίνει εἰς τὸ σκότος τῆς νυκτὸς, καὶ
 τοῦτο εἰς ἐκεῖνο κατὰ συνέχειαν· ἡ θερμότης τοῦ θέρους με-
 ταβαίνει εἰς τὸ ψύχος τοῦ χειμῶνος κατὰ συνέχειαν, καὶ ἀν-
 τιστρόφως κτλ. Τὴν συνέχειαν ταύτην τῆς φύσεως Εἰρμόν
 Φυσικὸν ὀνομάζει· ὁ ἡμέτερος Εὐγένιος (Μεφυσ. §. χκά.).
 Τὴν δὲ διακοπὴν τοῦ εἰρμού οἱ νεώτεροι ὀνομάζουσιν ἄλμα
 (Saltus).

PIB', Λόγος δὲ τοῦ εἰρμού τούτου εἶναι, ὅτι πᾶν με-
 ταβαλλόμενον εἶναι πράγματος ποιότης, καὶ ἐπομένως ἐπιτε-
 ταμένον μέγεθος (PI'), τὸ ὅποιον ἔχει διαφόρους βαθμοὺς,
 καὶ μεταξύ δύο τινῶν δεδομένων βαθμῶν ἐνυπάρχει πλήθος
 μέσων βαθμῶν (EH'). Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα μεταβολὴ συμ-
 βαίνει ἐκτινας αἰτίας· διὰ τοῦτο καὶ αἱ αἰτίαι ἐνεργοῦσιν
 ἀδιακόπως, ἐπειδὴ ἡ ἐνέργειά των εἶναι καὶ αὐτὴ μεταβολή τις
 αὐτῶν, διὰ τῆς ὁποίας ἐκτελεῖται μεταβολὴ ἄλλη· ἤγουν πᾶ-
 σα αἰτία συνέχεται μὲ τὸ ἀποτελεσμάτης, εἴαν τι ἀπέχωσιν
 ἀπ' ἀλλήλων, διὰ τῶν μεταξύ αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων.

PIΓ'. Ἐτεῦθεν ἐπὶ αἱ γνωσταὶ τῆς Μεταφυσικῆς
 θέσεις »Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἴσον μὲ τὴν αἰ-
 τίαν του«· διότι εἰ μὲν εἶναι μεγαλητέρα ἢ αἰτία, γίνεται
 διακοπὴ τοῦ φυσικοῦ εἰρμού, ἐπειδὴ μέρος τῆς ἐνεργείας τῆς
 αἰτίας μένει ἄπρακτον· εἰ δ' εἶναι μικροτέρα, μέρος τοῦ ἀ-
 ποτελέσματος θέλει εἶναι ἀναίτιον, τὸ ὅποιον εἶναι ἀδύνατον.
 (PE', β'). Ἐκ τοῦ μηδενὸς γίνεται μηδέν, καὶ
 Οὐδέν οἴχεται εἰς τὸ μηδέν· ἤγουν εἰς τὸν αἰσθη-
 τὸν τοῦτον καὶ φυσικὸν κόσμον, κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους,

ἀπόλυτος γένεσις καὶ ἀπόλυτος φθορὰ δὲ συμβαίνουσι (ΨΓ'). διότι ἔπρεπε νὰ διακοπῇ ὁ εἰρμός τῆς φύσεως· γίνονται λοιπὸν καὶ ἀπογίνονται τὰ συμβεβηκότα κατὰ σχετικὴν γένεσιν καὶ φθοράν.

PIΔ'. Ἐκ δὲ τούτων γίνεται φανερόν, ὅτι τὸ οὐσιώδες μέρος τῶν ἐμπειρικῶν πραγμάτων μένει ἀκατανάλωτον, ἤ γουν οὐτ' αὖξεται, οὐτ' ἐλαττοῦται, ἐπειδὴ ἢ μὲν αὖξεις προϋποθέτει γένεσιν ἀπόλυτον, ἢ δὲ μείωσις, φθοράν ἀπόλυτον· ὅταν λοιπὸν παρατηρῶμεν εἰς τὴν φύσιν πύξημένατινα ἢ ἠλαττωμένα, τούτο δὲν εἶναι ἄλλο, εἰ μὴ μεταβολὴ τοῦ οὐσιώδους ἢ τῆς ὕλης κατ' εἶδος γινομένη ἐκ διαφόρων μίξεων καὶ κράσεων.

PIΕ'. Ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ ἔστιν αὐτόματον· σημαίνει, ὅτι πᾶν γινόμενον ἔχει τὴν αἰτίαν του, καὶ ἀναιτίου δὲν εἶναι κλῆρον (PE', β'). Τὸ αὐτὸ δὲ ἐκφράζεται καὶ ἄλλως. Ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ ἔστιν εἰμαρμένη, οὐδὲ τύχη· ὅτι πᾶσα μεταβολὴ γίνεται ἐξ αἰτίαςτινος φυσικῆς, εἴαν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγνώστου εἰς ἡμᾶς· εἰμαρμένη δὲ καὶ τύχη εἶναι, ὡς τὰ ὑπελαβαν, ἀνάγκητις ἀνεξήγητος ἀπὸ αἰτίας καὶ ἀκατάληπτος· πᾶν δὲ γινόμενον ἔχει τὴν αἰτίαν του (PE', β').

Σημείωσις. Τὰ θάματα διακόπτουσι τὴν συνέχειν τῆς φύσεως, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ φύσιν δὲν καθυποβάλλονται εἰς ἀνθρωπίνης ἐξετάσεως καὶ ἐρεῖας.

PIΣ. Δύω πράγματα ἀπολύτως τ' αὐτὰ δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὸν κόσμον· διότι, καὶ εἴαν εἶναι ἴσα ἀκριβῶς κατὰ τὸ ποσὸν, καὶ ὅμοια ἀκριβῶς κατὰ τὸ ποιόν, θέλουν εἶσθαι ἕτερα κατὰ τόπον καὶ χρόνον.

PIΖ'. Δύω πράγματα ἔχοντα τὰς αὐτὰς ποιότητας λέγονται σύμφωνα, ἤ γουν κινούμενον καὶ κινούμενον, λευ-

κόν και λευκόν· τὰς δ' ἐναντίας, διαφωνα, ἡγουν ἡρε-
μοῦν και κινούμενον, λευκόν και μαῦρον.

PIH'. Ἐξωτερικόν μὲν τῶν πραγμάτων μέρος λέ-
γονται τὰ συμβεβηκότα· ἐσωτερικόν δὲ ἡ οὐσία, ἥτις πρέ-
πει νὰ εἶναι ὄν ἀπλοῦν ἀπολύτως (OZ'), και ἐν ἡ μονάσ, ἐπει-
δὴ αἱ συνθέσεις, και οἱ προσδιορισμοὶ τοῦ συνθέτου εἶναι ἐξωτε-
ρικαὶ σχέσεις, διὰ τῆς ἄρσεως τῶν ὁποίων, ἐὰν ἔλειπε τὸ ἐ-
σωτερικόν ἐκεῖνο, ἤθελε συνεκλείψειν πᾶσα οὐσία.

Σημειώσεις. Ἐκ ταύτης τῆς θεωρίας ἐξήγαγεν ὁ Λεϊβνίτιος
τὸ πολυθρόλληπτον τῆς μοναδολογίας σύστημα, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπέθεσε
τέσσαρα μονάδων εἶδη· α'. τὴν μόνη μονάδα, και ὑπερόπτην και ἀπει-
ρον, τὴν Θεόν, β'. πεπερασμένην και λογικὴν, τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυ-
χὴν· γ'. πεπερασμένην και ἄλογον, ἀλλ' αἰσθητικὴν· δ' πεπερασμένην
και ἄλογον και ἀναίσθητον, τὸ τῆς ὕλης ὑποκείμενον, τοῦ ὁποῖου ἡ
φανομένη σύνθεσις προέρχεται ἀπὸ τὴν συγκεκριμένην ἀντίληψιν τῶν
αἰσθησέων μας. και τοῦτο μὲν εἶναι με συντομίαν τὸ Λεϊβνίτιακὸν τῆς
μοναδολογίας σύστημα· σημειούμεν δὲ, ὅτι ἡ ἀπλότης τοῦ ὑποκειμένου
τῆς ὕλης εἶναι μόνον νοητή· διότι με τὰς αἰσθήσεις ἀντιλαμβανόμεθα
μόνον τὸ ἐξωτερικόν, ἡγουν ἔκτασιν, μέρη ἔχουσαν ἐκτὸς ἀλλήλων κεί-
μινα· ἡ ἀποτελέσματα τῶν δυνάμεων τῆς ὕλης, λέγω ἐφίλκωσιν, και
ἀπώθησιν, τὰ ὁποῖα και αὐτὰ εἶναι ἐξωτερικαὶ σχέσεις· τὸ δὲ κρυπτό-
μενον και σκεπαζόμενον μέρος, τὸ ὁποῖον ἔμποροῦμεν νὰ ὀνομάσωμεν
ἐσωτερικόν ὡς πρὸς τὰ σκεπάζοντα και κρύπτοντα αὐτὸ μέρη, ὅταν τὸ
ἀνακαλύψωμεν παρατηροῦμεν και εἰς αὐτὸ πάλιν ἔκτασιν, και ὄχι τί-
ποτε πλεονέτερον.

PIO'. Ἡ ὕλη ὡς προσδιοριζόμενον προηγείται ἀπὸ τὸ
εἶδος ὡς προσδιορίζον· μ' ὅλον ὅτι, ὡς πρὸς τὴν γνωστικὴν
μας δύναμιν, τὸ εἶδος ἀπαντᾷ πρῶτον, ἐπειδὴ ἀνεῖδος ὕλη
μόνον και ἐπίνοιαν ἐννοεῖται βεβιασμένως και ἀπονενοθευ-
μένως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Περὶ τῶν νόμων τῆς ὑπερτάτης γνωστικῆς
δυναμέως, ἡγουν τοῦ Λόγου.

ΡΚ'.

Ο Λόγος θεωρεῖται εἰς τὴν Λογικὴν ὡς συλλογιστικὴ δύναμις (Λογικ. ΙΓ'). Ἐπειδὴ δὲ ὁ συλλογισμὸς εἶναι τῆς ψυχῆς ἐνέργεια, διὰ τῆς ὁποίας παράγει κρίσιν ἀπὸ κρίσεως (Λογικ. ΡΥΑ')· καὶ ἐπειδὴ αἱ παντὸς συλλογισμοῦ προτάσεις εἶναι αἱ ἀρχαί, ἐκ τῶν ὁποίων παράγεται τὸ συμπέρασμα· διὰ τοῦτο ἐμπορεῖ δικαίως νὰ ὀρισθῇ ὁ Λόγος, ὡς γνωστικὴ δύναμις θεωρούμενος, Δύναμις τοῦ γινώσκειν ἐξ ἀρχῶν· διότι ἐνέργεια τοῦ Λόγου εἶναι ἀπὸ τῶν προκειμένων τὴν ἀποδοχὴν νὰ ἐκφέρῃ ὡς γνωστόν τι τοῦ συμπεράσματος τὴν κρίσιν.

ΡΚΑ' Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα ἀρχὴ εἶναι ἡγούμενον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον προσδιορίζεται τι ὡς ἐπόμενον· ὅπουτι κρίσις τις ἀποδοθῇ ὡς ἐπομένη, ἔργον τοῦ Λόγου εἶναι νὰ εὔρῃ Τίς εἶναι τῆς κρίσεως ταύτης τὸ ἡγούμενον ἢ τὸ αἷτιον· ἐμπορεῖ λοιπὸν ὁ Λόγος νὰ θεωρηθῇ ὡς δύναμις ἀνιχνευτικὴ τῶν ἡγουμένων ἐπομένου τινος, ἢ τῶν αἰτίων τοῦ αἰτιατοῦ.

ΡΚΒ' Ἄλλ' ὁ Λόγος εἰς ὅλα ταῦτα τὰ ἔργα του δὲν δύναται ν' ἀναπαυθῇ πρὶν ὀνηθῆναι νὰ εὔρῃ τὸ πρῶτον καὶ ἔσχατον αἷτιον, ἢ τὸ μόνον ἡγούμενον πάντων τῶν ἐπομένων (ΥΗ'). Τοῦτο δὲ δύναται νὰ ὀνομασθῇ καὶ ἀπὸ-

λυτόν, ἐπειδὴ πρέπει νὰ νοηθῇ ἐντελῶς αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτό· ὁ Λόγος λοιπὸν ἐμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ καὶ δύναμις ζητοῦσα τὸ ἀπόλυτον.

PKΓ'. Ἐάν εἰς τὸν Λόγον προσφέρωνται γνώσεις ἐκ τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ νοῦς, ἦγουν ἰδέαι καὶ κρίσεις, αἱ ὁποῖαι στρέφονται εἰς ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα· ἔργον τοῦ Λόγου εἶναι νὰ ὑπαγάγῃ τὰς δεδομένας ἰδέας καὶ κρίσεις ὑποκάτω ὑψηλοτέρων καὶ καθολικωτέρων, καὶ νὰ τὰς ἀναγάγῃ εἰς τὸ ὅσον δυνατὸν μικρότατον πλῆθος· καὶ οὕτως εἰς τὰς δεδομένας γνώσεις νὰ περιποιήσῃ τὴν ὑπερτάτην Λογικὴν μονάδα εἰς πλήρως γνώσεων σύστημα. Τότε ἡ ἰδέα τοῦ ἀπολύτου εἶναι ψιλὸς κανὼν τῆς ἐπιστάτης ὡς συστηματικῶς ὅλου θεωρουμένης, ὥστε δι' αὐτοῦ νὰ διοργανίση δεδομένας γνώσεις, ἦγουν νὰ δώσῃ εἰς αὐτὰς λογικὴν μορφήν δι' ἐντελοῦς ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως ὅλων τῶν μερῶν, ἀναφερομένων εἰς τὸ ὅλον. Εἰς δὲ ταύτην τὴν ὑπουργίαν ἐμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ ὁ Λόγος ὡς ἐμπειρικῶς πλαστικὴ τις δύναμις, ἀκολουθοῦσα τὴν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου ἐφεξῆς θέσιν. Εἰς πᾶν προσδιωρισμένον νὰ εὐρῆς τὸ προσδιορίζον, ἕως οὗ, εἰ δυνατόν, νὰ εὐρῆς τὸ ὅλον ἄφροισμα τῶν προσδιοριζόντων· ἦγουν, παντὸς ἀτόμου νὰ εὐρῆς τὸ εἶδος, καὶ παντὸς εἶδους, τὸ γένος, ἕως οὗ νὰ εὐρῆς τὸ γενικώτατον γένος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου νὰ δύνασαι νὰ βλέπῃς μὲ τὸν νοῦν τὸ ὅλον. Μὲ τοῦτον τὸν κανόνα κατασκευάζει ὁ Λόγος τὴν ὀνομασθεῖσιν λογικὴν ὀλομέλειαν (Λογ. ΠΙΕ').

PKΔ'. Ἄλλ' ὁ Λόγος οὐκ ἀναπαύεται ἕως ἐδῶ· ζητεῖ δὲ καὶ τὸ ἀπόλυτον αὐτὸ νὰ καταλάβῃ, εἰ δυνατόν, ἐνῶ προϋποθέτει, ὅτι δεθέντος τοῦ ὅπως οὖν ἐπομένου διδεται καὶ τὸ ἡγεύμενον, καὶ κατασκευάζει νόμον γνώσεως τοῦ ἀντικει-

μένου τον έφεξης. Έάν δοθῆ τὸ προσδιωρισμένον, ἢ τὸ ἐπόμενον, δίδεται καὶ ὅλη ἡ σειρά τῶν προσδιοριζόντων, ἢ τῶν ἡγουμένων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὁλοκληρία αὐτῆ δὲν κατανοεῖται, εἰάν δὲν συμπεριληφθῆ καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ἀπροσδιορίστου ἢ τοῦ ἀπολύτου· διὰ τοῦτο ὁ νόμος ἐκεῖνος μεταβάλλεται εἰς τὸν έφεξης. Έάν δοθῆ τὸ προσδιωρισμένον, δίδεται καὶ τὸ ἀπροσδιόριστον. Τὸ ἀπόλυτον λοιπὸν θεωρεῖται τότε ὡς ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον ἐδόθη εἰς τὸν Λόγον νὰ τὸ εὕρῃ. Καὶ ἐπειδὴ εἰς τὴν πείραν δὲν δύναται νὰ συνανηθῆ, διότι πᾶν ἐμπειρικὸν εἶναι προσδιωρισμένον καὶ αἰτιατὸν (ΠΕ'), πρέπει ὁ Λόγος νὰ ζητῆ τὸ ἀπόλυτον δι' ἑαυτοῦ καὶ ἐν ἑαυτῷ. Καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Λόγος ἀναφαίνεται πηγὴ ἐννοιῶν, ἀπὸ πᾶσαν ὕλην καθαρουσῶν· καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καθαρὸς Λόγος κατὰ θεωρητικὴν σημασίαν.

ΡΚΕ'. Στρέφεται δὲ ἡ ἐννοια τοῦ ἀπολύτου.

α'. Εἰς τὸ νοῦν αὐτὸ, ὡς ἀπόλυτον νοήσεως ὑποκείμενον. Ἐντεῦθεν δὲ ἐκπηγάξει ἡ ἰδέα. Ἀπόλυτος μονὰς ὄντος νοητικοῦ, καὶ ἐπομένως ἡ ἐννοια τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἥτις ἀπλῆ οὐσα ἐμπορεῖ νὰ ἐνεργῆ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τὸ σῶμα, ὡς καθαρὸν πνεῦμα. Διὰ τοῦτο ἡ ἰδέα αὕτη ὀνομάζεται **Ψυχολογική.**

β'. Εἰς τὸ νοούμενον ὡς ἀπόλυτον νοήσεως ἀντικείμενον. Ἐντεῦθεν δὲ ἐκπηγάξει ἡ ἰδέα. Ἀπόλυτος μονὰς πάντων τῶν προσδιωρισμένων καὶ αἰτιατῶν φαινομένων, καὶ ἐπομένως ἡ ἐννοια τὸν κόσμου, ὅστις εἶναι ἀπόλυτον ἄθροισμα πάντων τῶν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ὑπαρχόντων, μ' ὅλον ὅτι δὲν εἶναι τὰ πάντα ἀντιληπτά. Διὰ τοῦτο ἡ ἰδέα αὕτη ὀνομάζεται **Κοσμολογική.**

γ'. Εἶστι ὑπεράνω τοῦ νοοῦντος καὶ τοῦ νοουμένου ὑπερ-
 υψούμενον ὄν, τὸ ὅποσον εἶναι μὲν ἀπόλυτον ὑποκειμένον νοή-
 σεως, εἶναι δὲ καὶ ἀπόλυτος ἀρχὴ καὶ αἰτία πάντων τῶν τῆς
 νοήσεως ἀντικειμένων. Ἐντεῦθεν ἐκπηγάζει ἡ ἰδέα. Ἀπό-
 λυτος μονὰς τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ αἰτίας
 παντὸς πραγματικοῦ ὑποκειμένου τε καὶ ἀν-
 τικειμένου, καὶ ἐπομένως ἡ ἔννοια ΘΕΟΥ τοῦ ὑψίστου
 καὶ πρωτίστου αἰτίου πάντων τῶν ὄντων. Διὰ τοῦτο ἡ ἰδέα
 αὕτη ὀνομάζεται Θεολογική.

Σημειώσεις. Αὗται εἶναι αἱ τρεῖς κυριώταται ἰδέαι τοῦ καθαρ-
 οῦ Λόγου. καὶ ταῦτα εἶναι μὲ συντομίαν ἕσα ἐκρήγαμεν ἀναγκαίην εὐ
 περιλάβωμεν εἰς τὴν καθαρὰν Μεταφυσικὴν ἢ Ὀντολογίαν.

Μ Ε Τ Α Φ Υ Σ Ι Κ Η Σ.

Μ Ε Ρ Ο Σ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο Ν.

Ἐ φ η ρ μ ο σ μ έ ν η Μ ε τ α φ υ σ ι κ ή .

ΡΚΣ.

Η ἐφρημοσμένη Μεταφυσική ἐξετάζει τὰς προεκτεθειμένας ἰδέας καὶ ἀρχὰς ἀναφέρουσα αὐτὰς εἰς ὀρισμένα ἀντικείμενα, τὰ ὅποια δίδονται εἰς τὴν ψυχὴν κατ' ὅποιονδήποτε γνώσεως τρόπον (Σ.). Τὸ δὲ ἄθροισμα ὅλων τούτων τῶν γνωστῶν ἀντικειμένων ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ γενικώτερον Φύσις. Διὰ τοῦτο ἡ ἐφρημοσμένη Μεταφυσική ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ Μεταφυσικὴ φυσιολογία καθολικώτερον, μὲ τὴν ὁποίαν δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν τὴν Διαβατικὴν φυσιολογίαν (ΡΗ.), ἥτις εἶναι καθαρὰ Μεταφυσικὴ, καὶ βάσις τῆς ἐνταῦθα ἐκτεθειμένης.

ΡΚΖ'. Ἡ φύσις καθολικώτερον ἐκλαμβανομένη εἶναι ἡ αἰσθητὴ, ἢ ὑπὲρ αἰσθησιν· ἡ μὲν εἶναι ἄθροισμα τῶν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ γνωσσομένων· ἡ δὲ, τῶν ἀπολύτων καὶ ἀπροσδιορίστων· διὰ τοῦτο ἡ ἐφρημοσμένη Μεταφυσικὴ ἐμπορεῖ νὰ ὑποδιαιρεθῇ εἰς τμήματα δύο, εἰς τὸ Περὶ τῆς αἰσθητῆς φύσεως, καὶ εἰς τὸ Περὶ τῆς ὑπὲρ αἰσθησιν.

ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τῆς αἰσθητῆς φύσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ Μεταφυσικῆς σωματολογίας.

ΡΚΗ΄.

Εἰς τὴν αἰσθητὴν φύσιν ἀνήκουσι τὰ ἀντικείμενα, ὅσα παρατηροῦνται ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ· καὶ ἐπομένως πᾶν ὑλικὸν καὶ σωματικὸν, ἐντάμα καὶ αἰ ἐπ’ αὐτῶν προσγινομένου μεταβολαὶ καὶ ἀλλοιώσεις. Ἡ Μεταφυσικὴ λοιπὸν τῆς αἰσθητῆς φύσεως εἶναι **Μεταφυσικὴ σωματολογία.**

ΡΚΘ΄. Ἡ Μεταφυσικὴ σωματολογία, ὡς εἰδικώτερον Μεταφυσικὴ φυσιολογία, διακρίνεται ἀπὸ τὴν κοινὴν, καθ’ ὅτι αὕτη μὲν ἐξετάζει τοὺς νόμους τῆς σωματικῆς φύσεως διὰ παρατηρήσεων καὶ πειραμάτων, ἦγουν ἐκ τῶν ὑστέρων· ἐκείνη δὲ, διὰ τῶν καθαρῶν ἰδεῶν καὶ ἀρχῶν τῆς γνωστικῆς δυνάμεως, ἦγουν ἐκ τῶν προτέρων. Μ’ ὅλον ὅτι λοιπὸν στρέφεται εἰς ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα, τὸ κἀμυ μ’ ὅλον τοῦτο κατ’ ἀρχὰς διαβατικὰς, τῶν ὁποίων τὴν δύναμιν πρέπει νὰ ἀποδεχθῆ ὁ φιλοσοφῶν Λόγος ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς πείρας. Διὰ τοῦτο αὕτη μὲν ὀνομάζεται καὶ **λογικὴ φυσιολογία**· ἡ δὲ κοινὴ, **πειραματικὴ ἢ ἐμπειρικὴ**.

ρικὴ· εἰς ταύτην δὲ προτάσσεται συχνάκις ἐκείνη ὡς εἰσαγωγικὴ ἢ προπαιδευτικὴ, ἐπιγραφομένη Γενικὴ φυσικὴ. Κλῶνες δὲ τῆς ἐμπειρικῆς Φυσικῆς εἶναι ἡ Χημεία, καὶ ἡ Φυσικὴ Ἱστορία, καὶ ἡ Φυσικὴ Περιγραφή.

ΡΑ'. Ἐπειδὴ ἡ Μεταφυσικὴ φυσιολογία θεωρεῖ τὴν ὕλην ὡς ἐμπειρικὸν γνώσεως ἀντικείμενον· ἡ δὲ ὕλη εἶναι ἡ ἀπλαστος καὶ ὀργάνων ἄμοιρος, ἡ διωργανισμένη, καὶ ἐκ τούτου γινομένη τι σκοπεῖται· διὰ τοῦτο εἰς τὸ τμήμα τοῦτο, θελομεν θεωρήσειν ὄχι μόνον περὶ ὕλης ἀπλῶς, καὶ τῶν γενικωτάτων αὐτῆς προσόντων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς διωργανισμένης ὕλης, καὶ περὶ τῶν διαφόρων αὐτῆς σκοπῶν, ἧγουν ὅσα ἐξετάζονται ἐν γένει εἰς τὴν λεγομένην Τελεολογίαν (ΠΑ'. Σημ. Β').

Σημείωσις. Ἡ Μεταφυσικὴ φυσιολογία εἶναι κυρίως φιλοσοφία περὶ τῆς αἰσθητῆς φύσεως· αὐτὴ ἐκείνη, ἥτις μὲ ἀρχῆς καὶ θεωρίας ἄλλας ἀπὸ πολλοῦς τῆς Γερμανίας φιλοσόφους εἰσέχθη προσφατῶς ὀνομαζομένη φυσικὴ φιλοσοφία (Naturphilosophie) ἀλλ' εἶναι τὸ μάθημα ὄχι πάντῃ πρόσφατόν τι καὶ νεοφανές· διότι καὶ Θαλῆς καὶ Πυθαγόρας εἰς τοὺς ὀρχαίους χρόνους ἐφ' ἠλοσόφησαν κατὰ τοῦτο· καὶ μὰ Δία ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι Φυσικοὶ φιλόσοφοι καὶ ἔχθη πολλά, ὄχι παντάπασι ἀμύδρα, σώζονται σποράδην εἰς τὰ λείψανα τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περί ὕλης.

ΡΑΑ'.

Ἡ μεταφυσικὴ περὶ ὕλης θεωρία στηρίζεται εἰς τὴν γενικὴν ἰδέαν τῆς ὕλης. Β' ὕλη εἶναι τι ἀντιληπτὸν τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθη-

σιως ἢ πρᾶγμα ὑπάρχον ἐν τόπῳ, καὶ ἐπομένως ἐμπειρικῶν γνώσεως ἀντικείμενον, εἰς τὸ ὅποτον ἐφαρμόζονται αἱ μεταφυσικαὶ ἰδέαι καὶ ἀρχαὶ (ΡΑ'). Ἀγνοοῦμεν δὲ τὴν ἐσωτερικὴν τούτου κατάστασιν. Τὴν παρατηροῦμεν τώρα ὅχι ἀνείδεον, πανταχοῦ ὁμοσιδῶς ἐξηπλωμένην, καὶ καθ' ἓνα τρόπον ἐνεργοῦσαν· ἀλλὰ πολλὰ καὶ ἄτομα καὶ ἐνιαῖα τινα πράγματα, σώματα ἀπειραχῶς ποικιλλόμενα κατὰ μέγεθος, εἶδος, ἐνέργειαν, καὶ μετ' ἀλλήλων συνεχόμενα, τὰ μὲν εὐσθενέστερον, τὰ δὲ ἀσθενέστερον. Δὲν ἔπεται ὁμῶς ἐντεῦθεν, ὅτι πάντοτε ἦσαν τοιαῦτα. Πολὺ δὲ μάλλον ἐμπορεῖ νὰ νοηθῇ πρώτη τις ὕλη, ἐκ τῆς ὁποίας κατὰ μικρὸν ἀνεπτύχθη τεταγμένον τι καὶ συνεχὲς ὅλον ὑλικῶν πραγμάτων μὲ δειωρισμένα εἶδη, ἢ Φύσις, ἔχουσα ἀρχικὰς τινὰς δυνάμεις, διὰ τῶν ὁποίων τὰ μέρη τῆς ὕλης ἐκενήργουν εἰς ἀλλήλα, καὶ οὕτως ἠναγκάσθησαν τὰ μὲν νὰ συναφθῶσι μετ' ἀλλήλων, τὰ δὲ νὰ ἀποχωρισθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων. Πρέπει δὲ τὴν πρώτην ταύτην ὕλην νὰ μὴ ἐκλάβωμεν ὡς ἀπολύτως τι ἀνείδεον, ἢ ὡς χάος.

Σημείωσις. Ἐπειδὴ εἰς τὴν πείραν καὶ σώματα εἰδοποιημένα διαλύονται εἰς ἀπλαστον ὕλην, καὶ ἐξ ἀπλαστοῦ ὕλης εἰδοποιεῦνται σώματα· ἐκ τούτου ἔλαβον ἀφορμὴν οἱ Φιλόσοφοι νὰ νοήσωσιν ἀρχαίαν τινα τῆς ὕλης κατάστασιν, κατὰ τὴν ὁποίαν οὔτε τὸ ἔλον, οὔτε μέρος ἐποσοῦν εἶχε μορφήν καὶ εἶδος· καὶ τὴν οὕτως ἔχουσαν ὕλην ὠνόμασαν Χάος. Τοῦτο τὸ χάος, περὶ τοῦ ὁποίου καὶ ἡ παλαιὰ Φιλοσοφία καὶ ἡ συγγενὴς τῆς Μυθολογίας ἤξευραν νὰ διηγῶνται πολλὰ, καὶ τὸ ὁποῖον (ἀφ' οὗ ἀπὸ ζῆλου ἀλογον ἐξωρίσθη ὡς ἐθνικὴ ἰδέα ἀπὸ τῆς Χριστιανικῆς Φιλοσοφίας) ἐπαῆλθεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας εἰς τὴν ἀρχαίαν του δεξάν, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀπολύτως μὲν ἀνείδεον, παντὲς δὲ εἶδους ἐπιδεικτικόν. Ἀλλ' ἡμεῖς τὸ μὲν, ἥτερον ἀπέχομεν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκλάβωμεν ἐναντικειν τῶν θεωρημάτων δογμάτων μας, ὅσον καὶ τὴν Δείπτην Μωϋσῆν ἄλλο δὲν νομίζομεν νὰ ἐκλαμβῶν μετ' ἡμῶν ἄβυσσον, εἰ μὴ τὸ χάος τοῦτο· καὶ τοὺς ἱεροὺς μελωδοὺς μας ἀκούομεν ψάλλοντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν τοῦ ἀρχιερέου χάους διὰ τοῦ φωτός διατμηθῆν· πρὸς βεβήοντες μάλιστα, ὅτι τὸ χάος τοῦτο ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενός, φε-

λοσοφούμεν εἰσιβέστατα. Τὰ δὲ τούτου ἀνείδεον νὰ ἀποδεχθῶμεν διὰ
δυνάμειν διὰ τοὺς ἔποους ἐρεξῆς ἐκπέρομεν λέγου.

ΡΑΒ'. Ἄνείδεος ὕλη μόνον κατὰ βεβιασμένην ἐπινοεῖ-
ται ἀφαίρεσιν (Λογικ. ΜΔ'. α.). ἀλλ' ἐὰν ἐμελλε τὸ χάος
νὰ εἶναι ἀληθινὸν στοιχείον τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἐξ ἀνάγ-
κης ἤθελεν εἶσθαι ὁπωσοῦν εἰδοποιημένον· διότι τὸ ἀνείδεον
χάος ἢ στερεόν ὑποτίθεται κατὰ τινος, ἢ ῥευστοῦ κατ' ἄλλου·
καὶ αἱ δύο ὑποθέσεις φέρουσιν ἀντίφασιν.

α'. Ἐὰν τὸ χάος ὑποτεθῆ στερεόν μὲν, ἀνείδεον δὲ,
πρέπει πᾶσα ὕλη νὰ νοηθῆ διαλελυμένη εἰς πρῶτα τινα στοι-
χεῖα, μικρότατα καὶ ἀμέριστα· θέλομεν λοιπὸν ἀποδεχθῆν
τὰς ἀτόμους τοῦ Λευκίππου καὶ Δημοκρίτου ἀρχὰς ἢ οὐσίας·
ἀλλ' ἐπειδὴ αὗται εἶχαν ἀναγκαίως εἶδος, ἥσαν δηλοῦντε
στρογγύλαι, γωνιώδεις, κυβικαὶ κτλ.· τὸ ἄρα ἀνείδεον τῆς
ὕλης ἀναίρεται ἀπὸ τὰ μέρη της, ἂν ὅχι ἀπὸ τὸ ὅλον· ἀλλὰ
τὴν τῶν ἀτόμων δόξαν θέλομεν ἐξετάσιν ἔπειτα.

Σημειώσεις. Ἀτόμους (ἀρχὰς, ἢ οὐσίας) ὠνόμαζαν συνήθως οἱ
παλαιὸι τὰ πρῶτα σωματικὰ στοιχεῖα· οὕτω Διογένης ὁ Λαέρτις λέ-
γει περὶ Δημοκρίτου· «Ἀρχὰς (δοκεῖ τῷ Δημ.) εἶναι τῶν ἑλῶν ἀτό-
μους καὶ κενόν» Βιβ. Θ', Κεφ. Ζ', 44. Ἄτομα δὲ τὰ μερὰ ἀνταίειμε-
να· οὕτως ὁ Πορφύριος (Εἰσαγ. Κεφ. Β', 9) λέγει «Τῶν κατηγορουμέ-
νων τὰ μὲν καθ' ἑνὸς λέγεται μόνον, ὡς τὰ ἄτομα· τὰ δὲ κατὰ πλειό-
κον, ὡς τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη».

β'. Ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ πολλοὺς τῆς πειραματικῆς Φυσικῆς
κῆς λόγους φαίνεται πιθανώτατον, ὅτι ἡ Γῆ ὕγρὰ τὸ καθ' ἀρχὰς
οὕσα κατεστάθη ξηρὰ διὰ κατακρημνίσεων καὶ ἄλλων χημικῶν
πράξεων (α), καὶ ὅτι τὸ στρογγύλον τῶν οὐρανίων σωματίων
φανερώνει καὶ ταῦτα, ὅτι ἥσαν ποτὲ ῥευστὰ καὶ ὕγρὰ (β).

(α) Blumenbach's Naturgeschichte §. 224 — 226. Ἔκδ. Ζ'.

(β) Mayer's Naturlehre, §. 95. Ἔκδ. Β'.

ἐκ τούτων τῶν λόγων πολλοὶ τῶν Φιλοσόφων ὑπέλαβαν τὸ χάος ὕλην λεπτομερεστάτην καὶ βρωδεστάτην· ἀλλὰ καὶ κατὰ ταύτην τὴν ὑπόθεσιν δὲν ἠμπόρει νὰ ἦτο ἀνείδεον· διότι ἢ ὅλον ἦτο μεγαλωτάτη σφαῖρα, ἢ τὰ μέρη του ἦσαν μικρὰ σφαιρίδια, ὅμοια τῶν σφαιροειδῶν βανίδων, τὰς ὁποίας βλέπομεν ὅτι σχηματίζουσι τὰ περικυκλούμενα ἡμᾶς ὑγρά· ἀλλ' ἔμπορεῖς νὰ εἶπης. Καὶ διὰ τί νὰ ὑποθέσω τὴν ὕλην ἢ στερεάν ἢ ὑγράν; κἀνὲν ἐκ τούτων δὲν τὴν ὑποθέτω· ἀλλ' ἐγὼ ἐρωτῶ. Τί κέρδος ἔχει ὁ νοῦς σου ἀπὸ ὑπόθεσιν πράγματος ἀκατανοήτου; Ἐπειτα, καὶ εἰάν ὑποθέσης τοῦτο τὸ οὐδέτερον, καθὸ ὕλη πρέπει νὰ νοηθῆ ἐν τόπῳ (ΡΑΔ'), καὶ καθὸ ταύτη ἀναγκαίως ἔχει τὸ τριχῆ διαστατὸν, ἦγουσιν σχῆμα καὶ ἐπομένως εἶδος.

ΡΑΓ. Ἀλλὰ Πῶς καὶ Πότε ἔλαβε τὴν ὑπαρξίν ἡ πρώτη ὕλη; οὔτε νὰ προβληθῆ πρέπει ἐδῶ, οὔτε νὰ ἐπιλυθῆ δύναται τὸ πρόβλημα τοῦτο. Θετομεν μόνον τὴν ὕλην ἀναγκαίως ὑπάρχουσαν, ὁπότεν καὶ ὅπως ἂν ὑπῆρξε. Μελλιστα δὲ ἐπίσης μᾶς μένει ἀκατάληπτον, εἴτε εἴπωμεν, ὅτι ἡ πρώτη ὕλη ὑπάρχει αἰδῖος, εἴτε ὅτι αὐτὴ παρήγαγεν ἑαυτὴν, εἴτε (τὸ ὅποιον πιστεύομεν ἀδιστακτικῶς ἐκ τῶν Θεοπνεύστων γραφῶν) ὅτι παρήχθη ὑπὸ τοῦ αἰωνίου ὄντος πρὸ τοσοῦτων ἐνιαυτῶν.

ΡΑΔ'. Εἰς τὴν ὕλην ἐνυπάρχουσι δυνάμεις τινες πάντοτε ἐνεργοί· ἀλλὰ πρὶν ἐξετάσωμεν ταύτας, ἀναγκαίου εἶναι νὰ θεωρήσωμεν τὰ, διὰ τῶν ὁποίων μᾶς ἀναγγέλλεται ἡ ὕλη ὡς πρᾶγμα τι ὑπάρχον ἐν τόπῳ. Ἀντιλαμβανόμεθα τὴν ὕλην δι' ἐνεργείας τινὸς αὐτῆς εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μας αἰσθῆσιν (ΙΖ', ΙΘ'). Τοῦτο δὲ συμβαίνει ἐξ ἀνάγκης διὰ μεταβολῆς τινος ἐν τόπῳ γενομένης, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ὕλη φαίνεται κινητὸν (ΥΔ'). Ἡ ἰδέα λοιπὸν τῆς κινήσεως εἶναι ἡ ἀρχικὴ

ἰδέα τῆς Μεταφυσικῆς Θεωρίας τῆς ὕλης· καὶ αὐτὴ κυρίως δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ μεταφυσικὴ Θεωρία τῆς κινήσεως, ἥγουν σύνταγμα ἰδεῶν καὶ προτάσεων ἐκ τῶν προτέρων, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς τὴν ὕλην ὡς κινητὸν τε θεωρουμένην.

Σημείωσις. Ἡ κίνησις ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἀφηρημένως καὶ ἐλευθέρως ἀπὸ πάσαν ἐμπειρικῆν τῆς ὕλης ἰδιότητα (ἥγουν στερότητα, ἐλαστικότητα, ῥευσιτότητα κτλ., διὰ τῶν ὁποίων τροπολογεῖται καὶ μεταβάλλεται ἡ καθαρότης τῆς κινήσεως), καὶ ἀπὸ πάσαν μαθηματικῆν κατασκευὴν καὶ ἀποδεικτῶν γεγονένων διὰ σχημάτων γεωμετρικῶν, ἢ ἀριθμητικῶν συμβόλων· ἐξ ἐναντίας δὲ πρέπει ἐκ τῆς ἐξετάσεως ταύτης νὰ καθυποβληθῶσι τοιαῦται περὶ κινήσεως Θεωρίαι ἐπειὴ νὰ χρῆσιμῶσι καὶ εἰς τὸν ἐμπειρικὸν καὶ εἰς τὸν μαθηματικὸν φρασολογόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Π ε ρ ἰ κ ι ν ῆ σ ε ω ς.

ΡΛΕ'.

Τὸ λ. η. ὀνομάζομεν τὸ ἐν τόπῳ κινητὸν (ΡΛΔ'). Ταύτην δὲ ἐπινοοῦμεν ἐλευθέραν καὶ ἀπὸ πάσαν ἐσωτερικὴν ἰδιότητα, καὶ ἀπὸ πάντα ἐξωτερικὸν ὄγκου, καὶ ὡς σημεῖον, τὸ ὁποῖον κινουμένην γενεᾷ γραμμῆν. Θεωροῦμεν λοιπὸν μόνον τὴν κίνησιν τῆς ὕλης, ἐξετάζοντες τὴν φοράν αὐτῆς καὶ τὴν ταχύτητα.

Σημείωσις. Τὸ δὲ σημεῖον τοῦτο πρέπει νὰ τὸ θεωρήσωμεν ἕλαττου καὶ ἀκρωστῶν μέρους τοῦ τόπου (ΟΒ, Σημ.). διότι ἤθελεν εἶσθαι ἀντίφασις, ἂν τὸ ἐν τόπῳ κινητὸν δὲν εἴη μέρος τόπου, ἀλλὰ μόνον γραμμῆς πέρασ ἢ ὄριον.

ΡΛΣ. Ἐνῶ τὸ κινητὸν μεταβάλλει τόπον, κινεῖται· ἐνῶ δὲ τὸν διακτρεῖ, ἤρεμεῖ· ἢ μὲν λοιπὸν κινήσεις εἶναι με-

ταβολή τόπου· ἢ δὲ ἡρεμία, μονὴ ἐπὶ τὸν αὐτὸν τόπον. Εἰ δὲ τὸ κινητὸν δὲν ἐκληφθῆ ὡς σημεῖον (ΡΑΕ'), ἀλλ' ὡς σῶμα (ΟΒ'), ἦγουν ὡς ἄθροισμα πολλῶν ὁμοῦ κινητῶν, ἔμπορεῖ ἢ κατὰ τόπον μεταβολὴ νὰ εἶναι ἢ τοῦ ὅλου ἢ τῶν μερῶν (ΛΖ'). εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν φαίνεται μὲν τὸ σῶμα ὅτι δὲν μεταβάλλει τόπον· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν μεταβάλλουσι ἐκ διαδοχῆς τὰ μέρη του, τὸν μεταβάλλει ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ ὅλον αὐτὸ, ἐνῶ λαμβάνει ἄλλην καὶ ἄλλην σχέσιν πρὸς τὰ μέρη τοῦ τόπου. Ἐμποροῦμεν λοιπὸν νὰ εἰπώμεν ἀκριβέστερα, ὅτι ἢ μὲν κίνησις εἶναι μεταβολὴ τῆς τοπικῆς σχέσεως τῶν μερῶν τοῦ κινουμένου· ἢ δὲ ἡρεμία, μονὴ κατὰ τὴν αὐτὴν τοπικὴν σχέσιν.

ΡΑΖ'. Πᾶσα κίνησις συμβαίνει ἐν τόπῳ, καὶ ἐν χρόνῳ δι' αὐτὸ τοῦτο, διότι εἶναι τόπου μεταβολὴ (ΛΖ'). Εἶναι λοιπὸν ἀδύνατον νὰ γείνη κίνησις, ἐὰν δὲν δοθῶσι τόπος καὶ χρόνος. Διὰ τοῦτο τὸ κινούμενον πρέπει νὰ ἔχη σχέσιν πρὸς μέρος τινα τοῦ τόπου, ἦγουν πρέπει νὰ ἔχη διωρισμένῳ φορᾶν. Πρέπει δὲ καὶ ὁ τόπος, τὸν ὁποῖον περιπατεῖ τὸ κινούμενον, νὰ ἔχη σχέσιν εἰς τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον περιπατεῖται· ὁ τόπος οὗτος, ἦγουν εἰς πᾶσαν κίνησιν πρέπει τὸ κινητὸν νὰ ἔχη ταχύτητα τινά. Πρέπει λοιπὸν εἰς πᾶσαν κίνησιν νὰ ἐπιδιωρηθῶσι φορὰ καὶ ταχύτης, τὰ ὅποια ἔμποροῦν καὶ τὰ δύο ἢ νὰ μείνωσι καθ' ὅλην τὴν κίνησιν ἢ νὰ μεταβληθῶσι.

Σημειώσεις. Φορὰ καὶ ταχύτης προϋποτίθενται συνήθως διδομένα εἰς πᾶσαν κίνησιν ἐμπειρικῶς ἢ μαθηματικῶς θεωρουμένην· ἀλλ' ἡ φιλοσοφία δεικνύει μόνον ὅτι καὶ διὰ τί εἶναι ἀναγκαῖα πάσης κινήσεως προσόντα φορὰ καὶ ταχύτης. Ἐδῶ εὐρίσκουμεν καὶ τὸν λόγον τοῦ γνωστοῦ μαθηματικοῦ εἰς τὰ περὶ κινήσεως τύπου.

$$T = \frac{\Delta}{\chi}$$

Ὅστις τόπος ἄλλο δὲν σημαίνει, εἴμῃ ὅτι πρὸς εὐρισθῆναι τῆς ταχύτητος κινουμένων σωμάτων πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν Τίνα λόγον ἔχει τὸ διάστημα ἢ ὁ τόπος πρὸς τὸν χρόνον.

ΡΛΗ'. Ἡρεμία εἶναι σώματος μόνῃ κατὰ τὸν αὐτὸν τόπον εἰς χρόνον τινος διάστημα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ αἰετὸς ἢ ὕψὺ δὲν εἶναι χρόνου μέρος (OB), διὰ ταῦτο τὸ κινητὸν κινεῖται συνεχῶς καὶ ἀδιακόπως, εἰς εἰς πᾶν σημεῖον τῆς φθοᾶς μένῃ καθ' ἓν μόνον ἀκαρῆς· ἀλλ' εἰ μείνῃ πλέον παρὰ ἓν ἀκαρῆς, ἢ κινήσεις παύει, ἢ γοῦν τὸ πρὶν κινούμενον ἠρεμεῖ. Πᾶσα λοιπὸν κίνησις, καθ' ὅσον τοιαύτη, εἶναι συνεχῆς καὶ ἀδιάκοπος· κινήσεις δὲ διακεκομμένη ἄλλο τίποτε δὲν εἶναι, εἰ μὴ συνεχῆς τοῦ αὐτοῦ μεταβολῆ ἀπὸ κινήσεως εἰς ἠρεμίαν, καὶ ἀπὸ ἠρεμίας εἰς κίνησιν.

Σημειώσεις. Τὸ συνεχὲς τῆς κινήσεως παρίετα ἀναγκαίως ἀπὸ τὸ συνεχὲς τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ὅπου γίνετα ἢ κινήσις (Κ. ΡΛΖ'). Διότι εἰς σῶμα, πρότερον εἰς τὸ Α κείμενον ἐν ῥηθῇ ἔπειτα εἰς τὸ Β, πρέπει ἐξ ἀνάγκης μεταξὺ τῶν δύο τούτων τοπικῶν σημείων, καὶ τῶν δύο χρονικῶν στιγμῶν νὰ παρουσιάσῃ καὶ μίση· τις τόπος καὶ μίση· τις χρόνος, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐκινήθη τὸ σῶμα· πρέπει λοιπὸν τὸ κλητὸν κατὰ πᾶν χρονικὸν σημεῖον ἢ ὕψὺ νὰ εὐρίσκαται εἰς ἄλλο τοπικὸν τῆς φθοᾶς σημεῖον, ἢ γοῦν νὰ κινήται πάντοτε καὶ συνεχῶς· ἀλλ' εἰς διακοπῇ ἢ κινήσει, πρέπει τὸ πρὶν κλητὸν νὰ ἐληφθῆ εἰς τὸ μεταξὺ ὡς ἠρεμου· ἢ δὲ διακοπῇ αὕτη συμβαίνει ἢ κατὰ τινὰ διαλείμματα, καθὼς κινήτα ὁ ὠροδείκτης· ἢ, ὅταν ἢ κινήσει κατὰ μικρὸν ἐλαττωτα, ἔως οὗ γίνετα \equiv 0, καὶ πάλιν κατὰ μικρὸν ἀύξαντι, καθὼς συμβαίνει· εἰς τὰ ἀναρρίπτόμενα καὶ πάλιν καταπίπτοντα σώματα· διότι κατὰ τὸ τελευταῖον σημεῖον, ὅπου παύει μὲν ἢ ἀνοδοῦ, ἀρχετα δὲ ἢ καθοδοῦ, πρέπει τὸ σῶμα νὰ μείνῃ ἀκίνητον πλέον παρὰ μίαν χρονικὴν στιγμὴν, ἐπειδὴ ἐκ τῆς κατὰ μικρὸν ἐλαττωσεως τῆς κινήσεως τὸ κλητὸν πρέπει τελευταῖον νὰ καταστήσῃ εἰς τοιαύτην ταχύτητα, ἢ τις εἶναι μικροτέρα πάσης δεδομένης, καὶ διὰ τῆς ὁποίας δὲν δύναται πλέον νὰ μεταβάλῃ τὸν τόπον του, ἔως οὗ νὰ ἀποκτήσῃ εἰς τὰ ἐναντία μεγαλητέρα ταχύτητα, ἢ γοῦν πρέπει νὰ ἠρεμήσῃ, πλέον παρὰ ἓν ἀκαρῆς. Ἄλλ' εἰς τὸ σῶμα φέρετα μὲ τὸ αὐτὸ τάχει εἰς τὰ ἔμπροσθεν καὶ εἰς τὰ ἔπισθεν, καθὼς εἰς τὴν γραμμὴν Α ————— Β ἀπὸ τοῦ Α εἰς τὸ Β, καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ Β εἰς τὸ Α· τότε δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐληφθῆ ἔστως εἰς αὐθέτερον ἀπὸ τὰ δύο ἄκρα, ἀλλ' ὡς κατὰ συνέχειαν

κρούμενον, ἦγουν εἰς μίαν προχώρησιν καὶ μίαν ἐπιστοπόδησιν ἔμπορεῖ να ἐκληφθῆ ὡς διατρέξαν συνεχῶς δις τὸ αὐτὸ διάστημα, ἦγουν τὴν γραμμὴν ΑΓ, ἥτις εἶναι τῆς ΑΒ διπλῆ, Α _____ Β _____ Γ, καὶ οὕτως ἐφεξῆς.

ΡΛΘ'. Ἐπειδὴ ὁ τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον συναντᾶται ἡ ὕλη ὡς κινητὸν, ἔμπορεῖ νὰ νοηθῆ ἢ ἀπόλυτος ἢ σχετικὸς (ΑΒ'). διὰ τοῦτο ἦτε κίνησις καὶ ἡ ἡρεμία θεωροῦνται ἢ ἀπόλυτοι ἢ σχετικοί, ἀναφερόμενοι δηλαδὴ εἰς τὸν ἀπόλυτον ἢ τὸν σχετικὸν τόπον· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀπόλυτος τόπος, καθὸ τοιούτος, δὲν εἶναι τῆς πείρας ἀντικείμενον· διὰ τοῦτο οὔτε κίνησις οὔτε ἡρεμία ἔμποροῦν νὰ γίνωσιν ἀντιληπτά ὡς ἀπόλυτα· ἀλλὰ πᾶσα κίνησις καὶ ἡρεμία πᾶσα, αἱ ὁποῖαι μᾶς εἶναι διὰ πείρας γνωσταί, εἶναι σχετικοί. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν κίνησιν σώματος, κινουμένου ἐπάνω εἰς ἡρεμοῦ σχετικὸν τόπον κατὰ τὴν αὐτὴν πάντοτε φοράν, ὀυνάμεθα νὰ ἀντικαταστήσωμεν τὴν κίνησιν αὐτοῦ τοῦ σχετικοῦ τόπου κατὰ φοράν ἀντίθετον μὲ ταχύτητα ἴσην, ἐνῶ ἡρεμεῖ τὸ σῶμα. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐρμηνεύσωμεν πλατύτερα τὸ ρηθὲν διὰ τῆς ἐφεξῆς σημειώσεως,

Σ η μ ε ἰ ω σ ι ς. Ὁ ἀπόλυτος τόπος εἶναι ἀπέραντος καὶ συνεχῆς, τὸν ἐποιοῦ ὡς ἀρχικὸν εἶδος ἐξωτερικῆς ἀπάσις αἰσῶσεως ἐννοούμεν διὰ καθαρᾶς ἐνοίας, χωρὶς νὰ ὑπάρχη ἐκ τοῦ ἀντικείμενου· δὲν εἶναι λοιπὸν οὔτε ὕλικός, οὔτε κινητός. Πᾶν μέρος του εἶναι τόπος ἀπέλυτος, καὶ ἐπομένως ἀμετάβλητος καὶ ἀκίνητος. Μεταβολὴ τοῦ ἀπέλυτου τόπου, ἢ κίνησις εἰς ἀπόλυτον τόπον, καὶ ἐπομένως ἀπόλυτος κίνησις εἶναι πρᾶγμα ἀπαράτηρτον καὶ ἄγνωστον· ὡσαύτως καὶ ἀπέλυτος ἡρεμία, ἢ μονὴ εἰς ἀπέλυτον τόπον. Ἐὰν λοιπὸν βλέπωμεν σῶμα ἡρεμοῦν ἢ κρούμενον, δὲν τὰ ἀναφέρομεν εἰς τὸν ἀπέλυτον τόπον· διότι ἔπρεπε νὰ θεωρήσωμεν καθ' ἑαυτὸ τὸ σῶμα, ἦγουν ἐξηρημεῖον πάσης σχέσεως πρὸς ἄλλα σώματα ἐν τόπῳ κείμενα καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτούς, δεῖ νὰ κρούωμεν, ἐὰν μένη εἰς τὸν ἀπόλυτον τόπον, ἢ τὸν μεταβάλλῃ· ἢ δὲ κίσει αὕτη εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον· πᾶσα λοιπὸν κίνησις καὶ ἡρεμία πῶσα ἀναφέρονται εἰς τὸν σχετικὸν τόπον, καὶ ἐκ τοῦ ἀκλόουθου εἶναι καὶ αὐτὰ σχετικὰ. Εἶναι δηλονότι ὁ σχετικὸς τόπος, ὅπου παρατηροῦμεν τὰ κρούμενα σώματα. Εἶναι ὁ διὰ ὕλικῶν καὶ κινητῶν εἰς αὐτὸν ἐπι-

σκειμένων, καὶ ἀπ' ἄλληλα χωριζομένων σωμάτων ἀσάφης γινόμενος τέπος καὶ περιοριστός, τοῦ ὁποίου τὰ ὅρια πλατύνει πάντοτε ἡ φωνητικότητα διὰ τὸ ἀπέραστον τοῦ ἀόρατος ἐκκευμένου ἀπολύτου τέπου, τοῦ ὁποίου εἶναι καὶ αὐτὸς μέρος. Ὁ σχετικὸς λοιπὸν τέπος ἐμπορεῖ καὶ αὐτὸς νὰ ἐνομασθῇ ἐμπειρικὸς καὶ ὑλικὸς καὶ κινήτης. Ἐὰν λοιπὸν βλέπωμεν σῶμα κινούμενον, κυρίως ἄλλο τέποτε εἶναι βλέπομεν, εἰ μὴ ὅτι μεταβάλλει τὴν ἐξωτερικὴν του σχέσιν πρὸς ἄλλα πράγματα κείμενα εἰς σχετικὸν τέπον· οὕτω, φερόμεν, καρβίου ἀποπλέουτος ἀπὸ τὸν λιμένα βλέπομεν τὴν μεταβολὴν τῆς πρὸς τὸν ἀγκυλῶν, πρὸς τοὺς παρακειμένους οἴκους, τὰ παριστάμενα καρβία κτλ. τοπικῆς σχέσεώς του. Διὰ ταῦτα δὲ δυνάμεθα καὶ νὰ ἐνοήσωμεν ὅτι κινεῖται μὲν ὁ σχετικὸς τέπος κατ' ἀντίθετον φοράν, ἡρεμῶσι δὲ τὰ ἐν αὐτῷ σώματα, ἐνῶ ὁ τέπος, ὡς ἀπολύτος θεωρούμενος, εἶναι πάντη ἀκίνητος· οὕτω, φερόμεν, βλέποντες σῶμα κινούμενον ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἐμποροῦμεν νὰ ἐλάβωμεν ὅτι ἡρεμεῖ μὲν τὸ σῶμα, κινεῖται δὲ ἡ τράπεζα κατὰ φοράν ἀντίθετον· ἢ, ὅταν βλέπωμεν σῶμα νὰ κινῆται εἰς οἴκημα ἀφ' ἐνὸς τοῖχου εἰς ἄλλον, ἐμπεροῦμεν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ μὲν σῶμα ἡρεμεῖ, ὅλον δὲ τὸ οἶκημα κινεῖται κατὰ φοράν ἀντίθετον· ἢ κινήσις, ἢ γὰρ ἡ μεταβαλλομένη τοῦ σώματος πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς τραπέζης ἢ πρὸς τοὺς τοίχους τοῦ οἴκηματος σχέσις, φαίνεται καὶ κατὰ τὰς δύο ὑποθέσεις ἢ αὐτῇ. Πᾶς λοιπὸν ἐκκευμένος σῶματος τέπος εἶναι σχετικὸς τέπος, καὶ πᾶς τοιοῦτος τέπος ἐμπορεῖ νὰ ἐληφθῇ ὡς περιεχόμενος εἰς ἄλλον μεγαλύτερον· καὶ οἱ δύο εἰς ὡς πρὸς τὴν κίνησιν ἐμποροῦν νὰ ἀναφραθῶσιν εἰς ἀλλήλους οὕτως, ὥστε ἢ ὁ μεγαλύτερος νὰ κινῆται ἡρεμῶντος τοῦ μικροτέρου· ἢ οὕτως, ἡρεμῶντος ἐκείνου.

PM'. Ἡ κίνησις ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἢ ὡς πάντοτε διατηρούσα ἢ ὡς πάντοτε μεταβάλλουσα τὴν φοράν· καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐνομαζέται εὐθύγραμμος· ἡ δὲ δευτέρα, καμπυλόγραμμος.

PMA'. Ἐμπορεῖ δὲ νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς ἡ διατηρούσα πάντοτε τὴν αὐτὴν ταχύτητα, ὥστε τὸ κινούμενον εἰς ἴσους χρόνους νὰ διατρέχῃ ἴσα διαστήματα, ἢ ὡς μεταβάλλουσα αὐτὴν, ὥστε τὸ κινούμενον εἰς ἴσους χρόνους νὰ διατρέχῃ ἄνισα διαστήματα· ἐκείνη μὲν λέγεται κίνησις ὁμαλή· αὕτη δὲ, ἀνώμαλος. Εἰς τὴν ἀνώμαλον κίνησιν ἐμπορεῖ ἢ τα-

χύτης νὰ θεωρηθῆ ἢ ὡς αὐξουσα ἢ ὡς μειουμένη· εἰ μὲν τὸ πρῶτον, ἡ κίνησις λέγεται ταχυνομένη· εἰ δὲ τὸ δεύτερον, βραδυνομένη. Ἐὰν δὲ ἦτε ταχυνομένη καὶ ἡ βραδυνομένη κινήσεις ὑποτάσσωνται εἰς σταθερότινα κανόνα, καθὼς εἰς τὴν ἀνοδὸν καὶ κάθοδον τῶν σωμάτων, ὀνομάζεται ὁμαλῶς ταχυνομένη, ἢ ὁμαλῶς βραδυνομένη· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, εἰς μὲν τὴν κάθοδον τῶν σωμάτων ἡ ταχύτης αὐξεῖ κατὰ τοὺς περιττοὺς ἀριθμοὺς 1, 3, 5, 7, 9, 11 κτ· εἰς δὲ τὴν ἀνοδὸν ἐλαττοῦται κατὰ τοὺς αὐτοὺς.

PMB. Ἐμπορεῖ δὲ νὰ θεωρηθῆ εἰς τὴν κίνησιν καὶ ὅτε ἡ κινεῖται τὸ κινητὸν περὶ τὸν ἑαυτοῦ ἄξονα, ἢ ἐκτὸς τοῦ ἄξονος· τὸ πρῶτον λέγεται ὅτι περιστρέφεται· τὸ δεύτερον, ὅτι προχωρεῖ· ἀλλ' εἰς τὸν δεύτερον τῆς κινήσεως τρόπον ἔμπορεῖ τὸ κινητὸν νὰ θεωρηθῆ ἢ ὡς πάντοτε ἐπιλαμβάνον μεγαλύτερον τόπον, ἢ ὡς περιοριζόμενον ἐν δεδομένῳ τόπῳ· εἰς τὸ πρῶτον ἡ κίνησις εἶναι μηκυνομένη· εἰς τὸ δεύτερον, ἐπανακάμπτουσα· εἰς τοῦτο πάλιν τὸ δεύτερον ἡ ἐπανακάμπτει ἡ κίνησις κυκλικῶς, ἢ κατ' ἀναλικυήσεις ἢ ὀονήσεις.

PMΓ. Ἐμπορεῖ τελευταίου ἡ κίνησις νὰ θεωρηθῆ ἢ ὡς μία, ἢ ὡς ἄθροισμα πλειοτέρων, αἱ ὅποια φαίνονται μία· κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ὀνομάζεται ἀπλῆ· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον, σύνθετος· καὶ ἡ μὲν ἀπλῆ ἔχει πάντοτε τὴν αὐτὴν φοράν, καὶ ἐπομένως εἶναι εὐθύγραμμος· ἡ δὲ σύνθετος ἔμπορεῖ νὰ ἔχη ἢ τὴν αὐτὴν φοράν, ὡς ἡ διαγώνιος ἡ γραφομένη ὑπὸ δύο γωνίαν περιεχουσῶν καὶ ὁμαλῶς κινουμένων ἢ διαφόρους, ὡς ἡ ὑπὸ δύο μεταβαλλουσῶν πάντοτε τὴν ταχύτητα, ὡς γίνεσθαι κατάδηλον εἰς τὰ Μηχανικά· ἐπομένως δύναται ἡ σύνθετος νὰ εἶναι ἢ εὐθύγραμμος ἢ καμπολύγραμμος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Περὶ τοῦ ποιητικοῦ τῆς κινήσεως, ἢ περὶ Δυναμέων ἀπωστικῆς καὶ ἐφελκυστικῆς, καὶ τοῦ ἀδιαχωρήτου τῆς ὕλης, καὶ περὶ βαρύτητος.

ΡΜΔ΄.

Επειδὴ εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον πᾶσα μεταβολὴ ἔχει τὴν αἰτίαν, ἐκ τῆς ὁποίας παράγεται (ΡΔ΄, ΡΕ΄, β΄.), πρέπει ἐξ ἀπαντος νὰ ὑπάρχη καὶ τῆς κινήσεως αἰτία· ὀνομάζεται αὕτη γενικώτερον κινητικὴ δύναμις (ΠΒ΄), ἥτις εἶναι ἡ καθόλου ἀρχή, ἐκ τῆς ὁποίας ἡ ὕλη γίνεται τὸ ἐντόπιον κινητόν.

ΡΜΕ΄. Διὰ κινήσεως ἐμπορεῖ μέρος τῆς ὕλης ν’ ἀπομακρυνθῆ ἀπ’ ἄλλο. Εἰ μὲν λοιπὸν ἡ κινητικὴ δύναμις θεωρεῖται αἰτία ἀποστάσεως τῆς ὕλης ἀπ’ ἄλλην, ὀνομάζεται ἀπωστικὴ· εἰ δὲ, πλησιάσεως τῆς ὕλης εἰς ἄλλην, ἐλκυστικὴ· καὶ διὰ μὲν ἐκείνης ἐμπορεῖ ἡ ὕλη νὰ ἐκτείνεται εἰς τὸν τόπον· διὰ δὲ ταύτης, νὰ συστέλλεται καὶ νὰ συνεχεται· διὰ τοῦτο ἡ μὲν πρώτη ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ ἐκτατικὴ· ἡ δὲ δευτέρα, συστατικὴ καὶ συνεκτικὴ· ὀνομάζομεν λοιπὸν ἐνταῦθα ἀδιαφόρως τὴν μὲν ἀπωστικὴν καὶ ἐκτατικὴν, τὴν δὲ ἐφελκυστικὴν καὶ συστατικὴν καὶ συνεκτικὴν.

ΡΜΖ΄. Ἡ ὕλη, ὡς ἐν τόπῳ κινητόν, δὲν ἐπέχει μόνον τὸν τόπον, ἀλλὰ καὶ τὸν γεμίζει, ἢ γουὸν ὅπου εὐρίσκεται αὐτῇ, ἐκεῖ δὲν ἀφίνει ἄλλην ὕλην νὰ ἐμβῆ· ὀνομάζεται δὲ τοῦτο τὸ ἀδιαχώρητον τῆς ὕλης. Τόπος δὲ, εἰς τὸν ὁποῖον ὑποτίθεται ὅτι δὲν εὐρίσκεται ὕλη ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ κενόν

(ΛΓ'), μ' ὅλου ὅτι δὲν ὑπάρχει τι τοιοῦτον εἰς τὸν κόσμον
 =(ΡΘ', ΡΙ').

Σημείωσις. Ἐπίχειν ἢ ἐπιλαμβάνειν τόπον, καὶ γε-
 μίζειν τόπον δὲν εἶναι τὸ αὐτό. Μαθηματικὸν σῶμα, σφαῖρα, φέρ'
 εἰπίων, ἢ κύβος, καθὼς κατασκευάζονται εἰς τὴν Στερωμετρίαν, ἐπίχει
 μὲν τόπον, ἐπειδὴ ἐνοεῖται ἐπιτεταμένον κατὰ τὰς τρεῖς τοῦ τόπου δια-
 στασεις· ἀλλὰ δὲν γεμίζει τὸν τόπον, ἐπειδὴ ἐντὸς τοῦ τόπου τῆς μα-
 θηματικῆς σφαίρας ἢ τοῦ μαθηματικοῦ κύβου ἐμπορεῖ νὰ ἐντεθῇ καὶ
 ἄλλο τοιοῦτον σῶμα, ἐνῶ καὶ τὰ δύο δὲν εἶναι τι πραγματικῶν ἐν τό-
 πῳ. Φυσικὸν δὲ τι σῶμα, φέρ' εἰπίων, ξυλινη σφαῖρα ἢ κύβος, δὲν ἐπι-
 λαμβάνει μόνον, ἀλλὰ καὶ γεμίζει τόπον, ἐπειδὴ εἰς τὸν τόπον φυσικῆς
 σφαιρας ἢ φυσικοῦ κύβου δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἐμβῇ ἄλλο, ὥστε τὰ δύο νὰ
 ἐπέχωσιν ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν τόπον· καὶ τοῦτο εἶναι τῆς ὕλης τὸ ἀδια-
 χώρητον· ἀλλὰ πόθεν προέρχεται ἡ ἰδιότης αὕτη;

PMZ'. Τὸ ἀδιαχώρητον τῆς ὕλης δὲν ἐρμηνεύεται κατ'
 ἄλλον τρόπον, εἰμὴ ἐξ ἀντιστάσεως, τὴν ὁποίαν μέρος τῆς
 ὕλης ὡς κινητὸν ἐν τόπῳ ἐπευεργεῖ εἰς πᾶν μέρος ἄλλο αὐτῆς
 ὡς κινητὸν ἐν τόπῳ κ' ἐκεῖνο, ὅταν τὸ ἐν προσπαθῇ νὰ ἐμβῇ
 εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, τὸν ὁποῖον ἐπρόλαβε νὰ πιάσῃ τὸ ἄλλο·
 διότι χωρὶς ταύτης τῆς ἀντιστάσεως δὲν κατανοεῖται Διὰ τί
 πᾶν μέρος τῆς ὕλης δὲν ἐμβαίνει εἰς τὸν τόπον ἄλλου, ὥστε
 καὶ τὰ δύο νὰ ἐπέχωσιν ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν τόπον· ἀλλὰ
 Πόθεν αὕτη ἡ ἀντίστασις;

PMH'. Ἐπειδὴ τὴν ἀντίστασιν ταύτην δὲν ἐννοοῦμεν ὡς
 ἄλλο τι, εἰμὴ ὡς κίνησιν ἐναντίαν τῆς κινήσεως, μὲ τὴν ὁποίαν
 ὕλη τις προσπαθεῖ νὰ ἐμβῇ εἰς μέρος τοῦ τόπου προεπιληφθέν
 ἢ ὅν ἀπὸ ὕλην ἄλλην· καὶ ἐπειδὴ ἡ μία ὕλη διὰ τῆς κι-
 νήσεως ταύτης ἀποδιώκει τὴν ἄλλην, καὶ δὲν τὴν ἀφίνει νὰ
 ὑπάρχῃ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον· διὰ τοῦτο πρέπει εἰς τὴν ὕλην,
 καθὸ γεμίζουσαν τόπον, ν' ἀποδώσωμεν ἀπωστικὴν τινα
 δύναμιν (PME').

PMO'. Ἡ ἀπωστικὴ δύναμις ὑπάρχει εἰς τὴν ὕλην

ἀρχικὴ ἢ οὐσιώδης, καὶ ἐπομένως καὶ γενεικὴ, ὥστε χωρὶς αὐτῆς ἡ ὕλη δὲν δύναται νὰ ὑπάρχη δι' ἡμᾶς τοὺς ταύτην ἐποπτεύοντας καὶ νοοῦντας (PZ', β'). διότι, εἰάν ὑποτεθῆ, ὅτι εἰς τὴν ὕλην δὲν ὑπάρχει ἀπωστικὴ δύναμις, ἠδύνατο μέρος τι τῆς ὕλης νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸν τόπον ἄλλου, καὶ νὰ ὑπάρχωσιν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ· ἐπειδὴ δὲ ὅλα τὰ σώματα ὡς μέρη τῆς ὕλης εἶναι κινητὰ, ἠδύνατο ὅλα κατὰ μικρὸν νὰ συμπερικλεισθῶσιν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ οὕτως, ὥστε ν' ἀποτελῶσιν ἓν σῶμα· ἀλλ' ἐπειδὴ, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν, καὶ τὰ μέρη τούτου τοῦ σώματος δὲν ἔχουσιν ἀπωστικὴν δύναμιν, ἠδύνατο, καθὼς κινητὰ, νὰ συναχθῶσιν οὕτως, ὥστε νὰ γίνωσιν ἓν μέρος· ἐφ' ὅσον ὁμως ἡ οὕτω συναχθεῖσα ὕλη ἔχει τὴν ἐλαχίστην ἔκτασιν, ἔπρεπε πάλιν ἡ συναγωγὴ καὶ ἡ συνεισχώρησις νὰ προάγεται, ἕως οὗ ἡ ὕλη νὰ χάσῃ πᾶσαν ἔκτασιν, καὶ νὰ συμπέσῃ εἰς ἓν μόνον σημεῖον· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ σημεῖον δὲν εἶναι μέρος τόπου (OB'), ἡ ὕλη οὐτ' ἀντιληπτὴ οὐτε νοητὴ ἠθέλεν εἶσθαι, εἰάν δὲν εἶχεν ἀπωστικὴν δύναμιν. Ἀναγκαῖα λοιπὸν καὶ οὐσιώδης εἶναι εἰς πᾶσαν ὕλην ἡ ἀπωστικὴ δύναμις, διὰ τῆς ὁποίας γεμίζει τὸν τόπον της καὶ εἶναι ἀδιαχώρητος.

PN'. Ἡ ἀπωστικὴ τῆς ὕλης δύναμις πρέπει νὰ ἔχη διωρισμένον τινα βαθμὸν, τοῦ ὁποίου ἐμπορεῖ νὰ γείνη μικροτέρα καὶ μεγαλητέρα ἐπ' ἄπειρον (PF').

Σημείωσις. Πᾶσα δύναμις ἐμπροσθεῖ ἀντακμύνον, ἐπιτεταμένον μέγεθος οὖσα, πρέπει νὰ ἔχη βαθμὸν τινα ἐνεργείας· ἄρα καὶ ἡ ἐκτατικὴ τῆς ὕλης δύναμις· ἠδύνατο λοιπὸν ὁ ἀπολύτως ὑπατος βαθμὸς τῆς ἐνεργείας της νὰ ἐμφλοχωρῆ, ὅταν ἡ ἐκτατικὴ δύναμις ἐκσεῖτο μετ' ὅσῳν μεγάλῃ ταχύτητι, ὥστε εἰς πεπερασμένον καὶ βραχύτατον χρόνον νὰ διατρέχῃ ἡ ὕλη τόπον ἀπέραστον· τὸ ἐπίκεινται εἶναι ἀδύνατον· διότι εἰς κῆνεν πεπερασμένον χρόνον εἴτε μέγαν εἴτε μικρὸν δὲν ἐμπορεῖ νὰ διατρεχθῆ τόπος ἀπέραστος. Ὁ δὲ ἀπολύτως κατωτάτος τῆς ἐνε-

γίαιας της βαθμὸς ἰδύνατο νὰ ἐμφιλοχωρῆ, εἰάν ἡ ἐκτατικὴ δύναμις ἐκ-
 νείτο μὲ τόσον μεγάλῃν βραδύτητα, ὥστε εἰς πεπερασμένον, ὅσον αὐ-
 τὸν ὑποθέσῃς μέγαν, χρόνον νὰ μὴ διατρέχῃ ἡ ὕλη οὐδὲ βραχύτατον
 τόπον μέρος· τὸ ὅποιον καὶ τοῦτο ἐπίσης εἶναι ἀδύνατον· διότι ἔπριπε
 νὰ παύσῃ πάσα κίνησις, οὐδὲ νὰ λεγιζέται κωυμένη ἡ ἀπωστικὴ δύνα-
 μις. Πρέπει λοιπὸν ἡ ἐνέργεια τῆς ἐκτατικῆς δυνάμεως νὰ εἶναι βαθμοῦ-
 τως οὔτε ὑπάτου οὔτε κατωτάτου ἀπολύτως, ἀλλὰ κυμένου κατὰ
 διαφόρους παραλλαγὰς μεταξὺ τῶν δύο τούτων ὁρίων.

ΡΝΑ΄. Ἐπειδὴ ὑπὲρ πᾶσαν δεδομένην ἐκτατικὴν δύνα-
 μιν ἐμπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ ἄλλη τις μεγαλητέρα· αὕτη δὲ δύνα-
 ται νὰ εἶναι ἐκείνης κατὰ κίνησιν ἀντίθετος, διὰ τῆς ὁποίας
 νὰ συμπιέζεται καὶ νὰ συστέλλεται ἐκείνη εἰς διάστημα στενω-
 τερον· διὰ τοῦτο κατὰ πάσης τόπου τινα πληρούσης ὕλης ἐμ-
 πορεῖ νὰ δοθῇ συσταλτικὴ τις δύναμις, διὰ τῆς ὁποίας ἐκείνη
 νὰ συναχθῇ εἰς στενωτέρον τόπον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκτατικὴ τῆς
 ὕλης δύναμις ἐμφωλεύει εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς ὕλης, καὶ ἐνεργ-
 γεῖ ἀπ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ἐξ αὐτῆς πληρουμένου τόπου κατὰ
 παντοίας φοράς· ἀναγκαίως γίνεται ἰσχυρωτέρα, ὅταν ἡ ὕλη
 συστέλλεται εἰς στενωτέρον τόπον. Διὰ τοῦτο τὴν ὕλην δὲν
 δύναται νὰ διαχωρήσῃ ὕλη ἄλλη διὰ μόνης κινήσεως· διότι,
 ἐπειδὴ ἡ ἐκτατικὴ δύναμις, ὡς οὐσιώδης, δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἀ-
 φανισθῇ, καὶ ἐπομένως οὐδ' ἡ ἔκτασις τῆς ὕλης νὰ παύσῃ
 ἔλοκληρως· διὰ τοῦτο βλέπομεν φανερώς, ὅτι ἡ ὕλη δὲ ὅποι-
 ασδὴποτε συθλιπτικῆς δυνάμεως τίποτ' ἄλλο δὲν ἐμπορεῖ νὰ
 πάθῃ, εἰμὴ νὰ περικλεισθῇ εἰς μικρότατον τόπον· ἀλλὰ τότε
 ἀνάγκη εἶναι νὰ ἐπιταθῇ καθ' ὑπερβολὴν ἡ ἐκτατικὴ δύναμις
 καὶ νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν συσταλτικὴν. Εἶναι λοιπὸν ἡ ὕλη ἀ-
 διαχώρητος διὰ τὴν οὐσιώδη καὶ ἀρχικὴν αὐτῆς ἐκτατικὴν
 δύναμιν.

Σημειώσεις. Τὸ ἀδιαχώρητον τῆς ὕλης ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ
 ἢ ὡς ἀπελυτον· ἢ ὡς σχετικόν. Τὸ μὲν πρῶτον προῦποθέτει, ὅτι ἡ ὕ-
 λη αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἀδιαχώρητος, καὶ δὲν ἐπιδέχεται καμμίαν

συνθλιψω, εἰ μὴ ὅταν μένιν συγχωρεῖται οἱ πέροι της· εἰς δὲ τὸ δευ-
 τερόν θεωροῦμεν αἰτίαν τῆν ἀντίστασιν. Τὸ ἀπελύτως ἀδιαχώρητον εἶ-
 ναι βίβαια χρυφιώτερα ἰδιότης ἢ ποιότης ἀθηλος. ἦγον
 τῆς ὁποίας δὲν ἔμπορεῖ ν' ἀποδοθῆ περατέρω λόγος κανείς· διότι, ἂν
 ζητηθῆ· Διατι σῶμα δὲν διαχωρεῖ διὰ σώματος, θελεῖ γένειν λῦσις. Διότι
 ἢ ὕλη εἶναι ἀπολύτως ἀδιαχώρητος, ταυτὸν εἶπεν, Διότι σῶμα δὲν δια-
 χωρεῖ διὰ σώματος. Ἄλλὰ τὸ σχετικὸν ἐπιστηρίζεται εἰς φυσικὸν λόγον.
 ἦγον εἰς δύναμιν τοῦ, διὰ τῆς ὁποίας ἢ ὕλη ἐκτεωρομένη γεμίζει τὸν
 τόπον της· ἀλλ' εἰάν και ἢ δύναμις αὐτὴ ὡς πρώτη και οὐσιώδης δὲν
 ἐξηγεται ἀπ' ἄλλου, και ἐπομένως και αὐτὴ εἶναι ἀσπλος ποιότης. μᾶς
 εἶπει ὅμως εἰδιαν ἐνεργούσης αἰτίας, και τῶν νόμων της, κατὰ τοὺς ὁ-
 ποιους ἔμπορεῖ νὰ ἐξετασθῆ ἢ ἀντίστασις εἰς τὸν πλήρη τόπον ὡς
 πρὸς τὸν φασμέντης, καὶ ἐνέργεια τῆς αἰτίας ἐκείνης· και ἐπομένως
 τὸ σχετικὸν ἀδιαχώρητον τῆς ὕλης ἔμπορεῖ νὰ γένη φυσιολογικὸν μά-
 θημα. Κατὰ τὴν διάκρισιν ταύτην τοῦ ἀδιαχωρήτου ἔμπορεῖ νὰ θεωρη-
 θῆ ἢ ὕλη ἀδιαχώρητος ἢ μαθηματικῶς ἢ δυναμικῶς· οἷοτι εἰ
 μὲν ἦτο ἀπελύτως ἀδιαχώρητος ἢ ὕλη, ἔπρεπε κατὰ τὰ μαθηματικὰ
 σώματα νὰ γεμίζῃ ἀπολύτως τὸν τόπον· εἰ δ' εἶναι σχετικῶς, τὸν γε-
 μίζει διὰ τῆς δυνάμεως της.

Σημειώσεις Β'. Εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀπεδείχθη, ὅτι
 σῶμα διὰ σώματος μηχανικῶς μὲν δὲν διαχωρεῖ, διαχωρεῖ δὲ δυναμικῶς·
 ἦγον ἐστρεψίδεις ὕλαι ἀναμγύονται οὕτως, ὥστε εἰς καθὲν τοῦ ὅλου
 μέρους εὐρισκονται μέρη και τῆς μᾶς και τῆς ἄλλης ὕλης, και παντα-
 χου ἀναλόγως· καθὲν μέρος τῆς μᾶς περιέχει μέρος τῆς ἄλλης οὕτως,
 ὥστε δὲν συνόπτεται ἐκτὸς ἀλλήλων, ἀλλ' ἐνοῦνται δι' ἀλλήλων και
 συνέχονται εἰς τὸν αὐτὸν τόπον· ἢ ἐκείνη αὐτὴ ὀνομάζεται Χημικὴ
 σύνθεσις· τὸ δὲ ἐκ ὅω, φέρ' εἶπεν, σωμάτων συνθετον σῶμα εἶναι
 οὐδέτερον, ἦγον ὅτι μὲ τὸ ἔν, οὔτε μὲ τὸ ἄλλο ταυτίζεται.

ΠΝΒ'. Ὑλη, ἣτις εἶναι καθ' ἑαυτὴν κινητὴ, ὀνομάζεται
 ὕλικὴ οὐσία· εἰάν δὲ μέρος αὐτῆς κινηθῆ οὕτως, ὥστε
 παύει νὰ εἶναι μέρος της, τὸ μέρος ἐκεῖνο χωρίζεται ἢ
 τέμνεται· ἢ δὲ τμησις τῆς ὕλης ὀνομάζεται Φυσικὴ
 διαιρέσις, ἣτις ἔμπορεῖ νὰ γένη εἰς μέρη και μερῶν μέρη,
 τὰ ὁποία κ' ἐκεῖνα εἶναι ὕλικαι οὐσίαι· διότι ἢ ἐκτατικὴ δύ-
 ναμις προσδιόζει εἰς ὅλα τὰ τῆς ὕλης μέρη, τὰ ὁποία ἐ-
 πέχουν τόπον τινα (ΡΜΘ'), και πᾶν μέρος τόπου γεμάτου

μέ ὕλην εἶναι κινητὸν, καὶ ἐπομένως διααιρετὸν εἰς μέρη. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μαθηματικὴ τοῦ τόπου διαίρεσις χωρεῖ ἐπ' ἄπειρον· ἄρα καὶ ἡ φυσικὴ διαίρεσις τῆς τὸν τόπον πληρούσης ὕλης δύναται νὰ προβαίῃ ἐπ' ἄπειρον, εἴαν καὶ δὲν ἀποδείχνηται, ὅτι μέρος τι ὑλικῆς οὐσίας συγκροτεῖται ἐκ μερῶν ἀπειραρίθμων.

ΡΝΓ'. Διότι, εἴαν εἴπῃς, ὅτι ὕλη τις, φέρει εἰπεῖν ἢ τραπίζα αὕτη, συνίσταται ἐξ ἀπειραρίθμων μερῶν, περιπίπτεις εἰς ἀντίφασιν· ἐπειδὴ πρῶγμα πεπερασμένον μὲ ἄπειρα μέρη θέλει νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ αὐτὸ εἶναι καὶ πεπερασμένον καὶ ἄπειρον. Λέγοντες λοιπὸν, ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ἐπ' ἄπειρον διααιρετὴ ἐννοοῦμεν ὅτι ποτὲ δὲν θυνάμεθα ἡμῖς νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ τέλος τῆς διαίρεσεως· ἡ δὲ διαίρεσις αὕτη εἶναι κατ' ἐπίνοιαν· διότι πραγματικῶς παρατηροῦμεν μέρη πεπερασμένα, τὰ ὅποια δύναται πάντοτε νὰ πληθυνθῶσι. Συμπεραίνεται δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι μόρια ἀμέριστα ἢ ἀπλᾶ τῆς ὕλης μέρη δὲν ἐμποροῦμεν νὰ συναυτήσωμεν ποῦποτε· καὶ ὅτι οὔτε ἀντίληψις, οὔτε συλλογισμὸς ἐκ τῶν ἀντιληπτῶν δύναται νὰ μᾶς δικαιώσῃ νὰ ἀποδεχθῶμεν ἀτόμους οὐσίας ἢ μονάδας ὡς στοιχεῖα τῶν σωμάτων.

Σημείωσις. Ἐάν εἴπῃς, ὅτι τὰ μέρη εἶναι ἀπειροστὰ, καὶ ἐξ ἀπειρῶν ἀπειροστῶν συνίσταται τὸ πεπερασμένον· οἶον $\frac{1}{\infty} \times \infty = \frac{\infty}{\infty} = 1$ · ἀλλὰ τοιαῦτα ἀπειροστὰ διὰ τὴν αἰσθητὴν εἶναι μηδὲν, καὶ ἐπομένως ἄγνωστα, καθὼς σώματα (PB).

ΡΝΔ'. Ἐπειδὴ διὰ τῆς ἀπωστικῆς ἢ ἐκτατικῆς θυνάμειως τὰ μέρη τῆς ὕλης ἐκδιώκονται ἀπ' ἀλλήλων· καὶ ἡ θυνάμεις αὕτη οὐτ' ἀπὸ τοῦ τόπου δύναται νὰ περιορισθῇ, οὔτε αὐτὴ ἑαυτὴν νὰ περιορίσῃ· διὰ τοῦτο, εἴαν δὲν ὑποτεθῇ ἑαυτὴ τίς θυνάμεις, ἡ ὕλη δὲν ἤθελε μείνειν ἐντὸς τῶν ὁρίωντης,

ἀλλ' ἤθελεν ἀραιωθῆναι καὶ διασκεδάσθην εἰς τὸ ἄπειρον· δύναμις λοιπὸν κενητικὴ ἐναντιὰ τῆς ἀπωστικῆς κάμνει τὰ μέρη τῆς ὕλης νὰ πλησιάζωσιν εἰς ἄλληλα· αὕτη δὲ ἡ δύναμις ὀνομάζεται ἐλκυστικὴ (PME'). Καὶ αἱ δύο δυνάμεις εἶναι ἀρχικαὶ καὶ οὐσιώδεις εἰς τὴν ὕλην, ἐπειδὴ οὔτε διὰ μόνης τῆς ἐλκυστικῆς, οὔτε διὰ μόνης τῆς ἀπωστικῆς, οὔτε καὶ χωρὶς τῶν δύο ἐμπροεὶ νὰ ὑπάρξῃ ὕλη, πληροῦσα τὸν τόπον, ἥγουν ἐποπτή καὶ νοπή.

PNE'. Ἡ ἀπωστικὴ δύναμις τῆς ὕλης δὲν δύναται νὰ περιορίσῃ ἑαυτὴν, ἐπειδὴ ἴδιον αὐτῆς εἶναι νὰ ἐκτείνῃ καὶ ὄχι νὰ περιορίξῃ τὴν ὕλην· ἡ ἀπωστικὴ δύναμις ἄλλης ὕλης A δὲν δύναται νὰ περιορίσῃ τὴν ἀπωστικὴν δύναμιν ὕλης τῆς B· διότι οὕτω προῦποτιθεται ἡ πρώτη ὡς ὑπάρχουσα, τῆς ὁποίας τὴν ὑπαρξίν ζητοῦμεν νὰ μάθωμεν. Διὰ τίνων μέσων γίνεται· ἀναγκαῖον λοιπὸν εἶναι νὰ τεθῇ ἄλλη κενητικὴ δύναμις προκαταρκτικῶς εἰς τὰ σώματα ἐνυπάρχουσα, τῆς ὁποίας ἡ κίνησις ἀντίκειται εἰς τὴν φοράν τῆς ἀπωστικῆς.

PNC'. Ἐάν ἦτο μόνη ἡ ἐλκυστικὴ ἢ συνεκτικὴ δύναμις εἰς τὴν ὕλην, ἀνάγκη ἦτο νὰ πλησιάζωσιν εἰς ἄλληλα τὰ μέρη τῆς τῆσον, ἕως οὗ νὰ συμπέσωσι καθ' ἓν σημεῖον· καὶ καθὼς διὰ μόνης τῆς ἀπωστικῆς διασκεδάζετο ἡ ὕλη (PND'), οὕτω διὰ μόνης τῆς συνεκτικῆς ἔχανε πᾶσαν ἔκτασιν, καὶ ἐπομένως ἐξηφανίζετο. Αἱ δύο λοιπὸν δυνάμεις ἀρχικῶς καὶ ἀναγκαίως ἐνούμεναι καὶ συνδεδόμεναι ὡς δύο τινες παράγοντες δίδουσι τὸ γινόμενον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μᾶς φαίνεται ἐν τόπῳ, καὶ τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν ὕλην πληροῦσαν τὸν τόπον· καθυποβάλλονται δὲ ἡ μὲν ἀπωστικὴ δύναμις ὡς θέσις, ἡ δ' ἐλκυστικὴ ὡς ἀντίθεσις· ἡ δ' ἐξ αὐτῶν παραγομένη ὕλη ὡς σύνησις. Σῶμα λοιπὸν φυσικὸν ἢ ὕλη δὲν εἶναι ἄλλο,

εί μὴ τὸ γινόμενον ὑπὸ τῶν δυνάμεων τούτων· ἐπειδὴ, εἰάν ἑλλείψωσιν αὐται, τὸ σῶμα ἀφανίζεται.

Σημείωσις. Τὴν μὲν ἀπωστικὴν τῆς ὕλης δύναμιν θέτομεν, ἐπειδὴ μᾶς ὑπάρτα πρώτη εἰς τὴν αἴσθησιν· καὶ διὰ τοῦτο πρώτην ταύτην ἀπὸ τὰς ἀρχαίας δυνάμεις ἐθεωρήσαμεν· τὴν δὲ συνεικτικὴν ἀντιθέτομεν, ἐπειδὴ συμπεραίνομεν διὰ συλλογισμοῦ, ὅτι πρέπει κατ' αὐτὴν νὰ προσδιάξῃ εἰς πᾶν σῶμα· ὡς πρὸς τὴν αἴσθησιν λοιπὸν ἢ μὲν ἀπωστικὴ δύναμις εἶναι ἡ πραγματικὴ τῆς ὕλης πύλος· ἢ δὲ συνεικτικὴ, ὁ πῶλος αὐτῆς ὁ κρητός· ἢ δὲ τούτων ἕκαστος εἶναι ὁ ἄξων, περὶ τὸν ὅποιον στρίφεται τὸ σῶμα· διὰ τοῦτο παντός σώματος ἐμποροῦμεν νὰ προσδιορίσωμεν καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα, χωρὶς τὴν ὄρασιν, μὲ μόνον τὴν ἀφήν, εἰς τὴν ὅποιαν προσβαλλῆναι ἐκ πάντων τῶν σημειῶν του ἢ ἀπωστικὴ δύναμις. Διὰ δὲ τῆς συνεικτικῆς, ὡς κρητοῦ μέρους, δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν τὸ σῶμα ὅτε πόσον εἶναι μέγα· ὅτε ποῖον εἶναι τὸ σχῆμα του. Τῆς δὲ εἶναι οἱ νόμοι τῶν ὄλων τούτων δυνάμεων, ὅταν ἐνεργοῦν μεταξὺ δύο μεγάλων σωμάτων, Ἡλίου καὶ Γῆς, Γῆς καὶ Σελήνης κτ., ἢ μὲν ὡς ἐπίκρητος, ἢ δὲ ὡς ἀπέκρητος δύναμις, πρέπει νὰ τὸ ἐξηγήσῃ ἡ φυσικὴ Ἀστρονομία.

PNZ. Ἡ ἀμοιβαία ὀύω σωμάτων ἐνέργεια γινομένη μὲν κατὰ τὰ κρητὰ αὐτῶν πέρατα διὰ τὸ ἀδιαχώρητον, ὀνομάζεται φυσικὴ συνάφεια· γινομένη δὲ ἐκτὸς τῆς συναφείας, ἐνέργεια ἐκ τῶν πόρρω, ἢ μακρόθεν· ἢ μὲν λοιπὸν ἀπωστικὴ δύναμις ἀνθισταμένη εἰς ἄλλο σῶμα σπεύδον νὰ ἐμβῇ εἰς τὸ ἰδικόντης ἐνεργεῖ διὰ μόνου τῆς συναφείας· ἢ δὲ ἐλκυστικὴ ἐνεργεῖ καὶ μακρόθεν, ἐπειδὴ εἶναι αἰτία νὰ πλησιάζωσιν αἱ ὕλαι εἰς ἀλλήλας. Εἰ μὲν λοιπὸν σῶμα ἐνεργῆ ἀπωστικῶς εἰς ἄλλο σῶμα ἀφεστῶς, τὸ κάμνει ἐμμέσως, ἢ γουὸν διὰ τῶν μεταξὺ κειμένων σωμάτων· εἰ δὲ ἐλκυστικῶς, ἐνεργεῖ ἀμέσως, ἢ γουὸν χωρὶς μεσίτευσιν τῶν μεταξὺ κειμένων σωμάτων· καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι ἀδιάφορον, εἴτε γεμάτος ὑποτεθῆ ἢ εἴτε κενὸς ὁ μεταξὺ τόπος· διὰ τοῦτο ἐμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἢ μακρόθεν ἐνέργεια δύναται νὰ γείνη καὶ διὰ κρητοῦ τόπου, εἰάν ὀρθῆ τοιοῦτος.

PNH. Ἡ ἀπωστικὴ τῆς ὕλης δύναμις ἐνεργεῖ μόνον ἐξ ἐπιπολῆς, ἥγουν εἶναι τοιαύτη, διὰ τῆς ὁποίας τὰ σώματα ἐνεργοῦσιν εἰς ἄλληλα ἀμέσως μόνον κατὰ τὰ κοινὰ τῆς συναφείας ὄρια, τὰ ὁποῖα εἶναι αἱ ἐπιφανειαί των (OB'). διότι, ἐπειδὴ τὰ συναπτόμενα μέρη τῆς ὕλης περιορίζουσιν ἀμοιβαίως τὴν σφαιρὰν τῆς ἐνεργείας των· διὰ τοῦτο καμμία ὕλη δὲν ἐμπορεῖ νὰ κινήσῃ διὰ τῆς ἀπωστικῆς δυνάμεως ἄλλην ὕλην ἀπέχουσαν, εἴην πρῶτον δὲν κινήσῃ τὰ μεταξὺ κείμενα.

PNZ. Ἐξ ἐναντίας δὲ ἡ ἐλκυστικὴ τῆς ὕλης δύναμις εἶναι διαχωρητικὴ, ἥγουν διὰ τὴν ὁποίας σώματα καὶ ἐκτὸς τῶν ὀρίων τῆς συναφείας ἐμποροῦν νὰ ἐνεργήσωσιν ἀμέσως εἰς ἄλληλα· διότι δύναμις ἐνεργοῦσα μακρόθεν, καὶ διὰ τοῦ κενοῦ, εἴην ὑπερτίθετο, τόπου (PNZ'), δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἐμποδισθῇ κατὰ τὴν ἐνέργειάν της ἀπὸ τὴν μεταξὺ τὸν τόπον πληροῦσαν ὕλην. Διὰ τοῦτο ἡ ἀρχικὴ τῆς ὕλης ἐλκυστικὴ δύναμις ἐξαπλώνεται ἀπὸ παντὸς αὐτῆς μέρους πανταχόσε, ἀπεράντως εἰς ὅλον τοῦ κόσμου τὸν τόπον· καὶ μ' ὅλον ὅτι ἡ ἐλκυστικὴ δύναμις ποσοῦ τινος ὕλης, καθὼς καὶ ἡ ἀπωστικὴ, πρέπει νὰ ἔχη βαθμὸν τινα ὠρισμένον, τοῦ ὁποίου ἐμποροῦν νὰ δοθῶσιν ἄλλοι μεγαλύτεροι καὶ μικρότεροι ἐπ' ἄπειρον· μ' ὅλον τοῦτο ἡ ἰσχύς τῆς ἐφελκύσεως, ὅσον ἂν μειωθῇ προεκτεινομένη, δὲν ἐμπορεῖ νὰ παύσῃ πούποτε, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἔχη βαθμὸν τινα, εἴην καὶ κατὰ πολλὰ μικρόν.

PE. Ἐκ τῶν εἰρημένων πορίζονται τὰ ἐφεξῆς.

α'. Ποσοῦτι ὕλης, ἥγουν σῶμα, τὸ ὁποῖον γεμίζει τὸν τόπον κατὰ τινα βαθμὸν, δὲν δύναται νὰ συσταθῇ ἄλλως, εἰ μὴ διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν ἀρχικῶν δυνάμεων τῆς ὠθούσης καὶ τῆς ἐλκυστικῆς· διότι διὰ μὲν μόνης τῆς πρώτης διεσκεδάζοντο τὰ μέρη τῆς ὕλης εἰς τὸ ἄπειρον· διὰ δὲ μόνης τῆς

δευτέρας συνέπιπταν καθ' ἓν σημεῖον (ΡΝΖ'). Τὰς δυνάμεις ταύτας ἐμποροῦμεν νὰ ὀνομάσωμεν καὶ πληρωτικὰς, ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν ὑπάρχουσα πληροῖ τόπον ἢ ὕλην.

β'. Ἐπειδὴ ἐνυπάρχουσιν εἰς πᾶν μέρος τῆς ὕλης αἱ πληρωτικαὶ δυνάμεις· ἀναγκαιῶς πληθυνομένης ἢ ἐλαττούμενης τῆς μάζης, ἤγουν τοῦ προσῶ τῆς ὕλης, ἐπιτείνονται ἢ ἐλαττοῦνται ἤγουν ὑφίενται καὶ αὐταί.

γ'. Ποσότητος ὕλης, ὅσον μακρότερα ἐξαπλόνονται αἱ πληρωτικαὶ δυνάμεις, τόσον περισσότερον ὑφίενται· διότι ἐνῶ ἐξαπλόνονται εἰς μεγαλήτερον τόπον, πρέπει κατὰ πᾶν σημείον τοῦ μεγαλητέρου τόπου νὰ συνανεῶνται μικρότεροι δυνάμεις βραθυμοὶ παρὰ κατὰ πᾶν σημεῖον τοῦ μικροτέρου τόπου.

δ'. Ἐὰν τὸ αὐτὸ τῆς ὕλης προσῶν, τὸ ὁποῖον ἀρχήτερα ἐγέμεις μικρότερον τόπον, γεμίξῃ μεγαλήτερον, μεγαθύνεται μὲν ὁ ὄγκος του, ἐλαττούνται δὲ ἡ πυκνότης του· ἐὰν δ' ἐξ ἐναντίας κατ' ὀλίγον ἐπιλαμβάνῃ τόπον μικρότερον, μικρύνεται μὲν ὁ ὄγκος, αὐξῆται δὲ ἡ πυκνότης του· ὄγκος λοιπὸν εἶναι ἡ ἔκτασις τῆς τοῦ τόπου πληρώσεως. Πυκνότης δὲ, ἡ ἐπίτασις. Καὶ τὰ δύο δύνανται νὰ παραλλαχθῶσι χωρὶς νὰ παύσῃ ἢ συνέχῃ τῆς τοῦ τόπου πληρώσεως διὰ μεταξὺ κενῶν διαστημάτων.

Σημείωσις Α'. Δύο δόξαι παράλαβαν οἱ Φιλόσοφοι πρὸς ἐξήγησον τῆς διαφορῆς πυκνότητος τῶν σωμάτων. Οἱ μὲν ὑπέθεσαν τὰ πάντα συνιστώσα ἐκ κενῶν διαστημάτων καὶ ἐξ ἀτόμων· καὶ εἰ μὲν εἶναι ὀλίγοι ἄτομοι εἰς τὸ σῶμα, καὶ πολὺ τὸ κενόν, τὸ σῶμα εἶναι ἀραιόν· εἰ δ' εἶναι πολλοὶ μὲν αἱ ἄτομοι, ὀλίγον δὲ τὸ κενόν, τὸ σῶμα εἶναι πυκνόν· ὀνομάζεται δὲ ἡ δόξα αὕτη ἀτομολογία. Ἄλλοι δὲ οὔτε κενὸν οὔτε ἀτόμους ἀποδέχονται, ἀλλ' αἰτίαν τῆς εἰδικῆς κατὰ πυκνότητα καὶ ἀραιότητα τῶν σωμάτων διαφορᾶς θελοῦσι τὰς πληρωτικὰς δυνάμεις· σῶμα πυκνότερον ἢ ἀραιότερον λέγουσιν οὗτοι τοῖς εἰδένε νεοτέρων ἢ ἀσθενεστέρων τῶν πληρωτικῶν δυνάμεων γεμίξον μικρότερον ἢ μεγαλήτερον τόπον· ἢ, τὸ εἰπεῖν εἶναι τὸ αὐτὸ, εἰάν τὸ αὐτὸ τῆς ὕλης

ποσὸν ἔχη μεγαλύτερον ἢ μικρότερον ὄγκον, χωρὶς νὰ παρεμπέπται μεταξὺ καὶ διαστημάτων. Ἡ δόξα αὕτη ὀνομάζεται δυναμεολογία, καὶ ἐπικρατεῖ τὴν σήμερον εἰς ὅλην τὴν Γερμανίαν.

Σημείωσις Β'. Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἀτομολογίαν ἄνευ λόγου βεβαι-
έται ἔτινα ἀδύνατον νὰ νοηθῇ ἡ εἰδικὴ διαφορὰ τῆς πυκνότητος τῶν
σωμάτων χωρὶς ἀτόμων καὶ κενού· καὶ ἐπειδὴ καὶ τὸ κενὸν καὶ αἱ ἀτομοὶ
ὑποδέονται χωρὶς νὰ τὰ βεβαιώσῃ ἡ πείρα οὐδὲ ὁ λόγος· διὰ ταῦτα ἀν-
αμφιβέλως πρέπει νὰ προτιμησωμεν τὴν δόξαν τῶν δυναμεολόγων, μ'
ἔλον ὅτι καὶ αὕτη διὸν εἶναι ἐλευθέρα ἀπὸ δυσκολίας εἰς ἐρμηνείαν τῶν
μικρῶν φαινομένων.

ΡΕΑ'. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν δυναμεολογικὴν δόξαν τὸ ἀδια-
χώρητον τῆς ὕλης εἶναι ἡ ἐνέργεια τῆς ἀρχικῆς ὠθίσεως·
διὰ τοῦτο αὕτη ὀνομάζεται καὶ ἀρχικὴ ἐλαστικότης,
ὡς ἐλαύνουσα ἀφ' ἑαυτῆς καὶ ἀποδιώκουσα πᾶν τὸ προσπα-
θεῦν νὰ καταλάβῃ τὸν τόπον τῆς· ἡ δὲ ἐνέργεια τῆς διαχω-
ρητικῆς ἐλκύσεως ὀνομάζεται βάρυνσις. Τὸ δὲ νὰ προσ-
παθῇ μέρος τι τῆς ὕλης νὰ κινηθῇ κατὰ τὴν φοράν τῆς με-
γαλητέρας βαρύνσεως ὀνομάζεται βαρύτης τῆς ὕλης.
Πᾶν λοιπὸν σῶμα εἶναι ἀρχικῶς ἐλαστικὸν καὶ βαρῦν. Ἐλα-
στικότης λοιπὸν καὶ βαρύτης εἶναι αἱ μόναι τῆς ὕλης ιδιότη-
τες, αἱ ὁποῖαι γίνονται καταληπταὶ ἐκ τῶν προτέρων.

Σημείωσις Α'. Ἀρχικὴν ἐλαστικότητα ὀνομάσαμεν τὸ ἀδια-
χώρητον τῆς ὕλης πρὸς διαφορὰν τῆς μερικῆς καὶ ἰδιαίτερως ἐλαστικέτη-
τος, ἥτις ἐνπάρχει εἰς σώματά των. Κατὰ ταύτην τὸ σῶμα, ἀφ' οὗ
δὲ ἄλλης κινητικῆς δυνάμεως μεταβάλλει τὸ σχῆμα ἢ μέγεθος, ἐπιανίρ-
χεται πάλιν εἰς τὸ πρότερον· ἡ δυνάμις αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν
πληρωτικῶν δυνάμεων καὶ πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ εἰς τὴν κινηματοικὴν φυ-
σικῆν· ἄλλη δὲ τις ἰδιότης, μὴ τὴν ὁποῖαν προάγονται πανταχόσε τὰ
σκιετώδη λεγόμενα ῥυστά, οἷον πῆρ, φῶς κτ. διὸν πρέπει νὰ ὀνο-
μάζεται ἐλαστικότης· ἀλλὰ διὰ πλειοτέραν εὐκρίνειαν καλὸν εἶναι μὴ
φρασεῖται, ἢ μὴν πρώτη νὰ ὀνομάζεται τῆς ὕλης τὸ ἀδιαχώρητον·
ἡ δὲ δευτέρα, ἐλαστικότης· ἐκτασιμότης δὲ ἡ τρίτη.

Σημείωσις Β' Τὸ νὰ θέλωμεν νὰ ἐξηγῶμεν τὴν βαρύτητα δι'
ἄλλης βαρυντικῆς ἐνέργειας διαφορᾶν παρὰ τὴν ἐλκυστικὴν, ἢ διὰ τίνος

γενεαῖς ἄλλης ὕλης, ἥτις ἔμποικε τὴν βαρύτητα, θέλει νὰ εἶπῃ νὰ παρατιῶμεν τὴν φαινοῦν καὶ εἰς πᾶν σῶμα γενεαῶς κατηγορουμένην ἰλικυστεινὴν δύναμιν, καὶ νὰ υποθέτωμεν ἀδύνατα καὶ κρύφια, τὸ δὲ ἀβαρὲς σωμάτων τῶν δὲν ἔμποικε νὰ χρησαμένῃ ὡς ἐπιχείρημα κατὰ τῆς καλοθελεῖς ἀπάσης ὕλης βαρύτητος· διότι βάρος καὶ βαρύτης εἶναι δύο διαφορὰ πράγματα. Ὅτι εἶναι ἀβαρὲς, ἤγουν δὲν κάμει ἄλγιστον εἰς τὴν χεῖρα μου, ἢ εἰς τὴν πλάστιγγα, ἢ εἰς ἄλλο ὅποιονδήποτε βαρόμετρον· τοῦτο δὲν ἐπιταί ἐκ τούτου νὰ μὴ ἔχη καὶ βαρύτητα, ἤγουν νὰ μὴ ἐλκύεται ἀπ' ἄλλα σώματα. Πρὸς τούτους τὸ ἀβαρὲς σωμάτων τῶν, φῶτες, φέρον, ἰσπίον, πυρὸς, ἠλεκτρικῆς ὕλης κτλ. εἶναι πολλὰ ἀμφιβολοῦν· καὶ, ἐν ταῦτα δὲν φέρονται εἰς τὴν Γῆν, φέρονται ἐξ ἅπαντος εἰς τῆς Γῆς τὸ κέντρον, ἤγουν τὸν Ἥλιον, ὡς σώματα ἀπῆκοντα πλῆθον εἰς τὸ ὅλον ἠλιακὸν σύστημα παρὰ εἰς τὴν Γῆν.

Σημείωσις Γ'. Ἄλλας δὲ τινὰς τῶν σωμάτων ἰδιότητας, ὅσων ῥευστότητα, στερεότητα, θραυστέτητα κτλ. ἀφαιροῦμεν νὰ ἐξετάσῃ ἢ πειραματικῆ Φυσικῆ. Δὲν κατηγοροῦμεν νεωτέρους τινὰς τῆς φυσικῆς φιλοσόφους, εἴ τινας καὶ ταύτας ἐτροσπαθήσαν νὰ ἐρμηνεύσωσιν ἐκ τῶν προτέρων· ἀλλ' ὁμολογοῦμεν εἰλικρινῶς ὅτι δὲν μᾶς ἀνακαύσωσιν αἱ ἐρμηνείαι των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ μεταδόσεως τῆς κινήσεως, καὶ μάξης τῆς ὕλης, καὶ ἀδρανείας, καὶ προσδιορισμοῦ τῆς φαινομένης κινήσεως.

ΡΕΒ΄.

Ⓜεωρουμένη ἢ ὕλη μόνον ὡς γεμίζουσα τόπον ἔμποικε νὰ ἐκληφθῇ καὶ ὡς ἡρεμοῦσα. Ἄλλ' ἔμποικε ἢ αὐτὴ νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς κινουμένη καὶ ὡς κινουμένη, ὥστε, ἐνῶ κινεῖται, νὰ ἀναγκάξῃ ἄλλην ἢ νὰ προσπορεύεται ἔμπροσθέν της, ἢ ν'

ἀκολουθῆ κατόπιν τῆς. Τὸ κινητὸν ὅμως δὲν ἤθελε μεταδίδειν εἰς ἄλλο κίνησιν, ἐὰν ἀρχικῶς δὲν εἶχε κινητικὴν τινα δύναμιν· πᾶσα ἄρα κινήσεως μεταδόσις προϋποθέτει ἀρχικὴν τινα κινητικὴν δύναμιν. Ἐντεῦθεν προήλθεν ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ ὕλη εἶναι κινητὸν ἔχον καὶ κινητικὴν δύναμιν.

ΡΕΓ'. Ποσότης τῆς ὕλης εἶναι τὸ πλῆθος τοῦ ἐν τόπῳ τῆ περιεχομένου κινητοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ ὕλική του οὐσία (ΡΝΒ'). ὀνομάζεται δὲ Μάζα, ἐὰν ὅλα τὰ μέρη τῆς κινητὰ ὄντα φανερόνουν ἐνταυτῷ καὶ κινητικὴν δύναμιν. Μάζα δὲ διωρισμένου εἴδους ὀνομάζεται σῶμα κατὰ μηχανικὴν σημασίαν. Εἰς πᾶν λοιπὸν κινητὸν καὶ τὴν κίνησιν αὐτοῦ μεταδίδου σῶμα ἡ ποσότης τῆς κινήσεως δὲν ἐκτιμᾶται κατὰ τὴν ταχύτητα μόνον, καθὼς εἰς ἓν σημείον (ΡΛΕ'), ἀλλ' ἐνταυτῷ καὶ κατὰ τὴν ποσότητα τῆς μάζης. Διὰ τοῦτο ὁ λόγος δύο κινητῶν σωμάτων ὡς πρὸς τὴν ποσότητα τῆς κινήσεώς των εἶναι σύνθετος ἐκ τοῦ ὀρθοῦ λόγου τῶν μαζῶν καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου τῶν ταχυτήτων, ἥγουν εἶναι $\Pi : \pi :: \text{MT} : \mu\tau$. Καὶ εἰς τὴν μηχανικὴν ἐνέργειαν σώματός τινος τὸ αὐτὸ γίνεται εἴτε τῆς ταχύτητος τῆς αὐτῆς μενούσης διπλασιασθῆ ἢ μάζα, εἴτε τῆς μάζης τῆς αὐτῆς μενούσης διπλασιασθῆ ἢ ταχύτης.

ΡΕΔ'. Ἡ μάζα τοῦ σώματος παραβαλλομένη με ἄλλην ἔμπορεῖ νὰ εἶναι εἰδικῶς διάφορος· καὶ διὰ τοῦτο ἄλλως δὲν δύναται νὰ ἐκτιμηθῆ εἰμὴ διὰ τῆς ποσότητος τῆς κινήσεως εἰς δεδομένην ταχύτητα· ὁμοίως, ἐπειδὴ ἡ ὕλη εἶναι ἐπ' ἀπειρον εἰσιρητῆ (ΡΝΒ'). διὰ τοῦτο ἡ ποσότης αὐτῆς, ἥγουν ἡ μάζα δὲν ἔμπορεῖ νὰ προσδιορισθῆ ἐκ τοῦ πλῆθους τῶν μερῶν τῆς· ἡδύνατο δὲ νὰ προσδιορισθῆ δι' ἐκμετρήσεως εἰς ἐντελῶς ὁμοειδεῖς ὕλεις, παραβαλλομένης μεγαλητέρας πρὸς μικροτέραν ὡς

μονάδα παραλαμβανομένην· διότι τῶν τοιούτων οἱ ὄγκοι ἐξ ἀνάγκης εἶναι μὲ τὴν μάζαν ἀνάλογοι· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐντελῶς ὁμοιοεῖς ὕλαι δὲν δύνανται νὰ ὑποτεθῶσιν ἀσφαλῶς· διὰ τοῦτο ἡ ἐκτίμησις τῆς μάζης γίνεται ἱκανῶς μὲ τὴν διαφορὰν τῆς κινήσεως· διότι ἡ διαφορὰ αὕτη, εἰάν εἶναι ἴσαι αἱ ταχύτητες, προέρχεται μόνον ἀπὸ τὴν διάφορον τῆς ὕλης ποσότη-
τα (ΡΕΓ').

Σημείωσις. Νὰ ἐκτιμηθῇ μάζα σώματος δὲν ἔμπορεῖ οὔτε δι' ἀριθμοῦ οὔτε διὰ μέτρου· διότι, διὰ νὰ γινῆ τὸ πρῶτον, πρίπυ νὰ προῦποθέσωμεν, ἔτι πᾶν σῶμα συίσταται ἐξ ἀπλῶν τῶν μορίων· καὶ ὅταν εἴρωμεν εἰς καθὲν ἐκ τῶν σωμάτων Α, Β, ὅτι ἐνυπάρχουσι 10000, φίρ' εἰπεῖν, τοιαῦτα μέρη, τότε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔχουν ἴσας τὰς μάζας. Διὰ νὰ γινῆ δὲ τὸ δεύτερον πρίπυ νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτε ὅλα τὰ σώματα εἶναι ἀκριβῶς ὁμοιοεῖς, καὶ ἐπομένως ἡ μάζα τῶν ἀναλεγμῶν μὲ τὴν ὄγκον· ὥστε, εἰάν τῶν σωμάτων Α, Β καθῶς τὸ μέγεθος εἶναι διὰ κρυπτῶν ποδῶν, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἶναι ἴσαι ἀκριβῶς αἱ μάζαι τῶν· ἀλλ' ἡ πείρα μᾶς διδάσκει τὸ ἐτεροεῖς τῆς ὕλης, καὶ μᾶς ἐξιλέγχει ἄχρηστον τὴν ἐκτίμησιν ταύτην. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ποσότης τῆς κινήσεως σώματος τῶς προσδιορίζεται διὰ τῆς μάζης καὶ τῆς ταχύτητος· διὰ τοῦτο δοξαστικῶν τῶν ταχυτήτων δύο ἐτεροεῖδῶν σωμάτων ἔμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν, ἐκ τῆς ποσότητος τῆς κινήσεως, τὸ ἴσον ἢ τὸ ἀνίσον τῶν μαζῶν. Ἐάν δηλονότι εἶναι ἡ ταχύτης ἴση καὶ ἡ ποσότης τῆς κινήσεως ἴση, ἴσαι εἶναι καὶ αἱ μάζαι, καὶ εἰάν ἄλλως εἶναι ἀνίστοι τῶν σωμάτων οἱ ὄγκοι. Ἐάν, φίρ' εἰπεῖν Α καὶ Β, τμήμα μολύβδου καὶ δέμα πύμβρακος, βληθῶσι καθὲν εἰς μίαν ἀπὸ τὰς πλάστιγγας τῆς ζυγαρίας, καὶ σταθῶσιν ἰσοῦ ῥόπα, δικαίως κρίνωμεν ὅτι εἶναι ἴσα κατὰ τὰς μάζας· διότι καὶ τὰ δύο κινουῦνται μὲ ἴσῃ δύναμιν πρὸς τὴν ἴπν, καὶ διὰ τοῦτο ἰσοῦ ῥοποῖσιν· ἡ δὲ ταχύτης εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ τῶν δύο, ἐπειδὴ καὶ τὰ δύο ἀπέχουσιν ἐπίσης ἀπὸ τοῦ τῆς Γῆς κέντρον· ἀλλ' εἰάν ἡ ποσότης τῆς κινήσεως τοῦ Α εἶναι μεγαλύτερα παρὰ τὴν τοῦ Β, ἐπείπευ ἐκεῖνο μὲν νὰ κατέλθῃ, τοῦτο δὲ νὰ ἀνέλθῃ, καὶ καὶ ἐπομένως ἐκεῖνο νὰ ἔχῃ πλειοτέραν παρὰ τοῦτο μάζαν· ἡ ζύγισις λοιπὸν τῶν σωμάτων τιποτ' ἄλλο δὲν εἶναι, εἰμὴ ἐκτίμησις τῶν μαζῶν διὰ τοῦ ποσοῦ τῆς κινήσεως.

ΡΕΕ'. Ἐπειδὴ ἡ οὐσία εἰς πᾶσαν μεταβολὴν τῶν συμβεβηκότων μένει ἀμετάτρεπτος (ΡΕ', α')· ἡ δὲ ὕλη μετὰ

τῶν ἐκτὸς ἀλλήλων κειμένων μερῶν τῆς εἶναι οὐσία (PNB)· διὰ τοῦτο ἢ ποσότης τῆς ὕλης, ὅσαι μεταβολαὶ ἂν γείνωσιν εἰς τὴν σωματικὴν φύσιν, μένει πάντοτε ἢ αὐτή. Ταυτίζεται δὲ ἢ θέσις αὕτη μὲ τὴν προειρημένην (PIA'), ὅτι τὸ οὐσιώδες μέρος τῶν ἐμπειρικῶν πραγμάτων μένει ἀκατανάλωτον.

PEΣ'. Ἐπειδὴ πᾶσα μεταβολὴ ἔχει τὴν αἰτίαν τῆς (PE', β')· ἢ δὲ ὕλη, καθὼς τοιαύτη, μένου διὰ κινήσεως ἐμπορεῖ νὰ μεταβληθῇ· διὰ τοῦτο πᾶσα μεταβολὴ τῆς αἰσθητῆς φύσεως ἀναγκαίως ἔχει ἐξωτερικὴν αἰτίαν· γίνονται λοιπὸν φανερόν, ὅτι πᾶν σῶμα διατηρεῖ τὴν κατάστασίν του (ἡρεμίαν, ἢ κίνησιν κατὰ τὴν αὐτὴν φορὰν καὶ ταχύτητα), εἰάν δὲν βιασθῇ ἀπ' ἐξωτερικὴν αἰτίαν νὰ τὴν μεταβάλλῃ· ὀνομαζέται δὲ τοῦτο τῆς ὕλης Ἄδρανεια.

PEZ'. Αἱ ἐκ τῆς ἀπωστικῆς καὶ ἐλκυστικῆς δυνάμεως γινόμεναι εἰς τὴν ὕλην μεταβολαὶ δὲν ἐμποροῦν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἐσωτερικῆς αἰτίας ἀποτελέσματα· διότι, ἐπειδὴ καὶ ἐν μέρος τῆς ὕλης οὐτ' ἀπωθεῖ οὔτε ἔλκει ἑαυτὸ, ἀλλὰ πάντοτε ἄλλο· διὰ τοῦτο πρὸς τὸ ἄλλο τοῦτο γίνεται αὐτὸ ἐξωτερικὴ αἰτία· καὶ ὁ νόμος τῆς ἀδρανείας διασώζεται.

PEH'. Καὶ εἰάν βλέπωμεν κινούμενα σώματα ὅτι μεταβαίνουν εἰς ἡρεμίαν καθ' ἑαυτὰ, ὁ νόμος τῆς ἀδρανείας πάλιν δὲν ἀναιρεῖται· διότι εἶναι ἐξωτερικὴ αἰτία ἢ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος ἀντίστασις, ἣτις καταπαύει κατὰ μικρὸν τὴν κίνησιν.

PEΘ'. Μηδ' ὅτι ζῶντα σώματα μεταβάλλουσι προαιρετικῶς τὴν κατάστασίν των ἐπιφέρει τινα βλάβην κατὰ τῆς ἀδρανείας τῆς ὕλης· διότι ταῦτα ἔχουσι τὴν ζωὴν, ἣτις δὲν εἶναι γενικὸν τῆς ὕλης κατηγορημα. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἐκλάβωμεν τὴν ἀδρανείαν ὡς θετικόν τι καὶ ὑπαρκτικὸν τῆς ὕλης σπου-

θασμα εἰς τὸ νὰ διατηρήσῃ τὴν κατάστασίν της, ἀλλ' ἀποφατικόν τι καὶ λειπτικόν, ἦγουν καθαρὰν ἀδυναμίαν τοῦ νὰ μεταβῆ ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην κατάστασιν.

ΡΟ'. Ἐπειδὴ τὰ ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα ὡς πρὸς τὸ ἅμα εἶναι συνδέονται μετ' ἀλλήλων δι' ἀμοιβαίας ἐνεργείας (ΡΕ', γ'). ἀναγκαίως καὶ εἰς τὴν τῆς κινήσεως μετάδοσιν ἐμφιλοχωρεῖ ἀμοιβαία ἐνέργεια, ἦγουν δράσις καὶ ἀντίδρασις· ἐκ δὲ τούτων εἶναι φανερόν, ὅτι πᾶν σῶμα, ὅσον ἂν εἶναι μέγα, ἐμπορεῖ νὰ γείνη κινητὸν καὶ ἀπὸ τὸ μικρότατον σῶμα· ὀνομάζεται δὲ τοῦτο ὁ νόμος τῆς συνεπιδράσεως, ἢ τῆς συγχρούσεως. Πόσον δὲ κινεῖται τὸ μέγα ὑπὸ τοῦ μικροῦ, καὶ ἐὰν ἡ κίνησίς του γίνεται ἐπαισθητὴ, παραπέμπομεν νὰ τὸ ἐξετάσῃ ἡ φυσικωτέρα Μαθηματικὴ.

ΡΟΑ'. Ἐπειδὴ ἡ κίνησις εἶναι ἀπροσδιόριστον φαινόμενον, ἐμποροῦμεν νὰ ἐξετάσωμεν ἀκόμη εἰς τὸ Κεφάλαιον τοῦτο Τί εἶναι τὸ κινητὸν, ἦγουν νὰ προσδιορίσωμεν τὸ φαινόμενον τῆς κινήσεως· διότι ἐπειδὴ εἰς πᾶσαν κίνησιν μόνον μεταβολὴν τοπικῆς σχέσεως δύο ἢ πλειοτέρων πραγμάτων ἀντιλαμβανόμεθα, εἶναι ἀμφίβολον ἂν ἡ μεταβολὴ εἶναι πάντων, ἢ ἂν συμβαίη μόνον εἰς τοῦτο ἢ ἐκείνο. Διὰ δὲ τοῦ προσδιορισμοῦ τούτου μεταβάλλεται ἢ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου κρίσις (Α, ἢ Β, ἢ καὶ τὰ δύο μὲ φαίνονται ὅτι κινουῦνται) εἰς τὴν ἐκ τοῦ ἀντικειμένου (Α, ἢ Β, ἢ καὶ τὰ δύο κινουῦνται).

ΡΟΒ'. Ἐὰν βλέπῃς κίνησιν σώματος φερομένου κατ' εὐθεῖαν, αὐτὸ κατ' ἑαυτὸ θεωρούμενον τὸ πρᾶγμα (ἦγουν χωρὶς νὰ προσέξῃς εἰς ἄλλα ἐμπειρικὰ διδόμενα) εἶναι ἀδιάφορον, εἴτε ἐκλάβῃς αὐτὸ τὸ σῶμα ὡς κινούμενον, καὶ ἤρεμον τὸν σχετικὸν τόπον, ἢ τὸ μὲν σῶμα ἤρεμον, κινούμενον δὲ τὸν σχετικὸν τόπον ἐπ' ἄλλου μεγαλητέρου τόπου κατὰ φορὰν ἀντίθε-

των καὶ ταχύτητα ἴσῃ (ΡΛΘ'). Ἡ εὐθύγραμμος λοιπὸν κίνησις ὡς πρὸς τὸν σχετικὸν τόπον εἶναι εὐδεχόμενον κατηγορούμενον τοῦ φαινομένου, ὅτι κινεῖται, σώματος· καὶ ἡ κρίσις εἶναι ἐκ τοῦ ὑποκειμένου διεξευγμένη, ἥγουν τοιαύτη, εἰς τὴν ὅποιαν ἐμπορεῖ νὰ κατηγορηθῇ κατὰ τοῦ σώματος ἢ κινήσις ἢ ἡρεμία (Λογικ. ΡΜΘ'). Εἰς ἀπόλυτον δὲ τόπον κινήσις δὲν γίνεται οὐδὲ εἶναι δυνατὴ νὰ ὑπάρξῃ οὔτε εὐθύγραμμος, οὔτε καμπυλόγραμμος (ΡΛΘ'. Σημ.).

ΡΟΓ'. Ἐάν ὃ ἐξ ἐναντίας βλέπῃς κίνησιν σώματος φεραμένου κατὰ γραμμὴν καμπύλην, δὲν εἶναι ἀδιάφορον νὰ ἐκλάβῃς κινητὸν ἢ τὸ σῶμα ἢ τὸν τόπον· διότι, ἐπειδὴ εἰς τοιαύτην κίνησιν μεταβάλλεται πάντοτε ἡ φορά (ΡΜ)· τὸ δὲ σῶμα διὰ τὴν ἀδράνειαν διατηρεῖ πάντοτε τὴν αὐτὴν φοράν (ΡΞΣ')· ἐξ ἁπάντος τὸ ἀναγκάζει δύναμεις τις κινητικὴ νὰ ἀλλάσῃ εἰς πᾶν τῆς καμπύλης σημείον ἄλλην καὶ ἄλλην φοράν. Εἶναι λοιπὸν ἡ τοιαύτη κίνησις ἀληθινὴ τοῦ πράγματος, καὶ ἡ περὶ ταύτης γινομένη κρίσις κατηγορικὴ καὶ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου.

Σημειώσεις. Ὁ θεωρὸς πρέπει ἐνταῦθα νὰ ὑποτεθῇ ἔκτος τοῦ κινουμένου σώματος, καὶ ὁ τόπος του νὰ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν κίνησιν γραμμὴν· τότε ἡ κίνησις δὲν δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς ἄλλον σχετικὸν τόπον. Ἐάν, φέρ' εἰπεῖν, ἐμπροσθέν σου περιστρέφεται σφαῖρα περὶ τὸν ἀξονά της, ἀρκεῖ νὰ σημειώσῃς δύο ἀντίθετα τῆς ἐπιφανείας τῆς σημεία Α, Β, διὰ νὰ ἀντιληφθῆς ἐξ αὐτῶν τὴν κίνησιν της, ἰκῶ τώρα μὴ βλέπεις πρὸς δεξιάν σου τὸ Α, φέρ' εἰπεῖν, καὶ τὸ Β εἰς τὴν ἀριστεράν σου, ἔπειτα δὲ πρὸς ἀριστεράν μὴν τὸ Α, πρὸς δεξιάν δὲ τὸ Β, μέσον δὲ τε σημείον Κ μένον ἀκίνητον· ὡσαύτως σφαῖραν περιφερομένην περὶ σὲ αὐτὸν ἀντιλαμβάνεσαι χωρὶς νὰ ἀποδώσῃς τὴν κίνησιν εἰς ἐμπειρικόν τινος τέπου. Μ' ὅλον τοῦτο νὰ αἰ κινήσεις αὗται δὲν εἶναι ἀπέλυτοι, ἀλλ' ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸν τοῦ θεωροῦ τόπον. Ἐξ ἐναντίας δὲ, εἴναι ὁ θεωρὸς στήθεϊ ἐπάνω τοῦ κινουμένου σώματος, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀντιληφθῇ τὴν κίνησιν χωρὶς νὰ στοχασθῇ ἄλλου ἐμπειρικόν ἢ σχετικὸν περαιτέρω τόπον· τότε ὅμως ἢ θελε τοῦ φρονῆς ὁ τόπος οὗτος,

μὴ δὲ τὰ ἐπ' αὐτοῦ ὡς κρούμενος κατὰ φοράν ἐναπίσιον περὶ τὴν σφαίραν, καὶ ἐχρμάζετο ἄλλα δίδόμενα διὰ τὴν συμπεράνην, ὅτι ἡ σφαίρα καὶ αὐτὴς εἶναι τὰ κρούμενα πράγματα.

ΡΟΔ'. Ἐὰν βλέπῃς σώματος κίνησιν, διὰ τῆς ὁποίας κινεῖται ἄλλο σῶμα, ἤγουν κινήσεως μεταδόσειν, πρέπει κατὰ τὸν νόμον τῆς συνεπιδράσεως (**ΡΟ'**) νὰ ὑπάρχη ἀληθῶς ἡ κίνησις καὶ τῶν δύο ὁμοῦ ὡς δράσις καὶ ἀντίδρασις· ἐπειδὴ λοιπὸν αὕτη ἢ καὶ ἐκ τῶν δύο μερῶν προερχομένη κίνησις ἐκβαίνει ἀπὸ τῆν ἰδέαν κινητοῦ, τὸ ὁποίου διὰ τῆς κινήσεώς του κινεῖ ἄλλο σῶμα· διὰ τοῦτο ἡ κίνησις αὕτη εἶναι ἀναγκαῖον καὶ πραγματικὸν κατηγορούμενον τῶν σωμάτων, καὶ ἡ κρίσις εἰς τὴν περίστασιν ταύτην εἶναι συμπλεκτικὴ· ἤγουν καὶ τὸ **A** καὶ τὸ **B** κινουῦνται (**Λογ. ΡΝζ'**).

Σημειώσεις. Εἰς ἕλας ταύτας τὰς ὑποθέσεις ἡ κίνησις εἶναι σχετικὴ· ὁῦτι κίνησις ἀπέλυτος ἢ θελῶν εἶσθαι, εἴαν ἐκωλύτο τι εἰς ἀπόλυτον τόπον, ἤγουν εἴαν δὲν εἶχε καμμίας ἀναφορὰν εἰς πρᾶγμα εὐρισκόμενον ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἤρεμον ἢ κωπτεῦν, καὶ ἐπομένως οὐδὲ τόπος ἢ θελῶν ὑπάρχειν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου νὰ στήῃ ὁ θεωρὸς. Ὁ ἀπέλυτος τόπος, εἰς τὴν ἐπίειον ἐκωλύεται τελευτῶσα πᾶσα κίνησις, εἶναι ψιλὴ καὶ διάκενος ἐνοσία, ἤγουν ἡ ὑπόθεσις ἀρχικῶς κενῷ τόπῳ, τὴν ὁποίαν γυμίζει ἡ ὕλη διὰ τῶν πληρωτικῶν αὐτῆς δυνάμεων. Ἐὰν ὁμοῦ ἐλάβωμεν τὸν ὕλαδὸν κόσμον ὡς πεπερασμένον τι κείμενον ἐν διαστήματι, ἀρχικῶς προϋπάρχοντι κενῷ καὶ ἀπεράντῳ, θέλομεν ἐνοήσειν κενὸν τι ἐγκέσμιον, καὶ κενὸν ἄλλο ὑπερέσμιον· τὸ πρῶτον θέλομεν φαντασθῆν ἐνδοσπαρμένον μεταξὺ τῶν μικρῶν σωμάτων, καὶ μεταξὺ τῶν μεγάλων, τὰ ὅποια ὀνομάζονται οὐράνια. Καὶ τοιαύτη ἦτο ἀληθῶς ἡ δέξα τῶν ἀτομολόγων. Ἀλλὰ κενὴ ἐκ ταύτων οὔτε δι' ἀντιλήψεως οὔτε διὰ συλλογισμοῦ ἀπεδεικνύεται ὑπάρχον. Τὸ μεταξὺ τῶν μικρῶν σωμάτων κενὸν δὲν ὑπάρχει, διότι γυμίζουσι τὴν τόπον συνεχῶς αἱ πληρωτικαὶ δυνάμεις (**ΡΜζ'**). Τὸ μεταξὺ τῶν οὐρανίων σωμάτων κενὸν ἐτιθέτο ἀπὸ τοῦς πρὸ ἡμῶν διὰ τὴν γίνεσθαι ἀπαρεμποδίστως ἡ κινήσεις των· ἀλλὰ καὶ ἂν εἶναι λεπτομερῆσταταις ὕλη γυμίζουσα ταῦτα τὰ χωρία, καμμίας ἀντίστασιν δὲν δύναται νὰ κάμῃ εἰς τοῖς μεγάλους καὶ ἀντιτύπους ἐκείνους ὄγκους. Κενὸν λοιπὸν οὔτε εἰς τὴν φύσιν ὑπάρχει, οὔτε εἰς τὴν Λόγον, ὅς τις δὲν δέχεται τίποτε χωρὶς αἰτίας· καὶ

οὕτως ἀπαλλάττεται ἀπὸ τῆς φρίκης τοῦ κενοῦ καὶ ἡ φύσις καὶ ὁ λόγος. Περὶ δὲ τοῦ ὑπερχοσμίου κενοῦ θύλομεν εἶπω τὰ δίδοντα εἰς τὴν Κοσμολογίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. ζ΄.

Περὶ πλαστικῆς δυνάμεως, καὶ ζωῆς, καὶ
θρέψεως, καὶ ἀναπλάσεως, καὶ γεννήσεως.

ΡΟΕ΄.

Α΄ πὸ τὴν πρώτην ὕλην (ΡΛΑ΄.) ἀνεπτύχθησαν καὶ τὰ μεγάλα σφαιροειδῆ σώματα, τὰ ὅποια βλέπομεν εἰς τὸν οὐρανὸν ὡς ἀκτινοβόλα σημεῖα, ἢ ὡς φεγγοβόλους δίσκους, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν εἶναι αὐτόφωτα, τὰ δὲ ἑτερόφωτα (μὲ τὰ ὅποια συγκαταριθμεῖται καὶ ἡ ἡμετέρα Γῆ μετὰ τοῦ δορυφόρου τῆς, ἢ γουν τῆς Σελήνης)· καὶ τὰ μικρὰ, ὅσα εὐρίσκονται ἐντὸς τῆς Γῆς μας ἢ ἐπάνω τῆς. Ὅλα δὲ ταῦτα τὰ φυσικὰ πράγματα συνάμα λαμβανόμενα μετὰ τῶν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ταῦτα περικυκλούντων ρευστῶν, συναποτελοῦσι φυσικόν τι ὅλον, τὸ ὅποιον διατηρεῖται κατ’ ὅλην του τὴν συνάρτησιν καὶ ἀλληλουχίαν.

ΡΝζ΄. Πῶς ἀνεπτύχθη τὸ ὅλον τοῦτο ἀπὸ τῆς πρώτης ὕλης, καὶ Πῶς παρήχθη ἡ πρώτη ὕλη, ἀνθρώπινος νοῦς νὰ ἔρμηνεύσῃ εἶναι ἀδύνατον· ὅσα προβάλλουσιν οἱ φιλοσοφούντες περὶ τούτου, καταγγέλλουσι τρανώτατα τὴν βαδυστάτην ἄγνοιαν καὶ ἀμάθειαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀντὶ λοιπὸν νὰ ὀνειρευόμεθα μεταφυσικὰ ἐνύπνια, καλλίον εἶναι νὰ ἐρευνῶμεν ὅσα δυνάμεθα νὰ μάθωμεν.

ΡΟΖ. Ἐπειδὴ πᾶν φυσικὸν πρᾶγμα ἔχει ἰδίον τι εἶδος, διὰ τοῦ ὁποίου διακρίνεται ἀπὸ τὰ ἄλλα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον· ἀναγκαζόμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν εἰς τὴν φύσιν ἀρχήν τινα πρῶτον, καὶ στοιχεῖον τι ἐνεργόν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐκπηγάσει ὀρχικῶς ἢ εἰδοποιήσις αὕτη καὶ μὀρφωσις τῶν φυσικῶν πραγμάτων. Ταύτην τὴν ἀρχὴν, ἥτις παραιτέρω μᾶς μένει ἀνεξηγητος καὶ ἀκατάληπτος, ἐμποροῦμεν εὐλόγως νὰ ὀνομάσωμεν *Ἡ αὐθόλου πλαστικὴν δύναμιν τῆς φύσεως.*

ΡΟΗ. Ἡ πλαστικὴ αὕτη δύναμις ἐμφαίνεται κατὰ πρῶτον ἐνεργὸς εἰς ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς πλάσεως, ἥτις μᾶς παριστάνεται ὡς ψιλὴ ἐπισυναγωγὴ καὶ συνοχὴ ὕλης μὲ διωρισμένου σχῆμα, καὶ τὴν ὁποίαν μὲ ὄνομα γενικὸν οὐνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν *Ἡ ρυστάλλωσιν.* Φαίνεται δεῦτερον πάντη διαφόρως ἐνεργούσα ἐνῶ παράγει τοιαῦτα σώματα, τῶν ὁποίων τὰ μέρη ἔχοντα ἀμοιβαίαν σχέσιν πρὸς ἄλληλα συμπληρῶνουσιν ἐν ὅλῳ, καὶ μετουσιόνοντα εἰς ἑαυτὰ ὑλικὰς τινας οὐσίας διατηροῦσι πάντοτε τὸ ὁποῖον ἔλαβαν ἐξ ἀρχῆς εἶδος· ἡ πλαστικὴ δύναμις εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον ὀνομάζεται *ὀργανικὴ δύναμις,* καὶ πρέπει νὰ τὴν θεωρήσωμεν ὡς *πλαστικὴν ὀρμὴν,* ἐπειδὴ πάντοτε εἶναι ἐνεργὸς, καὶ δι' αὐτῆς ὅλα τὰ φυσικὰ πρᾶγματα προσπαθοῦν νὰ προσλάβωσιν εἶδος τι, ἢ νὰ διατηρήσωσι τὸ προσληφθέν.

Σημείωσις. Πλαστικὴν δύναμιν ἔχει πᾶσα ὕλη, ἐπειδὴ πλάττεται ἐξ ἑαυτῆς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον· ἀλλὰ ποτὲ, καθ' ὅσον ὕλη, δὲν παράγει ὀργανικόν τι, τὸ ὁποῖον, ὡς θελομεν ἰδεῖν, εἶναι πάντοτε ζῶσα οὐσία. Τὰ ἔργα τῆς πλαστικῆς οὐνάμεως εἶναι ζῶης ἀμοιρᾶ, καθὼς καὶ αὕτη ἡ ὕλη. Τὰ σχήματα τοιούτων εἶναι μὲν παντοδαπά· γίνεται ὅμως ὁ σχηματισμὸς τῶν καταληπτῶν ἀπὸ τὴν χημικὴν καὶ μηχανικὴν τῶν τῆς ὕλης μερῶν εἰς ἄλληλα ἐνέργειαν· ἀλλ' ὁ σχηματισμὸς, τὸν ὁποῖον ἔχουσι τὰ παντοδαπάτα καὶ ἀπειραχῶς παραλλάσσοντα σχήματα τῶν ὀργανικῶν ζῴων, δὲν καταλαμβάνεται ἀπὸ τας ἐνεργείας ἐκείνας· διότι καὶ ὅσα ἐξυρῶμεν διὰ πειραμάτων ἀπὸ τας χημικὰς καὶ

μηχανικὰς ἐνεργείας δὲν ἐφαρμύζονται εἰς τὴν ὀργανικὴν διαμόρφωσιν· καὶ ἡ ἰδιότης τῆς μορφῆς ἐνὸς ἐκάστου ὀργανικοῦ ἔντος μᾶς ἀναγκάζει νὰ ἀποδεχθῶμεν ὑψηλότερόν τι στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον καθυποτάσσεται εἰς ἐαυτὸ καὶ μεταβάλλει παντοίως τὰς μηχανικὰς καὶ χημικὰς ἐνεργείας τῆς ἕλης, καὶ τὴν μὴ ὀργανικὴν μεταμορφώσει εἰς τὴν ὀργανισμένην. Τοῦτο τὸ στοιχεῖον ἐνομαζόμεν Πλαστικὴν ὀρμὴν, ἥτις ὡς θίλομεν ἐφεξῆς ἰδεῖν, εἶναι διάφορος ἀπὸ τὴν πλαστικὴν δύναμιν.

ΡΟΘ'. Τὴν Πλαστικὴν δύναμιν διακρίνομεν ἀπὸ τὴν πλαστικὴν ὀρμὴν· διότι τὴν τοῦ φυτοῦ ἀπὸ τοῦ σπόρου προαγωγὴν καὶ αὐξήσιν, καὶ τὴν τοῦ νεοσσοῦ ἀπὸ τὸ αὐγὸν γέννησιν νομιζόμεν πλέοντι παρὰ ἀπλῆν κατακρήμνισιν καὶ κρυστάλλωσιν· ἀλλ' ὑποτάσσεται εἰς τὴν ὀρμὴν ἡ πλάσις κατὰ τινὰς ὑποθέσεις, καὶ τὴν ὑπηρετεῖ προθυμότερα· ὅταν δὲ ἀρθῶσιν αἱ ὑποθέσεις, πάυσι μὲν ἡ ὀρμὴ, ἐνεργεῖ δὲ μόνου ἡ πλάσις· καὶ ὁ ὀργανικὸς τοῦ σώματος σχηματισμὸς διαφθείρεται.

Σημειώσεις. Ἡ αὐτὴ δὲ πλαστικὴ ὀρμὴ δύναται νὰ μεταχειρισθῇ τὴν διαφθορῶσαν ὀργανικὴν οὐσίαν εἰς νέαν ὀργάνωσιν, καθὼς βλέπωμεν καθ' ἑμέραν, ὅτι τὰ διαφθερθέντα φυτὰ καὶ ζῶα χρησιμεύουν εἰς τρεφτῶν ἄλλων ἐμοίωντων φυτῶν καὶ ζῶων, τὰ ὁποῖα γίνονται ἢ εἶναι γεννημένα. Φθορὰ λοιπὸν καὶ γένεσις εἶναι συνδεδεμένα εἰς τὴν φύσιν, ἥτις φαίνεται ὁμοίᾳ ζῶου, τὸ ὁποῖον κατατρώγῃ καὶ καλῶ ἀναγεννᾷ αὐτὸ ἑαυτὸ.

ΠΙ'. Ἐάν λοιπὸν εἶναι διαφορὰ πλαστικῆς δυνάμεως πρὸς πλαστικὴν ὀρμὴν (ΡΟΘ'), καθὼς μᾶς φαίνεται, καὶ καθὼς μᾶς πληροφοροῦσιν αἱ γνωστικαί μᾶς δυνάμεις· πρέπει ἐξ ἄπαυτος νὰ κάμωμεν διαφορὰν καὶ μεταξύ ὀργανικῶν καὶ μὴ ὀργανικῶν τῆς φύσεως πραγμάτων· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ δύο ταῦτα δὲν ἔχουσιν ὑπαρξίν χωριστὴν, ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητον, συνέχονται δὲ μετ' ἀλλήλων ἀδιαζεύκτως, καὶ οὕτως ἀποτελοῦσιν ὅλον τι συντηρούμενον καὶ κρατούμενον εἰς τὸν σχηματισμὸν του· διὰ τοῦτο ἐμπορεῖ ἐν γένει καὶ ἡ φύσις ἢ ὁ κόσμος νὰ θεωρηθῇ ὡς ὀργανικόν τι ὅλον (ΡΟΕ').

Σημείωσις. Ὅλα λοιπὸν τὰ μερικὰ ἄτομα τῆς φύσεως (εἴτε μεγάλα σώματα τοῦ κόσμου εἴπῃ, εἴτε μικροῦ) εἶναι μέρη ἐνὸς ὅλου. Διὰ τοῦτο ἡ πλαστικὴ καὶ ἔργωνικὴ δύναμις δὲν ποιεῖ να περιορισθῇ εἰς μερικὰ ἄτομα μόνον, ἀλλὰ καὶ θεωρηθῇ καὶ ὡς δι' ὅλης διούκουσα τῆς φύσεως· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἔργωνικὴ αὕτη δύναμις φανεροῦναι ἐξαιρέτως ἐνέργειαν εἰς ὄντα τῶν ὁμοιάμας (τὰ ζῶα δηλαδὴ καὶ τὰ φυτὰ), καὶ εἰς αὐτὰ τὴν βλέπομεν ἐντελέστερα καὶ καθαρώτερα· διὰ τοῦτο ταῦτα ὡς τελειότερα μέρη τοῦ ἔργωνικοῦ ὅλου ὀνομάζομεν κατ' ἐξοχὴν ὀργανικὰ ἔργα τῆς φύσεως. Ὁ ἀτομικὸς λοιπὸν ὀργανισμὸς εἶναι μετὰ τὸν κόσμος, καὶ εἰκὼν τοῦ μεγάλου. (ΠΠ')

ΠΠΑ'. Εἰς ὅλα τὰ ὀργανικὰ τῆς φύσεως ἔργα εὐρίσκειται ἀρχή τις κατ' ἑαυτὴν κινητὴ, ἢ κινητόν τι στοιχείον, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς ἀδιακόπου ἀρμονίας πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα διατηρεῖται εἰς διαφόρους βαθμοὺς· ὀνομάζομεν δὲ τοῦτο Ζωὴν· Ζωὴ λοιπὸν εἶναι γινόμενον ὑπὸ τοῦ εἰς πᾶν ὀργανικὸν ὄν ἐνυπάρχοντος κινητοῦ, καὶ τοῦ κατ' ὅποιονδήποτε τρόπου ἐνεργοῦντος κινητικοῦ, διὰ τοῦ ὁποῖου τὸ δυνάμει κινητὸν γίνεται ἀληθινὴ κίνησις. Ζωτικὴ λοιπὸν ἐνέργεια εἶναι ὀργανικὴ ἐνέργεια, καὶ ζωτικὴ δύναμις ὀργανικὴ δύναμις· διότι ἐν ὄσω μὲν ἐνεργεῖ ἡ ὀργανικὴ δύναμις, τὸ σῶμα φαίνεται ζῶν· εὐθύς δὲ ἀποῦ χαθῆ αὕτη ἀπὸ βίαν μηχανικῶν ἢ χημικῶν δυνάμεων, τὸ σῶμα ἀποθνήσκει.

Σημείωσις. Ἐὰν δυνάμει ζωτικῆν ἐκλάβῃς τι διάφορον ἀπὸ τὴν ὀργανικῆν, ἢ ἐννοήσῃς θελεῖ εἶσθαι ἐξ ἄπαυτος ἐπίπλαστον καὶ ἀνύπαρκτον· διότι, ἐπειδὴ εἰς μόνον τὰ ὀργανικὰ ὄντα βλέπομεν τὴν ζωὴν, δὲν ἔχομεν λόγον, ἐξω ἀπὸ τὴν ὀργανικῆν, νὰ ἀποδιχθῶμεν καὶ δυνάμει ἄλλην ζωτικῆν. Ἐν ὄσω τὸ σῶμα διὰ τοῦ ὀργανισμοῦ εἶναι κινητόν, ἢ δὲ κινητότης του γίνεται ἀληθινὴ καὶ πραγματικὴ κίνησις διὰ τῶν κινητηρίων, ἔμπορεῖ πάντοτε ἡ ὀργανικὴ δύναμις νὰ ὀνομάζεται εὐλόγως καὶ ζωτικὴ· ἢ ζωὴ λοιπὸν οὔτε χωρὶς τὸ ἐσωτερικὸν κινητόν, οὔτε χωρὶς τὰ ἐξωτερικὰ κινητὰ δύναται νὰ ὑπάρξῃ· δέχεται δὲ τὸ ζῶν τὰ κινητὰ διὰ τῆς ὀργανώσεώς του. Ὡστε ἀπὸ τὸν τοῦ κινητοῦ πρὸς τὰ κινητὰ λόγον ἀποτελεῖται παντέδαπῃ ἡ ἰσχύς τοῦ ζῶντος καὶ πρὸς ξενεῖται καὶ ἡ εὐξία ἢ καχεξία του. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων ποιεῖσθαι εἰ ἐρεξῆς δύο ὁρισμοί.

Ἐγγύς μὲν εἶναι ἢ κατάστασις ἢ προερχομένη ἐκ τῆς κατ' ἀναλογίαν ἀπαιτουμένης ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων τούτων κοπτικῶν, καὶ κοπτικῶν, ὥστε νὰ διεγείρῃται ἢ εἰς τὴν φυσικὴν εὐεμίαν ἀπαιτουμένη ἰσχύς τῆς κοπτικῆς.

Ἀσφόδτια δὲ εἶναι ἢ κατάστασις ἢ προερχομένη ἐκ τῆς διαρρυθμμένης ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων, ὥστε νὰ μὴ διεγείρῃται ἢ εἰς τὴν φυσικὴν εὐεμίαν ἀπαιτουμένη ἰσχύς τῆς κοπτικῆς. Γίνεται δὲ ἢ ἀσφόδτια καὶ ἔταν ἔλλειψη ἢ ἀπαιτουμένη κοπτικῆς, ὅπου ἐνομέοζεται ἀσθενεία, καὶ νέσος ἀσθενείᾳ, ὡς λέγουσιν οἱ ἱατροὶ, καὶ ἔταν πλὴν ἄρα πέρα τοῦ εἰστος (ἐπότε ἐνεμάζεται μὲ διάφορα τῶν νεωτέρων ἐνόματα, μ' ἔλεν ὅτι ὅλα κακοσχηματισμέα, ἔγην ὑπερθενεύεια, ὑπερθενεύεικὴ νέσος, καὶ, τὸ χειρότερον, σθένενα). Καὶ αἱ δυνάμεις αὗται καταστάσεις εἶναι ἐκκλίσεις ἀπὸ τῆν κανονικὴν μέσητητα τῆς κοπτικῆς, ἥτις εἶναι ἢ τελειὴ γυνὴ κατάστασις. Ὅταν δὲ εἶναι μεγάλαί αἱ παρεκτροπαὶ αὗται, γίνονται πολλὰ ἐπιπλοῦνται καὶ ἐπιπλοῦνται· καὶ αἱ δυνάμεις ἐμποροῦν νὰ φέρουσιν τὸν ἄριστον, ἔγην τὴν κατάστασιν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὅποιαν ἢ μὲν ὀργανικὴ τοῦ σώματος κίνησις παύει ἐξ ἐλακτέρου· ἐπιπλοῦν δὲ εἰς αὐτὴν μόνον αἱ μηχανικαὶ καὶ χημικαὶ τῆς φύσεως δυνάμεις· ἀπορρίπτονται, καθ' ὅσον μόνικὸν ἐργάζου χροῖν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ ἔγῃ, ἢ ὅταν εἶναι παντάπασι χαλαρὰ καὶ ὑφειμένη, ἢ ὅταν ἐκτραχῆ δι' ὑπερβολὴν τάσεως.

ΠΙΒ. Γενικῶς ἐνεργούσα ἢ πλαστικὴ ὁρμὴ εἰς ὅλα τὰ ὀργανικὰ ὄντα, φυλάττει ἰδιαιτέρους τινὰς σταθεροὺς κανόνας, κατὰ τοὺς ὁποίους μορφῶνται εἶδη πάντοτε τὰ αὐτὰ κατὰ διαφόρους σχετικὰς τελειότητας ἕως αὐτοῦ τοῦ τελειοτάτου, τὸ ὅποιον εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Παρεκτροπαὶ δὲ τῆς πλαστικῆς ὁρμῆς σπανιώταται συμβαίνουσιν ἀποτελοῦσι τὰ τέρατα κατὰ τέσσερας τρόπους· α'. ἐκ τῆς παρὰ φύσιν κατασκευῆς, ὅπου ἢ πλαστικὴ ὁρμὴ μεταβάλλει τὴν φυσικὴν κατασκευὴν· β'. ἐκ παρὰ φύσιν θέσεως τῶν μερῶν· γ'. ἐξ ἐνδείας· δ'. ἐκ πλεονασμοῦ τῶν μερῶν. Σαλευέται ἢ πλαστικὴ ὁρμὴ δὲ καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν ἐκ διαφόρου εἶδους γεννωμένων, ὅποια εἶναι οἱ ἥμιονοι καὶ πολλὰ φυτὰ.

ΠΙΓ. Ἡ αὐτὴ ὀργανικὴ δύναμις, ὡς ἐκ τριῶν αὐτῆς

διαφόρων αποτελεσμάτων, σημαίνεται με τρία ονόματα· διότι ἢ διατηρεῖ τὰ άτομα καὶ ὀνομάζεται *Φρεπτικὴ* ἢ *Φρέψις*· ἢ ἀναγεννᾷ μέρη τινα ἀφανισθέντα, καὶ ὀνομάζεται *ἀναπλαστικὴ* ἢ *ἀνάπλασις*· ἢ διατηρεῖ τὰ εἶδη διὰ παραγωγῆς νέων ατόμων, καὶ ὀνομάζεται *γεννητικὴ* ἢ *δύναμις*, ἢ *γέννησις*· καὶ εἰς μὲν τὴν *Φρέψιν* καὶ *ἀνάπλασιν* τὸ ὀργανικὸν σῶμα ὀργανίζεται αὐτὸ κατ' ἑαυτὸ· ἢ δὲ *γέννησις* δὲν γίνεται ἄλλως, εἰ μὴ διὰ συνάψεως δύο ἑτερογενῶν (*ἄρρενος* καὶ *θῆλειος*), ὁμοειδῶν δὲ ὄντων πρὸς ἄλληλα. Εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τῶν φυτῶν τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ ἐμφωλεύουσι εἰς τὸ αὐτὸ ἄτομον· θέλομεν ἐξηγήσειν σαφέστερα τὸ ρηθὲν εἰς τὸν ἐφεξῆς παράγραφον.

ΠΙΔ'. Ἡ δύναμις, ἣτις παρήγαγεν ὀργανικόν τι ὄν, ἐνεργεῖ πάντοτε ἕως οὐ μηχανικὴ ἢ χημικὴ δύναμις νὰ διαλύσῃ τὸν ὀργανισμόν· ἀλλ' ἐνεργεῖ κατὰ τρεῖς διαφόρους τρόπους.

α'. Πᾶν ὀργανικὸν σῶμα προσλαμβάνει ἔξωθεν ὕλην τινα, τὴν ἐξομοιόει πρὸς ἑαυτὸ, καὶ τὴν μετουσιόει ἐσωτερικῶς, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀναπτύσσει ἐντελῶς τὴν ὀργανικὴν του μορφήν, καὶ, ὅσον δύναται, τὴν διατηρεῖ· διὰ ταύτης τῆς ἐνεργείας τρέφεται καὶ αὐξεται, ἐφ' ὅσον εἶναι τὸ σῶμα δεκτικὸν αὐξήσεως· καὶ ἡ δύναμις ὀνομάζεται *Φρεπτικὴ*, ἢ *Φρέψις* ἀπλῶς.

β'. Δι' αὐτῆς ἀναπληροῦσι τὸ ὀργανικὸν σῶμα μέρη τινα διαφθειρόμενα· καὶ κατὰ τοῦτο ἡ δύναμις ὀνομάζεται *ἀναπλαστικὴ* ἢ *ἀνάπλασις*· ἡ ἐνεργεία τῆς εἶναι ἀτελεστέρα μὲν εἰς τὰ τελειότερα· τελειότερα δὲ εἰς τὰ ἀτελέστερα ὀργανικὰ ὄντα· διότι ἀνθρώπου μὲν ὄνυχε μόνου καὶ τρίχες ἀναπλάττονται· πολλῶν δὲ ἀπὸ τὰ τοῦ ψυχροῦ αἵματος λεγόμενα

ζῶα καὶ πόδες καὶ ὄμματα· καὶ εἰς τινὰ μὲν γίνεται ἡ ἀνάπλασις κατὰ διωρισμένους καιροὺς, καθὼς εἶναι ἡ τακτικὴ ἀλλαγὴ δερμάτων, πτερῶν κτλ. εἰς ἄλλα δὲ, ὡς ἔτυχεν. Ἡ ἀνάπλασις αὕτη τίποτ' ἄλλο θέν εἶναι, εἰ μὴ αὐξήσεις ἰδιαιτέρα, καὶ φυσικὴ τῆς θρέψεως συνέπεια· ἡ δὲ θρέψις εἶναι τοῦ ἀτόμου συντήρησις, καὶ καθημερινὴ τοῦ αὐτοῦ ἐξ ἑαυτοῦ ἀναγέννησις, ἀφ' οὗ ἅπαξ ἐγεννήθη.

γ. Ἄλλ' ἡ δύναμις αὕτη ἐνεργεῖ καὶ οὕτως, ὥστε τὸ ὀργανικὸν ὄν ἢ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως γεννᾷ, ἢ γούν παράγει τι ὅμοιον ἑαυτοῦ· καὶ οὕτω διατηρεῖ τὸ εἶδος του. Γέννησις λοιπὸν εἶναι ἀνάπλασις εἰδική, καὶ ἔχει ἀτομικὴν, ἐπειδὴ δὲ αὐτῆς ἀναπλάττεται τὸ εἶδος, τὸ ὁποῖον ἐκινδύνευσε νὰ χαθῆ διὰ τῶν εἰς τὰ ἄτομα συμβαινόντων θανάτων. Ἐκ δὲ τούτων εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ γέννησις εἶναι ἀποτελεσμα τῆς πλαστικῆς ὀρμῆς, καὶ ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς κατὰ μικρὸν γινομένη ἀνάπτυξις καὶ διάπλασις ὀργανικῆς τινος γεννητικῆς ὕλης, τῆς ὁποίας εἶναι ἀποτελέσματα τὰ ὀργανικὰ ὄντα ὡς γεννώμενα, ἀλλ' ἔχει ὡς προϋπάρχοντα.

Σημειώσεις. Ἡ δόξα αὕτη ἀνομαζοῦνται ἐπιγενεσις, καὶ εἶναι ἐναντία δόξης ἄλλης, ἣτις ἀνομαζοῦνται προϋπαρξίς· οἱ τῆς δευτέρας δόξης προστάται θίλουσιν, ὅτι ὅλα τὰ καθ' ἡμέραν γεννώμενα ἐγεννήθησαν ἅπαξ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου ὡς τέλει βλαστοὶ ἢ ζωάκια, καὶ ἐναπεταμιώθησαν εἰς τὰ σπέρματα τῶν πρωτοπλαστικῶν ἔργων τῶν σωμάτων, ἐν ἐντὸς τοῦ ἄλλου· ἡ δὲ βλεπομένη γέννησις εἶναι αἰτίατις κινῶσα καὶ ἐκβάλλουσα εἰς φῶς τοὺς ἐναποκεκρυμμένους βλαστοὺς· ἀλλ' ἡ εἰς ὅλους φανερὰ ἀνάπλασις (ΡΠΔ', β), καὶ ἡ γέννησις τῶν περὶ τὴν ἀνατρέπει ἐντελῶς τὴν προϋπαρξιν, καὶ στερεῖται ἀταλῆς τῶν ἐπιγενεσιῶν.

ΡΠΕ'. Ἡ γέννησις φαίνεται διπλῆ· ἢ ἀπὸ ὀργανικὰ ὄντα, ἢ ἀπὸ μὴ ὀργανικὰ· ἡ δευτέρα βεβαιουεταὶ ἀπὸ τὰ ἐμβλαπτικὰ λεγόμενα ζῶῳφια· καὶ διὰ τί ἄλλως ἢ εἰς ἕλαν τὴν φύσιν ἐπιπολλῶζουσα καὶ ἐπικρατοῦσα πλαστικὴ ὀρμὴ

νὰ μὴ παράγῃ καὶ ἐκ μὴ ὀργανικῶν ὀργανικά; ἢ δὲ πρώτη, ἢ εἰς ὅλους μασ γνωστὴ, ὑποδιαιρεῖται εἰς ὁμοειδῆ καὶ ἑτεροειδῆ· ἢ μὲν πρώτη σημαίνει τὴν ὀργανικοῦ ὄντος δι' ὁμοειδοῦς ὀργανικοῦ γέννησιν· ἢ δὲ δευτέρα, τὴν δι' ἑτεροειδοῦς· οἱ ἡμίονοι καὶ διάφορα ἄλλα ζῶα καὶ φυτὰ γίνονται σαφέστατα παραδείγματα τῆς ἑτεροειδοῦς γεννήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Διαίρεσις τῶν ὀργανικῶν σωμάτων, καὶ περὶ
'Ανθρώπου.

ΡΠς.

Ε'πειδὴ τὰ ἔργα τῆς φύσεως εἶναι παντοδαπώτατα· ὁ Λόγος ἡμῶν ἀναγκαζόμενος νὰ εὕρῃ τὸ ἀπόλυτον, θεωρεῖ ταῦτα πάντα ὡς ὅλον τι· καὶ παραβάλλων τὰς μεταξὺ αὐτῶν ὁμοιότητας καὶ ἀνομοιότητας, προσπαθεῖ νὰ διατάξῃ τὸ ὅλον εἰς μέρη, καὶ νὰ κάμῃ πλήρητινα αὐτῶν ὀλομέλειαν (ΡΚΓ'). Τσιαύτη διάταξις εἶναι πάντοτε τεχνητὴ, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐπιστηρίζεται εἰς φυσικοὺς λόγους· καὶ μ' ὅλον τοῦτο μένει πάντοτε ἀτελής, μὴ δυναμένη νὰ ἐφαρμοσθῇ ἀκριβῶς εἰς τὴν φύσιν.

Σημείωσις. Οἱ συγγραφεῖς τῆς φυσικῆς ἱστορίας καὶ περιγραφῆς ἀπὸ τῶν Ἀριστοτέλην ἀρξάμενοι ἔκαμαν διαφόρους μεθόδους εἰς τὸ νὰ διατάξωσι καὶ τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ὄρυκτά κατὰ συστήματα τινα, τὰ ὅποια εἶναι ἢ φυσικὰ ἢ τεχνητὰ· ἀλλὰ τὴν λεπτομερῆ αἰτῶν ἐξέτασιν ἀφίνομεν νὰ τὴν κάμνωσιν οἱ εἰρημίνοι συγγραφεῖς τῶν φυσικῶν ἱστορικῶν καὶ φυσικῶν περιγραφῶν.

ΡΠΖ'. Ἐπειδὴ πᾶν σῶμα εἶναι ἢ ὀργανικόν ἢ μὴ

(ΡΟΗ, ΡΗ'). Ἐκ τούτου προέρχονται δύο γένη καθολικὰ τῶν σωμάτων, ἢ ὡς συνηθίζουσι νὰ λέγωσι, δύο βασιλεια τῆς φύσεως· καὶ ἐπειδὴ πάλιν ὑπὸ τὸ ὀργανικὸν ὑπάγονται εἰς δύο καθολικὰ εἶδη, διότι τὰ μὲν ἐξ αὐτῶν κινούνται προαιρετικῶς, τὰ δὲ, δι' ἄλλειψιν τῆς προαιρετικῆς κινήσεως φαίνονται, ὡς ἄψυχα ὄντα· καὶ ἐκεῖνα μὲν λέγονται ζῶα, ταῦτα δὲ, φυτά· διὰ τοῦτο συντάσσοντες τὰ μέλη τῆς ὑποδιαίρεσεως ἑνὸς μέρους νὰ ἀποδεχθῶμεν τρία καθολικὰ γένη σωμάτων, ἢ τρία βασιλεια τῆς φύσεως.

Σημείωσις Α'. Ἡ μεταξὺ ζώου καὶ φυτοῦ διαφορὰ, μ' ὄλον ὅτι εἶναι προφανεστάτη. Ἐυκολώτατα ἕως εἶναι νὰ ἐμπνευσθῆ. Καὶ τὰ δύο ταῦτα γένη τρέφονται, γεννῶσι, ζῶσι· ἀλλ' ἡ ζωὴ των φανερόνεται τέτοιον διαφέρειον, ὥστε τοῖς ἀπίσθηται ἀπὸ τὰ φυτὰ πᾶν ἴχνη ζωῆς ἀποδιδόντες τὴν μένον εἰς τὰ ζῶα, τῶν ὁποίων οὐσιώδης χαρακτῆρ εἶναι νὰ κινῶνται τὴν προαιρετικῶν καὶ ἐπιλοῦσιν κίνησιν· καὶ ἐνδιαίρειν τὰ ὀργανικὰ ὄντα εἰς ἔμψυχα (τὰ ζῶα), καὶ ἄψυχα (τὰ φυτά)· ἀλλ' ὅμως ὁ χαρακτῆρ οὗτος εἶναι μὲν στερεός· διότι εἶναι πολλὰ ζῶα, τὰ ἑποῖα εἰς ὄντως νὰ ἀφήσωσι τὴν ὑπὸ τῆς φύσεως εἰς αὐτὰ προσηχθέντα τέπον, καὶ κινῶσι προαιρετικῶς μένον τὰ μέρη των· περὶ δὲ πάλιν φυτὰ εἶναι στερεῶς κατὰ γῆς ῥιζωμένα, ἀλλὰ μεταβάλλουσι τὸν τέπον των, εἴαν καὶ χωρὶς τῆς ἰχνης προαιρεσεως. Ἀλλὰ δὲ πάλιν ἐπιμνήσκω τὴν τῶν ζώων πρὸς τὰ φυτὰ διαφορᾶν εἰς τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον τρέφονται· ἀλλὰ καὶ εἰδὼ ἢ κυρίως διαφορὰν στεκεῖ εἰς τοῦτο, ὅτι εἰς τὰ ζῶα ἐνδὲ τρέφεται παρατηροῦνται κινήσεις, ὅχι ἕως καὶ εἰς τὰ φυτὰ.

Σημείωσις Β'. Περὶ δὲ τῆς συνηθῆς ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλην ἀρξαμένης διαίρεσεως τῶν σωμάτων εἰς τρία γένη, ἢ τρία βασιλεια, λέγεμεν ὅτι εἶναι ἐπιβεβαιωμένον νὰ δεχθῶμεν μόνον δύο, τὸ ὀργανικὸν καὶ τὸ μὴ ὀργανικὸν, ἐπειδὴ ταῦτα εἶναι ἀμέσως ἀντίθετα μέλη τῆς διαίρεσεως. Πρέπει πάλιν ὅμως καλεῖν νὰ ὑποδιαίρεσωμεν εἰς δύο· ἢ γένος τὸ μὲν μὴ ὀργανικὸν εἰς τὰ ῥωθῆ καὶ εἰς τὰ στερεὰ σώματα· τὸ δὲ ὀργανικὸν εἰς τὰ φυτὰ καὶ εἰς τὰ ζῶα. Διότι εἰς βλεπομένην λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον εἰς τὰ φυσικογραφικὰ συστήματα δεῖν πρέπει νὰ πειρογραφῶσιν καὶ νὰ χαρακτηρισθῶσιν τα εἶδη τῶν ῥωθῶν σωμάτων, καθὼς καὶ τὰ τῶν στερεῶν, ἐνδὲ μάλιστα ταῦτα χωρὶς ἐκείνων εἶναι ἐμποροῦν ποτε νὰ χαρακτηρισθῶσιν ἀνελλιπῶς· καὶ εἴαν εἰς τὴν ἐνομαζομένην ἐρικτελο-

για συνκαταρθίζονται και ῥωθίζονται σώματα, ὁ ὑδράργυρος φέρει ἐπιπέδον, καὶ τὸ πετραίλιον, διὰ τὴν μὴ συναρθωμένη καὶ τὸ ὕδωρ, διὰ τὴν ἔχει καὶ ἑσπῆ, καὶ τὰ διάφορα τῶν αἰθρῶν εἶδη, διὰ τὴν ἔχει καὶ ἡ κλειστοκῆ ὑλη, καὶ ἡ μαγνητικὴ κτλ. Πρέπει λοιπὸν, μὲ φαίνεται, καὶ ταῦτα συναρθιζόμενα μετ' ἑαυτῶν, διὰ τὴν συστατικὴν τῆς ῥυστέτης διαφορῶν, νὰ ὑποδύει ἐξῆς εἰς ἕνα εἶδη μὴ ὁργανικῶν σωμάτων, εἰς τὰ ῥωθίζονται καὶ εἰς τὰ στερεῶτα.

ΠΙΗ. Τὸ τελειότατον ἀπ' ὅλα τὰ ζῶα εἶναι εὐλόγως ὁ Ἄνθρωπος, ἐπειδὴ τούτου, εἴαν καὶ τίποτ' ἄλλο δὲν διέφερον ἀπὸ τὰ ἄλλα, μόνον ὁ Λόγος τὸν ἐξυψώνει πολὺ ὑπεράνω πάντων τῶν ὑπὸ μόνης ζωώδους ὀρμῆς διοικουμένων. Διὰ τούτου εἶναι ἐπιθετικὸς νὰ σημάξη θωρισμένως καὶ εὐκρινῶς τὰς ἐννοίας καὶ νὰ τὰς μεταδίδῃ εἰς ἄλλους, μεταχειριζόμενος ὀληρότερον τὸν προφορικὸν λόγον, ὅς τις εἶναι πολὺτε πλέον πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἄλλων ζῶων. Διὰ τούτου ἐνόνεται μὲ τοὺς ὁμοιοθεῖς τοῦ ἀνθρώπου εἰς μίαν μεγάλην κοινωνίαν καὶ συντροφίαν. Διὰ τούτου γίνεται νομοθότης καὶ δικαιοσύνη τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ θελήσεως. Διὰ τούτου ὑπερβαίνει τὰ σωματικὰ ὄρια καὶ προσπαθεῖ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἄπειρον, τελειοποιῶν τὰς γνωστικὰς καὶ προαιρετικὰς δυνάμεις του. Διὰ τούτου εὐρίσκει τὴν ἀρχὴν του, ὅτι κατάγεται ἀπὸ ὑψηλότερον καὶ ὑπερτερον ἑαυτοῦ ΟΝ· καταλαμβάνει καὶ τὸ δικαίωμα, τὸ ὅποιον ἔχει, νὰ καθυποτάξῃ εἰς τοὺς σκοποὺς του τὰ περικυκλοῦντα αὐτὸν ἄλογα ὄντα, ἢ γούν νὰ γείνη κύριος τῆς Γῆς. Καὶ σιμὰ τούτου εἶδωκεν εἰς αὐτὸν ἡ φύσις ὀργανισμὸν συμφωνότατον μὲ τοῦ ὁμοιοθεοῦ λόγου τοὺς σκοποὺς.

Σημείωσις. Διὰ ταύτην τὴν ὑπὲρ τὰ ἄλλα ζῶα ὑπερλίαν τοῦ ἀνθρώπου ὁ τοῦ τῆς Βιέννης πανεπιστημίου ἐκπαιδευτικὸς καὶ φυσικὸς ἱστορὸς Σχίρερος (Scherer) διακρίνει, ἐκτὸς ἀπὸ στέματος ἑστῆς καὶ τὰ μαθηματα, εἰς τέσσαρα γένη πάντα τῆς Γῆς τὰ σώματα· εἰς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὸ γένος τῶν ζῶων, εἰς τὸ γένος τῶν φυτῶν, εἰς τὸ γένος τῶν ὀργανικῶν, μὲ τὰ ὅποια συμπεριλαμβάνει καὶ πᾶν ῥωθίζοντα σῶμα· διότι εἶναι, λέγει, αναμφιστόν νὰ συνκατατάσσῃται τὸ

διώτατον ζῶον τὸν ἄνθρωπον μὲ τὰ ἄλογα κτήνη. Καὶ ἔχει δίαισιν ὁ σοφὸς οὔτεσ ἀνὴρ, κατὰ τὴν κρίσιν μου.

ΠΠΘ'. Σωματικοὶ δὲ χαρακτηῖρες τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τῶν ὁποίων διακρίνεται ἀπὸ τ' ἄλλα ζῶα, εἶναι κατὰ τὸν Βλυμβάχου· τὸ ὀρθὸν βᾶδισμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ φυσικὴ του κατασκευὴ τὸν ἔκαμιν ἐπιτήδειον· ἡ ἐλευθέρη χρῆσις δύω εὐαισθητοτάτων χερῶν· ἡ ὀρθὴ θέσις τῶν κάτω τμητικῶν ὀδόντων, καὶ ἡ προέχουσα σιγῶν. Ἴσως χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι καὶ ἡ ἔμμοςος πρὸς γέννησιν ὀρμῆ, ἥτις εἰς τὰ ἄλλα ζῶα φαίνεται κατὰ περιόδους. Τὸ δὲ θῆλυ τῶν ἀνθρώπων γένος διακρίνεται ἀπὸ τὰ ἄλλα θῆλια διὰ τὰ καταρνήσια, ἥγουσι τὴν κατὰ μῆνα γινομένην ἐκροὴν ποσοῦτινος αἵματος, καὶ κατὰ τὸν παρθενικὸν ὑμένα, ἐκ τοῦ ὁποίου μαρτυρεῖται ἡ ἀθωότης τῶν ἀγῶμων.

ΠΠΥ. Ἰπέλαβαν μὲν τινας ἐκ φύσεως ἄοπλον τὸν ἀνθρώπον· ἀλλ' ἔχει γρόνθον, μὲ τὸν ὁποῖον κρημνίζει κατὰ γῆς τὸν πολέμιόν του, καὶ ὄνυχας, μὲ τοὺς ὁποῖους σπαράσσει, καὶ ὀδόντας, μὲ τοὺς ὁποῖους θάκνει· τὰ δευτέρη μεταχειρίζεται συχότερα τὸ θῆλυ. Εἶναι δὲ ἀληθεῖς, ὅτι ὁ νεογέννητος ἀνθρώπος εἶναι καθ' ὑπερβολὴν ἀνίκανος νὰ βοηθήσῃ καὶ νὰ φυλάξῃ τὸν ἑαυτόν του· διότι κἀνεν ἀπὸ τὰλλα ζῶα δὲν μένει πλειότερον χρόνον εἰς κατάστασιν ἔχουσαν βοηθείας χρεῖαν. Κατὰ δὲ τὴν τροφήν, καὶ τὸν τόπον τῆς κατοικίας εἶναι ὁ ἀνθρώπος ἀπεριόριστος, ἐπειδὴ τρέφεται ἀπ' ὅλα τὰ γένη τῶν σωματίων, καὶ κατοικεῖ εἰς ὅλας τὰς ζώνας καὶ εἰς ὅλα τῆς Γῆς τὰ κλίματα.

ΠΠΥΑ'. Ἐὰν ράψωμεν ἀκόμη βλέμμα ἐν εἰς τὴν ὀργανικὴν φύσιν, θέλομεν ἰδεῖν ὅτι ζωὴ εἶναι ὁ καθολικὸς αὐτῆς χαρακτηῖρ· ἀλλ' ἡ ζωὴ αὕτη εἶναι διάφορος εἰς τὰ φυτὰ παρὰ εἰς τὰ ζῷα· καὶ πάλιν διάφορος εἰς τὰ ἄλογα ζῷα παρὰ εἰς

τὸν ἄνθρωπον· διότι τῶν μὲν φυτῶν ἡ ζωὴ εἶναι χωρὶς προαι-
 ρητικῆς κινήσεως καὶ χωρὶς συνειδήσεως· τῶν δὲ κτηνῶν, μετὰ
 προαιρητικῆς κινήσεως, καὶ ἀλόγου τινὸς συνειδήσεως, μᾶλλον
 δὲ συναισθησεως· τῶν δὲ ἀνθρώπων καὶ μετὰ προαιρητικῆς
 κινήσεως καὶ μετὰ λογικῆς συνειδήσεως· διότι συνειδήσεις εἶναι
 εἴδησις τοῦ εἶναι (Κρηπ. ΚΓ'). ἡ δὲ εἴδησις εἶναι διὰ μόνου
 τοῦ Λόγου κατορθωτῆ, ἐπειδὴ ὁ λόγος μόνον δύναται νὰ εὔρη-
 τῆν ἁλήθειαν εἰς τὴν ἁρμονίαν τῶν διαφόρων ἐννοιῶν καὶ
 γνώσεων (Λογ. Α'). Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν μόνον γινώσκει, ὅτι
 ὑπάρχει αὐτὸς, καὶ ὅτι παρεκτὸς αὐτοῦ ὑπάρχουσι καὶ πολλὰ
 ἄλλα ὄντα. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν μόνον ἐξεύρει Τί κάμνει πρὸς
 ἑαυτὸν, καὶ Τί πρὸς τοὺς ἄλλους. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν ζῆ
 ζωὴν μετὰ συνειδήσεως ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἐκτὸς κόσμου, ἥτις εἶ-
 ναι ζωὴ κατ' ἐξοχὴν· ὡς πρὸς ταύτην αἱ ἄλλαι τῶν ἄλλων
 ὄντων ζωαὶ εἶναι μηδέν. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰς ἡμέρας μας
 ἔφθασε νὰ εἴπῃ ὁ Φίχτερος. (In seinen Vorlesungen
 über das Wesen des Gelehrten.) Μόνον ὁ ἄν-
 θρωπος ζῆ, ἡ δὲ ἄλλη φύσις εἶναι νεκρά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Τελεολογία, ἢ περὶ σκοπιμότητος τῶν ὄντων.

РЧВ'.

Εἰς τὰ ὀργανικὰ σώματα παρατηροῦμεν κατ' ἐξοχὴν σκο-
 ποὺς καὶ τέλη, καὶ πρέπει νὰ τὰ κρίνωμεν ὡς ἀπὸ τὴν φύσιν
 αὐτὴν γινόμενα σκόπιμα. Εἰς ταῦτα φαίνεται σκοπιμότης καὶ

ἐκ τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ εἰδικὴ καὶ ὕλική, καὶ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ (ΠΑ'. Σημ. Α', Β').

Σημείωσις. Τὰ ὄργανα σώματα μᾶς διεγείρουσιν αἰσθήματα εἰφοροῦντος διὰ τὴν χάριν καὶ καλλονούντων· εὐποροῦν γὰρ γινώσκει χρῆσιμα εἰς διαφόρους σκοποὺς καὶ διὰ τὸ εἶδος καὶ διὰ τὴν ὕλην των· παρ' αὐτοῦ τούτων εἶναι καὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ σκόπιμα· εἴτε τα μέρη των προσκαρμύζονται πρὸς ἀλλήλα, ὡς μέρη ἐνὸς αὐτοῦ συμπληροῦτος καὶ συντηροῦτος καὶ ἀμικτώως εἰδοποιούτος ὅλου. Πᾶν λοιπὸν μέρος εἶναι δυνατόν να ἰσχύῃ, ἀναπερῆμενον πρὸς τὸ ὅλον· ἀναπερῆμενον δὲ, συναπτεται μετ' αὐτοῦ εἰς ἓν οὕτως, ὥστε ἐνεργεῖ πρὸς τ' ἄλλα καὶ πάσχει ἀπὸ αὐτῶν, καὶ εἶναι καὶ αἰτία ἐνταυτῷ καὶ ἀποτελεῖσθαι· ἴσχυ' ἑνὸς μέρους· πάσχει καὶ διὰ τὰ ἄλλα καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων· καὶ γίνεται ἔργον καὶ ἐνεργεῖα καὶ πάθος, ἢ μέρος καὶ ἐνεργούν καὶ ἐνεργοῦμενον. Οὕτω, εἰς' εἰπεῖν, τὰ φύλλα τοῦ δένδρου, καθ' ἓνα μὲν λόγον εἶναι μέλη κατ' ἑαυτὰ, ἐπειδὴ ἐγίνεθησαν ὑπὸ τῶν ἄλλων μελῶν, λέγου ῥιζῆς, κορυφῆ καὶ ἀλλ' εἶναι καὶ κατὰ λόγον ἄλλων μελῶν ἐνεργητικῶν, ἐπειδὴ δὲ σπάρ' ἀερίσεως καὶ διαπνοῆς συμβάλλουσι πολὺ πρὸς διατήρησιν τοῦ ὅλου· καὶ τὸ φύλλον ξηραίνεται, καὶ ἐπομένως τ' ἄλλα μέλη του χάνονται, εἴναι συντελεῖ ἀποκόπτης τὰ φύλλα του εἰδῆς ἀπὸ φύλλου του· Διατρίβει δὲ ὄργανικόν τῆς φύσεως ἀπὸ ὄργανικόν τῆς τέχνης ἔργον. Καὶ τοῦτο, ὅσον τὸ ὠρολόγιον, εἶναι μὲν καθ' ὅσον· συνδέεται ἐξ ὄργανων, ὄργανικόν σῶμα, εἰς τὸ ὅποιον τὰ μέρη (τροχοὶ καὶ ἀλυσίδες καὶ ἐλατήριον) προσκαρμύζονται καὶ ἀποτελεῖ ἓν ὅλον· ἀλλὰ δὲν εἶναι ζῶν ὠρολόγιον, ἦγεν ὄργανικόν καὶ ὄργανικόμενον, εἰς ἓνα λόγον δὲν εἶναι ὄργανικόν τῆς φύσεως ἔργον, ἀλλὰ τέχνης κατασκευάσιμα. Τὸ δὲ ὄργανικόν σῶμα, τελειολογικῶς θεωρούμενον, εἶναι ἔργον τῆς φύσεως, καὶ ἐν αὐτῷ σκοπὸς τῆς φύσεως, ἦγεν ἔργον, εἰς τὸ ἔποιον τὰ πάντα εἶναι σκοποὶ καὶ μέσα διὰ τὴν ἢ φύσιν τὸ ἐγίνεσθαι οὕτως, καὶ τὸ διέταξε καθ' ἕνα τα μέρη του οὕτως, ὥστε εὐπορεῖ γὰρ διατήρησιν καὶ τὴν ὑπάρξιν καὶ τὸ εἶδος του· ἀπὸ τῆς πρώτης τῆς ὑπάρξεως του στιγμῆς ἕως τῆς φθίσεως του παύσει αὐτὸ εἶναι διὰ τῆς ἀκαταπαύστως ἐνεργούσης πλαστικῆς ὁρμῆς καὶ δυνάμεως.

ΡΥΓ'. Ἐπειδὴ ἡ ὑπάρξις ὄργανικῶν σωμάτων, τὰ ὅποια εἶναι καὶ ἔργα καὶ σκοποὶ τῆς φύσεως, ὡς ὅτι γινεῖ ἀναγκαστικῶς εἰς τὴν ἐν τῇ φύσει σκοπιμότητα· διὰ τοῦτο πρέπει γὰρ συγχωρηθῆναι εἰς τὸν Λόγον γὰρ ἀναφέρει τὴν ἰδέαν ταύτην εἰς ὅλην ὁρμὴν τὴν φύσιν, ἥτις εἶναι ὄργανικόν τι ὅλον (ΡΠ'),

καί να τὴν κρίνῃ, ὅτι εἶναι σκόπιμον τι, εἰς τὴν ὁποίαν τίποτε δὲν εἶναι εἰς μάτην· ἀλλὰ τίνας εἶναι οἱ σκοποὶ αὐτῆς, ὁμο-
λογοῦμεν εἰληκρινῶς, ὅτι δὲν ἐξεύρομεν ἀκριβῶς· προσπαθοῦ-
μεν ὁμως μὲ τὴν ὁδηγίαν τῆς φιλοσοφίας νὰ τοὺς εὑρωμεν,
ἐὰν δυναθῶμεν.

Σημείωσις. Πρέπει μὲν νὰ ἀποδεχθῶμεν ὡς ἀληθεστάτην τὴν πρότασιν· Πάντα εἰς τὴν φύσιν εἶναι σκόπιμα, καὶ καὶ εἰς δὲν ἔγειναι εἰς μάτην· ἀλλ' ἐὰν δὲν γνωρίζωμεν τὸν ἔσχατον τούτων σκόπον, πρέπει νὰ προσμείνωμεν ἕως νὰ εὑρῇ τὴν ἀληθινὰ ἢ νὰ λύσῃ τὴν ἀμφιβολίαν ἢ φιλοσοφία. Εἶναι βίβαια ἀνωτάτη ἀρχὴ, καὶ ἔσχατον τέλος, ὅπου φέροντα πάντα τὰ εἰς τὴν φύσιν γινώμενα· ἀλλ' οὔτε ἡ χημικὴ οὔτε ἡ μαθηματικὴ δύναται νὰ τὴν εὑρῶσι, ἀλλὰ μόνη ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία.

Ρ4Δ'. Κρίνοντες γενικῶς τὴν φύσιν ὡς συμπλήρωμα σκοπίμων ὄντων, θελομεν εὑρεῖν εἰς αὐτὴν σύστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον τῆς φύσεως τὰ ἔργα εἶναι διατεταγμένως οὕτως, ὥστε τὰ μὲν ἐπέχουσιν ὑψηλότερον βαθμὸν, τὰ δὲ κατώτερον.

Ρ4Ε'. Εἰς μὲν τὰ ὀργανικὰ ἔργα τῆς φύσεως ἐνυπάρχει ἐσωτερικὴ σκοπιμότης· εἰς δὲ τὰ μὴ ὀργανικὰ μόνον ἐξωτερικὴ (Ρ4Β'). Διότι ἐπειδὴ ταῦτα γίνονται καταληπτὰ ἐκ μόνων μηχανικῶς ἐνεργουσῶν αἰτιῶν, καὶ τὰ μέρη των δὲν εἶναι μέλη ἐνὸς ἐαυτοῦ συμπληροῦντος καὶ συντηροῦντος καὶ εἰδοποιοῦντος ὅλου (ΡΟΗ'). διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ θεωρηθῶσι τὰ μέρη ταῦτα ὡς μέσα καὶ σκοποὶ πρὸς τὸ ὅλον, ἀλλὰ τὸ ὅλον πρέπει νὰ ἀναφερθῇ ὡς σκοπὸς καὶ μέσον πρὸς ἄλλο τι σκόπιμον καὶ αὐτό. Τὰ μὴ ὀργανικὰ λοιπὸν ἔργα τῆς φύσεως ἐμποροῦν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς μόνον μέσα πρὸς ὑπαρξίν των ὀργανικῶν· ἢ, νὰ εἶπω ἄλλως, τὰ ζῶντα ἄμοιρα ὑπάρχουσιν εἰς τὴν φύσιν μόνον διὰ τὰ ζῶντα.

Ρ4Ζ'. Καὶ πάλιν εἰς τὰ ὀργανικὰ τῆς φύσεως ἔργα πρέπει νὰ ἐπικρατῇ ὑπαλληλία τις κατὰ τὴν σχετικὴν αὐτῶν

τελειότητα· ὥστε τὰ μὲν φυτὰ νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς μέσα διὰ τὰ ζῶα· τὰ δὲ ἄλογα ζῶα μετ' ἐκείνων ὡς μέσα διὰ τὰ λογικὰ, ἦγουν διὰ τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ ἄριστα εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτ. Α') ἠοιήτεον τὰτε φυτὰ τῶν ζώων ἕνεκεν εἶναι, καὶ τὰ ἄλλα ζῶα τῶν ἀνθρώπων χάριν· «ὅτι ταῦτα μόνον εἶναι ὄντα ἐπὶ τῆς Γῆς, τὰ ὅποια ὄχι μόνον ἔχουσι τελειότατον ὀργανισμόν, ἀλλ' ἐμπαροῦν καὶ νὰ συλλάβωσιν ἰδέαν τῆς σκοπιμότητος, καὶ νὰ βάλλωσιν εἰς ἑαυτὰ ἰδίους σκοποὺς, βουλευόμενοι περὶ παντοίων πραγμάτων. Τὸ ἄλογον λθιπὸν ὑπάρχει εἰς τὴν φύσιν μόνον διὰ τὸ Λογικὸν ὄν.

Σημειώσεις. Ἀναμφιβόλως οἱ μὲν ἄνθρωποι ὑπηρετοῦσι τρόπον τῶν πολλὰ ἄλλα ζῶα· τὰ δὲ ζῶα χρησιμεύουσιν εἰς βλάστησιν τῶν φυτῶν· ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἐπιτεταί, ὅτι εἰς τὴν σειρὰν τῶν σκοπῶν δὲν ἔχωσι ἀνώτερον μὲν ἀπὸ τὰ φυτὰ τόσον τὰ ζῶα· ἀνώτερον δὲ τῶν ἀλόγων ζώων ὁ ἄνθρωπος· ἡ εἰρημένη περίστασις δικαιώνει μόνον τὴν τῆς φύσεως εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς σκοπιμότητος· ἐπειδὴ ὅμως ἡ φύσις αὐτῆ ἐστολόγησε τὸν ἄνθρωπον μὲ ὅλας τὰς δεξιότητας, διὰ τῶν ὁποίων ἐμπορεῖ νὰ καθυποτάξῃ ὅλην τὴν ἄλλην φύσιν εἰς τὴν θέλησίν του· εἶναι βέβαια ὅτι· ὁ εἰς τὴν σειρὰν τῶν σκοπῶν ἀνώτερος ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα ἔντα. Προσέτι δὲν εἶναι ἀμφιβολία, ὅτι τὸν ἄνθρωπον ὑπερβάθουν τὸν τῶν ζώων εἰς σωματικὰ τὰ προτερήματα, οἷον ἰσχὺν, εὐαισθησίαν, τάχος κτλ. ἀλλὰ δὲν ἐπιτεταί ἐκ τούτου ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τῶν ζώων τούτων ἀτελείστερος· διότι εὐθὺς ἀποῦ παρατηρήσωμεν τὸν ὅλον τοῦ ἀνθρώπου ὀργανισμόν, καταλαμβάνομεν φανερὰ τὴν ὑπεροχὴν του καὶ κατὰ τοῦτο (ΡΙΠΗ'). Τελευταίον δὲ, ἐνῶ τὰ ἄλλα ζῶα ἀκολουθοῦσιν ἐκ φυσικῆς ὁρμῆς τῶν σκοπῶν των, ὁ ἄνθρωπος τὸν καταλαμβάνει εὐρακῶς καὶ κατὰ συνειδήσιν· μεταβάλλει παντοίως τὰ μέσα διὰ νὰ τὸν ἐπιτύχῃ· Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν ποιεῖ εἰς τὸ σύστημα τῶν φυσικῶν σκοπῶν νὰ κινήῃ ὁ ἔσχατος τῆς φύσεως σκοπὸς ἐντὸς τῆς σφαιρας, εἰς τὴν ἐποίησιν τὸν ἐβαλεν ἡ φύσις νὰ ζήτη τὴν αἰσθητὴν αὐτῶν ζωῆν.

ΡΥΖ. Ἐσχάτος τῆς φύσεως σκοπὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος, εἰς γινωρίζῃ τὴν σειρὰν τῶν σκοπῶν ὅλων, καὶ πρότερον ὅλα τὰ ἔργα του κατὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Διὰ τοῦτο ἡ φύ-

σις τὸν ἐκατασκεύασε καὶ τὸν διετάξεν οὕτως, ὥστε νὰ σχημα-
τιζέται κατὰ μικρὸν, καὶ νὰ ἀναπτύσσεται, ἕως οὗ νὰ γείνη,
ὅσον εἶναι δυνατόν, φυσικῶς τέλειος. Ἡ φύσις λοιπὸν ζητεῖ
νὰ καλλιεργήσῃ καὶ νὰ τελειοποιήσῃ, ὅσον εἶναι δυνατόν, τὸν
ἄνθρωπον. Παιδεία λοιπὸν καὶ φιλοσοφία εἶναι ὁ μόνος τοῦ
ἀνθρώπου προσδιορισμὸς ἤγουν ὁ σκοπὸς, πρὸς τὸν ὁποῖον
τὸν ὀδηγεῖ αὐτὴ ἡ φύσις.

Σημειώσεις. Τίματα λοιπὸν ἀλλόκοτα εἶναι οἱ καταφρονηταὶ
τῆς παιδείας· πολέμοι τῆς φύσεως αὐτῆς, καὶ ἐπομένως ἔχθροὶ τοῦ
ἐν τῇ φύσει δημιουργήσαντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἐπιστάσιναι τινές, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύσεως
εἶναι προσταγμένον νὰ φιλοσοφῇ.

ΡῬΗ'.

Ἐρρουνῶντες δὲ ἰδιαίτερα τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύ-
σιν, καὶ τὴν πρὸς τὰ ἐκτὸς αὐτοῦ σχέσιν, διὰ νὰ καταλάβω-
μεν, εἰ δυνατόν, τὸν φυσικὸν του προσδιορισμὸν, ἄξιον εἶναι νὰ
περιεργασθῶμεν τὰ ἐφεξῆς.

α'. Εἰς τὸν ἄνθρωπον δὲν ἔδωκεν ἡ φύσις οὐδέποτε
ἔμφυτον ὄρμη, ἤγουν φυσικὴν δεξιότητα εἰς τὸ νὰ ἐπιτηδεύ-
ται τι ἀδιδάκτως. Διὰ τοῦτο ἀναγκάζεται φυσικῶς ὁ ἄνθρωπος
νὰ ζητήσῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν του ὑψηλότερόν τι, τὸ ὁποῖον νὰ τοῦ
χρησιμεύσῃ ὑπὲρ πᾶσαν ἔμφυτον ὄρμη, ἤγουν φυσικῶς ἀναγ-
κάζεται νὰ καλλιεργηθῇ.

β. Ὀλέγην ὑπεράσπισιν ἔδωκεν ἡ φύσις εἰς τὸν ἄνθρωπον κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν προσβολῶν. Τὰ φυσικάτου ὄπλα εἶναι καθ' ὑπερβολὴν ἀνίκανα, εἰάν δὲν μάθῃ νὰ τὰ μεταχειρίζεται ἐπιτηδείως καὶ νὰ τὰ ἐνόη μετὰ τὰ τεχνητά. Οὐδὲ τὰ φυσικάτου σκεπάσματα δύνανται νὰ τὸν διαφυλάττωσιν ἀπὸ τῆς ἀτμοσφαιρας τὰς ἐπιηρίας. Καὶ ἐκ τούτου λοιπὸν ἀναγκάζεται ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύσεως νὰ τελειοποιήσῃ τὰς δυνάμεις του καὶ νὰ γείνη ἐπιστήμων πολλῶν, τὰ ὅποια τοῦ εἶναι ἀναγκαϊότητα πρὸς ὑπεράσπισίν του.

γ. Ἐκ φύσεως πολλὰ βραδείως αὐξάνει ὁ ἄνθρωπος καὶ κατὰ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὰς ἀναγκαϊάς του γνώσεις· ἡ παιδικὴ ἡλικία του εἶναι μεγαλητέρα παρὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν πάντων τῶν ζώων. Κατὰ τὸν χρόνον τούτου ἔχει χροσίαν νὰ τὸν προνοῶσιν ἄλλοι, νὰ τὸν διδάσκωσι Πῶς ἔχει νὰ διατηρηθῇ, καὶ Πῶς νὰ προνοήσῃ καὶ αὐτὸς δι' ἄλλους. Τοῦτο κάμνει τὸν ἄνθρωπον συμπαιδικόν, φιλόανθρωπον, ἀγαπῶντα τὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι ἀπαραίτητος ἡ παιδεία.

δ. Ἀφ' οὗ ὁ ἄνθρωπος κατὰ μικρὸν ὠριμάσῃ, καὶ κατασταθῇ ἄξιος νὰ προάγῃ διὰ γεννήσεως τὸ εἶδος του, ἀναγκάζεται ἀπὸ τὴν ἔμμονον εἰς τοῦτο ὄρμη (ΡΠΘ') νὰ συναφθῇ στενωτέρα μετὰ τῶν ὁμοειδῶν του, ἤγουν νὰ συζευχθῇ μετὰ γυναῖκα, καὶ νὰ θρέψῃ τέκνα χρειαζόμενα τὴν βοήθειάν του· ἀλλ' εἰς τοῦτο εἶναι χρεία νὰ γυμνασθῇ καὶ νὰ καλλιεργηθῇ, ὥστε νὰ μὴ ἀποτύχῃ τῆς φύσεως τὸν σκοπόν.

εἰ. Ἐπειδὴ ἡ φύσις ἔκαμε τὸν ἄνθρωπον ἰκανὸν νὰ ζῇ μὲν εἰς ὅλας τὰς ζώνας καὶ εἰς ὅλα τῆς Γῆς τὰ κλίματα· νὰ τρέφεται δὲ ἀπ' ὅλα τὰ γένη τῶν τῆς φύσεως σωματίων· διὰ τοῦτο εὐκόλυνε τὴν εἰς ὅλον τὸ πρόσωπον τῆς γῆς ἐξάπλωσιν

του, καὶ τοῦ ἐχορήγησεν ἄπειρον πλῆθος μέσων πρὸς καλλιέργησίν του.

5. Φαίνεται τελευταῖον ἡ φύσις, ὅτι διὰ τῆς ὀρθῆς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος θέσεως διευθύνει τὸν ὀφθαλμὸν του πρὸς τι ὑψηλότερον, διὰ νὰ ἐξυψωθῇ ἀπὸ τὰ χαμηλῆ, καὶ νὰ πετάσῃ διὰ τῆς παιδείας εἰς εὐγενεστέραις καὶ ὑψηλότεραις τινας φύσεις. Ψευδὲς λοιπὸν εἶναι καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀνάξιον νὰ στοχαζώμεθα, ὅτι τὸ φυσικὸν τοῦ ἀνθρώπου στέκει εἰς τὸ νὰ μὲνῃ ἀπαιδευτος καὶ βάρβαρος. γνῶμη, τὴν ὁποίαν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπροστάτευσεν ὁ παραδοξολόγος Ρουσσώς· ἀνάγκη εἶναι μάλιστα νὰ προχωρῇ πάντοτε εἰς τὰ ἔμπροσθεν διὰ νὰ φθάσῃ τὸ τέλος τῆς παιδείας του. Ἐφράντισε δὲ ἡ φύσις νὰ τὸν ἀναγκάσῃ καὶ πρὸς τὴν τελείωσίν του· διότι ἡ ἡμισοφία καὶ ἡ ἡμipαιδευσία ἐπιφέρουν εἰς τὸν ἄνθρωπον πολλὰ κακά· καὶ διὰ νὰ τὰ ἀποφύγῃ, ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ χωρῇ πρόθυμος εἰς τὸ τέλος, ὅπου εἶναι τῶν κακῶν ἀπάντων ἡ ἀπουσία.

ΡΥΘ'. Ὅτι δὲ ἡ εὐδεχομένη εὐτυχία ἢ εὐδαιμονία εἶναι ὁ φυσικὸς τοῦ ἀνθρώπου προσδιορισμὸς, λέγεται λόγος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀντιφέρεται ἡ πείρα· διότι Τί δὲν κάμνει ἡ φύσις διὰ νὰ ταραξῇ καὶ νὰ ἀνατρέψῃ τὴν εὐτυχίαν μας! Ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ταραχῶν τῆς τούτων μᾶς ἀναγκάζει νὰ πειδευθῶμεν, ἐνῶ μᾶς προστάζει τρόπον τινα νὰ βιάσωμεν ὅλας ἡμῶν τὰς δυνάμεις, καὶ νὰ ἐπινοήσωμεν μέσα, διὰ τῶν ὁποίων νὰ ἀποφύγωμεν, ἢ καὶ νὰ καταπραῦνωμεν τὰς καταδρομάς της. Ἀλλ' ἐμπορεῖτε νὰ εἴπη. Ἡ φύσις μᾶς ἐχάρισε τὴν ῥοπήν εἰς τὸ νὰ γένωμεν εὐτυχεῖς, καὶ τὴν ἀναπαύει διὰ παντοδαπῶν τρυφῶν καὶ ἀπολαύσεων. Δὲν ἀρνοῦμαι ταύτην τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ἐκ ταύτης τίποτ' ἄλλο δὲν συμπεραίνεται, εἰ μὴ ὅτι καὶ

ἡ ῥοπή αὕτη εἶναι μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ φύσις μᾶς ὀδηγεῖ εἰς ἡμῶν αὐτῶν τὴν καλλιέργησιν καὶ παιδευσιν· διότι χωρὶς τούτων ὁ ἄνθρωπος οὔτε τὰ εἰς τὴν φύσιν εὐρισκόμενα μέσα τῆς εὐτυχίας του νὰ εὕρῃ δύναται, οὔτε τὰ ἐμπόδια ταύτης νὰ ἀποφύγῃ· ἡ προμήθεισις καὶ ἡ σκευασία τροφῆς, ἱματισμοῦ, οἴκων, φαρμάκων κτ. ἢ τῆς ζωῆς του ὑπεράσπισις ἀπὸ θηρίας, πυρκαϊᾶς, πλημμύρας ὑδάτων, καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα ζητοῦσιν ἀπαραιτήτως ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου παιδείαν. Ἐκ φύσεως λοιπὸν εἶναι προσαγμένον ὁ ἄνθρωπος νὰ καλλιεργῆται καὶ νὰ μορφώνεται διὰ τῆς φιλοσοφίας.

Σ. Ἀλλὰ Τίς ἄραγε εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς παιδείσεως τοῦ ἀνθρώπου; ἤγουν Τί πρέπει νὰ κάμῃ ὁ πεπαιδευμένος καὶ καλλιέργημένος ἄνθρωπος διὰ νὰ ἐπιτύχῃ σκοπὸν τινα ὑψηλότερον; Τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἐπιλύεται εἰς τὴν φυσικὴν τελεολογίαν, ἀλλ' ἐναποταμιεύεται εἰς τὴν Ἠθικὴν, διὰ τὸ κάμῃ ἐκείνη τὴν ἀρμοδίαν του ἐπίλυσιν.

ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Μεταφυσική Ψυχολογία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Τι εἶναι ἡ Μεταφυσική τῆς ὑπὲρ αἰσθησιν φύσεως.

ΣΑ΄.

Η μεταφυσική τῶν ἐμπειρικῶν αντικειμένων ἔρευνα, ἀσχολουμένη εἰς μόνον τὴν αἰσθητὴν φύσιν, οὐ δύναται νὰ ἀναπαύσῃ τὸν θεωροῦντα Λόγον, ἐπειδὴ ἐντὸς ταύτης εὐρίσκει τὰ πάντα σχετικὰ καὶ περιωρισμένα. Διὰ τοῦτο ὑψόνεται μὲ τὰς ιδέας του εἰς φύσιν ὑπερεκπίπτουσαν τῆς αἰσθήσεως, ὅπου ζητεῖ νὰ εὕρῃ τὸ ἀπόλυτον καὶ ἀπροσδιόριστον. Ἀφ' οὗ λοιπὸν θεωρήσῃ τὰ αἰσθητὰ πράγματα, καὶ ἐφαρμόσῃ εἰς αὐτὰ τὰς μεταφυσικὰς καὶ ἀρχικὰς ιδέας, προσπαθεῖ νὰ καθυποστρώσῃ Μεταφυσικὴν ἄλλην τῆς ὑπὲρ αἰσθησιν φύσεως, μέρος οὖσαν εὐλόγως τῆς ἐφηρμοσμένης Μεταφυσικῆς (PKZ').

ΣΒ΄. Ἄλλ' ἐπειδὴ πᾶν ὑπὲρ αἰσθησιν εἶναι μὲ μόνον τὸν νοῦν καταληπτόν, καὶ τοῦτο ἀμυθρῶς καὶ σκιωδῶς· οὐκ

τοῦτο ὁ θεωρητικὸς Λόγος πρέπει νὰ βαδίσῃ εἰς τὴν τούτων ἔρευραν κριτικῶς, ἤγουν νὰ ἐκτιμήσῃ καὶ νὰ βασανίσῃ ἀκριβῶς τὰ μεταφυσικὰ δόγματα καὶ συστήματα, εἰς τὰ ὅποια ὁδηγεῖται, ὅταν ἐπιχειρῇ νὰ ἐξετάσῃ γνώσεως ἀντικείμενα, τὰ ὅποια ὑπερβαίνουν τὰς γνωστικὰς του δυνάμεις.

Σημείωσις. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος Λόγος ἐξ ἀμνηστικῶν χρόνων ἐφλοσόφησε περὶ τῶν ὑπὲρ αἰσθησῶν δυνάμεων, ἤγουν περὶ Θεοῦ, περὶ ἀρχῆς κόσμου, περὶ μελλούσης ζωῆς, περὶ δύλων οὐσιῶν· ἐκ τούτου ἐγενήθησαν ἀναρίθμητα μεταφυσικὰ συστήματα καὶ δόγματα, τὰ ὅποια χορῆς ἔχου νὰ ἐρευνήσῃ ὁ Μεταφυσικός· ἀλλ' εἰς ὅλα ταῦτα θέλομεν ἰδεῖν πλὴν τῆν ἀσθένειάν μας παρὰ βίβλιας ἀληθείας, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος, ὡς πιπερασμένον ὄν ἀπατήθη πολλάκις εἰς τὰς θεωρίας του, καὶ ἐνόμισα γεωμετρικῶς ἀποδεδειγμένα, ὅσα ὑπέβησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐμφορεμένη ἢ φαντασία του.

ΣΓ'. Ἐπειδὴ τρεῖς εἶναι αἱ κυριώτεραι ἰδέαι τοῦ καθάρου θεωρητικοῦ Λόγου (ΡΚΕ'). α'. ἡ ἰδέα τῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς, ἥτις εἶναι ἀπόλυτον ὑποκείμενον, ἢ ἀπλῆ οὐσία· β'. ἡ ἰδέα τοῦ σύμπαντος κόσμου, ὅς τις εἶναι ἀπόλυτον ἀντικείμενον, ἢ τὸ σύμπαν ἄθροισμα τῶν ἐν τόπῳ μὲν καὶ χρόνῳ ὑπαρχόντων, κατὰ δὲ πᾶσαν αὐτῶν τὴν ὀλοκληρίαν μὴ φαινομένων· γ'. ἡ ἰδέα τοῦ ΘΕΟΥ, ὅς τις εἶναι ἀπόλυτος ἀρχὴ παντὸς ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, ἤγουν πρῶτιστος καὶ ὑπάτος τῶν ὄντων δημιουργός· διὰ τοῦτο καὶ ἡ Μεταφυσικὴ τῶν ὑπὲρ αἰσθησῶν πραγμάτων διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, τὰ ὅποια ὀνομάζονται Ψυχολογία, Κοσμολογία, Θεολογία· καὶ εἶναι μέρη τῆς ἐφαρμοσμένης Μεταφυσικῆς, δεύτερον καὶ τρίτον καὶ τέταρτον. Θελομεν διαλάβειν περὶ πάντων τούτων ἐφεξῆς, ὅσον ἐνδέχεται συντόμως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Π ε ρ ι Ψ υ χ ῆ ς.

ΣΔ΄.

Περὶ ψυχῆς ἐξητάσαμεν εἰς τὴν ἐμπειρικὴν Ψυχολογίαν, ὅσα ἀποτελέσματα καὶ ἐνεργείας τῆς γνωρίζομεν μὲ τὴν πείραν· ἀλλ' ἐδῶ θεωροῦμεν περὶ αὐτῆς, ὅσα μόνον μὲ τὸ φῶς τοῦ Λόγου δυνάμεθα νὰ μάθωμεν· διὰ τοῦτο ἐκεῖ μὲν ἡ Ψυχολογία ὀνομάζεται Ἐμπειρικὴ· ἐνταῦθα δὲ, Μεταφυσικὴ ἢ Λογικὴ.

ΣΕ΄. Ἡ πρότασις Νοῶ εἶναι κυρίως ἡ βῆσις τῆς Λογικῆς Ψυχολογίας· αὕτη ἐκφράζει ἔργον τῆς ἰδίας ἡμῶν συνειδήσεως, καὶ εἶναι διὰ τοῦτο ἀμέσως βεβαία· ὑπιστρώθη δὲ καὶ βῆσις τῆς Λογικῆς (Λογ. Η΄), ἥτις εἶναι ἐπιστήμη τῶν κανόνων τοῦ ἀνανοεῖσθαι· ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη καθ' ἑαυτὴν οὐδὲν ἐρμηνεύει τίποτε περὶ τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου. Διὰ τοῦτο πρέπει ἄλλοθεν νὰ ἐρευνηθῇ τὸ πρᾶγμα.

Σς΄. Ὅλα, ὅσα ζητοῦνται περὶ ψυχῆς λογικῶς ἢ μεταφυσικῶς, περικλείονται εἰς τὰς ἐφεξῆς κυριώτερας προτάσεις. Τὸ Ἐγὼ, τὸ ὁποῖον νοεῖ, καὶ ὀνομάζεται Ψυχὴ, εἶναι οὐσία ἄλλη παρὰ τὸ σῶμα, ἀπλή, πάντοτε κατ' ἀριθμὸν ἢ αὐτῇ, μία, συνδεδεμένη μὲ ὀργανικὸν σῶμα, διὰ τοῦ ὁποίου κοινωνεῖ μὲ τὰ ἄλλα ἐν τόπῳ εὐρισκόμενα πρᾶγματα. Ἐντεῦθεν δὲ συμπεραίνεται, ὅτι εἶναι ἀσώματος καὶ ἄϋλος· ἐκ τούτων, ὅτι εἶναι ἀφθαρτος· ἐκ δὲ τούτου, ὅτι εἶναι ἀθάνατος.

ΣΖ. Ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσία, καθὼς γίνεται φανερόν ἐκ τῶν ἐφεξῆς. Πᾶσα ἀλλοίωσις γίνεται ἀναγκαιῶς ἐπὶ τινος διαμενόντος· καὶ πᾶν συμβεβηκὸς ἀπαιτεῖ βᾶσιν καὶ θεμελίον, ἐπάνω τοῦ ὁποίου συμβαίνει (ΟΕ'). Ἀλλ' εἰς τὸ νοῦν Ἐγὼ συμβαίνουσι πολλάι καὶ παντοῖαι ἀλλοιώσεις, οἷον κρίσεις, συλλογισμοί, σκέψεις, ἐπιθυμίαι κτλ. πρέπει ἄρα νὰ ὑπόκηται εἰς αὐτὰς τι διαμενον· ἐξηγεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἡ συνειδήσις, ὅτι ὁ νοῦν σήμερον ἐγὼ ἤμην καὶ ὁ χθές, καὶ ὁ πέρυσι, καὶ ὁ πρὸ ἐνικαιῶν τυχόν πολλῶν πράξας τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἔργον. Ἡ συνειδήσις λοιπὸν εἰς τὸ Ἐγὼ ἀναγγέλλει τῆς ψυχῆς τὴν οὐσίαν.

ΣΗ. Ἡ οὐσία αὕτη, ἣτις λέγεται Ἐγὼ, δὲν εἶναι τὸ σῶμα· διότι τὸ σῶμα εἶναι ἴδιον ἐμοῦ, ἤγουν εἶναι κτῆμα τοῦ Ἐγὼ· εἶναι λοιπὸν ἄλλο παρὰ τὸ σῶμα, ἤγουν ἀσώματος οὐσία. Εἶναι δὲ καθ' ἑαυτὴν ἀγνωστος εἰς ἡμᾶς, οἵτινες οὐδὲ τὴν ἐσωτερικὴν τῶν σωμάτων οὐσίαν δὲν ἐξεύρομεν. Καθὼς δὲ δὲν διστάζομεν, ὅτι ὑπόκειται τις οὐσία εἰς τὸ σῶμα, μ' ὅλον ὅτι δὲν τὴν ἐξεύρομεν, οὕτως εἴμεθα βέβαιοι ἀδιστακτως, ὅτι καὶ τῆς ψυχῆς τὰ φαινόμενα ἀποδίδονται εἰς οὐσίαν ἀσώματος ἀγνωστομένην ἐπίσης, καθὼς καὶ ἡ τοῦ σώματος.

ΣΘ. Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσία ἀσώματος (ΣΗ'), ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι εἶναι ἀπόλυτος μονὰς, οὐδ' εἶναι μέρος τοῦ ἀσώματοῦ ἡμῶν σκήνους· εἶναι λοιπὸν ἀνεπαίσθητόν τι, τοῦ ὁποίου τὴν ἰδέαν μόνος ὁ Λόγος δύναται νὰ μᾶς διδάξῃ (ΡΚΕ').

ΣΙ. Ἡ ψυχὴ μένει πάντοτε ἡ αὐτή· τοῦτο γίνεται φανερόν ἀπὸ τὴν συνειδήσιν μᾶς· διότι μ' ὅλον ὅτι μᾶς ἀναγγέλλει πολλὰς αὐτῆς μεταβολάς· μ' ὅλον τοῦτο μᾶς παρισταίνει πάντοτε ἀναλλοίωτον τὸ Ἐγὼ.

ΣΙΑ. Ἡ ψυχὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι μία ἢ φύσις τῆς συνειδήσεως, ἥτις εἶναι μία, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν δὲν φαίνεται πολλοπλοῦν, μᾶς κάμνει νὰ κρίνωμεν εὐκόλως, ὅτι μία μόνη ψυχὴ κατοικεῖ εἰς καθένα ἄνθρωπον.

ΣΙΒ. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἄφθαρτος ὁτιοῦν ἢ φθορὰ γίνεται εἰς τὰ σύνθετα σώματα, ἀπὸ τὰ ὅποια ἀναχωροῦσι μέρη τινα, καὶ κάμνουν τὸ ὅλον ἄχρηστον εἰς τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ὅποιον ἔγεινεν ὁ ἄλλ' ὅπου δὲν εἶναι ὕλη ποίαν ποτὲ χωρὶν ἐμπορεῖ νὰ ἔχη ἢ φθορὰ;

ΣΙΓ. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος. Τὰ ζωικὰ σώματα ἀποθνήσκουσιν, ὅταν παύσῃ μὲν ἡ ζωτικὴ αὐτῶν δύναμις, ἀρχίσῃ δὲ νὰ ἐπιενεργῇ εἰς αὐτὰ ἡ ἐξωτερικὴ προσβολὴ τῶν μηχανικῶν καὶ χημικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι τὰ διαλύουσιν ὁτιοῦν ἢ ψυχὴ αὐτὸς οὐσα καὶ ἀμρῆς πῶς δύναται νὰ διαλυθῇ, καὶ εἰς τίνα ἐμέλλε νὰ διαλυθῇ; Ἔπεται λοιπὸν τῆς ψυχῆς ἡ ἀθανασία ἀμέσως ἀπὸ τὴν αὐτίαν της. Εἰς τὴν Ἡθικὴν ἐναποταμιεύονται καὶ ἄλλοι λόγοι, διὰ τῶν ὁποίων κρατύνεται ἰσχυρότερα, καὶ μένει ἀδιστάκτως ἀποδεδειγμένον τῆς ψυχῆς τὸ ἀθάνατον.

ΣΙΔ. Τὰς ἀπλᾶς καὶ νοητικὰς καὶ προαιρετικὰς οὐσίας ὀνομάζομεν καὶ πνεύματα ὁτιοῦν γίνεται λοιπὸν φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ εἶναι Πνεῦμα.

ΣΙΕ. Ἀλλὰ πῶς ἡ ψυχὴ γινώσκει ἑαυτήν; πῶς δεδωμένως ἐννοίας παραβάλλει, καὶ ἢ συνάπτει ταύτας διὰ καταφάσεως, ἢ ἀποχωρίζει δι' ἀποφάσεως; τὰ ζητήματα ταῦτα μένου πάντοτε ἀνεξήγητα ἀπὸ τὸν ἀσθενῆ καὶ πεπερασμένον ἄνθρωπον.

ΣΙς. Ἡ ψυχὴ εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὸ ὀργανικὸν τοῦ ἀνθρώπου σῶμα ὁτιοῦν διὰ τὸν σύνδεσμον τοῦτον γίνεται

φανερὰ ἢ τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν πρὸς τὸ σῶμα σχέσις· φαίνονται αὐταὶ δραστηριώτεραι ἢ ἀθρανέστεραι μὲ τὴν αὐξήσιν ἢ μείωσιν τῆς ἡλικίας· υἰαία καὶ ἀρρώστια μεταβάλλουν τὰ φαινόμενά των· κρᾶσις, κλίμα, διαίτα ἔχουν πολλὴν ῥοπὴν εἰς αὐτάς.

ΣΙΖ'. Ὁ τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα σύνδεσμος εἶναι ἀκατανόητος· διότι ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς καταληπτικῆς ἡμῶν δυνάμεως Πῶς τὰ δύο ταῦτα ἑτερογενῆ ὄντα συνήφθησαν, καὶ ἀπετέλεσαν μίαν ὑπόστασιν, τὸν ἄνθρωπον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ ἀρχῆς ψυχῶν, καὶ τῆς πρὸς τὸ σῶμα κοινωνίας, καὶ τῆς καθέδρας αὐτῶν.

ΣΙΗ'.

Εἰς τὴν Μεταφυσικὴν Ψυχολογίαν ἐξετάζονται προσέτι τὰ ἐφεξῆς ζητήματα· α'. περὶ ἀρχῆς τῶν ψυχῶν· β'. περὶ κοινωνίας τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα· γ'. περὶ καθέδρας αὐτῆς. Ὅλα ταῦτα τὰ ἀκατάληπτα ζητήματα θελομεν ἐμπερικλείσειν εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο τῆς Μεταφυσικῆς Ψυχολογίας κεφάλαιον μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης συντομίας.

ΣΙΘ'. Τὸ περὶ ἀρχῆς τῶν ψυχῶν ζήτημα περιέχει κυρίως τὴν ἐφεξῆς ἐννοιαν· ἄραγε τὸ νοοῦν ὑποκείμενον, πρὶν ἐνωθῆναι μὲ τὸ σῶμα, ὑπῆρχε πρότερον καὶ ἐνόει, ἢ καθὼς νοεῖ τῶρα ἢ κατ' ἄλλου τινα τρόπον, ἢ δὲν ὑπῆρχε παντάπασι;

ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιλυθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο, γίνεται φανερόν· διότι οὔτε μὲ τὴν φαντασίαν ἐμποροῦμεν νὰ εἰκονίσωμεν ἀλλοίαν τινα τῆς ψυχῆς μας ὑπαρξίν, οὔτε μὲ τὸν λόγον δυνάμεθα νὰ ἀποφασίσωμέν τι περὶ τούτου.

Σημειώσεις. Πολλὰ φιλοσοφικὰ γνῶμαι ἐπροσπάθησαν διαφόρως νὰ λύσωσι τὸ ζήτημα τοῦτο· αἱ κυριώτεραι εἶναι αἱ ἑξῆς. Ἡ τῶν δημιουργικῶν, οἷ τινος εἰδέξασαν ἔτι ἡ ψυχὴ δημιουργεῖται ἀπὸ τὸν Θεόν καὶ ἐνοικίζεται εἰς τὸ ἐγκυμοσούμενον. Ἡ τῶν μεταδοτικῶν, οἷ τινος ὑπελάμβανον, ἔτι ἡ ψυχὴ εἰς τὴν γίνεσθαι μεταδίδεται ἀπὸ τοὺς γονεῖς εἰς τὰ τέκνα, καθὼς ἀπ' ἀναμμένην λαμπάδα ἀνάπτεται λαμπὰς ἄλλη. Ἡ τῶν προὑπαρξιν δοξαζόντων, ἤγουν ὅτι αἱ ψυχαὶ εἶναι προδημιουργημέναι, καὶ κατὰ τὴν σύλληψιν τῶν ἐμβρύων ἐνοικίζονται εἰς τὰ σώματά των Θεοῦ. Διάφορος εἶναι παρὰ τὴν εἰρημένην ἡ δόξα τῶν μετεμψυχωτῶν· διότι οὔτοι εἰδέξασαν ἔχει μόνον τὴν προὑπαρξιν τῶν ψυχῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτῶν ἀπ' ἐνὸς ὄργανου εἰς ἄλλο σῶμα μεταγνησθῆναι, τὴν ὁποῖον ὠνεμάσαν μετεμψύχωσιν. Ἐνόμιζαν δὲ, ὅτι γίνεται καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων εἰς κτήνη, καὶ ἀπὸ κτηνῶν εἰς κτήνη, καὶ ἀπ' ἀνθρώπων εἰς ἄλλους ἀνθρώπους, ἕως οὐ νὰ πληρῶσιν τὰς ποικίλας διὰ τὰ ἀμαρτήματα, τὰ ὁποῖα ἐπραξάν ὅτων ἐκατοικούν εἰς τὴν αἰθέριον κόσμον, καὶ τότε νὰ μεταβῶσιν ἐκεῖ πάλιν. Εἰς τοῦτο τὸ ζήτημα ἀνάγεται καὶ, Ἐὰν αἱ ψυχαὶ πρὶν ἐκωθῶσι μὲ τὰ σώματα, καὶ ἐκ τῆς ἐκάστου κράσεως ποικίλῃ διαφόρως, ἦσαν ὁμοιοὶ ἢ ἀνέμοιοι. Καὶ τοῦτο τὸ ζήτημα οὐδὲ νὰ προβάλλεται ἔπραξεν εἰς τὸν ἀνθρώπον, οὔτε λύσιν τῶν ἐπιδέχεται.

ΣΚ'. Τὸ περὶ κοινωνίας ψυχῆς καὶ σώματος ζήτημα περιέχει κυρίως τὴν ἐφεξῆς ἔννοιαν. Κατὰ τίνα τρόπον διατηρεῖται μεταξὺ ψυχῆς καὶ σώματος τοιαύτη ἁρμονία, ὥστε αἱ μὲν ἀλλοιώσεις τοῦ σώματος εὐθὺς γίνονται γνωσταὶ εἰς τὴν ψυχὴν· αἱ δὲ θελήσεις καὶ προσταγαὶ τῆς ψυχῆς μεταδίδονται εὐθὺς εἰς τὸ σῶμα; Εἰς λύσιν τοῦ ζητήματος τοῦτου ἐπενόησαν τὰς ἐφεξῆς τρεῖς ὑποθέσεις.

α') Ὁ Θεὸς λαμβάνει ἀφορμὴν ἀπὸ τὰς ἀλλοιώσεις τὰς εἰς ἓν ἀπὸ τὰ δύο μέρη συμβαινούσας, καὶ παράγει εἰς τὸ ἄλλο ἀλλοιώσεις ἀντιστίχους καὶ συμφῶνους ἐκείνων· ἡ δόξα

αὕτη ὀνομάζεται ἢ κατ' ἐπιστάσιαν ἢ ἡ τῶν ἐξ ἀφορμῆς αἰτίων, καὶ ἀποδίδεται εἰς εὐρέτην τὸν Μιλεσιβράχιον.

β.) Ὁ Θεὸς ἐκατασκεύασεν ἀρχικῶς καὶ ἐμφύτως εἰς τὰ δύο μέρη δύο ἀρμονικὰς σειρὰς ἀλλοιώσεων, ὥστε μεταβολὴ τῆς μιᾶς σειρᾶς συμφωνεῖ ἀκριβέστατα μετὰ μεταβολὴν τῆς ἄλλης, ἐὰν καὶ αἱ σειραὶ αὗται ἀναπτύσσονται ἀσχετῶς ἀπὸ ἰδίου αὐτῶν νόμους καὶ κανόνας· καθὼς δύο ὥρολόγια κατασκευασμένα μετὰ τοιαύτην τελειότητα καὶ ἀκρίβειαν ἀπὸ τὸν τεχνίτην, ὥστε ὅταν ἡχῇ τὸ ἓν συγχρόνως ἡχεῖ καὶ τὸ ἄλλο, χωρὶς νὰ προσδιορίζεται τὸ ἓν ὑπὸ τοῦ ἄλλου· ἡ δόξα αὕτη λέγεται προδιατεταγμένη ἀρμονία, τὴν ὁποίαν ἐπένοησεν ὁ Γερμανὸς Λεϊβνίτιος.

γ.) Καὶ τὰ δύο μέρη ἐπενεργοῦσιν εἰς ἄλληλα, ὥστε τὸ ἓν ἀμέσως μεταδίδει εἰς τὸ ἄλλο τὰς μεταβολὰς του. Ἡ τρίτη αὕτη ὑπόθεσις ὀνομάζεται Φυσικὴ ἐπίρροια, εὐρημένη ἀπὸ τοὺς Περιπατητικοὺς, καὶ κρατουμένη ἀπὸ πολλοὺς νεωτέρους. Θέλουμεν ἐξετάσειν εὐθὺς πᾶσαν μίαν.

ΣΚΛ'. Αἱ δύο πρῶται ὑποθέσεις σπαύουσι ἐκ μέσου πᾶσαν πραγματικὴν κοινωνίαν μεταξὺ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ ἀντ' αὐτῆς παραλαμβάνουσι μεσίτην τὸν Θεόν, ὅς τις ἢ πάντοτε λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ κινή τὸ ἓν συμφώνως μετὰ τὸ ἄλλο μέρος, ἢ μίαν φοράν προσδιέταξε τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν ἀρμονίαν· καὶ οὕτως ἐξηγοῦσι τὸ ἀκατάληπτον διὰ τοῦ ἀκατάληπτου. Εἰς δὲ τὴν τρίτην ὑπόθεσιν τίθεται μὲν πραγματικὴ μεταξὺ ψυχῆς καὶ σώματος κοινωνία, ἀλλ' ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον γίνεται, μένει ἀνερημνυτός· οὐδ' εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῇ φυσικὴ ἐπίρροια μεταξὺ σωματικοῦ καὶ ἀσωμάτου. Καθ' ὅλας ὁμῶς τὰς εἰς τὴν ἀνθρωπολογίαν γενομένας πείρας ἡ φυσικὴ

αὕτη ἐπιβροία πρέπει νὰ προτιμηθῇ ἀπὸ τὰς ἄλλας δύο ὑποθέσεις· ἀλλ' ἐν ταυτῷ νὰ ὁμολογηθῇ ἡ ἄγνοια τοῦ Πῶς.

ΣΚΒ'. Διὰ νὰ ἐξηγήσῃσι τινὲς τὴν τρίτην ὑπόθεσιν, ἐπλασαν λεπτομερεστάτην καὶ ἀόρατόν τινα ὕλην, εἰς τὴν ὁποίαν ἐμφωλεύουσα ἡ αὐλὸς ψυχὴ ἐνεργεῖ δι' αὐτῆς εἰς τὸ σῶμα, ὡσαύτως καὶ τοῦτο εἰς ἐκείνην· ἀλλ' ἐκτὸς ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι ἐπίπλαστος, καὶ ἀναπόδεικτος ἢ λεπτομερεστάτη ὕλη, οὐδ' ἡ φυσικὴ ἐπιβροία κερδαίνει τίποτε ἐκ ταύτης πρὸς ἐξήγησίν της· εἶοτι ἡ ὕλη, ὅσον καὶ ἂν ὑποτεθῇ λεπτή, εἶναι πάντοτε ὕλη· καὶ ἡ ψυχὴ νὰ ἔχη κοινωνίαν μὲ ὕλην λεπτοτέραν δὲν διαφέρει παντάπασιν ἀπὸ τοῦ νὰ ἔχη κοινωνίαν μὲ παχυτέραν.

ΣΚΓ'. Συγγενὲς μὲ τὸ περὶ κοινωνίας εἶναι καὶ τὸ περὶ τῆς καθέδρας τῆς ψυχῆς ζήτημα, τὸ ὁποῖον Μεταφυσικῶς ἐξεταζόμενον δὲν περιέχει καμμίαν ἔννοιαν· διότι ἡ καθέδρα σημαίνει τόπον· ὁ δὲ τόπος ἀπαιτεῖται διὰ τὰ αἰσθητὰ, ὡς προαπεδείξεμεν (Κζ'). τὸ δὲ αὐλὸν εἶναι ἐκτὸς τῆς κατὰ τὸ Πῶς κατηγορίας. Ἀλλ' εἰάν ἐκλάβωμεν τὸ ζήτημα φυσιολογικῶς, καὶ καθέδραν τῆς ψυχῆς ἐκλάβωμεν τὰ ὄργανα τῆς αἰσθήσεως, καθέδρα τῆς ψυχῆς εἶναι ὁ ἐγκέφαλος.

ΣΚΔ'. Ἀλλὰ μετὰ θάνατον Πῶς ὑπάγει ἡ ψυχὴ; ἔχει ἄραγε τελείαν τὴν συνείδησιν μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἀναχώρησιν; ἢ πίπτει εἰς εἶδος ὕπνου τινος; ἄραγε γινώσκει τὰ βυταῦθα γινόμενα; γνωρίζει ψυχὰς ἄλλας οἰκείων καὶ συγγενῶν καὶ φίλων πορευομένας κατόπιν της, ἢ προπορευθεῖσας εἰς τοὺς αὐτοὺς ἴσως τῆς διατριβῆς τόπους; Τὰ τοιαῦτα δὲν δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ ἡ Φιλοσοφία, ὡς ὑπερβαίνοντα τοὺς ὅρους τῶν γνωστικῶν μας δυνάμεων.

Σημείωσις. Τί δὲ ἐμποροῦμεν νὰ εἰπῶμεν περὶ ἄλλων πνευμάτων.

των ἀναλέγων μὲ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ἀλλὰ χωρὶς σῶμα ὑπαρχόντων καὶ ἐνεργούντων, λέγω Ἄγγέλων ἢ Δαιμόνων; Ἡ ἀγία ἡμῶν Ἐκκλησία, ἡ σεβασμωτάτη διδάσκαλος τῶν ἁ ἐφθάλμους οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ ἤκουσε, μᾶς διδάσκει τὴν τούτων ὑπαρξον, καὶ κειθόμεθα εἰς αὐτῆς τὰ ἱερὰ λόγια, τῶν ἐποίων τὴν δύναμιν ἀποδεχόμεθα καὶ ὑπὲρ αὐτὰ τῆς Μαθηματικῆς τὰ ἀξιώματα· ἀλλὰ πρέπει νὰ μὴ ἐκπειράζωμεν κύριον τῶν Θεῶν ἴσως θίλοντες νὰ γωμέμεθα χωρὶς ἀνάγκης αὐτοπται τῶν ὑπὲρ αἰσθησῶν τούτων ὄντων· οὐδεὶς νὰ ποτεῖωμεν εὐκόλως φαντασιώνας τῶν καὶ ἀπατεῶνας, οἷτοις; πλάττουσιν ὅτι διὰ ἐξούρῳ διὰ ποίαν χάρι τῶν, ἢ δὲ ποίαν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν, ἴδαν ἐφθάλμοφωσῶς, ποῦματα, ἤγουν ἄγγέλους ἢ δαίμονας.

ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ.

Μεταφυσική Κοσμολογία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Τι είναι μεταφυσική Κοσμολογία, και
Τίνα ζητούνται εἰς αὐτήν.

ΣΚΕ΄.

Η μεταφυσική Κοσμολογία διακρίνεται ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴν, ἥτις εἶναι μέρος τῆς ἐμπειρικῆς Φυσικῆς, καθότι δὲν θεωρεῖ τὸν κόσμον ὡς τῆς πείρας καὶ τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθησεως ἀντικείμενον, ἤγουν κόσμον αἰσθητὸν ὡς ἐκείνη, ἀλλ' ὡς ἀντικείμενον τοῦ Λόγου, ἤγουν κόσμον νοητὸν. Μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἐκλαμβάνομεν κ' ἐδῶ κόσμον νοητὸν τὸ συμπλήρωμα τῶν αὐτῶν ὄντων, ἀλλὰ τὸ ἀπόλυτον ἄφροισμα τῶν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ὑπαρχόντων. Ἐὰν δηλονότι καὶ φαίνονται τὰ πράγματα ταῦτα μερικῶς, ἡ μεταφυσικὴ κοσμολογία τὰ συμπεριλαμβάνει ὅλα ὁμοῦ, καὶ οὕτως ἐξετάζει τὰ εἰς τὴν ὁλοκληρίαν αὐτῶν ἐπιθεωρούμενα. Κατ' αὐτὸ δὲ τοῦτο διακρίνεται ἡ κοσμολογία αὕτη καὶ ἀπὸ τὴν περὶ τῆς αἰσθητικῆς ψυ-

σεως φιλοσοφίαν, ἥτις εἶναι μεταφυσικὴ τῆς αἰσθητῆς φύσεως
(ΡΑ'. Σημ.)

ΣΚΖ'. Ἐνῶ λοιπὸν ὁ Λόγος θεωρεῖ οὕτω τὸν κόσμον, μεταβάλλει τὴν κοσμολογικὴν ἰδέαν (ΡΚΕ') εἰς ἀντικείμενον, τοῦ ὁποίου προσπαθεῖ ν' ἀποκτήσῃ τὴν γνῶσιν καὶ ζητεῖ τὸ ἀπόλυτον εἰς τὰς διαφόρους σειρὰς τῶν κοσμικῶν φαινομένων, εἰς τὰ ὅποια ἐμφλοχωρεῖ κάποια ἡγουμένων καὶ ἐπομένων ὑπαλληλία, καὶ ἐκλαμβάνει τὸ ὅλον ἄθροισμα τούτων τῶν σειρῶν ὡς δεδομένον νὰ τὸ γνωρίσῃ· ἀλλ' οὕτω περιπίπτει εἰς διαμάχην τινα μετὰ τὸν ἑαυτόν του· διότι τὸ νὰ ζητῇ τὸ ἀπόλυτον εἰς τὰ σχετικὰ, καὶ πλῆθος πολὺ φαινομένων ν' ἀποδιδῆ εἰς ὅλον τι ἀφανές, καὶ τοῦτο νὰ τὸ ἀνακρίνῃ κατὰ κανόνας ἐφαρμοζομένους μόνον εἰς φαινόμενα πράγματα· τούτο λέγω εἶναι ἀντίφασις, τῆς ὁποίας ἡ λύσις μᾶς φέρει εἰς ἄλλας ἀντιφάσεις, ὡς θελομεν ἰδεῖν. Πρέπει λοιπὸν ὁ Λόγος διὰ τῆς ἰδέας ἑαυτοῦ ἐνεργείας νὰ γνωρίσῃ τοὺς περιορισμούς, εἰς τοὺς ὁποίους τὸν καθυποβάλλει ἡ αἰσθησις· καὶ οὕτω νὰ ἀνατρέψῃ τὴν φαινομένην ἀντίφασιν τόσον κἄν, ὅσον νὰ μὴ πλανᾶται εἰς ἀπατηλὰς, ἢ τουλάχιστον ἀναποδείκτους γνῶμας.

ΣΚΖ'. Ὑπάρχουσι τέσσαρες κοσμολογικαὶ σειραὶ, εἰς τὰς ὁποίας ἐμπορεῖ νὰ ζητήσῃ ὀλοκληρίαν ὁ θεωρῶν Λόγος, ἐξετάζων τὸν ἀπόλυτον κόσμον ὡς εἰς γνῶσιν δεδομένον κατὰ τὰς τέσσαρας ἀρχὰς τῶν τοῦ νοῦς κατηγοριῶν (ΜΖ')· καὶ ἐκ μὲν τῆς Ποσότητος θεωρεῖ τὴν σύνθεσιν ὅλων τῶν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ φαινομένων, τὰ ὅποια ἀποτελοῦσιν ἐν ὅλον. Ἐκ δὲ τῆς Ποιότητος τὴν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ φαινομένην ὕλην, καθὼς ἀποτελεῖ διαιρετόν τι ὅλον. Ἐκ δὲ τῆς σχέσεως, τὴν γενεσιν τῶν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ φαινομένων, τὰ ὅποια εἶναι ἀποτελέσματα αἰτιῶν. Ἐκ δὲ τοῦ τρόπου, τὴν ὑπαρξίν τῶν κοσμικῶν φαινο-

μένων ἐν γένει, εἰς εἶναι ἀναγκαία ἢ ἐνδεχομένη. Καὶ ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐκπηγάζουσι αἱ τέσσαρες κοσμολογικαὶ σειραὶ· ἡ πρώτη τῆς συνθέσεως τῶν μερικῶν εἰς ἓν ὅλον· ἡ δὲ δευτέρα τῆς διαιρέσεως τοῦ ὅλου εἰς μέρη· ἡ δὲ τρίτη τῆς παραγωγῆς τῶν φαινομένων ἀπὸ τὰς αἰτίας τῶν· ἡ δὲ τελευταία γενικῶς τῆς ὑπάρξεως τῶν ἐν τῷ κόσμῳ φαινομένων.

ΣΚΗ. Ἐνῶ λοιπὸν ἡ καθόλου κοσμολογικὴ ἰδέα τοῦ ἀπολύτου ὅλου τῶν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ φαινομένων πραγμάτων ἀναφέρεται εἰς ταύτας τὰς τέσσαρας σειράς· ἐκπηγάζουσι ἐντεῦθεν τέσσαρες μερικώτεραι κοσμολογικαὶ ἰδέαι ἐκφραζόμεναι διὰ τῶν ἐφεξῆς. Ἀπόλυτος τελειότης τῆς πάντων τῶν φαινομένων εἰς ἓν ὅλον συνθέσεως. Ἀπόλυτος τελειότης διαιρέσεως ὅλου δεδομένου ἐκ τῆς πείρας. Ἀπόλυτος τελειότης τῆς τῶν φαινομένων ἀπ' ἀλλήλων παραγωγῆς. Ἀπόλυτος τελειότης τῆς τῶν φαινομένων ὑπάρξεως.

ΣΚΘ. Αἱ ἰδέαι αὗται, εὐθὺς ἀποῦ δι' αὐτῶν προσδιορισθῆ ὁ κόσμος ὡς γνώσεως ἀντικείμενον, μεταβάλλονται καθ' ἑαυτὰς εἰς τέσσαρα ζητήματα, τὰ ὁποῖα δυναμέθα νὰ ὀνομάσωμεν κοσμολογικὰ προβλήματα, ἦγουν.

α'. Ἐχει ἄραγε ὁ κόσμος ἀρχὴν ἐν χρόνῳ, καὶ πέρατα ἐν τόπῳ, ἢ εἶναι καὶ κατὰ τὸ οὖν ἀπέραντος;

β'. Ἄραγε αἱ ὑλικάι εὐσῆαι συνίστανται ἀπὸ πλῆθος ἀπλῶν μερῶν πεπερασμένων, ἢ εἶναι σύνθετοι ἐκ μερῶν ἀπειραρίθμων, ἐκ τῶν ὁποίων ἕκαστον εἶναι καὶ αὐτὸ σύνθετον;

γ'. Ὑπάρχουσι εἰς τὸν κόσμον καὶ αἰτίαι ἀπόλυτοι καὶ ἐλεύθεροι, ἢ εἶναι πᾶσαι σχετικαὶ καὶ ἠναγκασμέναι;

δ'. Εἶναι εἰς τὸν κόσμον ὑπαρξίς τις ἀναγκαία, ἢ πᾶσα εἶναι ἐνδεχομένη;

Σημείωσις. Πᾶσα σφαιρὰ ἡγούμενων καὶ ἐπομένων εἶναι ἢ πρό-
 εδος, ἢ ἀνοδος καὶ παλινδρομὴ (4H) Ἡ παλινδρομὴ ἀναπαύει τὸν λέ-
 γον πλὴν παρὰ τὴν πρόεδος, ἐπειδὴ ὁ λέγος ζητεῖ πωρτὸς δεδομένου τὸ
 προηγούμενον, ἐκ τοῦ ἔποισι εἶναι δυνατὸν εἶναι, καὶ ἀδιαφορεῖ διὰ τὰ
 ἐπομένα. Πᾶσα δὲ σφαιρὰ ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ἢ πεπερασμένη ἢ ἄπειρος· καὶ
 εἰς μὲν τὴν πεπερασμένην θεωρεῖ τὸν πρῶτον ἔρεον ἀπέλυτον μένον· εἰς
 δὲ τὴν ἄπειρον, ὅλην τὴν σφαιρὰν. Ἐὰν λοιπὸν ἐφαρμόσωμεν ταῦτα εἰς
 τὰς κοσμολογικὰς σφαιρὰς, θελομεν (δεῖν α') ὅτι πάντα χρέον ἀναφέρο-
 μεν εἰς τὴν σφαιρὰν τῶν προπορευθέντων χρέων, τὸν παρεντα, φέρ' εἰ-
 πεῖν, χρέον εἰς τοὺς προηγμένους, ἐπειδὴ ἔπρεπε οἱτοὶ νὰ ἀναβῶσι
 πρὶν εἰσεῖν ὁ παρών· καὶ ζητοῦμεν, εἰς τὴν σφαιρὰν τῶν προελθόν-
 των χρέων εἶναι τις ἔρεος πρῶτος, ἧγον ἂν εἶναι ἀρχὴ τοῦ κόσμου, καὶ
 ἐπομένως ἂν ἢ σφαιρὰ εἶναι πεπερασμένη ἢ ἄπειρος. Ὡσαύτως ἐμπεροῦν
 νὰ θεωρηθῶσι τὰ σώματα ὡς σφαιρὰ τέπων· π. χ. τῆς πέλως ταύτης
 ἡγούμενος ἔρεος εἶναι ἢ Γῆ· τῆς Γῆς, τὸ ἡλιακὸν σύστημα· τούτου,
 ἀλλὰ συοτήματα. Ζητεῖται λοιπὸν εἰς τὴν σφαιρὰν τῶν τέπων εἶναι
 τις ἔρεος πρῶτος, ἧγον ἀρχή τις τοῦ κόσμου τοπικῆ, καὶ ἐπομένως, εἰ-
 ἂν ὁ κόσμος εἶναι κατὰ τέπον πεπερασμένος ἢ ἄπειρος· β) ὡς πρὸς τὴν
 διαίρεσιν δεδομένου ἐν τέπω καὶ χρόνω ὅλου ἐμφιλοχωρεῖ ὡσαύτως σφαιρὰ
 ἡγούμενων καὶ ἐπομένων· εἰδοὶ τὸ ἔλεον εἰς τὴν διαίρεσιν θεωρεῖται
 πρᾶγμα ἐπομένων, τοῦ ἔποισι ἡγούμενα εἶναι τὰ μέρη· καὶ πᾶν μέρος
 φαίνεται πάλιν ἐπομένου, τοῦ ἔποισι τὰ ἡγούμενα εἰσίσκενται διὰ τῆς
 διαίρεσιως. Ζητεῖται λοιπὸν, ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ εἰσεῖσθαι ὅροι πρῶτοι
 ἧγον μέρη ἀπλᾶ, καὶ ἐπομένως εἰς τὴν σφαιρὰ τῆς διαίρεσιως εἶναι πε-
 περασμένη ἢ ἄπειρος· γ) ὡς πρὸς τὴν γέννησιν τῶν ἐν τέπω καὶ χρόνω
 φαινομένων, αἰτίαι καὶ ἀποτελέσματα συχροτοῦσι ἀπαρκατῆτως σφαιρὰν,
 ἥτις πρὸς τὰς αἰτίας ἀναφερομένη εἶναι παλινδρομὴ. Ζητεῖται λοιπὸν, ἂν
 ὑπόδοξη εἰς τὸν κόσμον αἰτία πρῶτη καὶ ελευθέρη καὶ ἀκαταναγκαστος,
 καὶ ἐπομένως ἂν καὶ αὕτη ἢ σφαιρὰ εἶναι πεπερασμένη ἢ ἄπειρος· δ) ὡς
 πρὸς τὴν ὑπαρξίν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ φαινομένων, ἐμπεροῦν εἶναι νὰ ἀναχ-
 θῶσι εἰς μὲν σφαιρὰν συμβεβηκίτων, ἧγον δυναμείων νὰ εἶναι καὶ νὰ
 μὴ εἶναι, ἢ νὰ εἶναι κατ' ἄλλαν τρόπον. Ζητεῖται λοιπὸν, ἂν εἰς τὴν σφαι-
 ρὰν ταύτην εἶναι ὅρεος τις ἀναγκαῖος, ἧγον ἀπέλυτον τι καὶ ἀναγκαῖον,
 ἢ ἔχει, καὶ ἐπομένως ἂν ἢ σφαιρὰ εἶναι πεπερασμένη ἢ ἄπειρος. Εἰς εἶλα
 δὲ ταῦτα τὰ ζητήματα δύο λύσεις εἶναι δυναταί, ὡς γίνεται κατ' ἐ-
 αυτοσαρξ. Θελομεν ἐξετάσειν εἰς τὸ ἐφεξῆς Κιθαράων Τι δυναμεία
 περὶ τούτων νὰ ὑπολόβωμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ τῶν τεσσάρων κοσμολογικῶν προβλημάτων.

ΣΛ΄.

Εἰς τὸ πρῶτον κοσμολογικὸν πρόβλημα (ΣΚΘ΄, α΄), ὁ Λόγος κατανατᾶ εἰς ἀμηχανίαν καὶ διαμάχην πρὸς ἑαυτὸν, καὶ ὑπόθεσι τὸν κόσμον πεπερασμένον καὶ κατὰ τόπον καὶ κατὰ χρόνον, καὶ ἀπέραντον καὶ εἰς τὰ δύο.

ΣΛΑ΄. "Ὅτι ὁ κόσμος εἶναι καὶ κατὰ τόπον καὶ κατὰ χρόνον πεπερασμένος φαίνεται, ὅτι ἐξηγείται ἐκ τῶν ἐφεξῆς. "Ἄναρχος κόσμος ὑποθέτει σειρὰν παρελθουσῶν ἀπείρων καταστάσεων τῶν πραγμάτων· ἀλλ' ἐπειδὴ τοιαύτης σειρᾶς τὸ ἄπειρον ὑφίσταται εἰς τὸ νὰ μὴ συμπληρῶνται ποτὲ διὰ τῶν ἐκ διαδοχῆς γινομένων συνθέσεων· ἄρα ὁ ἄναρχος κόσμος ἔν ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ὅλον τι πλήρες· ἐναντίον τῆς ὑποθέσεως· διότι τὸν θεωροῦμεν ὡς ὅλον. Πάλιν κόσμος ἀπέραντος κατὰ τόπον θέλει νὰ εἴπῃ ὅλον συγκροτούμενον ἐξ ἀπειραρίθμων συνάμα ὑπαρχόντων πραγμάτων· ἀλλὰ ταῦτα νὰ θεωρήσῃ ὁ Λόγος χρειάζεται ἀπείρου χρόνον· περιπίπτει πάλιν ἄρα εἰς τὴν αὐτὴν ἀντίφασιν.

ΣΛΒ΄. "Ὅτι δὲ ὁ κόσμος εἶναι ἀπέραντος καὶ χρονικῶς καὶ τοπικῶς φαίνεται, ὅτι ἐξηγείται διὰ τῶν ἐφεξῆς. Ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου ὑποθέτει χρόνον κενόν· καὶ ἔν ἐπάρχει λόγος, διὰ τὸν ὅπου ἐμποροῦμεν νὰ δείξωμεν ὅτι ἡ ἀρχὴ ἔπρεπε νὰ γείνη κατὰ τοῦτο τὸ σημεῖον τῆς χρονικῆς γραμμῆς καὶ ἔχει κατ'

ἐκεῖνο· καὶ πάλιν, ἂν ὑποτεθῶσι τοπικὰ τοῦ κόσμου πέρατα, ἔπρεπεν ἐπέκεινα τῶν περάτων νὰ εἶναι τόπος κενός, ἤγουν μὴ ὄν· ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἀδύνατον τὸ ὄν νὰ συνάπτεται μὲ τὸ μὴ ὄν, ἤγουν ὁ τὰ πάντα περιέχων κόσμος νὰ περιέχεται εἰς τὸ μηδέν· διότι ὁ τόπος καθ' ἑαυτὸν θεωρούμενος εἶναι μηδέν· καὶ ὡς κενός θεωρούμενος δὲν περιέχει τι ὄν· ὁ ἄρα τόπος εἶναι μὴ ὄν, καθὸ ἀπλοῦν εἶδος αἰσθήσεως, καὶ ὄν, καθὸ περι-
κτικὸς τοῦ κόσμου· ἤγουν καὶ ὄν καὶ μὴ ὄν· τὸ ὁποῖον εἶναι ἀντίφασις προδηλοτάτη.

ΣΛΓ. Ἡ ἀντίφασις αὕτη γεννᾶται, διότι θεωροῦντες τὸν κόσμον ἀπόλυτον, ζητοῦμεν περὶ αὐτοῦ ἂν εἶναι πεπερασμένος ἢ ἄπειρος· ἀλλ' ἐπειδὴ τότε ὁ κόσμος δὲν εἶναι ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, ἀλλὰ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον, ἤγουν ἀσχετῶς πρὸς τὴν ἀντιληψίν μας· διὰ τοῦτο δὲν ἐμποροῦν νὰ κατηγορηθῶσι κατ' αὐτοῦ οὔτε τὸ ἄπειρον, οὔτε τὸ πεπερασμένον· διότι κατὰ πραγμάτων, τὰ ὅποια δὲν περιλαμβάνουσι αἱ αἰσθήσεις μας, δὲν ἀληθεύει οὔτε τὸ Ναί, οὔτε τὸ Οὐ, χρονικῶς ἢ τοπικῶς κατηγορούμενα, ἐπειδὴ χρόνος καὶ τόπος εἶναι ἐποπτικαὶ τρόποι τῶν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας ὑποπιπτόντων. Λέγομεν λοιπὸν ὅτι ὁ κόσμος ἔχει ἀρχὴν χρονικὴν καὶ τοπικὰ πέρατα, διὰ νὰ μὴ καταστήσωμεν εἰς τὴν πρώτην ἀντίφασιν (ΣΛ.)· ἀπαρνούμεθα δὲ τὸ ἄχρονον καὶ τοπικῶς ἀπέραντον, ἐπειδὴ ὁ κόσμος οὔτε εἰς κενὸν τόπον, οὔτε εἰς κενὸν χρόνον μένει, διότι ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος δὲν εἶναι πράγματα, ἀλλὰ τρόποι τῆς ἐξίας ἡμῶν φύσεως εἰς τὸ νὰ ἀντιλαμβανώμεθα τὰ αἰσθητά.

Σημειώσεις. Πέσον ὑπερχει τὰς ἀσθενεῖς ταύτας τοῦ ἀνθρώπου θεωρίας ἢ ἰερά ἀποκάλυψις! Ἄληθῶς τὸ Λόγια κυρίου Λόγια ἀγνά, καὶ πατρὸς πολυπλόκου θεωρίας ἀππλάγαμένα. «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν Οὐρανὸν καὶ τὴν Γῆν» καὶ «ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γῆ περιέμισαν»

ται. » Μένομεν λοιπὸν κατὰ τοῦτο τὸ πρόβλημα « εἰς οὓς ἐμάθομεν καὶ ἐδιδάχθημεν, εἰσὶτες παρὰ Τίτος ἐμάθομεν » καὶ ἀφίνομεν τὰς λαβύουσας διὰ τῆς θεωρίας τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος νὰ γοητεύωσι φαντασιοκόπων ἀνθρώπων σισαλευμένους νόας. Καὶ τὰ ἀνωτέρω δὲ (ΣΔ', ΣΔΓ') ἐναύσαμεν ἀπροθιγῶς διὰ νὰ δείξωμεν. Πόσον ἀπείρητος εἶναι ὁ ἀνθρώπινος Λόγος εἰς τὰ ὑπὲρ Λόγον. Ἐξετάζομεν ἤδη τὸ δεῦτερον κοσμολογικὸν πρόβλημα.

ΣΔΔ'. Εἰς τὸ δεῦτερον κοσμολογικὸν πρόβλημα (ΣΚΘ', β'), ἐμπορεῖ νὰ ὑποτεθῆ παντὸς σώματος ἢ πεπερασμένου πλήθους ἀπλῶν μερῶν, ἢ γουον πρώτων καὶ ἀδιαιρέτων, ἢ ἄπειρον.

ΣΔΕ'. "Οτι μὲν πᾶν σῶμα σύγκειται ἀπὸ πεπερασμένου πλήθους ἀπλῶν μερῶν, φαίνεται ὅτι ἐξηγεῖται διὰ τῶν ἐφεξῆς. Ἡ σύνθεσις εἶναι ἐνδεχόμενον πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ παύσῃ εἰς τὸν νοῦν μας· εἰάν λοιπὸν θέν ἦτο ἀπλοῦν τε, ἔπρεπεν, εὐθὺς ἀποῦ παύσῃ ἢ σύνθεσις, νὰ μὴ μείνητε σωματικόν, τὸ ὁποῖον ἐνούμενον μὲ ὁμοίᾳ του σωματικᾶ νὰ ἀποτελῆ τὰ σύνθετα, ἢ γουον ἔπρεπε νὰ ἐκλείψωσιν ὅλα τὰ σύνθετα· ἀλλ' εἶναι σύνθετα σώματα· ἄρα εἶναι ἀντίφασις θεχόμενοι σύνθετα νὰ μὴ θεχώμαθα καὶ ἀπλᾶ.

ΣΔΖ'. "Οτι δὲ τὰ σώματα σύγκεινται ἀπ' ἄπειρον πλήθους μερῶν, ἐκ τῶν ὁποίων κἀνέν θέν εἶναι ἀπλοῦν, φαίνεται ὅτι δικαιολογεῖται ἐκ τῶν ἐφεξῆς. Πᾶν σῶμα ἐπέχει τόπον· ἄρα τὰ μέρη του εἶναι, ὅσα καὶ τὰ τοῦ τόπου· τὰ δὲ μέρη τοῦ τόπου θέν εἶναι ἀπλᾶ, ἀλλ' εἶναι τόποι μικρότεροι, τῶν ὁποίων τὰ μέρη εὐρίσκονται ἐκτὸς ἀλλήλων· ὑποθέτουτες ἄρα μέρη ἀπλᾶ ἐν τόπῳ, ὑποθέτομεν τὰ αὐτὰ καὶ ἀπλᾶ καὶ σύνθετα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀντίφασις.

ΣΔΖ'. Ταύτην τὴν ἀντίφασιν διὰ νὰ ἀποφύγωμεν ἄλλο θέν εἶναι ἀσφαλέστερον, εἰ μὴ νὰ μὴ ἐκφέρωμεν περὶ τούτου οὔτε τὸ ναι, οὔτε τὸ οὐ. Πᾶν σῶμα παρατηροῦμεν ὡς ὅλον, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη ὡς ἀτόμους οὐσίαις θέν θυνάμεθα νὰ ἀν-

τεληφθῶμεν οὔτε διὰ τῶν αἰσθήσεων, οὔτε διὰ τῆς φαντασίας, οὔτε διὰ τοῦ νοῦς· ἀλλὰ διὰ πασῶν τῶν ἀντεληπτικῶν μας δυνάμεων τὰς ἐννοοῦμεν ὡς ὅλα, τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι περαιτέρω μέρη· καὶ λοιπὸν ἢ διαίρεσις οὕτω προχωρεῖ ἐπ' ἀπειρον· δὲν δυνάμεθα ὁμως καὶ νὰ εἰπώμεν, ὅτι πᾶν σῶμα σύγκειται ἐξ ἀπειραριθμῶν μερῶν διὰ τοῦτο, διότι ἐκ τῆς διαίρεσως συνεχιζομένης ἐκβαίνουσι πάντοτε ἄλλα καὶ ἄλλα μέρη. Τὸ πεπερασμένον δὲν δύναται ποτὲ νὰ συμπληρόνται φυσικῶς ἐξ ἀπειρῶν. Ἀλλὰ Ποῦ μελλοῦν νὰ σταθοῦν τὰ ὅρια τῆς διαίρεσως; Τίνες εἶναι αἱ πρῶται τῶν σωμάτων ἀρχαί; Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι ἀνεπίλυτον εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, καὶ τὰς ἀτόμους ὑποθέσῃ τις ἀρχὰς, καὶ τὰς πληρωτικὰς δυνάμεις συμφύτως με τοὺς κατ' ἡμᾶς φυσιολογοῦντας (ΡΞ'. Σημ. Α', Β').

ΣΛΗ'. Τὸ τρίτον κοσμολογικὸν πρόβλημα (ΣΚΘ', γ') ἐπιδέχεται καὶ αὐτὸ δύο λύσεις, ὅτι εἶναι ἐλευθέραις αἰτίαι, καὶ ὅτι εἶναι πᾶσαι αἱ αἰτίαι σχετικαὶ καὶ ἠναγκασμένα. Ἄς ἴδωμεν τὰ παρεπόμενα ἐκ πάσης μιᾶς ἐπιλύσεως.

ΣΛΘ'. Ὅτι μὲν παρεκτὸς τῶν φυσικῶν αἰτιῶν τοῦ κόσμου ὑπάρχει καὶ αἰτία ἐλευθέρη, συλλογιζόμεθα οὕτως. Εἰς τὴν σειράν τῶν αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων ἀναγκαιῶς πρέπει νὰ εἶναι ἀποχρῶσαι αἰτίαι· ἐπειδὴ κατ' ἄλλον τρόπον δὲν ἤθελεν ἀποτελεσθῆναι, καὶ ἐπομένως δὲν ἤθελεν εἶσθαι τι συμβεβηκὸς εἰς τὸν κόσμον· ἀλλ' αἱ γνωσταί μας αἰτίαι, φυσικῶς θεωρούμεναι, δὲν εἶναι ἀποχρῶσαι, ἐπειδὴ παρόγεται πᾶσα μία ἀπ' ἄλλην περαιτέρω αἰτίαν· πρέπει λοιπὸν νὰ ὑπάρχη καί τις ἀποχρῶσα· αὕτη δὲ εἶναι ἐξ ἀνάγκης ἐλευθέρη· διότι εἶναι ἀντίφασις νὰ εἰπώμεν τὴν αὐτὴν ἀποχρῶσαν καὶ ἠναγκασμένην· ἄρα κτλ.

ΣΜ. Ἄλλὰ τὸ ἐναντίον τούτου φαίνεται ὅτι ἐξηγῆται διὰ τῶν ἐφεξῆς. Πᾶσα πράξις ἔχει ἀρχήν. Πᾶσα δὲ ἀρχὴ περικλείεται εἰς χρονικόν τι σημεῖον. Λοιπὸν ὑποτίθεται σημεῖον χρόνου ἄλλο, ὅτε τὸ ἐνεργῆσαν ὑποκείμενον δὲν ἔπραττε τίποτε. Ἐὰν λοιπὸν ἀπὸ τῆν ἀπραξίαν μεταφέρῃν εἰς τὴν πράξιν ὑπὸ μηδενὸς χωρὶς αἰτίας· παύει ἄρα ὁ εἰρηὸς τῆς φύσεως (ΡΙΑ΄).· εἰ δ' ὑπὸ αἰτίας, δὲν εἶναι ἐλευθέρᾳ· εἶναι λοιπὸν ἀντίφασις πράξιν τινα νὰ τὴν θεωρήσωμεν ὡς φαινόμενον, καὶ νὰ μὴ ὑποθέσωμεν ἄλλην, ἐκ τῆς ὁποίας ἔπεται ἀναγκαίως.

ΣΜΑ΄. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἰς τὸν κόσμῳ ὑπάρχουσι καὶ ὑποκείμενα, τὰ ὅποια ἔχουν διπλοῦν χαρακτήρα· τὸν μὲν φυσικόν, διὰ τοῦ ὁποίου συνάπτονται μὲ τὰ αἰσθητὰ· τὸν δὲ ἠθικόν, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνάγονται εἰς ὑψηλοτέραν τινα, μόνον νοητῶν, τῶν πραγμάτων διάταξιν· ἐμποροῦν καὶ αἰ δὴν θεωρία· διαφόρως ἐκλαμβάνόμενα νὰ εἶναι βέβαιαι. Ὅλα μὲν τὰ ἐνεργοῦντα ὑποκείμενα, καθὸ ἐπικνήκουσιν εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, πρέπει νὰ εἶναι προσδιορισμένα διὰ προηγουμένων αἰτιῶν· τὰ δὲ μὴ ἀνήκοντα εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὸν κανόνα τούτου· ἀλλὰ προσδιορίζουσι τοὺς νόμους τῶν πράξεων τῶν ἐξ αὐτεξουσιῶν αὐτῶν θελήσεως. Ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸν ἐμφωλευόμενα εἰς αὐτὸν λόγον εἶναι ἐλεύθερος. Ὁ Θεὸς, ὁ πρῶτος καὶ ἀκατανόητος Νοῦς, εἶναι ἐλεύθερος, καὶ παρήγαγεν ἐν χρόνῳ κατὰ τὰς ἀνερμηνεύτους αὐτοῦ βουλὰς τὸν ὄρωμενον τούτου κόσμον, τὸν διαπρύσιον κήρυκα τῆς παντοδυναμίου σοφίας του· καὶ οὕτως ἐπιλύεται ἡ δυσκολία τοῦ τρίτου κοσμολογικοῦ προβλήματος.

ΣΜΒ΄. Τὸ τέταρτον κοσμολογικὸν πρόβλημα (ΣΚΘ΄, δ.) δέχεται καὶ τοῦτο δὴν λύσεις, ἐκ τῶν ὁποίων θελομεν ἰθεὶν πάσης μὲς τὰς συνεπειὰς καὶ ἀκολουθίας.

ΣΜΓ'. Ὅτι μὲν εἶναι ἀπόλυτόν τι εἰς τὸν κόσμον, ἀποδεικνύεται διὰ τῶν ἐφεξῆς. Πᾶν ἐνδεχόμενον καὶ μεταβλητὸν ἔχει ἐκκρεμῆ, καὶ ἐπομένως ἀτελῆ τὴν ὑπαρξίν του· διότι ταύτης ἀπαιτεῖται αἰτία ὑπαρξίς ἄλλη· εἰν λοιπὸν καὶ αὐτὴ ὑποτεθῆ ἐκκρεμῆς ἀπ' ἄλλης, καὶ ἐκείνη ἀπὸ τετάρτης, καὶ ἐφεξῆς ὡσαύτως, τελεία ὑπαρξίς θελεῖ εἶσθαι ἀδύνατος· ἀλλὰ τὸ ὑπάρχον ἀπαιτεῖ τελείαν τινα τῆς ὑπάρξεώς του αἰτίαν· διότι ἄλλως δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρχη. Ἦθελεν εἶσθαι λοιπὸν ἀντίφασις νὰ ἀποδεχόμεθα ἐνδεχόμενα εἰς τὸν κόσμον, καὶ νὰ ἀρνούμεθα τὸ ἀπόλυτον.

ΣΜΔ'. Ὅτι δὲ εἰς τὸν κόσμον δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτον, φαίνεται ὅτι ἐρμηνεύεται ἐκ τῶν ἐφεξῆς. Τὸ ἀπόλυτον δὲν δύναται νὰ εἶναι μέρος τοῦ κόσμου, ἐπειδὴ εἰς αὐτὸν ὅλα εἶναι προδιωρισμένα διὰ τὸν νόμον τῆς αἰτιολογίας. Ἐκτὸς δὲ τοῦ κόσμου θεωρηθὲν ὡς αἰτία αὐτοῦ ἀπαιτεῖ χρόνον, ἧγουν νὰ ὑπάρχη πρὸ τῆς τοῦ κόσμου ὑπάρξεως· ὁ δὲ χρόνος εἶναι εἶδος τῆς αἰσθήσεως· τὸ ἀπόλυτον λοιπὸν εἶναι αἰσθητόν. Ἦγουν τὸ ἀπόλυτον δὲν εἶναι ἀπόλυτον.

ΣΜΕ'. Ἡ ἀντίφασις αὕτη γεννᾶται, διότι χωρὶς τινὸς διαφορᾶς ἐκλαμβάνονται ὡς γνώσεως ἀντικείμενα καὶ τὸ ἐνδεχόμενον καὶ σχετικόν, καὶ τὸ ἀναγκαῖον καὶ τὸ ἀπόλυτον· ἀλλ' ἡ τελεία ἀρχὴ καὶ αἰτία πάσης ἐνδεχομένης ὑπάρξεως πρέπει ἀναγκαίως νὰ μὴ ὑποπίπτῃ εἰς τὴν πείραν· καὶ ἐπομένως δὲν δύναται νὰ γνωσθῆ οὔτε κατὰ τὴν ὑπαρξίν του, οὔτε κατὰ τὸν τρόπον τοῦ εἶναι. Εἶναι λοιπὸν καθαρῶς νοητόν, καὶ ἀπὸ τὰ ἐμπειρικὰ πράγματα καὶ ἐν δὲν ἐμπορεῖ νὰ χηπιμεύσῃ ὡς εἰκὼν αὐτοῦ καὶ ἀφομοίωμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ε'ὰν εἶναι πολλοὶ κόσμοι, καὶ ὁ παρῶν εἶναι ὁ κάλλιστος, καὶ περὶ θαυμαμάτων.

ΣΜΣ'.

Ε'ὰν θεωρήσωμεν τὸν κόσμον ὡς γνωστὸν καὶ ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, λέγομεν περὶ αὐτοῦ, ὅτι εἶναι σύστημα φαινομένων, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν καταλαμβάνεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον καμμιας σειρᾶς τελειότης, ἐπειδὴ, ἐνῶ τὸν παρατηροῦμεν, εἴμεθα ἐμπειρικησιμένοι εἰς τόπον καὶ χρόνον. Τὸ ἀπόλυτον λοιπὸν καὶ τέλειον εἶναι ψιλλὴ ἰδέα ἀγνώπτου τινος ὄντος, τὸ ὁποῖον ὁ θεωρῶν Λόγος ἀγωνίζεται νὰ τὸ καταλάβῃ, καὶ ποτὲ δὲν θέλει τὸ ἐπιτύχειν.

ΣΜΖ'. Θεωροῦντες οὕτω τὸν κόσμον, θέλωμεν ἐξετάσειν ἐνταῦθα δύο ἄλλα ἀκόμη κοσμολογικὰ ζητήματα· α'. Ἄν εἶναι πολλοὶ κόσμοι. β'. Ἄν οὗτος εἶναι ὁ κάλλιστος.

ΣΜΗ'. Τὸ πρῶτον ζήτημα περιέχει τὴν ἐφεξῆς ἔννοιαν. Ἄραγε παρεκτὸς τῆς ἡμετέρας Γῆς (ἣτις ὀνομάζεται καὶ κόσμος, ὡς ὅταν λέγομεν Περιεπάτησεν ὁ θεῖνα πολὺν κόσμον) ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ὅμοια σώματα; Καὶ ἐκτὸς τοῦ συστήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνάγεται ἡ Γῆμας (τὸ ἡλιακὸν λέγω σύστημα), ἢ ἐκεῖνου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνάγεται ὁ ἥλιος, ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ὅμοια συστήματα; ὅτι οἱ Πλανῆται εἶναι ὅμοιοι τῆς Γῆς μας, ἀποδεικνύει ἰκανῶς ἡ Ἀστρονομία· πιθανὸν δὲ εἶναι καὶ τὸ νὰ ὑπάρχωσι καὶ ἄλλα ἡλιακὰ συστήματα.

ΣΜΘ'. Τὸ ζήτημα τοῦτο δύναται νὰ ἔχη καὶ ἄλλην ἔννοιαν. Ἄραγε εἰς τὸν ἀπέραντον τόπον, τὸν ὁποῖον φανταζόμεθα, ὑπάρχουσι πολλὰ οὐρανίων σωμάτων συστήματα, ἀσύναπτα καὶ ἀκοινωνήτα μετ' ἀλλήλων, καὶ ἐκ τούτων καθ' ἓν μὲν νὰ εἶναι ὅλου τε μονῆρες, πάντα δὲ νὰ διαχωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοῦ κενοῦ; Ἐπειδὴ δὲ τὸ ζήτημα τοῦτο ὑποθέτει τοῦ κόσμου τούτου ὅρια τὸ κενόν· τὸ δὲ ἐξελέγχεται ἀνύπαρκτον· διὰ τοῦτο ἀπαντιῶντες ἀποφάσκουμεν τὴν ὑπαρξίν τοιούτων ἀκοινωνήτων συστημάτων. Ἀποδεχόμεθα μάλιστα, ὅτι ἔλα τὰ οὐράνια σώματα καὶ ἔλα τὰ συστήματα συνέχονται ἀκριβῶς πρὸς ἀλλήλα, καὶ ἀποτελοῦσιν ἓν ὅλον, τὸ ὁποῖον δὲν καθυποβάλλεται εἰς τὴν πείραν.

ΣΝ'. Πρὸς δὲ τὸ δεύτερον ζήτημα (**ΣΜΖ'.**) λέγομεν, ὅτι ὁ κόσμος οὗτος εἶναι ὁ κάλλιστος καὶ ὁ μόνος, ἐπειδὴ δὲν δυνάμεθα νὰ τὸν παραβάλωμεν μετ' ἄλλον τινὰ καλλίτερόν του· ἀλλ' ἐὰν θελήσῃ νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι παρκετὸς τούτου τοῦ κόσμου, καθὼς εἶναι δημιουργημένος καὶ διατεταγμένος, ὑπῆρχαν μὲν καὶ ἄλλοι πολλοὶ δυνατοὶ νὰ παραχθῶσι, ἐδιάλεξεν ὁμοίως ὁ Θεὸς τοῦτον ὡς τὸν κάλλιστον· ἤθελεν εἰπεῖν οὗτος λόγος, τὸν ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποδείξῃ, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα εὐρίσκεται ἐπέκεινα τῆς σφαιρᾶς τῶν γνωστικῶν μας δυνάμεων. Εἰδὲ τις ἐπιχειρεῖ νὰ βεβαιώσῃ τὴν γνώμην ταύτην ἀπολογούμενος ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ διὰ τὰ παυτοδαπὰ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ κακὰ, ἅσα ἐπικρατοῦσιν εἰς τοῦτον τὸν κόσμον· οὗτος ἤθελεν ἐπιχειρήσειν πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον οὔτε ὁ Θεὸς, οὔτε ὁ γνήσιος καὶ πιστὸς τοῦ Θεοῦ λατρευτὴς χρειάζεται.

ΣΝΑ'. Ὁ κόσμος, καθὸ ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων ἄθροισμα, ὀνομάζεται καὶ φύσις· ὅτι δὲν ἀνήκει εἰς ταῦτα τὰ ἀντικείμενα, ὀνομάζεται ὑπὲρ φύσιν· ὅτι συμβαίνει

κατὰ τοὺς κανόνες τῆς φύσεως, φυσικὸν φαινόμενον· ἢ συνέχεια τοιούτων φαινομένων, εἰρήσ ἢ ὁρόμος τῆς φύσεως· τὸ ὁμαλὸν τῆς συνεχείας, τάξις τῆς φύσεως. Τὸ παρεκτρεπόμενον ἀπὸ τὴν τάξιν, ἄτακτον ἢ κακινόν· εἰ δέ τι φαίνεται ἐναντίον τῶν νόμων τῆς φύσεως, παρὰ φύσιν ἢ κατὰ τῆς φύσεως· εἰ δὲ γίνεται ἀπ' αἰτίαν ἐκτὸς τῆς φύσεως κειμένην, ὑπὲρ φύσιν. Τὸ ὑπὲρ φύσιν ὀνομάζεται θαῦμα κυρίως· διότι καταχρηστικώτερον ὀνομάζεται θαῦμα πᾶν σπάνιον καὶ ἀσυνήθιστον πρᾶγμα. Ἡ ἄρνησις τῶν κυρίως θαυμάτων ἀναιρεῖ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀπολύτου καὶ ἀναγκαίου ὄντος ἧγουν τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ, ὅς τις μόνος δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τὰ θαύματα, καὶ οὐδεὶς ἄλλος· χρειάζεται ὁμως μεγίστη προσοχὴ εἰς τὸ νὰ μὴ παραδεχώμεθα ψευδῆ διηγήματα ἀπὸ θαυμάτων. Πρὸς δὲ τοῦτο ἀπαιτεῖται πρῶτον τελεία ἱστορικὴ ἀπόδειξις, ὅτι ἔγινε καθ' ὅλας τὰς μερικὰς καὶ λεπτομερεῖς περιπτώσεις· καὶ δευτέρου φιλοσοφικὴ ἀπόδειξις, ὅτι τὸ γεγονός δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργηθῇ ὑπ' οὐδεμιᾶς τῶν φυσικῶν δυνάμεων κατὰ τοὺς φυσικοὺς κανόνας. Εἶναι λοιπὸν συμβουλὴ τοῦ Λόγου, ὅταν προσπαθῇ νὰ μάθῃ φαινόμενα, νὰ τὰ ἐξηγῇ ὅλα φυσικῶς· νὰ ἀποδέχεται δὲ καὶ εἴτι φυσικῶς μὴ ἐρμηνευόμενον ἀναφέρεται εἰς ὑπερφυσικὴν αἰτίαν.

ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ ΤΜΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Μεταφυσική Θεολογία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Τι εἶναι Μεταφυσική Θεολογία, καὶ Τίνα
ζητοῦνται εἰς αὐτήν.

ΣΝΒ΄.

Η Μεταφυσική Θεολογία εἶναι ἐπιστήμη ἐξετάζουσα μὲ
θεωρητικὰς ἀρχὰς τὴν ὑπαρξὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰς ιδιότητας,
καὶ τὰ ἔργα του. Εἶναι δὲ διάφορος καὶ παρὰ τὴν θετικὴν
θεολογίαν, ἥτις διδάσκει τὰ περὶ Θεοῦ ἐξ ἀποκαλύψεως,
καὶ ἀπὸ τὴν Ἡθικὴν θεολογίαν, ἥτις ἀνερευνᾷ τὰ
αὐτὰ μὲ πρακτικὰς τῆς Ἡθικῆς ἐπιστήμης ἀρχὰς.

ΣΝΓ΄. Ἀφ' οὗ φθάσῃ μίαν φοράν ὁ θεωρητικὸς Λόγος
διὰ τῶν κοσμολογικῶν ἐξετάσεών του εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀ-
προσδιορίστου καὶ ἀπολύτως ἀναγκαίου (ΣΜΕ΄). πολλὰ
προσφυῶς καὶ καταλλήλως συνάπτει μὲ αὐτήν καὶ τὴν ἰδέαν
τῆς ἐξόχου τελειότητος, ἐπειδὴ εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ συν-
άψῃ τὸ ἀπόλυτον μὲ τὴν ἑλλειψὴν καὶ ἀτέλειαν. Ἐντεῦθεν

ἐκπηγάζει ἡ ἰδέα τῆς ἀπολύτως ἀναγκαίας καὶ ἐξόχου τελειότητος.

ΣΝΔ'. Τὸ ταύτης τῆς ἰδέας ἀντικείμενον, ὡς παντέλειον, εἶναι Λογικὸν καὶ Ἐλεύθερον, καὶ ἡ ἀρχὴ παντὸς προσδιορισμένου, ἤγουν τὸ δημιουργῆσαν τὸν κόσμον. Γεννᾶται λοιπὸν οὕτως εἰς τὸν νοῦν μας ἡ ἔννοια τοῦ πρώτου ὄντος, τοῦ ἐξόχου ὄντος, τοῦ ὑπερτελεσταίου ὄντος, τὸ ὁποῖον ἐνομάζομεν ΘΕΟΝ.

ΣΝΕ'. Περὶ Θεοῦ τοῦ ὑπερτάτου ὄντος ἐξετάζει ὁ Θεωρητικὸς Λόγος τρίατινα, τὰ ἑποῖα ὀνομάζονται Μεταφυσικὰ Θεολογίας ζητήματα.

α' Περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ.

β' Περὶ ιδιοτήτων Θεοῦ.

γ' Περὶ ἔργων Θεοῦ.

Ταῦτα θέλομεν ἐξετάσειν καθὲν εἰς τὰ ἐφεξῆς κεφάλαια.

Σημείωσις. Τέταρτέν τι ἄλλο ζήτημα, Πῶς πρέπει νὰ νομιμῶμεν τὸν Θεόν; δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα· διέτι κυρίως σημαίνει Τὴ χρωστοῦ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν Θεόν. Τοῦτο δὲ διδάσκεται ἀπὸ τῆν Ἐσακῆν Θεολογίαν, καὶ ἀπὸ τῆν διδασκαλίαν τῆν πίστεως.

ΣΝΖ'. Πρὸς δὲ τὰ τρία ταῦτα ζητήματα ἀπαντῶσι δύο δόξαι τῆς Μεταφυσικῆς Θεολογίας· οἱ μὲν θέλουσιν, ὅτι ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ὑπὲρ φύσιν ὄν, τοῦ ὁποίου ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ τινα ἰδέαν, ἢ συλλαμβάνει πολλὰ ἀμυδράν, δὲν δύναται ὁ ἄνθρωπος μὲ καμμίαν φυσικὴν μέθοδον νὰ φθάσῃ εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ τὴν ὑπαρξίν καὶ τὰς ιδιότητας καὶ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ πρέπει αὐτὸς ὁ Θεὸς νὰ τοῦ ἀποκαλύψῃ ὅλα ταῦτα· ἄλλοι δὲ λέγουσιν, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίσωμεν καὶ γνωρίζομεν τῷ ὄντι ὅλα ταῦτα κατὰ φυσικὸν τρόπον, ὁδηγούμενοι ἀπὸ τὸν ὀρθὸν Λόγον. Ἄλλ' ἐρωτῶμεν τοὺς πρώτους, Πῶς γνωρίζομεν τὰ περὶ Θεοῦ λεγόμενα; εἰν

εἴπωσιν, ὅτι ὁ Θεὸς μᾶς διδίδει τὴν δύναμιν τοῦ νὰ τὰ γνωρίζωμεν, λέγομεν καὶ ὅτι ὁ Θεὸς μᾶς ἔκαμε φύσεως τοιαύτης, ὥστε νὰ γνωρίζωμεν τὰ περὶ Θεοῦ· καὶ λοιπὸν θεολογοῦμεν φυσικῶς, ὅσον ἐγχωρεῖ εἰς τὴν ἀσθενείαν τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ.

ΣΗΖ΄.

Εἰς ἀπόδειξιν τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως ἐμεταχειρίσθησαν οἱ φιλοσοφούντες τέσσαρας τοὺς ἐφεξῆς τρόπους· α' Ὀντολογικόν, ἀποδεικνύοντες ἐκ τῶν προτέρων ὅτι ὑπάρχει Θεός. β' Κοσμολογικόν, κατὰ τὸν ὅποιον ἐκ τοῦ ἐνδοχομένου τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἀποδεικνύουσι τὸ ἀναγκαῖον τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως. γ' Τελεολογικόν, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκ τῆς σκοπιμότητος τῶν μερῶν τοῦ κόσμου βεβαιόνηται τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπαρξις. δ' Ἱστορικόν, κατὰ τὸν ὅποιον μαρτυρεῖται τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπαρξις ἐκ τῆς κοινῆς συμφωνίας ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι ἔζησαν εἰς πάντα χρόνον, καὶ πάντα τόπον, καὶ ἐτίμησαν τὸ ὑπέρτατον ὄν.

ΣΝΗ΄. Ὀντολογικῶς ἐρευνῶν τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ ὁ φιλοσοφῶν συλλογίζεται οὕτως. Ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ, ὅντος ὑπερτάτου καὶ τελειοτάτου, ὅθεν περιέχει καμμίαν ἀντίφασιν· ἄρα ὁ Λόγος τίποτε ὅθεν σφάλλει ἀποδεχόμενος τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπαρξιν.

ΣΝΘ'. Κοσμολογικῶς δὲ θεωροῦντες περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ συλλογιζόμεθα οὕτως. Ἡ ὑπαρξίς τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων εἶναι ἐνδεχομένη, καὶ μεταβλητή· διότι ἡ πείρα μᾶς δείχνει ἀκατάπαυστον μεταβολὴν προσδιορισμῶν, πάντοτε ἐπικρατοῦσαν γεννήσιν καὶ φθορὰν εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον. Ἐὰν λοιπὸν ὑπάρχωσιν ἐνδεχόμενα, πρέπει νὰ ὑπάρχη καί τε ἀπολύτως ἀναγκαῖον Ὅν· διότι δὲν ἐμποροῦν νὰ εἶναι πάντα τὰ ὑπάρχοντα ἐνδεχόμενα, ἀλλ' ἀνάγκη εἶναι νὰ ὑπάρχη καί τε, τὸ ὅποιον νὰ περιέχη τὸν ἀποχρῶντα λόγον καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς τῶν ἄλλων ὑπάρξεως. Ἀπολύτως δὲ ἀναγκαῖον Ὅν πρέπει νὰ ἔχη καὶ ὅλας τὰς ἐξόχους τελειότητας, ἐπειδὴ κατ' ἄλλον τρόπον δὲν κατανοεῖται. Πῶς τοῦτο περιέχει τὸν ἀποχρῶντα λόγον καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς πάντων τῶν ἄλλων ὑπάρξεως· Ὑπάρχει λοιπὸν ἀναγκαῖον καὶ ὕψιστον Ὅν, τὸ ὅποιον ὀνομάζομεν **ΘΕΟΝ**.

ΣΞ'. Τελεολογικῶς δὲ ἀνερρευνῶντες τὰ περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ συλλογιζόμεθα οὕτως. Ὁ κόσμος πανταχοῦ ἀναγγέλλει θαυμάσιον τινα σκοπιμότητα, ἥγουν τοιαύτην τῶν πραγμάτων διαταγὴν καὶ συνάφειαν, διὰ τῆς ὁποίας ὅλα ἀναφέρονται πρὸς ἀλλήλα ὡς μέσα καὶ σκοποί. Ἡ σκοπιμότης αὕτη κατ' ἑαυτὴν δὲν κατανοεῖται, ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδειχθῇ. Πῶς ἡ φύσις κατὰ τυφλὴν τινα ἀνάγκην ἐνεργεῖ τόσον παντοδαπῶς καὶ ποικίλως, καὶ τὰ ἐνόνει εἰς τόσον πολὺ διαφόρους σκοπούς. Πρέπει λοιπὸν ὅλα ταῦτα νὰ ἔχωσι λογικὴν τινα ἀρχὴν, ἥτις ἐλευθέρως τὰ παρήγαγε καὶ τὰ διέταξεν οὕτως. Πολλαὶ τοιαῦται ἀρχαὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχωσι· μάλιστα δὲ ἡ ἐνότης, καὶ ἡ τελεία ἀλληλουχία πάντων, ὅσα γινώσκομεν, μᾶς ἀναγγέλλει ὅτι ὑπάρχει μία καὶ μόνη ἀρχή· αὕτη δὲ πρέπει νὰ εἶναι Ὅν ἀπολύτως ἀναγκαῖον, ἐπειδὴ ὁ

κόσμος είναι ἐνδεχόμενος. Ἀπολύτως δὲ ἀναγκαῖον ὄν πρέπει νὰ εἶναι παντέλειον καὶ ὑπερτέλειον· ὑπάρχει ἄρα ἀναγκαίως τελειότατον τὸ ὄν, δημιουργὸν τοῦ παντός, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ ΘΕΟΣ.

ΣΞΑ. Ἱστορικῶς δὲ τελευταῖον ἀποδεικνύεται οὕτως. Εὐρίσκονται ἀνατιθέμενα σημεῖα εἰς τὰς ἱστορίας, ὅτι ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων μεταξὺ πάντων τῶν ἔθνων τῆς Γῆς προσκυνεῖται καὶ ἐπροσκυνήθη πάντοτε ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ὁ Θεός. Ναοὶ, βωμοί, ἱερεῖς, τὰ πάντα διωρισμένα εἰς τοῦ Θεοῦ τὴν λατρείαν· ἀλλ' ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ ὑποδέχεται πληροφορίαν τῆς υπάρξεώς του. Πρέπει λοιπὸν ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς νὰ εἶναι τόσο φυσικὴ καὶ ἀναγκαία, ὥστ' εἶναι ἄλογον ἢ κτηνώδες τὸ νὰ μὴ ἀποδέχεται τις Θεόν. Ἐὰν λοιπὸν καὶ εἶναι παντοδαπὰ καὶ τὰ ὀνόματα καὶ οἱ τύποι, μὲ τὰ ὁποῖα προσκυνεῖται ἀνέκαθεν τὸ ὕψιστον ὄν· ἡ υπάρξις του ὅμως οὐτ' ἀμφιβάλλεται, οὐτ' ἀθετεῖται ἀπὸ κανέναν τῆς Γῆς ἔθνος. Ἀποδεικνύεται ἄρα καὶ οὕτως, ὅτι ὑπάρχει ΘΕΟΣ.

Σημειώσεις. Ἡ ἀπόδειξις αὕτη δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἀναιρεθῆ μὲ τὸ ὅτι ὑπῆρξαν πολλὰ παλαιὰ καὶ νεώτερα ἔθνη, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπροσκύνησαν, οὔτε προσκυνεῖν ἐν ὕψιστον ὄν, ἀλλὰ πολλὰ, τὰ ἑποῖα δὲν ἀξιοῦν τὸ ἔθνος τῆς Θεότητος· εἶσι πρὸς ταῦτα δυνάμει νὰ ἀπαντήσωμεν, ὅτι ὅλα τὰ ἔθνη, εὖν καὶ ἀπεδέχθησαν πολλὰ ὑψηλότερα τοῦ ὁμοίου ἔθνος καὶ τὰ ἐπροσκύνησαν ὡς Θεοῦς, ἀλλ' ὅμως ἐξ αὐτῶν Ἐν ἐνέμενον ὕψιστον καὶ ὑπάτον πάντων· καὶ ὅτι ἀπαιτεῖται ὑψηλότερές τι βραβεῖς καλλιέργειας καὶ παιδείας, διὰ νὰ καταλάβῃ ὁ ἀσθενὴς ἄνθρωπος καθαρῶς ἐκποῦν καὶ εὐληκῶς τὴν ἀληθειάν τοῦ μόνου Θεοῦ ἰδεῖν· ἀλλ' ἡ ἀπόδειξις αὕτη πρέπει νὰ ἐκτελεθῆ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον εἰς τὴν ἡδύτην Θεολογίαν.

ΣΞΒ. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων καταφαίνεται ἐναργέστατα ἡ ἀνοικία τῶν ἀφρόνων, ὅσοι εἶπαν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν Οὐκ ἔστι Θεός. Μεγίστη ἀπορία εἶναι Πῶς κατήντη-

σαν εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο. Ἰδέα, ἥτις δὲν περιέχει ἀντί-
 φασιν (ΣΝΗ'), μηδ' εἶναι ἐπέπλαστος, ἀλλ' ἀναγκαία, ὡς
 ἐκ τοῦ Λόγου ἡμῶν ἐκπηγάξουσα (ΣΝΘ'), καὶ ἥτις συμφω-
 νεῖ καὶ συνάδει ἀκριβέστατα μὲ τὴν σκοπιμότητα τοῦ κόσμου
 (ΣΞ'), καὶ ὁμολογεῖται ὑπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν εἰς πάντα
 τόπον καὶ εἰς πάντα χρόνον (ΣΞΑ'), εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπο-
 δειχθῆ ἀνύπαρκτος ἀπὸ τοὺς κενόφρονας τούτους; Πολλὰ
 πιθανώτερον εἶναι, ὅτι ἄνθρωποι τοιοῦτοι δὲν ὑπάρχουσιν εἰς
 τὸν κόσμον· ἢ ἂν ἡ κακοήθεια τοὺς κάμνη νὰ πράττωσιν ἀν-
 τιθετα, ἢ καρδίατων ὁμῶς ἀναγκάως τοὺς ταλανίζει ἐσωτε-
 ρικῶς, ὅτι ἀδελτοῦσι κτηνωδῶς τοῦ ὑπερτάτου "Ουτος τὰ σω-
 τηριῶδη προστάγματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Περὶ ἰδιοτήτων Θεοῦ.

ΣΞΓ.

Γιδιότητες Θεοῦ ὀνομάζονται αἱ ιδέαι, αἷτινες ἀναφέ-
 ρονται εἰς αὐτὸν, καὶ ἐρμηνεύουσιν ὅπως οὖν τὸν τρόπον τῆς
 ὑπάρξεώς του.

ΣΞΔ'. Διὰ νὰ εὐρωμεν τὰς τοῦ Θεοῦ ιδιότητας μᾶς ἔ-
 δεῖξαν οἱ Σχολαστικοὶ Θεολόγοι τρεῖς μεθόδους, αἱ ὁποῖαι
 ὀνομάζονται. ὁδὸς αἰτιολογίας· ὁδὸς ἄρσεως· ὁ-
 δὸς ἐξοχησ. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην συλλογιζονται,
 ὅτι ὁ Θεὸς ὡς δημιουργὸς τοῦ κόσμου ἔχει ὅλας τὰς τελειό-

ητας, τὰς ὁποίας μετέδωκεν εἰς τὰ κτίσματά του, καὶ μάλιστα εἰς τὸν ἄνθρωπον, τὸ τελειότερον ἀπ' ὅλα τὰ κτίσματα. »Δι' ὃ ἕκαστον τοιοῦτον, ἐκεῖνο μᾶλλον τοιοῦτον«. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν δύναται νὰ ἔχη τὰ ἐλλείμματα τῶν περιορισμένων δημιουργημάτων του. Κατὰ δὲ τὴν τρίτην, ὅτι ὁ Θεὸς ὡς ἔξοχον ὄν ἀναγκαίως ἔχει ὅλας τὰς τελειότητας κατ' ἔξοχὴν.

ΣΞΕ. Διαιροῦνται δὲ αἱ τοῦ Θεοῦ ιδιότητες· α'. εἰς πρωτευούσας καὶ εἰς δευτερευούσας· κ' ἐκεῖναι μὲν εἶναι αἱ ἀναφερθεῖσαι ἀνωτέρω (ΣΝΓ, ΣΝΔ'), αὐταὶ δὲ, αἱ ἐξ ἐκείνων ἐκπηγάζουσαι· β'. εἰς φυσικὰς καὶ εἰς ἠθικὰς· αἱ δευτεραὶ προσανήκουσιν εἰς τὸν Θεόν, καθὸ Πανάγιον καὶ Πανάγαθον ὄν, καὶ πρέπει νὰ ἐρμηνευθῶσιν εἰς τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως Θεολογίαν· αἱ δὲ πρῶται, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ὑπὲρ φύσιν, κάλλιον εἶναι νὰ ὀνομάζωνται ὑπερφυσικαί· γ'. εἰς ἐμμόνους καὶ εἰς μεταβατικὰς· κ' ἐκεῖναι μὲν σημαίνουσι τὰς ἐσωτερικὰς τοῦ Θεοῦ ιδιότητας, τὰς ὁποίας ἀνθρώπινος νοῦς δὲν ἠδυνήθη νὰ συμπεράσῃ· αὐταὶ δὲ, ὅσαι ἀναφέρονται εἰς τὸν κόσμον.

ΣΞΣ. Μ' ὅλον ὅτι εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν εἶναι ἀκατόληπτος καὶ ὁ Θεὸς καὶ αἱ θεῖαι του ιδιότητες· ἐκθέτομεν μ' ὅλον τοῦτο ἐδῶ μὲ συντομίαν ὅσας πορίζονται αἱ Σχολαστικαὶ Θεολόγοι ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς τελειότητός του.

α'. Τὸ Ἐνιαῖον, κατὰ τὸ ὅποιον φύσει ὁ Θεὸς εἶναι **Εἷς**

β'. Τὸ ἀπλοῦν, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ Θεὸς εἶναι ἄυλος καὶ καθαρὸς, καὶ ἐκτὸς πάσης συνθέσεως· ἐπειδὴ ἡ σύνθεσις εἶναι περιορισμένην τι· ἀπὸ δὲ τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ εἶναι μακρὰν ἅπασ περιουσιμὸς.

γ'. Τὸ ἀναίτιον, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ Θεὸς εἶναι δι

ἑαυτοῦ ὅτι εἶναι· καὶ εἶναι ἀπόλυτος ἀρχὴ καὶ αἰτία τῶν αἰτιῶν.

δ. Τὸ αὐτάρκες, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ Θεὸς εἰς τὰ ἔργα του δὲν ἔχει χρεῖαν συνεργίας τινός.

ε. Ἡ Παντοδυναμία, κατὰ τὴν ὁποίαν δύναται τὰ πάντα.

ς. Ἡ Πανσοφία, κατὰ τὴν ὁποίαν εἶναι ἀπεριόριστος ἡ γνῶσις του. ὅθεν εἶναι φανερόν, ὅτι γνῶσις τοιαύτη ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ ἄμεσος θεωρία παντὸς γνωστοῦ πράγματος. Πρόγυωσιν δὲ τῶν μελλόντων λέγοντες ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀναφέρομεν εἰς ἡμᾶς τοὺς πεπερασμένους ἀνθρώπους· ἐπειδὴ μέλλοντα καὶ παρελθόντα εἰς τὸν Θεὸν δὲν εἶναι, ἀλλὰ πάντα παρόντα.

ζ. Τὸ πανταχοῦ παρεῖναι, κατὰ τὸ ὅποιον τὸ εἶναι καὶ τὸ ἐνεργεῖν ἐπὶ Θεοῦ δὲν περιορίζονται ἀπὸ κανένα τόπον.

η. Ἡ Αἰωνιότης, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν περικλείεται εἰς χρόνον. Κατανοεῖται δὲ τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ, ὅτι ἐπειδὴ τόπος καὶ χρόνος εἶναι εἶδη καὶ τύποι τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐνεργείας τῶν αἰσθητῶν, δὲν ἐφαρμόζονται εἰς τὸν Θεόν.

θ. Τὸ ἄτρεπτον, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ Θεὸς δὲν ὑπόκειται εἰς καμμίαν προσδιορισμῶν μεταβολὴν.

ι. Τὸ ἀπειρον καὶ ἀμέτρητον, κατὰ τὸ ὅποιον δὲν προσδιορίζεται οὔτε δι' ἀριθμῶν, οὔτε διὰ μέτρων. Φανερόν δὲ εἶναι, ὅτι ὅλαι αὗται αἱ ιδιότητες ἐκπηγάζουσιν ἀπὸ τὴν ιδεάν τοῦ τελείου· καὶ ὅτι οἱ ἐνταῦθα γενόμενοι ὀρισμοὶ εἶναι ὑπογραφικοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Περὶ Θείων ἔργων.

ΣΞΖ΄.

Θεοῦ ἔργα ἑνομάζονται, ὅσων εἶναι ἀρχηγός αὐτός ὁ Θεός. Εἰς ταῦτα θεωρεῖται ἡ ἀπειρος δύναμις καὶ σοφία καὶ ἀγαθότης. Ἔργα λοιπὸν Θεοῦ εἶναι τὰ πεπερασμένα ὄντα, τὰ ὁποῖα ἐμποροῦν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πρὸς τὸν Θεόν, καθὸ παρήχθησαν, καὶ καθὸ διαρκουσι, καὶ καθὸ διοικουῦνται. Ἐντεῦθεν δὲ προέρχονται αἱ τρεῖς ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ, αἱ ὁποῖαι λέγονται δημιουργία, συντήρησις, καὶ κυβέρνησις τοῦ κόσμου.

Σημείωσις. Ἐμπορεῖ δηλοῦντι ὁ κόσμος νὰ ἀναφερθῆ πρὸς τὸν Θεὸν α. ὡς κτίσμα πρὸς τὸν ἀκτιστὸν κτίστην. β. ὡς φθαρτὸν πρὸς τὸν ἀφθαρτὸν. γ. ὡς μεταβλητὸν πρὸς τὸν ἀμετάβλητον. Ὁ κτίστης λοιπὸν Θεὸς ἔκτισε τὸν κόσμον, καὶ τὸν σωτηρεῖ διὰ νὰ μὴ φθαρῆ, καὶ τὸν κυβερνᾷ διὰ νὰ μὴ μεταβληθῆ.

ΣΞΗ. Ἡ κτίσις τοῦ κόσμου εἶναι τοῦ Θεοῦ ἡ ἐνέργεια, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἔφερεν εἰς τὸ εἶναι τὸν κόσμον. Αὕτη δὲ, ἐπειδὴ δὲν θεωρεῖται μόνον κατ' εἶδος, ἀλλὰ καὶ κατ' ὕλην, ἑνομάζεται δημιουργία, ἢ γουὴ παραγωγή ἐκ τοῦ μηδενός (ΨΒ'). Κατὰ δὲ τοῦτο ἡ παραγωγή τῆς ὕλης διακρίνεται ἀπὸ τὴν αὐτῆς εἰς ἓν ὅλον διαμόρφωσιν ὡς πρώτη δημιουργία καὶ δευτέρα, χωρὶς ὅμως νὰ μεσολαβήσῃ διαδοχὴ μεταξὺ τῶν ὄντων ἔργων. Μένει δὲ ἀκατάληπτος ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον παρήχθη τὸ πεπερασμένον ἀπὸ τὸ ἀπειραν.

ΣΞΘ'. Ἡ συντήρησις εἶναι τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, διὰ τῆς ὁποίας ὁ κόσμος λαμβάνει ἀπ' αὐτοῦ τὴν διάρκειά του. Διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καὶ προαγομένη ἢ συνεχιζομένη δημιουργία, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς διὰ τῆς κτίσεως καὶ συντηρήσεως εἶναι ἀρχὴ καὶ αἰτία τῆς πεπερασμένης ὑπάρξεως. Κατὰ δὲ τοῦτο ὅλα τὰ πράγματα τοῦ κόσμου, ὅχι δὴλονότι μόνον τὰ πλασθέντα εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἤδη παρόντα, καὶ τὰ ἐσόμενα ὀνομάζονται θεῖα δημιουργήματα.

ΣΟ'. Ἡ δὲ κυβέρνησις εἶναι τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, κατὰ τὴν ὁποίαν διοικοῦνται ἀπὸ τὸν Θεὸν αἱ μεταβολαὶ τοῦ κόσμου. Ὅλα λοιπὸν τὰ τοῦ κόσμου φαινόμενα ἀναφέρονται εἰς πρῶτον ἀρχὴν τὸν Θεὸν, ἐὰν καὶ παντὸς μερικοῦ φαινομένου πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν σειρὰν τῶν αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων μία τις ἰδιαιτέρα καὶ μερικωτέρα ἀρχή. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Θεοῦ, θεωρουμένη ὡς κηδεμονία αὐτοῦ περὶ τῆς συντηρήσεως τῶν δημιουργημάτων του, μᾶς δίδει τὴν ἰδέαν τῆς Θείας προνοίας· ὅτι δὲ ἡ θεῖα πρόνοια εἶναι μὲν μερικὴ προνοοῦσα τὰ κατὰ μέρος, εἶναι δὲ καθολικὴ στρεφομένη περὶ τὰ καθόλου, εἶναι ἄτοπος καὶ ἄλογος ἢ διαίρεσις· διότι τὰ μερικὰ καὶ τὰ καθόλου εἶναι τρόποι νοησεως τοῦ ἀνθρωπίνου πεπερασμένου πνεύματος καὶ εἰς τὸν ἀπειροτέλειον νοῦν εἶναι ἀνοίκεται.

ΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ.

Π Ρ Ο Δ Ι Ο Ι Κ Η Σ Ι Σ .

Τι είναι Αισθηματική.

Α΄.

Α ι σ θ η μ α τ ι κ ή είναι επιστήμη τῶν ἀρχικῶν νόμων τῆς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐνεργείας, διὰ τῆς ὁποίας διακρίνει τὸ ἀρεστὸν ἢ ὕσάρεστον εἰς τὰ καλὰ καὶ ὑψηλὰ, ἢ τὰ ἐκ τούτων σύνθετα, ἢ τέλος τὰ τούτων ἀντίθετα. Τὴν ὀνομάζομεν οὕτως, ἐπειδὴ τὰ μὲν πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων κρίνει, πρέπει νὰ ἐποπτευθῶσιν ἢ νὰ γείνωσιν αἰσθητὰ ἢτε διὰ τῆς ἐξωτερικῆς εἴτε διὰ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως· αὕτη δὲ κρίνει τὰ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἐκ τούτων συμβαίνοντα αἰσθήματα.

Σημειώσεις. Τὴν Αἰσθηματικὴν ὀνομάζουσα ὁ μῶτεροι Αἰσθηματικὴν· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ὄνομα τοῦτο δύναται θεωρητικώτερον νὰ σημαίη ἐπιστήμην τῶν αἰσθητῶν, ἤγουν τὴν ἐρμηνεύουσαν. Πῶς γίνονται αἰσθητὰ τὰ ἐκτός, καὶ νὰ' συμπέσῃ μὲ τὸ μέρος τῆς ἐμπειρικῆς Ψυχολογίας (Ἐμπειρ. Ψυχ. ΟΘ'. κ. ε. ξ.) καὶ τῆς Μεταφυσικῆς (ΙΣ'. κτλ.), ὅπου ἐκτείνονται οἱ κανόνες ταύτης τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας λέγεται ἐπιθετικῶς, οἷον, Αἰσθητικὴ οὐσία κτλ. διὰ τοῦτο ζητοῦμεν τὴν ἄδίκην νὰ ὀνομάσωμεν τὴν προκειμένην ἐπιστήμην Αἰσθηματικὴν καὶ πρὸς διακρίσιν ἐκείνης, καὶ διότι ἐξετάζει τὰ αἰσθήματα, ἤγουν τὰς ἐκ τῶν αἰσθητῶν προξενουμένας διαθέσεις. Πρῶτος δὲ Ἀλεξάνδρος Γοττλῆιβος Βαῦμγάρτενος (Alexander Gottlieb Baumgarten) ἴδωκε κατὰ τὸ 1750 ἔτος ἰδίαν τοιαύτης ἐπιστήμης, ἥτις ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τὴν ψυχὴν γεννωμένη δίδει γενικὰς ἀρχὰς εἰς κρίσιν τοῦ εἰς τὰ φαινόμενα καὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης ἀρίσκοντος. "Ἐκτοτε δὲ τὴν ἐμδρῶσαν εἰς τὸ τελειότερον, καὶ κατ' ἐλάχιστην τὴν τελειοποιῶσα ἀκριβέστερα οἱ μῶτεροι τῆς Γερμανίας φιλόσοφοι. Περιφρῆσι δὲ συγγραφεῖς ταύτης τῆς ἐπιστήμης κρῶνται τὴν σήμερον εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἰωάννης Παῦλος Ρίχ-

τερος (Jean Paul Richter), Βουτσοβέκος, Πολίτης, και ὁ Κρύγιος, τῶν ὁποίων εἶναι σχεδὸν ὅλη ἡ ὕλη, ἐκ τῆς ὁποίας ἐμερρωθῆ τὸ παρὶν συνταγμάτων.

Β'. Ἡ αἰσθησις τοῦ ἀρέσκοντος ὀνομάζεται ἀπὸ μὲν τοὺς Γάλλους *gout*, ἀπὸ δὲ τοὺς Γερμανοὺς *Geschmack*. Σημαίνουσι δὲ και τὰ δύο γεῦσιν ἢ γεῦμα κατὰ λέξιν· ἀλλὰ και οἱ Γάλλοι και οἱ Γερμανοὶ φανερώνουσι διὰ τῆς λέξεως τὴν ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως ἀποτελουμένην εἰς τὰ αἰσθήματα διάκρισιν τοῦ ἀρεστοῦ ἢ δυσἀρεστοῦ. Ἐάν ἡ σημασία αὕτη ἠδύνατο ὑ ἀποδοθῆ εἰς τὴν λέξιν γεῦμα, ἠθέλαμεν ὀνομάσεν προσφυῶς τὴν ἐπιστήμην ταύτην Γεῦματολογία, καθὼς παρενέβαλε τὴν λέξιν ταύτην εἰς τὴν Αἰσθητικὴν τοῦ ὁ Κρύγιος· ἀλλ' ἡμεῖς τὴν ὀνομάζομεν αἰσθησις, χωρὶς νὰ φοβηθῶμεν μὴ συμπέσῃ μετὴν αἰσθησιν τὴν κοινὴν και ἐξωτερικὴν, λέγω τὴν ἀντιλαμβανομένην τὰ ἐκτὸς, καὶ ἀρεστὰ εἶναι, καὶ δυσἀρεστὰ· διότι εἰς τὴν γλῶσσάν μας ἄνθρωπος με αἰσθησις δὲν σημαίνει, ὅτι ἔχει τὴν κοινὴν εἰς ὅλους αἰσθησιν, ἥτις προϋποτίθεται εἰς καθένα, ἀλλ' ὅτι κρίνει ὀρθῶς τὰ εἰς τὴν αἰσθησιν ὑποπόπιοντα ἀρεστὰ ἢ δυσἀρεστὰ, και πάλιν ἀναίσθητον λέγομεν ὅχι τὸν στερημένον τὰς πέντε αἰσθήσεις, ἀλλὰ τὸν μὴ αἰσθανόμενον ἐσωτερικῶς τὸ καλὸν και τὸ ὑψηλόν, και προσέτι ἠθικώτερον, τὴν τιμὴν και τὴν ἀτιμίαν.

Γ'. Ἡ Αἰσθηματικὴ ἐμπορεῖ νὰ ὀρισθῆ και θεωρεῖα τῶν καλῶν τεχνῶν· ὀνομάζονται δὲ καλαὶ τέχναι, ὅσαι ἀναγολοῦνται εἰς ἔργα ἀρέσκοντα τὰς αἰσθήσεις, καθὼς θέλει ἐκπεθῆν ἐφεξῆς· ἐκλαμβάνεται δὲ οὕτω μερικώτερον· διότι ὅχι μόνον τεχνικὰ, ἀλλὰ και φυσικὰ ἔργα ἔχουσι αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν· και πρέπει νὰ θεωρῆ ἡ ἐπιστήμη αὕτη ὅχι μόνον τῆς τέχνης, ἀλλὰ και τῆς φύσεως τὰ εὐάρεστα. Θεω-

ρία ἕμως τῶν καλῶν ἐπιστημῶν δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ· διότι τῆς ἐπιστήμης ἔργον εἶναι ἡ εὕρεσις τῆς ἀληθείας, καὶ ἔχει τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ ὑψηλοῦ. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Αἰσθηματικὴ δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ οὔτε καλὴ τέχνη, ἐπειδὴ τέχνη δὲν εἶναι, οὔτε καλὴ ἐπιστήμη, ἐπειδὴ ἀνερευνᾷ τὴν εἰς τὰ ἀρέσκοντα ἀλήθειαν, χωρὶς νὰ σκοπῇ τὸν εὐαρέστησιν, καὶ ἐπειδὴ καμμίᾳ ἐπιστήμῃ δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ καλὴ.

Δ. Τοιαύτη οὖσα ἡ Αἰσθηματικὴ (Α', Γ'), δὲν ἐμπορεῖ νὰ γεννήσῃ οὔτε τὴν αἴσθησιν τοῦ ἀρέσκοντος, οὔτε τὴν εὐφυΐαν τοῦ τεχνίτου· ἀλλ' ἡ φύσις πρέπει νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ δύο ταῦτα· αὐτὸς δὲ νὰ τὰ ἀναπτύξῃ διὰ συχνοῦ ἐπιλογισμοῦ καὶ μελέτης καὶ περιεργείας τῶν ὅσα ἔχουσι φύσις καὶ τέχνη καλὰ καὶ ὑψηλά· ἡ δὲ Αἰσθηματικὴ εἶναι μέσου συντελεστικὸν καὶ βοηθητικὸν εἰς τὴν τούτῳ ἀνάπτυξιν· ἢ, νὰ εἶπω ὀρθότερα, ἡ ἐπιστήμη αὕτη δὲν εἶναι διὰ τὸν τεχνίτην, ἀλλὰ διὰ τὸν φιλόσοφον, ὅςτι θελεῖ νὰ ἀποδώσῃ τοῦ ἀρέσκοντος λόγον, τὸν ὁποῖον εὕρισκει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν.

Ε'. Ἐκ δὲ τούτων συμπεραίνεται Πῶς πρέπει νὰ διδάσκηται καὶ νὰ γράφεται ἡ ἐπιστήμη αὕτη. Ἐὰν μελλῇ νὰ εἶναι φιλοσοφικὴ ἐξέτασις τοῦ κατ' αἴσθησιν ἀρεστοῦ, πρέπει ἐξ ἅπαντος νὰ γράφεται καὶ νὰ διδάσκηται καθὼς καὶ πᾶσα ἄλλη φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη. Ὁ ταύτης συγγραφεὺς δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ τὸ ποιητικὸν δαιμόνιον· διότι εἰς τὸ νὰ θεωρήσῃ τις φιλοσοφικῶς περί τινος πράγματος ἀπαιτεῖται μὲν κᾀποια τοῦ πνεύματος μετρία ἀξύτης, ὅχι δὲ καὶ τὸ πῦρ ἐκεῖνο, ὑπὸ τοῦ ὁποῖου ἀναφλέγεται ὁ ποιητὴς, ἢ ἄλλος τεχνίτης, ὅταν γεννᾷ τὰ ἔργα του· ἄλλα εἶναι τὰ κατ' αἴσθησιν ἀρεστά· ποίημα, φέρ' εἶπεῖν, ἄσμα, ζωγραφία κτλ. καὶ ἄλλο τὸ φιλοσοφικόν

περὶ Αἰσθηματικῆς σύγγραμμα. Τοιαῦτα συγγράμματα ἐμποροῦν μὲν νὰ εἶναι στολισμένα μὲ γλαφυρὰν λέξιν, μὲ ἄρμονικὴν σύνταξιν, μὲ τροπὰς καὶ μεταφορὰς καὶ σχήματα· ἀλλὰ, καθὼ τοιαῦτα, μᾶλλον βλάπτονται ἐκ τῶν στολισμῶν τούτων παρά ὠφελοῦνται.

ζ'. Ἡ Αἰσθηματικὴ πρέπει πρῶτον μὲν νὰ ἐξετάσῃ τὰς διαβατικὰς ἀρχὰς τοῦ κατ' αἴσθησιν ἀριστοῦ καθ' ἑαυτὰς καὶ μνηρεῖς, καὶ τὰς ἐκ τούτου ποριζομένας αἰσθηματικὰς κρίσεις. Δεύτερον δὲ, ἐπειδὴ ἀπαντῶνται εἰς τὴν πείραν διάφορα μῆσα, ἐκ τῶν ὁποίων διεγείρεται εἰς τὸν ἄνθρωπον εὐαρέστησις, ἦχοι, φέρ' εἰπεῖν, κινήματα, χρώματα κτλ., πρέπει νὰ ἐξετάσῃ καὶ τὰ ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα δύναται νὰ μᾶς προξενήσῃ τὴν εὐαρέστησιν. Κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον ἡ Αἰσθηματικὴ ὀνομάζεται καθ' ἑαυτὰ· κατὰ δὲ τὸν δεύτερον, ἐφηρημοσμένη· αὕτη δὲ χρεωστεῖ νὰ μᾶς διδάξῃ περὶ τῶν καλῶν τεχνῶν συστηματικῶς καὶ συντόμως, ἀφίνουσα τὴν ἰδιαιτέραν πάσης μᾶς ἐξακρίβωσιν εἰς τὴν χωριστὴν πραγματείαν της. Ὡς γενικῶς λοιπὸν τὰς τέχνας ἀνερευνῶσα ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ φιλοσοφία ἢ θεωρία τῶν καλῶν τεχνῶν. Εἰς τὰ δύο ταῦτα μέρη διαιροῦμεν σὺν θεῷ τὴν προκείμενην πραγματείαν.

ΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

Καθαρά Αισθηματική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. Α΄.

Περὶ Αισθηματικῶν ἰδεῶν.

Ζ΄.

Η καθαρά Αισθηματική ἐξετάζει τὰς διαβατικὰς ἀρχὰς τοῦ κατ' αἴσθησιν ἀρέσκοντος, καὶ τῶν ἐκ τούτου ποριζομένων αἰσθηματικῶν κρίσεων, ἀνερευνῶσα τῶν πραγμάτων τὰς ιδιότητας, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς καθενὸς συνειδήσεως ἐνεργοῦσιν αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν, καὶ ζητοῦσα τὸν λόγον, διὰ τὸν ἐποῖον κάμνουσι τοιαύτην προσβολὴν εἰς τὴν ψυχὴν. Τὰς ἐννοίας τῶν ιδιοτήτων τούτων ὀνομάζομεν αἰσθηματικὰς ἰδέας, ἐπειδὴ ὁ Λόγος, ὅς τις εἶναι τῶν ἰδεῶν ἢ εὐνάμις (Κρηπ. ΞΑ'), ἐνεργεῖ κατ' ἰδιαιτέρον τινα τρόπον εἰς τὴν τούτων ἀντίληψιν, καθὼς θέλει φανῆν ἐφεξῆς. Τὰς δὲ ἐπὶ τῶν ἰδεῶν τούτων στηριζομένας κρίσεις ὀνομάζομεν ἐπομένως αἰσθηματικὰς κρίσεις, περὶ τῶν ὁποίων θελομεν εἰπεῖν τὰ δέοντα εἰς χωριστὸν Κεφάλαιον.

Σημείωσις. Αἰσθηματικαὶ ἰδέαι ὀνομάζονται, καὶ ὅσας γινώσκει ἢ φαντασία προσκαθούσα ἐὰν παραῖξη κατ' αὐτὰς αἰσθηματικῶς τι ἀρε-

σκον· ἐπειδὴ ὁμως αὐταὶ ἀναφερόμεναι εἰς εἰκόνας ἐφαρμόζονται εἰς ἀόρα-
στὰ ὄντικείμενα· διὰ τοῦτο δίκαιος αἱ μὲν πρῶται ἐνομαζοῦνται πρῶ-
τό τυποὶ αἰσθηματικαὶ ἰδέαι· αἱ δὲ δευτέραι, παράγωγοι.

Η'. Ἐξ εὐρομεν ἐκ πείρας ὅτι πράγματά τινα μᾶς ἀ-
ρέσκουσιν· ἢ δὲ εὐαρέστησις αὐτῆ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν καθενὸς
συνείδησιν· καὶ δὲν εἶναι ἄνθρωπος, ὅς τις δὲν τὴν δοκιμάζει
εἰς τὸν ἑαυτόν του· διότι, εἴαν καὶ δὲν ἀρέσκη ὅλους τὸ αὐτὸ,
διὰ τὰς τοῦ ὑποκειμένου καὶ τῆς ἐμπειρίας διαφοροὺς περιστά-
σεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξήρτηται μέγα τῆς εὐαρεστήσεως μέρος·
καὶ διότι κἄποτε ἐλλείπουσι παντάπασιν τὰ εἰς ἀντίληψιν τῆς
εὐαρεστήσεως ἀπαιτούμενα, καθὼς συμβαίνει εἰς τοὺς τυφλοὺς
καὶ κωφοὺς, ἢ μωροὺς, ἢ εἰς τοὺς ὀλοτελῶς ὠμοὺς καὶ πα-
παχυλοὺς τὰς αἰσθήσεις ἀνθρώπους, οἵ τινες τέρπονται εἰς μέ-
νον ὅσα ὑλικά ἄντικείμενα κινουσι σφοδρῶς τὰς αἰσθήσεις των·
μ' ὅλον τοῦτο πᾶς ἄρτιος καὶ ὑγιῆς ἄνθρωπος, ἔχων ὀπωσοῦν
γυμνασμένας τὰς ψυχικὰς του δυνάμεις ἀρέσκειται εἰς πράγμα-
τά τινα, χωρὶς νὰ κινήθῃ σφοδρῶς ὑπ' αὐτῶν. Μορφαὶ καὶ
εἰκόνες καὶ ἦχοι καὶ κινήματα διεγείρουσιν τὴν προσοχὴν του,
ἐπειδὴ κυριεῖται ἡ ψυχὴ του ἀπὸ ἡδονῆν τινα ὑψηλοτέραν
παρὰ τὰς παχυλὰς καὶ σαρκικὰς ἡδονάς.

Θ'. Ὅτι εἶναι φυσικὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ αἰσθηματικὴ
εὐαρέστησις, τὸ βλέπομεν εἰς τὰ παιδία, τὰ ὁποῖα ἀγαπῶσι
καθ' ὑπερβολὴν τὰ παιγνίδια· τὸ βλέπομεν καὶ εἰς ὅλους
τοὺς ἀνθρώπους καὶ πεπαιδευμένους καὶ ἀπαιδεύτους, ὅτι εἶ-
ναι φιλοθεάμονες· ὁ ἀπαιδεύτος λαὸς συνωθεῖται εἰς τὰ θεά-
ματα, κἄν ἤθελαν εἰσεῖναι θεριομαχίαι, κἄν παλαίσματα ἀλεκτό-
ρων, ἢ ἄλλο εὐτελέστερον παρὰ ταῦτα θέαμα· ὅλοι ἀγαπῶσι τὰ
ἄσματα· ὅλοι εὐφραίνονται ἀπὸ τὰ εὐμορμα πράγματα, κα-
θεὶς ἀναλόγως μὲ τὴν τοῦ πνεύματός του ἄσκησιν. Εἰς πάντα

λοιπὸν ἄνθρωπον ἐνυπάρχει δύναμις, διὰ τῆς ὁποίας αἰσθάνεται τὴν ἀπὸ τὰ ἐκτὸς εὐαρέστησιν.

Γ'. Ἡ δὲ εὐαρέστησις αὕτη ἄλλως μὲν ἐνεργεῖ, ὅταν ἐκβαίνη ἀπὸ τὴν ποιότητα τοῦ πράγματος, καὶ ἄλλως, ὅταν ἀπὸ τὴν ποσότητα· εἰάν, φέρ' εἰπεῖν, παρασταθῇ ἐμπροσθεν σου πεδιάς μὲ ἄνθη καὶ πρασιάς σκεπασμένη, καὶ διακεκομμένη ἀπὸ ἐλικοειδῶς ῥέοντα κοθαρωτάτου ὕδατος ῥεῖθρα, καὶ διατρεχομένη ἀπὸ βόσκοντα προβάτων κοπάδια, θέλεις αἰσθάνθην ὅτι διετέθης κατ' ἄλλον τρόπον, παρὰ· εἰάν εὐρεθῆς εἰς τοὺς πρόποδας ὄρους, τοῦ ὁποίου αἱ κορυφαὶ φαίνονται, ὅτε ἐγγίζουσιν εἰς τὸν οὐρανόν· ἐκεῖ μὲν θέλεις ἐκφωνήσῃν· ὦ τί καλόν! ἰδῶ δὲ, Τί ὑψηλόν! εἰάν θυνηθῆς νὰ ὀμιλήσῃς καὶ θεὸν διαλυθῇ ἢ αἰσθησίς σου εἰς ἄφωνόν τινα ἔκστασιν· ἢ ἰδιότης τοῦ πρώτου ἐνομάζεται κάλλος, καὶ τὸ πρᾶγμα κάλλος· ἢ δὲ τοῦ δευτέρου, ὕψος, καὶ αὐτὸ ὑψηλόν.

ΙΑ'. Πρῶται λοιπὸν αἰσθηματικαὶ ἰδέαι εἶναι ἢ τοῦ κάλλους καὶ ἢ τοῦ ὕψους· δευτέραι δὲ, ὅσαι ἢ κατὰ βαθμοὺς διαφοροὺς παριστάνουσι τὸ κάλλος καὶ τὸ ὕψος, ἢ εἶναι σύνθετοι καὶ ἀνάμικτοι ὅπως οὖν ἐκ τῶν δύο, ἢ εἶναι αἱ τούτων ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι, καθὼς ἢ τοῦ αἰσχροῦ καὶ καὶ ταπεινοῦ· Περὶ μιᾶς ἐκάστης θέλομεν ὀμιλήσῃν τὰ ἔδοντα εἰς τὰ ἐφεξῆς Κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ Κάλλους.

ΙΒ΄

Τὸ καλὸν ἀρέσκει· ἀλλὰ καὶ τὸ ἡδύ, καὶ τὸ ὠφέλιμον, καὶ τὸ ἀληθινόν, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἀρέσκουσιν. Ἐὰν λοιπὸν τὸ καλὸν εἶναι διάφορον παρὰ τὰ ἄλλα εἶδη τῶν εὐαρέστων πραγμάτων· ἀνάγκη πᾶσα καὶ ἡ ἐκ τοῦ καλοῦ εὐαρέστησις νὰ εἶναι διάφορος παρὰ τὴν ἐκ τῶν ἄλλων. Πρὸ πάντων λοιπὸν χρεῖα εἶναι νὰ εὐρωμεν ταύτην τὴν διαφοράν.

ΙΓ΄. Χαρακτῆρα τοῦ καλοῦ θέτομεν κατὰ τὸ παρὸν τὸ νὰ ἀρέσκη τὰς αἰσθήσεις διὰ τῆς ποιότητός του (Ι΄)· εἰκῶν, ἥτις ἀρέσκει τὴν ὄρασιν, εἶναι καλή· ἤχος, ὅς τις ἀρέσκει τὴν ἀκοήν, εἶναι καλός· ὁδὴ ἀρέσκουσα τὴν ὄσφρησιν εἶναι καλή. Τούτου τεθέντος, θέλομεν λάβειν εὐκρινεστέραν ἔννοιαν τοῦ καλοῦ ἐξετάζοντες ἐφεξῆς τὰ ἄλλα ἀρεστά.

ΙΔ΄. Ἡ δὲ εἶναι ὅ,τι ἀναπαύει τὰς ὀρμὰς καὶ κλίσεις τοῦ ἀνθρώπου· ἀνάγονται δὲ αὐταὶ εἰς τρεῖς μοῖρας· εἰς τὴν ὀρμὴν καὶ κλίσιν νὰ συντηρῇ ὁ ἀνθρώπος τὸν ἑαυτόν του· εἰς τὴν τῆς προαγωγῆς τοῦ ἰδίου εἶδους· εἰς τὴν τῆς κοινωνίας. Διὰ τῆς πρώτης προσπαθεῖ νὰ συντηρήσῃ ὁ ἀνθρώπος ἑαυτὸν τρεφόμενος μὲ ἐξωτερικὰ θρεπτικὰ μέσα, καὶ φυλαττόμενος ἀπὸ τὰς τοῦ καιροῦ ἐπιρροίας· διὰ τῆς δευτέρας συνάπτεται μὲ τὸ θῆλυ πρὸς γέννησιν ὁμοειδῶν του ὄντων· διὰ τῆς τρίτης ζητεῖ νὰ πλατύνῃ τὴν σφαῖραν τῶν γνώσεών του συναναστρεφόμενος μὲ

τοὺς ὁμοίους του· ἢ ἀνάπαυσις τούτων τῶν ὀρμῶν εἶναι ἢ ὀ-
νῆ· τὸ δὲ ἐναντίον, λύπη ἢ ἄλγος· τὸ ἀναπαῦον ταύ-
τας εἶναι ἢ δὴ καὶ ἀγαπητόν· τὸ δὲ ἐναντίον, ἀηδὲς
καὶ μισητόν. Ὅταν λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ἐννοήσῃ ἀντικείμε-
νόν τι ἀνάλογον εἰς ἀνάπαυσιν τῆς ὀρμῆς, τότε διεγείρεται
εἰς αὐτὸν ἐπιθυμία πρὸς ἀπόλαυσίν του· ἢ δὲ ἐπιθυμία ἀ-
ποτελεῖ τὴν ἐκ τοῦ ἠδὲς εὐαρέστησιν. Διαφέρει λοιπὸν ἀπὸ
τὸ ἠδὴ ἢ καλλονῆ, καθότι ἢ εὐαρέστησις τῆς εἶναι ἐλευθέρᾳ
ἀπὸ ἐπιθυμίας.

ΙΕ'. Ὁ φέλιμον εἶναι ὅτι γίνεται μέσον ἀπολαύσεως
τοῦ ἠδὲς· διαφέρει δὲ ἀπὸ τὸ ἠδὴ· διότι τοῦτο μὲν παρα-
τηρεῖ ἢ τυφλῆ τοῦ ἀνθρώπου ὀρμῆ· ἐκεῖνο δὲ γνωρίζει ὁ ὀρθὸς
λόγος· πολλὰ δὲ πράγματα, αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἀπὸ ὄντα, γίνονται
μέσα ἀπολαύσεως ἠδῆων. Τὸ ἐναντίον τοῦ ὠφελίμου λέγεται
βλαβερόν. Τοιαῦτα δὲ εἶναι φάρμακα, ἀργύριον, ἐξουσία,
δοῖξα κτλ. ὀνομάζονται δὲ καὶ σχετικῶς ἀγαθὰ καὶ κακὰ, ἐ-
πειδὴ καθ' ἑαυτὰ οὐκ εἶναι τοιαῦτα. Πρέπει λοιπὸν νὰ κρίνῃ
ὁ Λόγος τὸ ὠφέλιμον ἢ βλαβερόν ἀπὸ τὸν σκοπόν.

Σημειώσεις. Ἐκ πείρας ἐξέυρομεν ὅτι τὸ αὐτὸ πράγμα εἰς
ἕνα μὲν εἶναι ἠδὴ, εἰς ἄλλον δὲ ἀπῆλις· καὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ὁ μὲν νομί-
ζει ὠφέλιμον, ἄλλος δὲ βλαβερόν. Συμπεραίνεται ἐκ τούτου, ὅτι εἶναι
πολλὰ ἀβέβαιοι ἢ περὶ ἠδῆς καὶ ὠφελίμου κρίσεις, καὶ πρέπει κατὰ τὰ
ὑποκειμένα καὶ τοὺς σκοπούς των νὰ εἶναι εἰς διαφόρους πολλὰ διάφοροι.
Σημειώομεν δὲ προσίτι, ὅτι καὶ τὸ καλὸν ἐμπορεῖ νὰ γένη καὶ ἠδὴ καὶ
ὠφέλιμον· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, καλὴ εἰκὼν ἐμπορεῖ νὰ φανῇ ἠδῆία εἰς ἀ-
κέλευστον διατήν· καὶ κάλλος προσώπου ὑπῆρξε σιωπῶσα σύστασις τοῦ
ἔχοντος πρὸς τοὺς διατάς· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι συμβιβηκόστι εἰς τὸ κάλ-
λος· αὐτὸ δὲ καθ' ἑαυτὸ προσφέρεται εἰς τοὺς γνησίους φίλους του ἐ-
λευθέρων ἀπὸ πάσαν ἐπιθυμίαν. Πρέπει λοιπὸν ἢ ἐκ τοῦ καλοῦ, καθὸ
τοιοῦτου, εὐαρέστησις νὰ εἶναι διάφορος παρὰ τὴν ἐκ τοῦ ἠδῆς καὶ ὠ-
φελίμου, ἐπειδὴ εὐαίσθηται εἰς τὴν ψυχὴν μας χωρὶς τῆς ἀναφορᾶς καὶ
οἰκίσως πρὸς τὰς τῶν αἰσθήσεων ἐπιθυμίας.

15'. Ἀληθινὸν μὲν εἶναι πᾶν ὅ,τι συμφωνεῖ μὲ τὸ σύστημα τῶν ἐννοιῶν μας καὶ γνώσεων· ἀγαθὸν δὲ, ὅτι συμφωνεῖ μὲ τὸ σύστημα τῶν σπουδῶν μας καὶ πράξεων. Ἀναφέρομεν δηλονότι πᾶσαν μὲν γνώσιν μας μερικὴν εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ συστήματος ὅλων τῶν γνώσεων· πᾶσαν δὲ πρᾶξιν μερικὴν, εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ συστήματος ὅλων τῶν πράξεων· καὶ ἐκλαμβάνομεν ἐκεῖνο μόνον ἀληθινὸν καὶ ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον εἴμεθα βέβαιαι, ὅτι ἐφαρμόζεται εἰς τὸ ὅλον σύστημα· καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀποδεκτὸν εἰς πάντα λογικὸν καὶ ἀγαθοπροαίρετον ἄνθρωπον (Λογικ. Β'). Ἡ ἐκ τοῦ ἀληθοῦς λοιπὸν καὶ ἀγαθοῦ εὐαρέστησις εἶναι ἡ πληροφορία, ὅτι θεωρητικῶς ἢ πρακτικῶς ἀξεταζόμενον ἐκλαμβάνεται κοινῶς ἀφ' ὅλους τοιοῦτον· ἐνῶ ἐξ ἐναντίας ἢ ἐκ τοῦ καλοῦ συμβαίνει καὶ ἀσχέτως ἀπὸ τὴν πληροφορίαν ταύτην.

Σημείωσις. Τὸ καλὸν ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ἐν ταῦτῳ καὶ ἀληθινὸν καὶ ἀγαθόν· καλόν, φέρ' εἰπεῖν, ποιημᾶ, ἢ καλὸ συνομιλία ἐμπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἀληθινὸν καὶ ἀγαθόν· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀναγκαῖαι οἱ χαρακτηρησ οὔτοι, ἐπειδὴ τὴ καλὸν ἐμπορεῖ νὰ ὑπαρῆ καὶ χωρὶς τούτων. Τίς, φέρ' εἰπεῖν, ἀσχυρῶσων τὸν Ὀμηρὸν ζητεῖ ἂν τὰ λεγόμενα ὑπῆρξαν ἀληθῶς; Ἄς υπεθέσωμεν, ὅτι οὔτ' Ἀχιλλεῖς· οὔτ' Ὀδυσσεύς, οὔτε Πάλλεμος Τρωϊκός, ἄλλ' οὐδὲ Τρωᾶς υπῆρξε ποτὲ πραγματικῶς· ἀραγε διὰ τοῦτο ἤθελεν εἰσθαι ἡ ποιησις τοῦ Ὀμήρου ἀλιγώτερον καλή; Κανεῖς δὲν πιστεῖται τῶρα, ὅτι ὑπαρχοῦν πολλοὶ Θεοὶ, οὐδ' ὅτι εἶναι ἀγαθὰ τὰ εἰς αὐτοὺς ἀποδιδόμενα πᾶση. Ἄλλ' ἐμὼς ὁ Ζεὺς τοῦ Ὀμήρου καὶ ὁ Ἀπόλλων, ἢ Ἥρα καὶ ἡ Ἀφροδίτη μ' ὅλα τὰ κακοήδη πᾶσητων ἀρέσκουσι τὸν ἀναγνώσκοντα. Ἡ ἐκ τοῦ καλοῦ λοιπὸν εὐαρέστησις εἶναι οὐσανῶς διάφορος ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ ἀληθοῦς καὶ ἀγαθοῦ, καθότι αὕτη μὲν προερχεται ἀπὸ τὴν πληροφορίαν τῆς θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς τῶν ἀξίας· ἐκεῖνη δὲ, ἀπὸ αὐτὸ μόνον τὸ καλὸν τοῦ πράγματε; εἶδος.

16'. Πᾶν εὐαρεστήσεως ἀντικείμενον συνεπιφέρει κέρδος τι εἰς τὸν ἀρεσκόμενον· καὶ πᾶσα λοιπὸν εὐαρεστήσις εἶναι ἐπικερδής· ἀλλ' ἐπειδὴ ἢ ἐκ τοῦ καλοῦ εὐαρέστησις εἶναι οὐσιωδῶς διάφορος καὶ ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ ἡδέος, καὶ ἀπὸ τὴν ἐκ

τοῦ ὠφελίμου καὶ ἀπὸ τῆν ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ ἀγαθοῦ (ΙΔ', ΙΕ'. ΙΖ').· πρέπει ἄρα καὶ τὸ κέρδος τῆς νὰ εἶναι διάφορον ἀπὸ τὰ κέρδη τῶν ἄλλων εὐαρέστων.

ΙΗ'. Κέρδος ἢ διάφορον ἐν γένει εἶναι ἢ πρὸς ἡμᾶς σχέσις ἀντικειμένου τινός, τὸ ὁποῖον διεγείρει εἰς τὴν ψυχάν μας κλίσειν εἰς τὸ νὰ μεθέξῃ ἀπ' αὐτοῦ καθ' ὅποιονδήποτε τρόπον· τὸ ἡδὺ καὶ τὸ ὠφελίμον μᾶς εἶναι ἐπιπερδῆ, εἰάν ἔχωμεν ὀρμὰς καὶ κλίσεις, ἐκ τῶν ὁποίων γεννῶνται ἐπιθυμία· ζητοῦσαι τὴν ἀνάπαυσίν των, καὶ ἐκ μὲν τοῦ ἡδέος ἀμέσως, ἐκ δὲ τοῦ ὠφελίμου ἐμμέσως ἀναπανόμεναι· τὸ κέρδος τοῦτο εἶναι σωματικόν, τὸ ὁποῖον ἐμφιλοχωρεῖ καὶ εἰς τοὺς ὤμους καὶ κακοήθεις ἀνθρώπους, οἵτινες ἀκολουθοῦσι τὰς ὀρμὰς καὶ κλίσεις των. Τὸ δὲ ἀληθινὸν καὶ ἀγαθὸν μᾶς εἶναι ἐπιπερδῆ, εἰάν ἔχωμεν νοῦν καὶ Λόγον, διὰ τοῦ ὁποίου κρίνομεν τὰ καθολικὴν ἔχοντα δύναμιν ἢ θεωρητικῶς ἢ πρακτικῶς. Τὸ κέρδος τοῦτο εἶναι νοητὸν ἢ λογικόν, καὶ τὸ γνωρίζουσι μόνον οἱ πεπαιδευμένοι καὶ ἀγαθοί.

ΙΘ'. Καθὼς δὲ ὁ ἀπαιδευτος ἀνθρώπος, εἰάν δὲν εἶναι παντάπασι διεφθαρμένος, τιμᾷ τὸ ἀληθινὸν καὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ δὲν ἀγαπᾷ τὸ ψεῦδος καὶ τὸ κακὸν κατ' ἄλλον τρόπον, εἰ μὴ ὡς μέσα τοῦ ἡδέος καὶ τοῦ ὠφελίμου· οὕτω καὶ ὁ πεπαιδευμένος καὶ χρηστοθήτης ἀναγκάζεται νὰ στέργῃ τὸ ἡδὺ καὶ τὸ ὠφελίμον, ἂν ὄχι καθ' ἑαυτὰ, ἀλλ' ὡς μέσα καὶ τῆς σωματικῆς του συντηρήσεως.

Κ'. Ἐπειδὴ ἢ ἐκ τοῦ καλοῦ, καθὸ τοιούτου, εὐαρέστησι δὲν γεννᾶται οὔτε ἐξ ἐπιθυμιῶν (ΙΕ'. Σημ.), οὔτε ἐκ τῆς πληροφορίας τῆς θεωρητικῆς ἢ πρακτικῆς ἀξίας του (ΙΖ').· διὰ τοῦτο εἰς τὸ καλόν, καθὸ τοιούτου, δὲν ἐνυπάρχει οὔτε

σωματικόν, οὔτε νοπτὸν κέρδος (ΙΗ'). Τὸ κέρδος λοιπὸν τοῦ καλοῦ πρέπει νὰ εἶναι τι τρίτον.

ΚΑ'. Εἰς ὅλα τὰ ἀρεστὰ πράγματα διακρίνεται ὕλη καὶ εἶδος· διὰ τοῦτο καὶ ἡ εὐαρέστησις καὶ τὸ κέρδος διαιροῦνται εἰς ὑλικὰ καὶ εἰδικά. Τὰ κέρδη τοῦ ἠδῆος εἶναι ὑλικά· διότι ἐκ τοῦ ἠδῆος φαγητοῦ, φέρ' εἰπεῖν, καὶ τοῦ εὐώδους ἄνθους ἡ ὕλη κινεῖ καὶ τέρπει τὰ αἰσθητηριά μας· καὶ τὰ κέρδη τοῦ ὠφελίμου· διότι χρυσοῦ τμήμα εἶναι ὠφέλιμον καὶ μᾶς εἶναι ἐπικερδῆς διὰ τὴν ὕλην του· καὶ τὰ κέρδη τοῦ ἀληθινοῦ· διότι εἰς ἐπιστημονικὸν θεώρημα, ἢ περιγραφὴν, ἢ διήγησιν ἢ ψυχῆ μας λαμβάνει κέρδος ἀπὸ τὰ ἐκδηλούμενα πράγματα, ἢ γουν ἀπὸ τὴν ὕλην· καὶ τὰ κέρδη τοῦ ἀγαθοῦ· διότι μᾶς εἶναι ἐπικερδῆ αὐτὰ τὰ πραττόμενα ἔργα, ἢ γουν ἡ ὕλη.

ΚΒ'. Τὰ δὲ κέρδη τοῦ καλοῦ εἶναι μόνον εἰδικά· διότι μᾶς εἶναι ἐπικερδῆς τὸ καλὸν εἶδος τοῦ πράγματος ἄσχετον ἀπὸ τὴν ὕλην. Ἄλλ' ἔμπορεῖ τὸ εἰδικὸν τοῦτο κέρδος νὰ συμπέσῃ καὶ μὲ καθέν ἀπὸ τὰ ὑλικά· οὕτως εἶναι ὀπωρικόν τι ἠδὺ καὶ καλόν· καὶ χρυσοῦ τμήμα ὠφέλιμον καὶ καλῶς ἐπεξεργασμένον· καὶ θεώρημα ἐπιστημονικὸν ἀληθινὸν καὶ γλαφυρῶς ἐκφρασμένον· καὶ ἀγαθὴ πρᾶξις ἐνεργουμένη μετὰ χάριτος· ὅλα ταῦτα ἔχουν καὶ ὑλικὸν καὶ εἰδικὸν κέρδος· καὶ ἀπὸ ὅλα ἔμπορεῖ νὰ ἔλλείψῃ τὸ πρῶτον χωρὶς νὰ ἔλλείψῃ τὸ δεύτερον· οἶον, ὀπώρα, ἢ ἄνθος τεχνικόν· καλόν τι σκεῦος, φαινόμενον χρυσοῦν καὶ ὄν κίβδηλον· διήγησις γλαφυρὰ ψεῦδη συνυφαίνουσα· κακία ἐνδεδυμένη τὸν καλὸν πέπλον τῆς ἀρετῆς. Καὶ πάλιν ὅλα ἔμποροῦν νὰ φανοῦν μὲ τὸ ὑλικὸν κέρδος, γυμνά παντάπασι καὶ στερημένα τὸ εἰδικόν.

ΚΓ'. Τὸ ὑλικὸν ἔμπορεῖ νὰ διακριθῇ ἀπὸ τὸ εἰδικὸν κέρδος καὶ οὕτως· ἐκεῖνο μὲν προηγείται τῆς εὐαρεστῆσεως

ὡς ἡγούμενον μέρος αἰτιολογικῆς προτάσεως· τοῦτο δὲ, ἐπι-
 ται· ἡγουν, ἐπειδὴ τὸ ἡδὺ καὶ τὸ ὠφέλιμον καὶ τὸ ἀληθινόν
 καὶ τὸ ἀγαθὸν εἶναι επικερδῆ, τὰ μὲν εἰς τὰς αἰσθήσεις, τὰ
 δὲ εἰς τὸν νοῦν· διὰ τοῦτο ἀρέσκουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον· καί,
 ἐπειδὴ τὸ καλὸν ἀρέσκει, διὰ τοῦτο εἶναι επικερδές· φανερόν
 δὲ εἶναι, ὅτι πᾶν μὲν καλὸν εἶναι επικερδές, πᾶν δὲ επικερ-
 δές δὲν εἶναι καὶ καλόν· καὶ τὸ μὲν καλὸν γεννᾷ τὸ κέρδος·
 τὰ δὲ ἄλλα ἀρεστὰ γεννῶνται ὑπὸ τοῦ κέρδους.

ΚΔ. Ἐντεῦθεν πορίζεται ὁ ἐφεξῆς προηγητικὸς ὀρισ-
 μός. Καλὸν εἶναι πᾶν ὅ,τι ἀρέσκει διὰ μόνον τὸ εἶδος του·
 ἢ, Κάλλος εἶναι ἡ πράγματός τινος ιδιότης, διὰ τῆς ὁποίας
 προξενεῖ εἰς τὸν παρατηρητὴν τερπνὸν αἰσθημα ἐκ μόνης
 τῆς μορφῆς του· λέγω δὲ προηγητικὸς, ἐπειδὴ δι' αὐτοῦ
 ἀκόμη δὲν ἐξηγεῖται ἰκανῶς ἡ τοῦ κάλλους ἰδέα, ἀλλὰ δεί-
 χνεται μόνον ἡ ὁδὸς, διὰ τῆς ὁποίας θελομεν φθάσειν εἰς τὸν
 ἀκριβέστερον ὀρισμὸν·

ΚΕ. Ἐὰν τὸ καλὸν ἀρέσκη διὰ μόνου τοῦ εἶδους (**ΚΔ.**),
 πρέπει νὰ εὑρίσκηται εἰς αὐτὸ κάποια σκοπιμότης διὰ τὸν πα-
 ρατηροῦντα· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἀναγκαῖον, ὅταν ἀντιλαμ-
 βανώμεθα τι καλόν, νὰ ἐννοώμεν προσδιωρισμένον σκοπὸν,
 διὰ τὸν ὁποῖον ἔγινε καλὸν καὶ μᾶς ἀρέσκει· διὰ τοῦτο ἡ
 ἐκ τοῦ εἶδους φαινομένη σκοπιμότης, ἥτις ἀρέσκει ἐκ τοῦ κα-
 λοῦ, εἶναι γενικὴ καὶ ἀπροσδιόριστος. Ἐὰν δὲ πράγματος τινος
 τὸ εἶδος ἐμορφώθη ἀναγκαιῶς δι' ἕνα τινα φανερόν καὶ προσ-
 διωρισμένον σκοπὸν· τὸ κάλλος του εἶναι κατὰ συμβεβηκός,
 καὶ τὸ πρᾶγμα θεωρεῖται ὅχι ὡς καθ' ἑαυτὸ καλόν, ἀλλ' ὡς
 καλλυνθὲν διὰ τοῦτον καὶ μόνον τὸν σκοπὸν· τότε τοῦ κάλ-
 λους ἡ εὐαρέστησις ἐκβαίνει ἀπὸ τὴν ἔννοιαν σκοποῦ τινος
 προσδιωρισμένου. Τοῦ κάλλους λοιπὸν τὸ μὲν εἶναι ἐλ εὐ-

Θερον και ούσιωδες· τὸ δὲ προσδιωρισμένον και ἐπρουσιωδες· και τοῦ καλοῦ τὸ μὲν εἶναι ἀπόλυτον· τὸ δὲ, σχετικόν.

Σημειώσεις. Ὅτι φαίνεται ἄσκοπον, δὲν δύναται νὰ εἶναι καλόν, οὐδὲ νὰ ἀρίστη. Τοιαῦδες σῶμα ζῶον, ἢ καλεμένον οἰκοδόμημα και κορυμβον νὰ πείσῃ, μ' ὅλον ὅτι ἡ τοῦ ἀνθρώπου περιέργεια ζητεῖ νὰ τὰ γνωρίσῃ, ὡς πληθύνοντα τὰς γνώσεις του· ἀλλὰ δὲν διαγίρουν τὴν εὐαρίστησίν του, ἐπειδὴ δὲν φαίνεται σκοπὸς εἰς αὐτὰ· ἀνάγκη λοιπὸν εἶναι νὰ ἔχῃ τὸ κάλλος τὴν ἐπιφάνειαν και τῆς σκοπιμότητος. Τὸ καλὸν ὅμως ἀρέσκει και χωρὶς νὰ ζητήσωμεν τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ὁποῖον ἐμορφώθη οὕτω, και ὄχι ἄλλως. Παιδιάδες, ἀνδρῆ, ὄπῳραι, ζῶα ἐμποροῦν νὰ εἶναι καλά και νὰ ἀρίσκωσι, χωρὶς νὰ ἐνωθῶμεν διωρισμένον τῶα σκοπὸν τῆς διαμορφώσεώς των, και ἀπὸ τὴν φύσιν ἐμορφώθησιν, και ἀπὸ τὴν τέχνην· διότι ἀρίσκουσι και χωρὶς τὴν ἔννοιαν ταύτην. Τίς ἐρωτᾷ, ὅταν τοῦ ἀρίστη ποτήριον ἢ ὑμνος ἢ δράμα, νὰ μάθῃ τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ὁποῖον τὰ διεμέρφωσαν οὕτως οἱ τεχνῖται, εἰς και παρατηρῆ γωνικῶς εἰς αὐτὰ σκοπιμότητα; Τοιαῦτα πράγματα, αἰσθηματικῶς θεωρούμενα, εἶναι κατ' ἑαυτὰ καλά, και ἔχουσιν ἀπόλυτον τὴν ἀξίαν· τὸ κάλλος των εἶναι ἐλευθερον ἀπὸ ξένους εἰς τὴν αἰσθηματικὴν εὐαρίστησιν σκοποῦς· εἶναι αὐτὴν ἀρκτον και οὐσιωδες. Ἀλλ' ἐμπεριεῖ νὰ εὐρεθῆ κάλλος εἰς πρᾶγμα, τοῦ ὁποῖου τὸ εἶδος εἶναι προσδεδωρισμένον ἐκ σκοποῦ τῶος φανερῶς και ὁμολογουμένου· εἰκος, φέρ' εἰπεῖν, ἔπιπλον, νόμισμα, και τοιαῦτα ἄλλα ἔχουσιν ὁμολογούμενον σκοπὸν, διὰ τὸν ὁποῖον μορφρύνονται οὕτως· ἀλλὰ καλλίνονται διὰ τῆς τέχνης, ὥστε νὰ ἀρίσκωσι. Τοιαῦτα καλά, αἰσθηματικῶς θεωρούμενα, δὲν εἶναι οἰσιωδη, ἀλλ' ἔγινον διὰ σκοπὸν ἄλλον, διὰ τὸν ὁποῖον ἔλαβον και τὸ εἶδος τοῦτο· τὸ κάλλος των εἶναι ἐπουσιωδες, και ἡ ἀξία των σχετικῆ· διότι θεωροῦμεν πρῶτον τὸν σκοπὸν των μερικῶς και ἔχι κατέλου, ὅταν κρίνωμεν τὸ κάλλος των.

Κς. Πᾶν ὅτι ἀρέσκει διὰ τὸ εἶδος του, πρέπει νὰ εἶναι ἐποπτικόν ἢ αἰσθητικόν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ αἰσθησις εἶναι ἢ ἐσωτερικὴ ἢ ἐξωτερικὴ· πᾶν ἄρα καλὸν πρέπει νὰ εἶναι αἰσθητικόν ἢ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἢ διὰ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως.

Κδ. Ἀπὸ τὰ αἰσθητικὰ τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως εἰς μόνου τὰ ὄρατὰ και τὰ ἀκουστὰ ἀποδίδεται κυρίως τὸ κάλλος· διότι διὰ μὲν τῆς ὀράσεως παριστάνονται τὰ καλά εἶδη τῶν

πραγμάτων· εἰς δὲ τὴν ἀκοὴν ἢ ἔνωσις καὶ σύνθεσις τῶν τό-
νων κάμνει τὸ ἀκουστὸν νὰ λάβῃ μορφήν καὶ εἶδος καὶ νὰ
γείνη ἀντικείμενον αἰσθηματικῆς εὐαρεστῆσεως· διὰ δὲ τῆς
γεύσεως καὶ ἀφῆς καὶ ὀσφρήσεως τὰ παρατηρούμενα ἀρέσκουσι
μόνον διὰ τὴν ὑλικὴν αὐτῶν προσβολήν· ὅ,τι δὲ ἐνεργεῖ μὲ
τὴν ὕλην, δὲν ἀνήκει εἰς τῶν καλῶν τὴν μοῖραν· καὶ ὑλικῶς
μὲν ἐνεργοῦν καὶ ἡ ὄρασις καὶ ἡ ἀκοή, ἐπειδὴ ἐκ μὲν τοῦ
ὄρατος ἐκβαίνουσι διάφορα φωτὸς μέρη καὶ προσβάλλουσι εἰς
τὸν ὀφθαλμὸν, ἐκ δὲ τοῦ ἀκουστοῦ ἐκπέμπεται κυματισμὸς
ἀέρος καὶ προσβάλλει εἰς τὴν ἀκοήν (Ἐμπ. Ψυχ. ΠΔ', ΠΕ').
ἀλλ' ὅμως παριστάνουσι εἰς τὴν ψυχὴν τὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ
εἶδους ἔννοιαν.

ΚΗ'. Τὰ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως ἀντικείμενα ἢ εἶναι
ἔννοιαι, ὅποια εἶναι τὰ ἔργα τῆς φαντασίας· ἢ διαθέσεις τινές,
οἷον ἀγάπη, μῆσος, φόβος, θελήσεις διάφοροι· ὅλα δὲ ταῦτα
ἐμφανίζονται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αἰσθησιν μέρος μὲν ἐξ ἀφορ-
μῆς τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, μέρος δὲ ἀπὸ ἰδίαν τῆς ψυ-
χῆς ἐνέργειαν· ἀλλὰ διὰ νὰ διεγείρωσι τὴν τοῦ καλοῦ εὐαρέ-
στησιν, πρέπει νὰ συντεθῶσι καὶ νὰ ἐκτεθῶσιν οὕτως, ὥστε
τὸ εἶδος τῆς συνθέσεως καὶ τῆς ἐκθέσεως νὰ προξενῇ εὐφρό-
συνον αἰσθημα· καὶ ἡ μὲν συνθεσις εἶναι πάλιν ἐσωτερικὴ·
ἡ δὲ ἐκθεσις, ἐξωτερικὴ, ἐπειδὴ γίνεται δι' ὀρατῶν τινῶν ἢ
ἀκουστῶν σημείων, ἤγουν σχημάτων, κινήματων, ἐνάρθρων
καὶ ἀνάρθρων φωνῶν· προσπίπτοντα δὲ ταῦτα εἰς τὴν ἐξωτε-
ρικὴν αἰσθησιν διεγείρουσι πάλιν τὴν ἐσωτερικὴν, καὶ γίνου-
ται πηγαὶ νέων εὐαρεστῆσεων. Τοιαῦτα εἶναι ποιήματα, ᾄ-
σματα, χοροὶ, λόγοι κτλ.

ΚΘ'. Τὸ καλὸν λοιπὸν εἶναι ἢ ἐσωτερικὸν ἢ ἐξωτερικόν·
καὶ τοῦτο μὲν ἀποδίδεται εἰς ἀντικείμενα τῆς ἐξωτερικῆς αἰ-

αἰσθησεως, ἢ καθ' ἑαυτὸ, ἢ θεωρούμενον ὡς σημεῖον τῆς ἐσωτερικῆς· ἐκεῖνο δὲ, εἰς ἀντικείμενα τῆς ἐσωτερικῆς (ΚΖ', ΚΖ').)· καὶ τὰ δύο εἶναι καλὰ, εἴν διςγεύρωσιν εἰδικὴν εὐαρέστησιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παρατηροῦντος.

Σημείωσις. Σημειόνομεν δι' ἐνταῦθα, ὅτι τὰ καλὰ τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθησεως ἀντικείμενα, διὰ τοῦτο κυρίως δύναται νὰ ἐνεργήσωσιν εὐαρέστησιν, διότι διεγείρουσιν ἐν ταυτῷ καὶ ἐσωτερικόν τι εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παρατηροῦντος· ἀνδρείας, φέρ' ἐπιείκην, ἢ εἰκὴν, ἢ συμφωνίαν μουσικῆν, ἢ ὄρχησις, ἢ κήπος διὲν προξενεῖν χωριστὴν τῶν εὐαρέστησιν, χωρὶς νὰ ἀναγγέλλωσιν εἰς τὴν ψυχὴν κἀποῖαν ὑψηλοτέραν ἔνοιαν. Τὸ ἐσωτερικὸν λοιπὸν κάλλος εἶναι κυρίως βάσις τοῦ ἐξωτερικοῦ, εἴν καὶ τοῦτο δίδῃ τὴν ἐγγυτάτην καὶ ἀμεσον ἀφορμὴν εἰς μόρφωσιν τῆς αἰσθησεως, ἐνῶ τὴν κἀμιν δεκτικῆν τῶν ὑψηλοτέρων, καὶ τὴν ἀνοιγμὴν τροπον τῶν εἰς ὑποδοχὴν τοῦ ἐσωτερικοῦ κάλλους. Ὅσοι δὲ, στερημένοι τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθησεως, κρίνουσιν ἐξωτερικῶς μόνον τὰ καλὰ, τὰ ἀγαπῶσιν ἔχι ὡς καλὰ, ἀλλ' ὡς πῆδία, διὰ τῶν ἐποίων προσπαθεῖν νὰ γασγάλισωσι τὰ αἰσθητικὰ τῶν. Καὶ τὸ μὲν ἐξωτερικὸν καλὸν ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ καὶ σωματικόν, ἐπειδὴ στρέφεται εἰς τὰς ἰερατάς καὶ ἀκονιστάς τῶν σωμάτων ιδιότητας· τὸ δὲ ἐσωτερικόν, καὶ ψυχικόν, ἐπειδὴ καταλαμβάνεται διὰ τῆς ἐσωτερικῆς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας· ὀνομάζεται δὲ καὶ ἡ ψυχὴ καλὴ, εἴν γυντὰ τὰ καλὰ ἢ τὰ κρήν ἐρῶδῶς. Ψυχικὸν δὲ καλὸν ὠνῆμασιν τοῖς καὶ τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' ἡμῖς· εἰδείξαμεν τὴν οὐσιώδη αὐτοῦ πρὸς τὸ καλὸν διαφορὰν (ΚΣ').

Λ'. Ἡ Αἰσθηματικὴ εὐαρέστησις καὶ τὸ κέρδος τὸ ἐκ τοῦ καλοῦ συγγενεῖται ἀφ' ἐνὸς μέρους μὲ τὰ αἰσθητικά· ἀπ' ἄλλου δὲ μὲ τὰ νοητά, καὶ κεῖται μεταξὺ τῶν δύο ὡς σύνδεσμος ἢ συναπτικὸν μέρος· διότι εἴν μὲν κρίνωνται καλὰ τὰ ἐξωτερικῶς ἢ ἐσωτερικῶς αἰσθητικά, ἢ εὐαρέστησις συγγενεῖται μὲ τὰ αἰσθητικά· ἐπειδὴ δὲ τοιαῦτα ἀντικείμενα κρίνονται καλὰ διὰ μόνου τὸ εἶδος τῶν (ΚΗ'), καὶ τὸ ἐσωτερικὸν ἢ ψυχικὸν κάλλος εἶναι βάσις τοῦ ἐξωτερικοῦ ἢ σωματικοῦ· διὰ τοῦτο ἢ τοῦ καλοῦ εὐαρέστησις καὶ τὸ κέρδος ἐξυψόνονται ὑπὲρ τὰ αἰσθητικά, καὶ πλησιάζουσιν εἰς τὰ

νοητὰ, ἦγουν τὰ προερχόμενα ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀγαθότητα (Η', ΚΑ').

ΛΑ'. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἀγαθότης εἶναι ἰδέαι τοῦ Λόγου, διὰ τὰ γενωσιν αἰσθηταί, ἀνάγκη εἶναι νὰ ἐνδύσῃσι σωματικόν τι κάλυμμα. Τὸ κάλλος λοιπὸν, ἡ τελειοτάτη μορφή ἀφ' ὅσας δύναται νὰ προσλάβῃ καὶ νὰ φανῇ τὸ νοητὸν, μᾶς εἰκονίζει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀγαθότητα, πράγματα ἀπόλυτα καὶ ἰδανικά, τὰ ὅποια, καθὸ τοιαῦτα, δὲν δύναται νὰ φανῶσιν· εἰς τὸ καλὸν ἐμφαίνεται σωματωμένον τρόπον τινα τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἀληθινόν. Διὰ τοῦτο αἰσθανόμεθα, ὅτι ἐλευσόμεθα ἰσχυρῶς ἀπὸ τοῦ καλοῦ, καὶ κλίνομεν εἰς τὸ νὰ θεωρῶμεν τὸ κάλλος τοῦ ἀνθρώπου, ὡς σημείον ἐλικρινείας καὶ ἀθωότητος καὶ ἀληθείας καὶ σοφίας· καὶ νὰ ἀγαπῶμεν τὸν καλὸν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους, ὅσοι δὲν ἐπλάσθησαν καλοὶ ἀπὸ τὴν φύσιν· διὰ τοῦτο ἡ τέχνη, ὅταν θέλῃ νὰ παραστήσῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀγαθότητα, καταφεύγει εἰς τὴν καλλουήν καὶ τὴν μεταχειρίζεται τύπον καὶ εἰκόνα καὶ μόρφωμα ἐκείνων· αὕτη ἡ συγγένεια τοῦ καλοῦ πρὸς τὰ αἰσθητὰ καὶ πρὸς ἡτὰ νοητὰ ἔδωκεν ἄφορμὴν εἰς τὴν παλαιὰν ἡμῶν γλώσσαν νὰ ὀνομαζῆται κατὰ ποτὲ μὲν τὰ ἡδέα καὶ ὠφέλιμα, ποτὲ δὲ τὰ ἀγαθὰ, καὶ νὰ συνθέσῃ λέξιν τὴν καλοκαγαθίαν, καὶ νὰ γάτῃ ἐκ παραλήλου τὰ κατὰ κῆραθὰ· ἀλλ' ἔργον τοῦ φιλοσοφοῦντος εἶναι νὰ διακρίνῃ ἀπ' ἀλλήλων τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλόν.

ΛΒ'. Ἐπειδὴ ἡ τοῦ καλοῦ αἰσθησις, συγγενεύουσα πρὸς τὰ νοητὰ (ΛΑ'), ὑψώνει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὸν αἰσθητὸν κόσμον, ὅπου τὰ πάντα εἶναι περιωρισμένα, εἰς τὸν νοητὸν, τὸν ὅποιον θεωρεῖ ὁ Λόγος ὡς ἄπειρον ἄθροισμα τῶν ὄντων, εἰς τὰ ὅποια ἀποδιδόνται αἱ ἰδέαι του· διὰ τοῦτο τὸ καλὸν ἐμπορεῖ νὰ ἐξηγηθῆ ὅτι εἶναι τὸ διὰ τῆς

μορφῆς του διεγείρον τὸν θῆσιν νὰ ὑποθεωρῇ ἀμυδρῶς τὸ ἄπειρον εἰς τὸ πεπερασμένον, καὶ ἐκ τούτου προξενοῦν εἰς αὐτὸν εὐαρέστησιν καὶ τὸ κἄλλος, ὅτι εἶναι πράγματος ἰδιότης, διὰ τῆς ὁποίας ὑπεμφαίνεται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παρατηρού-
τος εἰκασία τοῦ ἀπείρου εἰς τὸ πεπερασμένον· καὶ διὰ τοῦτο ἐνδιεγείρει εὐφρόσυνον αἴσθημα (ΚΔ).

ΛΓ. Ἡ ψυχὴ μεταβαίνει οὕτως εἰς ἰθανικὴν τινα κα-
τάστασιν· ἡ δὲ μετάβασις αὕτη ὀνομάζεται ἀγαλλίασις·
διότι τὸ καλόν, ὅταν μᾶς ἐξιστᾷ ἀπὸ τοῦ αἰσθητῶν κόσμου, ὅ-
που εἶναι τὰ πάντα ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ περὶωρισμένα καὶ μᾶς
ἐμβάλλει εἰς τοῦ νοητοῦ τὴν εἰκασίαν, μᾶς προξενεῖ χαρὰν
ἀσύγκριτον μὲ πᾶσαν ἄλλην· ἡ δὲ ἀγαλλίασις αὕτη συνήθως
εἶναι σιωπηλὴ καὶ ἄφωνος, ἐπειδὴ ὅ,τι αἰσθανόμεθα καὶ νοοῦ-
μεν παρατηροῦντες τὸ κἄλλος, εἶναι ἀνεκφραστον· μόνον δὲ
μὲ διακεκομμένας καὶ συγκεχυμένας τινὰς ἐκφωνήσεις ἀνα-
παύεται ἡ ψυχὴ μας· εὐρίσκεται λοιπὸν εἰς τὸ καλὸν ἀπόρρη-
τόν τι καὶ μυστηριώδες· καὶ ἀφ' ὅ,τι παρατηροῦμεν συμπεραί-
νομέντι ὑψηλότερον· καὶ εἰς τοῦτο περιέχεται ἡ τοῦ ἀπείρου
εἰς τὸ πεπερασμένον ὑπεικασία καὶ ὑποθεωρία.

ΛΔ. Τὸ καλὸν ἔχει τοιαύτην σχέσιν πρὸς τὰς ψυχικὰς
ἡμῶν δυνάμεις, ὥστε παρατηρούμενον ἀπασχολεῖ καὶ τὴν φαν-
τασίαν καὶ τὸ νοῦν μὲ εὐκολον τινα καὶ τακτικὸν τρόπον· ἡ
δὲ ἀσχολία αὕτη εἶναι ἐλευθέρη μὲν, σύμφωνος δὲ πρὸς τὸν
νοῦν παιδιὰ τῆς φαντασίας· διότι νοῦς καὶ φαντασία ἐνεργ-
γοῦσιν ἐντάμα καὶ συμφώνως καὶ ὅταν μαυθάνωμεν τὰς ἐπι-
στήμας, ἢ ὁποιοῦνδήποτε ἐξωτερικὸν ἀντικείμενον· ἀλλ' ἡ
ἁρμονία καὶ συμφωνία αὕτη εἶναι προσταγμένη ἀπὸ τοῦ φυσ-
ικοῦ νόμου, εἰς τοῦς ὁποίους ὑπέκεινται καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ
φαντασία νὰ ἐξετάζωσι τὰ προκείμενα· εἰς δὲ τὴν ἀντίληψιν

καλοῦ τινος ἀντικείμενου, ἐνθεν μὲν ἀναπαύεται ὁ νοῦς κατανοῶν σκόπιμόν τι εἶδος (ΚΕ'), ἐνθεν δὲ ἐλευθεροῦνται ἡ φαντασία (διὰ τῆς ἰδανικῆς τῆς ψυχῆς καταστάσεως, καὶ διὰ τῆς εἰκασίας τοῦ ἀπείρου εἰς τὸ πεπερασμένον) ἀπὸ τῆν ἀνάγκην, ἥτις τὴν ἐδέσμευσεν εἰς μόνην τὴν γνώσιν τοῦ προκειμένου· ὥστε νομίζει τὸ καλὸν γέννημα τῆς ἰδέας τῆς ἐνεργείας· ἤγουν πρᾶγμα πλασθὲν ὑπ' αὐτῆς δι' αὐτὴν ταύτην, διὰ τὴν τῆς δόξης ἐλεύθερον ὁρόμον νὰ διατρέξῃ εἰς τὸ ἀπείρου· παίζει λοιπὸν ἡ φαντασία πρὸς τὸν νοῦν ἐλευθέρως καὶ συμφώνως μὲ αὐτόν.

ΛΕ'. Ἄρεσκει δὲ τὸ καλὸν τὴν ψυχὴν, ἐπειδὴ ἐνδυναμοῖ τὴν συνειδησίην τῆς ἐλευθέρως καὶ ἁρμονικῆς ἐνεργείας τῶν δυνάμεων νοῦς καὶ φαντασίας, καὶ οὕτως ἐπιτείνει τὴν αἴσθησιν τῆς ζωῆς· διότι ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ὅτι ζῆ, ἐφ' ὅσον αἰσθάνεται ὅτι ἐνεργεῖ· ὅταν διακοπῇ τὸ δεύτερον, (καθὼς συμβαίνει εἰς βαθὺν ὕπνον, ἢ λειποθυμίαν, ἢ ἀσφυξίαν) διακόπτεται καὶ τὸ πρῶτον· γνωρίζομεν δὲ ὅτι ἐνεργοῦμεν, ὅταν ἀσχολώμεθα, ἤγουν βάλλωμεν εἰς κίνησιν ἐξωτερικὴν ἢ ἐσωτερικὴν τὰς δυνάμεις μας· ἐνεργοῦντες δὲ, μαυθαίνομεν καὶ ὅτι ἔχομεν δυνάμεις. Πᾶσα δὲ ἀσχολία εἶναι ἢ παιδιὰ, ἢ συμβαίνει ἐλευθέρως καὶ εὐκόλως· ἢ κόπος, ἂν γίνεται μὲ ἀνάγκην καὶ δυσκολίαν· καὶ ὁ μὲν κόπος συνοδεύεται μὲ ἀθυμίαν, ἥτις πικραίνει τὴν αἴσθησιν τῆς ζωῆς· ἢ δὲ παιδιὰ μὲ εὐθυμίαν, ἥτις γλυκύνει καὶ ἐπιτείνει τὴν ἀξίαν τῆς ζωῆς· Ἀντιλαμβανόμενοι λοιπὸν καλόν τι ἀντικείμενον ἀπασχολοῦμεν τὴν ψυχὴν μας εἰς παιδιάν, ἥτις ζῶνσι τὸ πνεῦμα, καὶ ἐπιτείνει γλυκύτατα τὴν ζωὴν, καὶ μᾶς κάμνει νὰ προσεκόζωμεν ζωήν τινα ὑψηλοτέραν παρὰ τὴν αἰσθητήν. Ταῦτα μὲν συμβαίνουσιν εἰς καθένα ἐκ πείρας· ἀλλὰ δὲν δύναται καθείς

νὰ τὰ ἀναπτύξη, πλὴν ὅς τις ἔμαθε νὰ συλλογίζεται ὀρθῶς, καὶ νὰ παρατηρῇ τὰς διαφόρους ἐκτουῦ καταστάσεις.

ΛϚ. Ἐκ δὲ πάντων τούτων συνάγεται ὁ ἐφεξῆς τέλειος ὀρισμός. Καλὸν εἶναι ὅ,τι διὰ τοῦ εἶδους ἀπασχολεῖ τὴν φαντασίαν καὶ τὸν νοῦν τοῦ θεωροῦ μὲ τρόπον εὐκόλον καὶ ἁρμονικόν καὶ εὐάρεστον· ἢ, Κάλλος εἶναι ἡ πράγματος ιδιότης, κατὰ τὴν ὁποίαν βάλλει διὰ τοῦ εἶδους τὴν φαντασίαν εἰς ἐλευθέραν καὶ πρὸς τὸν νοῦν σύμφωνον παιδίαν, καὶ οὕτως ἐπιτείνει τὴν αἰσθησιν τῆς ζωῆς εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παρατηροῦντος (ΛΕ').

Λζ'. Τὸ μέγιστον τοῦ κάλλους, ἀφ' ὅσα ἐμπορεῖ νὰ στοχασθῇ ὁ Λόγος, γίνεται ἐποπτόν, εἰάν μὲν ἡ φαντασία πλάσῃ εἰκόνα μρικουῦτινος πράγματος σύμφωνον μὲ τὴν ιδεάν ἐκείνην, καὶ ὀνομαζομένην ἰδανικὸν κάλλος· ἡ δὲ παραστατικὴ δύναμις προσαρμόσῃ τὴν εἰκόνα ταύτην εἰς ὁποιαυδήποτε ἐξωτερικὴν ὕλην. Διὰ τοῦτο ἡ ἰδανικὴ καλλονὴ πρέπει νὰ εὐρίσκεται εἰς ἀντικείμενον θεωρισμένου εἶδους· ἡ φαντασία λοιπὸν ἐμπορεῖ νὰ πλάσῃ ἰδανικὰ μόνον τοιοῦτων πραγμάτων, τῶν ὁποίων ἡ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα παντοδαπότης ἐμπορεῖ νὰ ἀναχθῇ εἰς ἓν γενικὸν εἶδος ὡς εἰς ἐποπτείας κανόνα· ἀπ' ὅλα δὲ τὰ εἶδη καὶ τὰς μορφὰς τῶν ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων ἐμφανίζεται εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἡ ἀνθρώπου μορφή ἢ ἐπιτηδειοτάτη εἰς σχηματισμὸν καὶ παράστασιν τοῦ ἰδανικοῦ κάλλους· καὶ ὅ,τι μὲν πλάττει ἡ φαντασία ὀνομάζεται ἀρχέτυπον· ὅ,τι δὲ κατασκευάζει ἡ παράστασις, ἔκτυπον· ἀλλὰ καὶ ὁ σχηματισμὸς καὶ ἡ παράστασις εἶναι πράγματα τεχνικά· διότι εἰς τὴν φύσιν ἰδανικὸν οὐκ εὐρίσκεται.

ΔΗ'. Δὲν ἐμπορεῖ λοιπὸν νὰ γείνη ἀρχέτυπον καλοῦ οἴκου, καλῆς ποθεσίας, καλοῦ φυτοῦ, καλοῦ ζώου· διότι τὸ ἀρχέτυπον πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται εἰς ὅλα τὰ περιστατόμενα καλῶς· ἀλλ' ἀρχέτυπον καλοῦ οἴκου ἐμπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθῆ εἰς θεάτρον, ἢ ναὸν, ἢ γέφυραν; καὶ τοποθεσία Πῶς ποτε πρέπει νὰ παρασταθῆ διὰ νὰ εἶναι σύμφωνος μετὰ τὸ ἰδανικόν; ποιὸν σχῆμα πρέπει νὰ ἔχωσιν οἱ βουνοί, αἱ κοιλάδες, οἱ ποταμοί, τὰ δένδρα διὰ νὰ εἶναι συνωθὰ καὶ ὁμόφωνα μετὰ τὸ ἰδανικόν; Ζώου καλοῦ ἰδανικόν, ἐπειδὴ καὶ ἔχει μορφήν καὶ τοῦτο διωρισμένην, ἐμπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς παράστασιν ὁμοειδῶν ζώων· μὴ ὅλον τοῦτο ἢ μορφήν τοῦ ἀνθρώπου, ὅς τις εἶναι τὸ σκοπιμώτατον ὄν, ἐμπορεῖ ἐξαιρέτως νὰ χρησιμεύσῃ εἰς σχηματισμὸν καὶ παράστασιν τοῦ ἰδανικοῦ κάλλους.

Σημειώσεις. Τὰ ἀρχέτυπα τῶν παλαῶν τῆς Ἑλλάδος τεχνικῶν εἶναι ἰδανικὰ ἀνθρώπων εἰδῶν καλλῆ· καὶ διὰ τοῦτο διατηρήθησαν ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα σοφὰ ἔθνη ὡς μνημεῖα καὶ παραδείγματα τῆς τοῦ καλοῦ αἰσθητικῆς· εἶναι ὅμως ἔκτυπα τῶν ἀρχέτυπων τῆς καλλονῆς (ΛΖ). Τὰ ἔκτυπα ταῦτα ἐγίνοντο πάντοτε διάφορα κατὰ τὸ γένος καὶ τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν χαρακτῆρα· ὁ Ἀπέλλων καὶ ἡ Ἀφροδίτη τῶν παλαῶν ἀγαλματοποιῶν ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσιν ἀρχέτυπα καλλονῆς, εἰς τὴν πλησιάζωσιν, ἔσον εἶναι δυνατὸν, εἰς τὴν τελειότητα τοῦ ἀρχέτυπου. Διαιριεῖται λοιπὸν ἡ ἰδανικὴ καλλονὴ εἰς ἀνδρῶς καὶ γυναικῆς, καὶ διὰ τὴν ἡλικίαν εἰς νέου καὶ πρεσβύτου, ἐπειδὴ ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ, ὁ νέος καὶ ὁ γέρον, ἡ οἰκοδόμουσα καὶ ἡ παρθένος δὲν ἐμποροῦν νὰ παρασταθῶσιν ἰδανικῶς καλοὶ κατὰ τὸν αἰτῶν τρόπον. Ἐδῶ εὐρίσκεται πολλὴ παντοδαπότης· καὶ εἶναι δυνατόν νὰ πλησιάζῃ τὸ ἐν ἰδανικόν εἰς τὸ ἄλλο, ὥστε τὸ ἀνδρεῖον κύλλος ἢ τὸ γυναικίον νὰ μετέχη ἐπώσοῦν ἀπὸ τῶν γυναικίων ἢ ἀνδρεῖων· ἢ δι' ἀνεπιστάτους αὐτῆ σύγκρασις καὶ ἀνάμειξις εὐρίσκεται θαυμασίως, εἰάν παραβληθῶσι τὰ εἶδη τοῦ Διὸς, τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ Ἄρειος, τοῦ Ἑρμοῦ, τοῦ Βάκχου, πρὸς τὰ εἶδη τῆς Ἥρας, τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς Ἀρτέμιδος, τῆς Ἀφροδίτης, τῆς Ἥφης κτλ. διότι τῶν παλαῶν ἡ τέχνη ἐβροθώετο καὶ τρέποντινα ἠναγμάζετο ἀπὸ τῆς τότε ἐπικρατοῦσας μυθολογίας καὶ σχηματισμὸν τὸ ἰδανικόν κάλλος, ἐπειδὴ ἡ σωματικὴ λατρεία ἀπέχει καὶ σωματικῶν παροστάσεων τῶν νομιζομένων θεῶν. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ἐπαυσεῖν ἡ μυθολογία, δύναται πάλιν

Ἐ Ἄγος καὶ ἡ φαντασία τοῦ ἀνθρώπου νὰ πλάσῃσι νία ἰδανικά· διότι ἢ μὲν ἰδανικὴ καλλιτεχνία εἶναι ἀπόλυτος καὶ ἄπειρος, ἢ δὲ ἐμπειρικὴ ὡς πεπερασμένη ποτὲ δὲν δύναται νὰ τὴν φθάσῃ. Διὰ τοῦτο εἶναι καὶ μά-
 τωσιν νὰ ζητῶμεν τὸ ἰδανικὸν εἰς τὴν φύσιν· διότι εἴαν καὶ ἡ εἰς τὴν
 φύσιν ἐπικρατοῦσα πλαστικὴ δύναμις (Μεταφ. ΡΟΗ) γυνῶσ καλῶς ἐσχη-
 ματισμένα κἄποτε σώματα· ἀλλὰ τὲ φυσικὸν καὶ μερικὸν καλὸν ποτὲ
 δὲν ἐμπορεῖ νὰ ὁμοιάσῃ τὴν ἰδανικὴν ἐκείτην καλλιτεχνίαν, τὴν ἐπίσειον προσ-
 παθεῖ νὰ καλλιστευομένη ἢ εἰς τοῦτο ἀπαύστως ἀσχολουμένη τέχνη. Δὲ
 αὐτὸ τοῦτο δὲν ἐνδέχεται νὰ εἰπωμεν, ὅτι ἡ τέχνη δανεῖζεται τὸ ἰδα-
 νικὸν καλὸν ἀπὸ τὴν φύσιν, ἢ τὸ συνδέεται κατὰ φιλήν τῆς φύσεως
 μίμησιν· μόνον τὸ εἶδος γενικῶς δανεῖζεται ἢ τέχνη ἀπὸ τὴν φύσιν· αυ-
 τὸ δὲ τὸ ἰδανικὸν σχηματίζει ἡ φαντασία τοῦ τεχνίτου ἐλευθέρως, χω-
 ρίς νὰ συνδέτῃ ἐλευθέρως τοὺς μερικῶς χαρακτῆρας αὐτοῦ ἀπὸ μερικὰ τῆς
 φύσεως ἔργα. Ἐντεῦθεν ἐμποροῦμεν νὰ διορίσωμεν εὐκέλως τὴν τοῦ ἰδα-
 νικοῦ καλλοῦ πρὸς τὸ φυσικὸν διαφοράν· διότι τοῦτο μὲν φαίνεται εἰς
 μερικὰ τῆς φύσεως ἔργα μὲ τοὺς ἐμπειρικῶς τῶν περιορισμοῦς· ἐκείνη
 δὲ ἀγωνίζεται ἡ τέχνη νὰ εὔρη ὡς ἀπόλυτον, τὸ ἐπίσειον δὲν ἐμπερι-
 νὰ φθάσῃ μὲ κἄν ἐν ἀπὸ τὰ μερικὰ τῆς γεννήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Περὶ τῆς τοῦ καλοῦ ἀρμονίας.

ΛΘ΄.

Επειδὴ τὸ κάλλος βάλλει τὰς ψυχικὰς τοῦ παρατηρητοῦ
 δυνάμεις εἰς ἀρμονικὴν τινὰ ἐνέργειαν (Λς)· ἐξ ἅπαντος
 πρέπει καὶ αὐτὸ νὰ εἶναι ἀρμονικόν τι, ἢ νὰ τοῦ ἀποδίδῃ ὁ
 νοῦς μας κἄποιαν ἐκ τοῦ ἀντικειμένου ἀρμονίαν. Εἶναι δὲ αὐ-
 τη, ἂν τὰ μέρη ἔχωσι πρὸς τὸ ὅλον ὠρισμένον τινὰ λόγον· καὶ
 ὅπου τοῦτο ἐμφελοχωρεῖ, ἡ ἀρμονία ὀνομάζεται κυρίως συμ-
 μετρία. Ἐκ τούτου δὲ γίνεται φανερόν, Διὰ τὴν εἰς τὰς ζω-
 γραφικὰς καὶ πλαστικὰς τέχνας καὶ εἰς τὴν τεκτονικὴν αἰ ἐχ-

νογραφίαι καὶ αἱ ἀναλογίαι, τὰς ὁποίας ἀνεβίβασεν εἰς τὸν ὑψηλότετον βαθμὸν ἢ ὀξεῖα αἰσθησις τῶν Ἑλλήνων, εἶναι κανόνες τοῦ καλοῦ καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους, καὶ θέλουσιν εἶσθαι, ἐφ' ὅσον εὐρίσκεται αἰσθησις τοῦ καλοῦ εἰς τὸν κόσμον.

Μ'. Τὰ καλὰ εἶδη, τὰ ὁποῖα διὰ τῆς ἀρμονίας τῶν προξενουσιν ἐσωτερικὴν ἀρμονίαν εἰς τὰς ψυχικὰς δυνάμεις τοῦ θεωροῦ, διαίρει ὁ Βουτερβέκιος εἰς δύο· εἶναι ὀφθαλμικὰ καὶ ἀκουστικά· τὰ μὲν καθαρῶς πνευματικὰ καὶ νοερά· τὰ δὲ αἰσθητὰ ἐντάμα καὶ νοερά.

ΜΑ'. Αἰσθητικῶς καὶ νοερῶς ἐνταυτῷ ἀντιλαμβάνεται ὁ ἄνθρωπος τὴν ὀπτικὴν ἀρμονίαν. Ὅτι λυπεῖ τὴν ὄρασιν, δὲν ἐμπορεῖ ποτὲ νὰ εὐαρεστήσῃ τὴν ἐσωτερικὴν αἰσθησιν· ἀλλὰ ποῖαν ἐνέργειαν κάμνουν οἱ φυσικοὶ νόμοι τῆς ὀράσεως εἰς τὴν αἰσθηματικὴν διάθεσιν, λέγω εὐαρέστησιν καὶ δυσαρέστησιν, μᾶς εἶναι ἄδηλον ὡς ἐνυποκρυπτόμενον εἰς τὰ ἐνδοτάτω τοῦ ὀργανισμοῦ μας.

ΜΒ'. Τὸν ὀφθαλμὸν εὐφραίνουσι τὰ χρώματα· ἀλλ' ἢ φυσικῶς ἐπίδρασις παραλλάσσει καὶ κατὰ τὴν ὁμοειδήν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ ὀργάνου, καὶ κατὰ τὰς ἀπειραρίθμους διαθέσεις, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκεται ὁ ἄνθρωπος, καὶ κατὰ τὴν ἡλικίαν. Ἡ χρωματικὴ ἀρμονία εὐρίσκεται εἰς τὰ χρωματισμένα ἀντικείμενα, ἢ σαρκώματα, ὅπου τὰ μιγνυόμενα χρώματα πρέπει νὰ φυλάττωσιν ἀναλογίαν τινὰ δυναμένην νὰ τέρψῃ τὸ ὄμμα. Καθὼς εἰς τὴν μουσικὴν ἀρμονίαν παραλλάσσουν ὁμαλῶς καὶ κατ' ὀλίγον καὶ συνηχοῦσι σχεδὸν οἱ τόνοι, οὕτω συμπαρίστανται τὰ χρώματα μὲ παραλλαγὰς ἐν ὅλῳ ἀποτελούσας εἰς τὰ χρωματισμένα ἀντικείμενα· ἀλλ' ἢ ἀνάγωγος ἢ διεσφραμμένη αἰσθησις ὀρέγεται τὰ ὀξεῖα καὶ πολὺ παραλλάσσοντα, καὶ τὰ προσβάλλοντα σφοδρότερον τὰς ὕψεις.

ΜΓ'. Πολλά χρώματα ἔχουσιν ἐπιρροὴν καὶ εἰς τὴν ἠ-
θαιὴν αἰσθησιν τοῦ ἀνθρώπου, εἴαν καὶ διάφορον εἰς διάφορα
ἔθνη. Τὸ λευκὸν καὶ τὸ μαῦρον ἔχου πανηγυρικόν τι καὶ
σπουδαῖον εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Εὐρώπης. Τὸ λευκὸν ἀπ'
ὅλα σχεδὸν τὰ ἔθνη ἐκλαμβάνεται εἰρήνης σημεῖον· τὸ μαῦ-
ρον, πένθους καὶ λύπης· τὸ καθαρὸν χρῶμα τοῦ ἀνεφελου
οὐρανοῦ διασκεδάζει καὶ ἀπὸ τὴν καρδίαν μας τὰ νέφη τῶν
λυπηρῶν ἐννοιῶν. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐνεργοῦν τὰ χρώ-
ματα ἁρμονίαν τινὰ, τὴν ὁποίαν μόνον ἡ ἐσωτερικὴ αἰσθησις
καὶ ὄχι ὁ ὀφθαλμὸς δύναται νὰ ἀντιληφθῇ.

ΜΔ'. Τὸ Σκιόφωτον, ἢ ἡ ἁρμονία τοῦ φωτός πρὸς
τὴν σκιάν προξενεῖ μεγάλην εὐαρέστησιν εἰς τὸν παρατηρητὴν.
Πόσον μαγεύει τὴν καρδίαν, καὶ ἔπου τὰ φωτοσκιοῦμενα ἀν-
τικείμενα δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὰ μεγάλης τιμῆς ἄξια, τὸ δε-
κνύουσι θαυμάσια τινα ἀριστουργήματα ζωγράφων τῆς Ὀλλαν-
δίας. Πῶς δὲ ἡ ὀπτικῶς μαγεύουσα ἁρμονία αὕτη ἐμπορεῖ νὰ
φέρῃ τὸν παρατηρητὴν εἰς ἔκστασιν, τὸ ἀπέδειξε μάλιστα ἡ
γραφὴ τοῦ Κορρέγιου.

ΜΕ'. Τίς εἶναι ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν σχηματοφρα-
φίαι τινὲς εὐαρεστοῦσι τὸ ὄμμα, καὶ ἄλλαι τὸ λυποῦσι, δὲν
δυνάμεθα νὰ καταλάβωμεν· ἡ ἀναλογία εὐθείας γραμμῆς πρὸς
ἄλλην, ἢ πολλῶν πρὸς ἀλλήλας, ἢ καμπύλων γραμμῶν πρὸς
εὐθείας ἢ πρὸς καμπύλας, ἀποτελεῖ εἰς πολλὰ σχήματα γεω-
μετρικὴν συμμετρίαν, καὶ ἁρμονίαν· εἴαν ἦτο αὕτη αἰτία τῆς
εὐαρεστήσεως, ἔπρεπε νὰ μᾶς εὐαρεστῇ ἡ θεία παντὸς γεω-
μετρικῶς κανονικοῦ καὶ ἁρμονικοῦ σχήματος, τὸ ὅποιον δὲν
ἀληθεύει. Ἡ ἐκ τούτου λοιπὸν εὐαρέστησις προέρχεται ἀπὸ
αἰτίας ἐν μέρει ἀγνώστους μας.

ΜΣ'. Εἶναι βέβαιον, ὅτι εἰς τὴν θέαν τῶν σχηματογρα-

φιῶν ἢ φαντασίᾳ μεταβάλλει τὸ γεωμετρικὸν εἰς αἰσθηματικὸν κέρδος· σπεύδουσι δὲ αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις, ἐνῶ αἰσθάνονται τὸ καλὸν, νὰ ἐξυψωθῶσιν εἰς τὸ ἄπειρον (ΛΒ'. ΛΓ'). Διὰ τοῦτο εὐθύγραμμα σχήματα δὲν δύνανται νὰ εὐαρεστήσωσι τὸν θεωρὸν, ἐπειδὴ ἡ εὐθεία, ἥτις σπεύδει εἰς τὸ ἄπειρον, θλάται ὡς ἀπὸ βίαντινα, ἐνῶ συνιστᾷ τὴν γωνίαν· καὶ πᾶν γωνιώδες, ὅχι μόνον δὲν εὐαρεστεῖ, ἀλλὰ καὶ λυπεῖ κατ' ὑπερβολὴν τὴν αἴσθησιν.

ΜΖ'. Ἐκ τῆς συμμετρῶν πολλῶν σχημάτων συνάφειος εἰς ἓν ὅλον, μάλιστα εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, γεννᾶται καλόν τι εἶδος, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ εὐθεῖαι γραμμαὶ κάμνουσι θαυμασίαν ἐνέργειαν διὰ τῆς ἀναλογίας, ἀλλὰ καὶ ἠδῶ τὰ εὐθύγραμμα σχήματα, τὰ ὅποια εἶναι μέρη ἀνάλογα τοῦ συμμετρῶν ὅλου, πρέπει καὶ αὐτὰ καὶ τὸ ὅλον νὰ παριστάνωσι τρόπον τινα γραμμὰς καμπύλας. Ἐκ δὲ τῶν καμπύλων γραμμῶν μόνον ὁ κύκλος καὶ ἡ ἔλλειψις χρησιμεύουσι ὡς βάσεις τῆς ἀρχιτεκτονικῆς συμμετρίας· οὗτω δὲ ἐκ τῶν εὐθυγράμμων σχημάτων, τὸ τέλειον τετράγωνον, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς ἰσότητος τῶν πλευρῶν του παριστάνει τὸν ἴσας τὰς διαμέτρους ἔχοντα κύκλον· καὶ τὸ ἐπίμηκες ὀρθογώνιον, τὸ ὁποῖον εἰκονίζει τὴν ἔλλειψιν, παραλαμβάνονται εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ αὐτὰ ὡς καλὰ καὶ εὐάρεστα. Τὸ ὀρθογώνιον ὅμως προτιμᾶται ἀπὸ τὸ τετράγωνον, ἐπειδὴ ἔχει παυταδοπότητα ἀναλογιῶν, ἔλλείπουσαν ἀπ' ἐκεῖνο· καὶ τούτο πάλιν, ἂν ἀπομακρυνθῇ πολλὰ ἀπὸ τὸ τετράγωνον, ἢ γον κατασκευασθῇ πολλὰ μακρὸν καὶ στενόν, ἐπειδὴ φαίνεται ὅτι μεταβάλλεται εἰς ἀπλήν εὐθείαν, χάνει πᾶσαν τοῦ τὴν αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν.

ΜΗ'. Κατὰ τοῦτον λοιπὸν τὸν τρόπον διακρίνεται εἰς τὰς σχηματογραφίας ἢ αἰσθησεις τοῦ καλοῦ μὲ γεωμετρικοὺς κανόνας,

τῶν ὁμοίων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν ἐξηγήθησαν οἱ λόγοι. Ἄς φαντασθῶμεν ὁμῶς τὸ ἐναντίον, ἦγουν ἄς παραλάβωμεν ἄλλο εὐθύγραμμον σχῆμα, π.χ. τὸ τρίγωνον, τὸ ἀπλούστατον ἀπὸ τὰ εὐθύγραμμα κανονικά· καὶ ἄς ἐπινοήσωμεν τρίγωνον οἰκοδόμημα μὲ τρίγωνους θύρας, καὶ τρίγωνα παραθύρια· διατι ἡ τεκτονικὴ, εὐθ' εἰς τὴν νηπιότητά της, δὲν ἀπεπλανήθη εἰς τοιαύτην ἀπῶστατην ἀναίσθησίαν; ἐπειδὴ μόνου παράφορος φαντασία ἐμπορεῖ ἢ ἀποδώσῃ εἰς τὸ τρίγωνον τοῦ καλοῦ τὴν ἰδέαν.

ΜΟ'. Ἄλλὰ τίς ἀπὸ τὰς ἀπειραρίθμους ἐλλείψεις, καὶ τί ἀπὸ τὰ ἀπειράριθμα ὀρθογώνια εἶναι τοῦ καλοῦ ὁ κανὼν; Τὸ μῆκος τοῦ σχήματος πρέπει μέχρι τινὸς νὰ εἶναι μεγαλύτερον τοῦ πλάτους, εἰ μὲλλον νὰ γεννηθῇ τὸ εἰς πάντα ὀφθαλμῶν τερπνὸν μῆκος, εἴτε ἀποδοθῇ εἰς στήλην, εἴτε εἰς τὸ ἀκμαῖον ἀνάστημα νεανίου ἢ νεάνιδος· εἰ δ' ἀναλόγως ὑπερβῇ τὸ μῆκος παρὰ πολὺ ὑπὲρ τὸ πλάτος, θέλει μετατραπῆν ὁ σχηματισμὸς εἰς ῥάβδον, ἥτις ἐμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ ὡς παχεῖα γραμμὴ εὐθεία, καὶ νὰ χάσῃ τὴν εὐαρέστησιν. Πολλοὶ δὲ τοιαῦται εὐθεῖαι ἐπικλινόμεναι ἀτάκτως ἐντὸς καμπυλογραμμῶν σχημάτων ἀποτελοῦσι τὴν ἀπῶστην μορφήν τῆς ἀράχνης· ἀλλὰ τίς εἶναι τῆς ἀπῶστας ταύτης ὁ λόγος; βέβαιον εἶναι, ὅτι καὶ αἱ καμπύλαι τότε προξενοῦν εὐαρέστησιν, ὅτε περιέχεται εἰς αὐτὰς ἄριστον ὄρθον καὶ ἐπίμηκες· τότε ἡ φαντασία προβάλλει ἐμπροσθέντης νὰ ἐπιλύσῃ τὸ μέγα πρόβλημα, ὅχι νὰ εὕρῃ τὸν τετραγωνισμὸν τοῦ κύκλου, ἀλλὰ νὰ συνάψῃ εἰς εὐαρέστερον αἶσθημα τὴν ἀπαυστον διαμάχην τοῦ ὄρθου πρὸς τὸ καμπύλον· οἱ καλοὶ οὗτοι σχηματισμοὶ δὲν περιλαμβάνονται εἰς κανόνας, μ' ὅλον ὅτι ὅλοι θεμελιώνονται εἰς τὸ ὀφιοειδὲς καὶ κυματῶδες. Οὐκυμάσις καὶ ἀνυ-

πέρβατος κρίνεται κατὰ τὴν γραμμικὴν καλλονὴν ἢ τέχνη τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, ὡς παρατηρεῖ μὲ ἐκπληξέν του ὁ Βου-
τερβέκιος.

Ν'. Αἱ ἐκ παλαιωτάτων χρόνων ἐφευρεθεῖσαι στήλαι εἶ-
ναι τόσον αἰσθηματικῶς καλαὶ καὶ εὐάριστοι, ὥστε εἰς μάτην
ἐκοπίασαν οἱ νεώτεροι ἀρχιτέκτονες νὰ ἐπινοήσωσι τελειότε-
ρας. Τελειότητα δὲν ἐπιδέχονται ἄλλην· ὅστις τὴν ζητεῖ,
διαφθείρει τὸ τέλειον τῆς ὑπαρχούσης καλλονῆς· ἀλλὰ πόθεν
ἐκπηγάξει ἡ καλλονή των αὐτῆ; τίποτ' ἄλλο δὲν δυνάμεθα
νὰ αἰτιολογήσωμεν πλὴν, εἰμὴ ὅτι ἀνάγεται τὸ σχῆμα των
εἰς τὸ τετράγωνον, καὶ εἰς τὸ ὀρθογώνιον, καὶ εἰς τὰ ὑπὸ
ταύτων παριστανόμενα καμπύλα, λέγω τὸν κύκλον καὶ τὴν
ἔλλειψιν, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχεται τὸ τῶν σχηματογραφιῶν
κάλλος (ΜΖ'). Ποτὲ δὲν εὐηρέστησαν ὀφθαλμὸν θεατοῦ
πλάγιοι σχηματισμοί.

ΝΑ'. Ἡ Ἀρμονία λέγεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰ διὰ τῆς ἀ-
κοῆς γινόμενα ἀντιληπτά κάλλη (ΚΖ'), ἢ εἰς τὴν Μουσικὴν· καὶ
πολλὰ εὐλόγως· ἐπειδὴ εἰς αὐτὴν προσαρμόζονται καὶ προσ-
οικεῖονται θαυμασίως οἱ τόνοι, εἰς τὸ νὰ προξενῶσι τέρ-
ψιν εἰς τὸν ἀκούοντα· ἀλλ' ἡ θεωρία τῆς ἀρμονίας ταύτης
δὲν εἶναι ἔργον τῆς Αἰσθηματικῆς· εἶναι μέρος τῆς Μουσικῆς
τεχνῆς, τὴν ἵποιαν πρέπει νὰ μελετήσωσιν, ὅσοι θελοῦν νὰ
καταλαμβάνωσι τοὺς λόγους ταύτης τῆς ἀρμονίας. Εἰς τὸ ἐφ-
ημοσμένον μέρος ταύτης τῆς πραγματείας θελομεν εἰπεῖν
ὀλίγα τινα περὶ αὐτῆς.

ΝΒ'. Καθαρῶς νοερά, ἤγουν δι' οὐδεμιᾶς ἀπὸ τὰς γνω-
στὰς ἐνεργείας τοῦ ὀργανισμοῦ ἀποτελουμένη ἀρμονία, ἀνῆκε
εἰς τὴν καλλονὴν ἀνθρωπίνων στοχασμῶν καὶ φρονημάτων.
Τὴν καλλονὴν ταύτην ἀντιλαμβάνεται μόνον ἡ ἐσωτερικὴ αἰ-

σθσεις· οἱ στοχασμοί, ὅσους παριστάνονται μὲ πιθανότητα, καὶ περιπλέκονται μὲ ἁρμονίαν καὶ συνθήκην, ἢ ἀναγγέλλουσι τὸ ἀνεύθυνον καὶ ἀθῶον καὶ ἄκακον ἦθος, προξενούσιν ἀπερίγραπτόν τινα ἐσωτερικὴν εὐαρέστησιν· ἀλλὰ ποία τις πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἁρμονία των, καὶ ποῖον τὸ εἶδος των διὰ νὰ φανῶσιν εὐαρέστοι, δὲν δύναται νὰ περιγραφθῆ ἑνταῦθα εἰς γενικοὺς κανόνας. Ἡ καθαρῶς νοερά ἁρμονία, διὰ νὰ προξενήσῃ καὶ εἰς ἄλλους εὐαρέστησιν, πρέπει νὰ ἐκτεθῆ δι' ὁρατῶν ἢ ἀκουστῶν σημείων, καὶ νὰ κατασταθῆ αἰσθητῶς ἅμα καὶ νοερῶς ἁρμονία, ὡς εἶπαμεν (ΚΗ').

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Π ε ρ ῖ Ὑ ψ ο υ ς.

ΝΓ'.

Διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ καλοῦ εὐαρέστησιν ἢ ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ, ὅτι αὕτη μὲν ἐκπηγάζει ἀπὸ τὴν ὕλην ἢ τὴν ποσότητα· ἐκείνη δὲ, ἀπὸ τὸ εἶδος ἢ τὴν ποιότητα (Γ', ΚΔ'). διὰ τοῦτο ἐμπορεῖ τὸ ὕψος νὰ εὐρεθῆ καὶ εἰς τὰ ἄμορφα φαινόμενα πράγματα, ὅποια εἶναι ἕρη εἰς ὄψιν μὴ περιλαμβανόμενα, κύματα θαλάσσης ἐπαλλήλως πέπτοντα κτλ. Τοῦ Ὑψηλοῦ λοιπὸν σκιαγραφικὸς ὁρισμὸς ἐμπορεῖ νὰ ἀποδοθῆ ὅτι εἶναι πᾶν τὸ ἀρέσκον διὰ ποσότητα· καὶ τοῦ Ὑψους, ὅτι εἶναι τοῦ πράγματος ιδιότης, διὰ τῆς ὁποίας διεγείρεται ἐκ τοῦ μεγέθους εὐφροσύνη εἰς τὸν παρατηρητήν. Καὶ διὰ τοῦ ὁρισμοῦ τούτου μᾶς δίδεται ἀφορμὴ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν τελειοτέραν ἐξήγησιν τοῦ ὕψους, καθὼς εἶπαμεν καὶ περὶ τοῦ κάλλους (ΚΔ').

ΝΔ'. Τὰ μέγεθῃ ἐμποροῦν νὰ προσδιορισθῶσι συγκρι-
νόμενα μὲ ἄλλο μέγεθος (Μεταφ. ΞϚ'). διὰ τοῦτο, ἐὰν
πράγματι, ἐνῶ τὸ παρατηροῦμεν, μᾶς φαίνεται ἀσυγκρίτως
μεγαλῆτερον παρὰ ἄλλο, ἐξυψόνεται τὸ πρᾶγμα τοῦτο εἰς τὴν
φαντασίαν μας ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μέγα, καὶ διὰ τὴν αἰτίαν ταύ-
την τὸ ὀνομάζομεν ὑψηλόν.

ΝΕ'. Μέγεθος πεπερασμένον δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀσυγ-
κρίτως μέγα, ὅσον ἂν ἤθελεν εἶσθαι μέγα· διότι πάντοτε ἐμ-
πορεῖ κἄν νὰ νοηθῆ ἄλλο μεγαλῆτερον, πρὸς τὸ ὁποῖον συγ-
κρινόμενον νὰ φαῖνῃ ἐκεῖνο μικρόν. Τὸ μέγιστον τῆς Γῆς ὄρος
ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν Γῆν, καὶ ἡ Γῆ ὡς πρὸς τὸν ἥλιον, καὶ
αὐτὸς ὁ ἥλιος ὡς πρὸς ὅλον τὸ ἡλιακὸν σύστημα, φαίνονται
πράγματα μικρά· μόνον τὸ ἄπειρον ἐμπορεῖ νὰ φαῖνῃ ἀσυγ-
κρίτως μέγα, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ γείνη καταληπτὸν (Με-
τάφυσ. ΞΖ'. Σημ.). Μᾶς φαίνεται ὅμως κἄποτε ὅτι παρατη-
ροῦμεν τι ὄχι μόνον μέγα, ἀλλὰ καὶ ἀπολύτως μέγα, ὥστε
δὲν εὐρίσκομεν μέτρον, διὰ τοῦ ὁποῖου νὰ τὸ ἐκτιμήσωμεν·
ὑπερβαίνει λοιπὸν κατ' ἐκείνου τὴν στιγμὴν πᾶσαν σύγκρισιν,
καὶ μᾶς φαίνεται ἀπολύτως μέγα καὶ ὑψηλόν. (ΝΔ').

ΝϚ'. Τὸ ὑψηλὸν γίνεται ἀντιληπτὸν ἢ ἐξωτερικῶς ἢ μό-
νον ἐσωτερικῶς· εἰς ἐκεῖνο μὲν περιέχεται πᾶν σωματικὸν μέ-
γεθος· καὶ ὀνομάζεται σωματικὸν ὑψηλόν· εἰς τοῦτο δὲ,
πᾶν πνευματικὸν καὶ νοερὸν, καὶ ὀνομάζεται νοερὸν ὑψη-
λόν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μέγεθος τῶν ἀντικειμένων εἶναι ἢ ἐκτε-
ταμένον ἢ ἐπιτεταμένον (Μεταφ. ΞΓ')· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ
θεωρήσωμεν καθὲν χωριστὰ, ὡς πρὸς τὸ ὑψηλόν.

ΝΗ'. Ὅταν μέγεθος ἐκτεταμένον ὑπερέχει πᾶν ἄλλο,
μᾶς φαίνεται ἀμέτρητον· ὄρος, φέρ' εἰπεῖν, μέγα, ὁ ἕναστρος
Οὐρανός, ὁ Ὀκεανός κτλ. καὶ ἀμέτρητον μὲν δὲν εἶναι διὰ λο-

γικῆς ἢ μαθηματικῆς ἀριθμώσεως, ἥτις δὲν γνωρίζει καὶ ἐν μέγιστον ὡς προαγομένη ἐπ' ἄπειρον· εἶναι δὲ ἀμέτρητον αἰσθητῶς, ἐπειδὴ ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς αἰσθήσεως. Ὁ Λόγος, ὅστις ὡς πολλάκις εἶπαμεν ζητεῖ τὸ ἀπόλυτον, ἐκ τῆς ὄψεως τοιούτων ἀμυδρῶν φαινομένων μεγεθῶν, διεγείρεται εἰς τὸ νὰ τὰ ἐκλάβῃ ὡς ἀπροσδιόριστα ὅλα, καὶ νὰ ἀναβιβάσῃ τὸ ὕψος των ὑπεράνω τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Δίδει λοιπὸν τὸ αἰσθητῶς ἀντικείμενον ἀφορμὴν εἰς τὸν παρατηρητὴν νὰ στοχασθῇ, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐξυψώνεται ὑπὲρ τὸν αἰσθητὸν κόσμον διὰ τοῦ Λόγου, ὅστις προσπαθεῖ νὰ συλλάβῃ, εἰς καὶ ἀμυδρῶς, τὸ ἀπόλυτον· ἢ συνειδήσῃ αὐτὴ εἶναι ἠνωμένη μὲ καίποιαν εὐθυμίαν· καὶ ἀποδίδει τὸ ὕψος καὶ εἰς τὸ ἀντικείμενον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐπροξενήθη ἡ συνειδήσις αὐτὴ· ὀνομάζεται δὲ τοῦτο ὕψος κατ' ἕκτασιν, ἢ Μαθηματικόν.

ΝΗ'. Ἄλλ' ἐάντι κατ' ἐπίτασιν ὑπερέχη τι ἄλλο ἀσυγκρίτως· χειμῶν, φέρ' εἰπεῖν, σφοδρὸς τῆς θαλάσσης, ραγδαῖος ἕτερος, κρατῆρ' Ἡφαιστείου ὄρους ἀναφλεγόμενος, σεισμός τῆς γῆς ἰσχυρὸς, ψυχὸς ὀριμύτατος κτλ. τὸ τοιοῦτον μᾶς φαίνεται μέγιστον κατὰ δυναμικὴν σημασίαν· αἱ δὲ δυνάμεις ἐκτιμῶνται ἢ μὲ φυσικῶς, ἢ ἐνταυτῷ καὶ μὲ ἠθικῶς μέτρα· διότι πρᾶγμα μέγιστον δυναμικῶς μᾶς φαίνεται ἄμαχον, καὶ ἐνταυτῷ φοβερόν· ἄλλ' ἐνταυτῷ συναισθανόμεθα καὶ τὴν ἠθικὴν ἡμῶν δύναμιν, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἐν ἰσχυρὸν καὶ κραταιὸν δὲν δύναται νὰ βιάσῃ τὴν θείλησίν μας· πολὺ πρότερον ἐμπορεῖ νὰ μᾶς ἐξουδενώσῃ. Τὸ αἰσθητῶς λοιπὸν ἄμαχον δίδει εἰς τὸν παρατηρητὴν ἀφορμὴν νὰ καταλάβῃ, ὅτι ἐξυψώνεται ὑπὲρ τὰ ὅρια τῆς αἰσθήσεως ὡς πρὸς τὸ πρακτικόν τῆς ζωῆς του μέρος, καὶ ἡ συνειδήσις αὐτὴ εἶναι ἠνωμένη μὲ καί-

ποιαν χαρην, διὰ τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν ὑψηλὸν τὸ, ἐκ τοῦ ὁποίου τὴν ἐλάβαμεν· ὀνομάζεται δὲ τοῦτο ὕψος κατ' ἐπίτασιν ἢ δυναμικόν. Πολλάκις δὲ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἐμπορεῖ νὰ εἶναι καὶ μαθηματικῶς καὶ δυναμικῶς ὑψηλὸν· οἷον, ὠκεανὸς χειμαζόμενος, ἢ μέγα καὶ πυρίπνου, ἐνταυτῷ ὄρος· ἀλλ' αἱ περιστάσεις κάμνουν τὸν παρατηρητὴν νὰ προσέχη εἰς τὸ ἐν ἢ τὸ ἄλλο μόνον ὕψος.

Σημειώσεις. Περὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ σωματικοῦ πρὸς τὸ νεοῦν ὑψηλὸν (Νς') σημειώομεν τὰ ἑξῆς. α') Τὸ σωματικὸν ὑψηλόν, καθὼς καὶ τὸ σωματικὸν κάλλος συναντᾶται εἰς μένον τὰ ὄρατὰ καὶ ἀκουστὰ πράγματα (ΚΔ')· διότι καὶ τὰ ἀκουστὰ παριστάνονται εἰς τὴν ψυχὴν ἀποτε ἀσυγκρίτως μέγала· οἷον, ἡ βρουτὴ τοῦ κεραυνοῦ, ἡ εὐκυσσοκαρότησις τῶν κανονίω, ὁ βρασμὸς τῆς χειμαζομένης θαλάσσης κτλ. ἀλλ' ἀνέκουσεν εἰς τὰ κατ' ἐπίτασιν ὑψηλὰ, ἐπειδὴ φανεροῦσιν ἰσχυρὰς αἰτίας. Ἐξ ἐναντίας δὲ τὰ ὄσφραυτὰ καὶ τὰ γευστὰ καὶ τὰ ἀπτὰ οὐκ ἐμποροῦν νὰ παραπαθῶσιν ἀσυγκρίτως μέγала οὔτε κατ' ἔκτασιν, οὔτε κατ' ἐπίτασιν, ἐπομένως δὲ οὐδὲ νὰ γεμισοῦσι τὴν ψυχὴν μὲ τὸ αἰσθημα ἢ πάθημα τοῦ ὕψους· β'). Τὸ νεοῦν ὑψηλόν ἀποδέεται εἰς τὰ ὑπὲρ αἰσθησι, ὅταν δὲ ἐξεικονίσεως προσπαθῶμεν νὰ τὰ κάμωμεν αἰσθητὰ, καὶ τὰ παριστῶμεν εἰς τὴν ψυχὴν ἀσυγκρίτως μέγала. Τοιοῦτον εἶναι ἡ αἰωνιότης παριστανομένη κατ' ἔκτασιν τέσου μεγάλῃ, ὡστ' εἶπεν ὁ Δαβὶδ περὶ αὐτῆς, ὅτι χίλια ἔτη παραβαλλόμενα πρὸς αὐτὴν εἶναι ὡς ἡμέρα ἢ ἔχθες· ὁ Κρόνιος ἀναφέρει εἰς τὴν Αἰσθηματικὴν του (§. 26. Anmerk. 3) τὴν ποιητὴν Ἄλλερου (Haller) λέγοντι, ὅτι οὐδ' ὁ νοῦς ὁ ὑπὲρ πάντα τὰ τάχιστα τάχιστος δύναται νὰ μετρήσῃ τὴν αἰωνιότητα· ἰδοὺ πῶς ὑψηλὰ παριστάνει αἰσθητῶς τὴν ὑπὲρ αἰσθησι αἰωνιότητα εἰς τὸ εἰς α' τὴν ποιήματου.

Die schnellen Schwingen der Gedanken,
Wogegen Zeit und Schall und Wind,
Und selbst des Lichtes Flügel langsam sind,
Ermüden über dir und finden keine Schranken.
"Ἦρουν.

Τὰ τάχιστα πτερὰ τοῦ Νοῦ θανάσια μὲν τρέχουν,
Χρόνον, ἤχον καὶ ἄνεμον, εἰς τάχος ὑπερέχουν,
Καὶ τοῦ φωτὸς τὰς πτέρυγας ἐλέγχουν ἀργοπόρους·
Ἄλλ' ἐμπροσθεν σου ἀτενοῦν, οὐδὲ εὐρίσκουν ὄρους.

Πολλὰκις δὲ τὸ κατὰ ὑψηλὸν μᾶς φαίνεται κατ' ἐπίτασιν, ἔπει-
δή ἐκ μένης τῆς ἐνεργείας τοῦ τὸ γυμνάζουμένου οὕτω παριστάται ὁ Ὀμη-
ρος τὸν Δία ὅτι καὶ τὸν Ὀλυμπον μὲ μόνον τὸ νεύματι.

Ἦ, καὶ κυνέησιν ἐπ' ὄρεσσι νεῖτε Κρονίων,

— — — μέγαν δ' ἐλίλιξεν Ὀλυμπον.

Πολὺ δὲ θεωροεπίστικτα καὶ ὑψηλότερα ἐξικανίζει ὁ Διόπτῃς
Μωϋσῆς τὴν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ πρωτοδυναμίαν εἰς τὴν δι' ἐνὸς ἄγγελου
γένεσιν τοῦ φωτός. «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο
φῶς.» Νειρώς ὑψηλὸν εἶναι καὶ τὸ ἠδαιὸν φρόνημα, ὅταν ἐξικανίζεται
ἐξωτερικῶς, ἢ ὡς ἠδαιῶς ὀγκῶν, ἢ ὡς ἠδαιῶς κακῶν. Οὕτως ὁ Ὀμη-
ρος ἐξικανίζει τὸν Ἀχιλλεῖα ὑπεραγαπιζόμενον τὰ δίκαια τῶν ἐμογενῶν
τοῦ μὲ λίσσεται, τοῦ ἐποίου

— — — — στένει ἀλαμνον ἠΐσα,

Οἶρη δὲ πλευράς τε καὶ ἰσχία ἀμφοτέρωθεν

Μυστήται, εἶδ' αὐτὸν ἰποτρῆνι μαχίσσασθαι (Ἰλιάδ. Γ'. 170.).

Οὕτως ἡ Μήδεια ἐκδικουμένη τὸν ἀνδραγαθῆς, καὶ δουλείουσα εἰς
το πάθος τῆς ὑπερκατὰ τὴν φιλοτεχνίαν, καὶ ἀποραγίζει τὸν βίβαντον
τῶν γεννημάτων τῆς μὲ τὰς εἰδίας ἑαυτῆς χεῖρας.

Καὶ μανθῶκα μὲν οἶα ὄρα μὲλλω κακῆ.

Θυμὸς δὲ κραίεσσαν τῶν ἐμῶν βουλευμάτων.

Λίγη περὶ τῆς λυσαώλουσ τῆς ἀποράσεως ὁ Εὐριπίδης (Μηδ.
1078). Φέρονται δὲ οἱ νεώτεροι περὶ ὑψους συγγραφαίς τῆς αὐτῆς Μήδειας
τὴν εἰς τὸν τροφόν τῆς ἀπόκρισιν, τὴν ὁποίαν βαλλῆ εἰς τὸ στέμα
τῆς ὁ Γάλλος ποιητῆς Κορνῆλιος (Act. 1 Scen. 1.)

Votre pais vous hait, votre époux ost sans foi,

Dans un si grand revers, que vous reste-t-il? M. moi

Ἦ γοῦν.

Μῖσος ἔχεις τῆς πατρίδος, ἀπιστίαν τοῦ ἀνδρός,

Εἰς κατάστασιν τοιαύτην τίς σὲ μένει βοηθός;

Μηδ. Ἦ γὼ! κτλ.

Ἦ τεληρηρὰ αὕτη ἀπέχριστι φανεροῦν ὑψὸς φρονήματος, μ' ὅλον
ὅτι ἡ καρδία τῆς εἶναι ὀχεῖον μωρίας καὶ κακηθείας. Ἦ δὲ συνειδήσις
τοιαύτης ἀσυγκρίτου δυνάμειος ἐξυψώνει πάντοτε τὴν ψυχὴν, ἥτις ἐν-
φραδεται ὅπως οὖν ἐννοῦσα, ὅτι ὁ ἀνδραγαθὸς διὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ
Διληφείως, ἀνδιστάται εἰς πᾶσαν δύναν μ' ὅλον ὅτι ἡ ἐκ κακηθείας
ἀπίστασις προξενεῖ δυσαρίστησιν. Ἄλλα δὲ εἶδη τοῦ ὑψηλοῦ, τὸ ὑ-
ψηλόν, φέρ' εἰπεῖν, τῶν αἰσθημάτων, τῆς φωτασίως, τῶν νοῶν, τῆς
καρδίας, τῶν πραγμάτων, τῶν διανοημάτων, τῶν ῥημάτων κτλ. ἢ δὲν
χρειαζόνται καμῆσιν ἐρμητικῶν, ἢ ἐπιστηροῦνται εἰς ψευδεῖς ἐνοσίας τοῦ
ὑψηλοῦ, ἢ συγχέονται μὲ ἄλλας συγγενεῖς πρὸς τὸ ὑψηλὸν αἰσθημα-

τις ιδιότητες ἢ τελευταίου ἢ θεωρημάτων εἶναι ἔργον μερικῶν τῶν τεχνῶν, καὶ ἔχει τῆς ἐν γένει Αἰσθηματικῆς ἐπιστήμης.

ΝΘ΄. Ἀναβιβάζει λοιπὸν τὴν ψυχὴν εἰς τὸν νοητὸν κόσμον πλέον τὸ ὕψος παρὰ τὸ κάλλος, ἐπειδὴ δὲν ἐνεργεῖ διὰ τοῦ εἶδους, ἀλλὰ διὰ τοῦ μεγέθους (Α΄, ΝΓ΄). διότι τὸ πεπερασμένον ἀντιληπτὸν πλατύνομεν διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Λόγου ἕως τὸ ἄπειρον· καὶ δὲν ὑπεικάζομεν μόνον τὸ ἄπειρον διὰ τοῦ πεπερασμένου, καθὼς ἐκίμναμεν εἰς τὸ καλόν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐποπτεύομεν, ὅσον δυνάμεθα. Ἵψη λὸν εἶναι λοιπὸν, τὸ ὁποῖον διὰ τοῦ ἀσύγκριτου αὐτοῦ μεγέθους μᾶς κίμνει νὰ ἐποπτεύομεν τὸ ἄπειρον εἰς τὸ πεπερασμένον, καὶ διὰ τοῦτο ἀρέσκει τὸν παρατηρητὴν· καὶ ὕψος εἶναι ἐκείνη τοῦ πράγματος ἢ ιδιότης, διὰ τῆς ὁποίας μὲ τὸ ἀσύγκριτόν του μέγεθος ἐμφανίζει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παρατηρητοῦ τὸ ἄπειρον εἰς τὸ πεπερασμένον, καὶ διὰ τοῦτο διεγείρει εἰς αὐτὸν αἰσθημα εὐφρόσυνον (ΑΒ΄, ΝΓ΄).

Ξ΄. Ἡ ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ εὐαρέστησις συνεπιφέρει κᾷποιαν δυσαρέστησιν, οὐδ' εἶναι καθαρὰ καὶ ἄκρατος καθὼς ἢ ἐκ τοῦ καλοῦ (ΑΕ΄). διότι ἐδῶ ἡ ψυχὴ στενοχωρεῖται, ἐπειδὴ ἡ φαντασία δὲν χωρεῖ τὸ ἀσύγκριτον τοῦ ὑψηλοῦ μεγέθους· καὶ τοῦτο τῆς προξενεῖ λύπην· ἀλλ' ἐνῶ πάλιν ὁ Λόγος παραβάλλει τὸ ἀμέτροτον μὲ τὴν ἰδέαν τοῦ ἀπολύτου, καὶ τὸ εὐρίσκει πλησιάζον εἰς τὸ ἄπειρον· ἡ σύγκρισις αὕτη εὐφραίνει τὸν παρατηρητὴν. Διὰ δὲ ταύτην τὴν μίξιν τῆς λύπης μὲ τὴν χαρὰν, ἡ ψυχὴ δὲν θεωρεῖ ἡσύχως τὸ ὑψηλόν, καθὼς τὸ καλόν, ἀλλὰ κυριεύεται ἀπὸ κᾷποιαν ταραχῆν· διότι μεταβαίνει ἀπὸ καταστάσεως εἰς ἀντίθετον κατάστασιν οὕτως, ὥστε ἰκανὴν ὥραν παρατηρεῖ τὰ δύο ταῦτα παθήματα· ἀλλὰ τὸ δεύτερον τὴν κυριεύει σφοδρότερα διὰ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ πρώτου·

καὶ γίνεται λοιπὸν ἐχρυσωτέρα ἢ εὐφροσύνη ἐκ τοῦ ὕψους παρὰ ἐκ τοῦ κάλλους.

ΕΑ'. Ἡ ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ εὐαρέστησις ὅθεν εἶναι ἐλευθερία ἀπὸ παν κέρδους (ΙΗ'). διότι ἐπειδὴ τὸ ὑψηλὸν μᾶς διεγείρει τὴν συνειδήσιν τοῦ ἰδίου ἡμῶν αὐτῶν ὕψους, ἀναγκάτως μᾶς εἶναι ἐπικερδῆς ὡς θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς λογικὰ ὄντα, ἐνῶ μεγαλύνει τὴν ἐνέργειαν τοῦ Λόγου μας διὰ τῆς ἐννοίας τοῦ μεγέθους τῶν πραγμάτων· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἀσύγκριτον μέγεθος μᾶς εἶναι ἐπικερδῆς μόνον ὡς λογικὰ ὄντα, ἐνῶ γνωρίζομεν, ὅτι μόνον οἱ ἄνθρωποι τὸ ἀντιλαμβάνονται· τὸ κέρδος ἄρα τοῦτο εἶναι πνευματικὸν ἢ λογικόν, καὶ συγγενεῦσι μὲ τὸ ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ ἀγαθοῦ· ἀλλ' ὑποθέτει ψυχὴν μεγαλητέραν καὶ ἥθη χρηστοτέρα παρὰ τὸ καλόν· διότι μόνον μεγάλαι ψυχαὶ ἀρέσκονται εἰς τὰς ὑψηλά· ὅστις δὲ ἢ ὅθεν ἔχει καμμίαν ἐννοίαν τοῦ ὑψηλοῦ (φερ' εἶπεῖν τοῦ Ὀδυσσεύ) ἢ φοβεῖται ἀπ' αὐτὸ (ἀπὸ ἐπικρατοῦντα, φερ' εἶπεῖν, ἀνεμοστρόβιλον), ἀδύνατον εἶναι νὰ αἰσθανθῇ τὸ ὕψος τοῦ πράγματος, καὶ νὰ ἀρεσθῇ εἰς αὐτό. Τοιοῦτοι ἄνθρωποι θεωροῦντες τὸ ὑψηλὸν πίπτουσιν εἰς τρομεράν τινα ἔκτασιν, ἥτις ὅθεν ὑψώνει, ἀλλὰ κρημνίζει τὴν ψυχὴν των, καὶ παγιάζει τὸ σῶμα των, καὶ τρόπον τινα τὸ καρφώνει κατὰ γῆς ὡς στύλον.

ΕΒ'. Ἐκ δὲ τούτων συμπεραίνεται, ὅτι τὸ ὑψηλὸν ἔχει ταιαύτην πρὸς τὰς ψυχικὰς ἡμῶν δυνάμεις σχέσιν, ὥστε διὰ τοῦ ἀσύγκριτου μεγέθους συστέλλει μὲν φαντασίαν καὶ νοῦν, ἐκτείνει δὲ καὶ μεγαλύνει τὸν Λόγον. Διὰ τοῦτο, ἐνῶ ἀντιλαμβάνομεθα τὸ ὑψηλόν, ἔνθεν μὲν ἐμποδίζεται τρόπον τινα ἢ τῆς ζωῆς ἡμῶς αἰσθήσις, ἔνθεν δὲ ἐπιτείνεται πλέον, ἐπειδὴ ἐκ τῆς συστολῆς ταύτης μᾶς ἐνδιεγείρεται ἡ συνειδήσις τοῦ ἰδίου ἡμῶν ὕψους ὑπὲρ τὰ ὅρια τῆς αἰσθήσεως· καὶ ἐκ

τούτου ἀρεσκόμεθα. Ἡ ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ λοιπὸν εὐαρέστοις δὲν εἶναι ἄλλο τίποτε, εἰμὴ ἡ δὲ ἀντιλήψως ἀσυγκρίτου μεγέθους πρῶτον μὲν ἐμποδιζομένη, ἔπειτα δὲ ἰσχυρώτερα ἐπιτεινομένη αἰσθήσεις τῆς ζωῆς· καὶ ἐπομένως εἶναι ἀνάμικτόν τε ἐκ λύπης καὶ χαρᾶς πάθημα (Ε').

ΕΓ'. Ἐὰν δὲ ἡ ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ μεταβολὴ τῆς ἐσωτερικῆς ἡμῶν καταστάσεως οὐδὲν συμβαίνει πάντοτε, οὐδ' εἰς πάντας ἐπίσης, αἰτίου εἶναι, ὅτι καὶ τὰ ἀντικείμενα δὲν εἶναι ἐπίσης πάντα ὑψηλά· καὶ οἱ τούτων θεωροὶ δὲν ἔχουν τὴν αὐτὴν κοῤῥασι· τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ σημειωθῇ ἀκριβῶς καὶ περὶ τῆς αἰσθήσεως τοῦ κάλλους.

ΕΔ'. Ἐκ δὲ τούτων ἀπάντων συνάγεται ὁ ἐφεξῆς τέλειος ὀρισμός. Ἰψηλὸν εἶναι πᾶν ὅ,τι διὰ τοῦ εἰς μέτρον ἀπεριλήπτου μεγέθους του ἀναβιβάζει ὑψηλότερα τὰς ψυχικὰς τοῦ θεωροῦ δυνάμεις· ἢ, Ἰψος εἶναι ἐκείνη τῶν πραγμάτων ἡ ἰδιότης, διὰ τῆς ὁποίας ἐκ τοῦ μεγέθους μεγαλύνονται αἱ λογικαὶ τοῦ θεωροῦ δυνάμεις, καὶ ἐπιτείνεται ἡ τῆς ζωῆς αἰσθήσεις εἰς τὴν ψυχὴν του (ΛΕ' ΝΓ', ΝΘ').

Σημείωσις. Οἱ παλαιοὶ συνέχευον πολλάκις τὸ ὕψος τοῦ λόγου μὲ τὸ ὕψος τῶν πραγμάτων, τὸ ὁποῖον ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ καθ' ἑαυτὸ καὶ ἀσχετῶς ἐκείνου. Περὶ ὕψους λόγου χρεωστοῦσι νὰ πραγματευθῶνται ἡ Ποιητικὴ καὶ ἡ Ῥητορικὴ, αἵ τρις πρέπει νὰ θεμελιωνοῦσι τὰς θεωρίαςτων εἰς ὅσα διδάσκει περὶ ὕψους καθολικῶς ἡ καθαρὰ Αἰσθηματικὴ. Τοιαύτην σύγχυσιν ἔκαμε καὶ ὁ Λογγίνος εἰς τὸ περὶ ἰσότητος περὶ ὕψους σύγγραμμάτου, ἔπου (Κερ. Α') λέγει ὅτι «ἀκαθάρτης καὶ ἐξοχῆ τις λόγων ἔστι τὸ ὕψος». Παρακατιῶν δὲ ἐμίλει γενικώτερα, ὅτι «οὐκ εἰς παιδῶ τούς ἀκρωμένους, ἀλλ' εἰς ἕκσταιν ὄγει τὰ ὑπερφῶ». Ἐκ δὲ τούτων γίνεταί φανερόν, ὅτι εἰάν καὶ ἑλλειπῶς ἐξηγήσῃ τοῦ ὕψους τὴν ἔννοιον ὁ Λογγίνος, ἀλλ' ἔδειξεν ὅτι εἶχεν ἀμυδράν τινα εἰκασίαν τῆς τελειοτέρας. Ταύτην δὲ τὴν εἰκασίαν ἐκδέτεται σαφέστατα εἰς τὸ Ζ' Κερ. λέγων «Φύσεικως ὑπὸ τάληθοῦς ὕψους ἐπαίρεται ἡμῶν ἡ ψυχὴ, καὶ γὰρ οὐκ εἶναι ἀνάστημα λαμβάνουσα πληροῦται χαρᾶς καὶ μεγαλαυχίας». Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι καὶ ὅ,τι λέγει εἰς τὸ ΛΕ' Κερ. ὅτι δὲν θαυμάζομεν

κατὰ μερὰ καὶ διαγῆ καὶ χρῆσιμα ῥεῖθρα· ἀλλὰ τὸν Νεῖλον καὶ Ἰστρον καὶ Ῥήνον· πολὺ δ' ἔτι μᾶλλον τὸν Ἄιαντον· οὐδέγε τὸ ὑφ' ἡμῶν του· τὶ φλόγων ἀνακαίωμων, ἐπεὶ καθαρὸν σώζει τὸ φίγγο, ἐκπληττέμεθα τῶν οὐρανῶν μᾶλλον, καίτοι πολλάκις ἐπισκοπούμενων.» Σημειώδης δὲ εἶναι καὶ ἡ γκώμητου, ὅτι πηγαὶ τῆς ὑψηγορίας (Κισ. Η') εἶναι τὸ περὶ τὰς νοήσις ἀδρεπίβολου, καὶ τὸ μεγαλοφυῖς (Κισ. Θ') καὶ γινναῖον.

ΞΕ'. Τὸ ὕψος ἐμπορεῖ νὰ ἐνωθῆ μὲ τὸ κάλλος μέχρι τινῶν ὀρίων· διότι οὔτε εἰς τὴν ιδέαμ τοῦ κάλλους ἀντίκειται νὰ ἔχη τι μεγάλην μορφήν, οὔτε εἰς τὴν ιδέαμ τοῦ ὕψους ἢ καλὴ μορφή. Διὰ τοῦτο οἱ παλαιοὶ τεχνῖται συνέζευξαν εἰς πολλάτων ἔργα τὸν τύπον τοῦ ὕψους μὲ τὸν τοῦ κάλλους. Ἀγάλματα Θεῶν καὶ Ἡρώων ἐκατασκεύασαν ἐπίτηδες ὑπὲρ τὸ σύνηδες ἀνάστημα τῶν ἀνθρώπων, διὰ νὰ δείξουν τὴν ὑψηλὴν ἐννοίαν, τὴν ὁποίαν εἶχαν οἱ τότε περὶ τῶν παριστανόμενων. Ὁ Φειδίας, φέρ' εἰπεῖν, δὲν ἤθελε παραστήσειν τὸν Πατέρα τῶν Θεῶν καὶ τῶν Ἀνδρῶν Δία, εἰάν δὲν τοῦ ἔκαμνε σῶμα ὑπερβαίνον τὰ μέτρα τοῦ ἀνθρωπίνου ἀναστήματος. Καὶ εἰς οἰκοδομήματα δὲ ἐμπορεῖ νὰ συναφθῆ τὸ καλὸν μὲ τὸ ὑψηλόν. Τοιοῦτοι εἶναι ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας, ὁ τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐν Ῥώμῃ, τοῦ ἁγίου Παύλου ἐν Λουδινίῳ, καὶ ἄλλοι τινὲς καὶ καλοὶ καὶ μεγάλοι ναοί, οἳτινες μᾶς παριστάνονται τρόπου τινα εἰκόνας τοῦ μεγάλου καὶ ἀπεράντου οὐρανοῦ.

ΞΖ'. Ἀλλ' ἡ τέχνη περιορίζει ἐξ ἀνάγκης τὴν τοῦ ὑψηλοῦ ἔκτασιν· διότι, ἂν θελήσῃ νὰ ὑπερβῆ τὰ μέτρα, διὰ τῶν ὁποίων ἐννοεῖ ὁ ἀνθρώπος τὸ καλόν, χάνονται οἱ κύρια τοῦ κάλλους χαρακτῆρες· καὶ τὸ ἔργον κατανατᾷ νὰ λάβῃ τὸ σχῆμα τῶν τερατωδῶν τῆς Αἰγύπτου πυραμίδων. Φαίνεται δὲ καὶ καθ' ἑαυτὸ, ὅτι ἰδανικὸν ὕψος δὲν ἐμπορεῖ νὰ δοθῆ· διότι, εἰάν δοθῆ, πρέπει νὰ εἶναι τῶν ὑψηλῶν τὸ ὑψιστον· καὶ εἰάν τὸ ὑψηλόν

ὅθεν ἔμπορεῖ νὰ συλλάβῃ εἰς τὴν φαντασίαν του ὁ ἄνθρωπος, πῶς θέλει φαντασθῆν τὸ ὕψιστον; Ἐὰν ἠδυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὸν ἀπόλυτον κόσμον (Μεταφ. ΣΚΕ'), ἡ ἔννοιά του ἤθελεν εἶσθαι δικαίως ἰδανικόν τι καὶ ὕψους καὶ κάλλους ἐντάμα· ἀλλ' ὁ Θεὸς μόνος δύναται νὰ θεωρῇ τὸ ἰδανικόν τοῦτο, ὁ πάνσοφος αὐτοῦ δημιουργὸς, καὶ παντοδύναμος κύριος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ ἰδιοτήτων τῶν πραγμάτων, μετεχουσῶν ἀπὸ τοῦ κάλλους.

ΕΖ'.

Ε' φεξῆς θέλομεν εἰπεῖν περὶ ἰδιοτήτων, αἵτινες συγγενεύουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μὲ τὸ κάλλος καὶ ὕψος· ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι καὶ ἰδιότητες ἀντίθετοι ἐκείνων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον. Διὰ τοῦτο εἰς μὲν τὸ Κεφάλαιον τοῦτο λέγομεν περὶ τῶν μετεχουσῶν ἀπὸ τοῦ κάλλους· εἰς δὲ τὸ ἐφεξῆς περὶ τῶν μετεχουσῶν ἀπὸ τοῦ ὕψους· καὶ ἔπειτα περὶ τῶν εἰς ταῦτα ἀντιθέτων.

ΕΗ'. Εἰς τὸ καλὸν γειτονεῖει πλησιέστατα τὸ εὖεἰδές· ἢ, ὡς συνειδέζομεν νὰ λέγωμεν ὑποκοριστικῶς, τὸ καλούστικον, τὸ ὁποῖον κυρίως σημαίνει κατώτερον τινα βαθμὸν τοῦ καλοῦ· διότι τὸ κάλλος ἐμπειρικῶς ἐξεταζόμενον φαίνεται πάντοτε μὲ ὀριήτινα, τὰ ὅποια τὸ ἀπομακρύνουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀπὸ τὸ ἰδανικόν. Ἐμποροῦν λοι-

πὸν νὰ δοθῶσιν εἰς τὴν πείραν πολλοὶ κάλλους βαθμοί, οἱ ὁποῖοι δὲν σημαίνονται μὲ λέξεις, ἀλλὰ μόνου κρίνονται, πολλάκις δὲ προσδιορίζονται ἀτελῶς μὲ ἐπιρρηματικὰ μόρια· οἶον, πολλὰ καλὸν, ὀλίγον καλὸν, μετρίως καλὸν κτλ. Ὁ πρῶτος λοιπὸν βαθμὸς μετὰ τὸ καλὸν εἶναι τὸ εὐεῖδες· ἀλλ' εἰάν ὅ,τι λέγει ὁ εἰς καλὸν, ἄλλος τὸ ὀνομάζει εὐεῖδες, καὶ ἐξ ἐναντίας· τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς διαφορῆς αἰσθήσεως, περὶ τῆς ὁποίας θελομεν ὁμιλῆσαι ὕστερα.

ΞΘ. Τερπνὸν ὀνομάζεται τὸ καλὸν, ὅταν διὰ τοῦ ἡδέος κινήσῃ τὰ αἰσθητήρια, καὶ κατὰ τινὰ τρόπον διεγείρῃ τὴν ἐπιθυμίαν. Τὸ καλὸν λοιπὸν ἐνούμενον μετὰ τοῦ ἡδέος γίνεται τερπνόν· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ καλὸν εἶναι οὐσιωδῶς διάφορον παρὰ τὸ ἡδὺ (ΙΔ'). διὰ τοῦτο δὲν ἔχει μὲν χρείαν τοῦ τερπνοῦ διὰ τὴν ἀρέσῃ· διὰ δὲ τῆς προσθήκης αὐτοῦ οὐ δύναται νὰ κάμῃ βαθύτερον εἰς τὴν ψυχὴν τύπον.

Ο. Χάριεν εἶναι πᾶν ὅ,τι ἀρέσκει εἰς τὴν ψυχὴν διὰ ἀβρότητα τινος καὶ ἰλαρότητας τοῦ εἶδους· εἶναι λοιπὸν εἶδος τοῦ τερπνοῦ (ΞΘ), καὶ ἐπομένως συμβεβηκὸς τοῦ καλοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου κυριεύεται ἀγαπητῶς ἡ καρδία. Παριστάνεται δὲ μάλιστα διὰ συμμετρου τινος κινήσεως.

Σημείωσις. Τὸ κάλλος, ὅταν ἡρέμα πλησιάσῃ εἰς τὴν ψυχὴν, καὶ ὁμιλῇ πρὸς αὐτὴν ἀγαπητῶς, καὶ τὴν βάλλῃ εἰς κατάστασιν σημανομένην ὑπὸ εὐφροσύνης ἰλαρότητας, γίνεται τὸ Χάριεν· οὕτως ὀνομάζεται χάρις ὁ τέπος, ὅπου μετρίως ὑφωμένοι λίθοι σκεπάζονται μὲ τραφερά προσωάδια, καὶ λεπταὶ δένδρων σκιάς· ὡσαύτως μελωδία, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκφράζονται δι' ἰλαρῶν τόνων λεπτὰ καὶ τραφερά αἰσθητήρια, εἶναι χάριεν· καὶ πρόσωπον ἀνδρῶπου λέγεται χάριεν, ὅταν παριστάνεται εἰς τὴν θεατὴν καλὸν ἐν ταύτῳ καὶ ἰλαρὸν καὶ ἡμερῶν. Διὰ δὲ κομημάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι συμμετρα μὲ τὸν χαρακτήρα τοῦτον, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι καὶ αὐτὰ χάριεντα, (βλέμμα, φέρ' εἰπεῖν, ἰλαρὸν, γέλιον τραφερῶν, βραδύσμα συμμετρον) ἐπιτεύεται τὸ χάριεν· διότι εἰς τὴν ἀκίνησιν ἐνυποκρύπτεται στερόντι καὶ ἀκαμπτεν. Τὸ

χάριον μετὰ τῶν χαριέντων κημάτων ἀποτελεῖ τῶν παλαιῶν τὴν χάριον, ἥτις ἦτο εἰς τὴν αἰσθησὴν ἐκείνων τόσον ἀγαπητὴ, ὥστ' ἐτίθετο ἐκ παραλλήλου μετὰ τὴν Ἀφροδίτην· Ἀφροδίτη καὶ χάρις· καὶ χάρις ἐλαμβάνετο ἀντὶ Ἀφροδίτης· οἶον, «Ἀρρ' ἴνυ Ἰηλεῖα κατὰ χάριν καὶ Θήλεια ἄρρ' ἐνὶ συνδυασθέντες» (Πλάτ. περὶ Νόμων). καὶ πάλιν ἀντὶ τοῦ χάριον ἐτίθετο τὸ ἐπαφρόδιτον. Διὰ τοῦτο αἱ Θεαὶ Χάριτες ἐσχηματίζοντο εἰς τρέπον, ὥστ' ἐφαινοντο ὡς νὰ ἐκνεύοντο ἰλαρῶς καὶ εὐτάκτως. Χαίρει δὲ ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν θεωρίαν τῶν χαριέντων· διὰ τοῦτο καὶ τὸνεμα χάρις ἀναυφιβέλωσ ἔχει τὴν ἀρχήν του ἀπὸ τὸ χάριον. Φαντάσθητι δὲ τὰς χάριτας ἀνδρικούς καὶ ἀκινήτους, ἢ βυκτικῶς ταρασσομένας, καὶ θελεῖς καταλάβειν ὅτι ἐχάθη ἡ χάρις ἀπὸ τὰς χάριτας· Γίνεται δὲ φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημίων, ὅτι ὑπαρχει καὶ κάλλος χωρὶς χάριον, καὶ χάρις χωρὶς κάλλος· διότι μένου τὲ μαλακὸν καὶ ἰλαρὸν δὲν κάμνει τὰ πράγματα καλὰ, ἀλλὰ τὰ ἀναδεικνύει ἡδέα εἰς τὰ αἰσθητήρια. Τὸ χάριον λοιπὸν εἶναι μὲν κατ' αὐτὸ ἀρεστὲν, συναπτόμενον δὲ μετὰ τοῦ καλοῦ γίνεται εὐαρεστότερον.

ΟΑ'. Κομψὸν εἶναι τὸ καλόν, ὅταν παριστάνεται μικρότερον παρὰ τὸ σύνθετον. Ἡ κομψότης λοιπὸν ἀπαιτεῖ μικροτέραν μορφήν, καὶ βαθμὸν καλλονῆς κατώτερον (ΕΗ'), προὔθετε· ὅμως, ὅτι ὁμοίον καλὸν ὑπάρχει καὶ μεγαλήτερον, πρὸς τὸ ὅποιον συγκρινόμενον ἔμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ μικρότερον. Τοιαῦτα εἶναι ἄνθη, μικρὰ πτηνὰ, ὅποια εἶναι οἱ Κόλλιβροι, παιδία καλὰ, κλοῖαι νάνοι, μικραὶ εἰκόνες κτλ.

ΟΒ'. Ἐὰν τὸ καλὸν περιβαλλόμενον εἰς ἄλλο πρᾶγμα τὸ καλλύνῃ, αὐτὸ μὲν ὀνομάζεται κόσμος· τὸ δὲ ὑπ' αὐτοῦ καλλυνθὲν, κοσμημένον· πρᾶγμα δὲ καλὸν δὲν ἔχει κόσμου χρεῖαν· καὶ τὸ κάλλος του ὀνομάζεται ἀπλοῦν, ὅταν εἶναι κόσμου ἐλεύθερον· ὅσον δὲ περισσότερον πλησιάζει ἡ καλλονὴ εἰς τὸ ἰθανικόν, τόσον περισσότερον ἀπαιτεῖ τὴν ἀπλότητα, καὶ ὁμοιάζει μετὰ τὸ ὕψος, τὸ ὅποιον δὲν ἔχει καμμίαν κόσμου χρεῖαν. Καλλωπισμένον δὲ ὀνομάζεται τὸ μετὰ πολλὴν περιέργειαν κοσμημένον. Καλλωπισμὸς λοιπὸν εἶναι ὑπερβολὴ κοσμήσεως, καὶ φιλοκαλλωπιστῆς, ὅς τις ἀγαπᾷ τὴν ὑπερβολὴν ταύτην.

ΟΓ'. Τὸ μὲν κοσμούμενον εἶναι οὐσιώδες, τὸ δὲ κοσμοῦν ἐπουσιώδες καὶ ἐνδεχόμενον· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, εἰς τὸν ἄνθρωπον οὐσιώδες μέρος εἶναι τὸ σῶμα του· ἐπουσιώδες δὲ ὁ τοῦτο κοσμῶν ἱματισμὸς, εἴαν ἔχη τοῦ καλοῦ τὰς ιδιότητες. Ἐκ τούτων δὲ συνάγονται τὰ ἐφεξῆς.

α'. Πᾶς κόσμος εἶναι πάρεργον, καὶ εἰς αὐτὸν δὲν ὑπάρχει τοῦ καλοῦ ἢ οὐσία· καὶ ἡ τέχνη ταπεινώνεται καὶ ἐξουτελιζεται, ὅταν ἐπιμελήται μόνον τὸν κόσμον, καὶ μάλιστα τὸν καλλωπισμὸν.

β'. Ὁ κόσμος πράγματος, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὰ καλὰ, δὲν συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἀναδείξῃ καλὸν τὸ ὅλον. Ἐάν δὲ τύχῃ νὰ εἶναι ἀσυχρὸν, κάμνει ἐπαισθητοτέρα τὴν ἀσχημίαν του.

γ'. Τὸ καθ' ἑαυτὸ καλὸν εἶναι κόσμου ἀνευθεῖς.

δ'. Ἐάν εἶναι χρεῖα νὰ κοσμηθῇ τὸ καλόν, πρέπει ὁ κόσμος νὰ μὴ σκεπάξῃ τὴν καλλονὴν, ἀλλὰ νὰ τὴν διατηρῇ καὶ, εἰ δυνατόν, νὰ τὴν ἐπιτείνῃ.

ε'. Ὅταν τὸ πρᾶγμα εἶναι ἱκανῶς κοσμημένον διὰ τῆς ἰδίας του καλλονῆς, πρέπει νὰ ἀποβάλλεται ἅπας ἐπουσιώδης κόσμος· καὶ ἐπειδὴ τοιαύτη εἶναι ἡ ἰθακικὴ καλλονή· διὰ τοῦτο αὕτη εἶναι ἀνευθεῖς κόσμου, ὅστις τὴν φθείρει, εἴαν ἐπιτεθῇ βιαίως.

ς'. Ἐκ δὲ τούτου γίνεται φανερὸν Διὰ τί ζωγράφοι καὶ ἀγαλματοποιοὶ κατασκευάζουν γυμνὰ τὰ ἔργα των, ὅταν θέλουν νὰ τὰ ἀναδείξωσι πλησιάζοντα εἰς τὸ ἰθανικὸν κάλλος.

ζ'. Ὅπου ἐμφίλοχωρεῖ κόσμος, δὲν πρέπει μόνον νὰ εἶναι μέτριος, ἐπειδὴ ἡ ὑπερβολὴ εἶναι αὕτη καθ' ἑαυτὴν δυσάρεστος, ἀλλὰ νὰ εἶναι καὶ ἀνάλογος μὲ τὸ κοσμούμενον, π. χ. τοῦ ναοῦ ὁ κόσμος δὲν ἐφαρμόζεται εἰς τὸ θεῖον,

οὐδ' ὁ τῆς παρθένου εἰς ὑπανδρευμένην οἰκοδέσποιαν. Οὐδὲ πρέπει νὰ εἶναι ἄσκοπος καὶ ἀσήμαντος ὁ κόσμος, ἢ ἀπλῶς τεχνύδρια, τὰ ὅποια δὲν προξενοῦν καμμίαν ἀσχολίαν εἰς τὸ πνεῦμα.

ΟΔ. Κόσμος, ὅς τις στρέφεται εἰς μέρη ὅχι μὲν ἐπουσιώδη, ὅχι δὲ καὶ ἀναγκαῖα ὡς τὸ ὅλον· οἴου, δακτύλους, ὄνυχας, ὀδόντας, κόμην κτλ. εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ὀνομάζεται ἰδιαίτερα γ λ α φ υ ρ ό τ η ς· τὸ δὲ κοσμημένον γ λ α φ υ ρ ό ν· τὴν μεταχειρίζονται δὲ οἱ τεχνῖται εἰς τὰ ἔργα των, γλύφοντες καὶ ἐπεξεργαζόμενοι ἐπιμελέστατα πᾶν μέρος τοῦ ὅλου. μεγάλοι ὅμως τεχνῖται μετρίως ἐπετηδεύθησαν καὶ ταύτην, ἀσχοληθέντες μόνον εἰς τὸ νὰ παραστήσωσι καλὸν τὸ ὅλον.

ΟΕ'. Ὁ κόσμος δὲν δύναται νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὸ ὕψος, ἐπειδὴ τοῦτο μὲν εἶναι τῶν διὰ μέγεθος ἀσυγκρίτων, ἐκείνος δὲ τῶν μικρῶν καὶ περὶωρισμένων πραγμάτων· καὶ ἢ ἐκ τοῦ ὕψους εὐαρέστησις τόσον γίνεται μεγαλητέρα, ὅσον εἶναι πλέον ἐλευθέρα ἀπὸ ἐτρεοειδῆ αἰσθήματα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ λόγος, ὅταν παριστάνῃ τὸ ὑψηλόν, πρέπει νὰ ἔχη τὴν μεγίστην ἀπλότητα· Ἄριστα λοιπὸν ἔκαμεν ὁ Λογγῆνος (Περὶ ἸΨφους. Κεφ. Θ') ἐπαινέσας τὴν ἀπλουστάτην ἑρμηνείαν τῆς ἁγίας Γραφῆς εἰς τὴν γένεσιν τοῦ φωτός. »Εἶπεν ὁ Θεός. Γενέσθω φῶς, καὶ ἐγένετο·^κ ὡσαύτως καὶ τὴν ἀπόκρισιν Ἀλεξάνδρου πρὸς Παρμενίωνα εἰπόντα »Ἐγὼ μὲν ἔλαβον εἰς ταῦτα εἰ Ἀλέξανδρος ἤμην. Καγὼ, εἶπεν, εἰ Παρμενίων.«

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5.

Περὶ ἰδιότητων τῶν πραγμάτων, μετεχουσῶν
ἀπὸ τοῦ ὕψους.

Ο5.

Εἰς τὸ ὑψηλὸν γειτνυαὶ πλησιέστατα τὸ μέγα, τὸ ὁποῖον κυρίως σημαίνει κατώτερόν τινα τοῦ ὑψηλοῦ βαθμόν· καὶ ἔχει λόγον πρὸς τὸ ὕψος, τὸν ὁποῖον ἔχει τὸ εὐεῖδες πρὸς τὸ καλόν (ΞΗ'). Τὸ μέγα δὲν ἀναβιβάζει μὲν τὴν ψυχὴν, ὅπου τὴν φέρει τὸ ὑψηλόν· ἀρέσκει ὅμως διὰ τὴν πρὸς τοῦτο συγγενείαν του.

ΟΖ'. Ἐὰν τὸ μέγα ὑπερβαίῃ τὸ μέγεθος τῶν ὁμοειδῶν του πραγμάτων, ὀνομάζεται κολοσσιαῖον. Πλησιάζει λοιπὸν εἰς τὸ ὑψηλόν· καὶ δύναται, ἐὰν ἢ ὑπὲρ τὸ συνήθες μέτρον ὑπεροχὴ κατανατᾷ εἰς τὸ ἄμετρον, νὰ ἐξισωθῇ εὐτελῶς μὲ τὸ ὑψηλόν.

Σημειώσεις. Τὸ κολοσσιαῖον ἔλαβε τὸνομα ἀπὸ τὸν τῆς Ῥόδου κολοσσῶν τὸν τοῦ Ἥλιου ἱερὸν, τὸν ὁποῖον Κάρης ἢ Λίνδιος, μαθητὴς τοῦ Λυσίππου, ἐκατασκευάσει πηχῶν ἑξομοῦκοντα τὸ ὕψος, κατὰ τὸ ἐπίγραμμα·

Τὸν ἐν Ῥόδῳ κολοσσὸν ἑπτὰκις δέκα

Κάρης ἑποίηε πηχίων ὁ Λίνδιος.

Ἄλλοι δὲ τὸν μὲν τεχνίτην ὠνόμασαν Λάχητα, τὸ δὲ ὕψος πηχῶν ὀροσῆκοντα. Κολοσσοὶ δὲ ἐκατασκευάσθησαν ἑπτὰ πολλοὶ καὶ ἀπὸ Ἑλλήνων καὶ ἀπὸ Ῥωμαίων. Κολοσσιαῖον δὲ γενικῶς ὠνομάσθη πᾶν τὸ ὑπερβαῖον τὰ συνίδητοῦ εἶδους του μέτρα· διότι ἔμπορει, ὅταν δὲν ἀναφωθῇ εἰς τὸ εἶδος του, νὰ ὑπὲρ ἔσται κολοσσιαῖον. Ἐὰν δὲ ἀναβαίῃ εἰς ἀμέτρον μέγεθος, τότε ἔμπορει νὰ φωθῇ ὑψηλόν. Εἶναι δὲ κολοσσιαῖα ἐκ φύσεως, καθὼς τὰ ὑψηλότερα ὄρη τῆς Γῆς· καὶ κολοσσιαῖα ἐκ

τέχνης, καθὼς ἴτο εἰ τῆς Ῥόδου κολοσσός καὶ πολλοὶ ἄλλοι, καὶ αἱ μέ-
 χρι τῶν ἡμερῶν μας σωζόμεναι πυραμίδες τῆς Αἰγύπτου. ἄλλα τὰ τῆς
 τέχνης. ἔταν μάλιστα ζητῆται νὰ συναρῶν εἰς αὐτὰ καὶ κῆποιον καλ-
 λος, πρέπει νὰ γίνωται πολὺ κατώτερα παρὰ τὰ τῆς φύσεως (ΟΒ).

ΟΗ'. Ἐὰν τὸ μέγεθος θεωρηθῆ ἠθικῶς, γίνεται τότε
 τὸ Εὐγενές ἢ γενναῖον, τὸ ὁποῖον ἀναγγέλλει βαθμὸν
 ἠθικῆς ἐννάμωσος ὑψηλότερον· καὶ διὰ τοῦτο διεγείρει ἰσχυ-
 ρώτερα τὰς ἠθικὰς ἰδέας· εὐγενής, φέρ' εἰπεῖν, εἶναι ἡ συγχώ-
 ρησις μεγάλων ἀμαρτημάτων· ἐθέλουσιος θυσία περιουσίας
 καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης καὶ
 φιλανθρωπίας· ἡ εὐγένεια ἢ γενναιοῦτης δίδει εἰς τὸ ὑποκεί-
 μενον, ὅπου εὐρίσκεται, ἀξίαν μεγάλην, καὶ ἀναγκάζει τὸν
 παρατηρητὴν εἰς τὸ νὰ τὸ σέβεται. Τοιαύτη δὲ ἀξία ἐμπορεῖ
 νὰ ἐνωθῆ καὶ μὲ χάριν· καὶ τότε τὸ ὑποκείμενον γίνεται καὶ
 σεβάσιμον καὶ ἐράσιμον (Ο'. Σημ.). Ἐναντίον δὲ τοῦ εὐγε-
 νοῦς εἶναι τὸ ἀγενές, τὸ ὁποῖον καταφρονοῦμεν ὅλοι ὡς ἠ-
 θικῶς μικρὸν, καὶ χαμερπὲς καὶ πάσης ἀξίας ἐστερημένον.

ΟΘ'. Τὸ Πανηγυρικὸν, διὰ τοῦ ὁποῖου βάλλεται ἡ
 ψυχὴ εἰς σεμνήν τινα καὶ τῆς θρησκευτικῆς ὁμοίαν κίνησιν,
 καὶ τὸ μεγαλοπρεπές, τὸ ὁποῖον ἐκπέμπει πανταχόσως
 τρόπον τινα δόξαν, καὶ γίνεται σύμβολον τοῦ κράτους, συγ-
 γενεούσιν ἐπίσης καὶ ταῦτα μὲ τὸ ὑψηλόν. Τοιοῦτον τι πά-
 σχομεν, φέρ' εἰπεῖν, εἰς πανηγυρικόν τινα καὶ μεγαλοπρεπε-
 δρίαμβον, ὅπου ἐμφανίζεται τὸ μέγεθος τοῦ ἀνθρωπίνου κρά-
 τος, μὲ τὸ ὁποῖον ἠδυνήθη νὰ νικήσῃ ὁ ἄνθρωπος πολλὰς
 καὶ μεγάλας δυσκολίας. Τοιοῦτον τι μᾶς προξενεῖ ἡ ἀνατολὴ
 καὶ ἡ δύσις τοῦ Ἥλιου, τὸ πανηγυρικώτατον καὶ μεγαλο-
 πρεπέστατον θέαμα, ἀφ' ὅσα δύναται νὰ μᾶς προσφέρῃ εἰς τὰς
 αἰσθήσεις ἢ φύσις. Εἰς αὐτὸ φαίνεται τὸ μέγεθος τοῦ κράτους
 τῆς φύσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ κτλ φύσιν ὑπαικουμένης, ἐπειδὴ

διὰ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν λαμπροτάτων του ἀκτίνων ἐξεικονίζεται ἢ τὰ πάντα περιέχουσα καὶ δεσπόζουσα κυριαρχία τῆς Θεότητος. Πανηγυρικὸν λοιπὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς ἀποδίδονται μάλιστα εἰς ταιαῦτα ὑποκείμενα, εἰς τὰ ὅποια τὸ μέγεθος τῆς ἰσχύος ἐμφανίζεται ὡς κυριότης ἢ μεγαλειότης, καὶ μᾶς ἐνδείξειται τιμὴν, ἥτις ἐμπορεῖ νὰ ὑψωθῆ μέχρι λατρείας τοῦ παντοδυναμοῦ ὄντος.

II. Παιδικὸν εἶναι κινήσις πᾶν ὅ,τι διεγείρει ψυχικὰς κινήσεις, μάλιστα δὲ τὰς εὐγενεστέραις καὶ ἰσχυρωτέρας, αἱ ὅποια εἰς τὰ κρατούμενα ὑπὸ τούτου πρόσωπα εἶναι ἠνωμένοι μὲ τὴν συνειδήσει τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ἀξίας. Κατὰ δὲ τοῦτο καὶ τὸ ὑψηλὸν καὶ τὰ συγγενῆ του εἶναι παιδικά· ἀλλ' ἐὰν τὸ παιδικὸν εἶναι προσποιημένον, γίνονται τὸ ψευδὲς πάθος, τὸ ὅποιον ἀνομάζεται κακὸς ὄγκος.

Σημειώσεις. Τὸ παιδικὸν ἔλαβε τὸνομα ἀπὸ τὸ πάθος. Τοῦτο δὲ γίνεται (καθὼς λέγει ὁ Λογγίνος, Περὶ Ἔψους, Κεφ. Κ') ἐν ἀταξία, ἐπὶ φροῦ ψυχῆς καὶ συγκινήσει ἐστι. «Ἐὰν δὲ αἱ ἐσωτερικαὶ κινήσεις, τὰς ὁποίας προσξενεῖ ἐξωτερικῶν, εἶναι πολλὰ ἀσθενεῖς, ἢ ταιαῦται, ὅποια συστέλλουσι τρέποντα τὴν ψυχὴν (καθὼς εἶναι ὁ φθόνος, ἢ ὀσμήνεια κτλ.). αἱ ταιαῦται ἐκκλινοῦνται ἀπὸ τοῦ παιδικοῦ τῆν ἰδέαν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἐμπορεῖ τὸ παιδικὸν νὰ ἐκληρωθῆ καὶ καθολικώτερον καὶ μερικώτερον. Κατὰ μερικὴν σημασίαν, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται ἐδῶ ὁ λόγος, παιδικὸν εἶναι τὸ κοῦν σφοδρῶς τὴν ψυχὴν δι' αἰτίων εὐσθενεστέρων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὑψηλόν, καθὼς καὶ τὰ συγγενῆ του, λέγω τὸ μέγα (ΟΨ.) καὶ τὸ εὐγενές (ΟΗ') καὶ τὸ πανηγυρικὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς (ΟΘ') κοῦσαν οὕτω τὴν ψυχὴν· εἶναι ἅρα ὅλα ταῦτα συγγενῆ μὲ τὸ παιδικόν. Προῦποθέτει ὁμῶς τὸ παιδικόν, ὅταν μέλλῃ νὰ παρασταθῆ ἐξωτερικῶς (διὰ φωνῆς, σχημάτων), εἰὼ τὸ πρῶτον μετέχῃ λόγου, νὰ κινήται καὶ αὐτοῦ ἢ ψυχὴ σφοδρότερα, ἐπειδὴ ἄλλως ἂν θέλει δυναθῆν νὰ διεγερῇ πάθος. Διὰ τοῦτο πολλὰ σφῶς εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης (Περὶ Ποιητ. Κεφ. ΙΗ. §. 3. ἐκδ. δυο Γερμ.) «πιδανώτατοι ἀπὸ τῆς αὐτῆς φύσεως οἱ ἐν τοῖς πάθεσι εἰσι, καὶ χειμαζόμενοι, καὶ χαλεπαίνει ὁ ὀργιζόμενος ἀληθινώτατα.» Ὅστις δὲ περιγράφων πάθος διὰ λόγου εἰν καταλαμ-

βάνει τὴν ἀληθειάν τοῦ πάσχοντος διόδεσιν, τεχνιτεύεται τὴν παράστασίν του, καὶ προσπαθῶν δι' ὑπερβολῆς νὰ ἀναπληρώσῃ τὸ ἔλλειπον, καμνε παράστασιν μᾶλλον γελοίου παρά παιθητικοῦ. Κακίζουσι ἐκ τῶν νεωτέρων Γάλλων τινα ἱεροκήρυκα παριστάνοντα τὴν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου διὰ τὴν ἄουσιαν τοῦ σωτήρος μετάνοιάν του ὡς ἐρεξῆς. « Τότε αἱ φωναίτου ἐξερρήγνυντο ὡς βρονταί, οἱ στεναγμοίτου ἔγινοντο ἀνεμοστρόβιλοι· καταθραύοντες καὶ αὐτοὺ τὴν σιγήρον· τὰ δάκρυά του ἐσχημάτιζαν χεῖμαρρον, ἔστις καταβαίνων ἀπὸ τὰ ὑψηλά βροντὰ κατὰ πνευματικῆς τὰς γειτονεούσας χώρας » κτλ. Καθεὶς καταλαμβάνει ἐκ τούτων, ὅτι τὴν μετάνοιαν τοῦ Πέτρου, τὴν ἐποίησεν τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον ἐσήμανε μὲ ἀπλουστάτην καλλοπήν διὰ τοῦ « Ἐξελθὼν ἔξω ἔκλαυσε πικρῶς » παντάπασιν δὲν ἐνόησεν ἑ' ῥηθεῖς συγγραφεῖς. Ἐνῶ λοιπὸν τὸ ἀληθινὸν πάθος μᾶς θερμαίνει ἐσωτερικῶς· τὸ ψευδές (τὸ ἐποίησεν ὁ Λογγίνος ἐνομαζει κακὸν ὄγκον, Περ: "Τψ. Κεφ. Γ.") ἀποτελεῖ τὰ ἐναντία, ἵγουν μᾶς ψυχραίνει. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο οὐνομάζεται τὸ ψυχρὸν ἢ ἡ ψυχρότης. Καὶ ἐὰν οἱ παλαιοὶ περὶ τοῦ κακοῦ ὄγκου ἔλεγαν οὐδὲν ξηρότερον ὑδρωπικοῦ (τὸ ὁποῖον εἶπε καὶ ὁ Λογγ. εἰς τὴν ἴδῃ ἀναφερόμενα τόπον), ἐμποροῦμεν νὰ προσδέσωμεν εἰς τοῦτο καὶ « οὐδὲν ψυχρότερον τῆς ἐπιτετηνευμένης ζέσεως. » Θεόδωρός τις ἐκ τῶν παλαιῶν ὠνόμαζε τὸ ψευδές πάθος παρὲν θυρσον, τὸ ὁποῖον ἱερμηνεύει ὁ Λογγίνος, ὅτι εἶναι « πάθος ἀκαίρου καὶ κενόν, ἔνθα μὴ δεῖ πάθος, ἢ ἀμέτρου ἔνθα μετρίου δεῖ. » Τότε ὁ λέγων σέει ὡς ἐκβαλλόμενος τὴν θυρσον, ἀλλ' ἀκαίρως καὶ ἀμέτρως· καὶ ἀντὶ νὰ θερμαίνῃ, καταψύχει γελοιοδέστατα τοὺς ἀκούοντας· ὅτι δὲ ὀλίγοι εἶναι οἱ παριστάνοντες τὰ ἀληθινὰ πάθη, μᾶς τὸ ἐσήμανεν ὁ Πλάτων (εἰς τὴν Φαῖδρον) μὲ τὴν ἐκ τῆς αὐτῆς μεταφορᾶς παροιμίαν. « Ναρθηκοφόροι μὲν πολλοὶ, Βάκχοι δέγε παῦροι. »

ΠΑ'. Πολλὰ πράγματα κινουσι τὴν ψυχὴν μεταξὺ λύπης καὶ χαρᾶς, καὶ τελευταῖον τὴν φέρουσι εἰς ἠδεῖαν τινα κατάστασιν. Ταῦτα ὡς μᾶς συγχωρηθῆνὰ ὀνομάσωμεν συμπαιθητικὰ ἢ κατανυκτικὰ (Γαλλιστί Touchant). Ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς εἶπαμεν, εἶναι πολλὰ ταῦτα, καὶ δυσκόλως ἐμπορεῖ ν' ἀποδοθῆ ὁ ὀρισμὸς τοῦ κατανυκτικοῦ, ἀναγκαίου εἶναι νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἔννοιάν του διὰ μακροτέρων.

ΠΒ'. Κατανύττεται ὁ ἄνθρωπος τὴν καρδίαν, ὅταν τὰ ἐκτὸς διεγείρωσι τὴν συναίσθησίν του· ἢ ὅτε συναίσθησις εἶναι

ἢ συλλυπεῖσθαι ἢ συνήδεσθαι· κ' ἐκεῖνο μὲν προσέρχεται ἀπὸ τῆν ἀντίληψιν ξένης λύπης· τοῦτο δὲ, ἀπὸ τῆν ξένης εὐφροσύνης. Εἰ μὲν ἡ λύπη εἶναι τόσον σφοδρὰ, ὥστε μὲς πικραίνει καθ' ὑπερβολὴν, τὸ συλλυπεῖσθαι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δὲν μᾶς κατανύττει. Φόβος, στενοχωρία, ἀμηχανία ταρασσουσι τότε τῆν ψυχὴν μᾶς καὶ τῆν καταβασανίζουσι. Βλέποντες ὅμως ἢ ὅτι ὁ πάσχων ὑποφέρει σταθερῶς τῆν δυστυχίαν του, καὶ τῆν σμικρύνει καταπραῦνων τῆν λύπην του, ἢ ὅτι ἡμῖς διὰ τῆς συνεργείας μᾶς δυνάμεθα νὰ τοῦ τῆν καταπραῦνωμεν, αισθανόμεθα τότε κάποιαν εὐφροσύνην συνωδευμένην μὲ τῆν λύπην μᾶς· τότε τὰ πράγματα κατανύττουσι τῆν καρδίαν μᾶς καὶ λέγονται καταλυκτικά. Τὸ κατανύττεσθαι λοιπὸν δὲν προσέρχεται ἀπὸ τῆν χαρὰν, ὅτι ἡμῖς αὐτοὶ ἔχομεν καλιῶς, ἐνώ ἄλλοι πᾶσχουσιν· ἀλλ' ἐκ τῆς διὰ τὰ ξένα κακὰ λύπης συνωδευμένης μὲ τῆν χαρὰν, ὅτι αἱ πᾶσχοντες δύνανται νὰ τὰ ὑποφέρωσιν, ἢ ἡμῖς νὰ τοὺς τὰ ἀνακουφίσωμεν.

ΠΓ'. Μᾶς κατανύττει δὲ καὶ ἡ χαρὰ, ἀλλὰ μὲ τρόπον ἀντίστροφον. διότι μικρὰ χαρὰ, εἴτε ἡμῖς τῆν αισθανόμεθα, εἴτε ἄλλοι, μᾶς εἶναι ἀδιάφορος· ἀλλ' εἰάν ἢ ἡμῖς αὐτοὶ ἢ ἄλλοι ἐλπίζοντες τινα εὐτυχίαν, καὶ ἐν ταυτῷ φοβούμενοι τῆν ἀποτυχίαν της, τῆν ἀπολαύσωμεν τελευταίον, καταλυκτόμεθα τῆν καρδίαν· αὐτὸ δὲ τοῦτο ἐμπορεῖ νὰ προξενήσῃ καὶ ἀπροσδόκητος εὐτυχία· τὸ ἐξαφύου της προξενεῖ στενοχωρίαν καὶ φρίκην· διὰ τοῦτο τοιαῦται περιστάσεις ἐπιφέρουν ἀφωγίαν, ἀσφυξίαν, ἀφροσύνην, ἢ καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον. Ἀλλ' ἀφ' οὗ περᾶσῃ ἡ σφοδρότης αὕτη, καταπραῦνεται ἡ χαρὰ, καὶ ἡ ψυχὴ μεταβαίνει εἰς ἡδίστην τινα κατάστασιν. Τὰ δάκρυα, τὰ ὅποια συνοδεύουσι πολλάκις τῆν τοιαύτην κατάστασιν, ἐρμηνεύουσιν ἰκανῶς τὸ λεγόμενον· διότι ἀφ' οὗ θαρσύνωμεν, αισθανόμεθα ὅτι ἐλευθερούμεθα ἀπὸ κάποιαν στενοχωρίαν.

Σημειώσεις. Τὰ δάκρυα σημαίνουσιν ἀνάμικτον χαρᾶς μὴ λύπης. Ὅστις μὲν δακρύει ἀπὸ χαρᾶν αἰσθάνεται στενοχωρίαν καὶ κατάθλιψιν ἀπὸ τῆν χαρᾶν· ὅστις δὲ δακρύει ἀπὸ λύπης, αἰσθάνεται ὅτι ἤτο τρέπον τινα προσδιωρισμένον διὰ κατάστασιν καλητέραν, ἣτις ἤθελον εὐφραίνειν τὴν καρδίαν του, καὶ ἐλαφρύνεται οὕτως ἀπὸ τῆν θλίψιν του διὰ τῶν δακρύων· διὰ τοῦτο αἱ γυναικες εἰρίσκουσιν ἠδονὴν τινα εἰς τὰ δάκρυα καὶ ἀγαπῶσι διηγήματα λυπηρὰ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπολαύουσι τὴν εὐδοκίαν ταύτην· ἄδακρυς δὲ πένος ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον εἶναι ὀξύτατος· κλαυθμυριστοὶ δὲ χωρὶς δακρύων προέρχονται ἢ ἀπὸ πόνου ἢ ἀπὸ ὑπέκρισιν, ἢ πείσμα.

ΠΔ΄. Ἐὰν εἶναι ὀρθὴ ἡ περὶ τοῦ καταφυκτικοῦ ἐκτεθεισά ἀνωτέρω (ΠΒ΄, ΠΓ΄) θεωρία· πορίζεται ἐκ ταύτης σαφέστατα.

α΄. Ὅτι τὸ ὑψηλὸν εἶναι καὶ καταφυκτικόν, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ μας δὲν τὸ ἀντιλαμβάνεται μὲ ἡσυχον θεωρίαν, ἀλλὰ μὲ κατάστασιν ἐκ λύπης καὶ χαρᾶς ἀνόμικτον, ἣτις καταφυκτῆ εἰς τὴν χαρᾶν (Ξ΄).

β΄. Τὸ καταφυκτικόν δὲν εἶναι ἐξ ἀνάγκης καὶ ὑψηλόν· διότι τοῦτο εἶναι, ὅταν συνδέεται μὲ τὴν ἀντίληψιν ἀμέτρου μεγέθους· ὅταν, φέρῃ εἰπεῖν, βλέπωμεν τινα ἠρωϊκῶς ἀντιπολεμοῦντα μεγίστην δυστυχίαν.

γ΄. Καὶ τὸ καλὸν ἐμπορεῖ νὰ εἶναι καταφυκτικόν, ὅταν παριστάνεται μὲ τὴν περίστασιν τοῦ καταφυκτικοῦ, καθὼς, φέρῃ εἰπεῖν, ἡ εἰς τὴν σκηνὴν παραπονουμένη Φαίδρα· ὅτι δὲ τοῦτο δὲν εἶναι οὐσιώδες, καθὼς εἰς τὸ ὑψηλόν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς, γίνεται φανερόν αὐτόθεν.

ΠΕ΄. Μὲ τὸ καταφυκτικόν εἶναι συγγενὴ τὸ εὐαίσθητον καὶ τὸ αἰσθητικόν· κ' ἐκεῖνο μὲν λέγεται ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, ὀξύτης οὕσα τῆς αἰσθήσεως, διὰ τῆς ὁποίας κινεῖται ἡ ψυχὴ σφοδρῶς ἀπὸ τῆς χαρᾶς ἢ τῆς λύπης τὰ ἀντικείμενα· τὸ δὲ αἰσθητικόν λέγεται ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ εἶναι πράγματος χαροποῦ ἢ λυπηροῦ ἰδιότης, διὰ τῆς ὁποίας

ἐνδεδειγμένοι εἰς τὴν ψυχὴν τοιαῦται κινήσεις· οὕτως ἐμποροῦμεν γὰρ εἰπωμεν αἰσθητικὸν ποίημα, αἰσθητικὴ μουσικὴ κτλ. Εἶναι δὲ φανερόν, ὅτι γενικῶς δὲν εἶναι ἐπιμέμπτοι ἰσχυραὶ αἰσθήσεις ἢ σφοδραὶ κινήσεις. Ἐμποροῦν μάλιστα, εἴαν εἶναι δίκαιαι, γὰρ λογισθῶσι πολύτεμοι στολισμοὶ ἀνθρώπου εὐεχτούτου, καὶ εὐφυῶς δισκευασμένου. Ἀλλὰ τίνες ἄραγε εἶναι αὗται; ὅσαι, νομίζω, δὲν χαυνόνουσιν, οὐδὲ ταπεινόνουσι τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ τὴν δυναμόνουσι καὶ τὴν ἐξυψόνουσιν. Εἰς μὲν τὰ ἔργα τῆς τέχνης δὲν πρέπει γὰρ εἶναι τὸ αἰσθητικὸν προσπεποιημένον, ἀλλ' ἐκπηγάζου ἀπὸ τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν· εἰς δὲ τὸν ἄνθρωπον δὲν πρέπει γὰρ εἶναι καταναγκασμένον τὸ εὐαίσθητον· διότι ταῦτα ἐμποροῦν γὰρ ὀνομασθῶσι μὲ γενικὸν ὄνομα κακαιοσθησία, ἥτις πολλάκις συγχέεται μὲ τὸ αἰσθητικὸν καὶ τὸ εὐαίσθητον.

Σημείωσις. Ἄραγε εἰς τῶν παλαιῶν τὰ ἔργα εὑρίσκεται τὸ αἰσθητικόν; μὲνον κακαιοσθησία δὲν ἀπαντᾶται εἰς τὸν ἰσχυρὸν ἕκαστον χαρακτηρῶν· τὸ δὲ γνήσιον αἰσθητικόν, μ' ἔλεον ὅτι οἱ τεχνουργοὶ δὲν τὸ ὄνομα τῶν ῥητῶν, λαμπρὰ θαυμασιώτατα. Εἰς τὸν τοῦ Ἑκτοροῦ, ἀπὸ τῆς Ἀχιλλεΐδος ἀποχωρισμῶν ἐνίβαλον ὁ Ὅμηρος λαμπρότατον τοῦ αἰσθητικοῦ χαρακτηρῶν (Ιλιάδ., Ζ', 370—496· ἀλλ' ὅτι εἰς τῶν πωτέων τὰ ἔργα ἐπικρατεῖ τὸ αἰσθητικὸν πλείον παρὰ εἰς τὰ τῶν παλαιῶν, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μυθιστορικῆς ποιήσεως· ἥτις ἔχει ἀρχὴν αἰσθητικὴν ἀπὸ παιδῆ ἔρωτος, λυπηρῶν, βροβαρικῶν καὶ διαιδημονικῶν αἰτίων ἀποτελέσματα, τὰ ὅποια ἐγινῶντο μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ στιρεφορικοῦ τῶν Εὐρωπαίων πολέμου.

Πς'. Θαυμαστὸν εἶναι ὅτι ἐκβαίνει ἀπὸ τὴν γνωστὴν τάξιν τῶν πραγμάτων τῆς φύσεως, καὶ καθὼ νέον καὶ ἰσχυρὸν μᾶς ἐκπλήττει· ἐμπορεῖ δὲ γὰρ ἀποβάλλῃ τὸν χαρακτηρῶν τούτου, εἴαν συχνάκις ἐπαναλαμβανόμενον γίνεται συνήθες· μᾶς ἀρέσκει δὲ τὸ θαυμαστὸν ἢ διὰ τὸ θελητῶν τοῦ νεωτερισμοῦ, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀγγίζει τὰς γνώσεις μας καὶ διεγείρει τὴν περιέργειάν μας, ἢ διὰ τὸ ἀσυνήθιστον ἐκτεταμένον

ἢ ἐπιτεταμένον μέγεθος του, ὅποτε φαίνεται συγγενὲς μὲ τὸ ὑψηλόν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὑψηλὸν εἶναι θαυμαστὸν, ἐν ἄσφ τουλάχιστον μᾶς εἶναι νέον.

ΠΖ'. Τὸ θαυμαστὸν, ὅταν φαίνεται ὅτι μᾶς ἐπαπειλεῖ κᾶποιον κίνδυνον, λέγεται φοβερόν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δεισιδαιμονία ζητεῖ τὰ θαυμαστά, διὰ τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι ἔμφοβοι οἱ δεισιδαίμονες νομίζοντες προδρόμους μεγάλων δυστυχιῶν τοὺς κομήτας, καὶ τὰ πλανώμενα φῶτα κτλ. Τὸ φοβερὸν λοιπὸν αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ δὲν ἀρέσκει· εἰάν δὲ φανῇ ἢ ὡς θαυμαστὸν ἢ ὡς ὑψηλόν, ἐμπορεῖ νὰ συνοδευθῇ μὲ κᾶποιαν ἐσωτερικὴν τοῦ παρατηρητοῦ εὐαρέστησιν· ἀλλὰ πρέπει οὔτε ὁ ἐκπηγάζων ἐκ τοῦ φοβεροῦ φόβος νὰ εἶναι πολλὰ μέγας, οὔτε τὸ ἐπαπειλούμενον κακὸν πλησιέστατον, ἐπειδὴ τότε χάνομεν τὰς ἀντιληπτικὰς ἡμῶν δυνάμεις, χωρὶς τῶν ὁποίων δὲν καταλαμβάνομεν οὔτε τὸ θαυμαστὸν, οὔτε τὸ ὑψηλόν. Διὰ τοῦτο ἀπητήσαμεν μεγάλην ὀπωσοῦν τὴν ψυχὴν διὰ νὰ διεγερθῇ εἰς αὐτὴν ἢ ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ εὐαρέστησις (ΞΑ').

ΠΗ'. Εἰ μὲν τὸ φοβερὸν περιέχει κακὰ, ἐκ τῶν ὁποίων συμπάθειαν μόνον αισθανόμεθα, ὀνομάζεται φρικτόν, ἐπειδὴ φρίσσει τὸ σῶμα μας εἰς τῶν τοιούτων τὴν θεωρίαν· τοιοῦτον τι παριστάνουσιν ὁ μαστιγοφόρος Αἴας τοῦ Σοφοκλέους, ὁ Ὀρέστης τοῦ Εὐριπίδου· καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων τοῦ Σακεπτήρου ὁ βασιλεὺς Λέαρὸς πλανώμενος μὲ μαυίαν κατὰ τὸ μεσονύκτιον εἰς ἄγρια θάση, ἐνῶ διὰ κακοκαιρίαν ἐβρόντα ὁ οὐρανὸς κτλ. Εἰ δ' ἔλθῃ ἔξαφνα ὁ φόβος ἐκ κακοῦ τινοῦ παντάπασιν ἀπροσδοκῆτως ἐκτραγέντος· τὸ τοιοῦτον εἶναι καὶ λέγεται Τρομερόν· τοιαῦτα εἶναι ἔξαφνος πυρκαϊά· ἐξ ἀποπληξίας θάνατος συγγενοῦς ἢ φίλουμας, ἀπροσῆκτος

ἔφοδος λέοντος, ἢ ἄλλου ἀγρίου θηρίου, ὅταν ὁδοιπορῶμεν. τριχυμία ἐπικίνδυνος, ὅταν ταξιδεύωμεν κτλ. διότι ἐκ τούτων τρέμει τὸ σῶμα μας, ἐπειδὴ θλίβεται καθ' ὑπερβολὴν ἡ ζωτική μας δύναμις.

ΠΘ'. Τερατιώδεις εἶναι τὸ ἐκ θαυμαστοῦ καὶ φοβεροῦ οὕτως ἀναμειγμένον, ὥστε ὁ ἐξ αὐτοῦ φόβος ἐκβάλλει τρόπον τινα τὸν ἄνθρωπον ἔξω τοῦ ἑαυτοῦ του. Εἶναι δὲ τερατιώδη μεγέθη, τερατιώδεις δυνάμεις, τερατιώδεις κακίαι, ἀλλ' ὄχι καὶ τερατιώδεις ἀρεταί· διότι αἱ ἀρεταί εἶναι μόνον θαυμασταί· ὠνομάσθη δὲ οὕτως ἀπὸ τὰ παρὰ φύσιν γεννώμενα τέρατα, καὶ ἀπὸ τὰ πλάσματα τῆς μυθολογίας, λέγω Κύκλωπας καὶ Γίγαντας κτλ.

Υ'. Τραγικὸν εἶναι ὅ,τι προξενεῖ φόβον καὶ συμπάθειαν, καὶ θαυμασμόν τῆς δυνάμεως, εἰς τὴν ὁποίαν παρὰ τρεῖται. Τὸνομα λοιπὸν δὲν περιλαμβάνει μόνον τὰ ἀνθρώπινα πάθη καὶ δυστυχήματα, ἀλλὰ καὶ τὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐνοικοῦσαν ἰσχύν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐμπορεῖ νὰ τὰ ἀντιπολεμήσῃ. Διὰ τοῦτο τὸ τραγικὸν εἶναι συγγενὲς μὲ τὸ ὑψηλόν, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας του ταύτης προξενεῖ εὐαρέστησιν. Μετ' αὐτοῦ δὲ ἐμποροῦν νὰ ἐνωθῶσι κοινῶς ὅλα, ὅσα συγγενεύουσι μὲ τὸ ὑψηλόν (Ος' — ΠΘ')· συνάπτεται δὲ καὶ μὲ τὸ εὐαίσθητον καὶ αἰσθητικόν, ἐπειδὴ (ὅσον ἀνίκηει εἰς τὰ ἔργα τῆς τέχνης) ἐκβαίνει ἀπὸ εὐαίσθητου ψυχῆν, καὶ κινεῖ τὰς ψυχὰς (ΠΕ'), ἐὰν μόνον δὲν τὰς κάμνῃ ἀσθενεῖς καὶ κακαιοσθήτους.

Σημείωσις. Τὸ Τραγικὸν ἔλαβε τὸνομα ἀπὸ τὴν τραγωδίαν· ἡ δὲ, ἀπὸ τοῦ τραγός καὶ ὠδή· ἦτο ὀπλονοτικὸν ποίημα. διὰ τὸ ὁποῖον ἔβραβεύετο μὲ τράγον ὁ ἀγωνιζόμενος καὶ νικῶν ποικίλης· ἀλλὰ τὸ τραγικὸν δὲν ἐμφανίζεται μόνον εἰς τὴν τραγωδίαν, ἥτις εἶναι εἶδος δραματικοῦ ποιήματος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν, καὶ εἰς τὰς γραφάς, καὶ εἰς τὰς γλυφάς καὶ εἰς ἄλλα τεχνικὰ ἔργα. Διὰ τοῦτο ἐμποροῦμεν νὰ ἐκλάβωμεν καθολικώτερον μὲν τὸ τραγικόν· μερικώτερον δὲ τὸ τρα-

γυθιακόν· και τὰ δύο ὀνόματα εὐρίσκονται εἰς τοὺς παλαιούς, εἰάν και ἔχει πάντοτε μετὴν διακρίσιν ταύτην. Μ' ὄλον τοῦτο εσημείωσεν ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ ποιητ. Κεφ. Σ', 7, Τέμ. Ε', ἐκδοσ. δύο Γεφ.) ὅτι ἐκ τῆς εποποιίας ἐγενήθη ἡ τραγωδία, και ὅτι οἱ χαρακτῆρες των εἶναι πολλὰ σύμφωνοι. Εἶναι δὲ ἐπ' ἀληθείας ἡ Ὀμηρικὴ διήγησις τοῦ φρονου τοῦ Ἐκτοροσ, ἡ ἔλξις τοῦ νεκροῦτου, και ἡ αὐτοῦ ἀπέσισις πρὸσ του δυστυχή Ἠρακλου, τραγικώτατα. (Βλ. Ἰλιάδ. ὄλον τὸ Χ και ὄλον τὸ Ω). Ἐπειδὴ οὐ εἰς τὴν τραγωδίαν λαμβάνει ὡσ ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ πρῶξις τέλος λυπηρόν, ἡ περιεχει λυπηρά τινα συμβαματα· διὰ τοῦτο τοῦ τραγικοῦ εἶναι μὲν χαρμητῆ ἀναγκαῖος τὸ λυπηρόν, δὲν πρέπει ὅμως νὰ ταυτιζεται μετὰ αὐτό· οἷσι πᾶν ἐγχείρημα, τοῦ ὁποῖου ἐκβαίνει δυστυχῆσ τὸ τέλος, και πᾶσα θανατώδη ἀρρώστια ἔπρεπε νὰ εἶναι τραγικά. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀριστοτέλης, ὅν ὄχει τοῦ τραγικοῦ γενικῶσ, ἀλλὰ τῆσ τραγωδίας ἐν μέρει ἐπρωτῆ ἀπὸ τῆσ ἐξηγήτη τῶν ἐνοσιων λέγων, (Ποιητ. Ζ', 2) ὅτι εἶναι « μίμησις πρῶξιωσ σπουδαίας και τελείασ, μέγεθωσ ἐχοῖστισ, ἡδυσμένωσ λέγω χωρὶσ ἐκάτω των εἰδῶν ἐν τοῖσ μορῖοισ ὁρώντων, και οἷδι ἀπαγγελίας· δι' ἐλέου και φόβου· περαίνουσα τῆσ τῶν τοιοῦτων παθῆμάτων κάθαρσιν· ἦγον (διὰ να παρρησῶσμεν εἰσ τὸ ἀπλοῖστερον τῶν στυφρόν και δυσουπτον τοῦτου τοῦ φιλοσόφου ὅρισμῶν) ἡ τραγωδία εἶναι μίμησις πρῶξιωσ σπουδαίας, ἦγον ἀξιολογου, και τελείασ (ἐχοῖστισ ἀρχῆσ και τέλος), μέγεθωσ ψυχῆσ παριστανούσισ, γεομένη μετὰ λέγον ἦδὲν και τεχνικῶσ, και πρέποντα εἰσ καθὲν ἀπὸ τὰ διαφόρα μέρη τῆσ· προσώπων, τὰ ὁποία δὲν ὁπγοῦνται ἀπλῶσ τῆσ ὑπόθεσι, ἀλλὰ και πρᾶττουσι· πρῶξιωσ φοβου και συμπάθειαν εἰσ τὸν θεωρόν, και τελευταῖον καθάρουσα αὐτῶν ἀπὸ ταῦτα τα παθῆματα· φόβωσ και ἔλεωσ. ἦγον συμπάθεια πρέπει νὰ διεγείρωνται ἀπὸ τὸ τραγικῶν ἐν γένει. Ταῦτα δὲ γεννῶνται ἢ ἀπὸ κικίας τῶν ἀνθρώπων, ἢ ἀπὸ συμφορῆσ, αἱ ὁποίασ πολλῶσ εἶναι τῶν κικῶσ ἀποτέλισματα, ἢ ἀπὸ ἀκατάληπτον τινα των πραγμάτων αἰτίαν, τῆσ ὁποίαν ὀνομάζει ὁ κόσμωσ Τύχην. Κικίασ ὅμως και συμφοραί, και δυστυχήματα αἰσθηματικῶσ δὲν εὐαρεστοῦσιν αὐτὰ κατ' αὐτὰ· οἷστι, εἰάν και πολλῶσ ἀναπουνται διὰ τούτων τὸ μῖσωσ και ἡ ἐπιχειρηκικία· ἀλλ' ἡ ἀνάγκησ αὐτῆσ δὲ ἔχει τι κοινόν μετὴν αἰσθηματικῆσ εὐλοῖστισω· μένω δὲ οἷστι ἐκκινῶσσι κατοικῶν εἰσ τὸν ἀνθρώπου μέγεθωσ τι, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀντιπαλαίει πρὸσ αὐτὰ, ἐμποροῦν νὰ φωνῶσ ἀρεστά· και τοῦτο σημαίνει τὸ καθάρει τὰ παθῆματα εἰσ τὸν Ἀριστοτολικῶν ὅρισμόν· ἦγον ὑπερῶσνει τὸν θεοτῆν ὑπερῶν των μόνον ζωῶν αἰσθημάτων εἰσ τῆσ ἀληθινῆσ και ἀνθρώπινησ αἰσθησιν, εἰσ τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ Ἀριστοτελικῶν ὅρισμοῦ (ὁἱ ἐλέου και φό-

βου κτ.) περιέχεται ὁ τραγικός τῆς τραγωδίας χαρακτήρ· τὰ δὲ ἄλλα εἶναι διαφοραὶ τῆς τραγωδίας πρὸς τὰ ἄλλα δράματα. Ὁ δὲ γὼν λοιπὸν μεγαλῆς ψυχῆς πολεμουσῆς μὴ τὰ ἴδια ἑαυτῆς καὶ μὴ τὰ τῶν ἄλλων πάθη, καὶ μὴ ὅλας τὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἀνδιότανται εἰς τὸ σκοπεῖν τοῦ ἀγωνιζομένου, καὶ εὐτυχῆ ἐκβάσσει λάβη ἢ πράξις, καὶ δυστυχῆ, καὶ ὁ θωρὴς λυπηθῆ ἢ χαρῆ, εἶναι ἀληθῶς τραγικὸν θέημα· οὕτως δὲν διαγίρει μένον φόβον καὶ ἔλπον, ἀλλὰ καὶ θαυμασμὸν τῶν ἀνδραγαθῶν δυνάμεων, συγγενεῖαι λοιπὸν τὸ τραγικὸν μὴ τὸ κατ' ἐπίστασιν, ἢ δυναμικῶς ὑψηλόν. Διὰ τοῦτο ἔμπορεῖ νὰ συναφθῆ καὶ μὴ ὅλα τὰ ἄλλα, ἔσα μίχοι τοῦδε ἐπαρρητήσαμεν συγγενῆ πρὸς τὸ ὑψηλόν, λέγω τὸ πανηγυρικόν, τὸ μεγαλοπρεπές, τὸ θαυμαστόν, τὸ φοβερόν κτλ. εἰάν καὶ ὁ τρόπος τῆς τούτων συνάψεως δὲν προσδιορίζεται διὰ κακῶν, ἀλλ' ἀφίεται εἰς τὴν εὐφροσύνην καὶ αἰσθησὴν τοῦ τεχνίτου. Εἶναι δὲ καὶ ἐκ φύσεως κατασκευατικόν (IIA)· διὰ τοῦτο δὲν εἶναι χρεια νὰ τεχνάζεται ὁ τραγικός τὴν κατάνυξιν· διότι στερεὴ οὕτως ἀπὸ τοῦ ἔργου τὴν ἐννοίαν τοῦ ὕψους, καὶ τὴν αἰσθητικότητα μεταβάλλει εἰς κακωδυσίαν (III). Ἄπ' ἑλοῦς δὲ τοῖς τραγικοῖς ποιηταῖς φημίζεται ὁ Ἄγγλος Σακιοπῆρος, ὅστις ἐλευθερώτατα ἤνωσε μετὰ τοῦ τραγικοῦ τὸ θαυμαστόν καὶ φοβερόν, καὶ τὸ φρατὸν καὶ τερατώδες· καὶ ἐπαυοῦς· μεν τοῦτο τὸ προτέσημα τοῦ Σακιοπῆρου τὰ ἀρκῶτα τῆς Εἰρωπῆς ἔθνη· θαυμάζουσι δὲ τὰ μεσημβρινὰ ὡς ἀγχασιὰς σημεῖον τρανώτατον, δὲν εὐρισκόμεν ὅμως εἰς αὐτὸ πολλὰ καλὴν αἰσθησιν. Εἰς δὲ τοὺς κατ' ἡμᾶς χρόνους ἐθαυμάσθη, καὶ θαυμάζεται ὁ ἀμίμητος Σχίλλεροσ(Schiller).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Περὶ ἰδιοτήτων τῶν πραγμάτων, ὅσαι τρόπου τινὰ ὑπεναυτιοῦνται εἰς τὸ καλὸν καὶ τὸ ὑψηλόν.

4Α΄.

Τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ ἐναυτικά εἶναι τὸ αἰσχρὸν καὶ τὸ ταπεινόν. Ἄς ἐξετάσωμεν πρῶτον τὸ αἰσχρὸν. Πᾶν τὸ μὴ

καλὸν δὲν ἔπεται νὰ εἶναι ἐξ ἀνάγκης καὶ αἰσχρὸν· τὸ μὴ καλὸν δὲν εὐαρεστεῖ, ἐπειδὴ εἶναι ἀδιάφορος εἰς τὸν θωρὸν ἢ μορφὴν του· τὸ δὲ αἰσχρὸν δυσαρεστεῖ, ἐπειδὴ ἡ μορφὴ του ἐνασχολεῖ τὴν ψυχὴν εἰς τρόπον, ὥστε νοῦς καὶ φαντασία παλαίευσαι μὴ εὐρίσκοντες συμφωνίαν τῶν μερῶν καὶ ἀναλογίαν τοιαύτην, ἑποῖα δύναται νὰ γείνη εἰς ὅλον ἐντελές, ἐνῶ πάντα τὰ μέρη του ἔχουσιν ἐναντιότητά τινα πρὸς ὅ,τι ἔπρεπε νὰ εἶναι διὰ νὰ ἀπαρτιζῶσι τὸ ὅλον καλόν· ὅταν δέ τι ἢ τινα μόνον μέρη πάσχωσι αὐτὴν τὴν ἐναντιότητα, ἐλαττοῦται μὲν ἢ παύει παυτάπασι ἢ κελλονὴ τοῦ πράγματος, ἀλλὰ δὲν μεταβάλλεται εἰς ἀληθινὴν ἀσχημίαν, εἰάν δὲν καταυτήσωσιν ἐνταυτῷ καὶ ὅλα τὰ ἄλλα μέρη εἰς τὸ νὰ ἐκπέσωσιν ἀπὸ τὴν ἀπαιτουμένην ἀναλογίαν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ κάλλος ἔχει διαφόρους βαθμοὺς (ΞΗ), ἔχει ὡσαύτως καὶ ἡ ἀσχημία. Ἐμποροῦν δὲ καὶ τῶν δύο νὰ νοηθῶσιν ἀπειράριθμοι βαθμοί, διὰ τῶν ὁποίων ἀπομακρύνονται ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον· εἰς τὸ μέσον δὲ τῶν δύο ἔμπορεῖ νὰ τεθῆ τὸ οὐδέ-ρο, ἢ γουν τὸ ὅποιον δὲν εἶναι οὔτε καλόν οὔτε αἰσχρὸν, καὶ τὸ ὅποιον ἐπομένως οὔτ' εὐαρεστεῖ οὔτε δυσαρεστεῖ.

4B'. Μέγιστον δὲ τῆς ἀσχημίας, ὡς ἀρχέτυπον αὐτῆς, δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν· διότι ἡ ἀναρμοστία τῶν μερῶν καὶ ἡ παραλογία χωρεῖ ἐπ' ἄπειρον· ὅσον πολλὰ αἰσχρὸν καὶ ἂν ὑποτεθῆτε, ἔμπορεῖ νὰ γείνη εἰς αἰσχρότερον μὲ τὴν αὐξήσει τῆς τῶν μερῶν του ἐναντιότητος· σῶμα, φέρειπειν, ἀνθρώπου ἀσχημον ἔμπορεῖ νὰ γείνη εἰς ἀσχημότερον μὲ τὴν πρόσθεσιν ἢ ἀφαιρέσιν χαρακτήρων τινῶν χωρὶς νὰ πάθῃ γενικὴν τινα τροπὴν ἢ ἀνθρωπίνην μορφὴν· ἀλλὰ τὸ ἔξοχον κάλλος, εἰς τὸ ὅποιον ὅλα τὰ μέρη ἔχουσι πρὸς ἀλλήλα ἐντελεῖ ἀρμονίαν, καὶ μικρὰ πρόσθετη ἢ ἀφαιρέσεις δύναται

νά ταράξη, διαφθείρουσα την ἀναλογίαν. Κἀλλους μὲν λοιπὸν ἀρχέτυπον ἔμπορεῖ νὰ ὑποτεθῆ (ΛΖ)· αἰσχροῦτος δὲ, οὐδαμῶς, ἐκτὸς ἐάντις εἴπῃ καταχρηστικῶς αἰσχιστόν τι βδέλυγμα. Θεραπίην τινα, τὸ ἰδανικὸν τῆς αἰσχροῦτος.

ΥΓ. Οὐδὲ ταπεινὸν λέγεται τὸ μὴ ἔχον τοὺς τοῦ ὑψηλοῦ χαρακτῆρας· διότι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ δυσαρεστῆ ἡ τούτων ἔλλειψις· ἢ ἔσπευε νὰ μᾶς δυσαρεστῆ πλῆθος εὐαρῆστων ἢ οὐδετέρων πραγμάτων· ἀλλὰ τὸ ταπεινὸν δυσαρεστεῖ. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἔχη ἀνάγκαστόν τινα μικρότητα, διὰ νὰ εἶναι ταπεινόν· ἢ δὲ μικρότης ἔμπορεῖ νὰ γείνη ἀπὸ ἔλλειψιν ἢ ἐκτεταμένον ἢ ἐπιτεταμένον πολλοῦ μεγέθους. Τὸ πρῶτον δυσαρεστεῖ, ἐὰν ἡ μικρότης του φαίνεται ἄσκοπος καὶ ἀκῆς· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, εἰς τοὺς νάνους ἡ μικρότης των παριστάνει ἀκῆς τινα ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν ἡλικίαν των, καὶ ἀκόμη ἀκῆς ἑστέραν, ἐὰν κεκυφὸς τὸ σῶμα των ἐνδιεγείρη καὶ τὸ αἰσθημα τῆς ἀσχημίας. Τὸ δεύτερον δυσαρεστεῖ, ἐὰν φαίνεται ἐσωτερικῶς ἀνίσχυρον. Τοιοῦτον τι βλέπομεν εἰς τὸν κόλακα, ψευδολόγον, κλέπτην, δολοφόνον, καὶ ἀπλῶς εἰς ὅλους ἐκείνους, τῶν ὁποίων τὰ φρονήματα ὀνομάζομεν ταπεινὰ καὶ χαμερπῆ καὶ μικρὰ καὶ ἀγενῆ, ἐπειδὴ τὰ ἔργα των ἐμφαίνουσιν ἐσωτερικὴν ἀδυναμίαν· διότι, ἐὰν οὗτοι εἶχαν μέγεθος ἢ δύναμιν ψυχῆς, δὲν κατέφευγαν εἰς τοιαῦτα μέσα, διὰ νὰ φανῶσι τινὲς εἰς τοὺς ἄλλους, ἢ καὶ διὰ νὰ τοὺς βλάψωσι. Εἶναι λοιπὸν οὗτοι ἀξιοκαταφρόνητοι, ἐνῶ τοῦ κακούργου, ὅς τις ἐκτελεῖ μὲ δύναμιν τοὺς σκοπούς του, δὲν δυνάμεθα ν' ἀπαρηθῶμεν κἀποικίαν τιμὴν, μ' ὅλον ὅτι καταρῶμεθα τὰ ἔργα του.

ΥΔ. Ἀρχέτυπον δὲ τῆς ταπεινότητος δὲν δίδεται, καθὼς οὐδὲ τῆς αἰσχροῦτος· διότι τὸ ταπεινόν, προαγομένης τῆς ἐλαττώσεως τοῦ κατ' ἐκτίσειν ἢ κατ' ἐπίτασειν μεγέθους,

γίνεται πάντοτε ταπεινότερον· ἀλλ' ἀπόλυτος ἐλάττωσις ἤθε-
 λεν εἶσθαι τοιαύτη, τῆς ὁποίας τὸ ταπεινὸν ἀντικείμενον εἶναι
 = ο, καὶ ἐπομένως παύει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ἀντιληπτὸν
 (Μεταφ. ΡΓ').

ΥΕ. Μ' ἔλον ὅτι τὸ αἰσχρὸν καὶ τὸ ταπεινὸν δὲν δύ-
 νανται νὰ εὐαρεστήσωσιν ἀμέσως ἢ καθ' ἑαυτὰ, καὶ μάλιστα
 εἰάν πίπτωσιν εἰς ἀηθίαν, ἐμποροῦν μ' ὅλον τοῦτο νὰ φανῶσι
 μὲ τοιαύτας ἰδιότητας, ὥστε νὰ διεγείρωσιν ἐμμέσως εὐφρόσυ-
 νόν τι αἰσθημα, ἀνάλογον μὲ τοὺς τῆς Αἰσθηματικῆς κανό-
 νας. Συμβαίνει δὲ μάλιστα τοῦτο, ὅταν τὸ πρᾶγμα φαίνεται
 γελοῖον.

Σημείωσις. Ἡ ἀηθία εἶναι αἰσθημα τοιαύτης δυσαριότητος,
 ὥστε τὸ σῶμα προσπαθεῖ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπ' αὐτὴν μὲ βίαν μεγίστην·
 ἀηθὴς δὲ εἶναι τὸ θυγεῖρον τοιαύτης δυσαριότητος, ὥστε ἔρχεται ἄτυχα
 εἰς τὸν ἄνθρωπον, καθὼς ἐκφραζόμεθα περὶ τοῦτου εἰς τὴν συνήθειαν·
 εἰν εὐαρεστεῖ λοιπὸν τὸ ἀηθὴς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀηθία σωματικῶς μὲν
 θεωρουμένη κρίνεται ἀπὸ διαφορὰν τινα τοῦ ἐργασίμου, ὅς τις ἐν ταυ-
 τίζεται εἰς ἔλους· πνευματικῶς δὲ, ἀπὸ τυχαίου τινα, κάποτε δὲ καθ'
 ἕξιν γενέμετον συνδέσμου ἢ συγκύρησιν ἐννοῶν, καὶ ἐπομένως εἶναι τε
 ἐλοκλήτως ἐκ τοῦ ὑποκειμένου· ἀκολουθεῖ ἐκ τούτου, ὅτι ἔχει μόνον
 βαθμοὺς διαφόρους ἔχει ἡ ἀηθία, ἀλλὰ καὶ ὅτι διδεται πρᾶγμα κατὰ τε
 μὲν ἀηθὴς, κατ' ἄλλο δὲ, ἔχει. Διὰ τοῦτο ἔχει μόνον ἄνθρωποι μερι-
 κοί, ἀλλὰ καὶ ἐλεγκηροὶ λαοί, καὶ ἐποχαι διάφοροι κρίνουσι περὶ τοῦ
 ἀηθοῦς διαφορώτατα πρὸς ἀλλήλους. Πολιτισμὸς, ἡθῆ, ἐθῆ, διαίτα δύ-
 νανται νὰ γενήσωσι τὴν διαφορὰν ταύτην· ὡς, ἐνῶ εἰς τρώγι· ὡς ἡ-
 δύτατον βρῶμα τὸν βάρβαρον, ἄλλος δὲν δύναται οὐδὲ νὰ φαντασθῇ
 τὴν βρῶσιν ταύτην χωρὶς φρικτῶδη βδελυγμέν· ἐπομένως εἶναι ψευδὴς
 τὸ συμπέρασμα, εἰάν ὅ,τι μᾶς φαίνεται τῶρα ἀηθὴς, τὸ στοχασθῶμεν
 τοιοῦτον καὶ εἰς ἄλλον ἢ ἀλλοεθνη, ἢ ἐκ τῶν μεταγενεστερων μας, εἰς
 τῶν ὁποίων δὲν ἐξείρομεν Ποιοι τινὲς μεταβολαὶ θέλουσιν συμβῆναι εἰς τὴν
 αἰσθησιν. Τούτων οὕτως ἔχόντων, ἐξείρομεν βεβαίως, ὅτι τὸ αἰσχρὸν
 καὶ τὸ ταπεινὸν, εἰάν εἶναι ἀηθῆ, καὶ δυσαριστοῦν καὶ τὰ ἀποριώγο-
 μεν· ἀλλ' ἔμως ἐμποροῦν νὰ παρασταθῶσιν οὕτως, ὡς νὰ μᾶς εὐ-
 φράσωσιν ἐμμέσως· διότι πολλάκις παρευρισκόμενα ταῦτα κάμνουσιν τὸ κα-
 λὲν καλῆτέρον, καὶ τὸ ὑψηλὸν ὑψηλότερον· οὕτως ὁ Ὀμηρικὸς Θεισὶ

της, ὅστις διὰ τῆς αἰσχροσύνης καὶ ταπεινότητος καὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματός του ἔχει ἔλεον τὸ ἐκχυτῖον ἐνὸς τινος τῶν Ἑρῶν, συμβάλλει πρὸς ὑψωσιν τῆς τοιούτων δόξης. Ἡ Ποιητικὴ καὶ ἡ Ῥητορικὴ ἔχουσιν μεγάλην ἀναλογίαν μὲ τὴν Ζωγραφικὴν καὶ Γλυφικὴν μεταχειροῦντα: τὴν ἀντιπαράθεσιν ταύτην.

45. Γελοῖον ὀνομάζεται γενικῶς πᾶν τὸ κινεῖν γέλωτα ἢ γέλιον· κινεῖ δὲ πᾶν τὸ περιέχον ἀλογίαν τινα ἀβλαβῆ καὶ ἀζημίον· Ὁ γέλωσ καὶ τὸ γέλιον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡμῖς τρόπον τινα γέλωσ, εἶναι ταραχὴ τις κινήσουσα, κατὰ τὴν ὁποίαν κινεῖται ἢ μόνον τοῦ προσώπου οἱ μῦες (εἰς τὸ γέλιον), ἢ καὶ τὸ στήθος ἐντάμει καὶ ἡ κάτω κοιλία (εἰς τὸν ἀσβεστον γέλωτα). Τὴν φυσικὴν τούτου ἐξήγησιν ἀφίνοντες νὰ ἐξετάξῃ ἡ Φυσιολογία, ἐνδιατρίβομεν ὀλίγον εἰς τὸν αἰσθηματικὸν χαρακτῆρα του, ἐρμηνεύοντες τὸν ἄριστον τούτου ὄρισμὸν τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ προσθέτοντες ἐν μόνον γνώρισμα παραβλεφθῆν ἀπ' αὐτόν. »Τὸ γελοῖον, λέγει, ἐστὶν ἀμάρτημά τι καὶ αἰσχος ἀνώδυνον, οὐ φθαρτικόν· οἷον ἢ ἐνθὺς τὸ γελοῖον πρόσωπον αἰσχοῦν τι καὶ διεστραμμένον ἄνευ ὀδύνης« (Ποιητ. 5, 1, ἐκδ. θύω Γεφ.). Ἡ δὲ τούτου ἔννοια θέλει φαῖναι ἐκ τῶν ἐφεξῆς. Τὸ ἀμάρτημα καὶ τὸ αἰσχος λέγονται εἰς ἑλλητικὰ καὶ ὀχληρὰ, καὶ τὰ ὁποῖα ἐυνάμεθα νὰ ἐκφράσωμεν μὲ τοὺς γενικωτέρους μὲν, συνηθεστέρους δὲ ὄρους ἄτοπον καὶ ἀλογον· εἰτέ ἄτοπα καὶ ἀλογα εἶναι, ὅσα δὲν συναρτῶνται πρὸς ἀλλήλα· ταιαῦτα εἶναι φρονήματα, λόγια, κινήματα, ἔργα κτλ. Σκοπὸν λοιπὸν εἶχεν ὁ Ἀριστοτέλης νὰ εἴπῃ, ὅτι τὸ γελοῖον εἶναι μὲν ἄτοπον, δὲν ἐπιφέρει δὲ πόνον οὐδὲ φθοράν· »ἀνώδυνον, οὐ φθαρτικόν.« Ἀποδίδει λοιπὸν εἰς τὸ γελοῖον ὄντω χαρακτῆρας, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν εἶναι γέλιος, ὁ δὲ, διαφορὰ (Λογικ. ΡΖ')· ὁ πρῶτος εἶναι τὸ ἀλογον καὶ ἄτοπον, περὶ τοῦ ὁποίου πρέπει εἶναι νὰ θεωρήσωμεν τὰ ἐφεξῆς.

ΨΖ. Πολυειδέστατον ἔμπορει νὰ εἶναι τὸ ἄτοπον· διότι ἢ εἶναι φανερόν, καθὼς εἰς ἀνὴρ πράττει ἔργα νηπίου· ἢ ὅπως οὖν κεκρυμμένον, ὥστε διὰ νὰ τὸ εὐρητίς χρειάζεται καί ποιοιαν σκέψιν, εἰς καὶ ὀλιγοχρονωτάτην· τοιαῦτα εἶναι τὰ ἐρωτήματα, Τίνα εἶχαν πατέρα οἱ υἱοὶ τοῦ Ζεβεδαίου; Πόσον διήρκεσεν ὁ τριακονταετῆς πόλεμος; κτλ. ἀλλ' εἰς ἀπαιτῆται μακρὰ σκέψις, τὸ γελοῖον χάνεται δι' αἰτίαν, ἥτις θέλει ἐξηγηθῆν ὑστερα. Καὶ πάλιν τὸ ἄτοπον εἶναι ἢ πραγματικὸν ἢ ἀνύπαρκτον· τὸ πρῶτον εὐρίσκεται εἰς τὰ ἀντιφατικά· τὸ δεῦτερον, εἰς τὰ φαινόμενα μόνον τοιαῦτα. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται Διὰ τί ὁ εἰς γελᾷ ὅπου ἄλλος ἀδιαφορεῖ· διότι νομίζουσι τινὲς ἄτοπα τὰ ἐρῶτάτα· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ὁ βουλευτῆς τῶν Ἀβδῆρων γελᾷ ἐκ καρδίας κατὰ τοῦ Δημοκρίτου νομίζων ἀτοπιώτατον πρᾶγμα, ὅτι ἡ Σελήνη εἶναι δεκαπλασία ἕλης τῆς Πελοποννήσου (Βειλ. Ἀβδ. Βιβλ. Α, Κεφ. Δ'). Τὸ ἄτοπον προσέτι εὐρίσκεται ἢ εἰς τὴν συναψιν ἀναρμόστων πραγμάτων, καθὼς, εἰς πάντες ὑπάγη εἰς τὴν ἐκκλησίαν γυμνὸς ἐπανωφόριον, καὶ μὲ τὸν νυκτικὸν πῖλον εἰς τὴν κεφαλὴν· ἢ εἰς τὴν ἀντίστροφον χρῆσιν τῶν πραγμάτων, καθὼς εἰς πάντες προσπαθῆ νὰ κόψη μὲν διὰ τῆς γραφίδος, νὰ γράψῃ δὲ διὰ τῆς μαχαίρας· ἢ εἰς τῶν συμβαμάτων τὴν ἀντιθεσιν μὲ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς, εἰς πάντες σοβαρῶς καὶ ὑπερηφάνως περιπατῶν σκουδᾷφη ἔξαφνα, καὶ πέσῃ ἐπίστομα· ἢ εἰς τὴν συναψιν ἀσυναρτητῶν καὶ ἀνακολούθων κρίσεων· οἷον, Ἄγριον θηρίον εἶναι ὁ λέων· πρέπει ἄρα νὰ κοιμώμαθα· καὶ, Ῥάβδος ἐν γωνίᾳ· ἄρα βρέχει· ἢ εἰς τὴν συναψιν ἀνοικείων λέξεων καὶ φράσεων, καθὼς εἰς Γραικὸς ἀναμιγνύῃ εἰς τὴν γλῶσσαν του λέξεις τουρκικὰς ἢ ἰταλικὰς, ἢ εἰς τὴν γραμματισμένον ῥίπτῃ περὶ ἑαυτὸν λέξεις καὶ φράσεις ἀττικὰς καὶ ἀρχαίας πρὸς ἐπίδει-

ξιν τῆς σοφίας του· ἢ εἰς τροπὴν τινα τῆς λέξεως· οἷον τὸ τοῦ Διογένους, Ταχέως, ὡς οὗτος, μετέβησ ἀπὸ τῶν Ὀλυμπίων ἐπὶ τὰ νέμεα· καὶ τὰ ἄλλα λεκτικὰ παιγνίδια, εἰς τὰ ὅποια φανερόνεται διπλῆ ἔννοια· ἀλλ' ἀδύνατον εἶναι νὰ ἀποδοθῶν ὅλαι αἱ πηγαὶ τοῦ γελοίου.

ΨΗ'. Πρέπει τῶρα νὰ ἐξηγήσωμεν Τί θέλει νὰ εἴπῃ Ἀνώδυνον, οὐ φθαρτικόν, τὸ ὅποσον εἶναι ἡ συστατικὴ διαφορὰ τοῦ γελοίου. Σημαίνει δὲ τοῦτο Νὰ μὴ προξενῆται ἐκ τοῦ ἀτόπου ἀλγεινὸν αἴσθημα. Ἡ πτώσις, φέρ' εἰπεῖν, τοῦ σοβαρῶς καὶ ὑπερηφάνως περιπατοῦντος εἶναι μὲν γελοία, εἰάν ὁ πεσὼν σηκωθῆ ἄλλοτε εὐθύς· εἰ δὲ μείνῃ κείμενος πολλήν ὥραν, κατὰ φυσικὸν λόγον θέλομεν στοχασθῆν, ὅτι ἐβλάβηται ἀπὸ τὴν πτώσειν, καὶ δὲν θέλομεν γελάσειν, ἀλλὰ θέλομεν τρέξειν εἰς βοήθειάν του. Διὰ τοῦτο δὲν κρινόμεν γελοίου καὶ τὴν πτώσειν τῶν παιδίων· διότι, παρεκτός ὅτι ἐδῶ κανεὶς δὲν βλέπει τινα ἀτοπίαν, ἐπειδὴ φυσικὸν εἶναι νὰ πίπτῃ παιδίον αἰσθενὲς ἔτι νὰ περιπατῆ, καὶ μὴ ἐξεύρον νὰ φυλάττεται· ἡ αἰσθενὴς καὶ βοήθειαν χρειαζομένη ἡλικία του μᾶς κινεῖ εἰς συμπάθειαν πλεόν παρά εἰς γέλια. Ἐπειδὴ δὲ ἡ συμπαθητικὴ τῶν ἀνθρώπων αἴσθησις εἶναι διάφορος· ἐκ τούτου προέρχεται ἡ διαφορὰ τῆς κρίσεως τοῦ γελοίου· ὥστε ὅπου ὁ εἰς κλαίει, τοῦ ἄλλο οἱ ὀφθαλμοὶ πλημμυροῦνται ἀπὸ τοῦ γέλωτος τὰ δάκρυα.

ΨΘ'. Ἄλλ' ὅμως ἠλλείπει ἀπὸ τὸν Ἀριστοτελικὸν ὅρισμόν χαρακτηρ ἀκόμη εἷς, διὰ τοῦ ὁποίου γίνεται ἐντελής κατὰ πᾶσαν περίστασιν· διότι δὲν μᾶς εἶναι γελοία πᾶσα ἀνώδυνος καὶ οὐ φθαρτικὴ ἀτοπία, εἰάν δὲν τὴν ἀντιληφθῶμεν ἀπροσδοκίτως· διὰ τοῦτο εἶπαμεν ἀρχήτερα (ΨΖ'), ὅτι εἰάν τὸ ἀτόπον εἶναι κεκρυμμένον, καὶ ἀπαιτεῖται πολὺς κίερος καὶ στενοχωρία εἰς φανερωσίν του, παύει τὸ γελοίου, ἐπειδὴ αἰ-

ρεται ἐκ μέσου τὸ ἀπροσδόκητον. Δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ γελοῖα ἀνέκδοτα, εἰάν τινες διηγῶνται μὲ μακρολογίαν, ἢ τὰ ἐπαναλαμβάνωσι πολλάκις, παύουσι νὰ εἶναι γελοῖα· διὰ τοῦτο ἡ συνήθεια ἀποκατέστησε καὶ τὰ γελοιότατα ἀδιάφορα, καὶ πολλάκις μὰ Δία σεβάσματα.

Ρ'. Ἄλλὰ τίς εἶναι ὁ λόγος τῆς εὐφροσύνης, τὴν ὁποίαν αἰσθανόμεθα ἀντιλαμβανόμενοι τὰ γελοῖα; ἀναμφιβόλως ὅτι ἕξαφνα κινεῖνται αἱ ζωτικαί μας, δυνάμεις ἐκ τῆς ταχείας τοῦ ἀτόπου παρατηρήσεως, ἧτις εἶναι ἠνωμένη μὲ ἀνεύθυνον ὑπεροχῆς ἡμῶν αὐτῶν συναίσθησιν· συναισθανόμεθα τρόπον τινα τὴν στιγμήν ἐκείνην, ὅτι ἡμεῖς δὲν ἠθέλαμεν πράξειν τοιαῦτα ἄτοπα καὶ ἄλογα. Διὰ τοῦτο ἐντρέπομεθα ὅταν ἡμεῖς αὐτοὶ γινώμεθα εἰς ἄλλους γελοῖοι, ἐπειδὴ πειράζεται μὲ τοῦτο ἡ συναίσθησίς μας· εἰάν δὲ γελῶμεν καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτῶν, τὸ κάμνομεν προσπαθοῦντες νὰ λυτρωθῶμεν ἀπὸ τὴν κυριεύουσαν ἡμᾶς λύπην, ἢ νὰ ὑποκριθῶμεν, ὅτι δὲν μᾶς ἐπείραξεν ὁ κατάγελως· ὅτι δὲ γίνεται ἐσωτερικὴ κίνησις εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ γελοίου, φαίνεται ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν κινήματων, τὰ ὅποια εἶναι ἐκείνης ἀποτελέσματα· πολλάκις δὲ ἀπήλλαξεν ἡ κίνησις τοῦ γέλωτος πολλοὺς ἀρρώστους ἀπὸ τὰς ἀσθενείας των. Ἐκ δὲ τούτων γίνεται φανερόν, Διὰ τὸ αἰσχρὸν καὶ τὸ ταπεινὸν εὐθύς ἀποῦ ἀναλάβουν τὸν χαρακτῆρα τοῦ γελοίου, δὲν προσβάλλουν ὕσαρέστως, ἀλλὰ γίνονται μάλιστα εὐφροσύνων αἰσθημάτων πρόξενα (ΨΕ'). Μᾶς παριστάνεται τότε ἀπροσδοκῆτως ὡς ἀξήμενος ἀτοπία, καὶ οὕτω μᾶς εὐαρεστεῖ.

ΡΑ'. Διὰ νὰ κρίνητίς τι γελοῖον, ἀπαιτεῖται κάποια εὐφυΐα ἐκ τοῦ ὑποκειμένου· διότι ὅς τις κυριεύεται ἀπ' ὀξύν πονον, δὲν δύναται νὰ γελάσῃ. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἄνθρωποι,

οἱ τινες εἶναι ἐκ φύσεως τόσον κατηφείς, ὥστ' ὀλίγον γελῶσιν, ἢ καὶ παντάπασι δὲν κινουῦνται εἰς γέλια, καθὼς μᾶς διηγούνται περὶ τῶν παλαιῶν Ἀναξαγόρου καὶ Φωκίωνος καὶ Μάρκου Κράσσου καὶ Πλινίου τοῦ πρεσβυτέρου κτλ. καὶ διὰ τούτων τὸν λόγον προσέτι δὲν κινεῖ πάντοτε γέλια τὸ γέλοϊον (ΨΗ.)

ΡΒ'. Ἡ ἰδιότης τοῦ νὰ ἀνακαλύπτῃ τις τὰ γελοῖα ὀνομάζεται εὐτραπελία, καὶ ὁ ταύτην ἔχων, εὐτράπελος· τὸ ἐναντίον ταύτης λέγεται δυσκολία· καὶ τὸ συγκεκριμένον, δύσκολος ἢ ἀγέλαστος· ἡ εὐτραπελία ἀπαιτεῖ βαθμόν τινα ὑψηλότερον ὄξυνοίας καὶ ἀγχυνοίας, ἡγού τῶν δυνάμεων ἐκείνων, διὰ τῶν ὁποίων ἀνακαλύπτονται εὐκόλως αἱ εἰς τὰ πράγματα διαφοραὶ καὶ ὁμοιότητες (Ἐμπειρ. Ψυχ. ΡΕΘ', ΡΟ'). Διὰ τούτων πράγματα ἀδιάφορα δύνανται νὰ κατασταθῶσι γελοῖα, εἴαν τις δι' ὁμοιώσεως ἢ διακρίσεως ἀποδώσῃ εἰς αὐτὰ τὴν βαφὴν τῆς ἀστοπίας. Ἐὸν, φέρ' εἰπεῖν, τὴν ὕψιστον κορυφῆς ὄρους ἀνατέλλουσαν Σελήνην ὀνομάσῃ τις νυκτερινὸν τοῦ ὄρους πῖλον, ἢ εἴαν τις πρὸς τὸν καταντικρὺ παρὰ τὴν αὐτὴν τράπεζαν καθήμενον καὶ ἐρωτήσαντα, Τί διακρίνει τὸν φρόνιμον ἀπὸ τὸν τρελλόν; ἀποκριθῆ, Ἡ τράπεζα· τὸ γελοῖον τότε γεννᾶται ἐκ τῆς ὁμοιώσεως καὶ διακρίσεως. Διὰ νὰ εἶναι δὲ ἀναντιρρήτως ἀρεστὴ ἢ εὐτραπελία, πρέπει νὰ μὴ γείνη ποτὲ κακία· γίνεται δὲ, εἴαν μὴ φειδομένη οὔτε σεβασμία, οὔτε ἀγαπητὰ προσκαθῆ μόνον νὰ ἐκτελῇ τὴν ἐπιθυμίαν της· ὁ χαρακτήρ οὗτος εἶναι τὸ Τωθαστικόν, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ πικρὸν καὶ ψυχρὸν· καὶ πολλάκις τὸ ἐμεταχειρίσθη ὁ Γάλλος Οὐολταῖρος· ἡ δὲ εὐτραπελία ἐξ ἐναντίας προέρχεται ἀπὸ φιλανθρωπίας, καὶ εὐσπλαγγίας καὶ διεγείρει συμπάθειαν καὶ καρδίας κίνησιν ἐξ-

φορον ἀπὸ τὸ γελοῖον· τοιαύτη εὐτραπελία φαίνεται συχνάκις εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Γερμανοῦ Βειλάνδου.

ΡΓ'. Ἀφελὲς ὀνομάζεται τὸ ἀπλοῦν καὶ φυσικὸν καὶ ἀνεπιτήδευτον, καὶ εἶναι ἐναντίον τοῦ προσποιημένου καὶ ἐπιτετηδευμένου· ἀλλὰ τὸ φυσικὸν φαίνεται ἄτοπον, ἐὰν εἶναι ἐναντίον τοῦ ἐπιστάκτου καὶ ἐπικτήτου, τὸ ὁποῖον ἀποχωρεῖ μὲν ἀπὸ τὸ φυσικὸν, μᾶς γίνεται δὲ φύσις διὰ τὴν συνήθειαν. Ἡ φυσικὴ λοιπὸν ἀπλότης, ἥτις εἶναι ἐναντία τοῦ εἰδισμένου τρόπου τῶν φρονημάτων καὶ τῶν πράξεων, ὀνομάζεται ἀφελεία. Τοιοῦτον τι γίνεται, ὅταν παιδίον εἰς συναναστροφῆν κυριευθὲν ἀπὸ φυσικὰς τινος χρῆσας ὀμιλῇ περὶ τῶν ὁποίων τὰ ἤθη προστάξουσι σιωπῆν, ἢ κοράσιον φανερῶν τὴν εἰς ὑπανδρείαν πλίσιντου, τὴν ὁποιάν ἐπρεπε νὰ κρύπτῃ κατὰ τὰ ἤθη. Διὰ ταῦτα ἡ ἀφέλεια φαίνεται ὡς ἀναρμοστία ἢ ἀτοπία καὶ προσπίπτουσα ἐξαφικῶς διεγείρει γέλωτα ἢ γέλιον. Εὐαρστεῖ δὲ ἡ ἀφέλεια, διότι εἶναι ἐλευθέρα ὅχι μόνον ἀπὸ κακότερον βιασμὸν τῶν ἐθίμων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα τὰ συνημμένα μετὰ τῶν ἐθίμων, ἐνῶ αἱ ἐπικρατοῦσαι ἰδέαι καὶ συνήθειαι ἀντιφέρονται πολλάκις καὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς τὴν ἀγαθότητα. Εἶναι δὲ ἀφελεῖς καὶ πολλοὶ ἠλικιωμένοι, ὧν δὲν διεφθάρησαν τὰ ἤθη ἀπὸ τὴν βεβιασμένην συνήθειαν. Εἰς τὴν ἀφέλειαν τῶν παιδίων δοκιμάζομεν καί τι ἐράσμιον καὶ θελκτικὸν καὶ κατανοητικόν· διότι, ἐνῶ χαίρομεν διὰ τὴν παιδικὴν ἀκακίαν καὶ φυσικὴν ἀπλότητα, δὲν θυνάμεθα νὰ μὴ αἰσθανθῶμεν ἐν ταυτῷ καὶ λύπην τινα, ὅτι ὁ μικρὸς οὗτος ἄνθρωπος θέλει ἀπομακρυθῆν ἀπὸ τὴν ἀκακίαν καὶ ἀπλότητα διὰ τῆς κοινωνικῆς συνθέσεως. Τὸ δὲ τῆς αἰδοῦς ἐρύθημα, τὸ ὁποῖον συμβαίνει συχνάκις εἰς τὰς ἀφελείας τῶν ὁπωσοῦν ἠλικιωμένων, εἶναι φυσικὴ ἀκολουθία

του ὅτι ἐγνώρισαν ἤδη τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν, καὶ φοβούνται μήπως προσέκρουσαν εἰς αὐτήν· ἢ συναίσθησις λοιπὸν ἐδῶ, καθὼς ὅπου τις καθίσταται γελοῖος (Ρ'), προξενεῖ τὴν ταραχὴν τοῦ ἀφελοῦς, καὶ τὴν κίνησιν τοῦ ἐρυθήματος.

ΡΔ'. Ὅταν τὸ γελοῖον παραλαμβάνεται ὡς παιγνίδιον εἰς τὸ νὰ εὐφραίνῃ τοὺς συναναστρεφεμένους, ὀνομάζεται ἀστεϊσμός· ὕλη δὲ τοῦ ἀστεϊσμοῦ εἶναι συνήθως ἀνεύθυνοι τινες ἀπάται, καὶ τίμια πειράγματα, ἢ ἄλλαι ἀπροσδόκητοι τροπαὶ στοχασμῶν καὶ λέξεων καὶ πράξεων, αἱ ὁποῖαι παριστάνουσιν ἀβλαβῶς ἀτοπίαν ἐξαφνίζουσι τὸν ἀκούοντα καὶ τὸν κινουῦσιν εἰς γέλωτα. Ἐὰν δὲ τοῦτο γίνεται ἀκαίρως καὶ ὑπεναυτίως εἰς τὰ ἤδη καὶ εἰς τὴν τιμὴν, ὀνομάζεται βωμολοχία· Ὅτι δὲ τὰ δύο ταῦτα εἶναι διάφορα, γίνεται φανερὸν καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ μὲν βωμολόχος εἶναι μισητὸς καὶ καταφρονητός· ἢ δὲ βωμολοχία πειράζει καὶ ἀτιμάζει τὸν βωμολοχούμενον. Διὰ τοῦτο λέγομεν περὶ μὲν τοῦ μηδεμίαν ἔχοντος αἴσθησιν πρὸς ἀστεϊσμούς· Ἀφεστὸν, δὲν καταλαμβάνει ἀστεϊσμόν· περὶ δὲ τοῦ μὴ θελοντος νὰ βωμολογήται· Μὴ τὸν πειράζης, εἶναι φιλότιμος ἀνθρώπος· τὸ μὲν πρῶτον ὡς ψόγον ἀγροικικοῦ ἤθους· τὸ δὲ δευτέρον, ὡς ἔπαινον εὐκισθήτου καρδίας· ὅταν δὲ εἴναι πολλὰ παχυλὸς ὁ ἀστεϊσμός, ὥστ' ὑπερβαίνει ἢ ἀτοπία ἐπαισθητῶς πᾶσαν πιθανότητα, τὸ τοιοῦτον ὀνομάζεται ληρῶς· συνέχεια δὲ πολλῶν φορτικῶν, τὰ ὁποῖα λαμβανόμενα ὁμοῦ παριστάνουσιν ὀλόκληρόν τινα πρᾶξιν, ὀνομάζεται ληρωθία (Γαλλιστί Farce).

ΡΕ'. Τὸ γελοῖον ὀνομάζεται καὶ κωμικὸν καθολικώτερα· μερικώτερα δὲ κωμικὸν λέγεται ὅτι μετ' ἀγχινοίας παριστανόμενον φαίνεται γελοῖον (ΡΔ')· καὶ ἐὰν ἢ παρα-

στασις στρέφεται εἰς ἀνθρώπινας ἀμαρτίας καὶ μωρίας, τότε ἀποτελεῖται τὸ ἰδιαίτατα λεγόμενον κωμικόν· καὶ εἰ μὲν ἀπασχολεῖ τὰς ὑψηλοτέρας τῆς ψυχῆς δυνάμεις, ὀνομάζεται ὑψηλόν· εἰδὲ τὰς ταπεινοτέρας, ταπεινόν.

Σημείωσις. Τὸ κωμικὸν ἔλαβε τὸνομα ἀπὸ τῆν κωμῶδιαν· ἢ δι, ἢ ἀπὸ τοῦ κῶμη καὶ ὠδή, ἦγον ὠδή ψαλλομένη εἰς τὰ χωρία, ἢ ἀπὸ τοῦ κῶμος καὶ ὠδή, ἦγον ὠδή ψαλλομένη εἰς ἀτάκτους καὶ βαρκαίους χορούς. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης προάγει ἄλλοθεν ὄχι τὴν κωμῶδιαν, ἀλλὰ τοὺς κωμῶδους· διέτι λίγην (Περὶ Ποιητ. Δ'. 3. Ἐκδ. δὺω Γερ.) «ὡς κωμῶδους οὐκ' ἀπὸ τοῦ κωμῶζεν λεχθῶτας, ἀλλὰ τῆ κατὰ κῶμας πλάνη, ἀτμαζόμενος ἐκ τοῦ ἄστειος.» Ἄλλα πρέπει νὰ σημειώσωμεν καὶ περὶ τοῦ κωμικοῦ ὅτι εἴπαμεν καὶ περὶ τοῦ τραγικοῦ (Ψ. Σημ.), ἦγον ὅτι δὲν εὑρίσκεται μένον εἰς τὴν κωμῶδιαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα ποιήματα καὶ ἔργα, καὶ ἀνήκει εἰς τὰς γενικὰς τῆς Αἰσθηματικῆς ἰδέας, καὶ πρέπει νὰ διακριθῆ ἀπὸ τοῦ κυρίως κωμῶδικόν, ὡς γινώσκον ἀπὸ τὸ εἶδος· ἀλλ' ὁ ὀρισμὸς τῆς ἰδέας ταύτης εἶναι δυσκολώτερος παρὰ τὴν τοῦ τραγικοῦ. Βέβαιον εἶναι, ὅτι τὸ κωμικὸν πρέσχεται ἀπὸ τὸ γελιοῦν· καὶ διὰ τοῦτο πολλὰκις ἐκλαμβάνονται συνώνυμοι ὄροι τὸ γελιοῦν καὶ τὸ κωμικόν· ἀλλ' ὅμως δὲν δύναται πᾶν κωμικόν νὰ ὀνομασθῆ, ἐν ταυτῷ καὶ γελιοῦν, ἦγον κωμικαὶ μυθιστορία, κωμικαὶ ἐποποιίαι, κωμικὰ δράματα ψέγονται προφανῶς ὀνομαζόμενα γελιοῖα· πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξηγηθῆ σαφέστερα ἢ ἔννοια τοῦ κωμικοῦ. Κωμικὸν λέγεται κυρίως πᾶσα μετ' ἀγχινοίας τῶν πραγμάτων παράστασις, διὰ τῆς ὁποίας λαμβάνουσι τὸν χαρακτήρα τοῦ γελιοῦν· καὶ ἐπειδὴ ἀνθρώπων κακίαι καὶ μωρίαι, ἐάν καὶ κατ' ἑαυτὰς εἶναι μεμπταὶ καὶ ἐπίψογοι, ἐμποροῦν ἐκ τῶν ἀτοπιῶν τῶν νὰ φανῶσι γελιοῖα το κωμικόν ἀποδίδεται οἰκυότατα εἰς ταύτην τὴν σημασίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν λέγεται καὶ ἡ κωμῶδια, ἦτις εἶναι εἶδος δράματος. Ὁρθῶς λοιπὸν ὤρισε τὴν κωμῶδιαν ὁ Ἀριστοτέλης λίγην (Περὶ Ποιητ. ζ'. 1. Ἐκδ. δὺω Γερ.) «ἢ « δὲ κωμῶδια ἔστι μέμνησις φανηλοτέρων μὲν, οὐμέντοι κατὰ πᾶσαν κακίαν, ἀλλὰ τοῦ αἰσχροῦ, ὃ ἔστι τὸ γελιοῦν μέριον. «Ὅτως εἶναι τὸ βουλευτήριον τῶν Ἰουδαίων εἰς τὸν Ἀριστοφάνην κωμικόν, ἐπειδὴ παριστάνονται εἰς αὐτὸ αἱ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸ πολιτευμάτων κακίαι καὶ μωρίαι ὡς γελιοῖα με πολλὴν ἀγχινοίαν· τοιαῦτα δὲ εἶναι καὶ ὁ Φιλάρχηρος τοῦ Μελίρου, καὶ αἱ Μωραὶ πολιτείας τοῦ Κοσσεβῶ κ.λ. Ἐκ δὲ τούτων ἐλήφθη τὸ κωμικόν καὶ εἰς τὸ νὰ σημαίη πᾶν ὅτι περιεχει τοιαύτην παράστασιν κωμικόν ποιήμα, φέρ' εἰπεῖν, κωμικὴ ὄρχη»

οις, κωμική ζωγραφία, κωμικόν μελόδραμα, καθὼς καὶ ἡ δύναμις τοῦ παριστάοντος ταῦτα ὀνομάζεται δύναμις κωμικῆ (Λατινοῖσι vis comica).

P5. Ἐάν εἰς τὸ κωμικὸν συνέλθουν πράγματα, τὰ ὁποῖα διὰ τὸ ἕτερογενές τῶν εἶναι πάντῃ ἄμικτα καὶ ἀσύναπτα· σχήματα, φέρ' εἰπεῖν, ἀνθρώπων καὶ ζώων καὶ φυτῶν, ὥστε νὰ φαίνονται συνπυξημένα καὶ συμφυτρωμένα εἰς ἓν· τὸ κωμικὸν ὀνομάζεται παρὰ φύσιν. Ἰταλιστὶ δὲ καὶ εἰς ὅλας σχεδὸν τῆς Εὐρώπης τὰς γλώσσας λέγεται **Grottesche**, ἡγοῦν σπηλαιώδεις, ἐπειδὴ τὸ πρῶτον εὐρέθησαν τοιαῦται ζωγραφίαι εἰς παλαιὰ σπήλαια ὑποκάτω εἰς τὰ ἐρείπια τῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ λουτρῶν τοῦ Τίτου, ἔπειτα καὶ ἀλλαχοῦ. **Φορτικὸν** οὐδὲ λέγεται, ἐάν τὰ πράγματα, καὶ μάλιστα ὅτι μέρος αὐτῶν εἶναι αἰσχρὸν καὶ ταπεινὸν, παριστάνονται καθ' ὑπερβολὴν αἰσχρὰ, καὶ διεστραμμένα· καὶ τὰ δύο ταῦτα εἶδη, καὶ μάλιστα τὸ δεύτερον, ἐμποροῦν νὰ παρασταθῶσιν ὅχι μόνον μὲ τὴν ζωγραφίαν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ποιητικὴν, μιμητικὴν κτλ. Ἀλλὰ τί εἶναι κυρίως τὸ ἐκ τούτων ἀρῆσκον; ἀναμφιβόλως τὸ ἐλεύθερον τῆς φαντασίας παίγνιον· ἀλλ' ὅτι καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ φυλάττεται ὁ χρυσοῦς τοῦ Ἡρακλείου κανὼν, **Est modus in rebus**, εἶναι πάσης ἀμφιβολίας ἐκτός. Κατ' ἄλλου τρόπου τὸ γελοῖον πέπτει εἰς τὸν τεχνίτην, καὶ ὅχι εἰς τὰ ἔργα του.

PZ. Ἐάν τὸ κωμικὸν παρεκτός τοῦ γελοίου ἔχη, καὶ σκοπὸν ἄλλον ἢθικόν, ὀνομάζεται **Σατυροκωμικόν**· τὴν σήμερον καὶ αἱ Σάτυροι σκοπὸν ἔχουν τὴν διόρθωσιν τῶν ἠθῶν — ἐάν δὲ τὸν ἐπιτυχῆσθαι ἢ ὅχι, δεῦν ἐξετάζομεν. — καὶ διὰ τοῦτο ἀνερευνῆ ἢ τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἀνθρώπου διὰ νὰ τὰ παραστήσῃ γελοῖα, ἢ τὰς κακίας του διὰ τὰς ἀναδείξῃ ἀξιοκακίους. Ἐκ τούτου προῆλθεν ἡ διαίρεσις τῆς σατύρας

εἰς τὴν γελοῖαν καὶ εἰς τὴν σπουδαίαν· ἡ πρώτη εἶναι σατυροκωμική, καὶ ἔδωκεν ἐκ τῶν μωριῶν τοῦ ἀνθρώπου ὕλην εἰς τὴν Ποικτικὴν διὰ τὰ γεννήσῃ παντοῖα ποιήματα· διότι καὶ ἔπη καὶ δράματα καὶ μυθιστορίαι καὶ ζωγραφίαι καὶ ὀρχήσεις δύνανται τὰ περιέχουσι τὸ σατυρικόν. Αἱ κωμῳδῖαι τοῦ Ἀριστοφάνους, τὰ φορτικά τοῦ Ὁγαρθίου (Hogarth), πολλαὶ μυθιστορίαι τοῦ Βελάνδου, εἶναι σατυροκωμικὰ ποιήματα. Τὸνομα δὲ τοῦ σατυρικοῦ οἱ μὲν θέλουν ὅτι προήλθεν ἀπὸ Ἀθηναίου ποιητῆν Σάτυρον· οἱ δὲ ἀπὸ τοὺς Σατύρους τοὺς συνοδοιπόρους τοῦ Βάχχου· ὁ δὲ Κεντιλιανὸς (Inst. orat. 10, 1) τὴν θέλει ὄλην ἐφεύρημα τῶν Ῥωμαίων, καὶ τὴν γράφει διὰ τοῦ ι Σάτιρα, καὶ ὄχι διὰ τοῦ υ, Σάτυρα.

ΡΗ. Τὸ δὲ Τραγικοκωμικόν, ἢ, ὡς τὸ ἔλεγον οἱ παλαιοὶ, ἡ Κωμῳδοτραγωδία, σημαίνει ἀνάμειξιν τοῦ κωμικοῦ μὲ τὸ τραγικόν. Συνάπτονται δὲ ἢ ὡς ἀπλή μεταβολὴ τοῦ τραγικοῦ εἰς τὸ κωμικόν, ἢ ὡς ἀληθινὴ ἐκδοχὴ τοῦ τραγικοῦ ὡς κωμικοῦ. Εἰς τὸ πρῶτον φυλάττεται ὁ ἴδιος καθεὸς χαρακτήρ, καὶ γίνεται ἡ ἀλλαγὴ μόνον εἰς ἄνεσιν καὶ ἀνάπαυλα τινὰ τῆς καταπονηθείσης ψυχῆς ἐκ τῆς τοῦ τραγικοῦ παρατηρήσεως· οὕτω κάποτε εἰς τοῦ Σακεσπῆρου τὰς τραγωδίας διαδέχονται τὰς τραγικὰς σκηνὰς σκηναὶ κωμικαί· καὶ εἰς τὰ θεάτρα παριστάνεται κάποτε πρὸ τραγωδίας μικρὰ κωμῳδία, ἢ καὶ τανάπαυιν· καὶ ἔψαξαν μὲν σφοδρῶς καὶ τὸν Σακεσπῆρον καὶ τὴν ἄλλην συνήθειαν τῆς ἀλλαγῆς, ἐπειδὴ (ἔλεγον) εἶναι τὰ δύο ἀσυμβίβαστα, καὶ ὅτι τάχα ἐξ ἀντιθέτων τρόπων τινὰ φορῶν κινουμένη ἡ ψυχὴ ἐξουθενούει τὰ παθήματά της· ἀλλ' ἐδίδαξεν ἰκανῶς ἡ πείρα, ὅτι τοιαῦται συνάψεις δὲν εἶναι ἀναγκαίως δυσάρεστοι· καὶ εἴαν εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον τραγικὸν καὶ κωμικόν; συναγτῶνται καθημέ-

ραν, διὰ τὴν ἐξορισθῆναι τοιαύτη μεταβολὴ ἀπὸ τῆς τέχνης τὴν ἐπικράτειαν; Προσέτι ἐκ τῆς ἀντιθέτου ταύτης μεταβολῆς ἐπιτείνεται μᾶλλον τοῦ τραγικοῦ ἢ ὕψους. Ὅπως ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, εἶναι ἀναυτήρητον, ὅτι ἡ τραγικὴ μὲ τὸ κωμικὸν συναψίς ἀπαιτεῖ μεγάλην κρίσιν καὶ ἐπιτηδεύματα τοῦ τεχνίτου διὰ τὴν μὴ κἄμη πράγματα ἐναντία τοῦ σκοποῦ του. Πάντη διάφορος εἶναι ἡ δευτέρα συναψίς, ἥτις ὑπὸ τῶν παλαιῶν ὠνομάζετο καὶ Ἰλαροτραγωδία· αὕτη εἶναι τοῦ τραγικοῦ εἰς τὸ κωμικὸν μετουσίωσις, ἢ εἶπω οὕτω, τὴν ὁποίαν ἐνεργεῖ τὸ κωμικὸν πνεῦμα, καθὼς τὰ ζωικὰ σώματα μετουσιούσιν εἰς ἑαυτὰ τὰς ὁποίας εἰσδέχονται ἔξωθεν τροφάς. Τραγικοκωμικὴ εἶναι κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην σημασίαν ἡ βατραχομυομαχία τοῦ Ὀμήρου, καὶ πολλὰ φλυακισμένα ὠνομαζόμενα ποιήματα, τῶν ὁποίων τὸ κωμικὸν βάσειν ἔχει τὴν εἰρωνείαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Περὶ Αἰσθηματικῆς κρίσεως.

ΡΘ΄.

Η΄ περὶ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ καὶ τῶν μὲ ταῦτα συγγενῶν κρίσις οὐκ ἐπιτείνεται ἀπὸ εἰσῆς, οὐδ' ἀπὸ τὰς αὐτῶν προσδιοριζόμενα γνωστὰ ἀντικείμενα, ἀλλ' ἀπὸ αἰσθήματα χαρᾶς ἢ λύπης, ἢ γούν ἀπὸ τοῦ τύπου, τὸν ὁποίου κἄμινε τὸ ἀντικείμενον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παρατηρητοῦ· καὶ διὰ τοῦτο εἶναι κρίσις ἐκ τῶν ὑστέρων· οἷον εἶναι τῶν ἀδυνατίων ἢ κρίνει τις πράγματα καλὰ καὶ ὑψηλὰ, ἐὰν οὐκ ἐπιτείνωσιν εἰς τὰς αἰ-

αθήσεις τοῦ κρίνοντος· καὶ διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ πείσω-
 μεν τινὰ μὲ λόγον, ὅτι εἶναιτε καλὸν ἢ ὑψηλόν, εἰάν δὲν τοῦ
 τὸ καθυποβάλλωμεν εἰς τὰς αἰσθήσεις· ἀλλ' ὅμως ἀπαιτεῖται
 εἰς τὴν κρίσιν ταύτην ὑψηλοτέρατις ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, διὰ
 νὰ ἐκλαμβάνῃ τὴν κρίσιν καθολικὴν καὶ ἀναγκαίαν, μὴ ὅλον
 εἶτε λογικῶς δὲν δύναται νὰ τὴν ἀποδείξῃ τοιαύτην.

PI'. Ἐκ τούτου γίνεται φανερόν, Διὰ τί ζητοῦμεν ἀπὸ
 πάντα νὰ κρίνῃ καλὸν καὶ ὑψηλὸν ὅ,τι κρίνομεν ἡμεῖς τοιοῦ-
 του, καὶ ἀποδίδομεν εἰς τὸ κάλλος ἰσχὺν, μὲ τὴν ὁποίαν
 ἐφελκύνει τὰς ἀπάντων καρδίας, καὶ ἐκλαμβάνομεν ὡς μέγα
 ἐλάττωμα ἀνθρώπων τινῶν, οἵτινες στεροῦνται ταύτην τὴν
 αἴσθησιν.

PIA'. Ἐντεῦθεν δὲ διακρίνεται ἡ ἐκ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψη-
 λοῦ εὐαρέστησις ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ ἠδέος καὶ ὠφελίμου, ἥτις εἶ-
 ναι μερικὴ καὶ κατὰ συμβεβηκὸς, κρεμαμένη ἀπὸ μεταβλη-
 τοὺς προσδιορισμοὺς μερικῶν ὑποκειμένων, εἰς τὰ ὁποῖα συν-
 ἔβη νὰ προσπέσῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ἢ οὐ ἢ ὠφελίμου (IE'. Σημ.).
 Διὰ τοῦτο ὄχι μόνον δὲν ζητοῦμεν, ἀλλὰ καὶ εὐχαριστούμε-
 θα, εἰάν ἄλλοι δὲν τὰ αἰσθάνωνται τοιαῦτα.

PIB'. Ἡ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ εὐαρέστησις εἶναι ἀπο-
 δείξιως ἀνεπίθεκτος· οἷοτι ἀπόδειξις ἐμφιλοχωρεῖ ἐκεῖ μόνον
 ὅπου εἶναι δυνατόν νὰ συμπραυθῇ τι ἐξ ἀρχῶν (Λογικ. ΣΝΖ'.
 κ. ε. ξ.), τὸ ὁποῖον βέβαια δὲν γίνεται εἰς εὐφρόσυτον αἴσθη-
 μα διεγερθὲν ἐξ ἀντιλήψεως. Ὅπου δὲ ἀπόδειξις δὲν γίνεται
 οὐδὲ βία πληροφορήσεως εἶναι δυνατὴ· ἡ εὐαρέστησις λοιπὸν
 δὲν προστάζεται εἰς κανένα· εἶναι ἐλευθέρη. Ἐπειδὴ δὲ ἡ
 αἰσθηματικὴ κρίσις κρέμαται ἀπὸ ταύτην τὴν εὐαρέστησιν, εἶ-
 ναι καὶ αὕτη ἀναπόδεικτος καὶ ἀβίαστος, καὶ ἐμπορεῖ καὶ πε-
 ρεῖ αὐτῆς νὰ ῥηθῇ τὸ λατινικόν, De gustu non est dis-

putandum. Ἡ καθολικότης λοιπὸν καὶ ἡ ἀναγκαιότης τῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως εἶναι μόνον ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, καὶ ἡ μετάδοσις τῆς ἐκ τοῦ καλοῦ εὐαρεστησεως γίνεσθαι μόνον διὰ πραγματικῆς δείξεως· μεσολαβεῖ δὲ κάποτε καὶ λόγος χρησιμῶν μόνον εἰς τὸ νὰ κάμη προσεκτικὸν τὸν, ὅς τις ζητεῖ νὰ μάθῃ τῆς εὐαρεστησεως τὸ πάθημα.

Σημειώσεις. Δραματικὰ ποιήματα δοῖσθαι συχνάκις· πλὴν διδασκόμενα εἰς τὴν σκηνήν, παρὰ ἀναγκασόμενα εἰς τὸ βιβλίον· ἄλλων δὲ ἢ εὐαισιότητα γίνεσθαι ἐκ μέρους τῆς ἀναγωγῆς· εἰ δὲ λόγος τούτου εἶναι, ἔτι ἐμπροσθεν τῆς σκηνῆς διεγείρεται ἄλλως ἢ αἰσθητικῶς, καὶ ἄλλως εἰς τὴν ἀνάγκωσιν. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ δραματικὰ ποιήματα εἶναι διὰ τὴν σκηνὴν διωρισμένα, πρέπει κίνησις νὰ μὴ τὰ κρήνη, πρὶν ἔδῃ τὴν παροίστασιν των, καὶ μάλιστα κατὰ πάντα ἐπέξεως γνομένην. Ἐρχοῦ καὶ ἴδε! λέγει ὁ δραματικὸς ποιητὴς πρὸς τὸν κριτὴν του. Καταλαμβάνεται δὲ ἐκ τούτων διὰ τί ἡ κρίσις τῶν παλαιῶν δραματικῶν ποιημάτων γίνεσθαι δύσκολος καὶ διάφορος ἀπὸ τῆν τῶν νεωτέρων· διότι τὰ νεώτερα καὶ μόνον εὐαγωγασκόμενα ἐμποροῦν νὰ κριθῶν ὑποτιθέμενα διὰ τῆς φαντασίας, ἔτι παροιστῶνται εἰς τὸ Διάτρου· ἀλλὰ τὰ Ἑλληνικὰ, μὲ ὄλην τὴν δραστηκὴν φαντασίαν μας ἐμποροῦν νὰ φανῶσιν ἀτελεῖ, ἐπειδὴ δὲν χωρίζομεν ἀκριβῶς τὰ παλαιὰ Διάτρα, οὐδὲ τὸν τρόπον τῆς τῶν δραμάτων παραστάσεως· ἐὰν δὲ διὰ τῆς φαντασίας βάλωμεν παλαιὸν ποίημα εἰς νεώτερον Διάτρον, τοῦτο μόνον ἀρκεῖ νὰ τοῦ φθίρη μὲγα μέρος τῆς ἀξίας.

ΠΙ΄. Εἶναι λοιπὸν ἡ περὶ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ κρίσις αἰσθηματικὴ· καὶ διαφέρει ἀπὸ τὴν λογικὴν καὶ γνωστικὴν· καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἐὰν δύναται νὰ κρίνῃ περὶ τῶν αἰσθηματικῶς εὐαρεστούντων, λέγεται ἄνθρωπος μὲ αἰσθησιον· καὶ ἐπειδὴ ἡ κρίσις αὕτη ἀπαιτεῖ ὑψηλοτέραν τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν, συμπεραίνεται, ὅτι δὲν εἶναι μέτοχοι ταύτης ὅλοι οἱ ἄνθρωποι. Πολὺ πλέον στεροῦνται τὴν αἰσθησιον ταύτην τὰ ἄλογα κτήνη, τὰ ὅποια ὄχι μόνον πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὸ ὑψηλὸν ἀδιαφοροῦσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πρὸς τὸ θῆλυ συνουσίας των δὲν κάμνουν καμμίαν ἐκλογὴν εὐμορφίας, οὐδὲ τὸ ἴδιον ἐαυτῶν σῶμα προσπαθοῦν ποτὲ νὰ καλλύνωσιν.

PIΔ'. Ἡ αἰσθηματικὴ κρίσις εἶναι μέντις διαβατικὴ· εἶναι δέτις ἄλλη ἐμπειρικὴ· καὶ ἡ μὲν πρώτη εἶναι ἡ ἀρχικὴ δύναμις τῆς κρίσεως τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ, ἤγουν ἡ δεξιότης τῆς ἐκ τοῦ κάλλους καὶ ὕψους εὐαρεσθήσεως· ἡ δὲ δευτέρα εἶναι ἐνέργεια τῆς κρίσεως τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ, ἥτις ἀναφαίνεται διάφορος εἰς διάφορα ὑποκείμενα περὶ διαφορῶν ἀντικειμένων, ἐπειδὴ κρέματα ἀπὸ ἐμπειρικὰ διδόμενα, τὰ ὅποια εἰς διάφορα ὑποκείμενα ἐμποροῦν νὰ παραλλάσσουν ἐπ' ἄπειρον. Διὰ τοῦτο ἡ δεξιότης τῆς εἰς τὸ καλὸν καὶ ὑψηλὸν εὐαρεσθήσεως ἄλλου μὲν εἶναι δραστικωτέρα, ἄλλου δὲ ἀδρανεστέρη. Ἡ Αἰσθηματικὴ λοιπὸν κρίσις ἔχει χρεῖαν καλλιέργειας καὶ ἀσκήσεως.

PIE'. Ἄνθρωποι πάντῃ ἀναίσθητοι, ἤγουν στερημένοι δι' ὅλου τὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν, δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸν κόσμον· διότι ἔχνη τῆς ἐκ τοῦ καλοῦ εὐαρεσθήσεως εὐρίσκονται καὶ εἰς τοὺς ὠμοτάτους ἀνθρώπους· καὶ οἱ ἄγριοι προσπαθοῦν νὰ καλλύνωσι τὸ σῶματων μὲ γελῶτα διὰ τοὺς πολιτισμένους ἀνθρώπους μέσα· καὶ τὰς μικράς τινων καλύβας διατάττουσιν ὁπωσοῦν εἰς τὸ εὐπρεπέστερον· ἀλλ' ὅμως δὲν ἀρνούμεθα, ὅτι ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, τῶν ὁποίων ἡ αἰσθησις εἶναι τόσον ἀσθενὴς καὶ ἀμβλεῖα, ὥστε ἐμπορεῖτις νὰ τοὺς ὀνομάσῃ ἀναισθητοὺς· εἶναι δὲ καί τινες, εἴτινες παντάπασιν δὲν ἀρέσκονται εἰς εἶδη τινα τοῦ καλοῦ, φέρ' εἰπεῖν, τῆς μουσικῆς, ἴσως, διότι τὸ αὐτίοντων, τὸ ὄργανον ταύτης τῆς εὐαρεσθήσεως, δὲν ἔχει τὴν ἀπαιτουμένην φυσικὴν τελειότητα.

PIZ'. Ἐὰν ἄρα πᾶς ἄνθρωπος ἔχει τὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν κατὰ τὴν διαβατικὴν σημασίαν, ἀλλὰ πᾶς δὲν τὴν ἔχει κατὰ τὴν ἐμπειρικὴν· καὶ κατὰ τοῦτο ὀνομάζεται ἀναίσθητος ἄνθρωπος, ὅστις κατὰ τὴν ἀτομικὴν του κατάστασιν

εἶναι ἢ γενικῶς ἢ ἐν μέρει ἀνεπίδεκτος τῆς ἐκ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ εὐαρεστήσεως· ἢ ἀναλογία τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, αἵ τινες ἀντιλαμβάνονται τὸ καλὸν καὶ ὑψηλὸν, καὶ ἡ κατάστασις τῶν εἰς τοῦτο συνεργούντων ὀργάνων εἶναι κατὰ συμβεβηκὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον τοῦτον οὕτω διατεθειμένα, ὥστε τὸ καλὸν καὶ τὸ ὑψηλὸν, ἢ εἶδη τούτων τινὰ, δὲν κάμνουν κἀνεὶα τύπον εἰς τὴν ψυχὴν του, ἢ κἀν δὲν κάμνουν τὸν ἀπαιτούμενον. Κατὰ δὲ ταύτην τὴν σημασίαν· νήπια παῖδιά, καὶ μωροὶ, καὶ μακρόμνοι, καὶ ἀπολίτιστοι καὶ κακοπολίτιστοι ἄνθρωποι εἶναι ἀναίσθητοι.

PIZ'. Ἡ Αἰσθηματικὴ λοιπὸν κρίσις, καθὼς καὶ πᾶσα ἀρχικὴ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου, ἔχει χρεῖαν ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως· ἢ μὲ τὰς Μούσας καὶ Χάριτας συναναστροφῇ εἶναι τὸ ὁποῖον ἀνοίγει ταύτην τῆς εὐαρεστήσεως τὴν αἴσθησιν. Διὰ τοῦτο εὐλόγως διακρίνονται διάφορα αἰσθηματικῆς κρίσεως εἶδη· ἦγουν ἄωρος, κακοπολίτιστος, πολιτισμένη, ὠρίμη, ὀξεία, μαλθακὴ, παράξενος αἰσθηματικὴ κρίσις· αὐταὶ δὲ καὶ αἰ κατ' ἔθνη διακρινόμεναι· οἷον, Ἑλληνικὴ, Ῥωμαία, Γερμανικὴ, Γαλλικὴ, Τουρκικὴ κτλ. ἀναφέρονται ὅλαι εἰς τὴν ἐμπειρικὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν. Αἱ τοῦ πολιτισμοῦ βαθμίδες, ἐπάνω τῶν ὁποίων στέκουν καὶ μερικοὶ ἄνθρωποι καὶ ὀλόκληρα ἔθνη, εἶναι διάφοροι ἐπ' ἄπειρον, καὶ δίδουν εἰς τὴν ἀτομικὴν ἢ ἔθνικὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν ἄπειρον παικιλίαν. Τοῦτο δὲ πρέπει νὰ νοῆται περὶ παντὸς ἐν γένει τοῦ ἀνθρώπου πολιτισμοῦ· διότι, ἐπειδὴ αἱ ψυχικαὶ ἐνέργειαι συνέρχονται ἀκριβέστατα, καὶ ἀποτελοῦσιν ἐν ἀλληλένδετον ὅλον· διὰ τοῦτο ἡ ἀσκήσις τῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως εἶναι μέρος τῆς γενικῆς ἀσκήσεως τοῦ πνεύματος, καὶ, καθὼς τοιαύτη, προσδιορίζεται ἀναγκαίως ὑπ' ἐκείνης.

PIH'. Ἄλλ' ὅτι καὶ ὁ νεωτερισμὸς τῆς χρήσεως τῶν πραγμάτων, ἢ ἡ λεγομένη *Moda*, ὡς ἐπικρατοῦσα συνήθεια ὄλων σχεδὸν τῶν πολιτισμένων ἔθνων, μεταβάλλει πολὺ τὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν, ἔχομεν καθημερινὰ μὰ Δία παραδείγματα, ἐνῶ πολλάκις διὰ τοῦτου καὶ μόνου ἐκλαμβάνομεν καλὰ ἢ αἰσχρὰ πολλότατα ἀδιάφορα ἢ καὶ ἐναντία πράγματα. Τί θαυμαστόν λοιπὸν εἶναι, εἰάν ἡ αἰσθηματικὴ κρίσις εἶναι τόσον μεταβλητὴ, καὶ ἐπομένως τόσον ἀπατηλή; Διὰ τοῦτο τὴν διαιροῦσι πάλιν εὐλόγως εἰς ἀληθινὴν ἢ γνησίαν, καὶ εἰς ψευδῆ ἢ νοθευμένην· ἀλλὰ τίς εἶναι ἡ μία, καὶ τίς ἡ ἄλλη, πρέπει νὰ τὸ ἐξετάσωμεν ἐφεξῆς.

PIO'. Ἡ αἰσθηματικὴ κρίσις, καθὸ μὲν διαβατικὴ (**PIΔ**), εἶναι γενικὸς χαρακτήρ παντὸς ἀνθρώπου· καθὸ δὲ ἐμπειρικὴ, κρεμαμένη ἀπὸ παθήματα χαρᾶς ἢ λύπης (**PO'**), δὲν εἶναι καθενὸς ἰδίᾳ, ἀλλὰ μόνων τῶν καλλισργημένων ψυχῶν. Διὰ τοῦτο καθολικὸς μὲν τῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως ἐκ τῶν ἀντικειμένων κανῶν, διὰ τοῦ ὁποῖου ὡς καθολικοῦ κριτηρίου νὰ προσδιορίζεται ἐκ τῶν προτέρων τὸ καλὸν καὶ ὑψηλόν, δὲν ὑπάρχει. Κριτικὴ δὲ τῶν κατ' αἴσθησιν ἀρεστοῦν συναγμένη ἐξ ἐμπειρικῶν κανόνων περὶ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ, ὑπάρχει ἀναμφιβόλως· διότι ἡ τέχνη μᾶς ἐδειξε διὰ τῶν πιστοτάτων τῆς ἱεροφαντῶν, εἰς τοὺς ὁποίους παρέδωκε τὰ μυστήριά της, πλῆθος ἀντικειμένων, τῶν ὁποίων ἡ αἰσθηματικὴ ἀξία ἐγνωρίσθη καθολικῶς. Ἐκ δὲ τούτων ὡς ἀρχετύπων δύνανται νὰ πορισθῶσιν ἐμπειρικὰ κριτήρια καὶ κανόνες τοῦ κατ' αἴσθησιν εὐαρεστοῦντος. Ποῦ δὲ ἐπιστηρίζεται ἡ τούτων δύναμις, πρέπει νὰ τὸ ἐξηγήσωμεν εὐκρινέστερα.

PK'. Ἐάν ἡ αἰσθηματικὴ εὐαρεστοποίησις ἀντικειμένου τινος εἶναι καθολικὴ, καὶ ἐπομένως ὅλοι (ἢ κἄν οἱ πλείστοι) πο-

λιτσωμένοι άνθρωποι καὶ λαοὶ συμφωνοῦσιν εἰς τὴν περὶ τούτου κρίσιν των· εὐλόγως θυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο εἶναι ἀνάλογον μὲ τοὺς ἀρχικοὺς νόμους τῆς αἰσθηματικῆς εὐαρεσθήσεως, καὶ ἐπομένως ὅτι ἔχει ὑψηλὴν τινα αἰσθηματικὴν ἀξίαν καὶ τιμὴν. Διὰ τοῦτο ἀντικείμενα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐνυπάρχει τοῦτο τὸ καθολικόν, εἰάν καὶ ἐμπειρικόν, καὶ διὰ τοῦτο ὄχι ἄπταιστον κριτήριον τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ, ἐμποροῦν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἀρχέτυπα καὶ παραδειγματικά καὶ κανονικά, ἐπειδὴ ὡς παραδείγματα τῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως γίνονται κανόνες γενέσεως καὶ κρίσεως ἄλλων ὁμοειδῶν ἀντικειμένων. Διὰ τοῦτο κατέχουν καὶ τὸν πρῶτον τόπον, εἰς τὴν σειρὰν τῶν κατ' αἰσθησιν εὐαρεστούντων.

PKA. Ἡ συμφωνία τῶν πολλῶν ἔχει μέγα βᾶρος εἰς τὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν· καὶ ὅσον πλείωτερα ὑποκείμενα παθαίνονται ὁμοίως μὲ ἡμᾶς, καὶ ὅσον προκομμενέστεροι εἶναι οἱ συμπαθαίνόμενοι, τόσον εὐλογώτερα θυνάμεθα νὰ πιστεύωμεν, ὅτι τὸ αἰσθημά μας εἶναι γενικῶς ἀνθρώπινον, καὶ ἢ ἐπὶ τούτου θεμελιωμένη κρίσις μας εὐμοιρεῖ καθολικὴν δύναμιν. Ἐκ τούτων ἐξηγεῖται, Διὰ τί οἱ τεχνῖται θηρεύουσι καθ' ὑπερβολὴν τὴν γενικὴν εἰς τὰ ἔργα των εὐαρέστησιν, καὶ Διὰ τί θάκνονται κατάκαρδα ἀπὸ τὸν φόγον καὶ μιᾶς μόνοι φωνῆς μεταξὺ λαοῦ σοφοῦ καὶ πολιτισμένου. Ἐξεύρουσιν οὗτοι, ὅτι τὸ ἀληθῶς καλὸν ἀρέσκει εἰς καθένα, καὶ καλλονὴν τῶν ἔργων των ὁ ἄλλου μέσου θέν θύνανται νὰ δεῖξωσιν, εἰ μὴ διὰ τοῦ ἀρεστοῦ τύπου, τὰν ὁποῖον κάμνουσιν εἰς σοφὰς ψυχὰς.

PKB. Ἡ καθολικὴ αὕτη εὐαρέστησις κυρίως θέν εἶναι καθολικὴ, ἐπειδὴ εἶναι ἐμπειρικὴ, καὶ στηρίζεται εἰς ἐπαγωγικὸν συλλογισμόν, ὅς τις θέν εἶναι πλήρης (Λογικ. Σ')· καὶ προσέτι ὑπάρχουσι μεταξὺ τῶν ὀνομαζομένων σοφῶν, οἱ τινες

χαίρουσι νὰ κρίνωσι μέτριον ἢ ἄσημον ἢ καὶ ἄθλιον τὸ ὑπὸ τῶν ἄλλων καλὸν καὶ ὑψηλὸν κρινόμενον, ἴσως διὰ νὰ τιμῆσωσι πλείοτερον ἑαυτοὺς καὶ τὰ ἔργα των· τοιαῦτοι εἶναι οἱ παρομιμαζόμενοι Ζυῖλοι καὶ παλαιοὶ καὶ νεώτεροι· ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἦτο καθολικὴ, ὁ χαρακτήρ οὗτος δὲν εἶναι ἄπταιστος, ἐπειδὴ καὶ αὕτη ἡ αἰσθηματικὴ κρίσις εἶναι μεταβλητὴ καὶ ἀπατηλὴ, καὶ ἐμπορεῖ νὰ ἐπικρατήσῃ πολὺν χρόνον ψευδῆς καὶ νοθευμένη αἰσθησις (PIZ', PIH').

PKΓ'. Καὶ ὅμως κριτήριον τοῦ κατ' αἰσθησιν ἀρέσκοντος δὲν ὑπάρχει ἄλλο (PIO'). Κρατοῦμεν λοιπὸν ὡς κανόνας, ὅσα ὄλων ἢ τῶν πλείστων, καὶ τούτων πολιτισμένων, ἡ κρίσις ἐτίμησε μὲ τὸ καλλιστεῖον ὑπὲρ τὰ ἄλλα. Ταῦτα θελοῦν θεωρεῖσθαι ὄχι μόνον ὡς μνημεῖα, ἀλλὰ καὶ ὡς παραδείγματα ὀρθῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως εἰς τοὺς ἐπερχομένους χρόνους. Κατὰ ταύτην τὴν σημασίαν ἦσαν κανόνες τοῦ Πολυκλείτου καὶ Μύρωνος τὰ ἔργα· καὶ τώρα θεωροῦνται τοιαῦτα ἢ Ἀφροδίτη τῶν Μεδίκων καὶ ὁ Βατικανὸς Ἀπόλλων. Καὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων δὲ ἀξίησιν τὸνομα τοῦτο ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Αἰνείας, αἱ ᾠδαὶ τοῦ Πινδάρου καὶ αἱ τοῦ Ὄρατίου, τὰ ποιήματα τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους, οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Κικέρωνος κτλ.

PKΔ'. Ἐκ δὲ τούτων πορίζεται τελευταίου καὶ ἡ ἰδέα τοῦ Κλασσικοῦ, καθὼς τὸ ὀνομάζουσι οἱ Εὐρωπαῖοι, ἢ τοῦ ἐξόχου, καθὼς ἴσως πρέπει νὰ τὸ ὀνομάσωμεν ἡμεῖς. Κλασσικὸν λέγουσιν οὗτοι πᾶν ὅ,τι ἐπέχει τὸν πρῶτον βαθμὸν εἰς τὸ εἶδος του, καὶ ἐπομένως κατ' αἰσθηματικὴν ἔννοιαν πᾶν ὅ,τι ὑπερβαίνει τὰ ἄλλα, καὶ δύναται νὰ παραληφθῇ τύπος καὶ παράδειγμα τελειότητος. Κλασσικὸς ἐμπορεῖ νὰ ὀνο-

μασθῆ καὶ ὁ τεχνίτης αὐτὸς, καὶ τὰ ἔργα του, εἰάν κ' ἐκεῖνος καὶ ταῦτα συμφωνῶσι με τοῦ κλασσικοῦ τὴν ἰδέαν.

Σημειώσεις. Κατ' ἀρχάς τὸνομα τοῦτο ἀπεδόθη ὑπὸ Σειρουίου Τυλλίου εἰς τὰς μεϊρας, εἰς τὰς ἐποικας ἰδιαιρέσει οὗτος τὸν λαόν τῆς Ρώμης (Liv. 1, 42, 43)· οἱ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους πλοῦσοιαι ὠνομάσθησαν τότε κλασσικοὶ (Λατινοῖσι Classici). Ἡ λέξις φαίνεται ὅτι εἶναι ἑλληνικὴ ἀπὸ τῆ κλησις (βλέπε Λεξαὸν Λατινογερμανικόν τοῦ Schönberrg, εἰς λέξην Classici)· διότι ἐκαλεῖντο οἱ μᾶς τινος κλασῶσις εἰς πληρωμῆν τῶν φόρων, ἢ εἰς ἄλλην πολιτικὴν ὑπουργίαν. Διὸ τὴν ἐφύλαξαν ὅμως εἰ τὰ ρωμαϊκὰ ἑλληνισαντες, ἀλλ' ἀντ' αὐτῆς ἐμεταχυρισθῆσαν διαφόρους ἄλλας, ἥγουν μεϊρας, συντάξεις, τιμῆσις κτλ. Ἐκ δὲ τῶν κλασσικῶν τούτων πολιτῶν μετέφεραν τὴν λέξην πάλω οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὸ νὰ σημαίνουσι τοὺς ἀρχαιοτέτους ἐνδοξοὺς συγγραφῆς ποιητὰς καὶ ῥήτερας, ὡς τὸ μαρτυρεῖ ὁ Ἰέλλιος (Noct. att. 1911). οἱ δὲ Νεώτεροι Ἑλλοπαῖοι ὀνομάζουσι ὄχι μόνον τοὺς ἀριστοὺς τεχνίτας κλασσικοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τὰ ἔργα κλασσικά· ἐκ δὲ τούτων γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ λέξις δὲν σημαίνει ἄλλο, εἰ μὴ ἕξοχόν τι εἰς τὸ εἶδος του. Ἐξοχοὺς ἢ παραδειγματικοὺς εἶναι καλὸν ἴσως νὰ τοὺς ὀνομάζωμεν ἡμεῖς, εἰάν τυχόν δὲν εἶναι καλῆτερον νὰ φυλάξωμεν τὴν λέξην κλασσικός, ὡς συνήθη τὴν σήμερον καὶ υἱεθετημένην εἰς ἕλας τῶν σοφῶν τῆς Ἑβρώπης τὰς γλώσσας· τὴν γραφὴν του τότε πρίπι νὰ κάμνωμεν διὰ ὄψω σσ, καθὼς τὴν ἐπλασαν ἐξ ἀρχῆς οἱ Ῥωμαῖοι.

ΡΚΕ'. Οὔτε ὅλοι οἱ παλαιοὶ Ἑλλονες καὶ Ῥωμαῖοι συγγραφῆς πρέπει νὰ ὀνομάζωνται κλασσικοὶ (διότι καὶ ἐξ αὐτῶν πολλοὶ δὲν εἶναι τοιοῦτοι), οὔτε μόνον οὗτοι ἔχουσι τὸ ἐνδοξόν τοῦτο δικαίωμα· διότι εἶναι πολλοὶ καὶ Ἀσιανοὶ καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων Δυτικοὶ συγγραφῆς κλασσικοὶ ἐπίσης· καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τεχνίται. Ἐχουσι δὲ οἱ παλαιοὶ κλασσικοὶ τὸ μέγα προτέρημα, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ὑπῆρξαν παράδειγμα εἰς τοὺς νεωτέρους· καὶ ἡ ἀρχαιότης περιέθηκεν εἰς τὰς κεφαλὰς των ἀγλασμοῦ τινοσ κάλυμμα, τὸ ὁποῖον κἀνεὶς δὲν ἀποτολμᾷ νὰ βεβηλώσῃ. Ἀπέκτησαν δὲ, μάλιστα οἱ συγγραφῆς, καὶ προτέρημα ἄλλο ἀπὸ τῆς ἐκλιπούσης, καὶ, νὰ εἶπω οὕτως, ἀποθανούσης γλώσσης των· διότι, ἐπειδὴ αἱ

γλώσσα: των ἔγειναι τρόπον τινα στερεότυποι καὶ ἀκίνητοι, καὶ τὰ δὲ αὐτῶν γραμμῆνα πονήματά των μένουσιν αἰωνίως νέα, ἐνῶ τὰ εἰς τὰς νεωτέρας καὶ ζώσας γλώσσας γραφόμενα ἀπαρχαζόνονται κατ' ὀλίγον διὰ τῆς προαγομένης τῶν γλωσσῶν ἀλλοιώσεως, καὶ παραχωροῦσι τὴν τιμὴν εἰς τὰ νεώτερα. Διὰ τοῦτο τὰ παλαιὰ εἶναι ἐπιτηδεϊότερα παρά τὰ νεώτερα νὰ γίνωνται γενικὰ αἰσθηματικῆς κρίσεως παραδείγματα.

PKC. Κλασσικὸν λοιπὸν εἰς τὴν τέχνην δὲν εἶναι ἄλλο εἰ μὴ τὸ χρησιμεῦον ὡς παράδειγμα καὶ κανὼν· εἰς τὴν φύσιν τὸ τοιοῦτο δὲν συναντᾶται, ἐπειδὴ ἡ τέχνη ἀμιλλᾶται νὰ γεννήσῃ τὴν ἰδανικὴν καὶ ἔξοχον τελειότητα εἰς παράστασιν τοῦ κατ' αἰσθησιν εὐαρεστοῦντος· καὶ ἐπομένως τὸ τεχνικὸν πρέπει νὰ εἶναι καὶ κλασσικὸν, ἐὰν μέλλῃ νὰ σεμνύεται εἰς τοῦ τεχνικοῦ τὸνομα. Τὸ δὲ φυσικὸν ἐξ ἐναντίας δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξυψόγεται εἰς τὸ ἰδανικὸν διὰ νὰ εἶναι τέλειον εἰς τὸ εἶδος του· καὶ ἐὰν ποτὲ ὑψωθῇ ὅπως οἶον κάλλιστός τις ἀνὴρ, ἢ εὐειδεστάτη γυνή, γίνεται κατὰ συμβεβηκίς. Τῆς φύσεως λοιπὸν ἔργον ἀναλογικῶς μόνον ἔμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ κλασσικὸν, ἢ γουν ἐὰν ἔχη ὁμοιότητα μὲ τὰ κλασσικὰ τῆς τέχνης ἔργα, τὰ ὅποια τεχνουργοῦνται ὡς ἔγγιστα τῆς ἰδανικῆς τελειότητος.

PKZ. Ἐδῶ παύει ἡ καθαρά Αἰσθηματικὴ, τῆς ὁποίας περὶ ληψες εἶναι τρόπου τινα ἡ ἐφσξῆς. Σκοπιμότης τις μᾶς δίδεται νὰ γνωρίσωμεν εἰς πᾶν κατ' αἰσθησιν εὐαρεστοῦν ἀντικείμενον (**KE', NO'**). Αὕτη δὲ ἡ σκοπιμότης δὲν εἶναι ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ μόνον ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, καὶ κρίνεται ὅχι κατ' ἰδέας, ἀλλὰ μόνον κατ' αἰσθήματα (Αὐτ. καὶ Μεταφυσ. ΠΑ', Σημ.). Ἡ δὲ κρίσις αὕτη ὀνομάζεται αἰσθηματικὴ (**PIΓ'**) πρὸς διαφορὰν τῆς τελειολογικῆς κρίσεως

τῆς ὁποίας αἱ ἐνέργειαι ἐξητάσθησαν εἰς τὴν Μεταφυσικὴν (Μεταφυσ. ΡΨΒ'). Τῆς σκοπιμότητος ἡ ἀρχὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν κρίνομεν γνώσεως ἀντικείμενα, εἶναι μὲν ἐκ τῶν προτέρων, ἤγουν δεδομένη ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ προσδιορισμοῦ, καὶ τῆς ἐκ τούτου κρεμαμένης σχέσεως τῶν ψυχικῶν δυνάμεων· ἐπειδὴ ὁμως, ὅταν δι' αὐτῆς κρίνωμεν τὸ καλὸν καὶ ὑψηλόν, δὲν κρίνομεν τὴν κατάστασιν τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ τὸν τύπον, τὸν ὁποῖον κάμνει εἰς τὴν ψυχὴν, καὶ ἐπομένως τὴν κατάστασιν τῆς ψυχῆς ἀντιλαμβανομένης τὸ ἀντικείμενον· διὰ τοῦτο ἡ κριτικὴ μας δύναμις φαίνεται ὅτι εἰς ταύτην τὴν πρᾶξιν ἐνεργεῖ θεωρητικῶς μεταχειριζομένη εἰς τὰς σχέσεις τῆς τῆν ἀρχὴν τῆς σκοπιμότητος.

ΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Ἐφηρμοσμένη Αἰσθηματική.

ἡ

Καλλιτεχνία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Τί ἐστὶ Τέχνη, καὶ Διαιρέσεις τῶν τεχνῶν
εἰς καλὰς καὶ βαναύσους.

ΡΚΗ΄.

Ο^ε ἀνθρώπινος νοῦς ἔχει δύναμιν ὅχι μόνον νὰ γεννᾷ αἰσθηματικὰς ἰδέας, καὶ κατ' αὐτάς νὰ κρίνῃ δεδομένα ἀντικείμενα, ἀλλὰ καὶ νὰ κάμνῃ πράγματα τὰς ἰδέας ταύτας, ἢ γουὺν νὰ ἐργάζεται κατ' αὐτάς ὕλην τινὰ, καὶ οὕτω διὰ πράξεων τινῶν νὰ παριστάνῃ τὸ κατ' αἰσθῆσαι ἀρέσκον. Τοῦτο δὲ γίνεται διὰ τῆς Τέχνης, ἥτις, ἐὰν ὀδηγῆται ὑπὸ τῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως, ὀνομάζεται καλὴ.

Σημείωσις. Ἡ τέχνη αὕτη κυρίως δὲν εἶναι καλὴ, ἀλλὰ μόνον τὰ γεννητά της· τὸ ἐπιθετικὸν ὅμως τοῦ καλοῦ μεταφέρεται καὶ εἰς τὴν τέχνην αὐτήν, ἐὰν εἶναι τοῦ καλοῦ τέχνη, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν

τεχνίτην· διὰ τοῦτο καὶ δυσωδίστατος ἄνθρωπος ἔμπορεῖ κατὰ τοῦτο νὰ ἐνομάζεται καλὸς τεχνίτης· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ καλὴ τέχνη οὐκ ἔστι μόνον τὸ καλόν, ἀλλὰ καθόλου τὸ κατ' αἰσθησὶν ἀρίστον, εἴτε καλὸν εἶναι εἴτε ὑψηλόν, εἴτε καὶ ἀνάμικτον ἐκ τῶν δύο· διὰ τοῦτο ὁ ἕρως καλὴ τέχνη εἶναι ἀνάμικτος, καὶ πρέπει ἐνταῦθα νὰ πλατυνῆ τὸ καλὸν εἰς τὸ καὶ σημασθῆ πᾶν τὸ κατ' αἰσθησὶν εἰς ἀριστόν.

PKΘ'. Ἐπειδὴ δὲ ἡ καλὴ τέχνη ἀναφαίνεται, ὅταν εἰς ἐμπειρικῶς δεδομένην ὕλην ἐφαρμόξῃ τὰς ἐκ τῆς ἀρχικῆς διεισθέσεως τῶν ψυχικῶν δυνάμεων προσδιοριζομένας αἰσθηματικὰς ἰδέας, διὰ νὰ τὰς ἀναδείξῃ πράγματα (**PKH'**). Διὰ τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ἐφηρμοσμένην αἰσθηματικὴν ἢ φιλοσοφικὴν τῶν καλῶν τεχνῶν ἔρευνα. Ἐμπορεῖ δὲ νὰ ὀνομασθῆ αὕτη καὶ **Καλλιτεχνία**. Περὶ ταύτης θελομεν ὁμιλήσειν πρῶτον γενικῶς· ἔπειτα εἰδικώτερον κατὰ τοὺς διαφόρους αὐτῆς κλάνας, ἤγουν περὶ τῶν καλῶν τεχνῶν, ἀποδιδοῦντες ἐκάστης τὸν γενικὸν χαρακτῆρα, καὶ ἀφύοντες τὴν λεπτομερῆ αὐτῆς ἔρευναν εἰς τὰς μερικωτέρας τεχνολογικὰς πραγματείας.

PA'. Τέχνη εἶναι ἕξις λογικοῦ ὄντος νὰ ποιῆ τι σκοπίμως μὲ ἐλευθέρους κανόνας, καὶ διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην, κατὰ τὴν ὁποίαν γινώσκει μόνον ὁ ἄνθρωπος· καὶ ἀπὸ τὴν φύσιν, ἣτις ποιεῖ σκοπίμως μὲ ἀναγκαίους κανόνας. Κρείμαται δὲ ἡ τέχνη καὶ ἀπὸ τὰς δύο, καὶ τὰς προαπαιτεῖ ἀναγκαιῶς διὰ τὴν ὑπαρξίν της.

PAΔ'. Διότι τέχνη καὶ ἐπιστήμη στρέφονται καὶ αἱ δύο εἰς πᾶν ὅ,τι δύναται ὁ ἄνθρωπος ὡς λογικὸν ὄν· ἀλλ' ἡ μὲν εἰς ὅ,τι δύναται νὰ πράξῃ, καθὸ πρακτικῶς λογικὸν ὄν· ἡ δὲ, εἰς ὅ,τι γινώσκει διὰ τῆς θεωρητικῆς του δυνάμεως ὡς θεωρητικῶς λογικὸν ὄν· ἡ τέχνη παράγεται ἀπὸ τὸ τίκτειν, διότι ὁ τεχνίτης γεννᾷ τρόπον τινα τὰ τεχνήματά του· ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ τοῦ ἐπίστασθαι, ἤγουν ἀσφαλῶς καὶ βεβαίως γινώσκειν. Εἶναι δὲ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἐργάζεται ὁ

ἄνθρωπος εὐθὺς ἀποῦ τὰ ἐξεύρει· ὅς τις, φέρ' εἰπεῖν, ἐξεύρει Πῶς ἐπὶ γραμμῆς εὐθείας ἴστανται κάθετος, ἢ κατασκευάζεται τριγώνον ἰσοπλευρον, ἔμπορεῖ καὶ νὰ τὸ κάμῃ. Ἐπάρχουσι δὲ καὶ πράγματα, τὰ ὅποια ἔμπορεῖ τις νὰ κάμῃ χωρὶς νὰ τὰ ἐξεύρῃ· οὕτω βλέπομεν, ἀκοῖομεν, περὶπατοῦμεν χωρὶς νὰ ἐξεύρωμεν ἀσφαλῶς Πῶς γίνονται ταῦτα· εἰς ὅλα ταῦτα δὲν ἀπαιτεῖται καμμία ἔξις ἢ ἐπιτηδειότης· καὶ ἐπομένως οὐδὲ εἰς τὴν ἰδέαν τῆς τέχνης καθυπάρχουσι· διὰ τοῦτο λέγομεν περὶ πραγμάτων, τὰ ὅποια δύναται κάθῃς. Τοῦτο δὲν εἶναι τέχνη· ἀλλ' εἶναι τελευταῖον πράγματα, τὰ ὅποια δὲν δύναται τις νὰ κάμῃ, εἰὰν καὶ τὰ ἐξεύρῃ, καὶ πολὺ ὀλιγώτερον, εἰὰν τὰ ἀγνοῇ· οὕτως ἐξεύρουσι τινες Πῶς κατασκευάζεται ὠρολόγιον ἢ μύλος, χωρὶς νὰ δύναται νὰ τὰ κατασκευάσωσιν αὐτοί. Πρὸς ταῦτα ἀπαιτεῖται ἰδιαίτερα τις ἔξις προσγυνομένη δὲ ἀσκήσεως· καὶ εἰς αὐτὰ ἐφαρμόζεται τῆς τέχνης ἡ ἰδέα.

ΡΑΒ'. Προαπαιτεῖται λοιπὸν εἰς τὴν τέχνην γνῶσις τις ἢ ἐπιστήμη τοῦ πράγματος, εἰς τὸ ὅποιον ἀσχολεῖται, καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ἀναφαίνεται· εἰς τὴν ποιητικὴν, φέρ' εἰπεῖν, ἢ γνῶσις τῆς γλώσσης, εἰς τὴν ζωγραφικὴν ἢ τῶν χρωμάτων, εἰς τὴν τεκτονικὴν ἢ τῆς εἰς οἰκοδομὴν ἀρμοδίας ὕλης· καὶ ἐπειδὴ προσέτι πάσης τέχνης οἱ κανόνες γίνονται ἐπιστήμης ὑπόθεσις· καταφαίνεται ἐκ τούτων λαμπρότατα, ὅτι τέχνη καὶ ἐπιστήμη εἶναι ἀναποστάτως συνδεδεμένοι. Διὰ τοῦτο οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι ἐλάμβαναν ἀδιαφόρως τὰ ὀνόματα (Ἀριστοτ. Κατηγ. 5. 26, ἐκδ. δὲ Γερφ. καὶ Κεντιλ. Inst. Orat. 2, 18)· ἀλλ' ὅμως δὲν πρέπει ἡμεῖς νὰ τὰ συγχέωμεν, ἐπειδὴ, ὡς ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τῶν (ΡΑ'), ὅς τις στηρίζεται εἰς τὴν φύσιν τοῦ τεχνίτου καὶ ἐπιστήμονος, διακρίνονται προφανέστατα.

ΡΑΓ'. Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα καὶ τὴν διαφορὰν τῶν ἔργων τῆς φύσεως ἀπὸ τῶν τῆς τέχνης· ἡ φύσις ἐνεργεῖ κατ' ἀναγκαίους κανόνας· ἡ δὲ τέχνη, κατ' ἐλευθέρους (ΡΑ'). καὶ ἡ μὲν ἐνέργεια ἐκείνης, μ' ὅλην τὴν σκοπιμότητάτης, μᾶς φαίνεται ὡς ἀνάγκης ἔργον, ἀπὸ τυφλῆν ὀρμὴν προερχόμενον· ταύτης δὲ, ὡς πράξις ἐλευθέρη, καὶ ἀπὸ τοῦ ὄρθου αὐτὸν λόγον ρυθμιζομένη· ὅταν λοιπὸν ἐνομαζώμεν τὴν φύσιν τεχνίτριαν, καὶ παντεχνύμονα, τότε τὴν ἐξομοιάζομεν μὲ τὴν τέχνην, ἐνθυμούμενοι μόνον τὴν σκοπιμότητα τῆς ἐνεργείας τῆς, οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ τρόπου. Διὰ τοῦτο μάλιστα εἰς ζῶα, τὰ ὅποια μᾶς δείχνουν σημεῖα ὑψηλοτέρου βαθμοῦ σκοπιμότητος εἰς τὰς ἐνεργείας των, ἀποθιδώμεν τεχνικὴν ὀρμὴν ἔμφυτον· καὶ ὅταν τὰ ζῶα ταῦτα δυνάμεθα νὰ στρέψωμεν καὶ νὰ κενώμεν, ὡς θελωμεν, ὥστε νὰ μεταθιδώμεν εἰς αὐτὰ διὰ τῆς ἡμετέρας τέχνης (ἐνῶ τὰ ἐξασκαύμεν διὰ καταναγκαστικῆς τινος ἐπαναλήψεως, καὶ τὰ συνειθίζομεν εἰς ἐνεργείας τινὰς) ἀκόμη ὑψηλοτέρου σκοποῦ τῶν ἐνεργειῶν των· τότε λέγομεν περὶ αὐτῶν, ὅτι μαυθάνουσι τέχνας· Πιθήκοι, σκυλακες, ἵπποι, κάτοι κτλ. ἐπιβεβαιουσι τὰ λεγόμενα· ἀλλ' ἡ κτηνώδης αὕτη τέχνη εἶναι οὐσιωδῶς διάφορος ἀπὸ τῆν τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ ἐκείνη τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι εἰ μὴ ἐνέργεια κρεμαμένη ἢ ἀπὸ μόνην τὴν φύσιν, ἢ βοηθουμένη ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην τέχνην διὰ τῆς συνηθείας· σπουδὴ δὲ ἰδίᾳ τοῦ ζώου πρὸς τὸ καλλίτερον, ἢ τελειωτικὴ κλίσις δὲν φαίνεται εἰς αὐτὰ καμμία.

ΡΑΔ'. Σκοπίμη λοιπὸν πράξις μὲ ἐλευθέρους νόμους καὶ κανόνας εἰς μόνον προσιδιάζει τὸν ἀνθρώπου, ὡς λογικὸν ζῶον, καὶ τοῦτο μόνον ἀναδεικνύει ἀληθινὸν τεχνίτην. Καὶ θύνηται μὲν οἱ κανόνες οὗτοι νὰ ἐπιστηρίζωνται εἰς τοὺς ἀ-

ναγκαίους νόμους τῆς αὐτοῦ καὶ ὑλικῆς φύσεως· οἱ κοινούς, φέρ' εἶπεν, τῆς ῥητορικῆς εἰς τοὺς νόμους τοῦ συλλογίζεσθαι· οἱ τῆς τεκτονικῆς εἰς τοὺς τῆς βαρύτητος· οἱ τῆς ἰατρικῆς, εἰς τοὺς τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῶν φυσιολογικῶν δυνάμεων κτλ. ὀνομάζονται δὲ πάλιν ἐλεύθεροι, ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπινος Λόγος προβάλλει εἰς ἑαυτὸν σκοπούς τινας, ὅταν ἐργάζεται τεχνικῶς, καὶ ἐκ τῶν σκοπῶν τούτων γεννᾷ τοὺς κανόνας μὲ σαφεστέρην ἢ ἀσαφεστέρην συνειδήσειν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τοὺς σκοπούς τούτους μεταβαλλόμενα τὰ φυσικὰ πράγματα ὑπὸ τῆς τέχνης λαμβάνουσι συχνάκις παντάπασιν ἄλλοῖον εἶδος· διὰ τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ μόνου τοῦ εἴδους διακρίνομεν τὰ φυσικὰ ἀπὸ τὰ τεχνικὰ πράγματα, ἐὰν καὶ δὲν ἐξεύρωμεν τοὺς σκοπούς, διὰ τοὺς ὁποίους ἐμορφώθησαν οὕτως· εὐρίσκονται, φέρ' εἶπεν, συχνάκις ὑπὸ τὴν γῆν μεταξὺ ἐρειπίων παλαιᾶ σκεύη, τῶν ὁποίων ἀγνωεῖται ἡ χρῆσις, ἀλλ' ἡ μόνη πρόσθεσις μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν ἐκβῆκεν ἀπὸ τῆς χεῖρας τῆς φύσεως· φέρουσι τρόπον τινα τὸ ἐπίσημον τῆς ἀνθρωπίνης τέχνης εἰς τὸ μέτωπον, ἕως οὗ γὰρ διαλυθῇ παντάπασιν τὸ εἶδος τῶν ὑπὸ τῆς φύσεως, καὶ γὰρ κατεργασθῇ ὑπ' αὐτῆς ἡ ὕλη διὰ παραγωγὴν νέων τῆς γεννημάτων.

ΡΛΕ'. Ἐὰν εἰς τὴν τέχνην παρατηρήσωμεν τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἀπασχολεῖ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, καὶ τὴν βάλλει εἰς ἐργασίαν· θέλει φανῆν ἐκτελουμένη ἢ ὡς παιδιὰ (ΛΔ') ἢ ὡς κόπος· εἰς τὸ πρῶτον ὀνομάζεται ἡ τέχνη ἐλευθέριος· εἰς τὸ δεύτερον, βάνανσος. Ἐλευθέριος δὲ τέχνη, ἣτις σκοπὸν ἔχει τὴν παράστασιν τοῦ κατ' αἴσθησιν ἀρεστοῦ, ὀνομάζεται αἰσθηματικὴ ἢ καλὴ τέχνη (ΡΚΗ').

Σημείωσις. Ἐλευθέριοι τέχναι (Λατινιστῶν Artes liberae ἢ liberales) ἀριθμοῦντο ἀπὸ τοῖς παλαιῶν Ῥωμαίων ἑπτὰ. Γραμματικὴ

Ἀρμητική, Γεωμετρικὴ, Μουσικὴ, Ἀστρονομία, Διαλεκτικὴ, Ῥητορικὴ, ἐκ τῶν ὁποίων συνειληροῦτο ἡ ἐγκύκλιος αὐτῶν παιδείαις (Κωνστ. Inst. Orat. 1, 10). Ἐκ δὲ τούτων αἱ μὲν τρεῖς πρῶται ἐδιδάσκοντο εἰς τοὺς ἀρχαίους, καὶ ὀνομάζοντο Τριόδιον (Λατ. trivium)· αἱ δὲ λοιπαί, εἰς τοὺς προβεβηκέντας, ὀνομαζόμεναι τετραόδιον (Λατ. quadrivium). Φανερὸν δὲ εἶναι, ὅτι ἐδῶ συγχέονται τέχναι καὶ ἐπιτηήματα, καθὼς τὸ προείπαμεν (ΡΑΒ'). Ὀνομάσθησαν δὲ οὕτως, ἐπειδὴ τέχναι μὲν τῆς καὶ ἐπιστημῆς ἐκρίνοντο ἀξίαι ἀνδρὸς ἐλευθέρως γεννημένου καὶ καλῶς ἀναθρεμμένου· ἀλλὰ δὲ, τῶν δούλων, ἢ ἀνδρῶπων ἐκ τοῦ πολλοῦ καὶ συμφερωτέους ὄχλου. Ὅτιον δὲ, ἀφ' οὗ κατιστάθησαν τὰ τεχνικὰ συστήματα, ἢ συνάφειαί, τέχναι ἐλευθέρως ὀνομάσθησαν, ἔσαι δὲ ἐπιτηήματα εἰς καρμίαν συνάφειαν, ἀλλ' ἐλευθέρως τὰς ἐργάζετο πᾶς ὅς τις ἤθελε· ἀλλὰ μὲν τοιούτους προαιρετικούς καὶ τυχαίους χαρακτήρας δὲν ἐρμηνεύεται ἡ ἔννοια ἐλευθέρου τέχνης. Πρέπει λοιπὸν εἰς τοὺς ἐφεξῆς παραγράφους νὰ ἐκμεταλλεύσωμεν βαδύτερα τὸ πρᾶγμα.

ΡΑΣ'. Ἐλευθέρως λοιπὸν τέχναι ὀνομάζονται οὔτε διὰ τὰ ἐπιτηδεύοντα ταύτας πρόσωπα· οἷοι καὶ ἀνδράποδα δύνανται νὰ τὰς ἐργάζωνται· οὔτε διὰ τοὺς νόμους, οἵτινες περιορίζουσι τὴν ἐκτέλεσίν των εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν· οἷοι καὶ αἱ ἐλευθέρως τέχναι ἐμποροῦν νὰ καθυποβαλῶσιν εἰς περιορισμοῦ νόμους· οὔτε διὰ τοὺς κανόνους, τοὺς ὁποίους ἀκολουθεῖ ὁ τεχνίτης· οἷοι εἰς ὅλας τὰς τέχνας εἶναι ἐλεύθεροι οἱ κανόνες (ΡΑ, ΡΑΓ')· ἀλλὰ μόνον διὰ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἀπασχολοῦσι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα· ὅταν ἡ ἀχολία εἶναι τερπνὴ, καὶ ἡ χρῆσις τῆς τέχνης γινομένη ἐλευθέρως ὑποχρεῖται τὸν τεχνίτην καὶ νὰ τὴν ἀρχίσῃ καὶ νὰ τὴν συνεχίσῃ, ἢ τέχνη τότε εἶναι ἐλευθέρως· τοιαύτη ἐνέργεια δὲν γίνεται μὲ ἀκουσιότητα, οὐδ' ἐναχλεῖται ὁ ἐνεργῶν. Τοιαῦτα τέχναι εἶναι Μουσικὴ, Ποιτικὴ, Ζωγραφικὴ, Ὀρχηστρικὴ, Ἰπικτικὴ, καὶ τὰ κατ' ἐξοχὴν ὀνομαζόμενα παιγνίδια, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν εἶδος τέχνης εἰς τὰς ἐλευθέρως τέχνας ὑποτασσόμενον.

ΡΑΖ'. Ἰπάρχουσι ὀφλουότε δύο γένη καλῶν τεχνῶν·

τὸ μὲν περιέχει τὰς τέχνας, ὅσαι σκοποῦσι τὴν τοῦ κατ' αἰσθῆσιν εὐαρεστοῦντος παράστασιν, καὶ τὴν δι' αὐτῆς γέννησιν τῆς αἰσθηματικῆς εὐθυμίας· καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζονται καὶ αἰσθηματικαὶ τέχναι, καὶ ὑψηλότερα παιγνίδια· τὸ δεύτερον περιέχει τὰς κατ' ἐξοχὴν ὀνομαζομένας παιγνίδια, φέρ' εἰπεῖν, σφαῖραν, ἀμάδα, κυβείαν, χαρτίαν, κτλ. τῶν ὁποίων ὁ μόνος σκόπος εἶναι διὰ τῆς τοῦ παιζέειν ἐνεργείας νὰ συντέμνωσι τὸν χρόνον, καὶ νὰ σηκώωσι ἀπὸ τοῦσιν συναναστρεφομένους τὸ βάρος τῆς ἀκηδεΐας· εἶναι λοιπὸν ἐξοδευτικά τῶν χρόνου, καὶ μὰ Διὰ φθαρτικὰ τοῦ πολυτέμου τούτου χρήματος· ἀλλ' ἐμποροῦν μ' ὅλον τοῦτο νὰ ὀνομασθῶσι τερπναὶ τέχναι.

Σημειώσεις. Τερπνὴ δὲν ὀνομάζεται ἡ τέχνη, τῆς ὁποίας μόνον τὰ γυνήματα εἶναι τερπνὰ, οἷον ἡ μαγιστικὴ, ἡ ζαχαρευτικὴ (διότι εἰς τὴν πράξιν αὐταὶ εἶναι μᾶλλον ἀτερπεῖς παρὰ τερπναί), ἀλλ' ἥτις αὐτὴ κατ' ἑαυτὴν εἶναι τερπνὴ· ὅτι δὲ εἰς ἀνδρώπους τῶσδε, οἵτινες ἐπιτηδεύουσι τὰς τερπνὰς τέχνας πλεον διὰ τὸ μετ' αὐτῶν πολλάκις συνδεδειμένον κέρδος παρὰ διὰ διατριβὴν χρόνου καὶ διάγνυσιν, ὅταν τὸ ἐλπίσθιν κέρδος μεταβληθῇ εἰς ζημίαν, αἱ τέχναι γίνονται ἀτερπεῖς καὶ βδελυκταὶ καὶ καταράται· τοῦτο καμμίαν βλάβην δὲν ἐπιφέρει εἰς τὸ τερπνὸν τῆς τέχνης· διότι πᾶν τερπνὸν ἀναδεικνύουσιν ἀτερπεῖς αἱ περιστάσεις. Ἐπίσης δὲ εἶναι ἐποισιῶδες καὶ ἀδιάφορον διὰ ταύτας τὰς τέχνας, καὶ ἐάν τινες ἐξ αὐτῶν ὑπεριτεροῦσι τὰς λοιπὰς κατὰ τὸ γυμναστικὸν τοῦ νοός, καθὼς ἡ κυβεία καὶ τὸ λεγόμενον Σάχ παιγνίδιον, ἢ τοῦ σώματος, καθὼς ἡ σφίρα, καὶ τὸ βυλλιάριον.

ΡΑΗ. Βάναυσοι τέχναι ὀνομάζονται, ὅσων ἡ πράξις φαίνεται κόπος, καὶ ἐκτελοῦνται μόνον διὰ τὸν δι' αὐτῶν παρατηρούμενον σκοπὸν, ὅς τις κινεῖ τὸν τεχνίτην καὶ νὰ ἀρχίσῃ καὶ νὰ συνεχίσῃ τὴν πράξιν τῶν. Τοιαύτη ἐνέργεια εἶναι καθυποβαλμένη εἰς βίαν τινὰ προερχομένην εἴτε ἀπὸ τὸ πρᾶττον αὐτὸ πρόσωπον, εἴτε ἄλλοθεν· διότι βία ἐμφιλοχωρεῖ πανταχοῦ, ὅπου ἡ ἐνέργεια δὲν εἶναι κατ' ἑαυτὴν ἡδέια, ἀλλὰ προστάζεται ὡς ἀναγκαία διὰ τινὰ ἄλλον σκοπὸν· ἐπομένως βάνυσος ὀνομάζεται καὶ τέχνη,

ἥτις ἐκτελουμένη ἐνασχολεῖ τὸ πνεῦμα ὄχι ὡς παιδιὰ, ἀλλ' ὡς κόπος οἶον, Θεραπευτικὴ, Λογαριαστικὴ, Χωρομετρικὴ, Πολεμικὴ, Ἐμπορικὴ, καὶ ὅλαι αἱ μηχανικῶς ἐκτελούμεναι, αἵτινες εἰς τὴν τεχνολογίαν ὀνομάζονται **Χειροτεχνίαι**: λέγονται δὲ οὕτως ὄχι, ὅσας ἐργάζεται μόνον ἡ χεὶρ, χωρὶς μετοχὴν τῆς ψυχῆς· διότι πᾶσα τέχνη ἀπαιτεῖ εἰς τὴν ἐκτέλεσίν της κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον κᾠποιαν ψυχικὴν ἐνέργειαν· συνήθως ὀνομάζονται **χειροτεχνίαι**, ὅσαι περικλείονται εἰς συναφείας.

ΡΛΘ'. Διαιροῦνται λοιπὸν καὶ αἱ βαναυσοὶ εἰς δύο γένη τεχνῶν. Εἰς τὸ πρῶτον ἀνάγονται αἱ ὑψηλότεραι κοπιαστικαὶ τέχναι, αἵτινες καταγίνονται εἰς ὅσα προϋποθέτουν μεγαλύτερον μέτρον πνευματικῶν ὀυνάμεων, καὶ διὰ τὰ κατ' ὀρθοθῶσιν ἀπαιτοῦν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν. Εἰς ταύτας εἶναι ἀντίστικαι, καὶ συνεργοὶ ἐπιστῆμαι τινες ἰδιαιτέραι· εἰς τὰς ἀνωτέρω (ΡΛΗ'), φέρ' εἰπεῖν, καταλεχθείσας κατὰ τάξιν τέχνας αἱ ἐφεξῆς ἐπιστῆμαι. Ἰατρικὴ, Ἀριθμητικὴ, Γεωμετρία, Πολιτικὴ, Ἐμπορικὴ· ὅλαι, καθὸ ἐπιστῆμαι, θεωρητικῶς μόνον ἐκλαμβάνόμεναι. Τὸ δεύτερον γένος περιέχει τὰς κατωτέρας βαναύτους τέχνας, αἱ ὅποια ὀνομάζονται κατ' ἐξοχὴν **χειροτεχνίαι**, καὶ τέχναι **κοπιαστικαί**, λεπτουργικὴν, φέρ' εἰπεῖν, μηχανικὴν, ἀρτοποιικὴν, ῥαπτικὴν, ἐμβαδοποιικὴν κτλ. Τούτων ἡ μὲν πράξις γίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον διὰ τῶν χειρῶν· ὁ δὲ κόπος εἶναι πλέον τοῦ σώματος παρὰ τῆς ψυχῆς.

Σημείωσις. Ἡ Λατινικὴ ἔκφρασις *Artes sellulariae ἢ Seditariae*, μετὰ τὴν ἑποικίαν ἐσημάνθησαν αἱ χειροτεχνίαι, προήλθεν ἀπὸ τῆν κατὰ συμβεβηκὸς περίστασιν τοῦ ὀτι κἀπὶ τῆς ὀ τεχνίτης εἰς τὴν ἐργαστικὴν του καθέτρου ἐνῶ ἐργάζεται· ἀλλὰ τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἀρμόζει εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς τέχνας· διότι καὶ ἡ γοαυματισμένος αἰτὸς καθήμενος γυμναζεται τὴν τέχνην τοῦ γράφειν, τοῦ συλλογίζεσθαι, τοῦ ἀναγωγώσκειν

τοῦ διδάσκων. Αὐτὸ τοῦτο πρέπει νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ Λατινοῦ ἄλλου ἐπιπέτου *Artes mercenariae*, ἤθουν τέχνη ἀμισθοί, τὸ ἐποίουν ἀπέδωκαν καὶ αὐτὸ εἰς τὰς χειροτεχνίας, ἐπειδὴ τάχα ἄλλως ὁ τεχνίτης δὲν ἀναλαμβάνει τὴν ἐπίπυον πρᾶξιν των, εἰμὴ ἀποβλέπων εἰς τὴν ὁποῖον μίλλει νὰ λάβῃ μισθόν. Ἄλλὰ τὸ ἐπίπυον τοῦτο ἀρμέξιν ἔχει μένον εἰς ἕλας τὰς βαναύσους τέχνας (φέρ' εἰπεῖν, Θεραπευτικὴν, Μηχανουργικὴν, Στρατωτικὴν), ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐλευθερίους, λίγως Ζωγραφικὴν, Ἐρμογλυφικὴν, ἐνῶ καὶ τῶν δύο εἰδῶν οἱ τεχνίται, εἰάν καὶ δὲν ἐνεργῶσι πάντοτε ἐπ' εὐθείας διὰ τὸν μισθόν, ἀλλὰ συντόως δέχονται ἀσμενίστατα ἀμοιβὰς διὰ τὰ ἔργα των· ἕλας λοιπὸν αἱ τέχνη καὶ ἐλευθερίῳ καὶ ἀνελεύθεροί εἶναι ἔμισθοι. Καὶ οἱ γραμματισμένοι ἀποβλέπουσι εἰς ἀμοιβὰς διὰ τὰ συγγράμματα των, καὶ διὰ τὰς ἐκ στέματος διδακαλίας των, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ μὲν διὰ μεταχειρίζονται τέχνη, τὴν συγγραφικὴν καὶ τὴν διδακτικὴν, ἥτις εἶναι ἀνάμικτος ἐκ βαναύσου καὶ ἐλευθερίου, τὸ μὲν διὰ τὴν καθημερινὴν κόπον, τὸ δὲ διὰ τὸ λογαρὸν καὶ αἰσθηματικὸν εἶδος της. Τὸ δὲ μίγεθος της ἀμοιβῆς κρείμαται ἀπὸ τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποῖαν κάμνουσι τὰ τεχνικὰ ἔργα εἰς τοὺς πλουσίους· διὰ τοῦτο πολλάκις ἀμείβονται πλέον ποιεταὶ καὶ ζωγράφοι καὶ τίκτονες, καὶ μὲν διὰ ὄρχησται, παρὰ διδασκαλοὶ καὶ στρατηγοὶ καὶ ἀστρονόμοι.

PM. Δύναται δὲ καὶ ὁ ἐλευθερίος τεχνίτης νὰ κάμνη τὸ ἔργον του μὲ κόπον, καὶ νὰ κατασταθῇ βάναισος καὶ χειρῶναξ· οὕτω γίνονται Μουσικοὶ ἀποβλέποντες μόνην τὴν ἀργυροληψίαν. Ποιεταὶ, οἵτινες κάμνουσι πανηγυριστικούς καὶ ἐγκωμιαστικούς στίχους διὰ μόνον τὸ ἀργύριον. Ἰποκριταὶ, πανταχόσε περιπλανώμενοι διὰ τὸ κέρδος, καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι, ὅσους ἀναγκάζει ἡ πείνα εἰς ἐργασίαν. Καὶ ὁ βάναισος τεχνίτης ἐμπορεῖ νὰ κάμνη τὸ ἔργον του ὡς παιδίαν, καὶ οὕτω πλησιάζει ὁπωσοῦν εἰς τὸν ἐλευθερίον τεχνίτην· συμβαίνει δὲ τοῦτο, ὅταν ἐργάζεται μὲ αἰσθηματικὴν κρίσιν, καὶ διευθύνει τὴν ἐνεργειάν του εἰς πράστασιν τοῦ κατ' αἰσθησιν ἀρέσκοντος. Ἐπειδὴ δὲ ὑπάρχουσι τέχνητινες, αἵτινες ἐπιδέχονται τὴν ἀνάμειξιν ταύτην, καὶ κινουσι πρὸς τοῦτο αὐτόμολον τροποῦντινα τὸν τεχνίτην· διὰ τοῦτο ἐμποροῦμεν νὰ ἐκλάβωμεν

τὰς τέχνας ταύτας ὡς μικτὰς, ἦγουν μέρος μὲν ἐλευθερίου, μέρος δὲ, βαναύσου.

ΡΜΑ'. Ἐπειδὴ δὲ ὁ καλὸς τεχνίτης πρέπει νὰ παραστήσῃ ὅ,τι αἰωρεῖται ἔμπροσθεν τῆς ψυχῆς του, εἴτε ἐξωτερικῶς ἀντιληπτὸν εἶναι, εἴτε μόνον ἐσωτερικῶς, δι' ὁποιοῦδήποτε τινος ἐξωτερικοῦ (οἶον, φωνῶν, χρωμάτων, σχημάτων κτλ.) μετὰ τρόπον, ὥστε ἡ παράστασις νὰ εἶναι αὐτὴ κατ' ἐαυτὴν ἀρεστὴ εἰς τὸν θεωρὸν χωρὶς τινος ἑτεροειδοῦς διαφόρου καὶ κέρδους· ἐντεῦθεν ἐμποροῦμεν νὰ κάμωμεν δύο ἀκόμη ὁρισμοὺς τῆς καλῆς τέχνης, τὸν μὲν ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, τὸν δὲ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου· καὶ κατὰ μὲν τὸν πρῶτον, ἡ καλὴ τέχνη εἶναι αὐτὴ κατ' ἐαυτὴν ἀρέσκουσα παράστασις τοῦ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ τεχνίτου διὰ μέσων τινῶν ἐξωτερικῶν· κατὰ δὲ τὸν δεύτερον, Ἐξίς τῆς τοιαύτης παραστάσεως δι' ἀσκήσεως ἐγγινομένη. Τὸ ἔργον λοιπὸν τῆς καλῆς τέχνης πρέπει νὰ εἶναι κατ' αἴσθησιν ἀρεστὸν διὰ τῆς παραστάσεως.

Σημειώσεις. Οἱ ἀνωτέρω ἐκτεθέντες ὁρισμοί, οἵτινες εἴπονται ἀναγκαιῶς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ῥηθέντων περὶ καλῆς τέχνης, εἶναι ἡ πρώτη ἀρχὴ καὶ σπερμὰ βᾶσις τῆς Καλλιτεχνίας· ἐμποροῦμεν δὲ καὶ τοὺς εἰπωμεν καὶ καθεὶς τοῦ τεχνικῶς παριστασμένου κάλλους, εἰάν ὡς καλὸν ἐλάβρωμεν καθολικώτερον πᾶν τὸ κατ' αἴσθησιν ἀρίστων (ΡΗΗ' Σημ).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ παραστατικῆς δυνάμεως καὶ ἕξως, καὶ
τοῦ λεγομένου Δαιμονίου τῆς τέχνης.

PMB'.

Πᾶσα καλὴ τέχνη ἀπαιτεῖ παραστατικὴν δύναμιν, ἥτις
προέρχεται ἀπὸ τὴν φαντασίαν. Πᾶς ἄνθρωπος ἔχει ταύ-
την τὴν δύναμιν, ἐὰν καὶ δὲν τὴν δεικνύωσι πάντες. Στη-
ρίζεται δὲ εἰς τὸ ἀλληλένδετον τῶν θεωρητικῶν καὶ πρακτι-
κῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, κατὰ τὸ ὅποιον ἢ τῶν δευτέρων
ἐνέργεια γίνεται παραστατικὸν μέσον τῆς ἐνεργείας τῶν πρώ-
των· οὕτως ὁ προφορικὸς λόγος εἶναι πρακτικὴ τοῦ ἀνθρώπου
ἐνέργεια, ἥτις παριστάνει ἔμμονον τινα ἐνέργειαν ἢ θεωρίαν,
ἢ νόσον, ἢ τὸν λόγον τὸν ἐνδιάθετον· ὁ δὲ ἐννεὸς, ἀντὶ τού-
του μεταχειρίζεται παραστατικὰ μέσα τῆς θεωρίας του τὰ
σχήματα τῶν χειρῶν καὶ τὰ κινήματά τοῦ προσώπου, καὶ,
ἐὰν εὐτυχῆσῃ νὰ μάθῃ τὴν γραφικὴν τέχνην, μεταχειρίζεται
καὶ τοὺς γραφικοὺς χαρακτῆρας· ὅσον δὲ δραστηριωτέρα εἶ-
ναι ἡ φαντασία τοῦ ἀνθρώπου, τόσον ἐνεργητικωτέρα γίνεται
ἡ παράστασις του, ἐνῶ βοηθούμενος ὑπ' ἐκείνης ἐνθάλλεται
σαφῶς καὶ εὐκρινῶς καὶ ποικιλαχῶς πᾶν ὅ,τι θέλῃ.

Σημείωσις. Διαιροῦσι τὴν φαντασίαν εἰς ἀναδοτικὴν καὶ
γενετικὴν· ἡ ἐκείνη μὲν λέγουσι τὴν επαναλαμβάνουσαν, ὅσα προ-
σελάβῃ ἢ αἰσθῶσις· ταύτην δὲ τὴν πλάττουσαν ἐξ ἐαυτῆς νεα τινὰ ὄν-
τα, καὶ τὴν νομίζον κυρίως ἀπαραίτητον εἰς τὸν τεχνίτην· ἀλλὰ καὶ
ἡ ἀξία τῆς πρώτης εἶναι ἐπίσης μεγάλη, καθὼς καὶ ἡ τῆς δευτέρας·
καὶ εἶναι μὲν ἡ γενετικὴ ἢ κυρίως εἰς τὸν τεχνίτην ἀναγκαία, ἐπιυδὴ

κατ' ἄλλον τρόπον δὲν δύναται νὰ αὐτοουργήσῃ τίποτε, ἀλλὰ μόνον μι-
μῆται· εἶναι δὲ καὶ ἡ ἀναδοτική ὄχι ἐλιγώτερον ἀναγκαία, ἐπειδὴ χω-
ρὶς αὐτῆς δὲν ἠδύλων ἔχει ὕλην νὰ πλάσῃ νία. Ἐμπορεῖ, φέρ' εἰπεῖν,
ὅς τις εἴποι πάποτε εἰς σδενδρόν καὶ ἐκτεταμένῃν πεδιάδα, καὶ δὲν ἴδε
ποτέ του εἰκόνα καλῆς τοποθεσίας, νὰ παραστήτῃ τοιαύτην;

PMΓ'. Πᾶσα καλὴ τέχνη ἀπαιτεῖ ἐκ μέρους τοῦ τεχνί-
του καὶ ἀσκήσιν· διότι ἡ παράστασις ἔχει τὰς μηχανικὰς δυ-
σκολίας τῆς, αἵτινες συναντῶνται εἰς τὸ ἀκατέρηστον τῆς
ὤμης ὕλης, ἡ ὁποία θέλει εἰσθαι τὸ παραστατικὸν μέσον, καὶ
διὰ τοῦτο πρέπει νὰ λάβῃ εἶδος τε καὶ μορφήν· ἡ γλῶσσα,
φέρ' εἰπεῖν, ξύλα καὶ λίθοι, χρωματιστικαὶ βαφαί, τὰ ὁποῖα
μεταχειρίζονται ὁ ποιητὴς, ὁ ἀγαλματοποιὸς, ὁ ζωγράφος,
διὰ νὰ παραστήσωσιν ἐξωτερικῶς τὸ ἐσωτερικόν, ἔχουσιν εἰς
τὴν πράξιν τὰς δυσκολίας των, αἵτινες νικῶνται διὰ τῆς ἀ-
σκήσεως, ἡ ὁποία μεταβάλλει τὴν δύναμιν εἰς ἔξιν. Ἐντεῦθεν
γεννᾶται ἡ τεχνίτου ἀρετὴ (Λατ. *virtus artistica*),
ἣτις ἀποδίδεται μὲν ἰδιαίτερα εἰς τὸν Μουσικόν, ἐπανήκει δὲ
κυρίως εἰς πάντα τεχνίτην, ὅς τις διὰ τῆς ἀσκήσεως ἀπέκτη-
σεν ἔξιν νὰ πράττῃ εὐκολώτατα καὶ τὸ δυσκολώτατον.

PMΔ'. Ἡ καλὴ τέχνη ἔμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ καὶ ἔργον
Δαιμονίου· οὕτω δὲ ὀνομάζομεν ἰδιότητα τινὰ τῶν ψυχι-
κῶν δυνάμεων, διὰ τῆς ὁποίας ἀναφαίνονται ἐνεργοὶ αὐταὶ
καθ' ἑαυτὰς, καὶ γενετικαὶ νέων πραγμάτων. Αὕτη ἡ ἰδιότης
ἀποτελεῖ τοὺς δαιμονίους καὶ περιφήμους τεχνίτας, ἐπειδὴ ἡ
φύσις αὕτη τοὺς χαρίζει τὸν αἰσθηματικὸν κανόνα τῆς τέ-
χνης των.

Σημείωσις. Αἱ ἀρχικαὶ τῆς ψυχῆς δυνάμεις φαίνονται διὰ τῆς
πέρας εἰς μερικά πρόσωπα μὲ παντοδαπώτατας παραλλαγὰς. Τινὲς δὲ
εἰς αὐτῶν φαίνονται καὶ εἰς τὴν τρυφερωτάτην ἔλευσιν, καὶ τῶν αὐτῶν
δεδομένων (γενεῶν, ἀγωγῆς, τύχης κτλ.) εἰς ἄλλους μὲν ὑπαρχουσιν, ἀπ'
ἄλλους δὲ ἐλλείπουσι. Τοιαῦται λοιπὸν ψυχικαὶ καταστάσεις εἰν ἔμπο-
ρὸν νὰ ἐκληρωθῶσιν οὔτε δολοίκα (οἷοτι ἔπρεπε νὰ τας ἔχωσιν ὅλοι οἱ

ἄνθρωποι χωρὶς ἐξαιρέσει) οὕτε ἰπικητοὶ, ἀλλ' ἔμφυτοι, ἔχουσιν γεν-
κόμενοι μετὰ τοῦ προσώπου, εἰς τὸ ἐποῖον ἀνέκουσιν. Ἐκ τούτων τῶν
φυσιῶν διαδόσεων ἢ καταστάσεων ἢ δεξιότητων, ἢ ὅπως ἄλλως διίλιται
ἐκ τῆς ἐνομοσύνης, εἶναι καὶ ἐκείνη ἢ θαυμασιώδης ἀγαπητῶν τῶν τέκνων
τῆς φύσεως δεξιότης, τὴν ὅποιαν οἱ Εὐρωπαῖοι ἐνομάζουσι Genie, καὶ
ἡμεῖς συμφώνως μ' ἐκείνους ἐμποροῦμεν ἴσως νὰ εἰπώμεν Δαιμόνιον,
ἐπειδὴ εἰς τὸν ἔχονσα τοῦτο φαίνεται ἐνοικοῦν ὑψηλότερόν τι πνεῦμα,
ἔμοιον μὲ τὸ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους, βοηθοῦν αὐτόν, διευθύνοντε
καὶ διεξάγον εἰς τὰς πράξεις του. Τοιοῦτος ἄνθρωπος διανοεῖται εἰς τὰς
πράξεις του ξενόκουστον ἐνέργειαν, διὰ τῆς ὁποίας παράγει ἐλευθέρως
ὅποια ἄλλοι, ὅσον ἀντιστοιχοῦσιν, τῶν ἀδυνάτων εἶναι νὰ κατορθώσωσι.

ΡΜΕ'. Τὸ δαιμόνιον ποτὲ οὐκ εἶναι παθητικόν, ἀλλὰ
πάντοτε ἐνεργητικόν καὶ δημιουργικόν, εἴαν καὶ κατὰ διαφό-
ρους βαθμοὺς εἰς διαφόρους ἀνθρώπους· εἶναι δὲ ἂν ὄχι γε-
νικῶς ἀρχικόν (διότι ἤθελεν τὸ ἔχειν ὅλοι, [ἀνωτ.])· ἀλλ'
ἀτομικῶς τοιοῦτον, ὡς ἐλεύθερον χάρισμα τῆς φύσεως ἀποδε-
δομένον μόνον εἰς μερικοὺς ἀνθρώπους· καὶ εἶναι, ὡς ὅλα τὰ
ἀρχικά, ἀνερμηνεύτον. Ἡ ἐξήγησίς του ἐκ φυσικῶν ἀρχῶν
(οἶον, ἐρεθισιμότητος τοῦ νευρικοῦ συστήματος, ἢ, κατὰ τὴν
Γαλλίαν κρηνισκοπλίαν, τοῦ μεγέθους τοῦ κρανίου, καὶ
ἄλλων τινῶν μερῶν, τὰ ὅποια ἴσως εἶναι αἱ ὀργανικαὶ ὑποθέ-
σεις ψυχικῶν τινῶν ἐνεργειῶν, καὶ δι' αὐτῶν ἐμπορεῖ νὰ φανῇ
μεγαλητέρα ἐπίτασις καὶ ἰσχύς εἰς τὰς ἐνεργείας ταύτας) οὐκ
ἐρμηνεύει κυρίως τίποτε· διότι, παρεκτός ὅτι ἡ ὀρθότης τοι-
ούτων ἐξηγήσεων εἶναι ἀναπόδεικτος, γεννᾶται καὶ ἡ νῆα ἀ-
πορία. Πᾶθεν προέρχεται ἡ μεγαλητέρα τῶν νεύρων ἐρεθισι-
μότης, ἢ τὸ μέγεθος τῶν ὀργάνων τοῦ ἐγκεφάλου εἰς ἀνθρώ-
πους τινάς; Διὰ τοῦτο ἐμποροῦμεν νὰ παραβάλωμεν τὸ δαι-
μόνιον μὲ τὴν ἠλεκτρικὴν ὑλὴν λέγοντες, καθὼς αὐτὴ φαίνε-
ται εἰς σώματά τινα καὶ μετ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν τῶν σωμά-
των, οὕτω καὶ ἐκεῖνο φαίνεται εἰς πνεύματά τινα καὶ μετ'
αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν τῶν πνευμάτων.

PMΣ'. Ἐστοχάσθησαν τινὲς ὅτι τὸ *Genie* ταυτίζεται μὲ τὸ *Talent*· ἀλλ' ἀφ' οὗ ἐξηγηθῆ ἡ σημασία τῆς λέξεως, πίπτει ἐξ ὁλοκλήρου ὁ στοχασμὸς οὗτος. *Talent*, ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν *Τάλαντον*, εἶναι λέξις μεταφορικὴ, σημαίνουσα πᾶν ἐξαιρέτων χάρισμα, μὲ τὸ ὁποῖον στολεῖται ἄνθρωπόν τινα ἢ φύσις· καὶ πιθανὸν εἶναι, ὅτι μετεφέρθη ἡ σημασία τῆς ἀπὸ τὸ εὐαγγελικὸν *τάλαντον*. Τὸ *τάλαντον* λοιπὸν εἶναι ἡ δαιμόνιον, εἰς φανερόνεται διὰ μεγάλης καὶ χωριστῆς γονιμότητος, ἢ εὐφυΐα, εἰς φαίνεται διὰ μεγάλης ἀντιληπτικῆς δυνάμεως κτλ. *Τάλαντον* λοιπὸν εἶναι γένος· δαιμόνιον εἶ, εἶδος· καὶ ἐπομένως τὸ μὲν δαιμόνιον εἶναι καὶ *τάλαντον*· τὸ δὲ *τάλαντον* δὲν εἶναι καὶ δαιμόνιον (Λογικ. Ο').

PMZ. Τὸ δαιμόνιον δὲν περιορίζεται εἰς μίαν μόνην ψυχικὴν δύναμιν, ἀλλ' ἔμπορεῖ νὰ ἐξαπλωθῆ εἰς ὅλας, ὅπου εἶναι δυνατὴ γονιμότης ὁποιοῦδήποτε εἴδους τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων. Διὰ τοῦτο διαιρεῖται εἰς καθολικὸν καὶ μερικόν· ἀλλ' ἐπὶ εὐρίσκεται ἄνθρωπος καθολικὸν ἔχων δαιμόνιον, καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τοῦ καθολικοῦ, εἶναι ζήτημα, τὸ ὁποῖον εὐσκόλως ἔμπορεῖ νὰ ἐπιλυθῆ· ἡ πείρα τουλάχιστον ἀκόμη δὲν μᾶς ἔδωκε τοιοῦτο παράδειγμα· φαίνεται δὲ ὅτι ὁ φυσικὸς περιορισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος μόνον μερικόν δαιμόνιον ἐπιδέχεται.

Σημείωσις. Ἐνόμισαν τινὲς τὸν Γερμανὸν Λεϊβνίτιον καθολικὸν δαιμόνιον· ἀλλὰ τὸνεμα στρέφεται μόνον εἰς τὰς ἐπιστήμας· διότι ἐκ τῶν καλῶν τεχνῶν τιποτε ἐν ἔτιξεν ὁ Λεϊβνίτιος· καὶ ὅτι, εἰς ἡ-δέλεν, ἐφάδατο ἑαμένως εἰς τὴν Κοσμητικὴν, Ζωγραφικὴν, Μουσικὴν κτλ. εἶναι καὶ ἀναπόδραστον.

PMH'. Διὰ τοῦτο προσηθέστερον εἶναι νὰ διαιρέσωμεν τὸ δαιμόνιον εἰς ἐπιστημονικὸν καὶ τεχνικόν· καὶ καθὲν νὰ ὑποδιαιρέσωμεν εἰς ὕσας ἐπιστήμας καὶ τέχνας ἔμπορεῖ νὰ ὁ-

ναφανῆ· οὕτως ὑπῆρχαν δαιμόνιοι πολιτικοὶ ἄνδρες καὶ στρατηγικοὶ Κῦρος, Σόλων, Λυκούργος, Περικλῆς, Θεμιστοκλῆς, Ἐπαμινώνδας, Ἀγασίλαος, Φίλιππος, Ἀλεξάνδρος, Ἀννίβας, Σκιπίων, Σύλλας, Πομπήιος, Καῖσαρ, Κάρολος. Θεωρητικοὶ δὲ καὶ τῆς ἀληθείας ἐξετατικοὶ. Σωκράτης, Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Ἰπποκράτης, Ἀρχιμήδης, Κοπέρνικος, Βάκων, Γαλιλαῖος, Κέπλερος, Νεύτων, Λαίβνιτιος, Εὐλλερς, Κάντιος. Τεχνῖται δὲ δαιμόνιοι. Ὅμηρος, Πίνδαρος, Σοφοκλῆς, Φειδίας, Ἀπελλῆς, Δημοσθένης, Κικέρων κτλ. Τὸ δὲ τεχνικὸν δαιμόνιον ἐκτείνεται ὄχι μόνον εἰς τὰς καλὰς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς βαναύσους τέχνας. Ἄλλ' εἰάν ἐξετάσωμεν βαθύτερα τὸ πρᾶγμα, τὸ δαιμόνιον εἶναι μόνον τεχνικὸν· διότι καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας τίποτ' ἄλλο δὲν ἐκτελεῖ εἰμὴ τὴν ὕλην τῆς ἐπιστήμης δεικνύει ὑπ' ἄλλο νέον ἢ διάφορον εἶδος (PKH.).

PMΘ'. Ὅταν λοιπὸν γίνεται λόγος περὶ δαιμονίου, πρέπει πάντοτε νὰ ἐννοῶμεν τὸ τεχνικόν· καὶ ὅταν μὲν ἀναφαίνεται εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῶν ἐλευθερίων τεχνῶν, τὸ ὀνομάζομεν καλλιτεχνικὸν δαιμόνιον, τὸ ὁποῖον πάλιν κατὰ τοὺς διαφόρους κλῶνας τῶν καλῶν τεχνῶν ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ποιητικόν, μουσικόν, ζωγραφικόν κτλ. Ὅταν δ' ἐξ ἐναντίας δεικνύεται εἰς τὰς βαναύσους, γίνεται ἐνεργὸν διάφορως κατὰ τὴν διάφορον τέχνην· εἰάν, φέρ' εἰπεῖν, ἀναφανῆ εἰς τὴν τέχνην τοῦ διὰ τῆς πολιτικῆς καὶ στρατηγικῆς διοικήσεως μεγάλης μεταβολῆς ἐνεργεῖν εἰς τὸν κόσμον, ὀνομάζεται πολιτικόν, ἢ πολεμικόν, ἢ ἥρωϊκὸν δαιμόνιον, ὅποτε δύναται νὰ ὀνομασθῆ καὶ πραγματικόν.

Σπριεωσις. Πρακτικὸν δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῆ, ἐπειδὴ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ ἄδικον. Ἡ ἀρετὴ κρίνεται κυρίως ἀπὸ τῆν θείων, ἥτις εἶναι ἐλευθέρω. Ἡ ἀρετὴ λοιπὸν ἀφανίζεται, εἰάν ὑποτεθῆ ἔργον δαι-

μου. Πραγματικὸν δὲ δαιμόνιον ἐνομάζεται ὄχι μόνον ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ πολεμικὸς, ἀλλ' ἐν γένει πᾶς πολυπράγμων καὶ πολυσύχολος, οἷον. Οἰκονόμος, Ἰατροὺς, Παιδαγωγός, καὶ πᾶσα οἰκοδίοποινα ὡς τροφὸς τῶν τέκνων, καὶ δοκίμια τῶν οἰκωνόμου πράξεων. καὶ μὰ Δία εἰς ταύτην τὴν σφαῖραν, ὅπου ἐτίθη ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς, ἐμπορεῖ να δεῖξῃ τὸ δαιμόνιον πολὺ ὠφελιμώτερα παρὰ εἰς κἀμνη στίχους, ἢ γράφῃ μυθιοστορίας, ἢ μεταφράξῃ διὰ τὴν λαμπρὴν ὡς αἰσθημάτων δαιμόνιον.

PN. Ἀλλ' ἐμπορεῖ να ἀναφανῆ τὸ δαιμόνιον καὶ εἰς τὴν τέχνην τοῦ τὰς ἐπιστήμας πλατύνειν καὶ τελειοποιεῖν· καὶ τοῦτο ἢ δι' εὐτυχῶν παρατηρήσεων καὶ πειραμάτων, ἔποτε φαίνεται τὸ παρατηρητικὸν καὶ πειραματικὸν δαιμόνιον· ἢ διὰ βαθυτέρας ἐρεύνης καὶ σκέψεως τοῦ προκειμένου (ὡς θεωρητικὸν δαιμόνιον), ἢ δι' εὐτυχοῦς ἀνιχνεύσεως καὶ ἀνακρίσεως ξένων σφαλμάτων καὶ ἀπατημάτων (ὡς κριτικὸν δαιμόνιον), ἢ διὰ καταλλήλου διατάξεως καὶ λογικῆς ὁλομελείσεως τῶν γνώσεων (συστηματικὸν δαιμόνιον)· ὀνομάζεται δὲ τοῦτο γενικῶς ἐπιστημονικὸν δαιμόνιον (**PMH**), καὶ ἀναφαίνεται εἰς ἐν ἢ εἰς ἄλλο εἶδος κατὰ καιροῦς. Πλάτων μὲν ἔλαμψεν ὡς θεωρητικὸν καὶ αἰσθηματικὸν δαιμόνιον. Ἀριστοτέλης δὲ ὡς κριτικὸν καὶ συστηματικόν. Ὁ Κάντιος ὡς θεωρητικὸν δαιμόνιον ἐπρόλαβεν εἰς τὸν οὐρανόν, ὅσα ὁ Ἑρσχελος ὡς παρατηρητικὸν εὔρηκεν ἔπειτα· καὶ οἱ δύο εἶναι δαιμόνιοι. Καὶ καθὼς εἰς τὰς τέχνας, εἰς τεχνίτης δὲν ἐπιτηδεύεται μὲν πᾶσας, ἀριστεύει δὲ εἰς μίαν τινά· οὕτω καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας εἰς ἄλλην ἄλλος ἐκλάμπων πρέπει πάντες να ἀπολαύωσι τοὺς δικαίους στεφάνους κατὰ τὸ εἶδος του καθεῖς.

PNA. Ἡ ἀρχετυπία ἢ ἰδιοτροπία (**Originalitas**) εἶναι οὐσιώδης τοῦ δαιμονίου χαρακτήρ· οἱ δαιμόνιοι ἄνθρωποι ὑπερπηδῶσι τὰ συνειθισμένα ὅρια καὶ παρεκβαίνοντες ἀπὸ τὴν τετριμμένην ὁδόν, ἐκβάλλουσιν εἰς τὸ φῶς

νεοφανῆ καὶ ἀνέλπιστα γεννήματα, τὰ ὅποια λέγονται ἀρχέτυπα, ἢ αὐτοῦργήματα· ἀλλὰ μόνον οἱ εἰς τοῦτο διορισθέντες ὑπὸ τῆς φύσεως ἐμποροῦν νὰ παραξῶσι τὰ τοιαῦτα· οἱ δὲ ἄλλοι θέλοντες νὰ φανῶσι τινες, καὶ ὑπερβαίνοντες τὰ συνήθη ὄρια, γεννῶσιν ἐκτρώματα ἄμορφα, ὅποια βλέπομεν καθ' ἡμέραν τὰ ἔργα τῶν ἐλλεινῶν σχολαστικῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ ἐνθουσιασμοῦ, καὶ χαρακτῆρος καὶ τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ.

PNB'.

Ε' ἂν τὰ ἔργα τῆς καλῆς τέχνης φθάσωσιν ὑψηλὸν τελειότητος βαθμὸν, ὁ τεχνίτης, ἐν ᾧ τὰ παράγει, εὐρίσκειται εἰς κατάστασιν τοιαύτην, κατὰ τῆς ὁποίας ἐνδιεγείρονται εἰς αὐτὸν πολλαὶ ἔννοιαι, αἵτινες τὸν ἐμψυχόνοῦσι χωρὶς νὰ τοῦ στερῶσι τὸν ἀναγκαῖον ἐπιλογισμὸν εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ἔργων του· ὀνομάζεται δὲ ἡ κατάστασις αὕτη ἐνθουσιασμός.

PNΓ'. Ἡ ἐργασία τῶν τεχνιτῶν, διὰ τῆς ὁποίας κάμνουσι πράγματα τὰς ιδέαι των, ὀνομάζεται παράστασις γενικῶς, καὶ εἰς τὰς λεκτικὰς τέχνας, ἐρμηνεία. Τρόπος δὲ ὀνομάζεται ὁ ἰδιωτισμὸς καθενὸς τεχνίτου εἰς τὴν παράστασιν ἢ ἐρμηνείαν (Γερμ. die Manier, Γαλλ. la Maniere, ἀπὸ τὸ λατινικὸν manus, ἤγουν χεῖρ)· ἐπειδὴ δὲ ἡ χεῖρ ὑπουργεῖ εἰς τὴν παράστασιν· διὰ τοῦτο ἐσημαίνετο ὁ τρόπος ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ μετὰ τὸ ἔργον χειρὸς τοῦ δεῖνος, ἢ καλᾶμου· ἢ γραφίδος· εἰς δὲ τὰς λεκτικὰς

τέχνας, ιδέα λόγου, και από τους νεωτέρους ὕφος ἢ στυλος.

ΡΝΔ'. Ἡ παράστασις εἶναι ἢ κυρία ἢ καταχρηστική· ἢ πρώτη εἶναι, ὅταν ὅ,τι φαντάζεται τις, τὸ παριστάνῃ ἐξωτερικῶς· οἷον, φαντάζομαι λέοντα, και παριστάνω διὰ ζωγραφίας ἢ ἀγαλματοποιίας λέοντα· ἢ δευτέρα, ὅταν ἠθικὰς τινας ιδέας προσωποποιῇ ὁ τεχνίτης· οἷον, ἡ Δικαιοσύνη παριστανόμενη ὡς Θεὰ κρατοῦσα εἰς χεῖρας ζυγαρίαν. Ἡ καταχρηστικὴ παράστασις, ἣτις λέγεται και εἰκονικὴ εἶναι α') ἀποτελεσματῆς ἀνάγκης· ἐπειδὴ ἄλλως δὲν δύναται νὰ παραπταθῶσιν αἱ ἠθικαὶ ιδέαι εἰς ἀνθρώπους ἀκαλλιεργήτους· β') τῶν συγκυρικῶν νόμων τῆς φαντασίας (Ἐμπειρ. Ψυχ. ΡΗ)· διότι, ἐπειδὴ τὰ ὅμοια ἀνακαλοῦσιν ἀλλήλα εὐκόλως, διὰ τοῦτο ἡ παράστασις εἰκονίζει τὴν νεότητα μὲ τὸ ἔαρ, τὸ γῆρας μὲ τὸν χειμῶνα, τὸν θάνατον μὲ τὸν ὕπνον, τὴν ταραχὴν τῆς ψυχῆς μὲ τὴν τρικυμίαν κτλ. γ') τῆς ἀγχινοίας, ἣτις εὐκόλα παρασύρεται εἰς τὸ νὰ μεταχειρίζεται μεταφορὰς, παραβολὰς, ἀλληγορίας. κτλ.

ΡΝΕ'. Πᾶν καλὸν ἔργον πρέπει νὰ ἔχη χαρακτῆρα τινα· ὄχι τὸν κατὰ λογικὴν σημασίαν (Λογ. ΛΓ'), ἀλλ' ἕτερον αἰσθηματικὸν και τεχνικὸν, ὅστις προσδιορίζεται μέρος μὲν ὑπὸ τῆς ἀγχινοίας τοῦ τεχνίτου, μέρος δὲ ὑπὸ τῆς ἐργασίας τῆς ὕλης, ἐκ τῆς ὁποίας παράγεται τὸ ἔργον. Ἰδιότητες δὲ οὐσιώδεις τοῦ χαρακτῆρος εἶναι τὸ ἔν και τὰ πολλὰ, τὸ πλήρες και ἡ ἀκρίβεια, ἀναλογία και σαφήνεια, τὸ πρέπον και ἡ εὐκρίνεια. Εὐθύς θέλομεν τὰ θεωρήσειν ἰδίως εἰς τοὺς ἐφεξῆς παραγράφους.

ΡΝς'. Τὸ ἔν και τὰ πολλὰ, ἀναποσπάστως συνδεδεμένα πρέπει νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὸ καλὸν ἔργον· διότι χω-

ρίς τοῦ πλήθους δὲν δύναται τὸ ἔργον νὰ ἐνασχολήσῃ ἱκανῶς τὰς ψυχικὰς δυνάμεις, ὥστε νὰ τὰς ἐξυψώσῃ ζωηρῶς καὶ αἰσθηματικῶς· καὶ χωρὶς τῆς ἐνότητος δὲν δύναται ἡ ἀσχολία αὐτὰ νὰ εἶναι σύμφωνος πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἁρμονική· διὰ τοῦτο τὰ μέρη πάντα ἔργου τινος πρέπει νὰ ἀποτελοῦσιν ἓν ὅλον· ὥστε τὰ ἐπεισόδια, φέρ' εἰπεῖν, ἐπικοῦ δράματος νὰ εἶναι ἀκριβῶς συνθεθεμένα μὲ τὴν κυρίαν πράξιν· καὶ τὰ πρόσωπα, τὰ ἐφ' ἑνὸς πίνακος ζωγραφούμενα, νὰ παρισσάνωνται μὲ κάποιαν πρὸς ἀλλήλα κοινωνίαν· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ στενοχωρῆται καὶ νὰ συνεπιπίπτῃ τὸ ἔργον διὰ τὴν κοινωνίαν ταύτην· ἢ διὰ βλεμμάτων, σχημάτων, θέσεως, ἢ ὁποιασδὴ· ποτε ἄλλης ἐπαισθητῆς ἀναφορᾶς τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλον κοινωνία εἶναι ἱκανὴ νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἓν εἰς τὰ πολλά.

PNZ. Τὸ πλήρες καὶ ἡ ἀκρίβεια· ὥστε, οὔτε νὰ ἐλλείπῃ ὅτι ἀναγκαιῶς ἀνήκει εἰς τὸ ἔργον, διὰ νὰ εἶναι σύμφωνον μὲ τὴν ἰδέαν τοῦ παριστανομένου, οὔτε νὰ περιττεύῃ τι, ὥστε δι' αὐτοῦ νὰ ἐπιφορτίζεται τρόπον τινα τὸ ἔργον· καὶ εἶναι μὲν μερικὰ τινὰ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα καλὰ· ἀλλ' ἐὰν δὲν ἔχωσι τὸν τόπον των εἰς τὸ ὅλον, τρέπει πρὸς χάριν τοῦ ὅλου νὰ ἀποβαλθῶσι. Διὰ τοῦτο λόγος μὲ παντοῦθ' ἀπὸς παρεκβάσεις καὶ ἱστορίας, καὶ παρομιίας, καὶ σσσωρευμένους μαρτυρίας, ἀγροῦ ζωγραφία μὲ παρὰ πολλὰ ἀντικείμενα, κτλ. εἶναι ἐλαττωματικὰ, ὡς παρῆκτρέποντα τὴν προσοχὴν ἀπὸ τὰ οὐσιώδη καὶ κύρια. Ἡ ἀκρίβεια λοιπὸν ἀπαιτεῖ τὸ ἔργον νὰ μὴ εἶναι τί πλέον· παρὰ πλήρες· τὸ δὲ πλήρες, νὰ μὴ ἐλλείπῃ τι οὐσιῶδες μέρος· ἀλλὰ ἴδιον εἶναι τὸ οὐσιῶδες μέρος πρέπει νὰ προσδιορίσῃ ἡ τοῦ ὅλου ἰδέα. Ἀπὸ τελείου μὲν ἀνδριάντα δὲν πρέπει νὰ ἐλλείπωσιν οὐδὲ τὰ κῶλα, λέγω χεῖρας καὶ πόδες· ἀπὸ προ-

τομήν δὲ ἐλλείπουσιν, ἐπειδὴ πρέπει νὰ παρασταθῆ μόνον ἡ κεφαλὴ μὲ τὰ γειτνιαζόμενα αὐτῆς μέρη. Τὸ πλήρες λοιπὸν εἶναι εἰς τὴν τέχνην σχετικόν.

Σημείωσις. Τὸ ἐνδύμα δὲν εἶναι οὐσιώδης μέρος τοῦ σώματος, καὶ ἐμπορεῖ νὰ λείψῃ διὰ λόγον, τὸν ὁποῖον εἶπαμεν ἀρχήτερα (ΟΓ'). ἀλλὰ καποτε (οἷον εἰς παράστασιν Ἰσοτιάδος) εἶναι οὐσιώδης. Ἰσχυρῆ ἢ γυναικτικῆς ἠθέλου ἴσθαι ἐναντία εἰς τὸν χαρακτήρα τῆς αὐτῆς εἰσότητος.

ΡΝΗ. Ἀναλογία καὶ τὸ πρέπειν, ὥστε καθὲν μέρος νὰ φυλάττητὴν προσήκουσαν ἀναλογίαν καὶ πρὸς τὰ ἄλλα μέρη καὶ πρὸς τὸ ὅλον καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν τοῦ ὅλου. Διότι εἴαν τὰ μέρη στήλης, οἴκου, λόγου, δράματος, τὰ μέλη ἀνθρωπίνου ἢ ζωϊκοῦ σώματος κτλ. δὲν φυλάττουν πρὸς ἄλληλα τὴν ἀπαιτουμένην ἀναλογίαν, χάνεται ἢ ἐκ τοῦ ἔργου εὐαρέστησις ἐπίσης, καθὼς εἴαν ἐπὶ θεάτρου φαίνωνται Ἕλληνες μὲ γαλλικὰ ἐνδύματα, ἢ εἴαν ἐκκλησία εἶναι στολισμένη ὡσαύτῃ θεάτρου, ἢ πράγματα καινὰ καὶ τετριμμένα ἐκφράζονται μὴ ὑψηλοῦσιν. Ἡ διαστροφὴ ὅμως τῆς ἀναλογίας καὶ τοῦ πρέπειντος γινομένη εἰς τὰ γελοῖα (οἷον, εἰς φορτικόν τι ἔργον) δὲν γεννᾷτε ἐναντίον τὸ κανόνος, ἀλλὰ μάλιστα τὸν ἐπιβεβαιώνει. Διότι εἰς τὰ τοιαῦτα διαστρέφουσι τὸν κανόνα διὰ νὰ κάμουν τὸ πρᾶγμα ἄτοπον καὶ ἄλογον, τὸ ὁποῖον κινεῖ τὸ γέλωτα (Υ5.).

ΡΝΘ. Σαφήνεια καὶ εὐκρίνεια, ὥστε εἰτι ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ ὁ τεχνίτης, νὰ καταλαμβάνεται εὐκόλως ἀπὸ τὸν παρατηρητὴν, καὶ νὰ ἀφανίζονται καὶ τὰ μικρὰ σφάλματα, τὰ ὁποῖα θύναται νὰ πειράξωσι τὴν ἐνέργειαν τοῦ ὅλου. Διὰ καλῆς διατάξεως τῶν μερῶν, καὶ πρεπούσης διαμερίσεως τοῦ φωτὸς καὶ τῆς σκιᾶς (τὰ ὁποῖα ἐμφιλοῦρουν ὄχι μόνον εἰς τὴν ζωγραφίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶν εἶδος παραστάσεως, καὶ γίνεται διὰ χρωμάτων καὶ διὰ τόνου κατὰ-

Θύεται ἐξαιρέτα ἢ εὐκρίνεια, διὰ τῆς ὁποίας ἐξυψονονται τρόπον τινα τὰ ἐπισημότερα μέρη, καὶ προσφέρονται πλησιέστερα εἰς τὸ ὄμμα ἢ εἰς τὸ αὐτίον τοῦ παρατηρητοῦ. Διὰ ταῦτα καὶ ἀλληγορικαὶ παραστάσεις οὕτως αἰνιγματωδῶς ἐκθετόμεναι, ὥστε μετὰ πολλοῦ χρόνου σκέψιν καὶ μόλις νὰ καταλαμβάνη τις τὴν ἐννοιάτων, εἶναι ἐλαττωματικαὶ ἐπίσης, καθὼς καὶ ἱστορικαὶ ζωγραφίαι, ὅπου δὲν καταλαμβάνεται χωρὶς σχολιάσματα ἢ κυρίᾳ πράξις. Ἀλλὰ Τί νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ τῆς τέχνης μυστικισμοῦ, ὅστις ἐπίτηδες σκεπάζει τὸ παριστανόμενον μὲ ψηλαφητὸν καὶ ἀδιάβατον σκότος, ὥστε μόνοι νὰ τὸ ἐποπτεύωσιν οἱ μεμνημένοι μὲ ὑπερφυσικὸν τρόπον τινα φῶς; Ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη ἔχουσι βέβαια τὰ μυστήριά των, καὶ καθ' ἑκάστην ἀπαντῶμεν εἰς αὐτὰς πράγματα, τὰ ὁποῖα οὔτε νὰ καταλάβωμεν οὔτε νὰ ἐκφράσωμεν δυνάμεθα, ἀλλὰ μόνον μὲ ἀνεκκλήτητα αἰσθήματα καὶ ἀπροσδιόριστους εἰκασίας τὰ ἀντιλαμβανόμεθα· ὁ ἀναγκαῖος οὗτος μυστικισμὸς εἶναι ἱερόν τι κάλυμμα, τὸ ὁποῖον παρομοίως μὲ τὸ τῆς "Ἰσιδος περικαλύπτει πᾶν ὅ,τι ὑπερεξυψόνοται ἀπὸ τὸ γεῶδες καὶ αἰσθητὸν καὶ πεπερασμένον εἰς τὸ οὐράνιον καὶ ἰθανικὸν καὶ ἀπέραντον· ἀλλ' εἶναι πάντῃ διάφορος ὁ κατὰ συμβεβηκὸς μυστικισμὸς, τὸν ὁποῖον πολλοὶ καὶ ἐπιστήμονες καὶ τεχνῖται φιλοτιμοῦνται ἢ ἀποθώσωσιν εἰς τὰ ἔργα των· οὗτος εἶναι ἐναντίος καὶ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιστήμης, διὰ τῆς ὁποίας κατανοοῦμεν τὰ ὄντα, καὶ εἰς τῆς τέχνης, διὰ τῆς ὁποίας παριστάνονται, ἀλλὰ δὲν κρύπτονται τὰ πράγματα. Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κακοῦ τούτου πρέπει νὰ ζητῶμεν εἰς πᾶν καλὸν ἔργον, καθὼς καὶ εἰς πᾶσαν ἐπιστήμην, τὴν σαφήνειαν καὶ εὐκρίνειαν. Ἀλλὰ πολλάκις ὁ σκοτεινὸς τρόπος τῆς ἐκφράσεως ἀληθειῶν τινῶν ἐλύτρωσε πολλοὺς ἀπὸ κινδύνους καὶ καταδρομὰς τῆς τυραννίας καὶ τῆς θεισιδαιμονίας.

Σημείωσις. Αἱ εἰσημνευαὶ ἰδιότητες τῶν καλῶν ἔργων εἶναι ἀναγκαῖαι καὶ οὐσιώδεις, καὶ δύναται γὰρ ἀναχθῆναι εἰς ἰσαριθμὸν αἰσθηματικῶν κακῶν ἢ τεχνικῶν αἰτήματα· οἷον, Πᾶν καλὸν ἔργον πρέπει γὰρ ἔχει εὐκρίτητα καὶ παντοδαπίτητα — γὰρ εἶναι πλήρες καὶ ἀκριβὲς κτλ. Τε πρέπει ἕμως ὁ τεχνίτης γὰρ κάμη, διὰ γὰρ ἐκπληρώσει τοὺς κακῶν τοῦτους, δὲν δύναται γὰρ προσδοκῶσθαι περαιτέρω· ἀλλὰ ποιεῖ τὸ τριῶτον μέρος μὲν γὰρ ἀρεθῆ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν θεωρίαν τῶν μερικῶν καλῶν τεχνῶν, μέρος δὲ εἰς τὴν αἰσθητικὴν καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ τεχνίτου. Παρεκτός δὲ τῶν ἰδιοτήτων τούτων εἶναι καὶ τὰ προτερήματα, τὰ ἑποῖα προσγίνονται εἰς τὰ καλὰ ἔργα, καὶ ἐπιτελοῦσι τὴν εἰς αὐτῶν εὐαριστιανῶν· ἄλλα πρέπει καὶ αὐτὰ γὰρ εἶναι ἀνάλογα μὲν τῶν ἰδιαιτέρων χαρακτήρων κακῶν ἔργου, ἐπειδὴ δὲν ἐπιδιέχεται ἐπίσης πᾶν ἔργον πᾶν ὄντως προτέρημα. Τὰ προτερήματα ταῦτα ἔμπορῶν γὰρ ἐκληφθῶσιν ὡς κατὰ συμβεβηκὸς καὶ μερικαὶ ἰδιότητες καλῶν ἔργων. Ἐκ τούτων τῶν προτερημάτων εἶναι ὁ αἰσθηματικὸς πλοῦτος, ἦν οὐκ ἢ πλήρως αἰσθηματικῶν ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι ὑποκινῶνται βᾶσι· εἰς τὸ καλὸν ἔργον· ὁ νεωτερισμὸς καὶ ἡ τόλη, τὰ ἑποῖα ἐπικρατοῦν κάποτε εἰς τὴν παράστασιν καὶ σύνθεσιν τῶν ἰδεῶν πάντη διαφερότως ἀπὸ τῶν ἀνηκεῖ· ἢ ἀντιπαράθεσις, διὰ τῆς ὁποίας τὰ μέρη διατάσσονται εὖτως ἀντιθέτως ὥστε τὸ ὅλον κάμει ἰσχυρότερον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦτον, χωρὶς γὰρ βᾶσιν τὴν παρατηρητὴν βιαίως μεταξὺ τῶν ἀντιθέτων αἰσθημάτων, καὶ γὰρ καταβροσάσθῃ τὴν ψυχὴν μὲν τοῦτον τῶν τρόπων. Ὅτι δὲ τὰ προτερήματα ταῦτα εἶναι κατὰ συμβεβηκὸς, γίνεσθαι φανερὸν ἐκ τούτου, ἔτι πολλὰ τεχνικὰ ἔργα, ἐκαστὰ ἄλλως, δὲν τὸ ἔχουσιν εἶναι, αἱ πλεῖστοι αὐτῶν τοῦ Ἀνακρίοντος, πολλοὶ μῦθοι τοῦ Αἰσώπου, πολλὰ μακρὰ καὶ εὐάριστα μουσουργήματα τοῦ Μοζάρτου, τοῦ Ἀυδίνου κτλ. Τὸ προτέρημα τοῦ νεωτερισμοῦ μάλιστα εἶναι κατὰ πάντα ἐποισιῶδες καὶ τυχαῖον· ἄλλως ἐποίησεν ὅλα τὰ παλαιὰ περιφημὰ ἔργα γὰρ χάσσει τὴν αἰσθηματικὴν των ἀξίαν· ἀλλ' αὐτὴ εἶναι ἀμετάστρεπτος, μὲν ὅλον ὅτι τὸ ἔργον χάνει κατ' ὄλεγον τὰ βέλγητρα τοῦ νεωτερισμοῦ, καὶ ἢ εἰς τὴν ψυχὴν προσβλήθη τοῦ ἐξουθενεῖται ὅπως οὐδὲν διὰ τῆς ἐκπελημένης ἀπολαύσεως. Ἡ παντοειῶς μάλιστα σπουδὴ τοῦ τεχνίτου περὶ τῶν νεωτερισμῶν βλάπτει τὴν τέχνην, ἐπειδὴ παραφέρει τὸν τεχνίτην, εἴναι καὶ ἠδὲν εἶναι ἀπὸ ἑμβροσθῆς, εἰς παρεκτροπῆς, εἰς τὰς ὁποίας τὸν ἀκολουθοῦσι καὶ ἄλλοι.

ΡΞ'. Τὸ φυσικόν, καὶ τὸ ἀληθευόν, καὶ τὸ ἠθικόν ἔμπορῶν μὲν κέρποιους περιορισμούς γὰρ ἐκληφθῶσιν ἀναγκαῖαι ἰδιότητες καλῶν ἔργων, ἐπειδὴ ἢ τέχνη δὲν εἶναι

εὐτὼ προσηλωμένη εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ἠθοῦς, ὥστε νὰ μὴ εὐαρεστῶσι τὰ ἔργα της χωρὶς τὴν τούτων αὐστηρὰν φυλακὴν καὶ τήρησιν.

ΡΞΑ΄. Φυσικὸν εἰς τὴν τέχνην εἶναι ἡ μίμησις τῆς φύσεως. Ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν Ποιητικὴν του (Κεφ. Β΄, 1, 2, "Ἐκδοσις τῶν δύο Γεφ.) θελεῖ ὅλας τὰς καλὰς τέχνας μιμητρίκας, καὶ τὰς διακρίνει ἐκ τοῦ τρόπου τῆς μιμήσεως· »Ἐποποιῖα δὲ (λέγει) καὶ ἡ τῆς τραγωδίας ποίησις, ἔτι δὲ »κωμῳδία, καὶ ἡ διθυραμβοποιητικὴ, καὶ τῆς ἀντικτικῆς ἡ »πλείστη καὶ κθαριστικῆς πᾶσαι τυγχάνουσιν οὕσαι μίμησις »τὸ σύνολον· διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων τρισίν· ἡ γὰρ τῷ γένει »ἑτέροις μιμεῖσθαι, ἢ τῷ ἑτέρῳ, ἢ τῷ ἑτέρως καὶ μὴ τοῦ αὐτοῦ »τρόπον« Ἐμπορεῖ τις ἴσως νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐκ τούτων ἀναφαίνεται ὁ Ἀριστοτέλης θελών ὄχι πάσας τὰς τέχνας μιμητρίκας· ἀλλὰ μόνον τινὰς, οἷον, ποιητικὴν, μιμητικὴν, μουσικὴν· ἀλλ' εἰς τὸ Γ΄. Κεφάλαιον φαίνεται ὅτι θελεῖ καὶ ζωγραφικὴν καὶ ἀγαλματοποιητικὴν καὶ πᾶσαν τέχνην μιμητρίαν. Ταύτην τὴν γνώμην ἐπροστάτευσαν πολλοί. Νεώτεροι ὅμως θεωροὶ τῆς ἀληθείας, οἵτινες ἠσθάνθησαν τὸ ἀνίκανον καὶ περιορισμένον ταύτης τῆς γνώμης, καὶ μ' ὅλου τοῦτο δὲν ἠθέλησαν νὰ παραιτήσωσιν ὀλοτελῶς τὸ ἀξίωμα τῆς μιμήσεως, μετέβαλαν τὴν ἔκφρασιν εἰς τὸ μίμησις τῆς καλῆς φύσεως· ἀλλ' ἡ τοιαύτη μεταβολὴ δὲν ἔχει καμμίαν διαφορὰν ἀπὸ τὴν γνώμην τῶν πρώτων· διότι ἡ καλὴ φύσις εἶναι καὶ αὐτὴ φύσις· καὶ τὸ κατὰ μίμησιν αὐτῆς γινόμενον ἔργον ἐμπορεῖ ἐπίσης νὰ ὀνομασθῆ φυσικόν.

ΡΞΒ΄. Διὰ νὰ προσδιορίσωμεν λοιπὸν, ἂν ἡ γνώμη αὕτη ἔχῃ τὸ κύρος της, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὰ προειρημένα (ΡΛΓ΄.) περὶ διαφορᾶς τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης. Ἡ

φύσις ἐργάζεται μὲν σκοπίμως, ἀλλὰ κατὰ κανόνας ἀναγκαίους, καὶ ὅ,τι παράγει, ἐννοεῖται ἀπὸ τῆν ψυχὴν μας ὡς σκόπιμον, χωρὶς νὰ τὸ ἀναφέρωμεν ἢ εἰς ἡμᾶς ἀπολύτως, ἢ εἰς τὴν εὐαρέστησίν μας· ἀλλ' ἐὰν προστεθῆ καὶ ἡ ἀναφορὰ αὕτη, καὶ φαίνεται τὸ φυσικὸν ἔργον (οἶον, ἄνθος, ζῶον, ἄνθρωπος), εἰς τοιοῦτον εἶδος, ὥστε μᾶς ἀρέσκει· ὁ χαρακτήρ οὗτος τοῦ προσγίνεται κατὰ συμβεβηκός· διότι δὲν ἐμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ φύσις τὰ ἐκατασκεύασεν ἐπίτηδες οὕτως, ὥστε νὰ προξενήσῃ εἰς ἡμᾶς εὐαρέστησιν. Συμβαίνει ὅμως (δὲν ἐξεύρομεν πῶς) εἰς πολλὰ φυσικὰ ἔργα νὰ ἀπαντᾶται καὶ ἡ καλλονή· ἀλλ' ἡ καλλονὴ αὕτη εἶναι κατὰ συμβεβηκός, καὶ ὑποτάσσεται πάντοτε εἰς τὸν κύριον καὶ οὐσιώδη σκοπὸν τῆς φύσεως, καὶ ἐπομένως εἶναι περιορισμένη διὰ τῆς ἀνάγκης τῶν εἰς ἐπιτυχίην τοῦ σκοποῦ ἐκείνου ἀποβλεπόντων φυσικῶν νόμων.

ΡΞΓ. Ἄλλ' ἡ καλὴ τέχνη ἐξ ἐναυτίας δὲν ἔχει εἰς τὰς γεννήσεις τῆς καίνενα ἄλλον σκοπὸν, εἰ μὴ τὴν διέγερσιν αἰσθηματικῆς εὐαρεστησεως· καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καλὴ ἢ αἰσθηματικὴ τέχνη (ΡΚΗ). Ἐλευθέρως εἰς τοῦτο ἀσχολούμενη, καὶ ἔχουσα τοὺς ἰδίους τῆς κανόνας πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ἰδίων τῆς σκοπῶν δὲν ἔχει χρεῖαν νὰ μιμηθῆ τοὺς κανόνας τῆς φύσεως καὶ τοὺς σκοπούς τῆς, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐμπορεῖ νὰ περιορισθῆ καὶ αὕτη· ἀλλὰ σπουδάζει περὶ τὸ ἰδανικὸν (διὰ τὸ ὁποῖον καὶ ὀνομάζεται κατ' ἐξοχὴν τέχνη τοῦ ἰδανικοῦ), τὸ ὁποῖον δὲν εὐρίσκεται ἐκτὸς τοῦ τεχνίτου, ἀλλ' ἐντὸς αὐτοῦ, ἔργον τῶν ψυχικῶν του δυνάμεων (ΛΖ). Ἐὰν λοιπὸν καὶ κατασκευάζῃ ὁ τεχνίτης φυσικὰ πράγματα, δὲν ἀντιγράφει ὅμως τὴν φύσιν ἀπλῶς, ἀλλὰ τὴν εὐγενίζει καὶ τὴν καλλύνει, ἐξυψώνων αὐτὴν εἰς τὸ ἰδανικόν· τὸ δὲ ἔργον του τόσον μόνον εἶναι φυσικόν, ὅσον συμφωνεῖ γενικῶς μὲ τὴν φύσιν.

τοῦ παριστανόμενου, ἤγουν ὅτι οἱ παριστανόμενοι ἄνθρωποι φαίνονται ὡς ἄνθρωποι, αἰσθάνονται, νοοῦσιν, ὀμιλοῦσι, πράττουσιν.

ΡΕΔ'. Ἄλλ' ὅμως ἔμπορεῖ ὁ τεχνίτης νὰ πλάσῃ καὶ φύσιν ἄλλην, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπαντῶνται ἄλλα ὄντα παρὰ τὰ τῆς ὑπαρχούσης, καὶ ἐπικρατοῦσι νόμοι ἄλλοι παρὰ τοὺς ἐκείνης. Ἐμπορεῖ νὰ πτερώσῃ ἀνθρώπους καὶ λέοντας καὶ ἵππους, ἔμπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ Νηρηΐδας, Σφίγκας, Κενταύρους· ἔμπορεῖ νὰ κάμῃ ἄλογα ζῶα, δένδρα, ἄνθη, βουνὰ νὰ αἰσθάνωνται, νὰ λαλῶσι, καὶ νὰ πράττωσι καθὼς καὶ ὁ ἄνθρωπος· ἔμπορεῖ νὰ κατοικήσῃ τὸν ἄνω καὶ κάτω κόσμον, τὸν οὐρανὸν καὶ τὸν ἅδην μὲ ὄντα, τὰ ὅποια κἀνείς οὐτ' εἶδεν οὐτ' ἤκουσε· καὶ μὲ συντομίαν, ἔμπορεῖ νὰ κτίσῃ κόσμον ἄλλον, ὅπου τὰ πάντα τόσον μόνου εἶναι φυσικά, ὅσον δὲν ἀντιμάχονται γενικῶς εἰς τὸ δυνατόν τοιαύτης φύσεως, ὁποῖαν τὴν προῦπέθεσε, δημιουργήσας αὐτὴν μὲ τὴν μαγικὴν τῆς φαντασίας του ῥάβδον. Ἐὰν λοιπὸν ὁ τεχνίτης πρέπη νὰ φυλάττεται μὴ γείνη τὸ γέννημά του παρὰ φύσιν, ἢ ἡ τέχνη του ἀφύσικη, πρέπει πρῶτον νὰ ζητηθῇ περὶ Τίνος φύσεως εἶναι ὁ λόγος, καὶ ποίαν φύσιν ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ ὁ τεχνίτης· διότι τὸ κατὰ τὴν μίαν ἐκδοχὴν παρὰ φύσιν, ἔμπορεῖ νὰ εἶναι κατὰ τὴν ἄλλην φυσικώτατον· εἰ δὲ ζητεῖται περὶ τοῦ πάντη φυσικοῦ καὶ καθημέραν συναντωμένου· εἰς τοῦτο πρέπει νὰ μείνῃ ἄπιστος ὁ τεχνίτης, εἴν μελλῇ νὰ ὀνομάζεται ἀληθῶς τεχνίτης.

Σημείωσις. Οἱ Ζωγράφοι καὶ οἱ ἀνδραποιοῖ, καὶ ὅσοι ἐν γίνῃ παριστάνουσι τεχνικῶς ἀτομικόν τι, τὸ ἔπιον εἴρισκεται εἰς τῆν αἰσθητικὴν φύσιν, εἶναι ἀνεπιρροήτως μιμηταὶ τῆς φύσεως· ἀλλ' ὅμως καὶ οὔτοι, εὖν εἶναι τῆς τέχνης των ἐγκρατίστατοι, δὲν λησμεοῦν οὐδ' ἐδῶ τὸ ἰδαικόν, ἀλλ' ἐξεύρουσι, μέντετες πιστοὶ εἰς τὴν φύσιν, νὰ συνάψωσι εἰς τὰ ἔργα των καλλοπὴν ὑψηλοτέραν. Ὑπάρχουσι μὲ ὅλον

τοῦτο καλὰ τέχνη, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν κἀν εἰς τὴν φύσιν παραδείγμα, τὸ ὅποιον ἠδύνατο νὰ μιμηθῶσι· ἢ ἀξιζοῦν ἄραγε οἱ σοιζιμοὶ καὶ τὰ κοῦματὰ τῶν πτενῶν νὰ ἐνομασθῶσι παραδείγματα τῆς ἡμετέρας ὄργανικῆς καὶ φωνητικῆς μουσικῆς; ἀξιζοῦν αἱ φωναὶ τῶν πτενῶν καὶ αἱ δόρυγες τῶν ἀσπαλίγγων; ἢ τὰ σπήλαια τῶν Τρωγλοδύτων νὰ ἐνομασθῶσι παραδείγματα τῶν καλῶν μας εἰκῶν, τῶν ὠραιοτάτων καὶ τῶν μεγαλοπρεπῶν βασιλείων; Δὲν ἠδύνατο ὁ ἄνθρωπος ἢ νὰ στρίψῃ πατωῖας τὴν φωνὴν του ἢ νὰ φιοσήσῃ μὲ τὸ στέμα του τὸν αὐλόν; Δὲν ἠδύνατο μένος του νὰ στοχασθῆ Πῶς νὰ κατασκευάσῃ εἰκῶν, ὅσον δύναται στεροῖαν καὶ αναγκαιτικὴν καὶ ὠραίαν; Ἐπ' ἀληθείας ἔπρεπον ὁ ἄνθρωπος, τὸ εἰγνίστατον καὶ μεγαλοπρεπέστατον τῆς φύσεως ὄν, νὰ εἶναι κατ' ἀρχὰς πολλὰ μωρός, εἰάν ἐμῆλλε τοιαῦτα πράγματα νὰ διδάσθῃ ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα! Ἐὰν δὲ ἦτο κατ' ἀρχὰς τίσων μωρός, Πῶς ἀποκατετάθη ἐφεξῆς τίσων φρένιμος; Τίς εἰδὼξε τὸν ἀνθρώπου νὰ ἐμῆλῃ ἐπὶ θεάτρου δια' στίχων καὶ ἀσμάτων ἢ εἶναι παρα' φύσιν πράγματα τὰ θεάτρα; Εἶναι πρῶγμα τῆς ἰψηλοτέρας φύσεως, τὴν ὁποῖαν ἔπλασεν ὁ ἄνθρωπος· καὶ ὅς τις θέλει τὸ φυτῶν, καὶ προσκαλεῖ τοὺς τεχνίτας νὰ μιμῶνται τὴν φύσιν, πρέπει νὰ θελῇ, ὥστε καὶ ἡ θεατρικὴ γλῶσσα νὰ εἶναι ἐσφαλμένη καὶ ἀτακτος, καθὼς εἶναι καὶ ἡ τὴν ὅποιον λαλοῦσι τῆς φύσεως οἱ ἄνθρωποι· καὶ προσεῖτι ν' ἀποδώσῃ ἀπὸ τὴν σκηνὴν τὴν εἰς μελωδίαν συνθέμιαν, ὡς παρὰ φύσιν· καὶ νὰ καταστήσῃ τὰ πλείστα τῶν καλῶν τεχνῶν ἀριστευρήματα. Διὰ τοῦτο ὅλοι τὴν σήμερον τῆς Γερμανίας, ὁ σοφοὶ ἀπέβαλον ἀπὸ τὰς καλὰς τέχνας τὸ περιωρισμένον τοῦτο ἀξίωμα τῆς τοῦ φυσικοῦ μιμήσεως. (βλ. Krug's Aesthet. §. 66. Anmer. 2. Boutermek's Aest. A'. The. p. 280, 2. ausg.).

ΠΕΕ'. Τὸ Ἀληθευδὸν ἔχει πρὸς τὸ καλόν, ὡς τὸ φυσικόν. Εἰ μὲν τὸ παριστανόμενον εἶναι ὑπάρχον πρῶγμα, αἶον Ἀλπεῖς, Ρῆνος, ἱστορικόν τι, εἰς τῶν ζώντων ἀνθρώπων· τὸ τεχνικόν ἔργον εἶναι ἀληθευδὸν κυρίως, ἢ ἡ τεχνικὴ παράστασις συμφωνεῖ μὲ τὴν τοῦ ἀντικειμένου ἔννοιαν· εἰ δ' εἶναι πεποιημένον, ἦγουν ἐλεύθερον γέννημα τῆς φαντασίας, εἴτε ἐδημιούργησεν ὕλην τὴν ὕλην αὐτὴν, εἴτε καὶ ἐθανείσθη μέρος ἀπὸ τὴν φύσιν, ἡ ἀλήθεια δὲν ἐμφιλοχωρεῖ ἐδῶ· ἰκανόν εἶναι μόνον, εἰάν ἡ παράστασις, εἶναι σύμφωνος πρὸς ἑαυτὴν, ἦγουν ἔχῃ τὸ εἶν καὶ τὰ πολλὰ (PNS)· ἀλλ' ἐὰν τὸ

παριστανόμενον είναι ἀληθινόν, ἦγουν ἔχη κύρος ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, ἀδιαφορεῖ ἢ καλὴ τέχνη, ἐπειδὴ ἢ ἐκ τοῦ καλοῦ εὐαρέστησις εἶναι ἀπὸ τῆν ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ διάφορος, καὶ ἀνεξάρτητος ἢ μία ἀπὸ τῆν ἄλλην (15'). οὐδὲ πιθανότητα κατὰ τῆν κυρίαν τῆς σημασίαν (Κρηπ. Π') ἐμποροῦμεν νὰ ζητήσωμεν ἀπ' αὐτὴν, ἐπειδὴ ἢ φαντασία πλάττει τεχνικῶς πολλὰ, τὰ ὅποια εἶναι πραγματικῶς ἀπίθανα· ἀλλ' ἐνῶ ἢ φαντασία μᾶς μεταθέτει διὰ τῆς μαγικῆς τῆς ράβδου εἰς κόσμον ἄλλον, λαμβάνει τὸ πλάσμα διὰ τῆς ἀπάτης (Illusion) φάσματι ἀληθείας, ὥστε τὸ πιστεύομεν ὡς ὑπάρχον ἢ συμβᾶν εἰς τὴν φύσιν. Τὸ αἰσθηματικὸν τοῦτο φάσμα τῆς ἀληθείας εἶναι διάφορον καὶ ἀπὸ τῆν λογικὴν καὶ ἀπὸ τῆν μεταφυσικὴν ἀληθειαν (Λογ. Α'. ΣΟΘ'). Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ φάσμα ἀλήθεια αἰσθηματικὴ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ διαφέρει ἀπὸ τῆν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, ἥτις εἶναι αἰσθηματικὴ κρίσις, κρεμασμένη ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς χαρᾶς ἢ λύπης, καὶ διὰ τοῦτο οὐτ' ἀποδεικνυομένη λογικῶς, οὐτε ἀναιρουμένη (ΡΘ'), (καὶ Λογικ. ΣΟΘ').

ΡΞζ'. Τὸ ἠθικὸν εἶναι διάφορον ἀπὸ τὸ καλόν, καθὼς καὶ ἢ ἐξ ἐκείνου ἀπὸ τῆν ἐκ τούτου εὐαρέστησιν (15'). διὰ τοῦτο δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἐκληφθῆ ὡς κανὼν τοῦ καλοῦ ἔργου· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος, ὅς τις εὐαρεστεῖται ἐκ τοῦ καλοῦ ὡς αἰσθηματικὸς, εὐαρεστεῖται καὶ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ὡς ἠθικός· διὰ τοῦτο κακοῦθης χαρακτῆρ καλοῦ ἔργου, δὲν ἐμπορεῖ νὰ προξενήσῃ ἄκρατον εὐαρέστησιν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Πρέπει λοιπὸν τὰ καλὰ νὰ παριστάνωνται εἰς τρόπον, ὥστε νὰ μὴ λυπῶσι τοὺς χρηστοὺς καὶ σεμνοὺς ἀνθρώπους· ἔρωτες, καὶ περιγραφαὶ κήλλων, καὶ ἐκφράσεις αἰσθημάτων εἶναι πολλάκις ἀντικείμενα τοῦ τεχνίτου, ὅς τις σκοπὸν ἔχει

να διεγείρη τὴν εὐαρέστησιν πολιτισμένων καὶ κοινωνικῶς ζώντων ἀνθρώπων· ἀλλ' αὕτη ἡ εὐαρέστησις πρέπει, ὅσον εἶναι δυνατόν, νὰ μὴ γίνεται ἀσέμνως καὶ κακοήθως, καὶ μὲ βλάβην τῆς ἠθικῆς εὐαρεστῆσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Λογικὴ ὁλομέλεια, ἢ σύστημα τῶν καλῶν τεχνῶν.

ΡΕΖ΄.

Η' ἐπικράτεια τῆς καλῆς τέχνης, διὰ τὰ διάφορα παραστατικά μέσα, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν κρεμαμένους διαφόρους παραστάσεως τρόπους, πρέπει νὰ διαιρεθῆ εἰς πολλὰς μικροτέρας. Μ' ὅλον ὅτι λοιπὸν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ὠδηγήθη κατ' ὀλίγον εἰς ἐφεύρεσιν τῶν τεχνῶν καὶ μέρος μὲν κατὰ συμβεβηκὸς, μέρος δὲ μὲ βουλήν καὶ προαίρεσιν· καὶ μ' ὅλον ὅτι τὰ παραστατικά μέσα ἐμπερικλείονται ὅλα εἰς τὸν κύκλον τῆς ἀνθρωπίνης πείρας· μ' ὅλον τοῦτο ἀναγκαῖον εἶναι νὰ περιορίζεται ἡ καλὴ τέχνη εἰς παραστάσεως τινὰς τρόπους ἀρχικοὺς καὶ ἐκ τῶν προτέρων διὰ τὴν ἀρχικὴν τοῦ πνεύματος ἐργασίαν, ἀπὸ τῆν ὁποίαν κρέματαί καὶ αὕτη ἡ πείρα (Μεταφυσ. ΡΗ'). Πρέπει λοιπὸν νὰ εὐρώμεν τοὺς παραστατικοὺς τούτους τρόπους ἀνελλιπῶς, καὶ νὰ τοὺς ὁλομελίσωμεν οὕτως, ὥστ' ἐξ αὐτῶν νὰ γεννηθῆ σῶμα τέλειον ἢ σύστημα τῶν καλῶν τεχνῶν.

ΡΕΗ'. Ἐπειδὴ δὲ ἡ καλὴ τέχνη παριστάνει τὸ ε-

σιωπτικόν διὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ (ΡΜΑ'), τὰ δὲ ἀντικείμενα τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως, τὰ ὅποια μεταχειρίζεται ὡς παραστατικὰ μέσα, ἀνάγονται εἰς ἀκουστὰ καὶ ὀρατὰ (ΚΖ')· καὶ ἐπειδὴ ὅσα δι' ἀκοῆς καὶ ὀράσεως ἀντιλαμβανόμεθα, εἶναι ἢ σημαντικοὶ τόνοι, ἢ μορφωμένα εἶδη, ἢ ἐμφαντικὰ σχήματα· διὰ τοῦτο διαιροῦνται ἀναγκαίως αἱ καλαὶ τέχναι εἰς τρία ἀνώτατα γένη, ἧγουν τονικὰς, καὶ πλαστικὰς, καὶ μιμητικὰς, τὰς ὁποίας ἐμποροῦμεν νὰ τὰς ἐκλάβωμεν ὡς τρεῖς βασιλεια τῆς τέχνης, καθὼς ἐθεωρήσαμεν καὶ τρεῖς βασιλεια τῆς φύσεως (Μεταφυσ. ΡΗΖ').

ΡΕΘ'. Τὸ πρῶτον, τῶν τονικῶν τεχνῶν, παριστάνει παντοδαπὸν τι κατὰ διαδοχὴν, ἧγουν ἐν χρόνῳ. Τὸ δεῦτερον, τῶν πλαστικῶν, παριστάνει παντοδαπὸν τι, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη εὐρίσκονται ἐκτὸς ἀλλήλων, ἧγουν ἐν τόπῳ· εἰς τὸ τρίτον περιέχονται τελευταῖον αἱ μιμητικαὶ τέχναι, τῶν ὁποίων τὰ παραστατικὰ μέσα εἶναι τὸ κατὰ διαδοχὴν ἠνωμένον μὲ τὸ κατ' ἔκτασιν, ἧγουν παντοδαπὸν, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη εἶναι ἐνταυτῷ καὶ πλησίον ἀλλήλων, καὶ τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο, ἧγουν καὶ ἐν τόπῳ καὶ ἐν χρόνῳ.

ΡΟ'. Ὁ δὲ ἐσωτερικὸς λόγος (εἰς αὐτὴν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἐμφωλεύων) τῆς διαφορᾶς ταύτης εἶναι ὁ ἐφεξῆς. Ἐπειδὴ πᾶσα καλὴ τέχνη σκοπὸν ἔχει νὰ παραστήσῃ αἰσθητῶς· διὰ τοῦτο εἶναι συνδεδεμένη εἰς τοὺς νόμους τῶν αἰσθήσεων· καὶ ἐπομένως ὅλαι αἱ καλαὶ τέχναι πρέπει νὰ ἐμπερικλείωνται ἐντὸς τούτων τῶν νόμων, ὡς ἀπαραιτήτων ὀρίων· εἶναι δὲ ἀρχικὸς τῶν αἰσθήσεων νόμος, πᾶν ὅ,τι γίνεσθαι αἰσθητὸν νὰ περιχλείεται ἐν χρόνῳ, ἢ ἐν τόπῳ, ἢ καὶ ἐν ἀμφοτέροις (Μεταφυσ. ΚΖ', Λ'). Ἄρα καὶ ὅλαι αἱ καλαὶ τέχναι ὡς πρὸς τὰ παραστατικὰ αὐτῶν μέσα ἀναφέρονται ἀρχικῶς

καὶ ἀμέσως εἰς τὸν τόπον καὶ εἰς τὸν χρόνον, ἢ καὶ εἰς τὰ δύο ἐντάμα· αἱ μὲν λοιπὸν τοικαὶ ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσι καὶ τέχναι ἐν χρόνῳ· αἱ δὲ πλαστικάι, ἐν τόπῳ· αἱ δὲ μιμητικάι, ἐν χρόνῳ ἐνταυτῷ καὶ τόπῳ. Ἐχουσι δὲ πρὸς ἀλλήλας, ὡς θείσεις, ἀντίθεσις, καὶ σύνθεσις (Μεταφυσ. Α').

ΡΟΑ'. Καθὲν ἀπὸ τὰ τρία βασιλεία τῆς τέχνης περιέχει δύο τάξεις καλῶν τεχνῶν, τῶν ὁποίων διαφορά εἶναι ἡ ἐφεξῆς· διότι ἡ τέχνη ἐμπορεῖ νὰ ἔχη σκοπὸν ἢ μόνον τὴν αἰσθηματικὴν χαρὰν, καὶ ἐκ τούτου νὰ εἶναι πάντῃ ἐλευθέρᾳ εἰς τὴν παράστασιν τῆς αἰσθηματικῆς εὐαρεστίσεως· ἢ ἐπεξεργάζεται ἀντικειμένάτινα, τῶν ὁποίων ὁ σκοπὸς μὲν εἶναι ἄλλος, μετ' αὐτοῦ δὲ συνάπτει ὁ τεχνίτης καὶ τὴν αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν· ἐντεῦθεν προκύπτουσι δύο τάξεις τῆς καλῆς τέχνης· ἡ μὲν τοῦ ἀπολύτου καλοῦ, ἡ δὲ τοῦ σχετικοῦ· ἡ πρώτη ὀνομάζεται κατὰρὰ· ἡ δευτέρα, ἐφηρησμένη καλὴ τέχνη (ΚΕ'). Τῆς πρώτης τάξεως παραδείγματα ἔχομεν πολλὰ ποιήματα, ἄσματα, ζωγραφίας, καὶ ὅσα διὰ τὸ κάλλος τέρπουσι τὸν θεωρῶν. Τῆς δευτέρας, οἴκους, νομίσματα, εὐδύματα, τὰ ὅποια, καὶ καλὰ ἂν δὲν ἦσαν, ἐπλήρουσαν τὸν σκοπὸν τῶν· μ' ὅλον τοῦτο προσθέτουσιν εἰς τὸν κύριον σκοπὸν οἱ τεχνίται τὸ κάλλος, ὡς τι δευτερεύον καὶ σχετικὸν κατηγόρημα. Τὸ πρῶτον, ἐπειδὴ σκοπὸν ἄλλου δὲν ἔχει εἰ μὴ τὴν εὐαρέστησιν, ὀνομάζεται δικαίως κατὰρὰ ἢ καλόν· τὸ δὲ δευτεροῦν καλόν, ἐπειδὴ ἐφαρμόζεται εἰς σκοπὸν κύριον ὡς συμβεβηκὸς, ὀνομάζεται ἐφηρησμένη.

ΡΟΒ'. Πᾶσα τάξις τῶν καλῶν τεχνῶν διαιρεῖται εἰς δύο γένη, τῶν ὁποίων διαφορά εἶναι ἡ ἐφεξῆς· διότι ἡ τέχνη μεταχειρίζεται ἢ ἐν παραστατικῶν μέσων εἰς παραγωγὴν τῶν

ἔργων της, ἢ συνάπτει πολλά εἰς τρόπον, ὥστε τὸ ἐξ αὐτῶν γινόμενον νὰ εἶναι ἐν συγκεχωρευμένον καὶ συμφυῆς ὅλον· ἐν-
 τούθην προκύπτουσι τὰ δύο γένη τῶν καλῶν τεχνῶν, αἱ ἀ-
 πλᾶτε καλαὶ τέχναι, καὶ αἱ σύνθετοι· ἡ ἀπλῆ τέχνη ἐν-
 εργεῖ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν τὸ ἔργου της, οἶον ποίημα, εἰκόνα·
 ἡ δὲ σύνθετος παραλαμβάνει καὶ ἄλλας· οἶον, ᾠδὴν μὲν
 πρέπει ἡ Ποιητικὴ νὰ τὴν ποιήσῃ καὶ ἡ Μουσικὴ νὰ τὴν το-
 νίσῃ· Θεατρικῆς δὲ παραστάσεως, πρέπει ἄλλη τέχνη νὰ συν-
 θέσῃ τὸ λεκτικόν, καὶ ἄλλη τὸ μουσικόν μέρος, καὶ ἄλλη νὰ
 διατάξῃ τὰς σκηνογραφίας. Τὴν ἀξίαν τοῦ συνθέτου καλοῦ
 εἶναι ἀδύνατον νὰ προσδιορίσῃ ἀκριβῶς, ὅς τις δὲν δύναται
 νὰ διακρίνῃ εἰς πᾶσαν μίαν ὅλας τὰς τέχνας, ὅσαι συνῆλθαι
 κοινῶς εἰς παραγωγὴν τοῦ συνθέτου ὅλου.

ΡΟΓ'. Τὸ μὲν γένος τῶν ἀπλῶν καλῶν τεχνῶν ὑπο-
 διαιρεῖται εἰς δύο εἶδη, τῶν ὁποίων διαφορὰ εἶναι ἡ ἐφεξῆς·
 διότι ἡ τέχνη μεταχειρίζεται εἰς τὴν παράστασίν της ἢ μέσα,
 τὰ ὁποῖα λαμβάνει ἀπὸ τὴν φύσιν, ἢ τοιαῦτα, τὰ ὁποῖα κρί-
 μαται τρόπον τινα ἀπὸ τὴν προαίρεσιν τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ δὲ
 γένος τῶν συνθέτων καλῶν τεχνῶν δὲν περιέχει ὑφ' ἑαυτὸ καὶ
 ἐν ἄλλο εἶδος· διότι ἡ σύνθεσις της ἀπαιτεῖ νὰ εἶναι εἰς αὐ-
 τὴν πολυειδῆ καὶ παντοδαπὰ τὰ παραστατικὰ μέσα.

ΡΟΔ'. Φυσικὰ μὲν εἶναι τὰ μέσα, ὅταν ἡ τέχνη με-
 ταχειρίζεται σωματικὰς ὕλας, ἢ τόνους, ἢ προσωπικὰ κινή-
 ματα εἰς παράστασιν τοῦ κατ' αἰσθησίν ἀρέσκοντος· διότι ἡ
 φύσις αὐτὴ τῆς τὰ χορηγεῖ ἀπὸ τὰ τὸν τόπον πληροῦντα σώ-
 ματα, ἢ ὁ ἀνθρώπος διὰ φωνῶν καὶ κινήματων ἀπροαιρέτως
 μὲ μόνον ψιλὴν φυσικὴν ὁρμὴν παριστάνει τὰ ἐντὸς ἑαυτοῦ
 συμβαίνοντα. Προαιρετικὰ δὲ καὶ κατὰ συνθήκην εἶναι,
 ὅταν ἡ τέχνη μεταχειρίζεται γράμματα, ἢ λέξεις, ἢ κινήμα-

τα θεληματικά πρὸς παράστασιν τοῦ καλοῦ· καὶ εἶναι μὲν καὶ τὰ φυσικά διὰ τῶν προαιρετικῶν ἠλλοιωμένα, εἶναι δὲ καὶ τὰ προαιρετικὰ διὰ τῶν φυσικῶν· διότι κατ' ἄλλον τρόπον εἶναι ἢ το γενικὴ ἢ χρησιμῶν εἰς τὴν τέχνην· ἀλλ' ἔμως δὲν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ παύσῃ ἢ οὐσιώδης αὕτη διάκρισις τῶν τεχνῶν, αἱ ὅποιαι μεταχειρίζονται τὰ διάφορα ταῦτα παραστατικὰ μῆσα.

ΡΟΕ'. Κατὰ τὴν γενικὴν λοιπὸν τῶν καλῶν τεχνῶν εἰς τρία βασίλεια διαίρεσιν (**ΡΞΗ'**), πρέπει νὰ διαλάβωμεν περὶ καθενὸς εἰς τρία τὰ ἐφεξῆς κεφάλαια· ἑπὶ τῶν τονικῶν καλῶν τεχνῶν, περὶ τῶν πλαστικῶν, καὶ περὶ τῶν μιμητικῶν· τὰ δὲ ἄλλα μέρη τῶν καλῶν τεχνῶν, ἦγουν αἱ τάξεις (**ΡΟΑ'**), καὶ τὰ γένη (**ΡΟΒ'**), καὶ τὰ εἶδη (**ΡΟΓ'**), θέλουσιν μᾶς ὁδηγήσειν εἰς εὔρεσιν καὶ ἐξέτασιν τῶν μερικωτέρων τεχνῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ τῶν τονικῶν καλῶν τεχνῶν.

ΡΟΣ'.

Τὸ βασίλειον τῆς τονικῆς τέχνης ἐκτείνεται ἐν γένει εἰς ὅλας τὰς καλὰς τέχνας, αἵτινες μεταχειρίζονται εἰς παράστασιν σημαντικῶν τόνους (**ΡΞΗ'**). Οἱ τόνοι οὗτοι ἢ εἶναι ἀναρροί, εἴναι δὲν λιγύζονται καὶ διαρρούνονται διὰ τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς, ἀλλ' ὡς ἀρχικῶς ἀπλᾶ φωνήσεις ἀκουόμεναι ἀπὸ τὸ αὐτίον κατὰ τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν κρίνονται

φυσικά σημεῖα τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως· ἢ ἔναρθροι, εἰάν συγκροτοῦνται ἀπὸ πολλὰ διακεκριμένα φωνήματα, σχηματιζόμενα ἀπὸ τῶν τοῦ ἀνθρώπου λαλητικῶν ὀργάνων, καὶ ἐπομένως ἀκουόμενα ὡς λέξεις ἀπὸ τὸ αὐτίαν κρύνονται κατὰ τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν προαιρετικὰ σημεῖα τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως. Καὶ τὰ δύο εἶδη τῶν τόνων ἐμπορεῖ νὰ μεταχειρισθῆ ἡ τέχνη πολλαχῶς, καὶ οὕτω νὰ παράξῃ διαφόρους τονικὰς τέχνας.

ΡΟΖ'. Ἐάν προσέξωμεν τὸν νοῦν εἰς τὰ ἀκουστὰ, θελομεν ἰδεῖν, ὅτι προέρχονται καὶ ἀπὸ ζῶντα, καὶ ἀπὸ ζωῆς ἄμοιρα πράγματα· τῶν δευτέρων δὲν ὀνομάζονται ἦχοι τὰ ἐκπεμπόμενα, ἀλλὰ πάταγοι, καὶ κρότοι, καὶ ψόφοι, καὶ φλοῖσβοι, καὶ ροῖζοι, καὶ ἄλλα τούτων ὅμοια· τῶν πρώτων οἱ ἦχοι ἔχουσι κἄποιαν φυσικὴν σημασίαν, ἐπειδὴ μὲ τὴν ὕψωσιν καὶ ταπείνωσιν καὶ ἄλλην τροποποιίαν ἐμφαίνουσί τι ἐσωτερικῶς καὶ εἰς τὸν ἀνθρώπον, καὶ εἰς τἄλλα ζῶα· ὁ δὲ ἀνθρώπος ἐμπορεῖ νὰ μεταχειρισθῆ καὶ τεχνικὰ μέσα, τὰ ὁποῖα λέγονται ὄργανα, εἰς παραγωγὴν τῶν ἦχων. Σημαίνει δὲ δι' αὐτῶν ἢ ἀπλῶς τὰ αἰσθηματά του, οἷον χαρὰν, λύπην, φόβον, ἐλπίδα κτ. ἀνάρθρως καὶ ἀπλῶς αὐτοὺς ἐκπέμπων· ἢ λιγύζων τὴν φωνὴν, καὶ διαθρόνων, ἐμπορεῖ νὰ σημάνη ἰδέας καὶ στοχασμούς· τὰ μέρη πάσης ἐνάρθρου φωνῆς εἶναι ἢ στοιχεῖα ἢ συλλαβαί· ἐπειδὴ δὲ, διὰ νὰ γείνη μία λέξις σημεῖον ἰδέας, ἐμπορεῖ νὰ σχηματισθῆ πολλαχῶς· ἐκ τούτου συμπεραίνεται, ὅτι ὁ σχηματισμὸς τῶν λέξεων εἶναι προαιρετικὸς καὶ κατὰ συνθήκην.

ΡΟΗ'. Ἄλλ' ὅταν εἰς πλῆθος τι ἀνθρώπων λέξεις τινες παραληφθῶσι νὰ σημαίνωσιν ἰδέας τινάς, καὶ μεταδοθῶσιν ἐκ γενεᾶς εἰς γενεάν οὕτως, ὥστε νὰ συνθηλώζωνται τρόπον τινα ὑπὸ

τῶν ἀνθρώπων τούτων μὲ τὸ μητρικὸν γάλα, ἢ γλῶττα τότε λέγεται μητρικὴ, καὶ εἰς αὐτὴν εἶναι συνδεδεμένα ὄχι προαιρετικῶς, ἀλλὰ φυσικῶς αἰ λέξεις καὶ αἰ ἰδέαι· καὶ γίνονται τρόπον τινὰ χαρακτῆρ φυσικὸς καὶ ἀναγκαῖος τοῦ λαλοῦντος ἔθνους. Διὰ τοῦτο πᾶν ἔθνος θεωρεῖ δικαίως τὴν γλῶσσαν του, ὥστε ἀνήκον ἀπολύτως εἰς τὴν ὑπαρξίν του, ὡς ἅγιόν τι κτῆμα ἐμπιστευθὲν εἰς αὐτὸ ἀπὸ τοῦς προπάτοράς του, διὰ τὸ ὁποῖον ἔχει δίκαιον καὶ χρέος νὰ πολεμῇ ἐπίσης καθὼς καὶ διὰ τὴν χώραν του.

ΡΟΘ'. Ὅταν ἐκφωνῶνται αἰ λέξεις, μετὰ τῶν ἐναρθρῶν τόνων ἀκούεται μεταξὺ καί τι ἀναρθρου· καὶ ἐκ τούτου προξενοῦνται εἰς τὸν ἀκούοντα καὶ ἰδέαι ἐκ τῆς ἐναρθρίας, καὶ αἰσθημάτων τινα ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ἐκφωνουμένης ἀναρθρίας. Καταφαίνεται δὲ ἐκ τούτων, ὅτι ἡ τέχνη ἐμπορεῖ νὰ μεταχειρισθῇ πολλαχῶς τοὺς τόνους πρὸς παραγωγὴν καὶ γέννησιν τοῦ κατ' αἰσθησιν εὐαρεστοῦντος.

Α'. Τάξις.

Ἀπολύτως καλαὶ τονικαὶ τέχναι.

Α'. Γένος.

Ἀπλαῖ.

α'. Εἶδος.

Μουσικὴ.

ΡΗ'.

Ὅταν ἡ τονικὴ τέχνη ἐν γένει μεταχειρίζεται τοὺς ἀναρθρῶς τόνους ὡς φυσικὰ σημεῖα τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως πρὸς παράστασιν τοῦ κατ' αἰσθησιν εὐαρεστοῦντος, ὀνομάζεται Μουσικὴ. Καὶ οἱ μὲν τόνου αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς θεωρούμενοι ὄντι ἀντικείμενον αἰσθηματικῆς εὐφροσύνης. Ἐάν

Θε διὰ τοῦ τροποῦ τῆς συνθέσεως βαλθῶσιν εἰς τοιαύτην ἀναλογίαν, ὥστε διὰ τῆς μαλωδικῆς καὶ ῥυθμικῆς αὐτῶν ἀκολουθίας καὶ διὰ τῆς ἀρμονικῆς συνυπάρξεως νὰ ἐνδυναμώσιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκούοντος ἐλευθέραν καὶ κανονικὴν παιδιάν παντοδαπῶν αἰσθημάτων καὶ παθημάτων· ἀποτελεῖται ἐκ τούτων μουσικόν τι τεχνούργημα (ΚΖ'). Χαρακτηρῆς λοιπὸν οὐσιώδεις τῆς Μουσικῆς εἶναι μελωδία καὶ ἀρμονία καὶ ῥυθμὸς, περὶ καθενὸς τῶν ὁποίων λέγομεν ἐφεξῆς κατ' ἰδίαν.

ΡΗΑ'. Μελωδία. Εἰς μόνος τόνος ἔμπορεῖ νὰ ἐκπλήξῃ τὸν ἀνθρώπου διὰ τῆς δυνάμεώς του, ἢ νὰ τὸν κολακεύσῃ διὰ τῆς μαλακότητός του. Πολλοὶ ὅμως τόνοι διάφοροι τὸ ὕψος, τὸ βάθος, τὴν ἰσχὺν, τὴν διάρκειαν, ἐνούμενοι μετ' ἀλλήλων κάμνου καλόν τι ὅλον, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη ἔμπορεῖ ἡ ψυχὴ νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ κρένη μὲ ἀκατάληπτου ταχύτητα· ἡ σύνθεσις τῶν τόνων, ὅταν γίνεται εἰς τρόπον τοιοῦτου, ὥστε διάφοροι τόνοι ν' ἀκούωνται ἀπὸ τὸ αὐτίου εἰς διαφόρους χρόνους, μὲ κανονικὴν καὶ εὐάρεστον διαδοχὴν εἰς μουσικόν τι ἔργον, ὀνομάζεται μελωδία. Μελωδικὴ δὲ ὀνομάζεται τὸ πρῶτον μέρος τῆς μουσικῆς θεωρίας, τὸ ὁποῖον διδάσκει τοὺς κανόνας ταύτης τῆς συνθέσεως.

ΡΗΒ'. Ἀρμονία. Ὅταν δὲ ἡ σύνθεσις τῶν τόνων γίνεται οὕτως, ὥστε διάφοροι τόνοι ν' ἀκούωνται ἀπὸ τὸ αὐτίου κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, μὲ κανονικὴν καὶ εὐάρεστον συνύπαρξιν εἰς μουσικόν τι ἔργον, ὀνομάζεται ἀρμονία. Ἀρμονικὴ δὲ, τὸ δεύτερον μέρος τῆς Μουσικῆς θεωρίας, τὸ ὁποῖον διδάσκει τοὺς κανόνας ταύτης τῆς συνθέσεως.

ΡΗΓ'. Ρυθμὸς. Ἐπειδὴ δὲ, διὰ νὰ ἀκουσθῇ εἰς τόνος ἢ ἀπλοῦς ἢ ἀναμειγμένους μὲ ἄλλους, ἀπαιτεῖται χρό-

νος τις, ὅστις εἰς διαφόρους τόνους ἔμπορεῖ νὰ εἶναι διάφορος, ἐπειδὴ οἱ μὲν ἔχουν διάρκειαν μακροτέραν, οἱ δὲ βραχυτέραν, καὶ ἀκολουθοῦσιν εἰς ἀλλήλους ἄλλοτε μὲν βραδύτερα, ἄλλοτε δὲ ταχύτερα· διὰ τοῦτο εἰς πᾶν μουσικὸν ἔργον πρέπει νὰ εἶναι χρονικόν τι μέτρον, διὰ τοῦ ὁποίου προσδιορίζεται καὶ ἡ σχετικὴ τῶν τόνων διάρκεια καὶ ἡ αὐτῶν ταχύτης εἰς τὰς προσόδους των· ὁ κανονικὸς καὶ εὐάρεστος προσδιορισμὸς τοῦ χρόνου τῶν τόνων εἰς μουσικόν τι ἔργον, ὀνομάζεται ῥυθμὸς· καὶ Ῥυθμικὴ, τὸ τρίτον μέρος τῆς μουσικῆς θεωρίας, τὸ ὅποιον μᾶς διᾶξει τοὺς κανόνους τούτου τοῦ προσδιορισμοῦ.

Σημειώσεις. Ὅλα τὰλλα, ὅσα διδάσκει ἡ μουσικὴ θεωρία μὲ ἀρίθειαν καὶ λεπτομέρειαν, περιέχονται εἰς αὐτά· ἀλλ' εἶναι ἔργον τῆς μερακῆς Μουσικῆς, καὶ τῶν Μουσικῶν ἀνδρῶν νὰ τὰ ἐξετάζωσι μ' ἑλπίαν τὴν ἀπαιτουμένην ἔκτασιν. Σημειώσωμεν δὲ μόνον, ὅτι θεοῦν τι ἀληθῶς χρῆμα εἶναι ἡ Μουσικὴ· καὶ ὄχι μόνον εἰς τὸν Ὀλυμπόν, τὴν εἰδωλοκρατρίαν τῶν Θεῶν καθέδραν, ἔψαλλον Ἀπόλλων καὶ Μοῦσαι· ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἑρᾶν ἡμῶν πιστῶν Ἄγγελοι ὑμνοῦσιν ἐν οὐρανῶ τὸν πανθαυδὸν Κύριον· ὡς, εἰν ὀνομάσθητι τὴν τριτηνὴν ταύτην τέχνην Οὐρανίαν, λέγει προφητικῶτα, καὶ ἀπὸ πάντας ἐμολογουμένην ἀλήθειαν.

β. Εἶδος.

Ποιητικὴ.

ΠΗΔ'.

Ὅταν ἡ τονικὴ τέχνη μεταχειρίζεται τοὺς ἐνάρθρους τόνους ἢ τὰς λέξεις ὡς σημεῖα τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως πρὸς παρᾶστασιν τοῦ κατ' αἰσθητικὴν εὐαρεστοῦντος, ὀνομάζεται Ποιητικὴ. Καὶ τὰ μὲν σημεῖα ταῦτα καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα ἀσχολοῦσι μόνον τὸν Λόγον· εἰν δὲ διὰ τοῦ τρόπου τῆς συνθέσεως προσλάβωσι τοιοῦτον εἶδος, ὥστε διὰ τῆς πρὸς τὸ αἰσθητικὸν ἀναφορᾶς των ἐνδιεγέρουσιν εἰς τὴν φαντασίαν ἔλευ-

Θέραντινα καὶ πρὸς τὸν λόγον συμφωνοῦσαν παιδιάν· ἀποτε-
λεῖται ἐκ τούτου καλὴ τις λεκτικὴ εἰκὼν, ἢ ποιήμα, ἢ ποιη-
τικὸν τεχνούργημα, εἰς τὸ ὁποῖον φαίνεται τοῦ ποιητοῦ ἡ ἔρ-
μηνεία ὡς μέσον αἰσθηματικῆς εὐαρεσθήσεως, ἀναλαμβάνουσα
ῥόμον ἀνάλογον μετὸν μουσικὸν ῥυθμὸν (ΡΠΓ'), καὶ ἐπο-
μένως μετρομένη.

ΡΠΕ'. Ἡ ποιητικὴ δὲν παριστάνει μόνον τὰ διανοήματα
τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ποιοῦσα ἰδικόν της κόσμον· ὅθεν ἔλαβε
καὶ τὸνομα· ἀπασχολεῖ μάλιστα τὴν φαντασίαν καὶ διεγείρει
διὰ τῶν λέξεων καὶ ἄλλους νὰ ἐποπτεύωσι καὶ νὰ αἰσθάνων-
ται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ νὰ συζῶσι μετ' αὐτῆς εἰς τὸν
αὐτὸν κόσμον τῆς ποιήσεως· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἔρμηνεία της
λαμβάνει πάντη ἰδιόκτητόν τινα χαρακτῆρα· καὶ ἐπειδὴ τὴν
μεταχειρίζεται μέσον αἰσθηματικῆς, καὶ ἐπομένως ὑλικῆς πα-
ραστάσεως, γίνεται καὶ αὐτὴ ὑλικὴ καὶ σωματικὴ, ἀπομα-
κρυνομένη, ὅσον εἶναι δυνατόν, ἀπὸ τὰ ἀφηρημένα, καὶ πλη-
σιάζουσα, ὅσον δύναται, εἰς τὰ συγκριμένα, καὶ ζητοῦσα τὰς
ὁμοιότητας τοῦ ὑπὲρ αἰσθησίν πρὸς τὸ αἰσθητὸν, διὰ νὰ τὸ
μεταβάλη καὶ ἐκεῖνο εἰς αἰσθητὸν. Διὰ τοῦτο εἶναι ἰδιότητες τῆς
ποιητικῆς ἔρμηνείας αἱ μεταφορικαὶ καὶ εἰκονικαὶ φράσεις, οἱ
τρόποι, τὰ σχήματα, ἡ ὀνοματοποιία, ἀπὸ τὰ ὅποια λαμβάνει
καὶ ὁ πεζὸς λόγος τινα συμμέτρως πρὸς τὸν χαρακτῆρα του.

ΡΠς'. Γίνεται δὲ ἡ ποιητικὴ αἰσθητὴ καὶ ὡς πρὸς τὴν
χρῆσιν τῶν λέξεων, ἐπειδὴ λαμβάνει ῥυθμόν τινα ἀνάλογον
μετὸν τῆς μουσικῆς. Καὶ διὰ τοῦτο μεταχειρίζεται τὸ μέτρον
τῶν συλλαβῶν, διὰ νὰ τὰς συνάπτῃ προπύοντως κατὰ τὸ μα-
κρὸν καὶ κατὰ τὸ βραχὺ, τοὺς πόδας, τοὺς στίχους, τὰ κῶ-
λα, καὶ πολλάκις τὸ ὁμοιοτελεύτητον, ὥστε νὰ προξενῇ εἰς
τὴν ἀκοὴν θέλγητρα πολλά διὰ τῆς εὐρύθμου εὐηχίας. Διὰ

τούτων τῶν μέσων προξενεῖ ἡ ποιητικὴ εἰς τὴν φαντασίαν ἐλευθέραν τινα παιδίαν, ἁρμονικῶς ἔχουσαν πρὸς τὸν Λόγον διὰ τῶν ἐνάρθρων τόνων, καὶ οὕτως ἐνδιεγείρει αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν. Περὶ δὲ τῶν εἰδῶν τῆς ποιητικῆς, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μὲν δέχονται δύο (ἐπικὸν καὶ δραματικόν), οἱ δὲ τρεῖς (ἐπικὸν καὶ δραματικὸν καὶ λυρικόν), οἱ δὲ τέσσαρα (ἐπικὸν, καὶ δραματικὸν καὶ λυρικὸν καὶ διδασκτικόν), τόσον ὀλιγώτερον ἐμποροῦμεν νὰ τὰ προσδιορίσωμεν, ὅσον τὸ ποιητικὸν πνεῦμα δὲν ἐπιδέχεται δεσμὰ, ἀλλ' ἐλευθέρως μεταβαίνει ἀπὸ τὸ ἐπικὸν εἰς τὸ δραματικὸν ἢ λυρικόν, καὶ ἀντιστρόφως. Πολλάκις δὲ ἐμπορεῖ νὰ παριστάνῃ μὲ ποιητικὸν κάλυμμα καὶ τὰ μαθήματα τῆς ἀληθείας, καὶ οὕτω μὲ τὴν ἀνάμιξιν τοῦ ωφελίμου καὶ τοῦ ἡδέος νὰ γίνῃ διδάσκαλος. ἀλλ' ὅταν ἀναλαμβάνῃ ὁ ποιητὴς τὴν διδασκαλίαν ὡς ἄμεσον σκοπὸν τοῦ, καὶ ἀφανίζεται οὕτως ἡ ἐλευθέρα παιδεία εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῆς ποιήσεως. ἡ τέχνη τότε καθυποβάλλεται εἰς σκοπὸν ἄλλου, καὶ ὀνομάζεται ὄχι πλέον ἀπόλυτος, ἀλλὰ σχετικῶς καλὴ τέχνη ἢ ἐφηρμοσμένη (ΡΟΑ).

Σημείωσις. Τὸ ποιῆν κυρίως εἶναι ἴδιον πάσης καλῆς τέχνης, ἐπὶ ὃ τεχνίτης δὲν μιμνῆται, ἀλλ' αἰτουργεῖ τὰ ἔργα του. καὶ οὕτως ἡδύνατο πάσα καλὴ τέχνη νὰ ὀνομάζεται ποιησις. Ὁ Κωνσταντῆς (Inst. Orat. 2, 18.) ἐνομαζέει ῥητικῶς τὴν ζωγραφικὴν εἶδος ποιητικῆς. ἀλλ' ἡ χρῆσις ἀκρίτως τοῦτομα τοῦτο εἰς μίαν μόνον τέχνην. Ἡ ποιητικὴ εἶναι ὡρὸν ἔμφυτον εἰς τὸν ποιητὴν, ἀλλὰ τὸ ὡρὸν τοῦτο δὲν ἀναπτύσσεται χωρὶς τοῖς κανόνας τῆς τέχνης, καὶ χωρὶς τὴν ἀσκησιν. Φύσις, καὶ λόγος, καὶ ἔθος πρέπει νὰ συνάλλωσιν εἰς τὸ νὰ ἀποκαταστήσωσι τὸν ἀγαθὸν ποιητὴν. καθεὶν ἐκ τούτων χωριστὰ δὲν εἶναι ἱκανόν. Συγγραμματα τῆς ποιητικῆς τέχνης ἔχομεν μόνον τὰ παλαιὰ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐκ τῶν νεωτέρων δὲν γνωρίζω ἄλλο, εἰμὴ τὸ πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τοῦ φιλολογοῦ ἡμῶν Γυμνασίου συγγραμμὴν ὑπὸ Κ. Οἰκονόμου, καὶ ἐκδοθεὴν ἐν Βιέννῃ τὸ 1817 ἔτος. Τὸ συγγραμμα τοῦτο κάμει τιμὴν εἰς τὸν συγγραφεῖα, καὶ εἶναι ἄξιον νὰ μελετᾶται ἀπὸ πάντα φίλον τῆς ποιητικῆς ομογενεῖας.

Β'. Γένος.

Σύνθετοι.

Ῥηδική, ἢ Ψαλτική.

ΡΠΖ'.

Οταν ἡ μουσικὴ καὶ ἡ ποιητικὴ ἐνωθῶσι μετ' ἀλλήλων εἰς παράστασιν τῆς αἰσθηματικῆς εὐαρεστήσεως, παράγουσι τότε τὴν Ῥηδικὴν ἢ Ψαλτικὴν· διότι εἰς τὸ μέλος ἢ τὴν ᾠδὴν ἢ τὴν φωνητικὴν λεγομένην μουσικὴν ἐναρθρύνεται ἐν ταυτῷ ἢ φωνὴ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ σημαίνει τὴν ἐσωτερικὴν του κατάστασιν ὅχι μόνον ἀπροσδιορίστως διὰ ψιλῶν τόνων, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ διὰ λέξεων· ἡ Ψαλτικὴ λοιπὸν ἐνεργεῖ ἰσχυρώτερα εἰς τὴν καρδίαν παρὰ ἡ μόνη μουσικὴ ἢ ἡ μόνη ποιητικὴ. Καὶ ὅμως αἱ δύο αὗται τέχναι αἱ ἀρχικῶς ἠνωμέναι ἔπρεπε κατ' ὀλίγον νὰ χωρισθῶσι, ἐὰν ἐμελλαν ὅλοι αἱ κλῶνες τῆς τονικῆς τέχνης νὰ ἀναπτυχθῶσι καὶ νὰ μορφωθῶσι τελειότατα.

ΡΠΗ'. Οἱ πρῶτοι Ποιηταὶ ἦσαν καὶ Μουσικοὶ, καὶ οἱ πρῶτοι Μουσικοὶ ἦσαν καὶ Ποιηταί· αἱ δύο αὗται τέχναι ἠνωμέναι ὑπῆρξαν ἀρχαί τῆς καλλιέργειας τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς ἀποδεικνύουσι τὰ περὶ Ὀρφέως, Μουσαίου, Ἀρίωνος κτλ. λεγόμενα. Διὰ τοῦτο εἰς τοὺς παλαιούς τὸ ἄδειν ἐσήμαινε καὶ τὸ ποιεῖν, καὶ ἡ ᾠδὴ καὶ τὸ ποίημα. Καὶ ἡ λύρα ἐδόθη σύμβολον τῆς ποιητικῆς ἐν γένει, καὶ ὅχι μόνον τῆς λυρικῆς· καὶ ὁ Ἀπόλλων καὶ αἱ Μοῦσαι, αἵτινες ἐπένευαν τοὺς ποιητὰς, ἤξευραν νὰ καθαρίζωσι. Καὶ ἡ μουσικὴ δὲν ἐσήμαινε κατ' ἀρχὰς τὴν ἀπλὴν μουσικὴν, ἀλλὰ τὴν ἐκ ποιητικῆς καὶ μουσικῆς σύνθετον Ῥηδικὴν· ἡ ᾠδὴ κυρίως, ὡς αἰσθηματικὸν τεχνούργημα, συντίθεται ἐξ ἐναρθρων καὶ ἀναρθρων τόνων διὰ τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς· ἔταν ἀπλῶς καὶ

ἀνάρθρως ψάλλῃ τὸ στόμα, ἐμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ ὡς ὄργανον, ἢ ὡς πετεινῶν κελυθῆματα, περὶ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι ἐνταῦθα ὁ λόγος· ἀλλ' εἰς τὴν ἀληθινὴν ψαλτικὴν, τὸ στόμα ψάλλει καὶ ἐνταυτῷ ἐκφωνεῖ τόνους ἐνάρθρους, ἤγουν λέξεις σηματικὰς, καὶ προσδιοριστικὰς τῶν ὑπὸ τῆς ἀπλῆς μουσικῆς ἀπροσδιορίστων αἰσθημάτων· ὅτι δὲ ἡ ψαλτικὴ πρέπει νὰ περιέχῃ ποιητικὴν λέξιν, καὶ ὄχι πεζὴν, καὶ ὅτι, ὅταν αἱ ψῆλαι συντροφεύωνται ἀπὸ ὄργανικὴν μουσικὴν, δὲν πρέπει νὰ στενοχωρῶνται καὶ νὰ πιύγωται ἀπὸ τὴν σύντροφον, εἶναι αὐτόθεν κατάδηλον.

Σημειώσεις. Ἐὰν συχνάκις ψάλλωνται ἀπὸ Μουσικοῦς, καὶ τρυφῶνται ἔργα πεζὰ καὶ ἄμετρα, εἶναι μίαν ἀπὸ τὰς πολλὰς τῆς τέχνης καταχρῆσεις, τὰς ὁποίας δὲν πρέπει νὰ ὑπομείνωσιν ἄνθρωποι μὲ αἰσθησιν. Ἐὰν οἱ Μουσικοὶ εὐκρινῶς ἦσαν ἐν ταυτῷ καὶ ποιηταὶ, καὶ ἠδύνατο εὖ συνδέωσιν ἰδιῶν ποιήματα, δὲν ἤθελαν κἄμω τοιαύτην ἀτοπίαν. Ἡ Μουσικὴ εἶναι ἡ Δραματικὴ, ἡ ἐκκλησιαστικὴ, ἡ δημοδῆς· ἡ μερικώτερα τούτων θεωρεῖται ἀπὸ τὴν ἰδιαιτέραν θεωρίαν τῆς τέχνης. Σημειώσωμεν μόνον τὸ εἰς ὅλους μας γνωστότατον, ὅτι εἰς τὸ γένος μας Δραματικὴ ψαλτικὴ δὲν ἔχομεν ἀκόμη ἢ ἐκκλησιαστικὴ μας εἶναι μόνον φωνητικὴ· ἡ δημοδῆς συντροφεύεται πολλάκις μὲ τὴν ὄργανικὴν κατὰ τὴν Ἀσιακὸν τρόπον.

Β'. Τάξις.

Σχετικῶς καλὰ τὸνικαὶ τέχναι.

Α'. Γένος.

Ἀπλαῖ.

ἀ. Εἶδος.

Ἀπαγγελία.

ΠΠΘ'.

Ε' ἂν ἡ ἐκφώνησις τῶν λέξεων γίνεται διὰ τῆς τέχνης οὕτως, ὥστε ἡ διὰ τῆς φωνῆς παράστασις τῶν νὰ προξενῇ αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν, ἀνομάζεται Ἀπαγγελία· ἀσχολεῖται

λοιπὸν μόνον εἰς τοὺς ἀνάρθρους τόνους, οἵτινες ἀκούονται μὲ διάφορον ὕψος ἢ βάρους, καὶ μὲ διάφορον ἰσχὸν, ἢ ταχύτητα, καὶ βραδύτητα, ὅταν ἐκφωνῆται ἐνάρθρους τόνους ἢ λέξεις. Ἐπειδὴ λοιπὸν αἱ λέξεις φανερώνουσι προσδιωρισμένον τι, καὶ ἡ ἐκφώνησις λόγου ἢ ποιητικοῦ ἢ πεζοῦ ἔχει κυρίως τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ γείνωσιν ἀκουστὰ τὰ λεγόμενα· διὰ τοῦτο ἡ τέχνη τῆς ἀπαγγελίας εἶναι ὑποτεταγμένη εἰς ἄλλον ἐκτὸς αὐτῆς κείμενον σκοπὸν, εἰς τὸν ὅποιον περιορίζεται ἀναγκαιῶς.

ΡΨ. Αἱ λέξεις εἰς τὴν ἀπαγγελίαν εἶναι δεδομένα· καὶ ἡ τέχνη μόνον καταγίνεται εἰς τὸ νὰ τὰς ἐκφωνήσῃ εὐαρέστως· εἶναι δὲ πάντῃ ἀδιάφορον, ἂν ὁ ἐκφωνητὴς τὰς εὐνοήσῃ, ἢ τὰς παρελάβῃ συνθεμένας ἀπ' ἄλλου· εἰάν δὲ, ἐνῶ τὰς ἐκφωνεῖ, ἐνταυτῷ καὶ τὰς συνθέτῃ, δὲν εἶναι τὸ τοιοῦτον οὐσιώδες, ἀλλὰ συμβεβηκὸς εἰς τὴν ἀπαγγελίαν· ὡσαύτως εἶναι ἀδιάφορον, ἂν ὁ ἐκφωνῶν τὰς ἀναγινώσκῃ ἀπὸ βιβλίου, ἢ τὰς ἐκφέρῃ ἐκ στήθους· διότι καὶ ἡ ἀνάγνωσις, διὰ νὰ γίνεται εὐαρέστως, πρέπει νὰ ἀκολουθῇ τοὺς κανόνας τῆς ἀπαγγελίας· ὁ δὲ ἀπὸ στήθους ἐκφωνῶν ἀρέσκει πλεον, ἐπειδὴ ἔχει τὸ φάσμα ἐλευθερίας μεγαλητέρας, καὶ συγχωρεῖται νὰ μεταχειρισθῇ ζωηρότερα σχήματα καὶ κινήματα. Ταῦτα δὲ δὲν εἶναι κυρίως τῆς ἀπαγγελίας, ἀλλὰ τὰ θανεῖζεται ἀπὸ τὴν μιμητικὴν τέχνην, ὡς θέλομεν εἰπεῖν ὕστερα· καὶ ἡ ἀπαγγελία ἐμπορεῖ νὰ ἔχῃ τὸ κάλλος τῆς καὶ χωρὶς τούτων.

ΡΨΑ. Ἡ ἀπαγγελία εἶναι τέχνη ἀπλή, ἐπειδὴ καταγίνεται μόνον εἰς τοὺς ἀνάρθρους τόνους, ἐνῶ ἐκφωνοῦνται αἱ ἐνάρθροι· εἶναι δὲ καλὴ σχετικῶς, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἐλευθέρη, ἀλλὰ φέρεται κατὰ τὴν σημασίαν τῶν ἐκφωνουμένων λέξεων. Πρῶτος δὲ αὐτῆς κανὼν εἶναι, ἡ εὐκρίνεια τῆς ἐκφωνήσεως, τὸ ὅποιον ἔλεγον οἱ παλαιοὶ »Περὶτρανα λαλῆσιν« διὰ νὰ κα-

ταλαμβάνεται ἀπὸ τῶν ἀκροατῶν καὶ πᾶν στοιχείον πάσης μιᾶς λέξεως· δευτέρος δὲ, νὰ γίνεται κατὰ τὴν ἔννοιαν, ὥστε νὰ μὴ συμβαίη ἀντίφασις τῶν ἐκφωνουμένων λέξεων πρὸς τὰ σημαζόμενα· τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν τὸ ἐρωτηματικόν, φέρ' εἰπεῖν, ἐκφέρεται ὡς ἐπιφώνημα, ἢ ὡς κατηγορητικὴ πρότασις, τὸ λυπηρὸν ὡς χαροποιόν, τὸ φιλικὸν ὡς ἐχθρικόν κτλ.

ΡΥΒ'. Ὁ περιορισμὸς τῆς ἀπαγγελίας εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ γίνωνται καταληπτὰ τὰ ἐκφωνούμενα, δεῦν συγχωρεῖ τὴν φωνὴν νὰ ἐπιτείνεται ἢ νὰ ὑφέται ἐλευθέρως, ἀλλ' οὐδὲ νὰ ἀκολουθῇ καθ' ἓνα τρόπον· μέτραιαι τινὲς παραλλαγαὶ εἶναι τῆς καλῆς ἀπαγγελίας αἱ ἀρεταί· ὅταν εἶναι πολλὰ ὀλίγα, τὸ σφάλμα τῆς λέγεται *μονοτονία*· ὅταν εἶναι παρὰ πολλαί, λέγεται *πολυτονία*, ἥτις ἀναδεικνύει τὴν ἀπαγγελίαν εἶδος ψαλτικῆς· μένου ὁ μουσικὸς εἶναι ἐλευθέρως νὰ μεταχειρισθῇ ὅσας καὶ ὁποίας θέλει παραλλαγὰς, ἐπειδὴ ἡ τέχνη του εἶναι ἐλευθέρα. Ἐντεῦθεν γίνεται φανερὸν **Διατί** δύο εἰδήμονες τῆς καλῆς ἀπαγγελίας ἀπαγγέλλουσι τὸ αὐτὸ χωρίον ἢ μὲ οὐδεμίαν ἢ μὲ πολλὰ μικρὰν διαφοράν· δύο δὲ μουσικοὶ τονίζοντες τὸ αὐτὸ ποίημα ἐμποροῦν νὰ τὸ τονίσωσι διαφόρως καὶ πρὸς ἀλλήλους, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος κατὰ πολλοὺς τρόπους; ἐπειδὴ ἡ μὲν ἀπαγγελία εἶναι ὁριζήθη τρέπουτινα τέχνη, ἡ δὲ μελοποιΐα, ἐλευθέρα.

Σημειώσεις. Ἡ ἀπαγγελία εἶναι ψυχὴ, νὰ εἴπω, οὕτω τῆς ἐνοίας τῶν ἐκφωνουμένων λέξεων· καὶ μετρίως καλὰ συγγράμματα ἀναδεικνύει κάλλιστα, καὶ τὰ κάλλιστα ἀσχημίζει ἢ εἰδήσεις ἢ ἀγνοία ταύτης τῆς τέχνης· διὰ τοῦτο ἀνάγκη εἶναι νὰ συνειδηζώμεν τοὺς νόμους εἰς τὴν καλῶν ταύτων τέχνην· τῆς ὁποίας οἱ κανόνες ἀποδίδονται εἰς τὴν Γραμματικὴν καὶ Ῥητορικὴν.

β. Εἶδος.

Εὐγλωττία.

Οταν ὁ λόγος, ὡς μέσον μεταδόσεως τῶν διανοημάτων, καλλιεργῆται διὰ τῆς τέχνης οὕτως, ὥστε ἢ διὰ λέξεως παράστασις τῶν ἐννοιῶν νὰ προξενῇ αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν, ὀνομάζεται εὐγλωττία. Μόνος τῆς λοιπῆς σκοπὸς εἶναι νὰ καλλύνῃ τὸν λόγον, τὸν ὁποῖον μεταχειριζόμεθα μέσον τοῦ νὰ μεταδώσωμεν εἰς ἄλλους τὴν ἔννοιαν ἀληθινῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ἐννοοῦμεν. Διὰ τοῦτο εἶναι ὑποτεταγμένη εἰς τὸν κύριον σκοπὸν τοῦ λόγου, καὶ δὲν ἐμπορεῖ νὰ μεταχειρισθῇ ὅπως θέλει τὴν σύνθεσιν τῶν παραστατικῶν λέξεων. Καὶ διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην δὲν ἔχει τὸν ἐλεύθερον δρόμον εἰς τὸ συνθέτειν τὰς λέξεις, καθὼς ἡ ποιητικὴ (ΡΗΔ').

ΡΨΔ'. Ὅστις λαλεῖ, σκοπὸν ἔχει νὰ κάμῃ φανερόν τὸν ἐνδιάθετόν του λόγον διὰ τοῦ προφορικοῦ (Καθολ. Γράμ. Γ'), ἢ γουν σκοπὸν λογικόν, ὄχι αἰσθηματικόν· ἢ δὲ ἐκ τούτου εὐαρέστησις εἶναι σκοπὸς δεύτερος καὶ πάρεργος, τὸν ὁποῖον ἐκπληρῶναι ἢ εὐγλωττία. Πρέπει δὲ νὰ παραλάβῃ βοηθόν τῆς εἰς τοῦτο τὴν φαντασίαν, ὥστε δι' αὐτῆς νὰ ἐκλέγῃ καὶ νὰ συναρμόζῃ οὕτω τὰς λέξεις, ὥστε νὰ διεγείρεται εἰς ἐνέργειαν καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἐποπτεία καὶ αἰσθησις τοῦ τὰς λέξεις ἀκούοντος. Διὰ τὸν σκοπὸν τούτου δύναται καὶ θέλει μεταχειρισθῆναι ὁ λέγων καὶ ἐκεῖνα τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων ὁ ποιητὴς κάμνει τὴν γλῶσσαν ὄργανον αἰσθηματικῆς παραστάσεως, λέγων δὲ τρόπους, σχήματα κτ. (ΡΠΕ'). ἀλλ' ἐπειδὴ σκοπὸς ἐνταῦθα δὲν εἶναι κυρίως ἡ αἰσθηματικὴ εὐαρέστησις, ἀλλ' ἀσχολία τοῦ Λόγου· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ λάβῃ μέτρον εἰς τὴν χρῆσιν ταύτην, καὶ ἐπομένως ἢ ἀποφεύγῃ πᾶν

ὅτι τὸν μὲν σκοπὸν τοῦτον δύναται νὰ βλάβῃ, τὸν δὲ λέγοντα ἢ ἀποδείξῃ φίλον τῶν αὐτίων κόλακα.

ΡΥΕ'. Ἡ εὐγλωττία εἶναι ἀπλῆ τέχνη, ἐπειδὴ δὲν καταγίνεται εἰς τὴν ἐκφώνησιν, τὴν ὁποίαν στέλλει εἰς τὴν ἀπαγγελίαν (ΡΠΘ'), ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν λέξεων, καὶ λαλῶνται, καὶ γράφονται, καὶ ἐπομένως ἐμποροῦν νὰ δεικνύωσι τὴν ἐνέργειάν των καὶ ἀναγνωσκόμεναι καὶ ἐκφωνούμεναι. Εἶναι δὲ καλὴ σχετικῶς· διότι ἡ καλὴ παράστασις ὑποτάσσεται ἐνταῦθα εἰς σκοπὸν ἐκτὸς τῆς ἐπικρατείας τῆς τέχνης κείμενον· ὥστε ὁ λέγων δὲν τολμᾷ νὰ παραδοθῆ, καθὼς ὁ ποιητὴς, εἰς τὴν ἐλευθέραν παιδίαν τῆς φαντασίας, ὥστε νὰ ἐνδύῃ λεκτικῶς τοὺς στοχασμοὺς του, διὰ νὰ εὐφράνῃ τὴν καρδίαν. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς μὲν τὴν ποιητικὴν εἶναι συγχωρημένα τολμηρὰ πηδήματα τῶν στοχασμῶν, ἀλλεπάλληλοι εἰκόνες καὶ παραβολαί, ἀσυνήθιστοι λέξεις καὶ σχηματισμοὶ λέξεων κτλ, ἀλλ' ὄχι καὶ εἰς τὴν εὐγλωττίαν· διότι μία μόνον ποιητικὴ ἄδεια ὑπάρχει, καὶ εἰς ποιητικὸς οἶστρος (*furor poeticus*). Ὅπου δὲ ἐπικρατεῖ ὁ Λόγος, δὲν δύναται νὰ κινήθῃ ἐλευθέρως ἡ φαντασία.

ΡΥΖ'. Πολὺ δὲ ὀλιγώτερον εἶναι συγχωρημένον εἰς τὸν λέγοντα νὰ μεταχειρίζεται εἰς τὸν λόγον του μέτρα· διότι ὅστις μετρεῖ καὶ μινύει συλλαβὰς καὶ ἐκ τούτων συνθέτει στίχους, φαίνεται ὅμοιος μὲ τὸν ζωγράφον, ὅς τις τρίβει χρώματα διὰ νὰ γράψῃ εἰκόνας, ὥστε δὲ αὐτῶν νὰ εὐφράνῃ τὰς φαντασίας τῶν θεατῶν του. Λόγος ὅμως, ὅπου σκοπὸς εἶναι ἡ ἀσχολία τῶν ὑψηλοτέρων τῆς ψυχῆς δυνάμεων, πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ καὶ τὴν ἐπιφάνειαν τοιοῦτου παιγνιδίου, καὶ ἐπομένως χωρὶς ποιητικὰς ταραχὰς νὰ βαδίξῃ ἡσυχος εἰς τὰ ἔμπροσθεν· διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καὶ λόγος πεζὸς καὶ ἄμετρος. Ὁ καλὸς λοι-

πόν, ἀλλ' ὄχι ποιητικὸς, λόγος ἀπαιτεῖ μὲν κάποιαν εὐ-
 χίαν, τὴν ὁποίαν πρέπει ὁ λέγων νὰ ἐπιτηθεύεται μὲ κανονικὴν,
 εὐκόλον, ἀβίαστον, εὐκρινῆ ἀκολουθίαν τῶν λέξεων· ἀλλ' ὁ
 χαρακτήρ τοῦ πεζοῦ λόγου τόσον εἶναι διάφορος ἀπὸ τὸν ποιη-
 τικὸν ῥυθμὸν, ὥστ' εἰς μόνος στίχος, ἂν παρσμπέσῃ εἰς τὸν
 πεζὸν λόγον, εἶναι πολλὰ ὀχληρὸς καὶ κακός, ἐπειδὴ διακόπτει
 τὸ εὐτακτὸν βᾶδισμά του.

ΡΥΖ'. Ποιητικὴ λοιπὸν καὶ εὐγλωττία εἶναι καὶ αἱ δύο
 καλαὶ λεκτικαὶ τέχναι· ἀλλ' ἡ μὲν ἀπολύτως, ἡ δὲ σχετικῶς
 καλὴ· ἡ μὲν ἑμμετρος, ἡ δὲ πεζή· ἡ μὲν πτερόνει τὸ πνεῦ-
 μα· ἡ δὲ τὸ δεσμεύει εἰς τὰ ὅρα τῆς μετριότητος· ἡ μὲν ἀ-
 αιτεῖ μεγάλην φαντασίαν· αὕτη δὲ, πλειοτέραν κρίσιν· ἐκείνης
 σκοπὸς εἶναι ἡ τέρψις, ταύτης δὲ ἡ ὠφέλεια, ἐπειδὴ περιλαμ-
 βάνει τὸ ἐπιστολικὸν εἶδος, τὸ διαλογικὸν, τὸ ἱστορικὸν,
 τὸ ἐπιστημονικὸν, τὸ φιλοσοφικὸν, καὶ ἤθελε περιλάβειν καὶ
 αὐτὸ τὸ τῆς Μαθηματικῆς, ἐὰν αὕτη δὲν ἀπέκλειε τὴν εἰσόδον
 εἰς πάσαν λεκτικὴν τέχνην μεταχειριζομένη τὴν σύντομον, ἀφ-
 ηρημένην, καὶ σημειωτικὴν γλῶσσαν της.

Σημειώσεις. Καὶ οὗτοι μὲν εἶναι οἱ γενικώτεροι τῆς εὐγλωτ-
 τίας κατάνεις, τοὺς ὁποίους φυλάττουσιν ἀκριβῶς, ὅσοι σκοπὸν ἔχον τὴν
 λογικὴν τῶν ἰδιῶν τῶν μετάδοσιν· ἀλλὰ ζητεῖται ἐνταῦθα διὰ τί εἰς τὰς
 τῶν παλαιῶν, καὶ τῶν νεωτέρων εἶναι συγχωρημένον καὶ παροισκίρωσιν
 εἰς τὸν πεζὸν λόγον καὶ στίχους ποιητῶν; ἀναμφιβόλως, διότι εἶδῃ ὁ
 λέγων φανερόν, ὅτι ταῦτα δὲν λέγει ἐξ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν νοῦν καὶ
 τὴν κρίσιν ἄλλου, ἤγον τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Εὐριπίδου κτ. Γίνεται δὲ
 φανερόν, ὅτι οἱ χωρὶς ἀνάγκης φέροντες συχνάκις στίχους εἰς τὸν λόγον
 τῶν δεικνύουσι μὲ τοῦτο, ἢ ὅτι αὐτοὶ δὲν εἶναι ἀξιόπιστοι, καὶ προσ-
 τρέχουσι εἰς πίστιν ἄλλου· ἢ ὡς νῆπια ἐπιδεικνύωσιν, ὅτι ἀνιγκωσῶν
 ποιητᾶς.

Β'. Γένος.

Σύνθετοι.

Ῥητορικῆ.

ΡΥΗ'.

Ε' ἂν ἡ εὐγλωττία καὶ ἡ ἀπαγγελία ἐνωθῶσι διὰ τὰ παρά-
ξωσι κοινῶς καλόν τι ἔργον, ἐκ τῶν δύο γεννᾶται ἡ Ῥητο-
ρικῆ. Ἀσχολεῖται αὕτη εἰς τὸ τὰ παραστήσῃ τὰ πράγματα
οὕτως, ὥστε ὁ ἀποδεχθῶσιν αἱ ἀκούοντες τὴν ἀλήθειάν των,
καὶ μὲ τὴν δύναμιν τῆς λέξεως τὰ προσδιορισθῆ ἢ θέλωσιν
των. Διὰ τοῦτο ὁ ῤήτωρ πρέπει καὶ τὸν λόγον του τὰ συντά-
ξῃ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς εὐγλωττίας, καὶ τὴν ἀπαγγελίαν
του τὰ κάμῃ μὲ τρόπον εὐάρεστον, ὅπου δύναται τὰ μεταχει-
ρισθῆ καὶ μέτριάτινα κινήματα τοῦ σώματος, διὰ τὰ ἐνεργή-
σῃ βαρύτερα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀκροατοῦ.

ΡΥΘ'. Σκοπὸς λοιπὸν τῆς ῤητορικῆς εἶναι τὰ πείσῃ
τοὺς ἀκούοντας εἰς τὴν ἀλήθειαν· διὰ τοῦτο ὁ ῤήτωρ ἀναλμ-
βάνει εὐγλωττίαν ὑψηλοτέραν παρά τὴν κοινὴν καὶ συνήθη·
ἡ δύναμις τῆς εὐγλωττίας του ταύτης τὸ πλεῖστον κρέματαί
ἀπὸ τὴν τῶν πραγμάτων, εἰς τὰ ὅποια θέλει τὰ πείσῃ τοὺς
ἀκροατὰς του, εὐκρινῆ εἶδῃσιν, ἧτις εἶναι τὸ πραγματικὸν
μέρος· ὅχι δὲ ὀλιγώτερον, καὶ ἀπὸ τὴν καλὴν αὐτῶν ἐκφρα-
σιν, ἧτις εἶναι τὸ λεκτικόν· τρίτον εἶναι ἡ ἀπαγγελία, ἧτις
προσλαμβάνουσα καὶ τὰ τοῦ σώματος σχήματα ἀποτελεῖ τὴν
ὑπόκρισιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ πραγματικὸν εἶναι δεδομένου ἄλ-
λοθεν εἰς τὸν ῤήτορα, ὡς διδασκόμενον ἀπὸ ἐπιστήμας ἄλλας,
καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν του ἐμπειρίαν τῶν τοῦ πολιτικοῦ κόσμου,
εἰάν εἶναι κοσμικὴ ἡ ὑπόθεσις· ἢ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἱερῶν
γραφῶν, εἰάν εἶναι ἐκκλησιαστικὴ· διὰ τοῦτο μέρος τῆς ῤητορι-
κῆς εἶναι οὕτω ἡ καλὴ σύνθεσις τῶν λέξεων, καὶ ἡ ὑπόκρισις.

Σημειώσεις. Ὁ Δημοσθένης εἶμα τόσον τὸ δεύτερον μέρος τῆς ῥητορικῆς, ὥστε εἰς τὰς τρεῖς ἐρωτήσεις Τι πρῶτον, Τι δεύτερον, Τι τρίτον ἐν τῇ ῥητορικῇ, ἀπεκρίθη Ἰπόκρισις. Διὰ τοῦτο ὁ Διό- νυς ἀναγνώσων πρὸς τοὺς ῥοδίους μαθητάς του τὸν περίφημον Περὶ τοῦ Στεφάνου λόγον, ἐνῶ εἰκίνοι τὸν ἐθαύμαζαν, Τί, εἶπεν, κίθιλετε κάμειν, ἐάν τὸν ἴκούετε ἀπὸ τοῦ στόμα τοῦ Δημοσθένους; Βαλλείριος Μάξιμος, διηγούμενος τὰ πράγματα τοῦτα, συμπαραῶν πολλά ὀρθῶς. «Ergo in Demosthene magna pars Demosthenis abest; quod legitur potius, quam auditor» ἤθουν εἰς τὸν Δημοσθένην ἑλλείπει μίγα μέρος τοῦ Δημοσθένους, ἐπιδοῖ ἀναγνώσκειται, ἀλλὰ δὲν ἀκούεται. Ταῦτα πρέπει νὰ σημειώσωσιν ἀκριβῶς εἰς τὸν νοῦν των, ἕσοι τῶν ἡμετέρων νῦν σκοπὸν ἔχουσι νὰ γέωσιν ὠφίλιμοι ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ Ἄμφωνος.

Σ'. Ἡ ῥητορικὴ δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ πείσῃ τοὺς ἀκούου- τας εἰς μόνον τὰ περὶ κατηγορίας καὶ ἀπολογίας, τὸ ὅποιον λέγεται δικανικὸν γένος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ παραινετικόν, καὶ εἰς τὸ ἐγκωμιαστικόν, καὶ εἰς τὸ ψεκτικόν, καὶ εἰς ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λεγομένου ἐπιδεικτικοῦ γένους· διότι πάντοτε ζητεῖται ἡ συγκατάθεσις τῶν ἀκροατῶν εἰς τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ ῥή- τορος· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ῥήτωρ ἀντὶ ἀληθειῶν ἀποδείξεων ἐμπο- ρεῖ νὰ μεταχειρισθῇ σοφίσματα καὶ νὰ ἀπατήσῃ τοὺς ἀκούου- τας· διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων νὰ εἶναι ἀνὴρ ἀγαθός, ζηλωτῆς τῆς ἀρετῆς, ὅτι ὁμιλεῖ μὲ τὸ στόμα, νὰ ἐκβαίνει ἀπὸ τὰ ἐνδότερα τῆς καρδίας του, ποτὲ νὰ μὴ προστατεύῃ πρᾶγμα, τὸ ὅποιον δὲν εἶναι πληροφορημένος ὅτι εἶναι ἀληθινὸν καὶ ἀγαθόν· κατ' ἄλλον τρόπον εἶναι ψεύστης καὶ ἀπατεῶν.

ΤΑ'. Εἰς τὴν ὑπόκρισίν του ὁ ῥήτωρ πρέπει τὴν μὲν ἀπ- αγγελίαν νὰ ἐξασκῆσθαι πολλὰ τεχνικῶς, τὰ δὲ σχήματα τοῦ σώματος νὰ δανεισθῇ ἀπὸ τῆς μιμητικῆς. Καὶ κατὰ τὰ δύο πρέπει νὰ εἶναι σεμνὸς καὶ μέτριος· διότι ὅσοι τονίζουσι μὲν τὴν φωνήν των εἰς τὸ μουσικώτερον, κινουσι δὲ χεῖρας παρα- φόρως καὶ ἀτάκτως, στρέφουσι δὲ τὸ ὅλον σῶμα κατὰ παν- τοίας φοράς, κινουσι δὲ πολλαχῶς τὴν κεφαλὴν, δὲν εἶναι

πλέον ῥήτορες, ἀλλὰ σκηνικοί καὶ θεατρικοί. Εἰς τὴν ὑπόκρισιν ψεύγεται πλέον ἢ ὑπερβολὴ παρὰ ἢ ἔλλειψις. Οἱ ἱεροκῆρυκες μάλιστα πρέπει: νὰ προσέχωσι μεγάλως μὴ ἀτιμάσωσι τὸν ἱερὸν τύπον, ὅθεν πρέπει: νὰ διδάσκηται ἡ εὐταξία καὶ σεμνοπρέπεια, μὲ τὴν ὑπερβολικὴν καὶ θεατρικὴν ὑπόκρισιν των.

ΣΒ'. Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ ῥητορικὴ εἶναι σχετικῶς καλὴ τέχνη· διότι κύριός της σκοπὸς εἶναι νὰ πείσῃ τοὺς ἀκρατάς, ἤγουν νὰ προσδιορίσῃ τὴν θέλησίν των εἰς ὅσα τοὺς προβάλλει· τὸ δὲ κάλλος αὐτῆς εἶναι δευτερεύον, καὶ κατὰ συμβεβηκός· πλὴν ὅτι ἡ αἰσθηματικὴ ἐδῶ εὐαρέστησις χρησιμεύει καὶ πρὸς τὸν κύριόν της σκοπόν· διότι ἔχομεν κλίσειν νὰ πιστεῦωμεν εὐκολώτερα ὅσα μᾶς ἀρέσκουσι.

Σημειώσεις. Ἡ ἰδιαίτερα ῥητορικὴ τέχνη διδάσκει ἐντελῶς τοὺς κανόνας καὶ τῆς καλῆς συνθέσεως τῶν λέξεων, καὶ τῆς ὑποκρισεως. ἔχομεν δὲ σὺν Θεῷ εἰς τὴν γλώσσαν μας τρεῖς βίαις πραγματείας ῥητορικῆς. Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, ἐκδοθεῖσαν Βιέννῃ, 1819. Κωνσταντίνου Βαρδαλάχου ἐκδοθεῖσαν Βιέννῃ, 1813· καὶ Νικηφόρου Βάρβα ἐκδοθεῖσαν ἐν Παρισίοις, 1813. Εἶναι καλά καὶ αἱ τρεῖς· ἀλλὰ τίς ἐκ τούτων εἶναι προκροτέρη, εὐκολα συμπεραίνει ὁ κριτικὸς ἐκτε τῶν ἐνταῦθα εἰρημέκων μὲ συντηρίαν, καὶ ἀπὸ τῆν ἐκάστης αὐτῶν ἀνάγνωσκον.

ΣΓ'.

Αἱ τονικαὶ τέχναι, ὅσαι μεταχειρίζονται ἐνάρθρους τόνους ἢ λέξεις ὡς παραστατικὰ μέσα, ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσι καὶ λεκτικαὶ τέχναι· τὸ ὅποιον ὄνομα ἐξαπλῶνεται εἰς τέχναις πλειοτέρας παρὰ τὴν ποιητικὴν καὶ ῥητορικὴν· διότι πᾶσα τονικὴ τέχνη πλὴν τῆς πρώτης (ΠΙ') εἶναι λεκτικὴ, καὶ αὐτὴ πρὸς τούτοις ἡ Ψαλτικὴ (ΠΙΖ'). Ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἐμποροῦν αἱ λεκτικαὶ τέχναι νὰ ὀνομασθῶσι καλά ἐπιστήμαι, ἐπειδὴ καμμία ἐπιστήμη δὲν ἔχει σκοπὸν τὴν αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν, ἀλλὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ νοῦς. Ἐπειδὴ δὲ αἱ λεκτικαὶ τέχναι, καθὸ τονικαί, ἀναφέρονται ἀρχικῶς εἰς τὸ εἶδος τοῦ χρόνου (ΡΟ'). διὰ τοῦτο εἶναι ἀρ-

μόδιαι νὰ παριστάνωσι τὸ μεταβλητὸν τῶν ἀντικειμένων, καὶ ἐπομένως συμβεβηκότα, καὶ ὁλόκληρον σειρὰν συμβεβηκότων, διὰ τῶν ὁποίων μεταβαίνουνσι πολλὰ πράγματα ἀπὸ μιᾶς καταστάσεως εἰς ἄλλην (Μεταφυσ. 4Δ').

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5.

Περὶ τῶν πλαστικῶν τεχνῶν.

ΣΔ'.

Τὸ βασιλεῖον τῆς πλαστικῆς ἐν γένει τέχνης περιλαμβάνει ὅλας τὰς καλὰς τέχνας, αἱ ὁποῖαι μεταχειρίζονται εὐπλαστον ὕλην ὡς παραστατικὸν μέσον (ΡΞΗ). Τὰ δὲ δι' αὐτῶν πλαττούμενα μορφώματα ἢ εἶναι ἀληθινὰ σώματα, ἐὰν γεμιζῶσι τὸν τόπον καθ' ὅλας τὰς διαστάσεις, ὅποτε τὰ ἀντικείμενα παριστάνονται μὲ τρόπον σύμμετρον καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν φύσιν, ἢ εἶναι φαινόμενα σώματα, ὅταν παρατηρῶνται ἐπὶ μιᾶς μόνου ἐπιφανείας, ὅποτε τὰ ἀντικείμενα παριστάνονται κατὰ τε προχειρικῶς. Καὶ τὰ δύο εἶδη τῶν μορφωμάτων ἐμπορεῖ νὰ μεταχειρισθῇ πολυειδῶς ἢ τέχνη, καὶ οὕτω νὰ διαιρεθῇ εἰς διαφόρους πλαστικὰς τέχνας.

Α'. Τάξις.

Ἄπολύτως καλαὶ πλαστικαὶ τέχναι.

Α'. Γένος.

Ἄπλατ.

α'. Εἶδος.

Γλυφικῆ.

ΣΕ'.

Οταν ἡ πλαστικὴ ἐν γένει τέχνη μεταχειρίζεται εἰς παρά-

στασιν τοῦ κατ' αἰσθησιν ἀρίσκοντος σωματικᾶς ὕλης, αἱ ὁποῖαι πληροῦσι τὸν τόπον κατὰ τὰς τρεῖς διαστάσεις του, ὀνομάζονται Γλυφικῆ. Ἡ τέχνη λοιπὸν αὕτη καταγίνεται εἰς τὸ νὰ παράγῃ μορφὰς πληρωτικᾶς τοῦ τόπου, καὶ ἐπομένως μετὰ τὴν φυσικὴν αὐτῶν περίμετρον, κατ' αἰσθηματικὴν κρίσιν· ἐμπορεῖ δὲ ἡ μορφή νὰ γσίνῃ ἢ μεγάλη ἢ μικρά, μ' ὅλον ὅτι ἡ τέχνη τείνει πάντοτε εἰς τὸ νὰ μορφώσῃ τὰ μεγίσθη ἰδανικῶν μορφῶν τελείου ἀνθρώπου. Ὀνομάζεται δὲ Ἀνδριαντοποιητικῆ, ὅταν κάμῃ τοὺς εἰς τιμὴν ἠρωόστινος ἐγειρομένους ἀνδριάντας. Ἀγαλματοποιητικῆ, ὅταν κατασκευάζῃ τῶν θεῶν ἀγάλματα, ὅπου ἐλέγετο καὶ Ἐρμογλυφικῆ, ἀπὸ τοῦ Ἑρμοῦ καθολικευθέν τὸνομα, καὶ ἴσως καὶ ἄλλα ὀνόματα.

Σς. Ἡ ὕλη τῆς γλυφικῆς εἶναι πολλὴ καὶ παντοία· λίθος, καὶ μάλιστα μάρμαρον, μέταλλα, ἐλεφάντινα ὀστᾶ, ξύλον, φελλὸς, πίσσα, θεῖον, ἀργίλλος, γύψος. Παριστάνει δὲ τὰς μορφὰς ἢ ὀλοκλήρους ἢ ἐνμέρει, ἢ γουν μόνου τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ στήθος, ὅποτε τὸ πλαστοῦργημα ὀνομάζεται ἰδίως προτομή· καὶ πάλιν ἢ κάμνει τὰς μορφὰς, ὥστε νὰ βλέπωνται πανταχόθεν· ἢ τὰς προσηλόνει μόνου εἰς μίαν ἐπιφάνειαν, ὥστε κατὰ μέρος νὰ βλέπωνται ὑπεράνω αὐτῆς· λέγονται δὲ τὰ τοιαῦτα ἀνάγλυπτα, ὅποτε ἡ ἀγαλματοποιῶα πλησιάζει εἰς τὴν ζωγραφίαν· ἀλλὰ πάλιν διαφέρει ἀπ' αὐτὴν, ἐπειδὴ τὰ ἔργα τῆς ὑψούμενα ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν πληροῦσι τὰς τρεῖς διαστάσεις τοῦ τόπου, καὶ ὅθεν μένουσιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐπιφανείας, καθὼς τὰ τῆς ζωγραφίας· καὶ πάλιν ἐμπορεῖ ἢ Ἀγαλματοποιῶα ἢ νὰ παραστήσῃ καθὲν μῶρφωμα χωριστῶ, ἢ νὰ συμπλέξῃ πολλὰ ὁμοῦ· τὸ τελευταῖον λέγεται σύμπλεγμα (Gruppe)· ἐδῶ εἶναι ἡ τέχνη περιορισμέ-

νη προσέχουσα μὴ τὰ συμπλέξῃ καθ' ὑπερβολὴν, ὥστε τὸ ἔργον νὰ χάσῃ τὴν ἐνότητα καὶ πολλαπλότητα (PN5.). Τελευταῖον ἐμπορεῖ νὰ παραστήσῃ τὰς μορφὰς ἢ εἰς τὸ φυσικῶν μεγέθους ἢ νὰ τὸ παραλλάξῃ· ἢ δὲ παραλλαγή γίνεται διττή· διότι ἢ τὰς παριστάνει μικροτέρας ἀπὸ τὸ φυσικόν, ἢ μεγαλητέρας· τὸ δεύτερον λέγεται κολοσσιαῖον (OZ.), καὶ γίνεται μάλιστα εἰς μορφὰς ἰδανικῶν ἀνθρώπου εἰδῶν, διὰ τῶν ὁποίων παριστάνονται θεοὶ καὶ ἥρωες, διὰ νὰ ἐμφανισθῇ εἰς αὐτοὺς ἐκ τοῦ ὑπὲρ ἀνθρώπου μεγέθους ἡ ἰδέα τοῦ ὕψους (ZE.).

ΣΖ'. Ἐπειδὴ τὰ ἔργα ταύτης τῆς τέχνης διὰ τῆς πραγματικῆς τοῦ τόπου πληρώσεως κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ διαστάσεις δίδουν εἰς τὴν ἐποπτείαν αἰσθητήν τινα ἀλήθειαν· διὰ τοῦτο εἶναι περιττὸς, μᾶλλον δὲ βλαβερὸς εἰς αὐτὴν ὁ χρωματισμός· διότι ἢ ἐμπορεῖ νὰ τὰ συγχέῃ ὁ θεωρὸς μὲ ἔργα τῆς φύσεως (ἀνθρώπους ζῶντας καὶ ζῶα), ἢ νὰ ὑπολάβῃ εὐθὺς, ὅτι ὁ τεχνίτης ἠθέλησε μὲ τὸν τρόπον τοῦτον νὰ τὸν ἀπατήσῃ. Διὰ τοῦτο φαίνεται ἀρμοδιώτατον εἰς ἀγαλματοποιᾶν τὸ λευκὸν μάρμαρον διὰ τὸ ἀχρωμάτιστόν του. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεὰ χρωματισμένων κηροπλάστων διεγείρει ἀηδές τι αἰσθημα· διότι παρεκτὸς ὅτι οἱ χρωματισμοὶ οὗτοι εἶναι αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς πάσης χάριτος ἄμοιροι, φαίνεται καὶ ἀντίφασίς τις μεταξὺ τῆς διὰ τῶν χρωμάτων δεικνυομένης ζωῆς, καὶ τοῦ θανάτου, ὅς τις ἐνυπάρχει εἰς τὴν ἀκίνησίν των· ἀλλ' εἰς τὰ ἄψυχα πράγματα, ὁπώρας λέγω καὶ ἀνθη τεχνικὰ, ἐμπορεῖ ἡ πλαστικὴ νὰ μεταχειρισθῇ ἀμέμπτως τὰ χρώματα, ἐπειδὴ εἰς ταῦτα ἡ τέχνη σκοπὸν ἔχει νὰ μιμηθῇ τὴν φύσιν.

Σημειώσεις. Οἱ παλαῖοι ἀγαλματοποιοὶ ἐχρῶσαν καίποτε τὴν κέμπη (καίποτε δὲ τῆς ἐθίδου τοῦ ἰου τοῦ χρώμα· ἔθεν τὸ «ἰεθαστρον» καὶ ἰσπλάσμαιοι Μοῖσαι, ἢ Πωδ. Ἰοθ. Ζ., ὄντισ. β.) καὶ τὰ ἐν

ζῶματα, ἔβαλαν δὲ καὶ χρωματισμένους λιθῶνας ὀφθαλμοῦς εἰς τὰ ἀγάλματα, διὰ τὰ τοὺς παρασταίῳσι φυσικοῦς. Καὶ τοῦτο μάλιστα ἔμπορεῖν τὰ δικαιοῦν· δὲν εἶναι ἕως τέσου ἄτοπον, ὅσον ὁ χρωματισμὸς τοῦ ἔλου σώματος καὶ τοῦ ἱματισμοῦ. Δὲν ἦτο βίβρακ τεσσῶτος ὁ μὲ τὸν ἔπειον ἐστὲλίσαν ὁ Φειδίας τὴν Παλλάδα· ὁ μέγας οὗτος τεχνίτης ἠσθάνθη τὴν ἀναρμοστίαν τοιοῦτου στολισμοῦ, ὅς τις πρὸ αὐτοῦ δὲν ἦτο ἀσπυρῆσιος· καὶ ἐπέσειε τὴν Θεῶν τε τοιοῦτον τὰ χρυσοῦν ἱματισμῶν, ὁ ἐποίησ ἐπαίρειτο ἀπ' αὐτῆς καὶ πάλιν προσηρομβέζετο. Σημειώμεν δὲ τελευταίον, ὅτι ἡ ἀγαλματοποιία, ὡς ἐκ τοῦ διαφόρου τρόπου, κατα τὸν ὁποῖον ἰμορφρῶντο αἱ διάφοροι ὕλητις (ΣΔ') ὠνομάζετο γλυπτικῆ, πλαστικῆ, τορευτικῆ κτλ.

β'. Εἶδος.

Γ ρ α φ ι κ ῆ.

ΣΗ'.

Ε' ἂν ἡ πλαστικὴ τέχνη μεταχειρίζεται ὑλικὰς τιὰς ἀλοιφὰς εἰς παραστάσει τοῦ κατ' αἴσθησιν ἀρέσκοντος, ὀνομάζεται Γραφικὴ μὲν ἐν γένει, Ζωγραφία δὲ μερικώτερον, ὅταν εἰκονίζῃ ζωῆς μέτοχα ὄντα, ἦγουν ἀνθρώπους καὶ ἄλλα ζῶα. Τὰ σώματα δὲ αὐτῆς παριστάνονται φαινόμενα μόνον, ὅτι γεμίζουσι τόπον κατὰ τρεῖς διαστάσεις, τῶ ὄντι δὲ εἶναι μία ἐπιφάνεια χρωματισμένη εἰς τρόπον, ὥστε νὰ δεικνύῃ ἀληθινὸν καὶ πραγματικὸν σῶμα. Διὰ τοῦτο ἡ σημειωτικὴ ἢ σκιαγραφικὴ εἶναι βῆσις τῆς γραφικῆς, διότι ἡ αἰσθηματικὴ κρίσις τῶν εἰκόνων ἀποβλέπει μόνον εἰς τὸ διὰ τῆς σημειώσεως ἢ σκιαγραφίας προσδιοριζόμενον ἐπιπέδον αὐτῶν εἶδος.

ΣΘ'. Ἡ γραφικὴ μεταχειρίζεται διαφόρους ὕλας, ἐπάνω τῶν ὁποίων παριστάνει τὰ ἔργα της, αἶον πανία, χάρτιν, ὄροματα, ξύλα, ἐλεφάντινα κόκκαλα, ἄργιλλου, τίτανου κτλ. καὶ διάφορα χρώματα, καὶ διάφορα ὄργανα, διὰ τῶν ὁποίων τὰ ἐξεργάζεται καὶ τὰ προσαρμόζει, τὰ ὅποια ἕλα ἀφίνομεν

νὰ ἐξετάζη ἢ μερικωτέρα καὶ πρακτικὴ γραφικὴ. Διαιρεῖται δὲ ἡ γραφικὴ ἐκ μὲν τῶν χρωμάτων, εἰς χρωματιστικὴν καὶ ἀχρωμάτιστον, καὶ μονοχρωμάτιστον, καὶ πολυχρωμάτιστον· ἐκ δὲ τῶν ἀντικειμένων, εἰς χωρογραφίαν, ἀνθογραφίαν, φυτογραφίαν, ζωογραφίαν, γραφικὴν τοῦ ἰδανικοῦ, τοῦ ὑπάρχοντος, φορτικὴν, χαρακτηριστικὴν, μαχογραφίαν· ἐκ δὲ τῶν ἐπιφανειῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων γίνεται ἡ γραφή, εἰς γραφικὴν τάπητος, χάρτου, τιτάνου, ἀργίλλου, ξύλου, λευκαργίλλου· ἐκ δὲ τῶν τόπων, διὰ τοὺς ὁποίους εἶναι προσδιορισμένοι αἱ γραφαί, εἰς ἐκκλησιαστικὴν, θεατρικὴν, οἰκιακὴν· ἐκ δὲ τοῦ μηχανικοῦ τρόπου τῆς γραφῆς, εἰς ἐγκαυστικὴν (παλαιὰν καὶ νέαν, μὲ τὴν ὁποίαν συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ κηρογραφία καὶ ἡ μαλθογραφία, ἐν μέρει δὲ καὶ ἡ ὑαλογραφία καὶ ἡ λευκαργίλλογραφία) καὶ εἰς μωσαϊκὴν, καὶ εἰς πτερογραφίαν (λέγω τὴν συνθέτουσαν ὑαφόρων χρωμάτων πτερὰ φυσικὰ εἰς ἑνὸς ὅλου παράστασιν), πανοραματικὴν, ὑφασματογραφίαν, λιθογραφίαν, χαλκογραφίαν κτλ.

Σί. Χρώματα λοιπὸν καὶ ἡ σημειωτικὴ, καὶ ἡ ταύτην ὀδηγοῦσα διαπτρική ἐπιστήμη εἶναι τῆς γραφικῆς τὰ εὐσιωδέστατα μέσα· ἡ μὲν στηριζομένη εἰς ὀπτικογεωμετρικὰ θεωρήματα μᾶς δείχνει πῶς παριστάνονται τὰ ἐγγύς καὶ τὰ πόρρω ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐπιφανείας· ἡ δὲ σημειωτικὴ ἢ ἰχνογραφία, πῶς νὰ τὰ παριστάνωμεν ἡμεῖς· τὰ δὲ χρώματα ἐμφυλόνουσιν τρόπον τινὰ τὴν σημείωσιν, καὶ μάλιστα, εἴαν τὰ ἀντικείμενα εἶναι ζωντανὰ, οἷον ἀνθρώπινα σώματα, τῶν ὑποίων μόνου ἢ ἐπιφάνεια ἀναγγέλλει τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν· διὰ τοῦτο ὁ χρωματισμὸς εἰς ταύτην τὴν μίμησιν ὀνομάζεται καὶ σάρκωσις· ἀλλὰ καὶ ὅλη ἡ εἰκὼν γίνεται οὕτω καταληπτοτέρα εἰς τὸν ὀφθαλμὸν, ἐπειδὴ διὰ τῶν χρωμάτων σημαίνονται αἱ ἐπ' ἄπειρον χωροῦσαι παραλλαγαὶ τοῦ φωτὸς καὶ

τῆς σκιᾶς, καὶ αἱ λεπτόταται καὶ ὀξύταται τροπαὶ παντὸς ὅ,τι εἶναι ὁρατὸν εἰς τὰ ἀντικείμενα. Ἐάν λοιπὸν ἡ ἀγαλματοποιᾶ ἀποφύγῃ τὸν χρωματισμὸν εἰς τὰ ἔργα τῆς, τὰ ὅποια ἔχουν αἰκοθεν τὴν ἀληθειαν (ΣΖ)· ἀλλ' ἡ γραφικὴ τὸν ἀγαπᾶ, διὰ νὰ ὁώτῃ εἰς τὰ ἔργα τῆς τὸ σωματικὸν φάσμα τῆς ἀληθείας των.

ΣΙΑ'. Ἡ γραφικὴ διὰ τῆς διοπτρικῆς σημειογραφίας ἢ στερεοφανείας, διὰ τῆς ὁποίας παριστάνει ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐπιφανείας τὰ πρόσω καὶ τὰ ἔγγυς (ΣΙ'), δύναται νὰ παραστήσῃ πράγματα, τὰ ὅποια ἀδυνατεῖ ἡ ἀγαλματοποιᾶ· τοιαῦτα εἶναι παράστασις χώρας, τοποθεσίας, ἀνατολῆς καὶ δύσεως ἡλίου κτλ. ἀλλ' ὅταν τὰ παριστανόμενα εἶναι σειρὰ συμβεβηκότων πηλῶν, ἄλλο μέσον παραστάσεως θεῖν εὐρίσκεται, εἰ μὴ ἡ ἱστορία.

Σημείωσις. Εἰς τοὺς παλαιούς δὲν ἦτο ἐξηκριβωμένη ἡ διοπτρικὴ ὡς πρὸς τὰς γραφικὰς παραστάσεις, καθὼς θέλουν οἱ νεώτεροι τῆς τέχνης ταύτης διασπᾶται. Ἄν εἶναι τοῦτο ἀληθινόν, ἔπειτα ὅτι τὰ πρῶτα Ἀπελλοῦ καὶ ἄλλων ζωγράφων ἱστοροῦμενα νὰ εἶναι ψευδῆ. Ὅπως ἂν ἔχη τὸ πρῶτον, ἡ τέχνη αὕτη εἶναι καὶ τροπικώτατη, καὶ μορφικῆ τῆς τοῦ καλοῦ αἰσθητικῆς.

Β'. Γένος.

Σύνθετοι.

Παραδεισοποιῖα.

ΣΙΒ'.

Ἡ Παραδεισοποιῖα εἶναι πλαστικὴ παράστασις ἀγρῶν καὶ χωρῶν, μεταχειριζομένη ὕλην ἀπὸ τὸ βασιλεῖον τῶν φυτῶν, καὶ συνθέτουσα ταύτην μὲ ἄλλα φυσικὰ ἢ τεχνικὰ ἀντικείμενα, καὶ παριστάνουσα εἰς τοὺς θεωροὺς μετ' αἰσθηματικῆς εὐαρεστησεως, ὡσάν μεγάλην τινα εἰκόνα ἀγροῦ ἢ χώρας· οἱ παράδεισοι λοιπὸν ἐμποροῦν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς καλοὶ τεχνικοὶ

ἀγροὶ εἰς τρόπον τοιοῦτον, ὥστε ἡ φύσις, μὲ τῆς ὁποίας τὴν βοήθειαν τοὺς παράγει ὁ τεχνίτης, νὰ μὴ ὑποδουλόνεται ἀπὸ τὴν τέχνην, ἀλλὰ μόνον νὰ ὀδηγῆται ἀπ' αὐτὴν εἰς παραστάσει τοῦ αἰσθηματικῶς εὐαρεστούντος.

Σημείωσις. Ἡ λέξις Παράδεισος εἶναι Περσικὴ, καὶ σημαίνει κατα τὸν Ἑνωρῶντα μέγαν τόπον πλήρη φυτῶν καὶ τερπνῶν θυματων, ἐκ τέχνης καλλιεργημένου πρὸς διαχυσὴν καὶ εὐφροσύνην τῶν εἰς αὐτοὺς περιπατούντων (Κύρου Ἀναβ. Α, Β, γ. Κύρου Παιδ. Α, γ, 11. δ, στ, Β. Οἶκον, δ, 13 κτ.): Ἐξαιρεῖται ἐντύθει ἡ Θεολογικὴ σημασία τοῦ Παραδείσου, ὡς ἀνεξαρτήτου, μὴ λογισμοῦ ἀνθρώπου.

ΣΙΓ'. Διαφέρει δὲ ἡ παραδεισοποιΐα ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν κηπουρείαν· διότι αὕτη δὲν ἔχει σκοπὸν ἄλλον, εἰ μὴ νὰ ὠφελῆται μόνον ὁ καλλιεργῶν ἀπὸ τὸ ἔδαφος τῆς γῆς, εἰς τὸ νὰ ἀπολαύσῃ, ὡς εἶναι δυνατὸν, πολλὰ καὶ χρήσιμα φυτὰ· ἐκείνη δὲ σκοπὸν ἔχει νὰ εὐφράνῃ μόνον τοὺς θεατὰς, εἰς τὸ ὁποῖον προστίθεται κάποτε κατὰ συμβεβηκὸς καὶ ἡ ὠφέλεια. Τὰ δὲ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων συντίθενται οἱ παράδεισοι, παρεκτὸς τῶν φυτικῶν, οἷον χόρτων, φυτῶν, δένδρων, ἀνθεῶν, εἶναι καὶ ἄλλα πολλὰ τὰ μὲν τέχνης, τὰ δὲ φύσεως γεννήματα, οἷον λόφοι, βρύσσαι, ρυάκια, καταρράκται, οἰκοδομαί, ἐρείπια, σπήλαια, ἀνδριάντες κτλ. Ἀλλὰ ταῦτα ὅλα δὲν πρέπει νὰ βαλθῶσι προαιρετικῶς καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν, ὥστε νὰ τὰ βλέπῃ ὁ θεατὴς τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ πρέπει νὰ συνταχθῶσιν οὕτως, ὥστε διὰ τοῦ τρόπου τῆς συνθέσεως νὰ νομίζῃ ὁ θεωρὸς ὅτι εὐρίσκεται εἰς ὁλόκληρον τινα ἀγρὸν ἢ χώραν.

ΣΙΔ'. Ἐκ δὲ τούτων γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ παραδεισοποιΐα εἶναι τέχνη σύνθετος ἐκ τῆς πλαστικῆς μερικώτερον, καὶ ἐκ τῆς γραφικῆς, πλάττουσα καὶ γράφουσα εἰς μεγάλην ἔκτασιν τόπου παντοδαπὰ συνερχόμενα εἰς ἑνὸς καλοῦ παραδείσου θέσιν· οἱ δὲ μικροὶ παράδεισοι, ὅσοι συνήθως στολί-

ζουσιεν ιδιωτῶν οἰκίας, ἐμποροῦν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς μικρὰ εἰ-
κονισμάτια· ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι εἶναι μᾶλλον κῆποι παρά πα-
ράδεισους, σκοπὸν ἔχοντες ὄχι ἀπλῶς τὸ καλόν, ἀλλὰ καὶ τὴν
οἰκικὴν ἐκ τῶν χρησίμων φυτῶν οἰκονομίαν, φανερόν εἶναι
ὅτι ἡ τέχνη εἰς αὐτοὺς εἶναι σχετικῶς καλὴ, καὶ ὄχι ἀπολύ-
τως (ΡΟΑ').

Σημείωσις. Ἐὰν προτιεθῇ πολλὴ τέχνη καὶ μεγάλη παρα-
τήρησις εἰς τὰς διαιρέσεις καὶ ἐξισώσεις καὶ διορθώσεις τῶν παραδείσων·
ἡ φύσις τότε ὑποδουλόυται εἰς τὴν τέχνην· καὶ ἡ φαντασία διὰ εἰρε-
σίου ἐλευθέρου εἰς τὴν ἐνέργειάν της, ἀλλ' ἀναγκάζεται ἀπὸ τὰς γωνίας
καὶ τοὺς περιττοὺς ψαλιδισμοὺς καὶ τὰλλα ἐπιτηδεύματα νὰ ἐποπιεῖ
μόνον τὴν τέχνην· διὰ τοῦτο οἱ Ἀγγλοὶ προτιμῶνται τὴν
σήμερον ἀπὸ τοὺς τῶν ἄλλων ἔθνῶν, ἐπειδὴ ἐκείνοι περικλείουσι ἐντά-
σις τέπων βοσκῶν καὶ ποιμῶν μεταχειρίζονται εἰς αὐτὰς ὀλίγον μέρ-
ος τῆς παραδεισιακῆς τέχνης, ἀφίοντες τὸ πλεῖστον νὰ φαίνεται φύσι-
κόν. Σημειώομεν δι' ἐνταῦθα ὅτι καὶ οἱ βοσκικοὶ κῆποι γίνονται πρὸς
οἰκονομίαν, καὶ ὄχι πρὸς τέχνην· διότι, εἰς καὶ διαφέρουσιν ἀπὸ τοὺς
κῆπους κήπους, μ' ὅλον τοῦτο οἰκονομοῦνται πρὸς ἐπιστημονικὴν ὠφέ-
λειαν διὰ τὴν φυσικὴν περιγραφὴν, καὶ πρὸς πρακτικὴν διὰ τὴν Θερα-
πείαν τῶν ἀσθένειων· ἡ αισθηματικὴ λειπὴν ἐνορίστησις εἰς αὐτοὺς
εἶναι πάρεργος.

Β'. Τάξις.

Σχετικῶς καὶ πλαστικαὶ τέχναι.

Α'. Γένος.

Ἀπλατ.

α'. Εἶδος.

Ἀρχιτεκτονικὴ.

ΣΙΕ'.

Ε' ἂν ἡ κατασκευὴ παντοίων οἰκοδομημάτων γίνεται οὕτω
διὰ τῆς τέχνης, ὥστε ἡ θεὰ τοῦ εἴδους τῶν νὰ προξενῇ αισθη-
ματικὴν εἰς τὴν ψυχὴν εὐχρέστησιν, ἡ πλαστικὴ τέχνη ὀνο-
μάζεται Ἀρχιτεκτονικὴ. Κιλλύνει λοιπὸν αὕτη πάν-

τα, ὅσα δύνανται νὰ οἰκοδομηθῶσιν ἀπὸ ἀνθρωπίνην χεῖρα πρὸς ὅποιανδήποτε χρῆσιν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ οἰκοδομήματα ἔχουν πάντοτε σκοπὸν προσδιωρισμένον, ἐκ τοῦ ὁποίου προσδιορίζεται καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀσχέτως ἀπὸ τὴν αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν· διὰ τοῦτο ἡ τέχνη ὑποτάσσεται εἰς σκοπὸν ἄλλον παρὰ τὸν τῆς καλλονῆς, καὶ ὑπ' αὐτοῦ περιορίζεται εἰς τὰ ἔργα τῆς, παριστάνουσα σχετικὸν τὸ καλόν.

ΣΙΓ'. Τὰ ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς δεῦν εἶναι μόνον ὅσα συνήθως ὑποπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας, λέγω οἴκοι, καὶ τείχη, καὶ ἄλλα τινὰ· διότι παρεκτὸς τούτων εἶναι πολλότατα ἄλλα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐφαρμόζονται οἱ κανόνες τῆς, οἷον γέφυραι, θριαμβευτικὰ τόξα, ἄμαξαι, μουσικὰ ὄργανα, καθέδραι, κλίνας κτλ. Εἰς πᾶν δὲ ἔργον τῆς ἀπαιτεῖται εὐρύθμια, ἧγουν εὐάριστος σχέσις τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλον, καὶ συμμετρία, ἧγουν συμφωνία καὶ ἀναλογία τῶν μερῶν καὶ πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον· καὶ ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ ἀπαιτεῖται νὰ εἶναι εὐρύχωρον καὶ ἀναπαυτικὸν καὶ διαρκές, καὶ νὰ ἔχη καὶ ἄλλας καλὰς ιδιότητας προσδιοριζομένας ὑπὸ τῶν περιστάσεων.

ΣΙΖ'. Τὰ ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς πρέπει νὰ γίνωνται διαφόρως κατὰ τὸν διάφορον σκοπὸν, τὸν ὁποῖον ἀποδίδομεν εἰς αὐτά. Βασιλικὸς οἶκος, καὶ ἰδιωτικὸς, ναὸς καὶ θέατρον, κολυβιστεῖον καὶ νοσοκομεῖον, ὀπλοθήκη καὶ βιβλιοθήκη, θριαμβευτικὸν τόξον καὶ γέφυρα, θυσιαστήριον καὶ θρόνος κτλ. Πόσον διαφόρως πρέπει νὰ κατασκευασθῶσι, καὶ Πόσον πρέπει νὰ προσέχη ὁ ἀρχιτέκτων εἰς τοὺς στολισμούς των, ὥστε νὰ μὴ λυπηταὶ ἡ αἰσθήσις εὐρίσκουσα εἰς οἰκοδόμημα στολισμούς πρέποντας εἰς ἄλλο!

ΣΙΗ'. Ἄλλὰ καὶ τὰ ἔθνη καὶ ἥθη τῶν ἐθνῶν, καὶ τὸ κλίμα τῆς χώρας ἐμποροῦν νὰ περιορίσῃ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν

εἰς τὴν γέννησιν τῶν ἔργων τῆς· ἐντεῦθεν ἡ διαφορὰ τῶν Χριστιανικῶν πρὸς τοὺς ἔθνικους ναοὺς, τῶν παλαιῶν Θεάτρων πρὸς τὰ νεώτερα, τῶν οἰκῶν τῶν βαραιοτέρων ἔθνῶν πρὸς τοὺς τῶν νοτιωτέρων· ἐντεῦθεν καὶ ἡ διαφορὰ τῶν κατὰ διάφορον αἰσθησιν εἰδῶν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς· οἷον, Αἰγυπτιακῆ, Ἑλληνικῆ, Ῥωμαϊκῆ, Γαλθικῆ κτλ.

ΣΙΘ'. Ἡ ἐφεύρεσις καὶ χρῆσις τῶν στηλῶν ἢ κιόνων συνεισφέρει πολὺ εἰς τελειοποιήσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Εἰς τοὺς παλαιούς Ἑλλήνας ἦσαν τρία εἶδη στηλῶν, ἡ Δωρικὴ στήλη, τὴν ὁποίαν ὠμοίαζαν μὲ εἶδος ἀνδρός· ἡ Κορινθιακῆ, τὴν ὁποίαν ὠμοίαζαν μὲ γυναῖκα· καὶ οὐδετέρα τις ἢ καὶ τῶν δύο μετέχουσα, ἡ Ἴωνικῆ. Εἰς τὴν Ῥώμην προσετέθη καὶ ἡ Τυρρῶνικῆ στήλη, καὶ ἡ Ῥωμαϊκῆ, αὕτη μὲν ὁμοιοτέρα μὲ τὴν Κορινθιακὴν· ἐκείνη δὲ, μὲ τὴν Ἴωνικὴν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ στήλαι παρελαμβάνοντο ὡς ὑποστήριγμα ἐποικοδομημάτων, τὰς ἐκαστασκεύαζαν συχνάκις ἀνθρωπομόρφους, ἀνδρῆς ἢ γυναικὸς μορφὴν ἐχούσας· καὶ αὗται εἶναι αἱ ὀνομαζόμεναι Καρνατίδες, καὶ Πέρσαι, καὶ Τελαμώνες, καὶ Ἄτλαντες κτλ.

Σημείωσις. Τὰ μερικώτερα τούτων καὶ εἰς τὰς εἰκδομαῖς ἐφαρμοζόμενα ἀφῶμεν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν, ἥτις ἐξείρου νὰ τὰ ἐξακριβώσῃ πλέον παρὰ ἢ αἰσθηματικῆ, τῆς ὁποίας ἔργον εἶναι νὰ δώσῃ μέτρον μίαν εἰσὶν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

β'. Εἶδος.

Καλλιγραφία.

ΣΗ'.

Ἐὰν ἡ μόρφωσις τῶν γραμμάτων πρὸς σημείωσιν καὶ δηλώσιν τῶν λέξεων γείνη διὰ τῆς τέχνης οὕτως, ὥστε ἡ θεὰ τοῦ εἶδους τῶν νὰ προξενῇ εἰς τὴν ψυχὴν αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν, ἡ τέχνη ὀνομάζεται Καλλιγραφία. Καλλύνει λοιπὸν

αὕτη ὄχι μόνον τὰ ἀπὸ τῆν ἀνθρώπινην χεῖρα γραφόμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπὸ τοὺς τύπους ἐξερχόμενα· διὰ τοῦτο διαιρεῖται εἰς καλὴν Χειρογραφίαν, καὶ καλὴν Τυπογραφίαν. Ἄλλὰ καὶ κατὰ τὰ δύο εἶναι οὕτω περιωρισμένη διὰ τοῦ κυρίου σκοποῦ καὶ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῶν γραμμάτων, ὥστε δὲν δύναται νὰ ἐνεργήσῃ ἐλευθέρως τὴν παράστασιν τῆς αἰσθηματικῆς εὐαρεστικῆς.

ΣΚΑ'. Ἐπειδὴ κύριος σκοπὸς τῶν γραμμάτων εἶναι νὰ ἀναγινώσκονται ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἡ καλλιγραφία ἀπαιτεῖ πρῶτον νὰ γράφεται καθὲν γράμμα εὐκρινῶς καὶ καθαρῶς· δεύτερον, νὰ μὴ συγκολλῶνται δύο ἢ τρία γράμματα εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ καταλαμβάνονται· τρίτον, νὰ διασώζωσι πρὸς ἄλληλα συμμετρίαν καὶ ἀναλογίαν, ὥστε νὰ μὴ γίνεταί τὸ ξ, φέρ' εἰπεῖν, μεγαλῆτερον πολὺ κατ' ἀναλογίαν ἀπὸ τὸ α, ἢ τὸ β ἀπὸ τὸ γ κτλ. τέταρτον, ἐπειδὴ μεταξὺ στίχων δύο μένει ἄγραφος ποσὸς τις τόπος, ὁμοίως καὶ τὸ περιθώριον λεγόμενον· ταῦτα τὰ κενὰ καὶ ἄγραφα νὰ μὴ εἶναι οὔτε πολλὰ μεγάλα καὶ ἐκτεταμένα, οὔτε πολλὰ μικρὰ καὶ στενοχωρημένα.

ΣΚΒ'. Εἶναι λοιπὸν ἡ καλλιγραφία σχετικῶς καλὴ τέχνη, ἐπειδὴ καλλύνει τὰ διὰ τὸν σκοπὸν τῆς ἀναγνώσεως γραφόμενα σημεῖα· ἀλλ' ὅμως εἶναι πολλὰ χρήσιμος, ἐπειδὴ κινεῖ τὸν ἀναγνώστην νὰ διαβάξῃ μὲ περισσοτέραν του χάραν τὰ προκείμενα γράμματα· καὶ μᾶς ἐχάρισε διὰ τῆς καλῆς τυπογραφίας κάλλιστα κειμήλια, τὰ ὅποια στολίζουσι τὰς λαμπρὰς τῶν Εὐρωπαϊῶν βιβλιοθήκας, καὶ προξενουσι τιμῆν εἰς τὸν τούτων τεχνίτην ἄνθρωπον.

Σημείωσις. Τὰ βιβλία τῶν προγράμμας ἀναγνώσκωμεν εἰς τὸ εἶδος τῆς γραφῆς, τὸ ὁποῖον ἐρεῖρηκεν ἡ καλλιγραφία τῶν νεωτέρων. Τῶν παλαιῶν καταστάσεων εἰς ἡμᾶς ὑσανάγκωστα, ὡς γινεται φανερόν

ἀπὸ τὰ εἰς τὰς διψήφους σωζόμενα παλαιὰ χειρόγραφα. Ἡ καλλιγραφία τῶν ἑλληνικῶν μας γραμμάτων ἀπαιτεῖ καὶ τὴν Δίεσιν τῶν τέκνων νὰ γινῆται προσφικῶς καὶ καλῶς, ὥστε καὶ ἐν τῆς τούτων Δίεσις νὰ ἐνδιεγείρῃται εἰς τοὺς ἀναγνώσκοντας εὐάριστον αἰσθημα. Οἱ Ἄγγλοι ἐτύπωσαν πολλοὺς συγγραφεῖς μας καὶ μάλιστα τὸν Ὅμηρον μὴ καλοῦς τύπους· αἱ ἐκδόσεις τῶν δύο Γερμανῶν εἶναι καλῶς τυπογραφημένοι ὄχι ὀλγώτερον παρὰ τὰς τοῦ ἡμετέρου Κοραΐ.

Β'. Γένος.

Σύνθετοι.

Νομισματοκοπία.

ΣΚΓ'.

Πρὶν καλλιστηθῆσιν οἱ ἄνθρωποι, ἥλλαξαν ἢ μετέβαλλαν (καθὼς καὶ τῶρα ἀκόμη κάμνουσι τὰ ἀπολίτιστα ἔθνη, καὶ κατὰ περιστάσεις τινὰς καὶ αὐτὰ τὰ πολιτισμένα) φορτία με φορτία, ἢ γενικῶς πράγματα τίμια (ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ αἰ ὑπευργίαι) με τίμια πράγματα· ὀνομάζει δὲ τὴν πράξιν ταύτην ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ βλητικῆν (Πολιτ. Α'). Ἀφ' οὗ δὲ ἐφεξῆς ἤρχισαν νὰ μεταχειρίζονται ὡς γενικὰ συναλλαγματικὰ μέσα τὰ μέταλλα, καὶ μάλιστα τὰ λεγόμενα εὐγενῆ, ἔδιδαν μέταλλα ἀντ' ἄλλων πραγμάτων. Διὰ τὴν ἐλαφρύνωσιν δὲ τὸ ἔργον τοῦτο, ἔκοπταν ἀρχήτερα τμήματα μετάλλων διάφορα τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὸ βᾶρος, τὰ ἐχάρασσαν με ἐπίσημόν τι διὰ τὴν γγνωρίζωσιν εὐκόλως, καὶ οὕτω τὰ ἐμεταχειρίζοντο εἰς τὰς συναλλαγὰς.

ΣΚΔ': Ἐντεῦθεν ἐγεννήθη ἡ τέχνη τοῦ νὰ χαράσσωσι μεγαλύτερα ἢ μικρότερα μεταλλικὰ κομμάτια, παριστάνοντα ἑωρισμένῃν τινὰ τιμῆν, τὰ ὅποια νὰ μετρῶνται μόνον ἀντὶ νὰ ζυγίζωνται, διὰ τὴν ἐμποροῦν εὐκόλως νὰ δίδωσι καὶ νὰ λαμβάνωσι πᾶσαν κατὰ τὸ δοκοῦν ποσότητα ἀντὶ τιμίων πραγμάτων. Ἡ τέχνη αὕτη εἶχε κατ' ἀρχὰς τόσην αἰσθηματικῆν

εὐαρέστησιν, ὅσπν καὶ ἡ τοῦ κτίζειν καλύβας· ἀλλὰ προαγομένης τῆς τοῦ ἀνθρώπου καλλιέργειας, ἐτελειοποιήθη καὶ αὕτη, καθὼς καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι πλαστικαὶ τέχναι.

ΣΚΕ'. Νομισματοκοπία λοιπὸν εἶναι τέχνη μορφόουσα οὕτω τὰ νομίσματα, ὥστε εἰκὼν καὶ ἐπιγραφή ἐνδισγείρου εὐαρέστησιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ θεατοῦ. Καλῶν εἰς λοιπὸν αὕτη τὰ εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον ἀξίαν εἰς ἀμοιβαίας συναλλαγὰς ἔχοντα νομίσματα, καὶ τὰ εἰς μνήμην ἀξιοτιμήτου τινος προσώπου χαρασσόμενα, καὶ τὰ εἰς ἐνδειξιν τιμῆς ὑπὸ βασιλείων καὶ ἡγεμόνων εἰς ἄνδρας ἀξιολόγους βραβεύόμενα. Ἀλλὰ διὰ τὸν κύριον τοῦ νομίσματος σκοπὸν καὶ τὸ ἐκ τούτου προσδιοριζόμενον εἶδος, χάνει ἡ καλὴ τέχνη μέγα μέρος τῆς ἐλευθερίας τῆς εἰς τὸ νὰ παριστάνῃ, ὅπως θελῇ, αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν.

ΣΚΖ'. Εἶναι λοιπὸν ἡ νομισματοκοπία ἀπὸ τὰς σχετικῶς καλῶς τέχνας· καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐμπορεῖ νὰ ὑπερβῇ μέτρα τινα εἰς τὸ μέγεθος καὶ τὴν περίμετρον τῶν ἔργων τῆς, ἀλλὰ παριστάνει πάντοτε τὸ ἀρεστὸν εἰς μικρὰ μεγέθη· περιορίζεται δὲ ὄχι μόνον ὅταν τεχνουργῇ τὰ συναλλαγματικὰ νομίσματα, τὰ ὅποια ὀνομάζονται καὶ κατ' ἐξοχὴν νομίσματα, ἀλλὰ καὶ ὅταν κατασκευάζῃ τὰ διὰ μνήμην γινόμενα, ἢ βραβεῖα διδόμενα, τὰ ὅποια πρὸς διαφορὰν ἐκείνων ὀνομάζονται ἐγκόλπια (ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς, Medailles)· διότι ἐὰν καὶ εἰς αὐτὰ, ἐπειδὴ δὲν χρησιμεύουσιν εἰς συναλλαγὰς, ἔχει πλειοτέραν ἐλευθερίαν παρὰ εἰς ἐκείνα, μὲν ὅλον τοῦτο καὶ ταῦτα ἔχουν τὴν ἀρχήν των ἀπὸ τὰ κυρίως νομίσματα, καὶ δὲν εἶναι ἄλλο τι, εἰμὴ μετὰλλινα κομμάτια μὲ ἰδιαιτέραν σφραγίδα· καὶ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ διαφέρουσιν

ἀπ' ἐκεῖνα πολὺ κατὰ τὸ σχῆμα, εἰάν δὲν μέλλουν νὰ χάσῃσι παντελῶς τὸν νομισματικὸν χαρακτῆρα τῶν.

ΣΚΖ'. Εἶναι δὲ ἡ νομισματοκοπία σύνθετος τέχνη· διότι πρῶτον εἰς σωματικὴν τινα μάζαν εἶδει μορφήν, τὸ εἶδος τοῦ νομίσματος ἐν γένει, καὶ ἔμπορεῖ νὰ στολίῃ καὶ τὴν ἐπιφάνειά της μὲ ἄλλα εἶδη, εἶον κεφαλὰς, ἢ ὀλόκληρα σώματα ἀνθρώπων ἢ ζώων, ἐπίσημα μὲ ἀλληγορικὰς μορφὰς κτλ. τὸ ὅποιον εἶναι ἐνδεχόμενον, ἐπειδὴ πολλὰ νομίσματα, καθὼς τὰ σημερινὰ τῶν Ὀθωμανῶν, δὲν ἐπιφέρουν τοιαῦτα μορφώματα· καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι πλαστικὴ τέχνη· δεύτερον, ἐπιγράφει εἰς τὸ νόμισμα σημεῖα τινα, λέξεις ἢ ἀριθμοὺς, τὰ ὅποια μέρος μὲν σημαίνουν τὴν ἀξίαν τοῦ νομίσματος, μέρος δὲ τὴν εἰκόνα, εἰάν ἔχουν, ἢ τὴν πολιτείαν, ἢ τὸν ἡγεμόνα τῆς πολιτείας, ὅπου κόπτεται τὸ νόμισμα· καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι τέχνη γραφικὴ. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ καλὸν νόμισμα πρέπει νὰ εἶναι καὶ ὅλον καλῶς μεμορφωμένον, καὶ νὰ ἔχῃ καὶ τὴν εἰκόνα καλὴν, καὶ τὴν ἐπιγραφὴν καλὴν· διὰ τοῦτο ἡ νομισματοκοπία εἶναι τέχνη πλαστικοκαλλιγραφικὴ, ἥγουσιν σύνθετος. Ἐάν καὶ ἔχῃσι καὶ ἄλλα τινα ἔργα εἰκόνας καὶ ἐπιγραφὰς ἠνωμένα, εἶον τρόπαια, ὀβελίσκοι, τάφοι, σκευὴ, ὅπλα κτλ. ἀλλ' ὅμως ποῦποτε δὲν ἐνόνονται τόσον συχνάκις, καὶ τόσον ἀναγκαίως καὶ τόσον ἐσωτερικῶς, καθὼς εἰς τὰ νομίσματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλείωτα μὲ ἐν κτύπημα λαμβάνουσιν καὶ τὴν εἰκόνα καὶ τὴν ἐπιγραφὴν.

Σημειώσεις. Ὅτι δὲ ἡ νομισματοκοπία δὲν εἶναι ἑλευθέρα τέχνη, φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐφεξῆς ἱστορίας. Ὅταν εἰς τὴν Γαλλίαν ἐκόπησαν τὰ πρῶτα νομίσματα μὲ τοῦ Ναπολεόντος τὴν εἰκόνα, μ' ὅλην τὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν τῶν, ἐξαιχωρεύθησαν, καὶ ἐκόπησαν κατ' ἄλλον τρόπον, ἐπειδὴ δὲν ἦσαν ἀρμέδια εἰς τὸς συναλλαγὰς τοῦ κερωνικεῦ βίου. Οἱ τραπέζιται ἐπαραπονήθησαν πρῶτοι, ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ Ναπολεόντος ἐπροξένει βλάβην εἰς τὴν ἐμπορίαν, ἐπειδὴ ἐν τῷ σφράγισμα

πολλά ὑψηλὸν καὶ ἐξίχον ἢ το δυσκόλου καὶ ἄχρηστον εἰς τὸ ἀριθμῆναι, ἐκχειρίζω, ἐμπερικλείω εἰς βολάντια κτλ. Ἐναγκάσθη λοιπὸν ἡ αἰσθησις νὰ κέρη ἄλλο νόμισμα μὲ κεφαλὴν ἐπιτιθετέραν, καὶ χρῆσιμην εἰς τὰς κοινὰς συναλλαγὰς. Οἱ παλαῖοι νομισματοκόποι δὲν ἔδιδαν τόσον προσοχὴν εἰς τὴν κοπὴν τοῦ ὅλου νομίσματος, ὅσον εἰς τὸ χάραγμα τῶν εἰκόνων· εἰς ταῦτα φαίνονται κεφαλαὶ πολλὰ καλῶς σχηματισμένα, καὶ μὲ πολλὴν αἰσθησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξίχουν κατ' ὑπερβολὴν, εἶναι φανερόν, ὅτι τὰ νομίσματα ἐκεῖνα δὲν ἦσαν τόσον εὐμεταχειρίστα εἰς τὸν κοινωτικὸν βίον, ὅσον τὰ σημεριὰ. Σημειώομεν δὲ προσέτι ἐνταῦθα ὅτι παρὰ τὴν τέχνην τῆς νομισματοκοπίας, εἶναι ἄλλη διάφορος ἡ νομισματικὴ λέγομένη ἐπιτήμη· αὕτη δὲν καταγίνεται εἰς κοπὴν νομισμάτων, ὡς ἐκεῖνη, ἀλλ' ἀνερουῖ τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς τέχνης· διακρίνει καὶ γνωρίζει τὰ διαφορῶν ἐποχῶν νομίσματα, τὰ κρίνει αἰσθηματικῶς καὶ μηχανικῶς, τὰ διατάττει εἰς διαφοροὺς συλλογὰς καὶ τάξεις, πορίζεται ἐξ αὐτῶν διαφοροὺς τεχνικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς καὶ ἱστορικὰς ἀληθείας· ὅθεν γινεται καταδόχλον, ὅτι δὲν περιέχεται αὕτη εἰς τῶν κοινῶν τεχνῶν τὴν ἐπαράτειαν, ἀλλ' ἀνήκει εἰς τὴν φιλολογικὴν ἀρχαιολογίαν.

ΣΚΗ'.

Καθὼς ὀνομάζονται πλαστικαὶ τέχναι πληθυντικῶς οἱ διάφοροι κλῶνες τῆς πλαστικῆς τέχνης (ΠΕΗ'), οὕτως ὀνομάζονται αἱ αὐταὶ καὶ γραφικαὶ, ὅταν εἰς τὸ πρῶτον σχέδιον τῶν ἔργων τῶν μεταχειρίζονται ζωγραφικῶς τὴν σημείωσιν ἢ ἰχνογραφίαν (Γαλ. arts du dessein). Ἡαὶ ἐπειδὴ ἀρχικῶς καὶ ἀμέσως ἀναφέρονται εἰς τὸ εἶδος τοῦ τόπου (ΡΟ'), διὰ τοῦτο εἶναι ἐπιτήδεια νὰ παριστάνωσι τὰ μόνιμα μέρη τῶν ἀντικειμένων· καὶ ὅταν δὲ παριστάνωσι τὸ μεταβλητὰ, ἐξ ἀνάγκης πρέπει καὶ ταῦτα τρόπου τινα νὰ τὰ σταθερόνωσι, καὶ νὰ τὰ παγιόνωσι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Περὶ τῶν μιμητικῶν τεχνῶν.

ΣΚΘ΄.

Τὸ βασιλεῖον τῆς μιμητικῆς τέχνης ἐν γένει περιλαμβάνει ὅλας τὰς καλὰς τέχνας, ὅσαι μεταχειρίζονται ὡς παραστατικὰ μέσα ἐμφαντικὰ κινήματα (ΡΞΗ΄). Ταῦτα δὲ τὰ κινήματα ἢ εἶναι μεταβολαὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, αἱ ὅποιαι φανερόνουςι φυσικῶς καὶ ἀπροαιρέτως τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν, ἢ εἶναι προαιρετικαί, διὰ τῶν ὁποίων τὸ σῶμα μεταβάλλει τὸν τόπον του. Καὶ τὰ δύο εἶδη τῶν κινήματων μεταχειρίζεται ἡ τέχνη, καὶ δι’ αὐτῶν καὶ τῆς τούτων μὲ τὰς τανικὰς τέχνας ἐνώσεως διαιρεῖται εἰς διαφόρους μιμητικὰς τέχνας· εἰοίτι φύσει ὁ ἀνθρώπος διὰ κινήματων τινῶν σημαίνει χαρὰν, λύπην, ἀγάπην, μῖσος καὶ ἄλλα ἐπικρατοῦντα εἰς αὐτὸν πάθη· καὶ πάλιν μεταφέρεται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον παλλαχῶς πρὸς ἔνδειξιν τινῶν διαθέσεών του. Ὅλα τὰ κινήματα ταῦτα τελειοποιεῖ ἡ τέχνη πρὸς αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν.

Α΄. Τάξις.

Ἀπολύτως καλαὶ μιμητικαὶ τέχναι.

Α΄. Γένος.

Ἄπλατ.

α΄. Εἶδος.

Μεμικη.

ΣΛ΄.

Οταν ἡ μιμητικὴ τέχνη (γενικώτερον ἐκλαμβανομένη) με-

ταχειρίζεται εἰς παράστασιν τοῦ κατ' αἰσθησιν εὐάρεστοῦντος τὰς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος μεταβολὰς, καὶ ὅποιαι εἶναι φυσικὴ καὶ ἀπροαίρετος ἔμφασις τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως, ὀνομάζεται κατ' ἐξοχὴν μιμητικὴ, ἢ μιμητικὴ ἢ μερικιώτερον. Τὸ εἶναι λοιπὸν ταύτης τῆς τέχνης ὑφίσταται εἰς ἐκφραστικὴν τινα, καὶ καθ' ἑαυτὴν εὐάρεστον κινήματων συναρμογὴν, διὰ τῆς ὁποίας βάλλεται τοῦ θεατοῦ ἡ φαντασίας ἐλευθέραν τινα καὶ πρὸς τὸν νοῦν σύμφωνον παιδιάν, καὶ ἐπομένως εὐφραίνεται τὸ πνεῦμα του. Διὰ τοῦτο ἡ παθογνωμία, ἥτις εἶναι μέρος τῆς φυσιογνωμίας, δίδει εἰς τὴν μιμητικὴν τὰς φυσικὰς τῆς βάσεις. Ἡ δὲ χειρονομία εἶναι κλῶν τῆς τέχνης ταύτης μερικιώτερος.

ΣΔΔ'. Καταγίνεται λοιπὸν αὕτη ἡ τέχνη εἰς τὰς κινήσεις τῶν μερῶν τοῦ σώματος, καὶ ὄχι τοῦ ὅλου. Τοιαῦται κινήσεις ὀνομάζονται εἰς τὴν γλωσσομασσχίματα (Γερμανιστὶ, **Geberden**), οἷον γέλια, ἀνοιγμα τοῦ στόματος, κίνημα τῆς κεφαλῆς, ἔκτασις τῶν χειρῶν, συστολὴ καὶ σταύρωμα αὐτῶν, πλαγιασμοὶ τοῦ σώματος εἰς διάφορα μέρη κτλ. Τοῦ προσώπου τὰ σχήματα, μάλιστα τῶν ὀφθαλμῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ζωγραφίζεται τρόπον τινα ἢ ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, παριστάνουσιν αἰσθητότερα τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν. Ταῦτα ὅλα, μὲ ὅλον ὅτι φυσικῶς παριστάνουσι διάφορα πάθη τοῦ ἀνθρώπου, ἐμπορεῖ νὰ τὰ μεταχειρισθῇ ἡ τέχνη, ὥστε νὰ κάμνῃ τὴν παράστασιν τῶν ἐντὸς μὲ τρόπον, ὅς τις διὰ τὴν ῥηθείσαν ἀνωτέρω παιδιάν τῆς φαντασίας συμφώνως μὲ τὸν νοῦν νὰ εὐφραίνῃ τοὺς θεατὰς. Ἀπαιτεῖται λοιπὸν καὶ εἰς ταῦτα εἶδος συνθέσεως τῶν σχημάτων εὐάρεστον· καὶ ἐπειδὴ πᾶν πάθος τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἀντίστικον τὸ ἰδιούτερον ἐξωτερικὸν κίνημα· διότι ἀναμφιβόλως ἄλλο εἶναι τὸ κίνημα τοῦ

θυμοῦ, ἄλλο τῆς χαρᾶς, καὶ ἄλλο ἄλλου· ἐντεῦθεν γίνεται φανερόν, ὅτι ὁ μῖμος πρέπει νὰ ἐξεύρη τῶν παθῶν τὰ κινήματα, εἴτ' οὖν νὰ εἶναι παθογνωμῶν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ χεῖρες ἐκτεινόμεναι καὶ συστελλόμεναι ἐμφαίνουσι πολλὰ ἐσωτερικὰ τοῦ ἀνθρώπου· διὰ τοῦτο μέρος τῆς μιμητικῆς τέχνης εἶναι ἡ λεγομένη χειρονομία ἢ χειροσοφία, καθὼς τὴν ἔλεγαν οἱ παλαιοί.

ΣΔΒ'. Πρέπει δὲ νὰ διακρίνωμεν τὴν φυσικὴν καὶ ἀπροαίρετον μιμητικὴν ἀπὸ τὴν τεχνικὴν καὶ προαιρετικὴν, ὅτι τῆς δευτέρας ὁ τεχνίτης δὲν πρέπει νὰ γίνεται ὑπερβολικὸς τόσον, ὥστε εἰς τὴν παράστασιν τῶν ξένων παθῶν νὰ χάνη αὐτὸς τὸ λογικόν του· οἱ ἀληθῶς πάσχοντες, καὶ φυσικῶς κινούμενοι ἐμποροῦν νὰ καταυτήσωσιν εἰς τοῦτο· ἀλλ' οὗτοι δὲν ὀνομάζονται οὐδὲ μῖμοι, οὐδὲ σκοπὸν ἔχουσι νὰ ἀρέσωσιν, ἀλλὰ μόνον ἀναγκάζονται ἀπὸ τὴν φύσιν αὐτὴν νὰ κάμωσι ταῦτα ἢ ἐκείνα τὰ κινήματα εἰς ἐξήγησιν τῆς ἐσωτερικῆς των καταστάσεως· οἱ τεχνίται μῖμοι πρέπει νὰ φυλάττωσι τὰς φρένας των, ὥστε νὰ τελειώσωσι μέχρι τέλους τὴν ἀρχιζομένην παράστασιν, καὶ νὰ μὴ τὴν ἀφήσωσιν εἰς τὸ μέσον ἀπὸ ὑπερβολὴν παθήματος.

Σημειώσεις. Μὲ τὴν λέξιν χειρονομία ἐξελάμβαναν οἱ παλαιοὶ ὅλην τὴν μιμητικὴν τέχνην· τὴν ὀνόμαζαν δὲ καὶ χειροσοφίαν· καὶ Λεσβωναξ τὸς Μιτυληναῖος χειρισέφους ὀνόμασι τοὺς τεχνίτας, καθὼς φησεται εἰς τὸν περὶ ὀρχήσεως τοῦ Λουκιανοῦ διάλογον. (Τομ. Κ'. Σελ. 161. ἐκδ. 2 Γερ.). Ὁ Ἀθήναιος (Βιβ. Α'. κεφ. 18.) δηγίεται ὅτι Τέλειος τις ἢ Τελειότης ὀρχηστοδιδάσκαλος ἐξείρηκε πολλὰ σχήματα, « ἄκρος ταῖς χερσὶ τὰ λεγόμενα δεικνύσας. » Οἱ παλαιοὶ μῖμοι μετέβαιον πηλλόκις ἀπὸ τὸ τεχνικὸν εἰς τὸ φυσικόν. Ὁ Γέλλιος δηγίεται (L. 7. c. 5.), ὅτι ὁ ὑποκριτὴς Πῶλος Δελῶν νὰ παραστήσῃ τὴν λύπην τῆς Ἠλέκτρας εἰς τὴν Ἠλίστραν τοῦ Σοφοκλέους ἀντὶ νὰ ἐπάρῃ τὴν πλαστοκάλαν τοῦ Ὀρεστοῦ, τὴν ὅποιαν ἐπρεπε νὰ βαρτάξῃ ὡς Ἠλέκτρα, ἐπῆρε τὴν ἀληθινήν ἀπὸ τῶν τᾶρον τοῦ υἱοῦ του, καὶ βαρτάξων

αὐτὴν ἐπὶ τῆς σκηνῆς εἰς τὰς ἀγκάλας του, τέσσεσ' σφοδρῶς ἐκινήθη, ὡστ' ἐγίμωσεν τὸ πᾶν ἔχει ἀπὸ προσηγορικῶν δάκρυα, ἀλλ' ἀπὸ πραγματικῶν καὶ ἀληθινῶν. Τοσοῦτος πένθος χάνει τὴν αἰσθηματικὴν εὐαρίστησιν. Ἄλλ' οἱ παλαιοὶ, καθὼς καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν νεωτέρων, φαίνεται, ὅτι εὐφροίστου μὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς μίμησις, καθὼς βλέπομεν εἰς τὸν Ἀριστοτέλην (Ποιητ. ΚΖ, 2, 3 ἐκδ. δὴν Γερ.) περὶ Καλλιπιδου τινος. Καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους δὲ ὀλίγοι εἶναι οἱ Ἰφλάνδοι, οἱ Βροκμάνοι, οἱ Κωχοί· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐαρίστησι ἢ μίμησις των, ὅταν ἔχη ὑπερβολὰς.

β'. Εἶδος.

Ὀρχηστικὴ.

ΣΛΓ'.

Ορχηστικὴ ἢ χορευτικὴ ὀνομάζεται ἡ μιμητικὴ τέχνη, ὅταν μεταχειρίζεται τὴν προαιρετικὴν κίνησιν ὅλου τοῦ σώματος εἰς παράστασιν τῆς αἰσθηματικῆς εὐαρίστησις. Τὸ εἶναι λοιπὸν ταύτης τῆς τέχνης ὑφίσταται εἰς τοιοῦτον εἶδος τῆς τοῦ σώματος κινήσεως, ἥτις διὰ παντοδαπῶν γραμμῶν ἢ φορῶν κατὰ τοὺς κανόνας τῆς συμμετρίας καὶ τοῦ ρυθμοῦ παραλλασσομένων, ἀρέσκει καὶ εὐφραίνει τοὺς θεατὰς. Διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ ὄρχησις καὶ τὴν συνοδίαν τῆς μουσικῆς, μ' ὅλον ὅτι ἡ ὄρχηστικὴ δὲν εἶναι κοινῶς ἠνωμένη καὶ συθεμένη μ' αὐτὴν εἰς τὸ νὰ παράγῃ κοινόν τι ἔργον.

ΣΛΔ'. Ἡ ὄρχησις εἶναι τεχνικὴ, μ' ὅλον ὅτι ἐπιστηρίζεται εἰς φυσικὰς βάσεις. Διὰ τοῦτο ὁ ἄνθρωπος πρὶν μάθῃ νὰ χορεύῃ, πρέπει πρῶτον νὰ μάθῃ νὰ περιπατῇ καὶ νὰ περιπατῇ στερεῶς καὶ ἀκλονήτως. Τὸ μέσον λοιπὸν, διὰ τοῦ ὁποίου γίνεται ἡ τοιαύτη τοῦ σώματος κίνησις εἶναι οἱ πόδες, οἱ ὅποιοι ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσιν ὀρχήσεως ὄργανα· ὅλλὰ διὰ νὰ ἀρέσκη ἡ κίνησις τῆς ὀρχήσεως, πρέπει καὶ ὅλον τὸ κορμίον νὰ τρέπεται τακτικῶς, καὶ μάλιστα οἱ βραχίονες,

αἷτινες βοηθοῦσι τὴν κίνησιν εἰς τὸ νὰ τηρῆται ἰσορροπία κατὰ τὴν στάσιν τοῦ σώματος.

ΣΛΕ'. Ἡ ὄρχησις θεωρουμένη καθ' ἑαυτὴν εἶναι φυσικὴ ἔμφασις τῆς εὐφροσύνης, ἀπὸ τῆν ὁποίαν ἀναμφιβόλως ἐγενήθη ἡ τέχνη· διότι ἡ δὲ εὐφροσύνης διεγειρομένη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον αἰσθησις τῆς ζωῆς ἐμφανίζεται πάντοτε διὰ κινήματων τοῦ ὅλου σώματος, λέγω σκισημάτων, πηδημάτων, καὶ ἄλλων τοιούτων ἀλλοιωτέων· ἀλλ' ἡ τέχνη λαβούσα ἐντεῦθεν τὰς ἀφορμὰς σκοπεῖ γενικῶς τὴν παράστασιν τῆς αἰσθηματικῆς εὐχρηστικῆς διὰ παντοίων κινήσεων τοῦ ὅλου σώματος, διὰ νὰ φαίνεται ἡ ὄρχησις καλὸν ἀντικείμενον, καὶ εὐφροσύνης παραίτιον ἔχει μόνον εἰς τὸν ὀρχηστὴν, ἀλλὰ περισσότερον εἰς τὸν θεατὴν τῆς ὀρχήσεως· διὰ τοῦτο ἔχει μόνον τὰ μερικὰ κινήματα πρέπει νὰ γίνωνται καλῶς, ἀλλὰ καὶ συνάμα λαμβανόμενα νὰ συνιστῶσιν ἁρμονικόν τι ὅλον· αἱ θέσεις τοῦ σώματος, οἱ ὁρόμοι τοὺς ὁποίους κινεῖται, αἱ σχέσεις πρὸς τοὺς συγχορευόμενους ὅταν εἶναι πολλοί, πρέπει νὰ συνιστῶσι τοιούτον τι καλὸν καὶ εὐχρηστον συμπλεγμα, ὥστε εἰς αὐτὸ νὰ παρατηρῆται καὶ παντοδαπότης καὶ ἐνότης, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ κυριωτέρα ἰδιότης παντὸς καλοῦ ἔργου (PNΣ').

ΣΛΣ. Ἡ ὄρχησις ἔχει ὁρόμον ποιητικόν, ἔχει κοινόν καὶ πεζόν. Καθὼς λοιπὸν ἡ διαδοχὴ τῶν τόνων τοῦ ποιήματος γίνεται ἀναλόγως μὲ μουσικόν τινα ῥυθμὸν, οὕτω πρέπει νὰ γίνεται καὶ ἡ διαδοχὴ τῶν χορευτικῶν κινήματων· διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ ὄρχησις καὶ τὴν συνοδίαν τῆς μουσικῆς, ἥτις βοηθεῖ καὶ τὴν ὄρχησιν, εὐφραίνει ἐνταυτῷ καὶ τὴν ψυχὴν. Ἐπειδὴ ὅμως πᾶσα μία τέχνη ἐνταῦθα ἀσχλεῖται κατ' ἐξῆς, καὶ ἡ ὄρχησις ὅτεν ἔμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ἐνταυτῷ καὶ

ὡς ἔργον τῆς μουσικῆς· διὰ τοῦτο ἡ ὄρχηστικὴ εἶναι ἀπλῆ καλὴ τέχνη.

Σημειώσεις. Ἡ σχενοβατικὴ, καὶ ἡ ἀεροπηδητικὴ λεγομένη (Γερμανιστὶ Luftspringerey) δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν ὄρχηστικὴν. Διότι σκοποῦσιν αὐταὶ τὴν ἐπιθετικὴν σωματικῆς ῥωμαλαϊότητος καὶ εὐκαμψίας· καὶ τὸ καλὸν εἰς αὐτὰς ἢ δὲν παρατηρεῖται παντάπασι, ἢ γίνεται κατὰ συμβεβηκίς· κυρίως αὐταὶ εἶναι ἐκτραχηλιστικαὶ τέχναι· καὶ ἡ χαρὰ, τὴν ὁποίαν δοκιμάζει ὁ θεατῆς, προέρχεται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἀπέφυγε τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ θρῆνησῃ τὴν κεφαλάντου. Σημειώομεν δὲ ἐνταῦθα, ὅτι αἱ χεῖρες εἰς μὲν τὴν χειρονομίαν (Σ.ΛΑ') εἶναι ἔργα τῆς κινήσεως τῶν μερῶν τοῦ σώματος· εἰς δὲ τὴν κίνησιν τοῦ ὅλου σώματος εἶναι βοηθητικὰ μόνον μίσα, καθὼς ἐμπορεῖ νὰ φανῇ εἰς τοὺς ταχίως περιπατοῦντας· τὴν παρατήρησιν ταύτην ἔκαμνεν εἰς τοὺς παλαιούς χρόνους ὁ Ἀριστοτελής εἰς τὸ περὶ ζώων πορείας «οἱ θύοντες θάττον θέλουσι παρατιέντες τὰς χεῖρας». Αἱ χεῖρες λοιπὸν ἔχουσι καὶ τὴν ἰδίαν τὴν κίνησιν, καὶ γίνονται ἀξιόλογον μίσην κινήσεως εἰς τὴν ὄρχησιν· ἀλλὰ καὶ ἡ καλὴ βίασταις τοῦ ὅλου σώματος, χωρὶς τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ γένη καμμία καλὴ κίνησις, κρίμαται ἀπὸ τὰς χεῖρας. Διὰ τοῦτο ἡ Γαλλικὴ γλῶσσα Maintien (βίασταις τῶν χερῶν) λέγει γενικῶς τὴν τοῦ σώματος βίασταις. Εἰπόντες δὲ τὴν ὄρχηστικὴν ἀπλῆν τέχνην (Σ.ΛΣ') ἐξαροῦμεν ἐκείνην, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνδύεται ψαλτικὴ καὶ ὄρχησις, καὶ ὅτι ἡ μίσα παριστάνει διὰ τένων, ἐμφανίζει ἢ ἄλλη διὰ κνημιάτων. Περὶ ταύτης τῆς συνθέτου ὄρχηστικῆς θίλομεν ἐπιλήσειν εἰς τοὺς ἐφεξῆς παραγράφους. Σημειώομεν δὲ τελευταῖον, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ὄρχησις ἐσήμασι τὴν μιμητικὴν ἢ θεατρικὴν, καθὼς γίνεται φανερὸν ἀπὸ τὸν περὶ Ὀρχήσεως διάλογον τοῦ Λουκιανού. Οἱ Ἕλληνες ἐξελάμβανον πάντοτε σχεδὸν τὸν χορὸν, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ συμπόσια των, ὡς θεατρικὸν δῶμα, τὸ ὁποῖον ἐπαριστάνετο ἀπὸ τεχνίτας ὄρχηστὰς πρὸς εἰφορσίτην τῶν θεωρῶν, ἐκτὸς τὴν σήμερον εἰς τὰς συναναστροφὰς τῶν ἔχοντός μεθ' οὐ διαχύσεως καὶ εὐθυμίας μόνον τῶν χορευόντων προσώπων, ἐκτὸς οἱ ἄλλοι τῆς συναναστροφῆς αἰσθάνονται ὄχλησιαν καὶ ἀκηδῖαν, καὶ μεταχειρίζονται πολλάκις ἄλλα παιγνίδια πρὸς διασκίδασιν τῆς κακῆς ταύτης δαίμονος.

Β. Γένος.

Σύνθετοι.

Δραματική ἢ Ὑποκριτική.

ΣΛΖ.

Μιμική καὶ ὀρχηστική ἐμποροῦν καὶ νὰ ἐνωθῶσι πρὸς παράστασιν τοῦ κατ' αἰσθησιν ἀρέσκοντος· ἐκ τῶν ὁποίων γεννᾶται ἡ Ὑποκριτικὴ τέχνη. Τὸ εἶναι ταύτης τῆς τέχνης ὑφίσταται εἰς καλὴν ἀπολύτως καὶ εὐάριστον παράστασιν ἀνθρωπίνων χαρακτήρων διὰ πράξεως. Κατὰ δὲ τοῦτο ὀνομάζεται καὶ δραματικὴ τέχνη, ἡ ὁποία εἶναι πολλὰ ἐκτεταμένη καὶ παντοδαπὴ περιλαμβάνουσα καὶ πολλῶν ἄλλων τεχνῶν κλῶνας. Διὰ τοῦτο εἶναι δύσκολος ὁ ἀποδοθῆ εὐκρινῆς ταύτης ἰδέα· χαρακτήρα κύριον ἔχει τὴν μίμησιν, εἰδικώτερον δὲ, ὅτι εἰς αὐτὴν παριστάνονται πρόσωπα πράττοντα ἢ ὄντωντα, καὶ χαρακτηρίζοντα τὸ ἦθος καὶ τὸ φρόνημα διαφόρων ἀνθρώπων· ἀλλ' ἡ πράξις πρέπει νὰ εἶναι ζῶσα τις, ἥγουν ἀνθρώπου μὲ ἐσωτερικὰ πάθη καὶ κλίσεις, καὶ ὄχι μηχανικὴ νὰ ἀρέσκη καθ' ἑαυτὴν, ἥγουν ἀσχετῶς ἀπ' ἄλλους σκοποῦς, οἱ ὁποῖοι ἐμποροῦν νὰ ἐπιτευχθῶσι δι' αὐτῆς (διόρθωσις, φέρειν, τῶν ἠθῶν)· νὰ δεκνύη ἔργα ἀνθρώπινα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμφαίνονται οἱ χαρακτῆρες καὶ τὰ ἠθῶν.

ΣΛΗ. Ἡ παριστανομένη πράξις πρέπει νὰ ἔχη συνεργῶντα πολλὰ πρόσωπα, ἀλλ' ὅλα νὰ ἀποβλέπωσιν εἰς σκοπὸν ἓνα· τοῦτο δὲ εἶναι τὸ ἓν καὶ τὰ πολλὰ, ἰδιότης παντὸς καλοῦ ἔργου (ΡΝΖ.). Ὁ ὅτι εἰς τόπος, καὶ εἰς χρόνος, τοὺς ὁποῖους ζητοῦν πολλοὶ εἰς τὸν μῦθον τῆς πράξεως, δὲν εἶναι ἀνάγκαια τοῦ καλοῦ δράματος ἰδία· διότι ἡ φαντασία δύναται γὰ ὑπερπηδῆσαι τὰ μεταξὺ τοπικὰ καὶ χρονικὰ διαστήματα,

καὶ νὰ ἐνώσῃ εἰς ἓν ὅλον τοὺς χωρισμένους τόπους καὶ τοὺς χωρισμένους χρόνους· ἤθελεν εἶσθαι λοιπὸν περιορισμὸς περὶττὸς εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην, εἰάν παρὰ τὸ ἐν τῆς πράξεως, ἀπλητοῦντο ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ ἐν τὸ τόπου καὶ τὸ ἐν τοῦ χρόνου. Εἰ μὲν ἡ πράξις ἔχει τραγικὸν χαρακτήρα (Υ'), τὸ δράμα εἶναι τραγωδία, καὶ ἡ παράστασις τραγική· εἰ δὲ κωμικόν (ΡΕ'), τὸ δράμα εἶναι κωμωδία, καὶ ἡ παράστασις κωμική κτλ.

ΣΛΘ'. Ἡ παράστασις ἐμπορεῖ νὰ γείνη πρῶτον διὰ σχημάτων καὶ τοπικῆς μεταβολῆς χωρὶς τὸν προφορικὸν λόγον· καὶ ὀνομάζεται παντομεία, ἢ θεατρικὴ ὄρχησις· ἡ μιμητικὴ ἐδῶ κάποτε πλησιάζει εἰς τὴν ὄρχησιν διὰ τῆς τοπικῆς μεταβολῆς, ἢ γίνεται ὄρχησις, καθὼς εἰς τῶν παλαιῶν τὰς πολεμικὰς ἢ ἐνόπλους ὄρχησεις, καὶ εἰς τὰ λεγόμενα βαλλέτα τῶν νεωτέρων· ἡ ὄρχηστικὴ τότε συνημμένη μὲ τὴν μιμητικὴν λαμβάνει μεγαλητέραν ἀξίαν, καὶ γίνεται δραματικὴ τέχνη· ἐμπορεῖ δὲ νὰ ὀνομασθῇ καὶ ὑψηλότερα ὄρχησις πρὸς διαφορὰν τῆς ἀπλῆς, ἥτις ὡς μὴ παριστάνουσα πράξιν ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ κατωτέρα.

ΣΜ'. Ἐμπορεῖ δευτέρον νὰ παραλάβῃ συνεργὸν τὸν προφορικὸν λόγον· ἦγουν ὁ ὑποκριτῆς νὰ πράττῃ διὰ λόγου· τότε ἡ τοπικὴ μεταβολὴ πρέπει νὰ ἔχῃ ἥσυχον καὶ σταθερὸν χαρακτήρα· διότι νὰ ὀμιλήσῃ καὶ νὰ χορεύῃ (μάλιστα πολλὰ καὶ μεγάλα) εἶναι τρόποντινα φυσικῶς ἀσυμβίβαστα πράγματα. Ἄλλ' ἡ δραματικὴ τέχνη πρέπει νὰ ἐνωθῇ μὲ τὴν ποιητικὴν διὰ νὰ κάμνωσι τὸ καλὸν ἔργον κοινῶς, καὶ νὰ μὴ μεταβληθῇ ἡ σκηνὴ εἰς συναναστραφῆς καὶ κοινῶν συναλλαγμάτων τόπον. Ἡ ὑποκριτικὴ τότε λαμβάνει ἀπὸ τῆς ποιητικῆς τὰς χεῖρας τὸ παριστανόμενον, τὸ ὄποιον, καθὸ μὲν

ἐποιήθη, εἶναι ἔργον τῆς ποιητικῆς, καθὼς δὲ παριστάνεται, ἔργον τῆς ὑποκριτικῆς. Ἡ πρώτη ὀνομάζεται ποιητικοδραματικὴ τέχνη· ἡ δευτέρα, μιμητικοδραματικὴ, ἥτις λέγεται καὶ σκηνηικὴ, καὶ δικαίως ἔμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ κατ' ἐξοχὴν δραματικὴ· ἐκείνη δὲ, δραματικὴ ποίησις, ἢ δραματοποιΐα.

ΣΜΑ'. Ὅταν ὁ δραματικὸς τεχνίτης ὀμιλῇ ἀπλῶς εἰς τὴν παράστασίν του, εἶναι ἀνάγκη μετὰ τῶν κανόνων τῆς μιμικῆς νὰ φυλάττη καὶ τοὺς τῆς ἀπαγγελίας (ΡΠΘ'). Ἡ δραματικὴ τέχνη φαίνεται τότε λεκτικὴ ἢ ἀπαγγελτικὴ ὑπόκρισις. Ἐὰν δὲ παριστάνῃ ψάλλων, ἡ τέχνη ὀνομάζεται αὐτῇ μὲν μελοδραματικὴ, τὸ δὲ ἔργον τῆς μελοδραμα· ἡ ἔνωσις αὕτη δίδει εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην ὑπερτάτην ἀξίαν τῆς αἰσθηματικῆς εὐαρεστίσεως· πρέπει ὅμως νὰ νικῆσῃ μεγίστης δυσκολίας, ὥστε νὰ φυλάττεται πάσης μιᾶς τέχνης τὸ ἴδιον, καὶ νὰ μὴ ὑψύνηται ἢ μίᾳ μὲ τὴν ταπεινώσει τῆς ἄλλης. Διὰ ταύτην τὴν ἀξίαν ὀνομάζεται τὸ ἔργον ταύτης τῆς συνθέτου τέχνης κατ' ἐξοχὴν ἔργον (ἰταλ. Opera).

ΣΜΒ'. Καθ' ὁποιοῦδήποτε ἀπὸ τοὺς εἰρημένους τρόπους αὐ γέννη ἢ παράστασις, εἶναι φανερώτατον, ὅτι ἡ ὑποκριτικὴ τέχνη εἶναι σύνθετος. Διότι διὰ νὰ παρασταθῶσι ἀνθρώπιναι χαρακτῆρες μὲ ζωντανὰς τρόπον τινα πράξεις, δεῖ εἶναι πρὸς τοῦτο ἰκανὴ μόνον ἡ μιμικὴ, ἐπειδὴ εἰς αὐτὴν μόνον ἐσωτερικὴ ἐνέργεια ἀναφαίνεται· ἀλλ' ἐδῶ εἶναι ἀναγκαία καὶ ἐνέργεια πρὸς τὰ ἔξω μεταβαίνουσα, ἥγουσι πράξεις κατὰ τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς λέξεως (Κρηπ. ΝΓ'). καὶ ἐπομένως ἀπαιτεῖται ἐξ ἀνάγκης τοπικὴ μεταβολὴ τοῦ παριστάνοντος τεχνίτου. Διὰ τοῦτο ἐνόησαν εἰς αὐτὴν τὰ δύο κυριώτερα εἶδη τῆς κινήσεως, τὰ ὁποῖα ἐδιακρίνωμεν ἀνωτέρω (ΣΚΘ').

εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀποτελοῦν ἠνωμένα τὴν ὑποκριτικὴν τέχνην, ὅλον τι ἁρμονικὸν καὶ σύμφωνον, καὶ μεγάλης τέρψεως παραίτιον εἰς τὸν θεωροῦντα.

Σημείωσις. Δράμα καὶ ποιῆμα κατὰ λέξιν εἶναι ταυτοσημαντα· ὁ Ἀριστοτέλης λέγει (Ποιητ. Δ., 3, ἐκδ. δύο Γερ.), ὅτι τὸ δ ρ ᾱ μ α εἶναι λέξις δωρικὴ καὶ εἶναι πιθανόν, ἔτι πρῶτοι εἰς Δωροῖς ἐφείρηκαν τὴν δραματικὴν τέχνην· ἔπειτα ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἢ λέξις δ ρ ᾱ μ α σημαίνει ποιῆμα ἐπὶ σκηνῆς παρισταθόμενον· καὶ οἱ μὲν ποιηταὶ τούτων ὀνομάζονται δραματοποιοί, οἱ δὲ ὑπεριταί, δραματικοί· ὡσαύτως ἢ τέχνη τῶν μὲν πρῶτων λέγεται δραματοποιεῖα, τῶν δὲ δευτέρων, δραματική. Σημειώσωμεν δι' ἐνταῦθα περὶ τῶν ἀπὸ πολλοῦ ἀνοστήρως ἀπακτουμένων τριῶν ἐνοτήτων πράξεως, καὶ τόπου, καὶ χρόνου (ΣΑΗ.), ὅτι τὸ μὲν πρῶτον αἰτῆται δεκαίως· τὰ δὲ δύο δευτέρα περιλαμβάνει εἰς σκηνὰ ὅρια τὴν τέχνην. Ἡ φαντασία διὰ τῆς ἀλλαγῆς τῶν σκηνῶν μετακινεῖται καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, καὶ ἀπὸ χρόνου εἰς χρόνον. Πολλοὶ μεγάλοι δραματοποιοὶ καὶ τῶν παλαιῶν καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων διὰ ἐφύλαξάν ταύτας τὰς ἐνότητες. Αἱ Εὐμεινίδες τοῦ Αἰσχύλου, φερ' εἶπεν, ἀρχονται μὲν εἰς τοὺς Δελφοὺς, λαμβάνουσι δὲ τέλος εἰς τὰς Ἀθήνας, Ἀλλ' ἢ μεταλλαγῆ τῆς σκηνῆς μετέθετε τὸν Διωρὸν ἀπὸ τοῦ ἑνα τόπου εἰς τὸν ἄλλον, καὶ μεταξὺ τῶν δύο νεωτέρων μερῶν τῆς πράξεως ἐξελάβανεν ἡ φαντασία ὡς παρελθόντα ἰκανὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἤρχετο ἡ Ὀρέστης ἀπὸ Δελφῶν εἰς Ἀθήνας. Τοιαῦται διαφοραὶ τοποῦ καὶ χρόνου ἐπιρροῦνται καὶ εἰς πολλὰς κωμωδίας τοῦ Ἀριστοφάνους, εἰς τοὺς Ἰππεῖς, εἰς τὴν Εἰσήτην, εἰς τοὺς Βατράχους κτλ. Ὅτι δὲ καὶ ἐνταῦθα πρέπει νὰ φυλάττεται μέτρον, καὶ ἔτι ὁ Σακισπῆρας, καὶ ἄλλοι δραματοποιοὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐξέπεσαν κατὰ τοῦτο εἰς τὴν ὑπερβολὴν, εἶναι ἀναμφίβολον. εἶναι δίκαιον καὶ ὀρθόν νὰ μὴ γίνωνται ταχέστα αἱ ἀπὸ τόπου καὶ χρόνου μεταπηδήσεις εἰς τὸ αὐτὸ μέρος τοῦ δράματος· ἀλλ' ὅταν παῖν τὸ μέρος, καὶ γίνεται κάποια διακοπὴ, τότε ἂν φαίνεται τόπος ἄλλος καὶ χρόνος ἄλλος, ἢ φαντασία δέχεται ἀσμίμως τὰς μεταβολάς.

Β'. Τάξις.

Σχετικῶς καλαί μιμητικαί τέχναι.

Α'. Γένος.

Ἄπλατ.

α'. Εἶδος.

Παλαιστικῆ.

ΣΜΒ'.

Παλαιστικῆ τέχνη ὀνομάζεται, διὰ τῆς ὁποίας αἱ εἰς τὸ ἀγωνίζεσθαι κινήσεις γίνονται οὕτως, ὥστε εὐφραίνουσιν τὴν ψυχὴν, διὰ τοῦ εἶδους τῶν. Ὁ ἀγὼν λοιπὸν ἐμπορεῖ νὰ κριθῆ καλὸς, εἰάν εἶναι μιμητὸς (ΣΛ), ἢ γουὺν εἰάν δὲν εἶναι μάχη περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, ἀλλὰ παράστασις τοιαύτη, ὥστε αἱ κινήσεις τῶν ἀγωνιζομένων νὰ φαίνωνται ψιλὸν μιμήσεως παίγνιον, μ' ὅλον ὅτι ἡ τέχνη εἶναι προσδεδεμένη εἰς τὸν προσδιορισμὸν τούτων τῶν κινήσεων διὰ τοῦ ἀρχικοῦ τῆς πάλης σκοποῦ, ἢ γουὺν νὰ προσβάλλῃ τὸν παλαιόντα καὶ νὰ φυλάττεται τὰς προσβολὰς του.

ΣΜΓ'. Διὰ νὰ εἶναι καλὴ καὶ εὐάρεστος ἡ τέχνη αὕτη, ἀπαιτοῦνται δύο τὰ ἐφεξῆς · πρῶτον νὰ ἐλλείπῃ ἀπ' αὐτὴν πᾶν εἶδος μάχης, ἢ ὁποία στενοχωρεῖ καθ' ὑπερβολὴν τὸ σῶμα, καὶ λυπεῖ τὸν θεωρὸν · τοιαύτη εἶναι ἡ τῶν ἀγωνιζομένων ἄμεσος συμπλοκῆ, ἢ ὁποία καὶ τοὺς προσπαλαιόντος στενοχωρεῖ, οὐδὲ τοὺς συγχωρεῖ νὰ κόμωσι διαφόρους εὐαρέστους κινήσεις· αἱ μακρόθεν λοιπὸν γινόμεναι διὰ ξίφους ἢ ραβδίων, ἢ ἄλλων ὀργάνων προσβολαί, ἐπειδὴ ἐπιδέχονται παντοίους σχηματισμοὺς εἰς τὰ κινήματα τῶν ἀγωνιζομένων, ἐπιδέχονται καὶ κάλλος, καὶ προσξενοῦν εἰς τοὺς θεωροὺς εὐαρέστησιν.

ΣΜΔ'. Δεύτερον, νὰ ἐλλείπων ἀπ' αὐτὴν ὅλα τῆς μά-

χης τὰ εἶδη, τὰ ὅποια φαίνονται βίαια καὶ ἐπικίνδυνα εἰς τὴν ζωὴν· τοιαῦται εἶναι αἱ γινόμεναι διὰ πυροβόλων ὀργάνων, τῶν ὁποίων τὴν βίαν ἀναγγέλλει καὶ μόνητων ἢ ἐκπυρσοκρότησις. Αἱ Θηριομαχίαι τῶν παλαιῶν, καὶ τῶν νεωτέρων ἕως πρότερον ἐνιαυτῶν, καὶ Θανατηραὶ ξιφομαχίαι οὐδ' ἀξίζουσι τὸ ὄνομα τῆς καλῆς τέχνης, ὡς βαρβαρότητος καὶ ἀπαθροπίας ἀποτρόπαια γεννήματα.

Σημειώσεις. Αἱ πάσαι ἦσαν εἰς τοὺς προγόνους μας (τέ ἰσωςτε-
ραῶς φιλοκαλώτατον ἔθνος, τὸ ὅποιον ὑπερῖθη πάντα τὰ ἔθνη εἰς
τὴν ἀνίχνισσιν τοῦ καλοῦ, ἀπὸ τοῦ ἐποίου, ἐὰν ἴζη πολιτικῶς ἕως τῶρα
ἠθίλαμεν ἔχειν καλὰ, τὰ ἐποῖα οὐδ' ὠναρεῦθησαν ἴσως οἱ νεώτεροι) ἦ-
σαν αἰσθητικῆς εὐαισθητικῆς ἀνταίμακτα, καὶ ἰσχυραταρῖμοι με-
τὰ τοὺς γυμναστικοὺς ἀγῶνας, οἱ ὅποιοι ἐκπαινεῖσθαι μετὰ μεγαλοπρεπῶς εἰς
δωρισμένους τόπους καὶ δωρισμένους χρόνους ἀπ' ὅλα τὰ ἑλληνικὰ ἔ-
θνη. Τὰς περιελάμβαναν δὲ εἰς τὸ ὄνομα ὀρχηστικῆν, καθὼς καὶ
ἀπὸ τῶν Ὀμηρῶν γίνονται φανερὰ (Ἰλιάδ. II. 627), ἔπαι εἰς Ἕρωσ ἐνο-
μάζει τὸν ἄλλον Ὀρχηστικῆν, καὶ ἀπὸ τῶν περὶ ὀρχήσεως διαλόγων
τοῦ Λουκιανοῦ. Ἐπρόσεχον δὲ πολὺ οἱ Ἕλληνες καὶ μὴ βλαφθῆν τίποτε
κρίσεις ἀπὸ τῶν παλαιότες, καθὼς γίνονται φανερὰ ἐκ τῆς ἐπιπέτης
ρήσεως τοῦ Πλουτάρχου (Πολιτ. παραγγίλ. σελ. 282). « Τῶν ἐν ταῖς
« παλαιόταταις διαμαχομέναις ἐπισφαίροις περιδίουσι τὰς χεῖρας, ὅπως
« εἰς ἀνηλίστου ἢ ἀμίλλα μηδὲν ἐκπέτη, μαλακῆν ἔχουσα τὴν πληγὴν
« καὶ ἄλυπον. »

β'. Εἶδος.

Ἰππικῆ.

ΣΜΕ'.

Εἰς αἱ εἰς τὸ ἐπιπέτην κινήσεις γίνονται οὕτω διὰ τῆς τέ-
χνης, ὥστε νὰ εὐφραίνουσι τὴν ψυχὴν μετὰ τὸ εἶδος τῶν, ἢ μιμη-
τικὴ τέχνη ὀνομάζεται ἰππικῆ. Τὸ ἐπιπέτην λοιπὸν ἐμπορεῖ
νὰ κριθῆ καλὸν, ἐὰν εἶναι ὀρχηστικὸν (ΣΜΓ'), ἢ γούν
ἐὰν φαίνεται τρόπον τινα ὡς ὀρχησις, ὥστε ἢ τοπικὴ μεταβολὴ
τοῦ ἀνθρώπινου σώματος διὰ τοῦ ζωϊκοῦ νὰ παριστάνεται ὡς
φανέρωσις ἐξυψωμένης αἰσθητικῆς τῆς ζωῆς, μ' ὅλον ὅτι ἢ

κίνησις αὕτη διὰ τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος μὲ τὸ ζωϊκὸν συνάφειαν δὲν εἶναι ἐλευθέρα, ὅσον εἰς τὴν ὄρχησιν, καὶ ἐπαμύνως εἶναι κατὰ τοῦτο περιορισμένη ἡ τέχνη.

ΣΜΣ'. Διὰ τὰ γαίην δὲ καλὴ ἵππασία, ἀπαιτοῦνται ἀναγκαιῶς τρία τὰ ἐφεξῆς. Πρῶτον, τὸ ζῶον, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει εἰς ἐκτελεσιν τῆς τέχνης, γὰρ εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, καλὸν καὶ ὠραῖον ζῶον, ἐπειδὴ κατ' ἄλλον τρόπον δὲν δύνανται ἢ ἀρῆσωσιν αἱ κινήσεις του. Ἡ ἵππικὴ λοιπὸν μεταχειρίζεται μόνον τὸν εὐγενῆ ἵππον, ὃς τις διὰ τὸ εἶδος, μέγας, δύνάμειν, εὐλιγυστίαν καὶ σχέσιν πρὸς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, φαίνεται ὅτι ἐπίτηδες ἐδιωρίσθη ἀπὸ τὴν φύσιν διὰ ταύτην τὴν χρῆσιν· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀγαλματοποιεῖα εἰς παράστασιν ἀνθρώπου ἐπὶ ζῶον καθήμερου ἄλλο ζῶον δὲν μεταχειρίζεται, εἰ μὴ τὸν ἵππον.

ΣΜΖ'. Δεύτερον, γὰρ κάθεται σταθρῶς ὁ ἐπιβάτης εἰς τὸν ἵππον εἰς τρόπον, ὥστε αὐτὸς καὶ τὸ ζῶον γὰρ φαίνεται ἐν κενταυροειδὲς σύμφυτον πρᾶγμα. Ἐκ δὲ τούτου φαίνεται, ὅτι ἡ λεγομένη Ἀγγλικὴ ἵππασία, ὅπου οἱ ἐπιβάται στέκουσιν ὄρθοι ἢ καὶ χορεύουσιν ἐπὶ τοῦ ζώου, δὲν εἶναι ἵππικὴ.

ΣΜΗ'. Τρίτον, γὰρ ἀποφεύγη πᾶν ὅ,τι δύναται γὰρ μεταβάλλῃ τὴν ἰδέαν τῆς καλῆς ἵππασίας εἰς τὴν τοῦ ταξιδιῶν ἢ δυσκόλου καὶ βαρείας μεταβάσεως τοῦ ἵππέως. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα, καθὼς καὶ εἰς τὴν ὄρχησιν, πρέπει γὰρ εἶναι διάφοροι παραλλαγαι, ἢ γένου παντοδαπότης εἰς τὴν κίνησιν, ἐπειδὴ ἡ ὁμοιομορφία τῆς, ὅχι μόνον διαμάχεται εἰς ἓν ἀπὸ τὰ οὐσιώδη ἀπαιτήματα τῆς καλῆς τέχνης (ΠΝΣ'), ἀλλὰ θίγει καὶ εἰς τὴν κίνησιν τὸ φαινόμενον τοῦ κόπου καὶ τῆς στενοχωρίας. Διὰ τοῦτο ἀποκλείονται ἀπὸ τὴν ἵππικὴν αἱ ἵππαστικαὶ ἀμίλλαι ἢ ὁδοί, τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι ὅχι ἡ εὐαρέστησις, ἀλλὰ τῆς ταχύτητος τοῦ ἵππου ἐπίδοξις· οὗτοι δὲ ἐμ-

πορεῦν τόσον δικαίως νὰ συγκαταριθμηθῶσιν εἰς τὴν ἵππικὴν, ὅσον οἱ πεζικοὶ ὁρόμοι εἰς τὴν ὄρχησιν. Ἡ δὲ Ἀγγλικὴ ἵππασία (ΣΜΖ) ἔχει πρὸς τὴν ἵππικὴν τὸν αὐτοῦ λόγον, τὸν ὅποιον ἔχουν ἢ σχοινοβατικὴ καὶ ἢ αἰεροπνηθητικὴ πρὸς τὴν ὄρχησιν (ΣΛΖ, Σημ.).

ΣΜΘ'. Ἡ ἵππικὴ εἶναι σχετικῶς καλὴ τέχνη, ἐπειδὴ σκοπὸν ἔχει τὴν ἐκ τόπου εἰς τόπον μεταφορὰν τοῦ ἵππεύοντος· εἰς τοῦτου δὲ τὸν σκοπὸν προστίθεται δεύτερος σκοπὸς τὸ κάλλος, τὸ ὅποιον ὅταν τὸ προσλάβῃ διὰ τῆς τέχνης, προξενεῖ αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν.

Β'. Γένος.

Σύνθετοι.

Ἴππικὸς ἀγών.

ΣΝ'.

Ε' ἂν ἡ παλαιστικὴ συναφθῇ μετὰ τὴν ἵππικὴν, ἡ μιμητικὴ τέχνη γίνεταί ἵππικὸς ἀγών. Ἐμπορεῖ δηλονότι ἡ ἵππικὴ νὰ γείνη ἢ ὡς παράστασις πάλης, ἢ ὡς πολεμικὴ ἐφ' ἵππων ὄρχησις, καὶ οὕτω νὰ προξενήσῃ αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ φαίνεται σπουδαῖος καὶ ἀληθινὸς ἀγών, ἀλλὰ μόνον ἑνοπλος παιδιὰ, ἐπειδὴ κατ' ἄλλον τρόπον ἀντιμάχεται εἰς τοῦ ἀρεστοῦ τὴν ἰδέαν.

Σημειώσεις. Οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἐμποροῦν νὰ θεωρηθῶσι γωνήματα τῶν χρόνων, ὅποτε ἐπιεράτους τὰ τῶν ἵππιων τάγματα εἰς τὴν Εὐρώπῃ· διὰ τοῦτο ὁμοῦ μετὰ τοὺς ἵππους ἀφανίσθη μέγα μέρος καὶ τούτων. Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἀλλάδος φαίνονται οἱ ἵπποδρομικοὶ οὗτοι ἀγῶνες χρήσιμοι μεταξὺ τῶν Ὀθωμανῶν, οἵ τινες τοὺς ἐνομαζοῦν Ζερρίτ. Διότι ἐκ τρίχουσα ἑφιπποὶ πολλοὶ, κνηγῶσα εἰς τὸν ἄλλον, καὶ βαλλονται μὴ λογχαιάτινα, τὰ ἐποῖα ἐνομαζοῦν Ζερρίτια, ὅθεν ἐβρίσκε καὶ ὅλον τοῦ ἵππικοῦ ἀγῶνος τὸ ὄνομα.

ΣΝΑ΄.

Αἱ μιμητικαὶ τέχναι ὀνομάζονται καὶ παραστατικαί, ἐπειδὴ, ἐνῶ ἐκτελοῦνται, παριστάνεται ὁ τεχνίτης ὡς τεχνικὸν ἔργον εἰς τὰ ὁμμάτια τῶν θεωρῶν· ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐκληφθῇ μερικώτερον ὁ ὅρος· διότι καθολικώτερον ὄλαι αἱ καλαὶ τέχναι εἶναι παραστατικαί, ἐπειδὴ παριστάνουσι εἰς τοὺς θεωροὺς εὐάρεστόν τι ἀντικείμενον. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ παραστατικὰ τῶν μιμητικῶν τεχνῶν μέσα στρέφονται εἰς τὸν χρόνον καὶ εἰς τὸν τόπον (ΡΕΖ΄)· διὰ τοῦτο συγγενεύουσιν αἱ τέχναι αὗται ἀφ' ἑνὸς μὲν μέρους μὲ τὰς τονικὰς, ἀπ' ἄλλου δὲ μὲ τὰς πλαστικὰς τέχνας· καὶ ἐμποροῦν συναπτόμεναι μὲ τὰς συγγενεῖς τῶν νὰ κάμωσι βαθυτέρους καὶ ἰσχυροτέρους τύπους εἰς τῶν θεωρῶν τὰς ψυχάς.

ΣΝΒ΄. Αἱ μιμητικαὶ τέχναι ἐμποροῦν καὶ μὲ γενικὸν ὄνομα νὰ ὀνομασθῶσι θεατρικαί· διότι ὄλαι ἀπαιτοῦν θεωροὺς, τῶν ὁποίων πρέπει νὰ εὐφρανθοῦν αἱ ψυχαὶ μὲ καλὴν παιδίαν τεχνικῶν κινήσεων. Διὰ τοῦτο κοινὸν ἀπασῶν παραστατικῶν μέσον εἶναι ἡ κίνησις. Κίνησις δὲ εἶναι τι διαδοχικὸν καὶ χρονικὸν, καὶ ἐνταυτῷ ἐκτεταμένον καὶ τοπικόν· καὶ ἐκ τούτου γεννᾶται ἡ συγγενεία τῶν καὶ μὲ τὰς τονικὰς καὶ μὲ τὰς πλαστικὰς τέχνας, μὲ τὰς ὁποίας συνάπτονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον.

ΣΝΓ΄. Ὑπὲρ πάσας δὲ τὰ ἄλλας ἀγαπᾷ τὴν συναφὴν ταύτην ἢ δραματικὴ τέχνη (ΣΔΖ), ἥτις εἶναι κατ' ἐξοχὴν θεατρικὴ, ἐπειδὴ εἰς τὰς παραστάσεις της ἐμποροῦν νὰ ἐνωθῶσιν ὄλαι σχεδὸν αἱ τέχναι διὰ νὰ ἐνεργήσωσιν εἰς τὴν ψυχὴν τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν τῆς αἰσθηματικῆς εὐαρεσθήσεως. Διὰ τοῦτο ἡ τέχνη αὕτη ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ τὸ ἀξιολογώτατον μέσον τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἐθνῶν· καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ποιό-

τητά των δραμάτων ενός Έθνους, και από τον βαθμόν της τελειότητός των έμπορεί τρόπον τινα να συμπεραυθῆ ἡ κατάστασις τοῦ πολιτισμοῦ του.

ΣΝΔ'. Ἄλλὰ δὲν πρέπει πάλιν νὰ ἐκλάβωμεν τὴν δραματικὴν τέχνην πρώτην ἀπὸ ὅλας· οὕτω πάντα μίᾳ ἔχει τὰ προτερήματά της· καὶ οὔτε ἡ ποιητικὴ δύναται νὰ κάμῃ τὰ ἔργα τῆς μουσικῆς, οὔτε αὐτῆτὰ ἐκείνης, οὔτε καὶ αἱ δύο τὰ τῆς δραματικῆς· αὐτὸ δὲ τοῦτο ἐννοεῖται καὶ περὶ πάσης ἄλλης. Ἀλλ' ἡ δραματικὴ λαμβάνει μέγα μέρος τῆς ἐνεργείας της ἀπὸ τὴν ἔνωσιν τῶν ἄλλων, λέγω μουσικῆς, ποιητικῆς, ζωγραφικῆς, καὶ αὐτῆς τῆς τεκτονικῆς· ὥστε, εἰν θελήσωμεν νὰ τῆς ἐπάρωμεν τὰ ξένα πτερὰ, μετὰ τὰ ὅποια στολιζέται, θελεῖ μείνειν αὐτὴ ἱκανῶς φαλακρὰ καὶ ἄκοσμος. Ἄς ἀφίσωμεν λοιπὸν εἰς πᾶσαν καλὴν τέχνην τὰ ἰδιά της καλὰ, καὶ ἄς μὴ ζητῶμεν νὰ ταπεινώσωμεν καμμίαν, ἐπειδὴ δὲν δύναται νὰ τὰ ἐκτελέσῃ ὅλα. Φανερόνεται δὲ προσέτι διὰ τοιοῦτων φατριαστικῶν κρίσεων ἢ ἀγνοια τῶν κρινόντων, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἄδικος ὁ λόγος· «οὔτενος τὴν γυῶσιν ἀφῆρηταίτις, τούτου καὶ κατηγορεῖ προχειρότατα».

Σημείωσις. Ἡ δραματικὴ τελειότης εἶναι μέτρον τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἔθνων, ὅχι μόνον κατὰ τὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν, ἀλλὰ τὸ περισσότερο κατὰ τὴν θεωρητικὴν καὶ ἠθικὴν κατάστασίν των. Διότι κἀνεὶς δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῆ, ὅτι τὰ δράματα δὲν μορφένουσι μόνον τὴν αἴσθησιν τῶν ἔθνων, ἀλλ' ἔχουσι μεγάλην ῥεσπὴν καὶ εἰς τὸν νοῦν καὶ εἰς τὰ ἠθῶν· καὶ ἔτι ἐκ τῶν δραμάτων, τὰ ὅποια ἀγαπᾷ τι ἔθνος, καὶ ἐκ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὅποιον τὰ παριστάνει, ἔμπορεί εύκολα ὁ κριτικὸς νὰ ὀδηγηθῆ εἰς κατάληψιν καὶ τῆς παιδείας καὶ τῆς ἠθικῆς τελειότητος τοῦ ἔθνους. Ἐὰν καὶ κἀνὴν ἄλλο δείγμα ὄν εἶχαμεν τῆς παιδείας τῶν θυμαστῶν Ἀθηναίων, αἱ τραγωδίαι τοῦ Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου καὶ Ἀσχύλου, καὶ αἱ κωμωδίαι τοῦ Ἀριστοφάνους ἠδὲ λαν μᾶς δείξουν τὴν ὑψηλὴν τοῦ πολιτισμοῦ περιωπὴν, εἰς τὴν ἑποίαν ἴστατο ὁ μέγας ἐκείνος λαός· ἐπομένως δὲ πολλὰ περισσότερα

ἠθέλωμεν ἰξεύρω περὶ αὐτοῦ, εἰάν ὁ χρόνος διὸ μᾶς ὑφάκξει πολλὰν ἄλλων δραματοποιῶν τὰ ἔργα. Καὶ τὴν σήμερον ἡ δραματοποιία δεκνύει καθύπερθε ἀπὸ τὰ νεώτερα ἔθνη τὴν προκοπὴν του καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας, καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, καὶ εἰς τὰ ἥθη, καὶ γενικῶς εἰς πᾶν εἶδος πολιτικῆς, καὶ ἠθικῆς, καὶ ἐπιστημονικῆς καλλιμαχίης.

ΣΝΕ΄.

Ἐάν ἐτι ἀπαξ ἐπιθεωρήσωμεν ὅλην τῆς καλῆς τέχνης τὴν ἐπικρατείαν, θέλομεν ὀλομελίσειν ὅλας τὰς καλὰς τέχνας συστηματικῶς κατὰ τὸν ἐφεξῆς τρόπον.

Α΄. Τοικαὶ τέχναι (ΡΟΣ΄. - ΣΓ΄.)

α΄. Ἀπόλυτοι.

a. Ἀπλαῖ.

1. Μουσικὴ (ΡΗ΄.)

2. Ποιητικὴ (ΡΠΔ΄.)

b. Σύνθετοι — Ῥαϊκὴ ἢ ψαλτικὴ (ΡΠΖ΄.)

β΄. Σχετικαί.

a. Ἀπλαῖ.

1. Ἀπαγγελία (ΡΠΘ΄.)

2. Εὐγλωττία (ΡΥΓ΄.)

b. Σύνθετοι — Ῥητορικὴ (ΡΥΗ΄.)

Β΄. Πλαστικαὶ τέχναι (ΣΔ΄. - ΣΚΗ΄.)

α΄. Ἀπόλυτοι.

a. Ἀπλαῖ.

1. Γλυφικὴ ἢ Ἀγαλματοποιία (ΣΕ΄.)

2. Γραφικὴ ἢ Ζωγραφία (ΣΗ΄.)

b. Σύνθετοι — Παραδεισοποιία (ΣΙΒ΄.)

β΄. Σχετικαί.

a. Ἀπλαῖ.

1. Ἀρχιτεκτονικὴ (ΣΙΕ΄.)

2. Καλλιγραφία (ΣΚ΄.)

b. Σύνθετοι — Νομισματοκοπία (ΣΚΓ΄)

Γ'. Μιμητικά τέχνηαι (ΣΚΘ΄. - ΣΝΔ΄)

α'. Ἀπόλυτοι.

a. Ἀπλαῖ.

1. Μιμηκὴ (ΣΛ΄)

2. Ὀρχηστικὴ (ΣΛΓ΄)

b. Σύνθετοι — Ὑποκριτικὴ ἢ δραματικὴ (ΣΛΖ΄)

β'. Σχετικαί.

a. Ἀπλαῖ.

1. Παλαιστικὴ (ΣΜΒ΄)

2. Ἴππικὴ (ΣΜΕ΄)

b. Σύνθετοι — Ἴππικὸς ἀγὼν (ΣΝ΄)

Σημείωσις. Ἐουγκαταριθμῶσαν τινὲς μὲ τὰς καλὰς τέχνας καὶ τὴν κοσμητικὴν ἐν γένει, τῆς ὁποίας εἶδη ἀπέδωκαν τὴν ῥαπτικὴν τῶν ἐνδυμάτων, καὶ τὴν ἐπιπλαστικὴν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ τέχνη τοῦ κοσμεῖν τὸ ἀνδρῶπιον σῶμα δι' ἐνδυμάτων καὶ ἄλλων καλλωπισμῶν (οἶον δακτυλίων, ἀλυσίων, ὠρολογίων, πτερῶν, ἀνδῶν, ἀδαμάντων, ψιμμουδίων, προσδέτων κομῶν κτλ.), ὡσαύτως καὶ τὰ οἰκήματα δι' ἐπίπλων, περιρρίσσεται πάντοτε ἀπὸ τῶν νεωτερισμῶν ἢ τὴν Modam· καὶ μάλιστα ἡ θεωρία τῶν πλειοτέρων τούτων τεχνουργίων ἀνάγεται εἰς τὰς πλαστικὰς καὶ γραφικὰς τέχνας, διὰ τοῦτο ἤτε περιττόν νὰ διαλάβωμέν τι περὶ τούτων, μ' ὅλον ὅτι ἐγράφησαν καὶ γράφονται πολλὰ ἀποβλέποντα μάλιστα τὸν καλλωπισμὸν τοῦ καλοῦ φύλου. Ἄλλοι δὲ πάλιν ἐουγκαταριθμῶσαν μὲ τὰς καλὰς τέχνας καὶ τὴν φωτοπυροτεχνικὴν, διὰ τῆς ὁποίας γίνονται φωτισμοί, καὶ παριστάνονται διάφορα πυροτεχνήματα (Γερμανιστὶ Feuerwerken)· ἀλλ' αὐταὶ μέρος μὲν ὀδηγοῦνται ἐπὶ τὴν γραφικὴν καὶ πλαστικὴν, μέρος δὲ σκοπὸν ἔχουσι ἔχει τὸ καλόν, ἀλλὰ τὴν ἡδονὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ διὰ τῆς τοῦ φωτὸς ὀράσεως, καὶ τὸν κνησμὸν τοῦ αὐτίου διὰ τῶν ἐκπυροσοροτήσεων, καθὼς εἰς τὰ πυροτεχνήματα. Τὰ τοιαῦτα ἐμποροῦν νὰ λογισθῶσιν ὡς τέρατα ἢ νοθα γεννήματα τῆς καλῆς τέχνης, καὶ νὰ ἀποκλεισθῶσιν ἀπὸ τὸν κατάλογον τῶν γνησίων κένων τῆς.

Παροράματων διόρθωσις.

Σελίδι 4, Στίχῳ 14, Γράφει, ἐπραγματεύοντο. — Σελ. 5, στ. 7, Λόγου. — Σελ. 12, στ. 24, προτάττωμεν. — Σελ. 13, στ. 5, κατηγορεῖται. — Σελ. 17, στ. 25, τὰ δύο. — Σελ. 26, στ. 32, εἶδη. — Σελ. 32, στ. 25, ἐπιλογισμοῦ. — Σελ. 71, στ. 5, καθ' ἓνα. στ. 14, ὕλης. — Σελ. 79, στ. 17, πάλιν. στ. 20, κινήσις. στ. 27, μεταβαλλουσῶν. — Σελ. 88, στ. 10, τῆς. — Σελ. 94, στ. 26, βλάβην. — Σελ. 96, στ. 29, καί. — Σελ. 101, στ. 4, διήκουσα. στ. 28, ἀληθινή. — Σελ. 104, στ. 9, ἦ. — Σελ. 109, στ. 5, συνείδησις. στ. 9, γινώσκει. — Σελ. 111, στ. 11, φέρονται. — Σελ. 112, στ. 29, σκοπιῶν. — Σελ. 121, στ. 26, ἀνεξήγητα. — Σελ. 125, στ. 17, ἀπεδείξαμεν. — Σελ. 130, στ. 9, χρόνων. — Σελ. 134, στ. 1, αἰσθητέων. — Σελ. 155, στ. 16, ὅς τις. — Σελ. 158, στ. 26, θηριομαχίαι. — Σελ. 162, στ. 2, ὅτι. — Σελ. 170, στ. 22, τὸν. — Σελ. 186, στ. 14, τὰ. — Σελ. 187, στ. 27, ἔκστασι. — Σελ. 203, στ. 32, ἀναπαύονται. — Σελ. 216, στ. 30, ἀξιοκατακρίτους. — Σελ. 224, στ. 1, πολιτισμένοι. — Σελ. 240, στ. 24, δαιμονίους. — Σελ. 243, στ. 5, ἐξεταστικοί. — Σελ. 289, στ. 16, καλῶς. — Σελ. 294, στ. 30, Σοφοκλείους. — Σελ. 298, στ. 17, μηχανική.